ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΑΡΙΑ Κ. ΒΕΡΓΕΤΗ

ΕΘΝΟΤΟΠΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Καθηγητής Α.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗΣ Επιβλέπων
Καθηγήτρια Κ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ
Αναπλ. Καθηγήτρια Α.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1993

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΑΡΙΑ Κ. ΒΕΡΓΕΤΗ

ΕΘΝΟΤΟΠΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Καθηγητής Δ.Γ. ΤΣΑΟΥΣΗΣ Επιβλέπων
Καθηγήτρια Κ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ
Αναπλ. Καθηγήτρια Λ.Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1993

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμων του συγγραφέα.

Στη μνήμη του πατέρα μου,
Κωνσταντίνου Βεργέτη

Ευχαριστώ θερμά τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής, τον καθηγητή Δ.Γ. Τσαουση, την καθηγήτρια Κ. Κασιμάτη και την αναπληρώτρια καθηγήτρια Λ.Μ. Μουσουρου για τις υποδειξεις και τη βοήθειά τους σ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής μου προσπάθειας. Εκφράζω επισης την ευγνωμοσύνη μου γιατι επανειλημμένα με ενθάρρυναν και μου προσέφεραν τη φιλία και τη συμπαράστασή τους.

Πολλές ευχαριστιες οφείλω στα άτομα που βοήθησαν στη συλλογή του υλικού στο οποίο βασίστηκε ο σχεδιασμός της έρευνας.

Θερμά ευχαριστώ όσους πήραν μέρος στην έρευνα για τη συμμετοχή τους και για την προθυμία με την οποία έδωσαν τις πληροφοριες που τους ζητήθηκαν.

Τέλος, ευχαριστώ τους ποντιακούς συλλόγους της περιοχής Αθήνας-Πειραιά για την πρόθυμη παροχή πληροφόρησης. Το ενδιαφέρον τους για την έρευνα και η συμπαράστασή τους βοήθησαν ουσιαστικά στην αντιμετωπιση των δυσκολιών που παρουσιάστηκαν κατά την πορεία της ερευνητικής διαδικασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ.....xiv

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....xxi

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ....1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΜΟΡΦΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ...2

Το φαινόμενο του εθνισμού.....2
Εθνική και εθνοτική ταυτότητα.....16
Η μετανάστευση ως διαδικασία διαμορφωτική τοπικής και εθνοτοπικής ταυτότητας.....25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ. Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ.....30

Σκοπός - Υποθέσεις.....30
Σημαντικότητα.....31
Μεθοδολογία.....32
Κοινωνικά χαρακτηριστικά των ερωτωμένων.....39

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ.....43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ. Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΠΟΝΤΟΣ (8ος π.Χ. ΑΙΩΝΑΣ - 1924)....44

Ο ιστορικός Πόντος από την αρχαιότητα μέχρι την οθωμανική κατάκτηση.....44
Ο ελληνισμός του Πόντου την εποχή της Τουρκοκρατίας.....51
Η ελληνική εθνική ταυτότητα των Ποντίων στις αρχές του εικοστού αιώνα.....55
Ο ελληνικός πληθυσμός στο Μικρασιατικό Πόντο πριν την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου..58
Το ιστορικό πλαίσιο στις αρχές του εικοστου αιώνα. Το ανατολικό ζήτημα, ο ελληνικός και ο τουρκικός εθνισμός.....60
Οι διωγμοί στη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914-1918).....65
Η ολοκλήρωση των διωγμων (1918-1924). Ο εκπατρισμός.....75

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV. Ο ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ....95

Ο πληθυσμός του ποντιακού ελληνισμού στη Σοβιετική Ενωση μετά τον πρωτο παγκόσμιο πόλεμο.....95
Η ελληνική εθνική ταυτότητα των Ποντίων της Σοβιετικής Ενωσης.....99
Η ελληνοποντιακη κοινωνία της Σοβιετικής Ενωσης από το 1917 μέχρι το 1937. Η περίοδος επικράτησης της λενινιστικής ιδεολογίας και πολιτικής για τα έθνη.....103
Η ελληνοποντιακή κοινωνία της Σοβιετικής Ενωσης από το 1937 μέχρι το 1985. Η περίοδος επικράτησης της σταλινικής ιδεολογίας και πολιτικής για τα έθνη.....116
Η ελληνοποντιακή κοινωνία σήμερα.....132

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. ΠΟΝΤΙΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟ ΠΟΝΤΟ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ.....138

Πληθυσμός, τόποι και συνθήκες πρώτης εγκατάστασης στην Ελλάδα Ποντίων προσφυγων από το Μικρασιατικό Πόντο.....138
Η προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα.....155
Η πορεία ολοκλήρωσης της ένταξης στην ελληνική κοινωνία του ελλαδικού χώρου των Ποντίων προσφυγων από το Μικρασιατικό Πόντο.....157
Μεταναστευτικά κύματα από την πρώην Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα. Πληθυσμός, τόποι και συνθήκες πρώτης εγκατάστασης.....165
Η νέα προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας. Προβλήματα ένταξης των Ποντίων μεταναστών από την πρωην Σοβιετική Ενωση στην ελληνική κοινωνία του ελλαδικού χώρου από το 1965 μέχρι σήμερα.....171

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ.....177

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI. Η ΠΡΩΤΗ ΓΕΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 178

Γενικά χαρακτηριστικά.....178
Η διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης.....179
Η διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας ως αποτέλεσμα της σχέσης του ποντιακού ελληνισμού με την περιβάλλουσα ομοεθνή κοινωνία και πολιτική εξουσία.....182
Η πορεία της ποντιακής ταυτότητας στο πλαίσιο της ένταξης της πρώτης γενιάς σε επίπεδο οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό.....185
Ποντιακή και ελληνικη εθνική ταυτότητα.....191

Σελίδα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΕΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....192

Η οικογένεια και το κοινοτικό περιβάλλον.....192
Η εκπαίδευση.....194
Ο ποντιακός συλλογος.....195
Η εσωτερική μετανάστευση.....197
Η σχέση με την περιβάλλουσα κοινωνια σε επίπεδο οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό.....199
Ποντιακή και ελληνική εθνική ταυτότητα.....203

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII. Η ΤΡΙΤΗ ΓΕΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....205

Η οικογένεια.....205
Το περιεχόμενο της ταυτότητας.....208
Η εκπαίδευση.....212
Ο ποντιακός σύλλογος.....213
Το ιστορικό πλαίσιο.....217
Τοπική και εθνοτοπική ταυτότητα.....219
Η σχέση με την περιβάλλουσα κοινωνία σε επίπεδο οικονομικό, πολιτισμικό και ιδεολογικό.....220
Ποντιακή και ελληνική εθνική ταυτότητα.....224

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IX. ΟΙ ΠΟΝΤΙΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ.....226

Χαρακτηριστικά της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων μεταναστών από το Καζαχστάν της περιόδου 1965-1987 πριν τη μετανάστευση στο ελληνικό κράτος.....226
Η μετανάστευση ως αιτία διαμόρφωσης της ενδοεθνικής διαφοροποίησης της ταυτότητας.....228
Η διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας ως αποτέλεσμα της σχέσης της ομάδας με την περιβάλλουσα ομοεθνή κοινωνία και εξουσία.....229
Ο ποντιακός σύλλογος και ο υπόλοιπος ποντιακός ελληνισμός.....232

ΚΕΦΑΛΑΙΟ X. ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ.....236

Δυναμικό των συλλόγων.....236
Λόγοι ίδρυσης και δραστηριότητες.....240

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XI. ΤΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ.....263

Το Α' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμου.....263
Το Β' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμου.....273
Το Γ' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμου.....281

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ.....286

Σελίδα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 302

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 342

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΑΡΤΩΝ

Αριθμός Χάρτη	Περιγραφή	Σελίδα
1	Βαλκάνια: Οι Μειονότητες	11
2	Η Κοινοπολιτεία των Ευρασιατικών Κρατών	15
3	Η χωροταξική κατανομή των Ποντιακών Οργανισμών της περιοχής Αθήνας-Πειραιά	35
4	Οι πόλεις του Πόντου με τα ελληνικά και τα σύγχρονα τουρκικά ονόματά τους	45
5	Οι δύο απόψεις για τον εποικισμό των ακτών του Μικρασιατικού Πόντου	48
6	Η Υπερκαυκασία: Οι δημοκρατίες της Γεωργίας, Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν	52
7	Η δημοκρατία της Γεωργίας και οι αυτόνομες περιοχές της. Πόλεις με σημαντικό ποντιακό πληθυσμό: Η πρωτεύουσα της δημοκρατίας Τυφλίδα και οι πρωτεύουσες των αυτόνομων περιοχών Αμπχαζίας και Ατζαρίας, Σοχουμ και Μπατούμ	52
8	Ο διεκδικούμενος χώρος για την ίδρυση της Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου	63
9	Ο διεκδικούμενος Πόντος (1918)	64
10	Ιστορικός χάρτης της Ελλάδας	84
11	Χάρτης της διασποράς των Ελλήνων του Πόντου	91
12	Οι ελληνοποντιακές κοινότητες της Σοβιετικής Ενωσης (1987)	102
13	Χάρτης της περιοχής του Σοχούμ στις αρχές του εικοστού αιώνα	128
14	Ο προτεινόμενος γεωγραφικός χώρος για την ελληνική αυτόνομη περιοχή στη δημοκρατία της Ρωσίας (1990)	136
15	Περιοχές εγκατάστασης σημαντικού ποντιακού πληθυσμού στο πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά την περίοδο 1918-1940, τη δεκαετία του 1950 και την περίοδο 1965-1990	152
16	Τόπος γεννήσεως των ελλήνων μεταναστών που έμεναν στη Στουτγάρδη στα τέλη του 1975	163
17	Χωροταξική κατανομή των κέντρων φιλοξενίας, οικισμών υποδοχής, και μόνιμων εγκαταστάσεων που δημιούργησε το Ε.Ι.Α.Π.Ο.Ε	175

ΠΙΝΑΚΕΣ

Αριθμός Πίνακα	Περιγραφή	Σελίδα
1	Αριθμός προσφύγων σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής. Απογραφή του 1928, στατιστική επετηρίδα της Ελλάδας του 1930	139
2	Σύλλογοι πρώτης-δευτερης-τρίτης γενιάς της περιοχής Αθήνας-Πειραιά κατά χρόνο ίδρυσης	237
3	Ερευνητικά ποντιακά κέντρα κατά χρόνο ίδρυσης	238
4	Σύλλογοι Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση της περιοχής Αθήνας-Πειραιά κατά χρόνο ίδρυσης, κατά αριθμό ενεργών μελών πρώτης γενιάς και κατά χρονική περίοδο άφιξης στο ελληνικό κράτος της πλειονότητας των μελών	238
5	Τα συνέδρια του ποντιακου ελληνισμού	264

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Αριθμός Διαγράμματος	Περιγραφή	Σελίδα
1	Η κατανομή κατά πρώτη, δεύτερη και τρίτη γενιά των μελών των ποντιακών συλλόγων της περιοχής Αθήνας-Πειραιά	239

ΠΙΝΑΚΑΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Αριθμός Φωτογραφίας	Περιγραφή	Σελίδα
1	Φωτογραφίες ενδεικτικων και απολυτηρίων από σχολεία της Τραπεζουντας	57
2	Παραλλαγές της σημαιας της Ελληνικής Δημοκρατιας του Πόντου. Σχεδιάστηκαν από την Επιτροπεια των Ελλήνων Ποντίων της Κωνσταντινούπολης	66
3	Από το Χαρπουτ στην Τραπεζούντα, απόσταση 500 χιλιόμετρα	80
4	Πιστοποιητικό Α' τάξης από το Συμβούλιο των Ποντίων Ελλήνων στο Βατούμ	107
5	Το εξώφυλλο της Γραμματικής της ποντιακής διαλέκτου. Σοβιετική Ενωση, 1932	109
6	Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση	111
7	Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση	111
8	Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση	113
9	Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση	113
10	Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση	115
11	Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση	115
12	Μνημειο πεσόντων Ελλήνων στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στο ελληνικό χωριό Φτελέν της κεντρικής Γεωργίας	122
13	Λεπτομέρεια από τη βάση μνημείου πεσόντων Ελλήνων στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στο ελληνικό χωριό Φτελέν της κεντρικής Γεωργίας	123
14	Προσφυγικές κατοικίες Ποντίων στην περιοχή Σκοπευτηρίου Καλλιθέας. Αθήνα, δεκαετία του 1930	143
15	Τμήμα του ποντιακου οικισμού του Σκοπευτηρίου Καλλιθέας. Διακρίνεται στο βάθος το Σκοπευτήριο. Αθήνα, δεκαετία του 1930	144
16	Μενίδι, η πρώτη προσπάθεια εγκατάστασης. Αθήνα, 1990	169
17	Οι σταθμοί της πορείας του ποντιακού ελληνισμού γίνονται ονομασίες δρόμων στο Μενίδι. Αθήνα, δεκαετία του 1990	170
18	Οι σταθμοί της πορείας του ποντιακού ελληνισμου γινονται ονομασίες δρόμων στο Μενίδι. Αθήνα, δεκαετία του 1990	170
19	Κεντρικός δρόμος του ποντιακού οικισμού στο Λαυριο. Αθήνα, 1990	172
20	Κεντρικός δρόμος του ποντιακου οικισμου στο Λαύριο. Αθήνα, 1990	172
21	Η προσωρινή εγκατασταση στο Λαύριο διαρκεί είκοσι-πέντε χρόνια. Αθήνα, 1990	173
22	Η προσωρινή εγκατάσταση στο Λαυριο διαρκεί είκοσι-πέντε χρόνια. Αθήνα, 1990	173
23	Το κτίριο της Ενωσης Ποντίων Πειραιώς	242

24 Η είσοδος του κτιρίου της Ενωσης Ποντίων Πειραιώς. Διακρινεται το έτος ίδρυσης (1923).....243
25 Το κτίριο του Συλλόγου Ποντίων "Αργοναύται Κομνηνοί".....245
26 Πόντιες κυρίες ετοιμάζουν στην κουζινα του Συλλόγου Ποντίων "Αργοναύται Κομνηνοί" παιδικά συσσίτια τον Απρίλιο του 1942.....247
27 Κυριακάτικο συσσιτιο για τα άπορα παιδιά της Καλλιθέας από το Σύλλογο Ποντίων "Αργοναύται Κομνηνοί" στις 13 Ιουλίου 1947.....248
28 Το κτίριο της Ενωσης Ποντίων Μελισσίων.....254
29 Πανώ κοντά στο χώρο που πραγματοποιούνται οι εργασίες του Β' Παγκοσμίου Συνεδρίου του Ποντιακού Ελληνισμού. Θεσσαλονίκη, 1988.....279
30 Πανώ κοντά στο χώρο που πραγματοποιούνται οι εργοοίες του Β' Παγκοσμίου Συνεδρίου του Ποντιακού Ελληνισμου. Θεσσαλονίκη, 1988.....279
31 Πανώ κοντά στο χώρο που πραγματοποιούνται οι εργαοίες του Β' Παγκοσμίου Συνεδρίου του Ποντιακού Ελληνισμού. Θεσσαλονίκη, 1988.....280
32 Πανώ σε κεντρικό δρόμο της Θεσσαλονίκης. Ιούλιος 1988.....280

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Η διατριβή αποτελεί προσπάθεια προσδιορισμού των αιτίων και συνθηκών διαμόρφωσης και της πορείας μετεξέλιξης της ταυτότητας του ποντιακου ελληνισμου στον ελλαδικό χώρο.

Στην ποντιακή ταυτότητα έχει αποδοθεί ο χαρακτηρισμός εθνοτοπική. Εθνοτοπική ταυτότητα μπορεί να οριστεί η ταυτότητα της κοινωνικής ομάδας, μέλους ευρύτερου έθνους, που μεταναστεύει μαζικά από τον τόπο καταγωγής της, χωρίς δυνατότητα επιστροφής σ' αυτόν. Η ταυτότητα δεν είναι εθνική ή εθνοτική γιατί η ομάδα αποτελεί τμήμα ευρύτερου έθνους και δεν είναι απλά τοπική γιατί έχει χαθεί ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς.

Το ερευνητικό πλαίσιο αποτέλεσε η περιοχή της Αθήνας-Πειραιά. Η επιλογή της πρωτεύουσας για τη διεξαγωγή της εμπειρικής έρευνας οφείλεται στο ότι η μελέτη των μηχανισμών διατήρησης της ταυτότητας μέσα από συνεχείς επί δεκαετίες διαδικασίες μετασχηματισμου παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον στον πιο ευνοϊκό χώρο για τις διαδικασίες αφομοίωσης. Επιπλέον, η Αθήνα είναι ο χώρος που συγκεντρώνει τις περισσότερες κατηγορίες του πληθυσμού: συγκεντρώνει μετανάστες πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο, άτομα δευτερης και τρίτης γενιάς που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην περιοχή της πρωτεύουσας, άτομα που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε αμιγώς ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας και μετανάστευσαν στην πρωτευουσα τη μεταπολεμική περίοδο και την πλειονότητα των Ποντίων μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ενωση της περιόδου 1965-1987, οι οποίοι προτιμούν

εγκατάσταση στην πρωτεύουσα, όπου οι δυνατότητες εύρεσης εργασίας είναι μεγαλύτερες.

Πραγματοποιήθηκαν 17 διαπροσωπικές συνεντεύξεις με άτομα πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο, 21 με άτομα δεύτερης γενιάς, 21 με ατομα τριτης γενιάς και 33 με άτομα πρώτης γενιάς από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Στις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκε η βιογραφική προσέγγιση, η οποία θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη για την ανάλυση του περιεχομένου των συνεντεύξεων και την παρουσίαση των συμπερασμάτων με βάση την κοινή εμπειρία σε θέματα ταυτότητας. Από τις παραπάνω 92 συνεντεύξεις αντλήθηκαν κυρίως τα συμπεράσματα της διατριβής, αλλά χρησιμοποιήθηκαν και άλλες μέθοδοι, όπως συμμετοχική παρατήρηση την περίοδο 1986-1992, διαπροσωπικές συνεντεύξεις βάθους με εκπροσώπους κρατικών φορέων για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις συνθήκες αστεακής και αγροτικής αποκατάστασης των Ποντίων προσφυγων και εμπειρική έρευνα σε επίπεδο ποντιακών συλλόγων στην περιοχή του πολεοδομικου συγκροτήματος της πρωτεύουσας.

Η μετανάστευση αποτελεί αιτία διαμόρφωσης της ποντιακής ταυτότητας στον ελλαδικό χώρο. Η ποντιακή ταυτότητα διαμορφώνεται και από την αδυναμία, αδιαφορία ή ακόμη και την άρνηση της ομοεθνους περιβάλλουσας κοινωνίας και πολιτικής εξουσίας να βοηθήσει στην ένταξη της κοινωνικής ομάδας λειτουργώντας με σεβασμό στην ιδιαιτερότητά της, πολιτισμική και ιστορική.

Η συλλογική ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμου στον ελλαδικό χωρο εκφράζει μια κοινωνικοψυχολογική αίσθηση ταύτισης που πηγάζει όχι μόνο από το κοινό παρελθόν αλλά και από τον

ιδιαίτερο τρόπο ένταξης και οχέσης της ομάδας σε επίπεδο οικονομικό, πολιτισμικό και ιδεολογικό με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα. Το συναίσθημα ταυτισης των μελών της ομάδας και η δράση για την ομάδα ορίζουν το περιεχόμενο της ταυτότητας, δηλαδή το ποιοι είναι οι Πόντιοι και τι τους χαρακτηρίζει. Το περιεχόμενο δεν το καθορίζει μόνο η πολιτισμική πραγματικότητα, αλλά και η κοινωνική οριοθέτηση της ομάδας.

Η ταυτότητα αποτελεί δυναμικό φαινόμενο που αναπροσαρμόζεται συνεχώς με τη χρήση διαφορετικών κριτηρίων σε διαφορετικές εποχές. Σ' αυτό το λόγο οφείλεται η διαφοροποίηση του περιεχομένου της ταυτότητας ανάλογα με τη γενιά. Η ποντιακή ιδιαιτερότητα διατηρείται στην πρώτη γενιά, παρόλη την προσπάθεια ένταξης της γενιάς αυτής στην ελλαδική κοινωνική δομή μέσω της αφομοίωσης πολιτισμικών στοιχείων του κοινωνικού περίγυρου. Η ποντιακή ταυτότητα της δεύτερης γενιάς εκφράζει τις αξίες που μεταδόθηκαν από την οικογένεια, την αγάπη για τον Πόντο, το συναίσθημα υπερηφάνειας για την ποντιακή ιστορία, το συναίσθημα αλληλεγγύης για τους άλλους Πόντιους, την προτίμηση στην ποντιακή μουσική και τους χορους. Η ποντιακή ταυτότητα της τρίτης γενιάς εκφράζει, όπως και η ταυτότητα των δύο προηγούμενων γενιών, το συναίσθημα ταυτισης με τα άλλα μέλη της κοινωνικής ομάδας του ποντιακού ελληνισμού και τη δράση για την ομάδα. Η δράση στη γενιά αυτή δεν περιορίζεται στη δήλωση της καταγωγής και στην προσπάθεια διάσωσης, διάδοσης και προβολής των πολιτισμικών προτύπων, αλλά επεκτείνεται και στην αναζήτηση και προβολή του ιστορικού παρελθόντος. Στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων μεταναστων από την πρωην Σοβιετική Ένωση στον ελλαδικό χώρο συμβάλλουν αποφασιστικά δύο παράγοντες: η

δημιουργία βαθύτερης ιστορικής συνείδησης, που τους συνδέει με ιους υπόλοιπους Πόντιους του ελλαδικου χωρου και οι αλλαγές που συνεπάγεται η μετανάστευση.

Η οικογένεια είναι ο καθοριστικός παράγοντας που διαμορφώνει και ισχυροποιεί την ταυτότητα στη δεύτερη και τρίτη γενιά, ακόμη και στην περίπτωση των μεικτών γάμων. Αλλοι παράγοντες διαμόρφωσης της ταυτότητας της δεύτερης και της τρίτης γενιάς, μέσω της διατήρησης και της μετάδοσης των πολιτισμικών προτύπων και της ιστορικής μνήμης, είναι η ευρύτερη συγγένεια, το κοινοτικό περιβάλλον στους ποντιακους χώρους, και ο ποντιακός σύλλογος.

Και στις τρεις γενιές το επάγγελμα και το εισόδημα δεν αποτελούν παράγοντες διαφοροποίησης της ταυτότητας.

Η σημαντικότητα της εκπαίδευσης ως προς την ισχυροποίηση στοιχείων της ταυτότητας παρουσιάζεται διαφορετική κατά γενιά. Στην πρώτη γενιά, παρά το ότι θα αναμενόταν, η μεταβλητή της εκπαίδευσης δεν αποτελεί παράγοντα διαφοροποίησης του τρόπου μεταβίβασης και επακόλουθα ισχυροποίησης συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της ποντιακής ταυτότητας. Στη δεύτερη και τρίτη γενιά η εκπαίδευση αποτελεί παράγοντα διαφοροποίησης της ταυτότητας. Ειδικότερα, όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο πιθανότερο ειναι το άτομο να πραγματοποιήσει ενέργειες, οι οποίες προκαλούν ισχυροποίηση της ταυτότητας. Τέτοιες ενέργειες είναι η συνδρομή σε ποντιακά περιοδικά και εφημερίδες, η αγορά ιστορικών βιβλίων για τον Πόντο, η παρακολουθηση διαλέξεων για την ποντιακή ιστορία και τον πολιτισμό και η διεξαγωγή προσωπικής έρευνας. Αυτές οι μορφές

συμπεριφοράς δεν αποτελούν όμως από μόνες τους αιτία διαμόρφωσης της ταυτότητας. Σ' όλες τις περιπτώσεις παρουσιάστηκαν από ερωτωμενους με ταυτότητα ήδη διαμορφωμένη από την οικογένεια.

Το περιεχόμενο της ταυτότητας δισφοροποιείται και με το αν η περιοχή διαμονής έχει σημαντικό ή διεσπαρμένο και λίγο ποντιακό πληθυσμό. Η κοινωνική συνοχή της ομάδας και η αντίσταση στις διαδικασιες αφομοίωσης παρουσιάζονται ισχυρότερες σε χώρους με σημαντικό σε μέγεθος και συγκεντρωμένο ποντιακό πληθυσμό.

Για την πρώτη γενιά ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς είναι ο Πόντος. Στη δεύτερη γενιά η εθνοτοπική παρουσιάζετσι ισχυρότερη της τοπικής-ελλαδικής ταυτότητας. Στην τρίτη γενιά η εθνοτοπική και η τοπική-ελλαδική ταυτότητα συνυπάρχουν ως στοιχεια της ατομικής υπόστασης. Γεωγραφικός χώρος αναφοράς είναι τόσο ο Πόντος, όσο και ο τόπος που το άτομο γεννήθηκε και μεγάλωσε.

Η ποντιακή εθνοτοπική ταυτότητα αντιμετωπίζεται ως τμήμα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και από τις τρεις γενιές.

Το ιστορικό πλαίσιο και η κρατούσα ιδεολογία αποτελούν σημαντικους παράγοντες μετασχηματισμού της ταυτότητας, μέσω του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών ορίων της.

Η πρώτη σημαντική αναπροσαρμογή της ποντιακής ταυτότητας μέσω του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών ορίων της πραγματοποιείται τη δεκαετία του 1940. Από τη δεκαετία αυτή, δεν υφίσταται πλέον η προσφυγική ιδιότητα ως στοιχείο της ταυτότητας. Αυτό σημαίνει την έξοδο από την κατάσταση της κοινωνικής περιθωριοποίησης, η οποία δεν υπηρξε μόνο οικονομική, αλλά ταυτοχρονα σημαινει και την αρχη μιας νεας κρισης. Καθώς η πολιτισμική και ιστορική ποντιακή ιδιαιτερότητα δεν προστατευονται από την κρατική πολιτική αρχίζει η σταδιακή

απωλεια πολιτισμικων χαρακτηριστικων, οπως παραδειγματος χαρη της ποντιακης διαλεκτου.

Τη δεκαετια του 1960 η κρατουσα ιδεολογια υποστηριζει τα στοιχεια του λαϊκου πολιτισμου που αναγονται σε τοπικες ταυτοτητες. Η δραση με στοχο τη διασωση και διαδοση του διακριτικου πολιτισμου που συνδεεται με συγκεκριμενο γεωγραφικο χωρο αναφορας, ειτε αυτος υπαρχει ειτε εχει χαθει οπως στην περιπτωση του ποντιακου ελληνισμου, ειναι αποδεκτη και υποστηριζομενη απο την ευρυτερη κοινωνια. Αυτο ενισχυει την ταση διατηρησης και εκδηλωσης της ταυτοτητας σε ατομικο επιπεδο και ταυτοχρονα αποτελει τον κυριο λογο ιδρυσης ποντιακων συλλογων, δηλαδη μορφων οργανωμενης προωθησης της ταυτοτητας, τη δεκαετια αυτη.

Το δικτατορικο καθεστως της περιοδου 1967-1974 κλεινει τους περισσοτερους ποντιακους συλλογους. Οσοι εξακολουθουν να υπαρχουν υπολειτουργουν. Μετα τη μεταπολιτευση παρατηρειται επαναλειτουργια των παλιων και ιδρυση πολλων νεων. Παρομοιας μορφης δραστηριοτητα παρατηρειται σ' ολη την κοινωνια. Ο μεγαλος αριθμος πολιτιστικων συλλογων που παρουσιαζεται τη δεκαετια του 1970 οφειλεται σε μεγαλο βαθμο στην επιθυμια για εκφραση και συλλογικη δραση, η οποια δεν ειχε ικανοποιηθει για πολλα χρονια λογω των περιορισμων του στρατιωτικου καθεστωτος. Παρα το οτι η πλαισιωση των ποντιακων συλλογων τη δεκαετια αυτη δεν οφειλεται αποκλειστικα στην αναγκη διατηρησης της ιδιαιτεροτητας, βοηθα στην ισχυροποιηση της συλλογικης ταυτοτητας, γιατι υποστηριζονται τα πολιτισμικα προτυπα, τα οποια αποτελουν εναν απο τους σημαντικοτερους παραγοντες κοινωνικης συνοχης.

Στα τελη της δεκαετιας του 1980 η ποντιακη ταυτοτητα

εκφράζεται από την τρίτη γενιά ως δικαίωμα στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα. Το αίτημα αυτό δεν δηλώνει τάση απόσχισης, αλλά αντίθετα η διεκδίκησή του αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας. Η ενότητα εξασφαλίζεται μέσα από την ιδιαιτερότητα γιατί η τελευταία αντιμετωπίζεται ως η μετεξέλιξη της κοινής αρχικής συλλογικής ταυτότητας σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους. Με τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην ιδιαιτερότητα δηλώνεται ταυτόχρονα η επιθυμία για το κοινό με την ευρύτερη εθνική ομάδα μέλλον. Διαμορφώνεται μ' αυτό τον τρόπο μια ιδεολογία εθνισμού και όχι τοπικισμού.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τη δεκαετία του 1920 το ελληνικό κράτος των πέντε περίπου εκατομμυρίων κατοίκων αντιμετωπίζει πρόβλημα ένταξης στην κοινωνική του δομή περισσότερων από 1.250.000 προσφύγων. Οι πρόσφυγες αυτοί αποτελούν πληθυσμούς με ελληνική εθνική ταυτότητα, στους οποίους δεν επιτρέπεται πλέον να επιστρέψουν μαζικά στον τόπο καταγωγής τους. Η εγκατάστασή τους στον ελλαδικό χώρο δεν πραγματοποιείται συμφωνα με τον τόπο καταγωγής, με αποτέλεσμα την ανυπαρξία, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, νέου κοινού γεωγραφικού χώρου αναφοράς, όπου θα μπορουσαν να μετεξελιχθούν τα διακριτικά τοπικά πολιτισμικά πρότυπα χωρίς την παρέμβαση διαδικασιών αφομοίωσης στην περιβάλλουσα κοινωνία.

Στους παραπάνω προσφυγικους πληθυσμούς συγκαταλέγεται ο ποντιακός ελληνισμός, ο οποίος μεταναστεύει βιαίως από τον Ιστορικό Πόντο στο ελληνικό κράτος την περίοδο 1918-1924. Η μετανάστευση από τα τότε σοβιετικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας συνεχίζεται μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920. Η μεταναστευτική ροή από την πρώην Σοβιετική Ένωση προς την Ελλάδα συνεχίζεται και μετά τη δεκαετια του 1920 με σημαντικές σε χρονική διάρκεια διακοπές, αλλά και με μεγάλα μεταναστευτικά κύματα, από τα οποία τα σημαντικότερα το 1939 και από το 1988 μέχρι σήμερα.

Για τις αιτίες και τις συνθήκες διαμόρφωσης και την πορεία μεταξέλιξης της ταυτότητας του ποντιακού ελληνισμού στον ελλαδικό χώρο δημιουργείται μια σειρά από ερωτήματα, στα οποία

επιχειρεί να απαντήσει η παρουσα διατριβή. Ειδικότερα, τα ερωτήματα αφορούν τις αιτίες και συνθήκες διαμόρφωσης της ταυτότητας στον ελλαδικό χωρο το χρονικό διάστημα που ακολουθεί τη μετανάστευση, το περιεχόμενο της ταυτότητας, την πορεία εξέλιξής της τα τελευταία εβδομήντα χρόνια, τους παράγοντες διαμόρφωσης και ισχυροποίησής της στις νεότερες γενιές που έχουν γεννηθεί στο ελληνικό κράτος και τη σχέση της ποντιακής με την ευρύτερη ελληνική εθνική ταυτότητα.

Η προσπάθεια απάντησης των ερωτημάτων παρουσιάζει θεωρητικό και πρακτικό ενδιαφέρον. Θεωρητικό ενδιαφέρον υπάρχει γιατί ερευνάται η μετανάστευση ως διαδικασία διαμορφωτική συλλογικής ταυτότητας και γιατι εξετάζεται αν αποτελεί πραγματικότητα η πεποίθηση ότι τα προβλήματα προσαρμογής που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες στην προσπάθεια ένταξής τους σε ομοεθνή κοινωνικό χώρο είναι απλουστερα των άλλων ομάδων προσφυγων. Ειδικότερα μελετάται πως ο ιδιαίτερος τρόπος ένταξης και σχέσης της κοινωνικής ομάδας με την ομοεθνή κοινωνία και εξουσία σε επίπεδο πολιτισμικό, οικονομικό και ιδεολογικό αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης και στη συνέχεια ισχυροποίησης της ενδοεθνικής διαφοροποίησης, όχι μόνο στην πρώτη γενιά των προσφύγων αλλά και στα παιδιά και στο εγγόνια τους.

Το πρακτικό ενδιαφέρον εστιάζεται στο ότι η μεταναστευτική ροή Ελλήνων του Πόντου από την πρώην Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Γνωρίζοντας τα προβλήμαια ένιαξης στην ελλαδική κοινωνική δομή και την πορεία μετεξέλιξης της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων που είχαν μεταναστεύσει κατευθείσν από το Μικρασιατικό Πόντο, μπορεί να

γίνει πρόβλεψη και να δοθεί βοήθεια στην επίλυση των προβλημάτων της νέας κατηγορίας μεταναστών. Η γνώση των προβλημάτων ένταξης των Ποντίων προσφύγων των αρχών του αιώνα και των συνεπειών συγκεκριμένων επιλογών κρατικής πολιτικής για την επίλυσή τους είναι δυνατόν να βοηθήσει στην εξεύρεση όχι μόνο βραχυπρόθεσμων λύσεων άμεσης ανταπόκρισης σε πρακτικές απαιτήσεις, όπως παραδείγματος χάρη το στεγαστικό, αλλά και μακροπρόθεσμων, όπως η εξασφάλιση του δικαιώματος του ποντιακού ελληνισμού στην ιστορική μνήμη και στην πολιτισμική ιδιαιτερότητά του.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΜΟΡΦΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Το Φαινόμενο του Εθνισμου

Η συμμετοχή και προσήλωση σ' ένα έθνος αποτελεί φαινόμενο που πρωτοεμφανίζεται σε μεγάλη κλιμακα με το Δυτικοευρωπαϊκό εθνισμό του 18ου αιωνα και επεκτείνεται σ' όλη την Ευρώπη το 19ο αιώνα με την επικράτηση του αιτήματος δημιουργίας και ολοκλήρωσης του εθνικού κράτους, του κράτους ενός έθνους. Την εποχή αυτή, η "ένταξη σε ένα σύνολο, με κοινούς φυλετικούς, γλωσσικούς και ιστορικούς δεσμους, συνοδεύεται και από την πεποίθηση ότι το εθνικό κράτος αποτελεί ιδεώδη μορφή πολιτικής οργάνωσης και διεκδικεί κατά προτεραιότητα την αφοσίωση των πολιτών του."[1]

Ηδη από το 1789 με τη Γαλλική Επανάσταση εμφανίζεται η ούγχρονη αντίληψη για το έθνος, η οποια τονίζει το πολιτικό στοιχείο της κοινωνικής ομάδας. Η ταύτιση με τους προγόνους εκδηλώνεται σαν πολιτική κίνηση εξασφάλισης των ατομικών ελευθεριών και οδηγεί στη διατυπωση της αρχής των εθνοτήτων, σύμφωνα με το πνευμα της οποίας "πληθυσμοί που ανηκουν στην ίδια εθνότητα έχουν το δικαίωμα να ιδρυσουν ενιαίο κράτος και πληθυσμοί διαφορετικής εθνότητας, από εκείνην που αποτελεί τη μεγάλη μάζα των κατοίκων ενός κράτους, έχουν το δικαιωμα να αποσχιστουν."[2] Η επιρροή του μηνυματος της αρχής έχει ως αποτέλεσμα οι πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα να χαρακτηρίζονται από αφύπνιση του ενδιαφέροντος για την αναζήτηση και δημοσίευση του ιστορικού παρελθόντος που αρχίζει ν' αποτελεί πηγή υπερηφάνειας για τους λαούς της Ευρώπης. Ταυτόχρονα, παρουσιάζεται μαζική εκδήλωση εθνικο-απελευθερωτικών κινημάτων. Το 1820 οι Ισπανοί επαναστατουν κατά του απολυταρχικού καθεστώτος του Φερδινάνδου Ζ'. Οι Ελληνες εξεγείρονται το 1821 κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και το 1830 ιδρυεται το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Στο Γερμανικό ενωτικό κίνημα, δίνεται νέα ώθηση το 1830,

---

1. Alan Bullock, και Oliver Stallybrass, The Fontana Dictionary of Modern Thought (London, 1977), σελ. 409. Αναφορά από Θ. Βερέμη, "Κράτος και Εθνος στην Ελλαδα: 1821-1912", στο Δ.Γ. Τσαουσης (Επιμ.), Ελληνισμός-Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Αξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι.Δ. Κολλάρου και Σιας Α.Ε., 1983), σελ. 59.

2. Κ. Σοφιανός, "Η Αρχή των Εθνοτήτων", Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα Εγκυκλοπαίδεια (Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος), τ. 22, σελ. 147.

παρά την ισχυρή αντίθεση των κατά τόπους γερμανικών κυβερνήσεων, που ωστόσο δεν κατορθώνουν να παρεμποδίσουν την υπό την αιγίδα της Πρωσίας τελωνειακή ένωση των βορειων γερμανικών κρατών το 1834. Το 1831 ξεσπούν κινήματα στην Ιταλία κατά του απολυταρχικού καθεστώτος. Από το 1832 οι Ιταλοί επαναστάτες αποβλέπουν στην εκδίωξη των Αυστριακών και στην ένωση των επτά ιταλικών κρατιδίων σε ενιαίο εθνικό κράτος. Στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες αφυπνίζεται η ρουμανική εθνική ταυτότητα, με σκοπό την ένωση και απαλλαγή από τη ρωσική επιρροή. Στην Αυστριακή Αυτοκρατορία προβάλλουν εθνικές διεκδικήσεις την περίοδο 1840-1848 οι Ιταλοί της Λομβαρδοβενετίας, οι Σλάβοι (Τσέχοι, Σλοβάκοι, Κροάτες, Σλοβένοι, Ρουθηνοί) και οι Μαγυάροι (Ούγγροι).[1]

Η αναζήτηση του ιστορικού παρελθόντος από τα μέσα του 19ου αιωνα χάνει τον φιλελεύθερο ανθρωπισμό της και μετατρέπεται σε κρατική επιθετικότητα. Τα χρόνια μεταξύ 1852 και 1878 είναι καθοριστικά για την αλλαγή του τρόπου πραγματοποίησης των εθνικών επιδιώξεων στην Κεντρική Ευρώπη. Τις λαϊκές επαναστάσεις και τη λαϊκή προπαγάνδα, αντικαθιστούν οι κυβερνητικές αποφάσεις, ο πόλεμος και η διπλωματία.[2] Κυρίαρχο παρουσιάζεται το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση της Ευρώπης, το οποίο εκφράζει την "τάση της κεντρικής εξουσιας να ενωματώσει --και να ελέγξει συνακόλουθα-- το σύνολο του εδάφους πάνω στο οποίο κατοικούν εθνικά ομοιογενείς πληθυσμοί."[3] Η τάση αυτή θα οδηγήσει σε συγκρούσεις κρατών που προσπαθούν να διατηρήσουν την εδαφική κυριαρχία τους ή έχουν ίδιες εδαφικές διεκδικήσεις και σε καταπίεση μειονοτήτων, η οποία εκδηλώνεται με διάφορες μορφές διακρίσεων σε βάρος των μελών της μειονότητας όπως στέρηση του δικαιώματος της μειονότητας να χρησιμοποιεί τη δική της γλώσσα στα σχολεία, στις εκδόσεις και στις σχέσεις της με τη διοίκηση, συστηματική, μεροληπτική αντιμετώπιση των οικονομικών συμφερόντων της μειονότητας, μαζική εγκατάσταση της υπερισχυουσας εθνικής ομάδας στα εδάφη της ή κατοχή των εδαφών της μέσω της ανταλλαγής πληθυσμών και γενοκτονία, δηλαδή "οιαδήποτε εκ των κατωτέρω πράξεων, ενεργουμένη με την πρόθεσιν ολικής ή μερικής καταστροφής ομάδος, εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ή θρησκευτικής, ως τοιαύτης: α) φόνος μελών της ομάδος, β) σοβαρά βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ακεραιότητος των μελών της ομάδος, γ) εκ προθέσεως υποβολή της ομάδος εις συνθήκας δυναμένας να επιφέρωσιν την πλήρη ή την μερικήν σωματικήν καταστροφήν αυτής, δ) μέτρα αποβλέποντα εις την παρεμπόδισιν των γεννήσεων εις τους κόλπους

---

1. Για την επιδραση της Γαλλικής Επανάστασης στους λαούς της Ευρώπης και τα κινήματα για εθνική ανεξαρτησία ή εθνική ενοποίηση την περίοδο 1820-1914, βλ. Γεωργιο Κ. Τενεκίδη, Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον Τόμος Α' Τμήμα Πρώτον 4η έκδ. (Αθήναι: Εκδ. Παπαζήση, 1975), σελ. 99-111.

2. Βλ. Hans Kohn, Nationalism: Its Meaning and History (Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1955), σελ. 54.

3. Χ. Ροζάκης, "Η Ελλάδα στο Διεθνή Χώρο", στο Δ.Γ. Τσαούσης (Επιμ.), Ελληνισμός-Ελληνικότητα: Ιδεολογικοι και Βιωματικοί Αξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, ό.π., σελ. 104.

ωρισμένης ομάδος, ε) αναγκαστική μεταφορά παίδων μιας ομάδος εις ετέραν ομάδα."[1]

Το πρόβλημα της καταπίεσης των εθνικών κυρίως μειονοτήτων εμφανίζεται ιδιαίτερα οξύ τον 20ο αιώνα, ο οποίος χαρακτηρίζεται από τη διεθνή επικράτηση του εθνισμού. Στις αρχές του αιώνα προσπάθειες για καθιέρωση εθνικά ομοιογενών κρατών οδηγούν σε άσκηση πολιτικής όπως η γενοκτονία 1.500.000 Αρμενίων από το 1915 ως το 1917 από το κράτος των Νεοτούρκων και σε κρατικές συμφωνίες ανταλλαγής πληθυσμών ανεξάρτητα από τη θέλησή τους. Την περίοδο αυτή στο Βαλκανικό χώρο, "περίπου 2.000.000 άτομα, από τα οποία 1.200.000 Έλληνες, 600.000 Τούρκοι και 200.000 Βούλγαροι, διέσχισαν, κατά τη μια ή την άλλη κατεύθυνση, τα σύνορα που χωρίζουν την Τουρκία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και τη Σερβία. Περίπου 3.000 πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά άλλαξαν κατοίκους στο σύνολό τους ή σε κάποιο μέρος τους."[2] Η Τουρκοβουλγαρική συμφωνία του 1913, η Τουρκοελληνική του 1914 και η συνθήκη του Νεϊγύ μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας το 1919 θέτουν για πρώτη φορά το θέμα εθελουσιας μετανάστευσης εθνικών ομάδων προς χώρες όπου αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα.[3] Θέμα αναγκαστικού εκπατρισμού μεγάλων πληθυσμιακών μεγεθών παρουσιάζεται το 1923 με τη συνθήκη της Λωζάννης ανάμεσα στα κράτη της Ελλάδας και της Τουρκίας, συνθήκη αποδεκτή και υποστηριζόμενη από τη διεθνή κοινότητα, η οποία καθορίζει τη βίαιη μετανάστευση και ανταλλαγή περισσότερων από 1.250.000 "Τούρκων υπηκόων Ελληνικου Ορθοδόξου θρησκεύματος"[4] και 350.000 "Ελλήνων υπηκόων Μουσουλμανικου

---

1. Αρθρο 2 της Συμβασης των Ηνωμένων Εθνών για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας.

2. Βίκα Δ. Γκιζελή, Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και Προέλευση της Κοινωνικής Κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930) (Αθήνα: Εκδ. Επικαιρότητα, 1984), σελ. 69.

3. Βλ. Dimitri Pentzopoulos, The Balkan Exchange of Minorities, and its Impact Upon Greece (Paris: Ecole Pratique des Hautes Etudes, 1962), σελ. 54-57, 60-61.

4. Ο ακριβής αριθμός των προσφυγων που αναγκαστικά καταφεύγουν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, είναι δύσκολο να υπολογιστεί λόγω της μεγάλης θνησιμότητας των προσφύγων και της επακόλουθης μετανάστευσης πολλών απ' αυτούς από την Ελλάδα σε χώρες όπως η Αίγυπτος, η Γαλλία και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Για τους παραπάνω λόγους ο αριθμός των 1.221.849 προσφύγων που παρουσιάζεται στην απογραφή, την οποία πραγματοποίησε το 1928 η Ε.Σ.Υ.Ε., είναι μικρότερος του πραγματικού. Ο ακριβής αριθμός πρέπει να είναι μεταξύ 1.250.000 και 1.400.000 ατόμων. Για το θέμα του αριθμού των Ελλήνων προσφύγων βλ. Renée Hirschon, Heirs of the Greek Catastrofe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus (Oxford: Clarendon Press, 1989), σελ. 37, Paschalis M. Kitromilides, and Alexis Alexandris, "Ethnic Survival, Nationalism and Forced Migration: The Historical Demography of the Greek Community of Asia Minor at the Close of the Ottoman Era", Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδων 5 (1984-1985):34 και Dimitri Pentzopoulos, ό.π., σελ.

θρησκεύματος".[1]

Η Ευρωπη είναι η πρωτη Ηπειρος που αντιμετωπίζει τον εικοστό αιώνα με τέτοια οξυτητα το "μειονοτικό", δηλαδή το γεγονος της υπαρξης μέσα στο κράτος εθνικών ομάδων που υποστηρίζονται από γειτονικά ομοεθνή προς τις ομάδες συτές εθνικά κράτη. Σιαδιακά όμως το πρόβλημα αρχίζει να παρουσιάζεται σ' όλο τον κόσμο, καθως το πρότυπο του εθνικού κράτους υιοθετειται παντου, ακόμη και σε περιοχές όπου στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν έθνη, δηλαδή κοινωνικά σύνολα με ιδιαίτερη αίσθηση αρχαίας και μελλοντικής ταύτισης λόγω ιστορικής μνήμης και τρόπου ζωής, που διεκδικούν πολιτική ύπαρξη στο πλαίσιο του δικαιώματος διατήρησης και μετεξέλιξης της συλλογικής τους ταυτότητας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν πολλά από τα κράτη του Τρίτου Κόσμου όπως η Νιγηρία, η Ινδία, η Ινδονησία. Σ' όλο τον κόσμο μεγάλα πληθυσμιακά σύνολα αποδεικνύονται πρόθυμα να ανακαλύψουν ή να διαμορφώσουν πολιτική εθνική ταυτότητα στην προσπάθεια να δημιουργήσουν ή να ενταχτούν σε εθνικά κράτη όπου θα διασφαλίζουν ίσα δικαιωματα με την κυρίαρχη ομάδα. Οπως αναφέρει ο G. Chaliand, "Παραδόξως, οι άνθρωποι ως ομάδες έχουν λιγώτερα δικαιώματα από όσα έχει το κάθε άτομο χωριστά --εκτός αν αποτελουν ένα κράτος. Από αυτήν ακριβώς την έλλειψη κράτους υποφέρουν σήμερα οι μειονότητες του κόσμου."[2]

Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η ιδεολογία και το κίνημα του εθνισμού αρχίζουν να παρουσιάζουν υφεση στις χώρες που έχουν οριστικοποιήσει τα συνορά τους. Η ασφάλεια των συνόρων αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την αρμονική συνύπαρξη των εθνικών ομάδων στα πολυεθνικά κράτη της δυτικής Ευρώπης. Παραδειγματος χάρη, η Ελβετία, χώρα με απολύτως ασφαλή σύνορα, έχει επιβιωσει για σιώνες ως πολυπολιτισμική κοινωνία, στην οποία η δευτεροβάθμια και η τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι διαθέσιμες σε πολλές γλώσσες.

Την ίδια εποχή για τα πολυεθνικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης έχει διαμορφωθεί η πεποίθηση για το δυνατό της συνύπαρξης διεθνισμου και ένταξης σε συγκεκριμένο έθνος και τελικου ξεπεράσματος του εθνισμού από τη διεθνιστική προοπτική. Η θεωρία του Λένιν για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών παρουσιάζεται σαν η κατάληξη της κλασικής διαμάχης των θεωρητικών του Μαρξισμού

...Continued...

98-100.

1. Ο ακριβής αριθμός των 354.647 Μουσουλμάνων που υποχρεώνονται να εγκαταλείψουν την Ελλάδα αναφέρεται στο βιβλίο του Α.Ι. Αιγίδου, Η Ελλάς Χωρίς τους Πρόσφυγας (Αθήνα, 1934), σελ. 166. Αναφορά από Γιώργο Ν. Λαμψίδη, Οι Πρόσφυγες του 1922 (Αθήνα: Εκδ. Ελληνική Φωνή, 1982), σελ. 107.

2. Gerald Chaliand, Οι Κούρδοι: Λαός Χωρίς Ελεύθερη Πατρίδα, Μετ. Εύη Νάντσου (Αθήνα: Εκδ. Θετίλη, Αχρονολόγητο), σελ. 11-12 (Το 1988 είναι το έτος έκδοσης του πρωτοτύπου Les Kurdes et le Kurdistan, Librairie Francois Maspero, Paris).

για το εθνικό ζήτημα.[1] Η θεωρία αυτή εκφράζει το δυνατό της συνύπαρξης διεθνισμού και εθνισμού τοποθετώντας τον τελευταίο μόνο μέσα στο πλαίσιο της δημοκρατικής πάλης. Σύμφωνα με τον Λένιν, "η άρνηση της ελευθερίας της αυτοδιάθεσης, δηλαδή του αποχωρισμού των εθνών, σημαίνει απλώς υπεράσπιση των προνομίων του κυρίαρχου έθνους και των αστυνομικών μεθόδων διοίκησης σε βάρος των δημοκρατικών"[2] και "Οσο η αστική τάξη του καταπιεζόμενου έθνους παλεύει ενάντια στο έθνος που καταπιέζει, τόσο είμαστε πάντα και σε κάθε περίπτωση πιο αποφασιστικά απ' όλους υπέρ, γιατί είμαστε οι πιο θαρραλέοι και συνεπείς εχθροί της καταπίεσης. Οσο η αστική τάξη του καταπιεζόμενου έθνους είναι υπέρ του δικού της αστικού εθνικισμού,[3] τότε είμαστε κατά. Πάλη ενάντια στα προνόμια και τη βία του έθνους που καταπιέζει και καμιά ανοχή της επιδίωξης προνομίων από το καταπιεζόμενο έθνος."[4]

Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και η Αυστραλία παρουσιάζουν μια διαφορετική κοινωνική πραγματικότητα όσον αφορά τις εθνικές ομάδες απ' αυτήν της Ευρώπης και των χωρών του Τρίτου

---

1. Για την κλασσική διαμάχη των θεωρητικών του μαρξισμού για το εθνικό ζήτημα, βλ. Michael Lowy, "Marxism and the National Question", New Left Review 96, 1976. Η διαμάχη αρχίζει με τη διατύπωση των θέσεων των Marx και Engels (που δίνοντας έμφαση στο διεθνισμό, δεν διατυπώνουν θεωρίες για τον εθνισμό αλλά αναλύσεις συγκεκριμένων καταστάσεων της εποχής τους), συνεχίζεται με τις προσεγγίσεις της ριζοσπαστικής αριστεράς (Luxenburg, Pannekoek, Trotsky πριν το 1917, Strasser), της Αυστρομαρξιστικής σχολής της πολιτισμικής αυτονομίας (Renner, Bauer), του Stalin και τελικά του Lenin, ο οποίος διατυπώνει τη θεωρία για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών σύμφωνα με την οποία ο εθνισμός εντάσσεται μόνο μέσα στο πλαίσιο της δημοκρατικής πάλης και της προλεταριακής επανάστασης. Η λύση στη διαμάχη των μαρξιστών για το εθνικό ζήτημα συνοψίζεται το 1896 στην απόφαση του Δευτέρου Διεθνούς Συνεδρίου, που εγκρίνεται τόσο από τον Lenin, όσο και από την Luxenburg (της οποίας οι θέσεις αντιτάσσονται στον εθνικό διαχωρισμό, ως αντίθετο στην αρχή του προλεταριακου διεθνισμού): "Το Συνέδριο προκηρύσσει το πλήρες δικαίωμα αυτοδιάθεσης όλων των εθνων * και εκφράζει τη συμπάθειά του στους εργάτες όλων των χωρών που τώρα υποφέρουν κάτω από το ζυγό στρατιωτικής, εθνικής ή άλλου είδους απολυταρχίας * το Συμβούλιο καλεί τους εργάτες αυτών των κρατών να ενωθούν με το σώμα των συνειδητών εργατών όλου του κόσμου, για να αγωνιστούν μαζί τους για την κατανίκηση του διεθνους καπιταλισμού και την επιτυχία των σκοπών της διεθνούς σοσιαλδημοκροτίας."

2. Β.Ι. Λένιν, Σχετικά με το Δικαίωμα των Εθνών για Αυτοδιάθεση (Αθήνα: Εκδ. Β. Μακρυωνίτης & Σια Ο.Ε., Αχρονολόγητο), σελ. 34.

3. Στη διατριβή χρησιμοποιειται ο όρος εθνισμός αντί του όρου εθνικισμός. Οι δύο όροι θεωρείται ότι εκφράζουν την ίδια κοινωνική πραγματικότητα.

4. Β.Ι. Λένιν, Σχετικά με το Δικαίωμα των Εθνών για Αυτοδιάθεση, ό.π., σελ. 21.

Κόσμου. Στις χώρες αυτές υπάρχουν ομάδες που χαρακτηρίζονται από κοινή εθνική καταγωγή και διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα αλλά δεν έχουν πολιτικο-κρατικές διεκδικήσεις ούτε πολιτική σύνδεση και υποστήριξη από τα εθνικά κράτη καταγωγής τους. Υποστήριξη από το εθνικό κράτος καταγωγής μπορεί να παρέχεται σε πολιτισμικά θέματα, όπως για παράδειγμα η παροχή βιβλίων για την εκμάθηση της γλώσσας, ενώ ταυτόχρονα η ομάδα μπορεί να παρουσιάζει "αντιπροσωπευτικό εθνισμό" (vicarious nationalism),[1] δηλαδή σαν πληθυσμός πολιτων ο οποίος δεν επιθυμεί αυτονομία ή δημιουργία ξεχωριστού κράτους, διεκδικεί πολιτική υποστήριξης του κράτους τωρινής ένταξης προς ομοεθνή πληθυσμό που αγωνίζεται για τη δημιουργία ανεξάρτητου εθνικου κράτους ή προς εθνικό κράτος καταγωγής, αν αυτό βρίσκεται σε εμπόλεμη ή κακή οικονομική κατάσταση. Στα πολυεθνικά αυτά κράτη αρχίζει από τη δεκαετία του 1960 να χρησιμοποιείται ευρύτατα, σε αντιδιαστολή προς τον όρο έθνος, ο όρος εθνότητα (ethnicity), ο οποίος δηλώνει "το χαρακτήρα ή την ποιότητα μιας εθνικής ομάδας."[2] Οπως αναφέρουν οι N. Glazer και D. Moynihan ο όρος είναι νέος και ακόμη εξελίσσεται εννοιολογικά. Σύμφωνα με τους ίδιους, ο όρος εμφανίζεται για πρωτη φορά στο Συμπληρωματικό Εντυπο του Oxford English Dictionary από τον David Reisman το 1953.[3] Στα χρόνια που ακολουθουν η έννοια της εθνότητας χρησιμοποιείται για να περιγράψει ομάδες που διαφέρουν από την ευρύτερη κοινωνία γλωσσολογικά, εθνικά, θρησκευτικά, φυλετικά κ.τ.λ. Το κοινό χαρακτηριστικό των ομάδων αυτών είναι το συναίσθημα που έχουν τα μέλη τους ότι διαφέρουν από τον κοινωνικό τους περίγυρο λόγω πολιτισμού και καταγωγής. Οι έννοιες εθνότητα και έθνος ταυτίζονται σε ορισμους για την εθνική ομάδα όπου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα πολιτισμικά πρότυπα ως στοιχείο διαφοροποίησης από τον κοινωνικό της περίγυρο.

Στο διεθνές δίκαιο και στις διεθνεις συσκέψεις αρχίζει να αναφέρεται το δικαίωμα των λαών για αυτοδιάθεση, αντί για το δικαίωμα των εθνών για αυτοδιάθεση. Για την αρχή αυτή ο Χ. Ροζάκης αναφέρει: "Μέχρι το 1945 (...) η θεωρία του Διεθνούς Δικαίου την αντιμετώπιζε ως ηθικοπολιτικό μάλλον δόγμα παρά ως γνήσια νομική αρχή. Η ίδρυση όμως των Ηνωμένων Εθνών κι οι εξελίξεις στον αφροασιατικό χώρο καλλιέργησαν και εμπέδωσαν την αντίληψη ότι η αυτοδιάθεση των λαών αποτελεί σήμερα δεσμευτική για τα κράτη αρχή, αποφασιστικής σημασίας για τη διαμόρφωση των διεθνών σχέσεων. Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, κατά το πρότυπο του Χάρτη του Ατλαντικού (1941), αναφέρεται στα άρθρα 1 &2 και 55, στην "αρχή των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών". Εκτοτε η αρχή καθιερώνεται σε μια σειρά πράξεων των Ηνωμένων

---

1. Βλ. Anthony D. Smith, The Ethnic Origins of Nations 3η έκδ. (New York: Basil Blackwell Inc., 1988), σελ. 151-152.

2. Nathan Glazer, και Daniel P. Moynihan, "Introduction", στο Nathan Glazer, και Daniel P. Moynihan (Επιμ.), Ethnicity: Theory and Experience (Cambridge Massachusetts and London, England: Harvard University Press, 1981), σελ. 1.

3. Βλ. Nathan Glazer, και Daniel P. Moynihan, ό.π., σελ. 1.

Εθνών και χαρακτηριζεται όχι ως απλή σύσταση αλλά ως συμβατική υποχρέωση που πηγάζει από τον Χάρτη. Με αυτήν την έννοια προβάλλει στην πράξη 637 Α της Γενικής Συνέλευσης (1952), στη Διακήρυξη για τη Χορήγηση Ανεξαρτησίας στις Αποικιακές Χωρες (1960), στο Διεθνές Συμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικό Δικαιώματα (1966), στο αντίστοιχο Σύμφωνο για τα Οικονομικά-Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιωματα (1966), στη Διακήρυξη για τις Αρχές του Διεθνούς Δικαίου που διέπουν τις φιλικές σχέσεις των λαών (1970), στη Διακήρυξη για την Κυριαρχία των Λαων στις Πλουτοπαραγωγικές Πηγές των Χωρών τους (1962) κ.α.

Εννοιολογικά, πάντως η αρχή της αυτοδιάθεσης στερείται αυτοδυναμίας. Ετσι, βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με άλλες αρχές του Διεθνούς Δικαίου (κρατική κυριαρχία, ισότητα κρατών, ισότητα λαών κ.λ.π.) και λειτουργεί σε συνάρτηση με αυτές. Εξυπηρετώντας χωρίς συστηματική καθαρότητα συγκεκριμένες πτυχές της πολιτικής των Ηνωμένων Εθνών (αντιαποικιακή πολιτική, οικονομική κατοχύρωση των αναπτυσσόμενων χωρών), δημιουργησε ένα δισεπίλυτο πρόβλημα αναφορικά με το ποιο είναι το πλήρες περιεχόμενό της και ποιοι νομιμοποιούνται να επικαλεστουν και να ασκήσουν το σχετικό δικαίωμα που εκφράζει."[1]

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 σχεδόν όλες οι μεγάλες ομαδοποιήσεις όπως αυτές εκφράζονται στις κοινότητες κρατών ή στην ένωση αυτοδιοικούμενων περιοχών κάτω από κεντρική κρατική διοίκηση αποτελούν ομαδοποιήσεις εθνών. Ταυτόχρονα οι εθνότητες έχουν κατορθώσει να επιβιώσουν. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, όπου οι επικρατούσες θεωρίες των κοινωνικών επιστημόνων υποστήριζαν την πλήρη ταύτιση του μετανάστη με την Αγγλοσαξονική κουλτούρα ή με τη δημιουργία του Νέου Αμερικανού που θα προέκυπτε από τη βιολογική και πολιτισμική ανάμειξη των Προτεσταντών Αγγλοσαξόνων με τις άλλες εθνικές ομάδες, το γνωστό "χωνευτήρι" (melting pot), ιδεολογία που εμφανίζεται ήδη από το 18ο αιώνα και γίνεται στις αρχές του 20ου ευρυτατα αποδεκτή από τους υπευθύνους της δημόσιας διοίκησης. Ο αμερικανός Πρόεδρος Φραγκλίνος Ρούσβελτ θεωρούσε την Αμερική σαν ένα έθνος, στο οποίο "οι αντιπρόσωποι πολλών φυλών του παλιού κόσμου τήκονται όλοι μαζί διαμορφώνοντας ένα νέο τύπο."[2] Αντίθετα όμως με την πεποίθηση ότι οι εθνότητες θα πάψουν να υπάρχουν σε ορισμένα χρονικά διαστήματα, ανάλογα με την επιμονή καθεμιάς απ' αυτές στην προσπάθεια διατήρησης του ιδιαίτερου πολιτισμού της, η είσοδος των μεταναστών στη λευκή Αγγλοσαξονική κοινωνία, στο βαθμό βέβαια που ήταν εφικτή λόγω των προκαταλήψεων και διακρίσεων εναντίον τους, δεν οδήγησε σε νέες δομές και θεσμούς. Η κοινή αμερικανική εθνική ταυτότητα διαμορφώθηκε από την κοινή δράση και τις επιπτώσεις ιστορικών γεγονότων στη νέα πατρίδα. Ήδη

---

1. Χ. Ροζάκης, "Αυτοδιάθεση", Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα Εγκυκλοπαίδεια (Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος), τ. 22, σελ. 320-321.

2. Αναφορά από Milton M. Gordon, Assimilation in American Life (New York: Oxford University Press, 1964), σελ. 121-122.

από το 1915[1] εμφανίζεται και τρίτη σημαντική θεωρία, ο πολιτιστικός πλουραλισμός, που υποστηρίζει τη διατήρηση τμημάτων της πολιτισμικής κληρονομιάς και της κοινωνικής ζωής. Τη δεκαετία του 1960 οι N. Glazer και D. Moynihan παρατηρούν πως "η θεωρία ότι η έντονη και πρωτοφανής ανάμειξη εθνικών και θρησκευτικων ομάδων στην Αμερικανική ζωή θα απέδιδε γρήγορα ένα ομοιογενές αποτέλεσμα έχει χάσει τη χρησιμότητα και την αξιοπιστία της"[2] και μια δεκαετία αργότερα δηλώνουν: "έχουμε μείνει κατάπληκτοι από την επιμονή και επικράτηση εθνοτικών μορφών κοινωνικής ταύτισης και σύγκρουσης."[3] Σήμερα η αναμενόμενη απώλεια της εθνοτικής ταυτότητας όχι μόνο δεν έχει πραγματοποιηθεί, αλλά οι ίδιοι θεωρητικοί τη δεκαετία του 1980 διατυπώνουν την άποψη ότι καθώς ο παλιός πολιτισμός φθίνει στον τόπο εγκατάστασης, διαμορφώνεται νέα συλλογική ταυτότητα από τον συνδυασμό κοινού ιστορικού και πολιτισμικου παρελθόντος με τις ιδιαίτερες συνθήκες που συνάντησαν και τις εμπειρίες που απέκτησαν τα μέλη των εθνοτήτων από τη ζωή τους στην Αμερική.[4] Παρόμοια με τις Η.Π.Α. και άλλα δημοκρατικά κράτη με ασφαλή σύνορα αναγνωρίζουν την ικανότητα επιβίωσης και μετεξέλιξης της εθνοτικής-πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και σταδιακά παρουσιάζουν κρατική πολιτική υποστήριξης της πολυπολιτισμικότητας. Για παράδειγμα, τη δεκαετια του 1970 μια άλλη μεγάλη παραδοσιακή χώρα υποδοχής μεταναστών, η Αυστραλια, μεταβάλλει την πολιτική της αφομοίωσης των μεταναστών στην Αυστραλιανή κοινωνία και αρχίζει να διαμορφώνει ένα πολυεθνικό πλουραλιστικό χαρακτήρα.[5] Ο χαρακτηρας αυτός πηγάζει σύμφωνα με την απόφαση του 1982 για την πολυπολιτισμικότητα (multiculturalism) του Αυστραλιανού Συμβουλίου για τον Πολιτισμό και τις Εθνικές Υποθέσεις, από τη χρήση και άλλων γλωσσών εκτός της μόνης επίσημης γλώσσας του κράτους που είναι η Αγγλική, και από την ενίσχυση της κοινωνικο-πολιτισμικής πολυμορφίας, εφόσον δεν κινδυνεύουν οι ηθικές αξίες της κοινωνίας.[6]

Ο εθνισμός συνεχίζει να εκδηλώνεται στα τέλη του αιώνα ως αναβίωση εθνικών αιτημάτων, όπως παραδείγματος χάρη, το αίτημα

---

1. Βλ. Milton M. Gordon, ό.π., σελ. 141.

2. Αναφορά από A.L. Epstein, Ethos and Identity (London: Tavistock Publications, and Chicago: Aldine Publishing Company, 1978), σελ. 4-5.

3. Αναφορά από A.L. Epstein, ό.π., σελ. x.

4. Βλ. Nathan Glazer και Daniel P. Moynihan, Beyond the Melting Pot 2η έκδ. 9η εκτ. (Cambridge, Massachusetts and London, England: The M.I.T. Press, 1984), σελ. xxxiii.

5. Βλ. Λ.Μ. Μουσουρου, "Το Ελληνικό Κράτος και ο Ελληνισμός του Εξωτερικού", στο Δ.Γ. Τσαουσης (Επιμ.), Ελληνισμός-Ελληνικότητα: Ιδεολογικοι και Βιωματικοί Αξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, ό.π., σελ. 170.

6. Βλ. David Cox, "Multicultural and Ethnic-Specific Services in Welfare", Migration Action Vol. VI No 3 (1983):22.

αναγνώρισης από τη διεθνή κοινοτητα της γενοκτονίας των Αρμενίων που δικαιώνεται το 1987, ως συνεχιζόμενη ένταση μεταξυ γειτονικών κρατών για το μειονοτικό ακόμη και σε κράτη που έχουν οριστικοποιήσει τα συνορά τους εδώ και πολλές δεκαετίες --χαρακτηριστικο ειναι το παράδειγμα των Βαλκανίων, όπου παρουσιάζονται οι περιπτωσεις της Τουρκιας με τις μουσουλμανικές μειονότητες στην ελλαδική Θράκη και στη Βουλγαρία, της Γιουγκοσλαβίας με το "Μακεδονικό Ζήτημα" προς τη Βουλγαρία και την Ελλάδο,[1] της Αλβανίας με την αλβανική μειονότητα στην περιοχή του Κοσουφοπεδίου της Γιουγκοσλαβίας, και της Ελλάδας με την ελληνική μειονότητα στην περιοχή της βορείου Ηπείρου της Αλβανίας-- και ως δράση με τη μορφή εθνιστικών κινημάτων. Τα εθνιστικά κινήματα μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε εθνικοαπελευθερωτικά, αυτονομιστικά και εθνοτικά-πολιτισμικά. Τα εθνικοαπελευθερωτικά εκφράζουν αγώνα κατά ξένου δυνάστη με στόχο τη δημιουργία ανεξάρτητου εθνικού κράτους. Τέτοια παραδείγματα αποτελουν τα αντιμπεριαλιστικά, αντιαποικιοκρατικά κινήματα που εκδηλώνονται μαζικά και ιδιαίτερα έντονα στην Ασία, Αφρική και νότια Αμερική τη δεκαετία του 1960 και συνεχίζουν να παρουσιάζονται μέχρι σήμερα με μικρότερη ένταση σε μικρότερη κλίμακα. Τα αυτονομιστικά κινήματα εκφράζουν δράση για απόσχιση από συγκεκριμένη κρατική εξουσία με στόχο την ίδρυση αυτοδιοικούμενης ή αυτόνομης περιοχής μέσα σ' ένα πολυεθνικό κράτος ή τη δημιουργία ανεξάρτητου εθνικού κράτους ή τη συνένωση γεωγραφικής περιοχής με ομοεθνές εθνικό κράτος. Παραδείγματα σύγχρονων και ιδιαίτερα ισχυρών αυτονομιστικών κινημάτων αποτελουν τα κινήματα των Βάσκων στην Ισπανία, των Κούρδων στην Τουρκία, των Παλαιστινίων στο Ισραήλ κ.α. Τέλος, τα εθνοτικά κινήματα εκφράζουν συνειδητοποίηση της πολιτισμικής κυρίως ιδιαιτερότητας και δραστηριοποίηση για την εξασφάλιση, μέσα από την ίση μεταχείριση, του δικαιωματος σ' αυτη την ιδιαιτερότητα. Παραδείγματα εθνοτικών κινημάτων είναι τα κινήματα των Φλαμανδών και Βαλόνων στο Βέλγιο για το πρόβλημα της γλώσσας, τα κινήματα των Μαυρων σε πολυεθνικά κράτη για ίσα δικαιώματα ανεξάρτητα από το χρώμα της επιδερμίδας κ.α.

Το γεγονός που εκπλήσσει είναι η πρωτοεμφάνιση εθνιστικών κινημάτων στα πολυεθνικά σοσιαλιστικά κράτη τη δεκαετία του 1980. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις της Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ενωσης με τα αιματηρά επεισόδια και τα εκατοντάδες χιλιάδες άτομα που μετέχουν σε διαδηλωσεις με εθνικά αιτήματα. Στη Γιουγκοσλαβία, η κυρίαρχη εθνική διένεξη της δεκαετίας του 1980 αφορά τους Σέρβους και τους Αλβανόφωνους του Κοσσυφοπεδίου, αλλά η εθνική ταυτότητα χαρακτηρίζει το σύνολο των πολιτών της. Οπως παρουσιάστηκε το 1988 στην εφημερίδα "Το Βήμα","Το ΠΟΛΙΤΙΚΟ παράδοξο που λέγεται Γιουγκοσλαβία φαίνεται και από την απογραφή του 1981, που έδειξε ότι η χώρα έχει συνολικό πληθυσμό 22,4 εκατομμυρίων κατοίκων από τους οποίους μόνο 1,2 εκατομμύριο δήλωσαν ότι ειναι Γιουγκοσλάβοι. Οι υπόλοιποι δήλωσαν πολίτες των δημοκρατιών (Σερβία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Σλοβενία, Κροατία,

---

1. Η Γιουγκοσλαβία διαλυεται τη δεκαετία του 1990. Μετά τη διάλυσή της το "Μακεδονικό Ζήτημα" ανακινείται από την πρώην Γιουγκοσλαβική δημοκρατία της Μακεδονίας.

ΧΑΡΤΗΣ 1
ΒΑΛΚΑΝΙΑ: ΟΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ

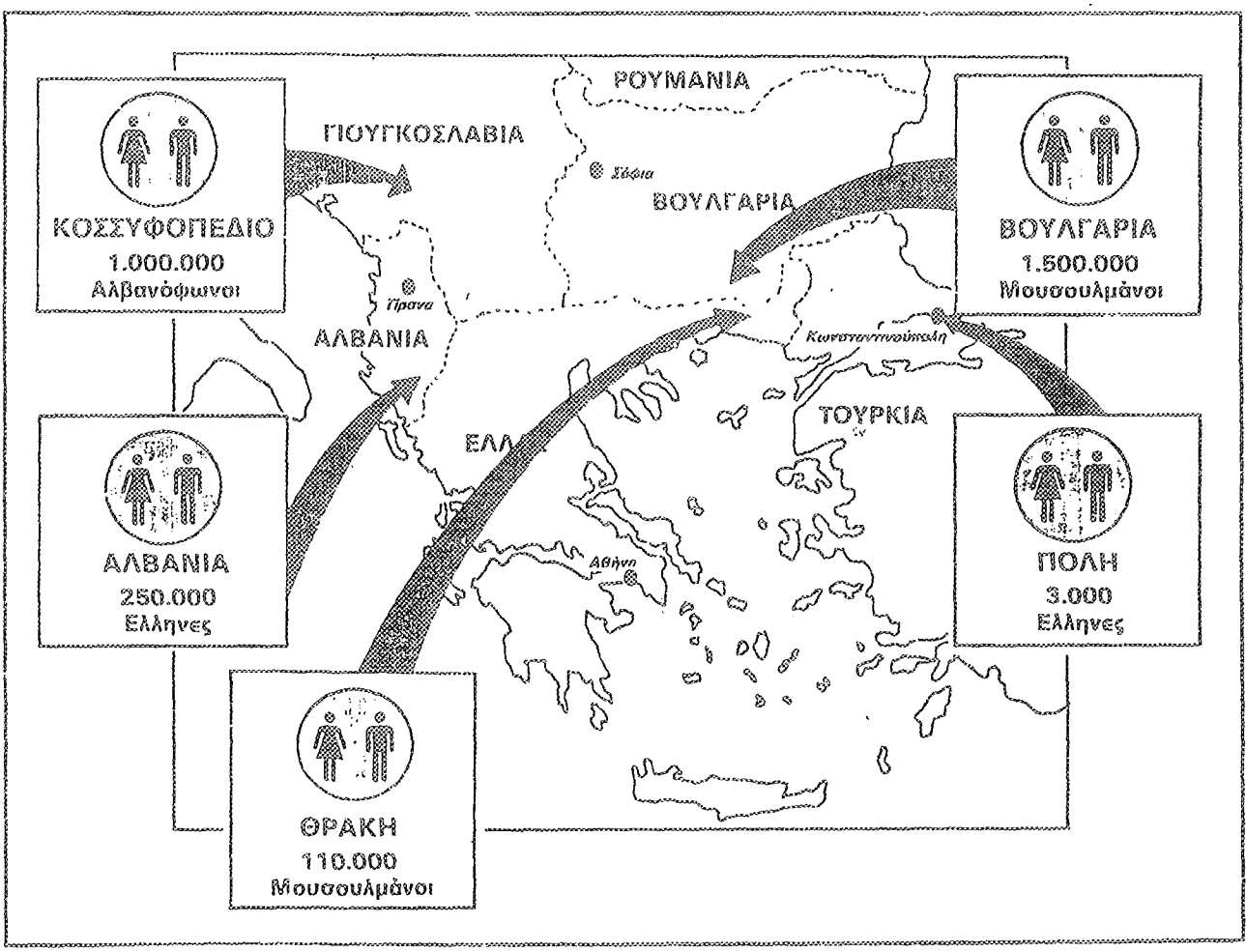

Πηγή: "Βαλκάνια: Το Παιχνίδι των Μειονοτήτων", Εβδομαδιαία Εφημερίδα Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία (11 Φεβρουαρίου 1990):32-33.

Μαυροβούνιο, "Μακεδονία") ή των αυτόνομων επαρχιών (Κοσυφοπέδιο, Βοϊβοδίνα).[1] Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι εθνικές ταραχές οξύνονται σ' όλη την επικράτεια του ομοσπονδιακού κράτους. Το 1991 οι βόρειες δημοκρατίες της Κροατίας και Σλοβενίας κηρυσσουν την ανεξαρτησία τους. Ο ομοσπονδιακός στρατός εισέρχεται στο έδαφός τους και ακολουθούν πολύνεκρες μάχες. Στην Κροατία ένοπλες συγκρούσεις διεξάγονται και ανάμεσα σε Κροάτες και μέλη της σερβικής μειονότητας της ίδιας δημοκρατίας. Σταδιακά όλες οι δημοκρατίες ζητούν τη διεθνή αναγνώριση της ανεξαρτησίας τους. Από τον Απρίλιο του 1992 ο πόλεμος ,επεκτείνεται ανάμεσα στους Σέρβους, Κροάτες και Μουσουλμάνους της δημοκρατίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Τον ίδιο μήνα οι σερβικές δημοκρατίες της Σερβίας και του Μαυροβουνίου κηρύσσουν τη δημιουργία Ομοσπονδίας.

Στην Ενωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιων ο εκδημοκρατισμός και η περεστρόικα επιτρέπουν να φανεί ο κρυμμένος εθνισμός των 100 περίπου εθνικών ομάδων. Λαοί που εκδιώχτηκαν από τον τόπο καταγωγής τους τη σταλινική περιοδο διεκδικούν την επιστροφή στις πατρίδες τους. Τις πρώτες μαζικές διαδηλώσεις της δεκαετιας του 1980 οργανώνουν οι Τάταροι, οι οποίοι ζητούν την επιστροφή τους στην Κριμαία. Στις δημοκρατίες της Βαλτικής (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία) οι πολίτες γιορτάζουν τις επετείους της εθνικής τους ανεξαρτησίας και καταγγέλουν το σύμφωνο του Στάλιν με τη ναζιστική Γερμανία το 1939, που σήμανε την προσάρτησή τους το 1940 στη Σοβιετική Ενωση. Από το 1988 τα λαϊκά μέτωπα των τριών δημοκρατιών πετυχαίνουν μεγάλες κινητοποιήσεις και διεκδικούν πλέον την κατάργηση της ηγεμονίας του κομμουνιστικού κόμματος, τον πολυκομματισμό και την ανεξαρτησία. Στη δημοκρατία της Μολδαβίας, η οποία επίσης προσαρτήθηκε στη Σοβιετική Ενωση το 1940, τα δύο τρίτα του πληθυσμού είναι Μολδαβοί που μιλούν μια ρουμανική διάλεκτο. Οι πρώτες εθνιστικές ταραχές ξεσπουν το 1988 όταν το Σοβιέτ της Μολδαβίας αποφασίζει να προωθήσει πρόγραμμα εκρουμανισμού. Στο νότο της ίδιας δημοκρατιας η κοινότητα των Χριστιανών Γκαγκαούζων επιδιώκει την ανεξαρτησία της. Στις δημοκρατίες της Ουκρανίας και Λευκορωσίας η σλαβική πλειοψηφία διεκδικεί περισσότερη αυτονομία και τη νομιμοποίηση της καθολικής εκκλησίας. Το λαϊκό κίνημα για την περεστρόικα εκφράζει την αντίθεσή του στην επιβολή της ορθόδοξης εκκλησίας και επιζητεί τη μεταβολή της Ε.Σ.Σ.Δ. σε συνομοσπονδία αυτόνομων δημοκρατιών. Ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή είναι ο Καύκασος όπου στις τρεις δημοκρατίες του, την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Γεωργία, ζούν περισσότερες από 50 εθνικές ομάδες από τις οποίες οι σημαντικότερες, τόσο αριθμητικά όσο και από πλευράς εθνικών αιτημάτων είναι οι Αρμένιοι, οι Αζερμπαϊτζανοί και οι Γεωργιανοί. Οι κάτοικοι του Καυκάσου αντιδρούν στις κρατικές προσπάθειες επέμβασης σε θέματα γλώσσας, εθιμων και θρησκείας. Σημαντικές εθνιστικές ταραχές παρατηρούνται από το 1988. Προκαλούνται από τη διεκδίκηση της επαναπροσάρτησης στη δημοκρατία της Αρμενίας της επαρχίας του Ναγκόρνο Καραμπάχ, της οποιας το 81% του πληθυσμού είναι Αρμένιοι. Οι μαζικές διαδηλώσεις των χριστιανών Αρμενιων εξάπτουν το μακροχρόνιο μίσος

---

1. "Η Επανάσταση των Εθνικιστών", Εβδομαδιαία Εφημερίδα Το Βήμα (18 Σεπτεμβρίου 1988):19.

των μουσουλμάνων Αζερμπαϊτζανών στη δημοκρατία των οποίων έχει ενσωματωθεί η επαρχία από το 1923 (η δημοκρατία της Αρμενίας είχε ιδρυθεί από το 1920). Η διένεξη κορυφώνεται και στις αρχές του 1990 εξελίσσεται σε εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος διακόπτεται με την εισβολή του σοβιετικού στρατού στο Μπακού, πρωτεύουσα της δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν. Η διένεξη Αρμενίων και Αζερμπαϊτζανών φορτίζεται και από το θρησκευτικό συναίσθημα καθώς επανεμφανίζεται η παραδοσιακή διαμάχη Χριστιανών και Μουσουλμάνων. Η επιρροή του θεοκρατικού κράτους του Ιράν αυξάνεται σημαντικά στους μουσουλμανικους πληθυσμούς της Ε.Σ.Σ.Δ., ενώ παράλληλα και ανταγωνιστικά μ' αυτή την επιρροή εμφανίζεται και η παντουρανική αφύπνιση, δηλαδή η αφύπνιση της εθνικής ταυτότητας στους τουρανικής προέλευσης λαούς, όπως οι Αζερμπαϊτζανοί, οι Ουζμπέκοι, οι Κιργίσιοι, οι Τουρκμένοι και οι Τατζικοι.

Στο πλαισιο των προσπαθειών για τη διευθέτηση του εθνικού ζητήματος παρουσιάζεται τον Αύγουστο του 1989 από την κεντρική επιτροπή του Κ.Κ.Σ.Ε. το σχέδιο πλατφόρμας για το εθνικό ζήτημα, στο οποίο αναφέρεται ότι "Μια από τις σοβαρότερες αιτίες της όξυνσης των εθνικών προβλημάτων ήταν οι μαζικές διώξεις, ιδιαίτερα οι μετακινήσεις από τον τόπο όπου παραδοσιακά κατοικούσαν σε άλλες δημοκρατίες και περιοχές. Αυτή ήταν η μοίρα των Καλμίκων, των Τατάρων της Κριμαίας, των Τούρκων Μεσχέτ, των Γερμανών του Βόλγα, των Ελλήνων, των Κούρδων."[1] Στο ίδιο σχέδιο παρουσιάζονται και οι ακόλουθες θέσεις:

"Να εξασφαλιστούν όλα τα δικαιώματα και οι συνθήκες για τη διατήρηση των εθνικών παραδόσεων, την ανάπτυξη της κουλτούρας και της γλώσσας των λαών, οι οποίοι κατοικουν εκτός των εθνικών τους ορίων ή δεν έχουν καθόλου τέτοια, να εξασφαλιστεί η αντιπροσώπευσή τους στα όργανα της εξουσίας.

Να δημιουργηθουν εθνικές περιοχές, αγροτικές, αγροτικά Σοβιέτ στις πυκνοκατοικημένες από αυτές τις εθνότητες περιοχές που δεν έχουν δικές τους εθνικές περιοχές. Να εδραιωθεί νομοθετικά το δικαίωμα των εθνικών ομάδων και κοινοτήτων για αυτοδιάθεση.

Να προβλεφθεί η δυνατότητα δημιουργίας πανενωσιακων Σοβιέτ πολιτών των μεγάλων σε αριθμό εθνοτήτων, οι οποίες δεν έχουν εδαφική αυτονομία.

Χρειάζεται μια νομοθετική πράξη, η οποία θα εξασφαλίζει την πλήρη πολιτική αποκατάσταση των λαών, οι οποίοι διώχθηκαν και μετακινήθηκαν από τον τόπο μόνιμης κατοικίας τους και θα δημιουργεί τις εγγυήσεις ότι τέτοιου είδους πράξεις δεν πρόκειται να επαναληφθούν ποτέ πια. Αυτό θα πρέπει να γίνει στο όνομα των ηθικών μας ιδεωδων."[2]

Παρά τις προσπάθειες της σοβιετικής κυβέρνησης για τη διευθέτηση του εθνικού ζητήματος, σε δημοψήφισμα που διεξάγεται το Μάρτιο του 1991 και όπου το βασικό ερώτημα αφορά το αναγκαίο ή όχι της διατήρησης της Ενωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιων σαν ανανεωμένης ομοσπονδίας ισότιμων και κυρίαρχων

---

1. Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (27 Αυγούστου 1989):17.

2. Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (27 Αυγουστου 1989):17.

δημοκρατιων, η οποία θα εγγυάται τα δικαιώματα και τις ελευθερίες όλων των εθνοτήτων, οι έξι από τις δεκαπέντε σοβιετικές σοσιαλιστικές δημοκρατίες αρνούνται να οργανώσουν το δημοψήφισμα λόγω των διεκδικήσεών τους για ανεξαρτησία ή αυτονομία. Τον Αυγουστο του ίδιου χρόνου, ύστερα από αποτυχημένο πραξικόπημα εναντίον του προέδρου της Σοβιετικής Ενωσης, Μιχαήλ Γκορμπατσώφ, οι δημοκρατίες της Λετονίας, Εσθονίας, Λιθουανίας, Γεωργίας, Ουκρανίας, Λευκορωσίας, Μολδαβίας και Αζερμπαϊτζάν διεκδικούν την ανεξαρτησία τους. Λίγες μέρες αργότερα η διεθνής κοινότητα αναγνωρίζει την ανεξαρτησία των δημοκρατιών της Βαλτικής, την οποία αποδέχεται το Σεπτέμβριο και η Σοβιετική εξουσία. Τα γεγονότα που ακολουθούν αλλάζουν τον παγκόσμιο χάρτη. Τον Δεκέμβριο του 1991 η Ουκρανία αυτοανακηρύσσεται ανεξάρτητη. Τον ίδιο μήνα η Ρωσια, η Ουκρανία και η Λευκορωσία συμφωνούν να ιδρύσουν "Κοινοπολιτεία". Η υποστήριξη των υπόλοιπων δημοκρατιών στη λύση της Κοινοπολιτείας οδηγεί στις 21 Δεκεμβρίου 1991 στην "Κοινοπολιτεία των Ευρασιατικων Κρατών", η οποία έχει έντεκα μέλη. Η Γεωργία είναι η μόνη δημοκρατία που δε συμμετέχει. Ο Μ. Γκορμπατσώφ παραιτείται στις 25 Δεκεμβρίου 1991. Είναι ο πρώτος εκλεγμένος και ο τελευταίος πρόεδρος της Ε.Σ.Σ.Δ.

Η διεθνής επικράτηση της εθνιστικής ιδεολογίας οτα τέλη του αιώνα δεν συνοδεύεται και από την ισχυροποίηση των δυνατοτήτων του εθνικού κράτους. Οπως αναφέρει ο A. Smith, η ανάπτυξη των υπερδυνάμεων και των στρατιωτικών συμμαχιών τους περιορίζει την ελευθερία δράσης κάθε παρακινουμενου από τα εθνικά του ζητήματα κράτους μέλους με καθοριστικό τρόπο στον στρατικο-πολιτικό τομέα και σ' ένα μεγάλο βαθμό στον οικονομικό και ιδεολογικό τομέα. Η ελευθερία δράσης του εθνικού κράτους περιορίζεται, ιδιαίτερα στην Αφρική, Ασία και Λατινική Αμερική, και από την ανάπτυξη των πολυεθνικών εταιρειών οι οποίες με τους τεράστιους προϋπολογισμούς, την υψηλή τεχνολογία και εξειδικευση, την ικανότητα προγραμματισμού και επένδυσης σε μεγάλη κλίμακα δημιουργούν κίνδυνο περιφερειοποίησης και αποδυνάμωσης του εθνικού κράτους από τους σύγχρονους τεχνολογικούς, στρατιωτικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς.[1] Ταυτόχρονα η εθνιστική ιδεολογία που λειτούργησε ως καθοριστικός παράγοντας στη δημιουργία των σημερινών κρατών της Ευρώπης, τώρα επιδιώκει τον επαναπροσδιορισμό των συνόρων τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η αντίθεση Τσέχων και Σλοβένων στην Τσεχοσλοβακία,[2] Ουκρανών και Ρώσων στην Κοινοπολιτεία των Ευρασιατικών Κρατών, η υποστηριζόμενη από την ενωμένη από το 1990 Δυτική και Ανατολική Γερμανία διεκδίκηση των Γερμανών της πρώην Σ.Ε. για αυτόνομη δημοκρατία κ.α. Παράλληλα, η εθνιστική ιδεολογία προκαλεί το σύγχρονο φαινόμενο της διαμόρφωσης ξεχωριστής εθνικής ταυτότητας σε κοινωνικές ομάδες που θεωρούνταν αναπόσπαστα τμήματα συγκεκριμένου έθνους όπως παραδείγματος χάρη στους Φλαμανδούς και Βαλόνους στο Βέλγιο κ.α. Το φαινόμενο αυτό οδηγεί στο ερώτημα αν οι εθνότητες στα πολυεθνικά κράτη και οι ομάδες των οποίων η

---

1. Βλ. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 8.

2. Το 1992 η Τσεχοσλοβακία χωριζεται σε δυο ανεξάρτητα κράτη, την Τσεχία και τη Σλοβακία.

ΧΑΡΤΗΣ 2
Η ΚΟΙΝΟΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

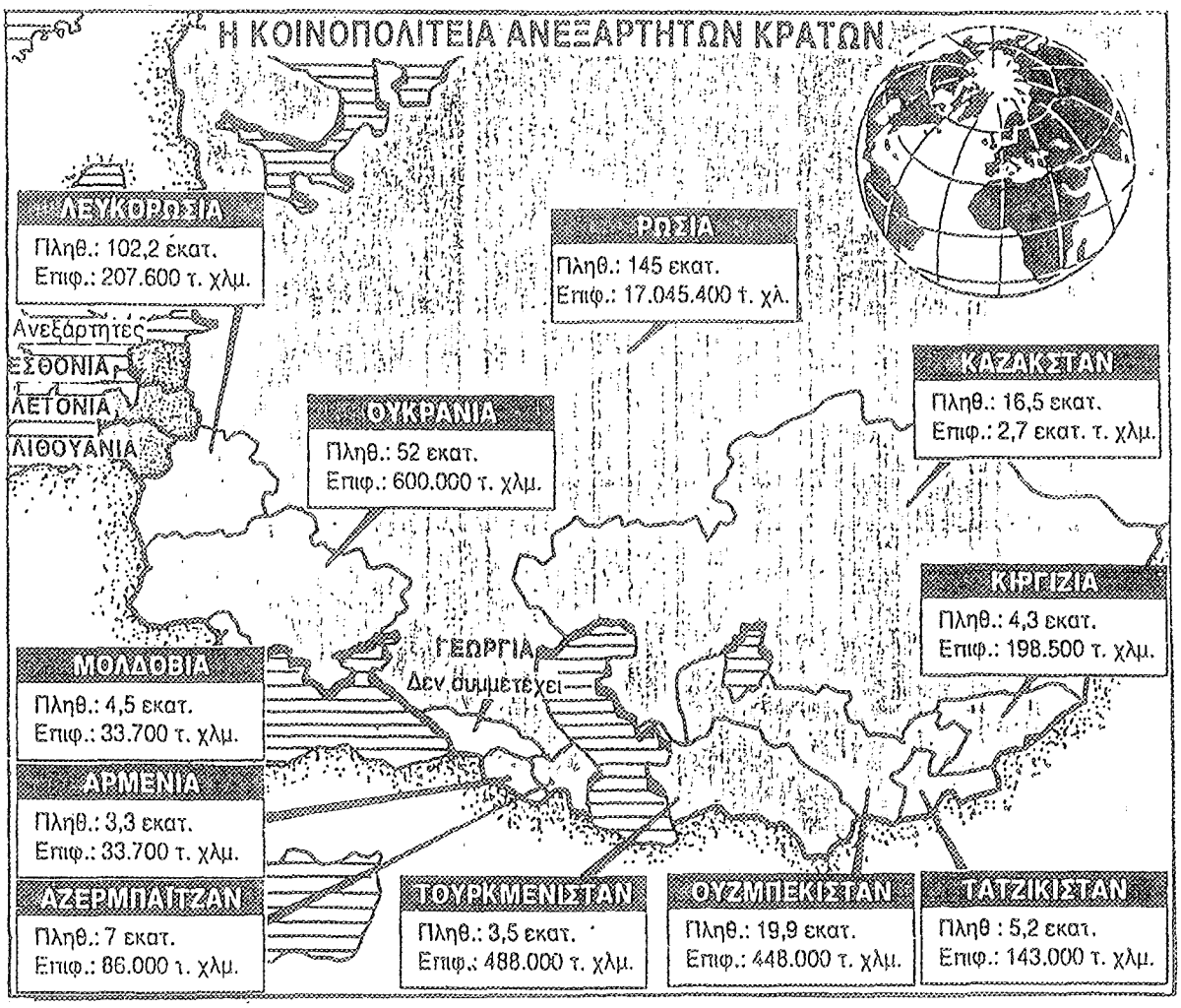

Πηγή: Ημερήσια Εφημερίδα Καθημερινή (29 Δεκεμβρίου 1991):16.

συλλογική ταυτότητα παρουσιάζει σημαντική ενδοεθνική διαφοροποίηση στα εθνικά κράτη, οι οποίες σήμερα στοχεύουν στη μεγιστοποίηση της επιρροής και των προνομίων τους χωρίς να προβάλλουν πολιτικές διεκδικήσεις όπως αυτές της αυτοδιοίκησης, αυτονομίας ή δημιουργίας ξεχωριστού κράτους, αποτελούν δυνάμει έθνη.

Εθνική και Εθνοτική Ταυτότητα

Παρά το γεγονός ότι ο εθνισμός παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ανάλογα με τις ιστορικές συνθήκες και την ιδιαίτερη κοινωνική δομή κάθε χώρας, είναι πιο εύκολο να παρατηρηθεί και να αναλυθεί από τα έθνη, τις κοινωνικές ομάδες που τον παρουσιάζουν, και την ταυτότητά τους, την εθνική ταυτότητα.

Η σχέση εθνισμού και εθνικής ταυτότητας συνίσταται στο ότι η εθνική ταυτότητα ως συνεχείς διαδικασίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης και συναίσθημα θετικής ταύτισης των μελών του έθνους μπορεί να στηρίζει σε καποια ιστορική περίοδο τον εθνισμό, δηλαδή κινητοποίηση των μελών για την επίτευξη κάποιων στόχων, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει και όταν η ομάδα δεν κινητοποιείται παρακινούμενη από συγκεκριμένα αιτήματα. Σύμφωνα με τον P. Schlesinger, "Ο εθνισμός (...) αποτελεί ιδιαίτερο είδος δόγματος, αλλά ο όρος τείνει να μεταφέρει την αίσθηση της κινητοποιημένης κοινότητας (τουλάχιστον εν μέρει) για την επιδίωξη ενός συλλογικου ενδιαφέροντος. Μπορεί να γίνεται έκκληση στην εθνική ταυτότητα, ως σημείο αναφοράς, χωρίς αναγκαστικά να είναι εθνιστική. Αναμφίβολα υπάρχουν ιστορικές περίοδοι, στις οποίες η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας μπορεί ν' αποτελεί τμήμα εθνιστικού προγράμματος (...). Εν τούτοις, όταν τα πολιτικά όρια του εθνικου κράτους έχουν επιτευχθεί, η εθνική ταυτότητα, μ' όλη την μυθικο-πολιτισμική υποδομή που τη συνοδευει, είναι στη θέση της και δεν είναι αναγκαστικά όμοια με τον εθνισμό."[1]

Πολλά είναι τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται σήμερα για τον εννοιολογικό προσδιορισμό του έθνους, γεγονός που οφείλεται κυρίως στο ότι η έννοια συνδέθηκε με την εξυπηρέτηση της διάδοσης της ιδεολογίας, η οποία παρουσιάζεται στην Ευρώπη από τα τέλη του 17ου αιωνα,[2] ότι πληθυσμοί διακρινόμενοι από κοινή συλλογική ταυτότητα, την εθνική ταυτότητα, πρέπει να σχηματίζουν κράτος. Οι ορισμοί που έχουν διατυπωθεί μπορούν να κατηγοριοποιηθούν συμφωνα με τη γερμανική ή αντικειμενική, τη λατινική (ιταλική και γαλλική) ή υποκειμενική και τη μαρξιστική αντίληψη.

Αποφασιστικά κριτήρια για τον καθορισμό του έθνους σύμφωνα με τη γερμανική αντίληψη αποτελουν η φυλή, η γλώσσα, η θρησκεία, οι παραδόσεις. Είναι φανερή η δευτερεύουσα σημασία που αποδίδεται στη θέληση των πληθυσμών όταν πρόκειται να χωριστούν σε έθνη και η υποστήριξη που παρέχεται στη συντηρητική

---

1. Philip Schlesinger, "On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Criticized", Social Science Information Vol. 26 No 2 (1987):253.

2. Βλ. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 11.

επιχειρηματολογία σε θέματα εδαφικού προσδιορισμού εθνικών ορίων ή αυτοδιάθεσης λαών.[1]

Συμφωνα με τη λατινική άποψη το κύριο χαρακτηριστικό του έθνους είναι η επιθυμία συμβίωσης.[2] Το βασικό κριτήριο είναι η αντίληψη της κοινότητας, δηλαδή δεσμού που διαμορφώνεται από ενεργό ιστορικό παρελθόν, παρόν και επιθυμητό μέλλον.[3] Τα κοινά πολιτισμικά πρότυπα, όπως η γλώσσα, τα έθιμα, οι παραδόσεις ενισχύουν την επιθυμία συμβίωσης, αλλά δεν είναι απαραίτητα ούτε επαρκή.[4] Τη λατινική άποψη πρωτος διατυπώνει ο ιταλός επαναστάτης Giuseppe Mazzini το 1831, διακηρυσσοντας ότι "το έθνος είναι η συνένωσις όλων των ανθρώπων οίτινες, συμβιούντες, είτε λόγω της γλώσσης, είτε λόγω της υπάρξεως ωρισμένων γεωγραφικών παραγόντων, είτε ένεκα του ρόλου όστις καθωρίσθη εις αυτούς υπό της ιστορίας, αναγνωρίζουν την αυτήν αρχήν και βαδίζουν υπό το κράτος ενοποιημένου Δικαίου προς κατάκτησιν ενός μόνον συγκεκριμένου σκοπού. Η πατρίς είναι προ παντός η συνείδησις της πατρίδος."[5]

Τέλος η μαρξιστική αντίληψη, αντλώντας στοιχεία από τη γερμανική και τη λατινική, παρουσιάζει ως καθοριστικό παράγοντα τον οικονομικό, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται το έθνος ως δημιούργημα της καπιταλιστικής κυρίως εποχής. Χαρακτηριστικός ορισμός της αντίληψης αυτής παρουσιάζεται σε βιβλίο του Ι. Στάλιν που γράφτηκε το 1912-1913. Εκεί αναφέρεται ότι "Έθνος είναι η ιστορικά διαμορφωμένη σταθερή κοινότητα ανθρώπων, που εμφανίστηκε πάνω στη βάση της κοινότητας στη γλώσσα, στο έδαφος, στην οικονομική ζωή και στην ψυχοσυνθεση που εκδηλώνεται στην κοινότητα της κουλτούρας."[6]

Η σύνδεση της κοινωνικής πραγματικότητας του έθνους με τη διεκδίκηση πολιτικής υπαρξης κάνει το έθνος φαινόμενο των δύο τελευταίων αιώνων, αν και κάποια στοιχεία εθνικής ταυτότητας υπήρχαν πάντοτε στους ιστορικούς λαούς. Οι σύγχρονες θεωρίες για το έθνος δεν το αντιμετωπίζουν πλέον ως φυσικό στοιχείο της κοινωνικής ύπαρξης ανεξάρτητα από συγκεκριμένο χρόνο, ούτε το δέχονται σαν αποκλειστικά σύγχρονο φαινόμενο, δημιούργημα της καπιταλιστικο-βιομηχανικής ανάπτυξης και αναγκαία μορφή της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Σύμφωνα με τον A. Smith, τα συγχρονα φαινόμενα του βιομηχανικού καπιταλισμού, του γραφειοκρατικου κράτους και της λαϊκής μαζικής παιδείας δεν κατάφεραν να εξαφανίσουν μορφές συλλογικής ταυτότητας προηγούμενων εποχών. Κάποιες απ' αυτές τις μορφές εξαφανίστηκαν,

---

1. Βλ. Γεώργιο Κ. Τενεκίδη, ό.π., σελ. 111-113 και Κ. Σοφιανό, "Έθνος", Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, ό.π., σελ. 146.

2. Βλ. Γεώργιο Κ. Τενεκίδη, ό.π., σελ. 113.

3. Βλ. Κ. Σοφιανό, ό.π., σελ. 146.

4. Βλ. Γεώργιο Κ. Τενεκίδη, ό.π., σελ. 113-114.

5. Αναφορά από Γεώργιο Κ. Τενεκίδη, ό.π., σελ. 113.

6. Ι.Β. Στάλιν, Ο Μαρξισμός και το Εθνικό Ζήτημα Μετ. Χρύσα Χατζηβασιλείου (Αθήνα: Εκδ. Ειρήνη, 1949), σελ. 7.

άλλες μετασχηματιστηκαν και άλλες συγχωνεύτηκαν και αναγεννήθηκαν ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και την τυχαία εμφάνιση των σύγχρονων παραπάνω φαινομένων. Ο τρόπος προσαρμογής με νέο νόημα και λειτουργίες στις νέες συνθήκες στοιχείων της ταυτότητας όπως η μνήμη, οι μυθοι, τα σύμβολα και οι αξίες, έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της βάσης για την παραπέρα εξέλιξη της ομάδας σε έθνος.[1]

Η ταυτότητα των συγχρονων εθνών συνήθως αποτελεί τη μετεξέλιξη της ταυτότητας των εθνοτήτων, οι οποίες μπορούν να οριστούν ως "πληθυσμοί με κοινό όνομα, μύθους καταγωγής, ιστορίες και πολιτισμικά πρότυπα, οι οποίοι συνδέονται με συγκεκριμένη εδαφική περιοχή και συναίσθημα αλληλεγγύης."[2] Η μετεξέλιξη αυτή ακολούθησε διάφορα πρότυπα ανάλογα με την ικανότητα διατήρησης της εθνοτικής ταυτότητας σε συγκεκριμένη περιοχή μέχρι την εποχή της επιρροής της κοινωνικής ομάδας από τον εθνισμό. Η εθνική ταυτότητα (national identity) προσθέτει το πολιτικό στοιχείο στην εθνοτική ταυτότητα (ethnic identity), η οποία εκφράζει τη διαλεκτική σχέση του συναισθήματος θετικής ψυχολογικής ταύτισης και των διαδικασιών διαρκούς αλληλεπίδρασης των μελών της ομάδας, σχέση η οποία είναι αποτέλεσμα της συνείδησης του γεγονότος ότι τα μέλη της ομάδας αποτελουν ένα ενιαίο και ξεχωριστό όλο γιατί συνδέονται μεταξύ τους με αμοιβαίους δεσμούς λόγω ιστορικής μνήμης και πολιτισμικών προτύπων. Οπως όμως αναφέρει ο A. Smith, αφενός υπάρχουν επαρκώς επιβεβαιωμένες περιπτώσεις εθνών που διαμορφώνονται στη βάση εθνοτήτων, οι οποίες μετασχηματίζονται και αναγεννώνται από την, όπως την αντιλαμβάνονται, κατάσταση παρακμής ή υποταγής, αφετέρου παρατηρούνται περιπτώσεις, όπου υπάρχουν λίγα στοιχεία προϋπάρχουσας εθνότητας στη συγκεκριμένη επιλεγείσα για τη δημιουργία σύγχρονου έθνους περιοχή, όπως κάποιες αναμνήσεις προηγούμενης πολυ κοντινής ακμής και κάποιες πολιτισμικές διαφορές τις οποίες οι συγχρονες ελίτ χρησιμοποιούν για αναδόμηση εθνών. Υπάρχουν επίσης λίγες περιπτώσεις εθνών που έχουν επινοηθεί.[3] Συνήθως όμως υπάρχει εθνοτική βάση, γιατί "όχι μόνο πολλά έθνη και εθνισμοί ξεκινούν από τη βάση προϋπαρχουσών εθνοτήτων και των εθνοκεντρισμών[4] τους, αλλά για να εξελιχτεί ένα "έθνος" σήμερα είναι ζωτικό να δημιουργηθουν και αποκρυσταλλωθούν εθνικοί συντελεστές, η έλλειψη των οποίων είναι πιθανό να

---

1. Βλ. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 3.

2. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 32.

3. Βλ. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 17.

4. Ο Anthony D. Smith χρησιμοποιεί τον όρο εθνοκεντρισμός (ethnocentrism) για να αποδόσει το χαρακτήρα των συναισθημάτων της ομάδας (βλ. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 47) και τον όρο εθνισμός (ethnicism) για να αναλύσει τις διάφορες μορφές συλλογικής δράσης για την προάσπιση της εθνότητας (βλ. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 47).

δημιουργήσει σοβαρό εμπόδιο στην "αναδόμηση του έθνους".[1]

Η ικανότητα διατήρησης και αναπροσαρμογής της εθνοτικής και εθνικής ταυτότητας στις ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο νέες κοινωνικές συνθήκες, όπως παραδείγματος χάρη η μετεξέλιξη της εθνοτικής σε εθνική και η διαμόρφωση ξεχωριστής εθνικής ταυτότητας σε κοινωνικές ομάδες που θεωρούνταν αναπόσπαστα τμήματα συγκεκριμένων εθνών, οφείλεται στη συλλογική μορφή τους, η οποία τους δίνει το χαρακτήρα δυναμικού φαινομένου που μετεξελίσσεται συνεχώς στο πλαίσιο της διαλεκτικής σχέσης της ταυτότητας με την περιβάλλουσα κοινωνία.

Η εθνοτική και η εθνική ταυτότητα ως μορφές συλλογικής ταυτότητας χαρακτηρίζονται από δύο διαστάσεις που βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση. Η πρώτη διάσταση αφορά το συναίσθημα θετικής ταύτισης των μελών της ομάδας. Η δευτερη αναφέρεται στο γεγονός της ένταξης στην ομάδα, δηλαδή στις διαρκείς διαδικασίες αλληλεπίδρασης των μελών. Στη σχέση των δύο διαστάσεων αναφέρονται οι M. Oriol και P. Igonet-Fastinger, σύμφωνα με τους οποίους ο όρος ταυτότητα αφορά τη διαλεκτική σχέση που συνδέει εμάς με τους άλλους, τη ζωντανή εμπειρία με τη θεσμοποιημένη, το παρόν με την ιστορία.[2]

Η πρώτη διάσταση, το συναίσθημα ψυχολογικής ταύτισης των μελών της ομάδας εξαρτάται από το βαθμό της κοινωνικής συνοχής. "Κοινωνική συνοχή σημαίνει ότι το κάθε μέλος αισθάνεται πως είναι "δεμένο" μαζί με τα άλλα σε μια ενότητα και πως το σύνολο που συνθέτουν δεν είναι κάτι το ξένο και το μακρυνό, είναι κάτι στο οποίο το μέλος ανήκει αλλά και το οποίο ανήκει στο μέλος, είναι δικό του."[3] Οσο μεγαλυτερος είναι ο βαθμός κοινωνικής συνοχής, τόσο το συναίσθημα θετικής ψυχολογικής ταύτισης είναι ισχυρότερο. Αντίθετα, όταν η κοινωνική συνοχή διασαλεύεται, η συλλογική ταυτότητα περνάει κρίση.

Οι παράγοντες ισχυροποίησης της κοινωνικής συνοχής είναι εσωτερικοί παράγοντες έλξης των μελών και εξωτερικοί παράγοντες διαφοροποίησης και αντιδιαστολής της κοινωνικής ομάδας από τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο. Ενας από τους σημαντικότερους εσωτερικούς παράγοντες κοινωνικής συνοχής είναι τα πολιτισμικά στοιχεία. "Ο πολιτισμός είναι το σημείο αναφοράς της συλλογικής ταυτότητας γιατί δίνει απάντηση σε δύο βασικά ερωτήματα: "ποιοι είμαστε;" και "τι είμαστε;" Στο πρώτο ερώτημα απαντά με τους τρόπους που επιλέγει για να διατηρεί και να εκφράζει τη συλλογική μνήμη, δηλαδή με το μύθο και την ιστορία. Στο δεύτερο, με το πλαίσιο ζωής που συνιστά την κοινωνική πραγματικότητα στην καθημερινή της εκδήλωση."[4] Δεν υπάρχει γενικά παραδεκτός ορισμός ιου πολιτισμού. Ικανοποιητικός θα μπορούσε να θεωρηθεί ο συνδυασμός των ορισμών που δίνουν οι Δ. Τσαούσης, E. Taylor και

---

1. Anthony D. Smith, ό.π., σελ. 17.

2. Βλ. Philip Schlesinger, ό.π., σελ. 235.

3. Δ.Γ. Τσαούσης, Η Κοινωνία του Ανθρώπου 4η έκδ. (Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, 1987), σελ. 127.

4. Δ.Γ. Τσαούσης, Η Κοινωνία του Ανθρώπου, ό.π., σελ. 116.

C. Anderson: Ο πολιτισμός αναφέρεται "στην κοινωνική κληρονομιά (στα επιτεύγματα και στα κοινωνικώς μεταβιβάσιμα στοιχεία που χαρακτηριζουν ένα κοινωνικό σύνολο)"[1], "είναι το σύνθετο εκείνο συνολο που περιλαμβάνει γνωσεις, πεποιθήσεις, τέχνες, ήθη, δικαιο, έθιμα και κάθε άλλη ικανότητα και συνηθεια που αποκτά ο ανθρωπος ως μέλος της κοινωνιας"[2] και "μπορει να θεωρηθει σαν ένας τρόπος ζωής που τα μέλη μιας κοινωνίας αναπτύσσουν στην προσπάθειά τους να μεγιστοποιήσουν την προσαρμογή στο κοινωνικό και υλικό περιβάλλον τους".[3] Τα πολιτισμικά πρότυπα ισχυροποιούν την κοινωνική συνοχή λειτουργώντας σαν παράγοντας έλξης των μελών και αντιδιαστολής τους με τον κοινωνικό περίγυρο. Εσωτερικό παράγοντα κοινωνικής συνοχής αποτελούν και ορισμένα είδη σύγκρουσης μέσα στην ίδια την ομάδα. Οπως αναφέρει ο L. Coser, "εσωτερικές κοινωνικές συγκρούσεις που αναφέρονται σε σκοπούς, αξίες ή συμφέροντα που δεν αντιφάσκουν προς τις βασικές παραδοχές στις οποίες θεμελιώνεται η σχέση, τείνουν να επιτελούν μια θετική λειτουργία προς όφελος της κοινωνικής δομής. Συγκρούσεις του είδους αυτού τείνουν να διευκολύνουν την αναπροσαρμογή των κανόνων και των σχέσεων εξουσίας μέσα στις ομάδες, σύμφωνα με τις ανάγκες που αισθάνονται πως έχουν τα επιμέρους άτομα ή οι υπο-ομάδες."[4]

Εξωτερικό παράγοντα κοινωνικής συνοχής αποτελεί οποιοδήποτε ερέθισμα προκαλεί συσπειρωση της ομάδας όπως παραδείγματος χάρη ένας κοινός κίνδυνος αλλά και η απλή παρουσία ατόμων και συνόλων που τα μέλη της ομάδας δεν θεωρούν όμοιά τους και δεν μπορουν να ταυτιστούν μαζί τους. Οι όροι εσω-ομάδα και εξω-ομάδα δηλώνουν πρόσληψη συλλογικής ταυτότητας μέσω της αντιδιαστολής με τους άλλους, μ' αυτους που δεν ανήκουν στην ομάδα. Η εσω-ομάδα αφορά κοινωνικό σύνολο με το οποίο ταυτιζόμαστε ή στο οποίο ανήκουμε. Η εξω-ομάδα αφορά κοινωνικό συνολο στο οποίο δεν εντασσόμαστε ούτε με το οποίο μπορούμε να ταυτιστουμε. Ο βαθμός της κοινωνικής συνοχής καθορίζει πολλές φορές τη δυνατότητα λειτουργίας και διατήρησης της ομάδας. Η αφοσίωση στην ομάδα που το κάθε μέλος βιώνει σαν αυτονόητη, στηριζεται στη διαδικασία συνδεσης των μελών μεταξύ τους.[5] Η ταυτιση με την ομάδα οδηγεί σε συμπεριφορά που δημιουργεί κοινωνική απόσταση, δηλαδή υποκειμενική και όχι

---

1. Δ.Γ. Τσαούσης, Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας (Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, 1984), σελ. 220.

2. E. Taylor. Αναφορά από Δ.Γ. Τσαούση, Η Κοινωνία του Ανθρώπου, ό.π., σελ. 119.

3. Charles H. Anderson, Προς μια Νέα Κοινωνιολογία (Αναθεωρημένη Εκδοση) Μετ. Ελένη Κακοσαίου (Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, 1986), σελ. 85.

4. Αναφορά από Δ.Γ. Τσαούση, Η Κοινωνία του Ανθρώπου, ό.π., σελ. 106-107.

5. Βλ. Peter Hofstatter, Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία Μετ. Τζένη Μαστοράκη (Αθήνα: Εκδ. Αντ. Λιβάνης & ΣΙΑ Ε.Ε. Νέα Σύνορα, 1978), σελ. 307.

γεωγραφική αίσθηση απόστασης, ανάμεσα στους όμοιους και στους άλλους. Τα μέλη της εσω-ομάδας θεωρούν ότι οι εμπειρίες και οι συναισθηματικές αντιδράσεις τους μοιάζουν και επειδή περιμένουν διαφορές ανάμεσα σ' αυτους και στα μέλη κάποιας εξω-ομάδας, συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργουν διαφορές.[1] Οταν η ομάδα διακρίνεται από μεγάλο βαθμό κοινωνικής συνοχής, τα μέλη της υιοθετούν σύμβολα, κανόνες συμπεριφοράς, τρόπους έκφρασης κτλ. που αποκτούν ένα συναισθηματικό χρωματισμό, ο οποίος δεν έχει σχέση με τη φυσική τους κατασκευή ούτε με τη μέχρι τότε λειτουργία τους, αλλά μεγενθύνει την ομοιομορφία των μελών της ομάδας.[2] Οπως αναφέρουν οι Shibutani και Kwan, "Οταν η κοινωνική απόσταση είναι μικρή, οι άνθρωποι μπορούν να εισβάλλουν με τη φαντασία στο νου ο ένας του άλλου και να μοιράζονται τις εμπειρίες τους * είναι ικανοί να συμπάσχουν με τους πόνους, τις χαρές, τις λύπες, τις ελπίδες και τους φόβους του άλλου. Εκείνοι που νοιώθουν κοντά ο ένας στον άλλο είναι πιο ήρεμοι και τείνουν να είναι λιγότερο αμυντικοι, γιατί ο καθένας αισθάνεται ότι μπορει να καταλαβαίνει εκείνους γυρω του. Αισθάνεται "σαν στο σπίτι", γιατι "ανήκει" στην παρέα.... Οταν η κοινωνική απόσταση είναι μεγάλη, το άλλο άτομο θεωρείται αντιπρόσωπος διαφορετικής κατηγορίας. Αισθανόμαστε φόβο μπροστά σ' ένα πλάσμα διαφορετικό από μας, γιατί δεν είμαστε σίγουροι για το τι θα κάνει. Ακόμη και μετά από γνωριμία διαρκείας παραμένει ένα υπόλοιπο αβεβαιότητας --ένας ασαφής φόβος, ιδιαίτερα αν ο ξένος διατηρεί τις επιφυλάξεις του. Μιλώντας για κοινωνική απόσταση, επομένως, αναφερόμαστε στα ψυχολογικά εμπόδια που διευκολύνουν ή αποθαρρύνουν την εύκολη, αυθόρμητη αλληλεπίδραση."[3] Οσο μεγαλύτερη είναι η κοινωνική απόσταση, τόσο τα μέλη της εσω-ομάδας τείνουν να θεωρούν τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής τους σαν ανώτερο και να τον ανάγουν σε γνώμονα αξιολόγησης άλλων κοινωνικών συνόλων και πολιτιομών, με αποτέλεσμα τα όρια της ομάδας να χωρίζουν τον κόσμο σε κοινωνικές οντότητες στις οποίες αποδίδεται συγκεκριμένο νόημα καθοριστικό για τις διαδικασίες αλληλεπίδρασης, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά κοινωνικά προβλήματα, όπως παραδείγματος χάρη σε κάθε μορφής καταπίεση εθνικών μειονοτήτων.

Η δεύτερη διάσταση της συλλογικής ταυτότητας αναφέρεται στο γεγονός της ένταξης στην ομάδα και στις μορφές δράσης που πηγάζουν από την ένταξη. Οι δύο διαστάσεις ορίζουν το περιεχόμενο της ταυτότητας, δηλαδή το ποιος είναι και ποιος δεν είναι μέλος της ομάδας, τι χαρακτηρίζει και τι δεν χαρακτηρίζει την ομάδα. Το περιεχόμενο αναπροσαρμόζεται συνεχώς με αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ορίων της ομάδας με τη χρήση διαφορετικών κριτηρίων σε διαφορετικές εποχές. Σύμφωνα με τον LaPierre οι ομάδες παρουσιάζουν το παράδοξο να επιμένουν ότι παραμένουν οι ίδιες, παρά το γεγονός της μεταβολής τους. Η στάση

---

1. Βλ. James W. Vander Zanden, Social Psychology 2η έκδ. (New York: Random House, Inc., 1981), σελ. 328.

2. Βλ. Peter Hofstatter, ό.π., σελ. 307.

3. Αναφορά από James W. Vander Zanden, ό.π., σελ. 330.

αυτή συνδέεται με τη συλλογική μνήμη με την οποία η σύγχρονη ομάδα προσδιορίζει την υπόστασή της διαμέσου του κοινού παρελθόντος, μνήμης, ερμηνείας και επιλεκτικής ερμηνείας της ιστορίας.[1] Στην εξέλιξη της ταυτότητας μέσω του επαναπροσδιορισμού των ορίων σημαντικός είναι ο ρόλος των διαδικασιων αλληλεπίδρασης. Η ομάδα σαν πηγή δημιουργίας κοινωνικών γεγονότων, δεν προκύπτει ως δύναμη εξωτερική και περιοριστική προς το άτομο, αλλά ως δημιούργημα του πλέγματος σχέσεων των ατόμων. Συμφωνα με τον L. Sciolla η συλλογική ταυτότητα είναι αποτέλεσμα πολύπλοκων διαδικασιών που δημιουργούν όρια και σύμβολα τα οποία βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με τις ατομικές προσδοκίες δημιουργωντας μ' αυτό τον τρόπο κατάσταση ασταθούς ισορροπίας, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε τροποποιήσεις τόσο της ατομικής όσο και της συλλογικής ταυτότητας (με οριακές καταστάσεις την εγκατάλειψη της ομάδας από το άτομο ή την καταστροφή της συλλογικής ταυτότητας).[2] Ο A. Melucci στη μελέτη του για τα κοινωνικά κινήματα των δεκαετιών του 1960 και 1970, αντιμετωπίζει τη συλλογική ταυτότητα ως μορφή συλλογικής δράσης. Η διατήρησή της δεν θεωρείται δεδομένη αλλά εξαρτάται από συνεχείς διαδικασίες αναδόμησης. "Η ταυτότητα δεν παρουσιάζεται πια ως "δοσμένη" από τη φύση ή ως το απλό περιεχόμενο της παράδοσης με την οποία τα άτομα ταυτίζονται. Τώρα πια δεν βασίζεται μόνο στην ένταξη σε "κανονιστικά ρυθμισμένες συσχετίσεις" (κράτη, κόμματα, οργανώσεις). Τα άτομα και οι ομάδες διαμέσου της δράσης τους συμμετέχουν στη διαμόρφωση της ταυτότητας, η οποία είναι αποτέλεσμα αποφάσεων και σχεδίων περισσότερο, παρά καταστάσεων και δεσμών."[3] Η εμφάνιση μορφών συλλογικής ταυτότητας, όπως τα κοινωνικά κινήματα των συγκεκριμένων δεκαετιών, οφείλεται στο ότι προσφέρεται στα μέλη η συλλογική δυνατότητα της αυτοεπιβεβαίωσής τους ως ατόμων που δρουν και της ισορροπίας τους ανάμεσα στην αυτοαναγνώριση και ετεροαναγνωριση. Οι θέσεις αυτές του Melucci, οι οποίες αναφέρονται σε υποομάδες συγκεκριμένων κοινωνικών συνόλων, θεωρείται από τον P. Schlesinger ότι μπορούν να επεκταθούν και για ταυτότητες που χαρακτηρίζουν ολόκληρα και πιο σταθερά κοινωνικά σύνολα, όπως παραδείγματος χάρη, η εθνική ταυτότητα του εθνικού κράτους.[4]

Η αναπροσαρμογή της συλλογικής ταυτότητας πραγματοποιείται στο πλαίσιο της διαλεκτικής σχέσης του συγκεκριμένου κοινωνικού συνόλου με τον κοινωνικό περίγυρο. Οπως αναφέρει ο Δ. Τσαούσης, "Δύο είναι οι κυριοι άξονες γύρω από τους οποιους στρέφεται η αναπροσαρμογή της ταυτότητας. Ο ένας είναι τα σύνολα που σχηματίζουν τον κοινωνικό περίγυρο, από τον οποίο διαφοροποιείται το αυτοπροσδιοριζόμενο σύνολο ως αυτοτελής οντότητα. Ο άλλος είναι τα πολιτιστικά στοιχεία που συνθέτουν

---

1. Βλ. Philip Schlesinger, ό.π., σελ. 235.

2. Βλ. Philip Schlesinger, ό.π., σελ. 234-235.

3. Αναφορά από Philip Schlesinger, ό.π., σελ. 238.

4. Βλ. Philip Schlesinger, ό.π., σελ. 236-239.

κάθε φορά τη βάση της διαφοροποιησης και αντιδιαστολής."[1] Σημαντικό ρόλο στην αναπροσαρμογή της ταυτότητας παίζει και η δυνατότητα του συνόλου να επαναπροσδιορίζει τα κοινωνικά του όρια. Σύμφωνα με τον P. Pistoi, ο καθοριστικός παράγοντας προσδιορισμού της ταυτότητας του κοινωνικού συνόλου (αναφέρεται στο συγκεκριμένο κοινωνικό συνολο της εθνότητας) είναι η κοινωνική οριοθέτηση της ομάδας και όχι η πολιτισμική πραγματικότητα που υπάρχει μέσα στα όρια.[2]

Η αναπροσαρμογή της ταυτότητας μπορεί να προκαλείται από τη διαχρονική εξέλιξη της ταυτότητας ή από κρίση που ορίζεται ως διασάλευση της κοινωνικης συνοχής ή αδυναμία σαφούς και γενικά αποδεκτού καθορισμού του περιεχομένου της ταυτότητας. Η νέα ταυτότητα προκυπτει ως το αποτέλεσμα μεταβλητών που αφορουν τους κύριους εκφραστές της, το επίπεδο στο οποίο τοποθετείται, τον τρόπο και το βαθμό εσωτερικευσής της από τα μέλη του κοινωνικου συνόλου. Στις μεταβλητές αυτές αναφέρεται ο Δ. Τσαούσης, συμφωνα με τον οποιο "κάθε αναπροσαρμογή είναι το αποτέλεσμα μιας κρισης --μια έξοδος από την κρίση. Από μιαν άλλη άποψη, κάθε αναπροσαρμογή είναι πηγή μιας νέας κρίσης, στο βαθμό που η νέα ταυτότητα επιβάλλεται ως η νέα βάση πάνω στην οποία επιδιώκεται να στηριχθεί η κοινωνική συνοχή. Τουτο γίνεται αμέσως φανερό αν πάρουμε υπόψη μας, πρώτον, ότι κανένα κοινωνικό σύνολο, όσο ομοιογενές και αν είναι ή και αν θεωρείται, δεν ειναι εσωτερικά αδιαφοροποίητο και, δεύτερον, ότι κάθε υποσύνολο βιώνει και συνειδητοποιεί κατά διαφορετικό τρόπο τη συλλογική ταυτότητα, αλλά και τη δική του ιδιαιτερη υποταυτότητα. Οι σκέψεις αυτές μας οδηγούν στη διατύπωση κάποιων ερωτημάτων (...): Ενδεικτικά μόνο θα αναφέρω τα ακόλουθα. Σε ποιο επίπεδο τοποθετείται η κρίση ή η αναπροσαρμογή της ταυτότητας, στην περίοδο που μας ενδιαφέρει: στο επίπεδο της καθημερινότητας και του βιώματος των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων ή στο επίπεδο της διανόησης και της συνειδητής (σε αντιδιαστολή προς την πηγαία και αυθόρμητη) παραγωγής και αναπαραγωγής της πολιτιστικής ιδιαιτερότητας ενός κοινωνικού συνόλου; Ποιος θεωρείται κάθε φορά ο κυριος εκφραστής της ταυτότητας, και από ποιον; Ποιος προβάλλει την ιδέα της κρίσης της ταυτότητας, ποιος επιχειρεί την αναπροσαρμογή της και σε ποια βάση, και ποιος επιβάλλει τη νέα κάθε φορά ταυτότητα; Πώς βιώνεται η κρίση; Ποια διαλεκτική σχέση συνδέει τα διάφορα επιπεδα, τους φορείς και τους τρόπους έκφρασης της κρίσης και της εξόδου από αυτήν;"[3]

Ερωτήματα όπως τα παραπάνω μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Η επιρροή της ιστορικής

---

1. Δ.Γ. Τσαουσης, "Ελληνισμός και Ελληνικότητα", στο Δ.Γ. Τσαουσης (Επιμ.), Ελληνισμός-Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και Βιωματικοι Αξονες της Νεοελληνικής Κοινωνιας, ό.π., σελ. 17.

2. Βλ. Paolo Pistoi, Εθνικη Ταυτοτητα και Πολιτικη Κινητοποιηση Μετ. Κωνσταντίνος Α. Κατσουρός (Αθηνα: Εκδ. Λεβιάθαν, 1991), σελ. 28.

3. Δ.Γ. Τσαούσης, "Ελληνισμός και Ελληνικότητα", ό.π., σελ. 19-20.

αλλαγής στην ταυτότητα, ατομική και συλλογική, είναι καθοριστική. Τα ιστορικά γεγονότα συγκεκριμένης εποχής επεμβαίνουν στη διαμόρφωση των ατομικών ικανοτήτων προσαρμογής και στην αποδοχή κοινωνικών ρόλων ορισμένης μορφής.[1] Αλλά και το ίδιο ιστορικό γεγονός όταν βιώνεται και αντιμετωπίζεται διαφορετικά από διαφορετικές ηλικιακές ομάδες έχει ικανότητα διαφοροποίησης.[2] Επίσης, η ταυτιση με ομάδες αναφοράς ενισχυεται ή παρεμποδίζεται από ιστορικά γεγονότα.[3] Παρομοίως, διαδικασίες αλληλεπίδρασης που στοχεύουν στο μετασχηματισμό μορφών συλλογικής ταυτότητας παρωθούνται ή παρεμποδίζονται από την ευρύτερη ιστορική πραγματικότητα.

---

1. "Οι κοινωνικές δομές και οι προσωπικότητες τοποθετούνται μέσα σε ιστορικά πλαίσια και συνέπειες (...). Η ιστορική στιγμή και περιστάσεις καθορίζουν τη σημασία και τις συνέπειες της κοινωνικής θέσης." Glen Elder, "History and the Life Course", στο Daniel Bertaux (Επιμ.), Biography and Society (Beverly Hills, California: SAGE Publications Inc., 1981, σελ. 78-79. Επίσης, "το άτομο έχει το ίδιο ιστορία που αντιστοιχεί σε μια διαδοχή κοινωνικά καθιερωμένων κύκλων ζωής, όπως την αντιλαμβανόμαστε μέσα από την ιστορία ζωής, το σύστημα μέσα στο οποίο ειναι τοποθετημένο παρόμοια έχει τη δική του ιστορία, τη μακροϊστορία του, μια πολύπλοκη σύνθεση διείσδυσης και αντιπαράθεσης απρόοπτων συνεπειών, που πραγματοποιείται ανάμεσα στις ομάδες που συμπεριλαμβάνει. Θα μπορούσε συνεπώς να θεωρηθεί ότι κύκλοι υπάρχουν σ' αυτή την ολική κοινωνική διαδικασία, οι μορφές και οι βαθμοί σύγκρουσης διεισδύουν σ' αυτή, οι κοινωνικές συμβάσεις και συμφωνίες απορρέουν απ' αυτό, ώστε να είμαστε ικανοί να παρατηρούμε την κοινωνία σε εκτέλεση κίνησης ακριβώς όπως το ίδιο το άτομο." Aspásia A. de Camargo, "The Actor and the System: Trajectory of the Brazilian Political Elites", στο Daniel Bertaux (Επιμ.), Biography and Society, ό.π., σελ. 196.

2. Βλ. Glen Elder, ό.π., σελ. 97.

3. Παραδείγματος χάρη, σύμφωνα με τον W. Cross, Jr. το κοινωνικό κίνημα των Μαύρων στις Η.Π.Α. αύξησε την πιθανότητα προσανατολισμού του μαύρου πληθυσμού προς την ομάδα αναφοράς των Μαύρων. Οι Μαύροι είχαν και συνεχίζουν να έχουν έναν πολύπλευρο προσανατολισμό προς την ομάδα αναφοράς, στον οποίο τα Μαύρα και Λευκά σημεία ταύτισης ρυθμίζουν τη συμπεριφορά ανάλογα με την κατάσταση την οποία αντιμετωπίζει το άτομο. Για μερικούς η αλλαγή, δηλαδή η εμφάνιση του κινήματος των Μαύρων, μπορεί να συνίσταται στο να γίνονται απλά πιο συνειδητοί στον ήδη κυρίαρχο μαυρο προσανατολισμό τους, ενώ άλλοι μπορεί να παρουσιάζουν για πρώτη φορά την τάση τα σημεία ταύτισής τους με τους Μαύρους να υπερτερούν αριθμητικά των σημείων ταύτισής τους με τους Λευκούς. Βλ. William E. Cross, Jr., "Black Families and Black Identity Development: Rediscovering the Distinction Between Self-esteem and Reference Group Orientation", Journal of Comparative Family Studies, Vol. XII, No 1 (Winter 1981):19-49.

Η Μετανάστευση ως Διαδικασια Διαμορφωτική Τοπικής και Εθνοτοπικής Ταυτότητας

Παράλληλα με τον προβληματισμό για τη σχέση εθνικής και εθνοτικής ταυτότητας αναπτυσσεται και ο προβληματισμός για την τοπική (regional) ταυτότητα, δηλαδή ταυτότητα δηλωτική της συνείδησης ατόμων από συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή ότι συνδέονται μεταξύ τους και αποτελούν ένα πολιτισμικά ιδιαίτερο, ξεχωριστό και διαφορετικό από τα άλλα, κοινωνικό σύνολο. Η τοπική ταυτότητα όταν κάποιος κατοικεί στον τόπο καταγωγής του, δεν βιώνεται συνειδητά. Ισχυροποιείται όταν βρεθεί μακριά απ' αυτόν, γιατί τότε ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής, ό,τι εσωτερίκευσε από την κοινωνικοποίηση μέσα στην οικογένεια και το άμεσο κοινοτικό περιβάλλον του παρέχει συναίσθημα ασφάλειας στο ξένο περιβάλλον που δεν αποτελείται από τους δικούς του ανθρώπους.

Το φαινόμενο της διαμόρφωσης τοπικής ταυτότητας ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης παρουσιάζει σε έρευνα σχετική με την εσωτερική μετανάστευση στη Γαλλία η I. Bertaux-Wiame.[1] Οπως αναφέρει, "δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι η επαναλαμβανόμενη δήλωση για την τοπική καταγωγή κάποιου ("Εγώ, είμαι από την Creuse" --περιοχή της κεντρικής Γαλλίας) έχει κοινωνική λειτουργία. Φαίνεται να εκπληρεί μια ανάγκη για αυτοορισμό. Αλλά στην ίδια την Creuse, κανείς ή καμιά δεν θεωρεί τον εαυτό του ή τον εαυτό της Creusois. Οι άνθρωποι ανήκουν σ' ένα δεδομένο χωριό, κλαν, ή οικογένεια. Μόνο στο Παρισι ανακαλύπτουν τους εαυτούς τους ως "Creusois". Και αυτή είναι μια πολύ αναγκαία ανακάλυψη για το νεαρό μετανάστη που μόλις έχει φτάσει σε ένα τόπο όπου δεν ξέρει κανένα, και όπου --ακόμη χειρότερα-- κανείς δεν τον ή την ξέρει. Ποιος ειναι αυιός, ποια ειναι αυτή; Το να ανήκει σ' ένα δεδομένο χωριό ή οικογένεια είναι τώρα ολοκληρωτικά άσχετο. Σ' αυτή την κατάσταση η τοπική ταυτότητα θα χορηγήσει μια νέα ταυτότητα "Αυτό είναι το ποιός είμαι --Εγώ είμαι από την Creuse"."[2]

Στον ελλαδικό χώρο οι τοπικές ομάδες, όπως παραδείγματος χάρη οι Μανιάτες, οι Ηπειρώτες κ.α., αφομοιώνουν τα κοινά για την εθνική ελληνική κοινωνία πρότυπα συμπεριφοράς που διαχέουν το εθνικό σύστημα παιδείας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην έκταση και στο βαθμό που τους επιτρέπει ο δικός τους τοπικός πολιτισμός, χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια διατήρησης και ενίσχυσης των διακριτικών τους χαρακτηριστικών. Οταν όμως κάποιος βρεθεί μακρυά από τον τόπο καταγωγής του η ιδιαίτερη αυτή κοινωνικοψυχολογική αίσθηση τοπικής ταυτότητας ισχυροποιείται και η διατήρηση και διάδοση του τοπικού πολιτισμού γίνεται σκοπός που παρέχει συναίσθημα ασφάλειας στο ξένο περιβάλλον, το οποίο δεν αποτελείται από τους δικούς του ανθρώπους. Αυτός είναι ο λόγος δημιουργίας τοπικών συλλόγων, όπως παραδείγματος χάρη συλλόγων Ηπειρωτών σ' όλα τα μέρη της Ελλάδας που κατοικούν Ηπειρώτες --η

---

1. Βλ. Isabelle Bertaux-Wiame, "The Life History Approach to the Study of Internal Migration", στο Daniel Bertaux (Επιμ.), Biography and Society, ό.π., σελ. 249-265.

2. Isabelle Bertaux-Wiame, ό.π., σελ. 262.

Πανηπειρωτική είναι σύλλογος σε εθνική βάση, της οποίας μέλη είναι ηπειρωτικοί συλλογοι ή ομοσπονδίες των εκτός Ηπείρου (συμπεριλαμβάνεται και η βόρειος Ηπειρος) διαμενόντων Ηπειρωτών σ' όλη την επικράτεια του ελληνικού κράτους-- οι οποίοι πρωταρχικό σκοπό έχουν τη διάσωση και διάδοση στις νεότερες γενιές της τοπικής ιστορίας, παράδοσης και των αναμνήσεων από την ιδιαίτερη πατρίδα. Οσο μεγαλύτερη είναι η γεωγραφική απομόνωση, η οποία στην περίπτωση των ελληνικων πληθυσμών συνδέεται συνήθως και με ιδιαίτερο ιστορικό παρελθόν, και όσο περισσότερο ευδιάκριτα είναι τα τοπικά ήθη και έθιμα, τόσο ισχυρότερη παρουσιάζεται η τοπική ταυτότητα, γιατί ο πολιτισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής. Παραδείγματος χάρη, οι Κρήτες, κάτοικοι ενός νησιου, περιοχής δηλαδή γεωγραφικά απομονωμένης, που γνώρισε ιδιαίτερα τοπικά ιστορικά γεγονότα και έχει σημαντικό τοπικό πολιτισμό, παρουσιάζουν ισχυρή τοπική ταυτότητα. Πρέπει να αναφερθεί, ότι όλα τα μέλη μιας τοπικής ομάδας δεν εκδηλώνουν τον ίδιο βαθμό ταύτισης με την ομάδα τους. Λόγω του διαφορετικού βαθμού προσήλωσης στην ομάδα, η συμμετοχή σε τοπικούς συλλόγους και ωματεία δεν αποτελεί καθολικό φαινόμενο, αλλά είναι ένα μεγάλης κλίμακας φαινόμενο του ελληνικού έθνους, τόσο στον ελλαδικό όσο και στον εξωελλαδικό χώρο.

Αντίστοιχες διαδικασίες ισχυροποίησης της τοπικής ταυτότητας λειτουργούν και για τους Ελληνες μετανάστες στο εξωτερικό, οι οποίοι συνειδητοποιωντας ότι έχουν να αντιμετωπίσουν διαδικασιες αφομοίωσης και δυσκολία συχνών επισκέψεων διαρκείας στην ιδιαίτερη πατρίδα, διαμορφώνουν ισχυρό δίκτυο οργανωμένων και άτυπων κοινωνικών σχέσεων, το οποίο τους παροτρύνει να παραμένουν στα όρια της τοπικής ή της ευρύτερης εθνικής ομάδας στις στενές φιλικές τους σχέσεις, στην επιλογή συζύγου, στις οργανωσεις και στους συλλόγους. Οπου επιτρέπει η συγκέντρωση αρκετά μεγάλου πληθυσμιακού μεγέθους από την ίδια γεωγραφική περιοχή, ιδρύονται τοπικά-ελληνικά σωματεία και σύλλογοι και μάλιστα πολλά από αυτά σε εθνική βάση, όπως η Ομοσπονδία Κρητικών Συλλόγων Δυτικής Γερμανίας, ο Συλλογος Αποδήμων Κρητών Βελγίου κ.α. Παρά την αντιστοιχία των διαδικασιών ισχυροποίησης της τοπικής ταυτότητας των μεταναστών στον εσωελλαδικό και εξωελλαδικό χώρο, υπάρχει διαφοροποίηση στην υπόσταση της ταυτότητας, γιατί η ταυτότητα καθορίζεται όχι μόνο από το πολιτισμικό περιεχόμενό της, αλλά και από την αντιδιαστολή της με την περιβάλλουσα κοινωνία. Είναι διαφορετικά τα προβλήματα ένταξης και ο δεσμός των μελών στο ελληνικό εθνικό κράτος απ' ότι σ' ένα αλλοεθνές εθνικό ή πολυεθνικό κράτος.

Η τοπική ταυτότητα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής, τόσο στον εσωελλαδικό, όσο και στον εξωελλαδικό χωρο. Η Η. Constantakos στη μελέτη της για τις διαφοροποιήσεις στην προσαρμογή ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τριών γενιών Ελληνοαμερικανών στην αμερικανικη κοινωνία, συμπεραίνει ότι παρά τις ιστορικές και τοπογραφικές πραγματικότητες, οι οποίες έχουν ευνοήσει διαφορές στο βαθμό σύνδεσης κάθε περιοχής με τις κοινές ελληνικές αξίες, "η δύναμη διαχωρισμού αποτελεί ζωντανή πραγματικότητα που θα μπορούσε μόνο να αντισταθμιστεί μ' έναν εθνισμό που είναι σε μεγάλο μέρος συναίσθημα εσω-ομάδας. (...) Η δυναμη διατήρησης του Ελληνισμού ζωντανού, ίσως τροποποιημένου και αποδιοργανωμένου και συγκεχυμένου, αλλά επαρκώς ομοιογενούς

και συνειδητοποιημένου ωστε να λειτουργεί ως μια μονάδα, συμβιβάζει τις τοπικές διαφορές, και τους επιτρέπει να παραμένουν ζωτικά σημαντικές ως πηγή υποπολιτισμικής ενότητας. Οι τοπικές αξίες μεταφυτευμένες από ομάδες μεταναστών, μεταβιβάζονται στις επόμενες γενιές, προσφέρουν προσαρμοστικά πρότυπα και χαρακτηριστικά που συνεχίζουν να υπηρετούν, με παράδοξο τρόπο, ως πολιτισμικές ταυτότητες για όλους τους Ελληνες για ένα παν-Ελληνισμό που βρίσκει την ενότητά του στην παραλλαγή."[1]

Η ψυχολογική ταυτιση των μελών της τοπικής ομάδας μπορεί να εκδηλώνεται ως τοπικισμός, δηλαδή ως ιδεολογία και επακόλουθα κινητοποίηση της τοπικής ομάδας για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων. Ο σύγχρονος τοπικισμός εκδηλώνεται αφενός ως προσπάθεια διάσωσης και διάδοσης στις νεότερες γενιές των ιδιαίτερων τοπικών πολιτισμικών προτύπων, αφετέρου ως προσπάθεια γνώσης του τοπικού ιστορικου παρελθόντος που θεωρείται αναπόσπαστο τμήμα της ιστορίας ολόκληρου του έθνους.

Διαφορετικός ήταν ο τοπικισμός τα πρώτα χρόνια μετά την επανάσταση του 1821 και την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους το 1830. Η τότε έκφρασή του συνδεόταν με την ύπαρξη περιφερειακών αρχών και εκδηλωνόταν με καχυποψία απέναντι σε κάθε κεντρική εξουσία και αντιζηλία ανάμεσα στους ελληνικούς πληθυσμούς διαφόρων γεωγραφικών διαμερισμάτων. Η διαμόρφωση και ισχυροποίηση του διαιρετικού αυτού τοπικισμού ευνοείται από την εποχή της τουρκοκρατίας λόγω της μεγάλου βαθμού διοικητικής αυτονομίας κοινοτήτων και γεωγραφικων περιοχών, την οποία παραχωρεί η οθωμανική κυβέρνηση. Ευνοείται και από το ότι η κεντρική εξουσία είναι ξένη προς τον πληθυσμό, γεγονός που εξηγεί και την μετά την επανάσταση καχυποψία προς κάθε εξουσία που εκτείνεται σ' όλη την επικράτεια. Παραδειγματα τοπικισμού της εποχής αποτελούν μορφές συμπεριφοράς όπως η συμμετοχή των μελών της πρώτης εθνοσυνέλευσης το Δεκέμβριο του 1821 στην Επίδαυρο σαν πληρεξουσίων διοικήσεων και όχι σαν αντιπροσώπων γεωγραφικών διαμερισμάτων, η επιτυχημένη τους προσπάθεια για αναγνώριση από την εθνοσυνέλευση των κυβερνήσεων των περιοχών τους και για σύσταση εθνικών οργάνων διακυβέρνησης αδύναμων να ασκήσουν πραγματικό έλεγχο, οι τοπικές αντιζηλίες που κορυφώνονται το 1824 και γίνονται η αιτία του δευτέρου εμφυλίου πολέμου ανάμεσα στους Πελοποννησίους και τη σύμπραξη Ρουμελιωτών και Νησιωτών, και οι νομικοί περιορισμοί που προσπαθούν να επιβάλλουν οι ντόπιοι (ή αυτόχθονες) στους νεοφερμένους (ή ετερόχθονες), οι οποίοι μεταναστεύουν στον ελλαδικό χώρο από τα Βαλκάνια, τη Μικρά Ασία, τα Επτάνησα, τα νησιά του Αιγαίου και τις ελληνικές κοινότητες της διασποράς στη Δυτική Ευρωπη για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην

---

1. Hrysie M. Constantakos, "Variations in Adaptations to America by Greek Home Region", International Migration-Migrations Internationales-Migraciones Internacionales XX No 314 (1982):136.

επανάσταση και το νεοσύστατο κράτος.[1] Σταδιακά όμως, η αίσθηση της ένταξης στο ίδιο έθνος, τα πολιτικά αιτήματα της δημιουργίας εθνικού κράτους και εθνικής ολοκλήρωσης οδηγούν στην υποχώρηση του παραδοσιακού τοπικισμού και στην άνοδο του εθνισμού που την εποχή αυτή εκφράζεται με το πολιτικό πρόγραμμα της Μεγάλης Ιδέας. Οπως αναφέρει ο J. Petropulos, "Οι Ελληνες γρήγορα κατάργησαν τις πρώτες περιφερειακές αρχές. Επειτα, ο εθνικισμός, μολονότι αντιπροσώπευε μια καινουρια έννοια σε σχέση με τον παμπάλαιο τοπικισμό, βρισκόταν ολοφάνερα σε άνοδο και ήταν μεταδοτικός. Οι καιροί άλλωστε τον ευνοούσαν. Οσο συνεχιζόταν η Επανάσταση, τόσο αυξανόταν η αισθηση της συμμετοχής σε μια κοινή υπόθεση, και η αίσθηση ότι όλοι ανήκαν σε κάτι ευρύτερο, το έθνος. Οσο για τη διαμάχη αυτοχθόνων-ετεροχθόνων, μετριαζόταν σε μεγάλο βαθμό από σκέψεις για τη Μεγάλη Ιδέα. Αυτή η ιδεολογική έκφραση του εθνικισμού προσέβλεπε στην απελευθέρωση όλων των Ελλήνων από την τουρκική κυριαρχία, και στην ενσωμάτωσή τους σε ένα έθνος-κράτος με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη, ή απλώς στην αναβίωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας πάνω στα ερείπια της Οθωμανικής. Το ιδανικό αυτό αποτέλεσε την πηγή έμπνευσης της Φιλικής Εταιρείας, που οργανώθηκε από έλληνες εμπόρους στην Οδησσό το 1814 και σχεδίασε την Ελληνική Επανάσταση."[2]

Παρά τον παραγκωνισμό του τοπικισμου από την κυρίαρχη ιδεολογία του εθνισμου για μεγάλο χρονικό διάστημα, η τοπική ταυτότητα κατόρθωσε στηριζόμενη σε διαδικασίες μετασχηματισμού να επιβιώσει και να εκδηλώνεται μέχρι σήμερα σαν αγάπη και φροντίδα του ατόμου για τον τόπο καταγωγής του και για τα μέλη της τοπικής ομάδας. Ακόμη περισσότερο σήμερα, που το ιστορικό πλαίσιο ευνοεί αφενός την τάση για μεγαλύτερες ομαδοποιήσεις, όπως αυτή της ενωμένης Ευρωπης, χωρίς αυτό να εκφράζει τάση εξάλειψης του έθνους, και την τάση για μικρότερες, όπως αυτή της τοπικής ομάδας, χωρίς αυτό να εκφράζει τάση απόσχισης από το έθνος, η τοπική ταυτότητα τείνει ν' αποτελεί όλο και περισσότερο σημαντικό στοιχείο της ατομικής υπόστασης.

Η τοπική συλλογική ταυτότητα προϋποθέτει γεωγραφικό χώρο αναφοράς, όπου μετεξελίσσονται διαχρονικά τα πολιτισμικά πρότυπα. Στον ελλαδικό χώρο παρουσιάζεται η ιδιαιτερότητα ομάδες με ελληνική εθνική ταυτότητα να χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα τοπικά-πολιτισμικά πρότυπα, χωρίς όμως να έχουν υπαρκτό γεωγραφικό χώρο αναφοράς. Αυτό ισχυει για όλους τους ελληνικούς πληθυσμούς οι οποίοι την περίοδο 1912-1924 μεταναστευουν εθελουσίως ή βιαίως από τον γεωγραφικό χώρο καταγωγής τους και δεν τους επιτρέπεται πλέον βάσει διεθνών συνθηκών να επιστρέψουν μαζικά σ' αυτόν. Ακόμη και στην περίπτωση της μαζικής οριστικής εγκατάστασης στο ελληνικό κράτος, λόγω των δυσμενων συνθηκών μετανάστευσης και εγκατάστασης --τα χρόνια που ακολουθούν τη

---

1. Για τη σχέση τοπικισμου και εθνικισμου στη διάρκεια της επανάστασης του 1821 και στα πρωτα χρόνια της εθνικής ανεξαρτησίας βλ. John A. Petropulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843) τ. 1 2η έκδ. (Αθήνα: Μορφωτικό Ιδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1985), σελ. 27-31.

2. John A. Petropulos, ό.π., σελ. 31.

Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, το νεοελληνικό κράτος των πέντε περίπου εκατομμυρίων κατοικων αντιμετωπίζει πρόβλημα ένταξης στην κοινωνική του δομή περισσότερων από 1.221.849[1] προσφυγων από τη Μικρά Ασία-- πραγματοποιειται εγκατάσταση σ' όλη την επικράτεια του κράτους ανεξαρτήτως από τον κοινό τόπο καταγωγής εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, με αποτέλεσμα να μην υπάρξει νέος κοινός γεωγραφικός χώρος αναφοράς όπου θα μπορούσαν να μετεξελιχθούν τα διακριτικά τοπικά πολιτισμικά πρότυπα χωρίς την παρέμβαση διαδικασιών αφομοίωσης στην περιβάλλουσα κοινωνία. Η ελληνική εθνική ταυτότητα των ομάδων αυτών αποκλείει το χαρακτηρισμό εθνικές ή εθνοτικές, γιατί παρά τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητές τους τις διακρίνει συνειδηση της κοινής ελληνικής καταγωγής και συναίσθημα αλληλεξάρτησης μέσα από την αρχαία και μελλοντική ταυτιση με το ευρύτερο ελληνικό έθνος. Παράλληλα, οι συνέπειες της δυσμενούς μετανάστευσης και εγκατάστασης και η ανάγκη-ευθύνη διατήρησης της μνήμης μιας πατρίδας που δεν υπάρχει πια, αποτελουν στοιχεία διαφοροποίησης της συλλογικής υπόστασης από τις υπόλοιπες τοπικές ομάδες. Η ταυτότητα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί απλά τοπική γιατί δεν υπάρχει γεωγραφικός χώρος αναφοράς στον οποίο μετεξελίσσεται η ταυτότητα και με τον οποίο τα μέλη της ομάδας έχουν δυνατότητα ουσιαστικής επικοινωνίας.

Στους ελληνικούς αυτούς πληθυσμούς μπορει να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός εθνοτοπικές ομάδες. Συνακόλουθα εθνοτοπική ταυτότητα (ethno-regional identity) μπορεί να οριστεί η ταυτότητα της κοινωνικής ομάδας, μέλους ευρύτερου έθνους, που μεταναστεύει μαζικά από τον τόπο καταγωγής του, χωρίς δυνατότητα επιστροφής σ' αυτόν. Η ταυτότητα δεν είναι εθνική ή εθνοτική γιατί η ομάδα αποτελεί τμήμα ευρύτερου έθνους και δεν είναι απλά τοπική γιατί έχει χαθεί ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς.

Για τις αιτίες και συνθήκες διαμόρφωσης και την πορεία μετεξέλιξης της εθνοτοπικής ταυτότητας στον ελλαδικό χώρο δημιουργείται μια σειρά από ερωτήματα, η προσπάθεια απάντησης των οποίων παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί δεν έχουν πραγματοποιηθεί παρόμοιες μελέτες. Υπάρχει ένας περιορισμένος αριθμός εργασιών γύρω από τις διαδικασίες αφομοίωσης και την κοινωνική κινητικότητα των πληθυσμών που κατάγονται από τις πατρίδες του ελληνισμου της Ανατολής, αλλά δεν έχουν μελετηθεί θέματα διαμόρφωσης της ιδιαίτερης ενδοεθνικής διαφοροποίησης που συνιστά τη συλλογική ταυτότητα αυτών των πληθυσμών ούτε της πορείας εξέλιξής της την τελευταία εβδομηκονταετία στην Ελλάδα. Λίγα μόνο στοιχεία για την ταυτότητα υπάρχουν στη διατριβή της Renée Hirschon για την κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά.[2]

---

1. Στατιστική Επετηρις της Ελλάδος, 1930, Αριθμός Προσφύγων Σύμφωνα με τον Τόπο Καταγωγής - Απογραφή του 1928, σελ. 41.

2. Βλ. Renée Hirschon, ό.π. Επίσης, στοιχεια αλλά και σειρά ερωτημάτων σε θέματα ταυτότητας παρουσιάζεται από τις Αλκη Κυριακίδου-Νέστορος, Αδέλλα Ισμηρλιάδου, Αννα Πανσγιωταρέα, Αννα Πυργάκη, Εφη Βουτυρά, και Ριτσα Δέλτσου, "Λαογραφία και Προφορική Ιστορία", Εντευκτηριο 8 (Οκτώβριος 1989):39-57.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΕΥΝΑ

Σκοπός-Υποθέσεις

Η διατριβή αποτελεί προσπάθεια προσδιορισμού των αιτίων και συνθηκών διαμόρφωσης και της πορείας μετεξέλιξης της εθνοτοπικής ταυτότητας, η οποία χαρακτηρίζει ομάδες του ελληνικού έθνους που έχουν χάσει την κοινωνική πραγματικότητα των ιδιαίτερων πατρίδων τους. Ειδικότερα, εξετάζοντας την περίπτωση του ποντιακού ελληνισμού στον ελλαδικό χώρο, δίνει απαντήσεις στα ακόλουθα ερωτήματα:

(α) Ποιο είναι το περιεχόμενο της ταυτότητας του ελληνικού πληθυσμού που κατάγεται από τον Πόντο της Μικράς Ασίας;
(β) Ποιες είναι οι αιτίες και οι συνθήκες διαμόρφωσης, στον ελλαδικό χώρο το χρονικό διάστημα που ακολουθεί τη μετανάστευση, της ενδοεθνικής διαφοροποίησης που συνιστά την εθνοτοπική ταυτότητα;
(γ) Ποια είναι η πορεία εξέλιξης της εθνοτοπικής ταυτότητας; Υπάρχουν, και αν ναι, ποιες είναι οι ιστορικές περίοδοι που χαρακτηρίζονται από διαδικασίες σημαντικής μεταβολής της;
(δ) Ποιοι είναι οι παράγοντες διαμόρφωσης και ισχυροποίησης της ταυτότητας στις νεότερες γενιές που έχουν γεννηθεί στο ελληνικό κράτος, και ειδικότερα στη δεύτερη και τρίτη γενιά;
(ε) Ποιος είναι ο ρόλος των γενιων στην πορεία μετεξέλιξης και μεταβολής της ταυτότητας;
(στ) Ποιος είναι ο ρόλος των μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ενωση στην πορεία μετεξέλιξης της ταυτότητας;
(ζ) Ποια είναι η σχέση της εθνοτοπικής ταυτότητας με την ευρυτερη εθνική;

Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά θεωρήθηκε ότι θα βασιστούν στις ακόλουθες υποθέσεις:

(α) Η μετανάστευση αποτελεί αιτία διαμόρφωσης συλλογικής ταυτότητας που μπορεί να είναι τοπική ή εθνοτοπική.
(β) Η ενδοεθνική διαφοροποιηση που συνιστά την τοπική ή την εθνοτοπική ταυτότητα διαμορφώνεται και από την αδυναμία, αδιαφορία ή ακόμη και την άρνηση της ομοεθνούς περιβάλλουσας κοινωνίας και πολιτικής εξουσίας να βοηθήσει στην ένταξη της κοινωνικής ομάδας λειτουργώντος με σεβασμό στην ιδιαιτερότητά της, πολιτισμική και ιστορική. Η αντιδιαστολή με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο οδηγεί σε συνειδητοποίηση της διαφορετικότητας και ισχυροποίηση της κοινωνικής συνοχής της ομάδας.

(γ) Ο ιδιαίτερος τρόπος ένταξης και σχέσης της κοινωνικής ομάδας με την περιβάλλουσα κοινωνία σε επίπεδο πολιτισμικό, οικονομικό και ιδεολογικό αποτελεί παράγοντα αφομοίωσης ή ισχυροποίησης της ήδη διαμορφωμένης εθνοτοπικής ταυτότητας στις νεότερες γενιές που γεννιούνται στον τόπο εγκατάστασης των γονιών τους.

(δ) Σημαντικοί παράγοντες διαμόρφωσης και ισχυροποίησης της ταυτότητας στις νεότερες γενιές σε επίπεδο διάσωσης και διάδοσης των διακριτικών πολιτισμικών προτύπων και της ιστορικής μνήμης είναι η οικογένεια και ο εθνοτοπικός συλλογος.

(ε) Το ιστορικό πλαίσιο και η κρατούσα ιδεολογία αποτελούν παράγοντες σημαντικής μεταβολής της εθνοτοπικής ταυτότητας μέσω του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικων ορίων της.

Σημαντικότητα

Η σημαντικότητα της εργασίας σε θεωρητικό επίπεδο συνίσταται στο ότι:

(α) ερευνάται η μετανάστευση ως διαδικασια διαμορφωτική συλλογικής ταυτότητας,

(β) εξετάζεται αν αποτελεί πραγματικότητα η πεποίθηση ότι τα προβλήματα προσαρμογής που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες στην προσπάθεια ένταξής τους σε ομοεθνή κοινωνικό χώρο είναι απλούστερα των άλλων ομάδων προσφύγων * ειδικότερα μελετάται πως ο ιδιαίτερος τρόπος ένταξης και σχέσης της κοινωνικής ομάδας με την ομοεθνή κοινωνία και εξουσία σε επίπεδο πολιτισμικό, οικονομικό και ιδεολογικό αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης και στη συνέχεια ισχυροποίησης της ενδοεθνικής διαφοροποίησης, όχι μόνο στην πρώτη γενιά των προσφυγων αλλά και στα παιδιά και στα εγγόνια τους, και

(γ) αφορά μεγάλη πληθυσμιακή ομάδα του ελλαδικού χώρου. Σύμφωνα με την πληθυσμιακή απογραφή του 1928 ο αριθμός των προσφύγων από τον Πόντο της Μικράς Ασίας ανέρχεται σε 182.169 και ο αριθμός των προσφύγων από τον Καύκασο σε 47.091. Οι Καυκάσιοι ειναι Ελληνες ποντιακής καταγωγής, οι οποίοι είχαν μεταναστεύσει οι ίδιοι ή οι οικογένειές τους από τον Πόντο στον Καύκασο και διέμεναν μόνιμα ή προσωρινά στην περιοχή. Ο συνολικός αυτός αριθμός των 229.260 ατόμων είναι μικρότερος του πραγματικου. Ο αριθμός των 400.000 Ποντίων προσφυγων από το Μικρασιατικό Πόντο και τη Σοβιετική Ενωση τη δεκαετία του 1920 δεν μπορεί να θεωρηθεί υπερβολικός.[1] Τις δεκαετίες που ακολουθούν η μεταναστευτική ροή Ελλήνων του Πόντου από τη Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα συνεχιζεται με σημαντικές σε χρονική διάρκεια διακοπές, αλλά και με μεγάλα μεταναστευτικά κυματα, από τα οποία τα σημαντικότερα το 1939 και από το 1988 μέχρι σήμερα. Τις τελευταίες δεκαετίες, και ειδικότερα από το 1965 μέχρι και το 1990 έρχονται στο ελληνικό κράτος περίπου 60.000 Πόντιοι, από

---

1. Για τον αριθμό των Ποντίων προσφύγων τη δεκαετία του 1920 βλ. Κεφάλαιο V, σελ. 138-140.

τους οποιους οι 30.000 απο το 1988 μέχρι και το 1990.[1] Κανείς κρατικός φορέας δεν έχει στοιχεια που να παρουσιάζουν τον συνολικό αριθμό του ελληνοποντιακού πληθυσμού στο ελληνικό κράτος σήμερα. Συμφωνα με υπολογισμους των πολιτικών κομμάτων ανέρχεται από 1.000.000 μέχρι 1.600.000 ενήλικα άτομα.

Η διατριβή είναι σημαντική και σε πρακτικό επίπεδο, γιατί γνωρίζοντας τα προβλήματα ένταξης στην ελλαδική κοινωνική δομή και την πορεια μετεξέλιξης της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων που έχουν μεταναστεύσει κατευθειαν από το Μικρασιατικό Πόντο, μπορεί να γίνει πρόβλεψη και να δοθεί βοήθεια στην επίλυση των προβλημάτων της νέας κατηγορίας των Ποντίων μεταναστων από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Επιπλέον, στο πλαίσιο διερεύνησης της διαμόρφωσης της εθνοτοπικής ταυτότητας και της επιρροής της συλλογικής ταυτότητας των νεοφερμένων στην πορεία μετεξέλιξης της ποντιακής ταυτότητας στον ελλαδικό χώρο, μελετάται η κατηγορία των Ποντίων μεταναστών από τη Σοβιετική Ένωση, που περιλαμβάνει μετανάστες της περιόδου 1965-1987. Πραγματοποιείται προσπάθεια επισήμανσης τόσο της φύσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν για την οικονομική και κοινωνική ένταξη, όσο και των πρακτικών που ακολουθήθηκαν μέχρι σήμερα. Η γνώση αυτή μπορεί να οδηγήσει στην πρόταση λύσεων για την καλυτερη ενσωμάτωση της εξεταζομένης κατηγορίας και της κατηγορίας των μετά το 1988 μεταναστων.

Μεθοδολογια

Εντοπισμός του Πληθυσμου, Συλλογή των Πληροφοριών και Μέθοδος Ανάλυσης

Για την πραγματοποίηση των στόχων της διατριβής ήταν αναγκαίες οι ακόλουθες ενέργειες:

(α) Πραγματοποίηση συνεντεύξεων με εκπροσώπους κρατικών φορέων όπως η Υπηρεσία Στέγασης Προσφύγων του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις συνθήκες αστεακής και αγροτικής αποκατάστασης των Ποντίων προσφύγων. Στην περιοχή της πρωτεύουσας, όπου έγινε η εμπειρική έρευνα, αγροτική αποκατάσταση πραγματοποιήθηκε σε μικρή έκταση. Παράδειγματος χάρη, αγροτική αποκατάστση έγινε σε περιοχές όπως τα Μελίσσια, η Αργυρούπολη κ.α. Οι αγροτικοί αυτοί οικισμοί σήμερα εντάσσονται ως αστεακές περιοχές στο πολεοδομικό συγκρότημα της περιοχής Αθήνας-Πειραιά, το οποίο προέρχεται από την επέκταση και συνένωση του κεντρικου πυρήνα που είναι ο σημερινός δήμος της Αθήνας με τους γειτονικούς 56 δήμους και κοινότητες. Τη μεταπολεμική περίοδο οι αγροτικοί πληθυσμοί γύρω από τον κεντρικό πυρήνα σταδιακά αστικοποιήθηκαν και εντάχθηκαν στην ευρεία περιοχή της "τέως διοικήσεως πρωτευουσης".

(β) Συμμετοχική παρατήρηση την περίοδο 1986-1992. Σ' αυτήν περιλαμβάνεται και παρατήρηση συλλογικων δραστηριοτήτων του πληθυσμου, όπως για παράδειγμα η παρακολουθηση των εργασιών

---

1. Βλ. Κεφάλαιο V, σελ. 166.

των Β' και Γ' Παγκοσμίων Συνεδρίων του Ποντιακου Ελληνισμού που πραγματοποιήθηκαν στη Θεσσαλονίκη το 1988 και 1992 αντίστοιχα.

(γ) Εμπειρική έρευνα σε επίπεδο ποντιακών συλλόγων στην περιοχή του πολεοδομικου συγκροτήματος Αθήνας-Πειραιά.

Ο ποντιακός πληθυσμός ειναι συγκεντρωμένος στην πλειονότητά του στη βόρεια Ελλάδα και κυρίως στη Μακεδονία. Εκεί υπάρχουν σε μεγαλυτερο ποσοστό αμιγώς ποντιακά χωριά, αμιγως ποντιακοί αστεακοί οικισμοί, και μεικτές περιοχές με αριθμητική υπεροχή του ποντιακού ελληνισμου. Στο νότο, οι Πόντιοι ειναι κυρίως συγκεντρωμένοι στην περιοχή Αθήνας-Πειραιά, όπου επισης υπάρχουν αστεακοί οικισμοί που μπορούν να χαρακτηριστουν ποντιακοί, παρά τις μεγάλες μεταβολές στη σύνθεση του πληθυσμού λόγω της εσωτερικής μετανάστευσης προς το πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά την περίοδο μετά το δευτερο παγκόσμιο πόλεμο. Οι Πόντιοι μετανάστες πρώτης γενιάς μπορούν να διακριθούν σ' αυτούς που ήρθαν στην Ελλάδα κατευθείαν από τον Πόντο ή από τον Πόντο μέσω της Σοβιετικής Ενωσης τη δεκαετία του 1920 και σ' αυτούς που έχουν μεταναστεύσει και συνεχίζουν να μεταναστεύουν κστευθείαν από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Η δεύτερη κατηγορία στην πλειονότητά της έχει γεννηθεί στην πρώην Σοβιετική Ενωση ή έχει γεννηθεί στον Πόντο και έχει ζήσει τα περισσότερα χρόνια της ζωής της στην πρώην Σοβιετική Ενωση. Η πρώτη κατηγορία έχει αποκτήσει παιδιά, εγγόνια και δισέγγονα που γεννήθηκαν στον ελλαδικό χώρο και χαρακτηρίζονται Πόντιοι δευτερης, τριτης και τέταρτης γενιάς.

Η επιλογή της πρωτεύουσας για τη διεξαγωγή της εμπειρικής έρευνας οφείλεται στο ότι η μελέτη των μηχανισμών διατήρησης της ταυτότητας μέσα από συνεχείς επί δεκαετίες διαδικασίες μετασχηματισμού παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον στον πιο ευνοϊκό χώρο για τις διαδικασίες αφομοίωσης. Οι διαδικασίες αφομοίωσης έχουν επιτύχει, κυρίως στις μεγάλες πόλεις, την απώλεια της ποντιακής ταυτότητας ως στοιχείου της ατομικής, σε ποσοστό ατόμων ποντιακής καταγωγής. Από τις μεγάλες πόλεις εγκατάστασης Ελλήνων του Πόντου η περιοχή Αθήνας-Πειραιά είναι ο χώρος στον οποίο λειτουργούν αποτελεσματικότερα οι διαδικασίες αφομοίωσης, γιατί το ποσοστό ποντιακού πληθυσμού είναι μικρότερο και περισσότερο διασπαρμένο σε επιμέρους δήμους και κοινότητες απ' ότι στις πόλεις της βόρειας Ελλάδας. Επιπλέον, η Αθήνα είναι ο χώρος που συγκεντρώνει τις περισσότερες κατηγορίες του πληθυσμού: συγκεντρώνει μετανάστες πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο, άτομα δεύτερης και τρίτης γενιάς που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην περιοχή της πρωτευουσας, άτομα που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε αμιγώς ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας και μετανάστευσαν στην πρωτεύουσα τη μεταπολεμική περίοδο και την πλειονότητα των Ποντίων μετσναστών από την πρώην Σοβιετική Ενωση της περιόδου 1965-1987, οι οποίοι προτιμούν εγκατάσταση στην πρωτεύουσα, όπου οι δυνατότητες ευρεσης εργασίας είναι μεγαλυτερες.

Οπως παρουσιάζει ο Χάρτης 3 στην περιοχή της πρωτεύουσας υπάρχει η Στέγη Κειμηλίων του Ποντιακου Ελληνισμού, δύο ερευνητικά κέντρα, από τα οποία το ένα συνδέεται οργανωτικά με τη Στέγη, και τριάντα-έξη ποντιακοί σύλλογοι που ιδρύθηκαν σε διαφορετικές εποχές για διαφορετικούς λόγους. Οι είκοσι-επτά από τους συλλόγους μπορούν να χαρακτηριστούν λόγω σκοπού ίδρυσης και πλειονότητας στην κατανομή των μελών σύλλογοι πρώτης-δευτερης-

τριτης γενιάς και οι υπόλοιποι εννέα μπορούν, για τους ίδιους παραπάνω λόγους, να χαρακτηριστουν σύλλογοι Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Η πραγματοποίηση συνεντευξεων με εκπροσώπους των ποντιακών οργανισμών, η μελέτη των καταστατικών τους και η καταγραφή της κατανομής των ενεργών μελών τους κατά γενιά θεωρήθηκε απαραίτητη για την κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων του ποντιακού ελληνισμού με την ευρύτερη ελληνική κοινωνία και για το ρόλο του εθνοτοπικού συλλόγου σαν μορφή προώθησης της εθνοτοπικής ταυτότητας. Το ερωτηματολόγιο ήταν ανοιχτό και περιλάμβανε τα θέματα:

(i) έτος και σκοπός ίδρυσης,
(ii) ιστορία του συλλόγου και της περιοχής,
(iii) δραστηριότητες,
(iv) δυνατότητα εγγραφής μέλους,
(v) αριθμός των ενεργων μελών και κατανομή τους κατά γενιά.

Η εμπειρική έρευνα σε επίπεδο συλλόγων προηγήθηκε της εμπειρικής σε επίπεδο ατόμων. Εδωσε τις πρώτες πληροφορίες για τα κατά δήμους και κοινότητες προβλήματα στέγασης και ένταξης στην κοινωνική δομή των Ελλήνων του Πόντου πρώτης γενιάς από τις αρχές της δεκαετίας του 1920 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Επιπλέον, οι σύλλογοι βοήθησαν στον εντοπισμό των ερωτωμένων όλων των κατηγοριών, με τη μέθοδο της "χιονοστιβάδας". Από τους συλλόγους πρώτης-δεύτερης-τρίτης γενιάς επελέγησαν για να βοηθήσουν στον εντοπισμό πιθανών ερωτωμένων σύλλογοι με πρώτο κριτήριο διαφορετική δεκαετία ίδρυσης και συνεπώς διαφορετικό λόγο ίδρυσης, και δεύτερο κριτήριο αντιπροσωπευτική γεωγραφική κάλυψη της όλης περιοχής Αθήνας-Πειραιά. Επελέγησαν:

(i) η Επιτροπή Ποντιακών Μελετών,
(ii) ο Σύλλογος Ποντίων "Αργοναύται-Κομνηνοί",
(iii) η Ενωση Ποντίων Μελισσίων,
(iv) η Ενωση Ποντίων Περάματος,
(v) η Ενωση Ποντίων Ζωγράφου και
(vi) ο Σύλλογος Ποντίων Πετρούπολης-Ν.Λιοσίων "Μανουήλ Κομνηνός".

Οσον αφορά την πρώτη γενιά από τον Πόντο, το δείγμα ήταν στρωματοποιημένο κατά περιοχή εγκατάστασης ώστε να εξασφαλίζονται συνεντεύξεις με Πόντιους που εγκαταστάθηκαν σε αμιγώς ποντιακούς οικισμούς όπως στο συνοικισμό του Σκοπευτηρίου στο δήμο Καλλιθέας, σε περιοχές με συγκέντρωση ποντιακού πληθυσμού όπου δεν υπάρχουν ποντιακοί σύλλογοι, όπως στην Ανω Νέα Σμύρνη στο δήμο της Νέας Σμύρνης, και στις περιοχές όπου υπήρχαν οι επιλεγμένοι σύλλογοι. Σχετικά με την πρώτη γενιά από την πρώην Σοβιετική Ενωση, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με μέλη όλων των συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση με τη μέθοδο της "χιονοστιβάδας".

(δ) Εμπειρική έρευνα σε επίπεδο ατόμων, από την οποία αντλήθηκαν κυρίως τα συμπεράσματα της μελέτης.

Σκοπός της διατριβής ήταν η διερεύνηση των αιτίων και των συνθηκών διαμόρφωσης μιας μορφής συλλογικής ταυτότητας και της

ΧΑΡΤΗΣ 3
Η ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ

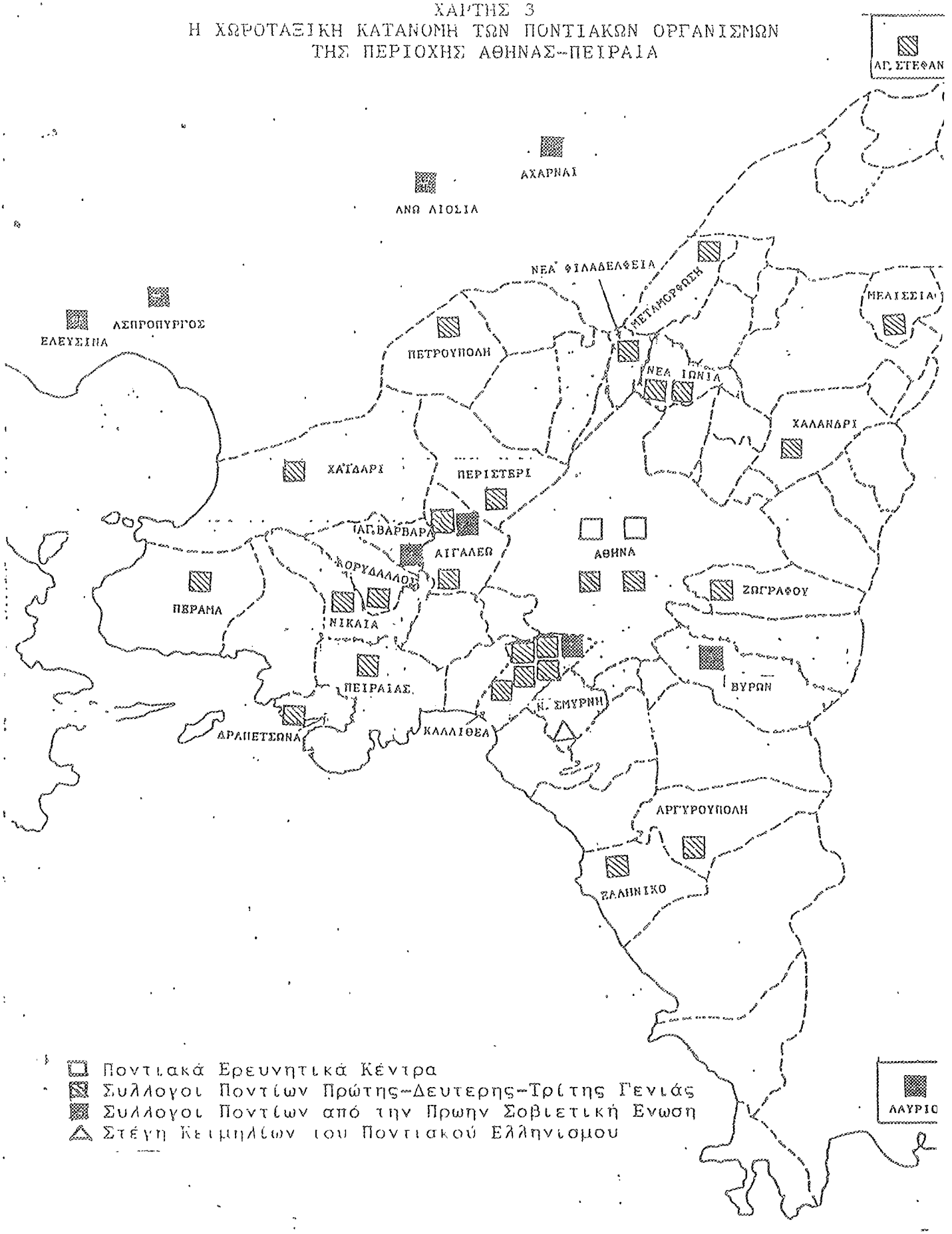

πορείας μετεξέλιξής της για μεγάλο χρονικό διάστημα, και όχι απλά μια συλλογή απαντήσεων επάνω σε ορισμένα θέματα. Η κατανόηση των αιτίων διαμόρφωσης συγκεκριμένου συναισθήματος και της επιλογής των τρόπων ισχυροποίησης αυτού του συναισθήματος μέσα από την ένταξη σε κοινωνική ομάδα, απέκλειε τη χρήση κλειστού ερωτηματολογίου και απαιτούσε ανοικτές συνεντεύξεις βάθους. Καταλληλότερη μέθοδος προσέγγισης θεωρήθηκε η βιογραφική, η οποία "στηρίζεται στη βασική παραδοχή ότι κάθε αφήγηση ζωής αποτελεί έναν φορέα κοινωνιολογικής γνώσης, είναι μια πρώτη ύλη που προσφέρεται για επεξεργασια επειδή συμπυκνώνει ένα εν δυνάμει πολύτιμο, από κοινωνιολογική άποψη υλικό. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μεθόδου είναι: α) η κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων και φαινομένων μέσα από τη διερευνηση της ατομικής ζωής, β) η διαχρονική θεώρηση της ατομικής και κοινωνικής ζωής, και γ) η έμφαση στην υποκειμενική πρόσληψη των κοινωνικών φαινομένων."[1]

Ο καταλληλότερος τρόπος επίτευξης του σκοπού της έρευνας ήταν η κατηγοριοποίηση του πληθυσμού βάσει κριτηρίων ώστε να εξασφαλίζεται ομοιογένεια σε βασικές μεταβλητές ανά κατηγορία. Μ' αυτή την κατηγοριοποίηση είναι δυνατή η βιογραφική προσέγγιση η οποία συνδέεται με ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων και παρουσίαση συμπερασμάτων με βάση την κοινή εμπειρία, και στη συγκεκριμένη περίπτωση με βάση την κοινή εμπειρία επί θεμάτων ταυτότητας. Αποφασίστηκε επομένως να πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις με άτομα πρώτης γενιάς από τον Πόντο, δεύτερης και τρίτης γενιάς που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα και πρώτης γενιάς που έχουν μεταναστεύσει από την πρώην Σοβιετική Ενωση, και ειδικότερα από το Καζαχστάν, από το 1965 μέχρι και το 1987. Στις τρεις πρώτες κατηγορίες τέθηκε κριτήριο ηλικίας. Δηλαδή αποφασίστηκε η πρώτη γενιά να είναι περισσότερο από εβδομήντα χρονών, η δεύτερη να είναι από σαράντα-πέντε μέχρι εξήντα και η τρίτη από είκοσι μέχρι τριάντα χρονών. Το κριτήριο αυτό τέθηκε ώστε τα άτομα κάθε γενιάς να έχουν κοινές εμπειρίες λόγω ηλικίας και η δεύτερη και τρίτη γενιά να έχουν ηλικίες αντίστοιχες των παιδιών και εγγονιών της πρώτης γενιάς. Το κριτήριο της ηλικίας αγνοήθηκε στην τρίτη γενιά λόγω του μεγάλου αριθμού ατόμων τρίτης γενιάς γύρω στα τριάντα-πέντε χρόνια, που δήλωναν ότι είναι Πόντιοι, και αυτό αποτελεί μια μεθοδολογική αδυναμία. Στη γενιά αυτή οι ερωτώμενοι κάλυψαν ηλικιακές κατηγορίες από είκοσι μέχρι τριάντα-εννιά χρονών. Για τους Πόντιους από τη Σοβιετική Ενωση το κριτήριο να έχουν μεταναστεύσει τουλάχιστον δύο χρόνια πριν την πραγματοποίηση της συνέντευξης, δηλαδή μέχρι και το 1987, αποσκοπούσε στην εξασφάλιση ότι τα άτομα αυτά έχουν βιώσει εμπειρίες που μπορούν να οδηγήσουν στην απόκτηση ταυτότητας σαν αποτέλεσμα των συνεπειων της μετανάστευσης στο ελληνικό κράτος. Το κριτήριο μετανάστευσης από το Καζαχστάν μετά το 1965 απέκλεισε όλα τα προηγούμενα και επόμενα μεταναστευτικά κύματα από οποιαδήποτε δημοκρατία της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. Το κριτήριο τέθηκε για τη μεγαλύτερη δυνατή ομοιογένεια της κατηγορίας στην οποία δεν

---

1. Μαρία Θανοπούλου, και Μαρίνα Πετρονώτη, "Βιογραφική Προσέγγιση: Μια Αλλη Πρόταση για την Κοινωνιολογική Θεώρηση της Ανθρώπινης Εμπειρίας", Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών 64 (1987):27.

είχε τεθεί κριτήριο ηλικίας. Προτιμήθηκαν οι μετανάστες από το Καζαχστάν, γιατί πολλοί απ' αυτούς έχουν εμπειρίες της ζωής του ποντιακου ελληνισμού στον Καύκασο μέχρι το 1949 και μπορούσαν να δώσουν πληροφορίες για την περίοδο μέχρι τη βίαιη μετανάστευση στο Καζαχστάν.

Πιθανός ερωτώμενος σε κάθε κατηγορία ήταν όποιος δήλωνε "Είμαι Πόντιος/-α" και έκανε κάποιες συνειδητές προσπάθειες διατήρησης ή ισχυροποίησης στοιχείων ενισχυτικών της δήλωσής του, οι οποίες περιλάμβαναν μορφές δράσης από απλή προτίμηση στη διακριτική ποντιακή μουσική μέχρι ενεργό συμμετοχή σε ποντιακό σύλλογο. Δηλώσεις όπως "Η οικογένειά μου κατάγεται από τον Πόντο" δεν θεωρήθηκαν ικανοποιητικές ώστε να αποδοθεί ποντιακή ταυτότητα σε άτομα δεύτερης και τρίτης γενιάς και να συμπεριληφθούν στο δείγμα. Η ιδιότητα μέλους ποντιακου συλλόγου δεν ήταν κριτήριο επιλογής και έγινε προσπάθεια να υπάρξει ίση κατανομή μελών και μη μελών, το οποίο όμως έγινε κατορθωτό μόνο για την πρώτη γενιά μεταναστών από τον Πόντο ή την πρώην Σοβιετική Ενωση. Οι περισσότεροι ερωτώμενοι δεύτερης και τρίτης γενιάς ήταν μέλη ποντιακών συλλόγων.

Η αφήγηση ζωής κάθε ερωτωμενου/-ης κατευθυνόταν από ένα ανοικτό ερωτηματολόγιο με άξονες:

(i) την καταγωγή,
(ii) την πορεία ζωής γονιών και παππούδων αν επρόκειτο για δεύτερη και τρίτη γενιά αντίστοιχα, ώστε να αντληθουν συμπληρωματικές πληροφορίες για τις συνθήκες διαμόρφωσης της ταυτότητας στην πρώτη γενιά,[1]
(iii) τη σημασία που αποδίδεται από τον ερωτώμενο/-η στη δήλωση "Είμαι Πόντιος/-α",
(iv) το πότε, πώς, γιατί πρωτοέγινε η παραπάνω δήλωση,
(v) την αιτία διαμόρφωσης και τον τρόπο διατήρησης της ταυτότητας,
(vi) τα πιθανά προβλήματα με την ελλαδική κοινωνία και την πολιτική του ελληνικού κράτους,
(vii) το ρόλο του ποντιακού συλλόγου στη διαμόρφωση και ισχυροποίηση της ποντιακής ταυτότητας του ερωτώμενου/-ης,
(viii) το γάμο με Πόντια/-ο ή όχι, την ύπαρξη ποντιακής ταυτότητας ή όχι στα παιδιά και γιατί,
(ix) τη σχέση με την άλλη κατηγορία των Ποντίων (αν επρόκειτο για ερωτώμενο/-η πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς τη σχέση του με τους Πόντιους από την πρώην Σοβιετική Ενωση και αντίστροφα),

---

1. Το κριτήριο ηλικίας (περισσότερο από εβδομήντα χρονών) που είχε τεθεί για τους Πόντιους πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο ήταν πιθανό, αν χρειαζόταν μεγάλος αριθμός συνεντεύξεων, να καταστήσει περιορισμένη τη δυνατότητα επίτευξης σημείου πληροφοριακού κορεσμού σε σχέση με την κοινή εμπειρία. Γι' αυτό θεωρήθηκε πολυ σημαντική η πληροφόρηση από τη δεύτερη γενιά για τις εμπειρίες των γονιων τους τα πρώτα χρόνια μετά την μετανάστευση.

(x) τη σχέση της ποντιακής ταυτότητας με την ελληνική εθνική ταυτότητα.

Συνοψιζοντας, ο σχεδιασμός της έρευνας στόχευε να γνωρίσει μέσα από την κοινή εμπειρία των αφηγήσεων ζωής ατόμων πρώτης, δευτερης και τριτης γενιάς απο τον Πόντο και ατόμων πρώτης γενιάς που έχουν μεταναστευσει από την πρώην Σοβιετική Ενωση, και ειδικότερα από τη δημοκρατία του Καζαχστάν την περίοδο 1965-1987, τις αιτίες και τις συνθήκες διαμόρφωσης της ποντιακής ταυτότητας και την πορεία μετεξέλιξής της.

Χρόνος Διεξαγωγής της Ερευνας

Η εμπειρική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε επίπεδο :

(α) Ποντιακών συλλόγων της περιοχής Αθήνας-Πειραιά, με προσωπική συνέντευξη μιας μέχρι τριών ωρών. Για τους συλλόγους πρώτης-δεύτερης-τρίτης γενιάς οι συνεντεύξεις έγιναν από 23.5.1986 μέχρι 16.7.1986. Συνεχίστηκαν και ολοκληρώθηκαν το Σεπτέμβριο του 1986, εκτός από μια συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε στις 3.6.1987. Για τους συλλόγους Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση η έρευνα πραγματοποιήθηκε από 23.4.1987 μέχρι 7.6.1987. Επικοινωνία με τα δυο ποντιακά ερευνητικά κέντρα, την Επιτροπή Ποντιακών Μελετών και το Κέντρο Ποντιακών Μελετών, υπήρξε για πρώτη φορά το 1987, αλλά η παρακολούθηση των δραστηριοτήτων τους ήταν συνεχής την περίοδο 1986-1990 και έγιναν κατά καιρούς συνεντεύξεις μιας περίπου ώρας με εκπροσώπους τους, ιδιαίτερα στα τέλη του 1989 και στις αρχές του 1990, όταν κορυφώθηκε το νέο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα των Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα.

(β) Εκπροσώπων κρατικών φορέων όπως η Υπηρεσία Στέγασης Κοινωνικής Προνοίας των Διαμερισμάτων Πειραιά, Ανατολικής και Δυτικής Αττικής του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, με προσωπική συνέντευξη μισής περίπου ώρας το 1988.

(γ) Ατόμων με τη μέθοδο της βιογραφικής προσέγγισης από 1.4.1989 μέχρι 6.11.1989. Ειδικότερα :

Πρώτη γενιά: 17 ερωτώμενοι, από τους οποίους οι 10 ήταν μέλη ποντιακών συλλόγων.

Δεύτερη γενιά: 21 ερωτώμενοι, από τους οποίους οι 18 ήταν μέλη ποντιακών συλλόγων.

Τρίτη γενιά: 21 ερωτώμενοι, από τους οποίους 15 ανήκουν στην κατηγορία των ατόμων τρίτης γενιάς τα οποία δεν υπόκεινται σε διαδικασίες αλληλεπίδρασης με Πόντιους που έχουν μεταναστεύσει από την πρώην Σοβιετική Ενωση από το 1965 μέχρι σήμερα. Οι 14 είναι μέλη ποντιακών συλλόγων. Στην κατηγορία των αιόμων τρίτης γενιάς, τα οποία έχουν προσωπική στενή επικοινωνία με τον ποντιακό ελληνισμό από την πρώην Σοβιετική Ενωση, πραγματοποιήθηκαν 6 συνεντεύξεις, όλες με μέλη δυο συλλόγων. Ο περιορισμένος αριθμός των συνεντεύξεων της τελευταίας κατηγορίας οφείλεται στο ότι αφενός οι ερωτώμενοι παρουσιάζουν "κοινή εμπειρία" ως προς τον τρόπο εκδήλωσης της ποντιακής τους ταυτότητας μετά από τη γνώση της ιδιαίτερης ιστορίας και των προβλημάτων ένταξης στην ελλαδική κοινωνία των Ποντίων από την

πρώην Ε.Σ.Σ.Δ., αφετέρου στο ότι οι απαντήσεις τους ως προς τους άλλους άξονες του ερωτηματολογίου ταξινομούνται βάσει κοινών εμπειριών με την προηγούμενη κατηγορία της τρίτης γενιάς.

Πρώτη γενιά από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ.: 33 ερωτώμενοι, από τους οποίους οι 21 είναι μέλη ποντιακών συλλόγων. Η ανάγκη κατηγοριοποίησης των απαντήσεων βάσει κοινής εμπειριας απαιτούσε μεγάλο αριθμό συνεντεύξεων από την κατηγορία αυτή.

Κοινωνικά Χαρακτηριστικά των Ερωτωμένων

Η παρουσίαση των κοινωνικών χαρακτηριστικών των ερωτωμένων που ακολουθεί περιλαμβάνει είδος γενιάς, φύλο, εκπαιδευτικό επίπεδο, επαγγελματική κατάσταση, τόπο κατοικίας, οικογενειακή κατάσταση, χρόνο εγκατάστασης στην Ελλάδα, ιδιότητα εσωτερικού μετανάστη για τη δεύτερη και τρίτη γενιά και χρονολογία εγκατάστασης του εσωτερικού μετανάστη στη περιοχή Αθήνας-Πειραιά.

Είδος γενιάς

Τον αριθμό ερωτωμένων κατά γενιά καθόρισε το σημείο επίτευξης πληροφοριακού κορεσμού. Μετά το σημείο αυτό πραγματοποιήθηκαν πέντε με δέκα συνεντεύξεις κατά γενιά. Οσον αφορά την πρώτη γενιά μεταναστών, παρατηρήθηκε ότι οι απαντήσεις των ερωτωμένων, οι οποίοι ήρθαν στο ελληνικό κράτος σε παιδική ηλικία, παρουσίασαν ομοιότητα με τις απαντήσεις των ερωτωμένων της δεύτερης γενιάς. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε στην κατηγοριοποίηση της πρώτης γενιάς σε άτομα που λειτουργούν σε θέματα ταυτότητας ως πρώτη και ως δεύτερη γενιά. Οι συνεντεύξεις των τελευταίων χρησιμοποιήθηκαν για την εξαγωγή συμπερασμάτων για την δεύτερη γενιά. Παρατηρήθηκε ότι την κοινή εμπειρία στα θέματα ταυτότητας διαφοροποιεί η δυνατότητα του νεαρής ηλικιας μετανάστη να ενταχθεί στο εργατικό δυναμικό και να αποκτήσει συγκεκριμένα βιώματα στο νέο τόπο εγκατάστασης. Για τον διαχωρισμό των προσφύγων πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο ορίστηκε το όριο των δώδεκα χρονών την εποχή της μετανάστευσης. Για τους πρώτης γενιάς μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ενωση ορίστηκε το όριο των δεκατεσσάρων χρονών τη στιγμή της μετανάστευσης. Το όριο είναι διαφορετικό, γιατί οι κοινωνικές συνθήκες των αρχών του αιώνα επέτρεπαν σε μικρότερα από την ηλικία των δεκατεσσάρων χρονών παιδιά να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό. Με βάση το όριο διαχωρισμού, η πρώτη γενιά απο το Μικρασιατικό Πόντο περιλαμβάνει δεκαεφτά ερωτώμενους, από τους οποίους οι πέντε κατέφυγαν στο ελληνικό κράτος σε ηλικία μικρότερη των δώδεκα χρονών. Η πρώτη γενιά από την πρώην Σοβιετική Ενωση περιλαμβάνει τριάντα-τρεις ερωτωμενους, από τους οποίους οι τρεις μετανάστευσαν σε ηλικία μικρότερη των δεκατεσσάρων χρονων. Η δεύτερη και τρίτη γενιά έχουν από είκοσι-ένα ερωτώμενους η κάθε μια.

Η Πρώτη Γενιά Από το Μικρασιατικό Πόντο

Στους ερωτώμενους πρώτης γενιάς από τον Ιστορικό Πόντο υπάρχει υπεραντιπροσωπευτικότητα γυναικών με ποσοστό 58,83% έναντι του ποσοστού 41,17% των αντρών.

Οι ηλικίες των ερωτωμένων είναι από εβδομήντα μέχρι

ενενήντα-οκτώ χρονών.

Οι άντρες είναι κάτοχοι απολυτηρίου Δημοτικού σε ποσοστό 42,85% επί του συνόλου. Τα 28,57%, 14,29% και 14,29% των αντρών έχουν αντιστοιχα γραμματικές γνωσεις Πανεπιστημίου, Γυμνασίου (εννεαετής εκπαίδευση) και μέχρι απολυτηρίο Δημοτικού. Το 50% των γυναικών έχει γραμματικές γνώσεις μέχρι απολυτήριο δημοτικού. Το 30% των γυναικών έχει απολυτήριο Δημοτικού, το 10% απολυτήριο Λυκείου και το 10% πτυχίο Ανωτερης σχολής.

Οσον αφορά το επάγγελμα, στους άντρες τα ποσοστά κατανέμονται σχεδόν ισόποσα σε ανώτερα διοικητικά (διευθυντικά) στελέχη του δημοσίου τομέα, σε δημοσίους υπαλλήλους, σε ελεύθερους επαγγελματίες, σε ειδικευμένους τεχνίτες και σε εργάτες. Από τις γυναίκες, το 50% ασχολήθηκε σ' όλη του τη ζωή με τα οικιακά. Το υπόλοιπο 50% κατανέμεται σχεδόν ισόποσα στα επαγγέλματα της δημοσίου υπαλλήλου, ειδικευμένης τεχνίτριας και εργάτριας.

Οσον αφορά τον τόπο κατοικίας των ερωτωμένων, καλύπτει πολλές περιοχές του πολεοδομικου συγκροτήματος Αθήνας-Πειραιά. Οι τρεις γενιές από τον Πόντο, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι κάτοικοι Καλλιθέας, Νέας Σμυρνης, κέντρου Αθήνας, Ζωγράφου-Ιλισσίων, Πετρουπολης, Καματερού, Μελισσίων και Περάματος. Για τις ίδιες γενιές, οι σύλλογοι, από τα μέλη των οποίων ζητήθηκαν συνεντευξεις, έχουν έτος ίδρυσης 1929, 1930, 1954, 1965, 1981, 1982, 1986 και βρίσκονται στις περιοχές κέντρο Αθήνας, Καλλιθέα, Μελίσσια, Πέραμα, Ζωγράφου και Πετρούπολη.

Η πλειονότητα των ερωτωμένων πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο ήταν ή είναι παντρεμένοι με Πόντιους/-ες. Ειδικότερα, από τους άντρες το 71,42% είναι παντρεμένοι με Πόντιες. Το 14,29% είναι παντρεμένοι με μη Πόντιες και το 14,29% ανήκει στην κατηγορια των ανύπαντρων ή διαζευγμένων. Οι γυναίκες σε ποσοστό 60% ήταν παντρεμένες με Πόντιους και τώρα είναι χήρες. Το 20% των γυναικών είναι παντρεμένες με Πόντιους και το 20% είναι παντρεμένες με μη Πόντιους.

Το 1919 ήρθε στο ελληνικό κράτος το 5,9% των ερωτωμένων ακολουθώντας την πορεία Μικρασιατικός Πόντος-πρώην Σοβιετική Ενωση-Ελλάδα. Το 1922 κατέφυγε στην Ελλάδα το μεγαλύτερο ποσοστό, το 70,6% των ερωτωμένων. Το 1/3 από αυτή την κατηγορία ήρθε μέσω της πρώην Σοβιετικής Ενωσης. Το 1923 ήρθε το 11,7% κατευθείαν από το Μικρασιατικό Πόντο. Το 1928 μετανάστευσε το 5,9% και το 1929 το 5,9% . Οσοι ήρθαν το 1928 και το 1929 είχαν καταφύγει την περίοδο των διωγμών στην πρώην Σοβιετική Ενωση και παρέμειναν εκεί λίγα χρόνια.

Το 47,05% των ερωτωμένων πρώτης γενιάς είναι εσωτερικοί μετανάστες που είχαν την πρώτη τους εγκατάσταση στη βόρειο Ελλάδα. Απ' αυτούς το 50% μετανάστευσε στην πρωτεύουσα τη δεκαετία 1930-1939 ενώ το υπόλοιπο 50% την περίοδο 1940-1979. Περιοχές εγκατάστασης των εσωτερικών μεταναστών πρώτης γενιάς είναι οι δήμοι Αθηναίων, Αιγάλεω, Καλλιθέας, Νέας Σμύρνης, Πετρούπολης και Περάματος.

Η Δεύτερη Γενιά Από το Μικρασιατικό Πόντο

Το 62% της δεύτερης γενιάς είναι άντρες και το 38% γυναίκες.

Οι ηλικίες των ερωτωμένων ειναι από σαράντα-πέντε μέχρι

εξήντα χρονών.

Από τους άντρες το 38,46% έχουν απολυτήριο Δημοτικού και το 30,77% απολυτήριο Γυμνασίου. Το υπόλοιπο ποσοστό κατανέμεται ισόποσα σ' αυτους που έχουν πτυχίο Πανεπιστημίου, Ανώτερης Σχολής, απολυτήριο Λυκείου και γραμματικές γνώσεις μέχρι απολυτήριο Δημοτικού. Από τις γυναίκες το 50% έχει απολυτήριο δημοτικού. Τα 25%. 12,5% και 12,5% έχουν αντίστοιχα απολυτήριο Γυμνασίου, απολυτήριο Λυκείου και πτυχίο Πανεπιστημίου.

Το 7,69% των αντρών εργάζεται σαν ανώτερο διοικητικό (διευθυντικό) στέλεχος στο δημόσιο τομέα. Το 38,46% είναι δημόσιοι υπάλληλοι ή υπάλληλοι σε δήμο ή οργανισμό κοινής ωφέλειας, το 7,69% είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 23,08% είναι ειδικευμένοι τεχνίτες και το 23,08% εργάτες. Από τις γυναικες το 50% ασχολουνται με τα οικιακά, το 25% είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 12,5% είναι επιστήμονες-ελεύθεροι επαγγελματίες και το 12,5% εργάτριες.

Το 69,23% των αντρων είναι παντρεμένοι με Πόντιες. Το ποσοστό επιγαμίας είναι 30,77% . Οι γυναίκες είναι σε ποσοστό 75% παντρεμένες με Πόντιους, σε ποσοστό 12,5% παντρεμένες με μη Πόντιους και σε ποσοστό 12,5% ανύπαντρες ή διαζευγμένες.

Στη γενιά αυτή παρατηρείται μεγάλο ποσοστό εσωτερικών μεταναστών. Το 52,4% είναι εσωτερικοι μετανάστες από τη Μακεδονία. Από αυτους το 45,5% ήρθε στην πρωτεύουσα την περίοδο 1940-1959, το 45,5% την περίοδο 1960-1969 και το 9% την περίοδο 1970-1979.

Η Τρίτη Γενιά Από το Μικρασιατικό Πόντο

Η τρίτη γενιά αποτελείται κατά 57,14% από άντρες και κατά 42,86% από γυναίκες.

Οι ηλικίες των ερωτωμένων είναι από είκοσι μέχρι τριάντα-εννιά χρονών.

Από τους άντρες το 41,67% έχουν απολυτήριο Λυκείου, το 25% πτυχίο Πανεπιστημίου, το 16,67% απολυτήριο Γυμνασίου, το 8,33% απολυτήριο Δημοτικού και το 8,33% έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές. Από τις γυναίκες το 77,78% έχει απολυτήριο Λυκείου, το 11,11% πτυχίο Πανεπιστημίου και το 11,11% απολυτήριο Γυμνασίου.

Το 25% των αντρών είναι επιστήμονες δημόσιοι υπάλληλοι με απασχόληση σχετική με την ειδικότητα του πτυχίου τους, το 25% είναι δημόσιοι υπάλληλοι, το 25% ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 16,67% ειδικευμένοι τεχνίτες και το 8,33% ελευθεροι επαγγελματίες. Το 11,11% των γυναικών είναι επιχειρηματίες, το 33,33% ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 22,22% ειδικευμένες τεχνίτριες και το 33,33% φοιτήτριες.

Το ποσοστό επιγαμίας στους άντρες εκφράζει την πλειονότητα, το 58,33% των αντρών είναι παντρεμένοι με μη Πόντιες. Το 33,33% των αντρών ανήκουν στην κατηγορία ανύπαντροι ή διαζευγμένοι και το 8,33% είναι παντρεμένοι με Πόντιες. Το 44,44% των γυναικων ειναι παντρεμένες με Πόντιους και το 55,56% είναι στην κατηγορια ανυπαντρες ή διαζευγμένες.

Μεγάλο ποσοστό εσωτερικων μεταναστών παρατηρείται και στην τριτη γενιά. Το 47,6% της τρίτης γενιάς είναι εσωτερικοί μετανάστες από τη Μακεδονία. Από αυτούς, το 27,3% ήρθε στην πρωτεύουσα την περίοδο 1940-1959, το 27,3% την περίοδο 1960-1969, το 40,9% την περίοδο 1970-1979 και το 4,5% την περίοδο 1980-1989.

Η Πρώτη Γενιά Από την Πρώην Σοβιετική Ενωση

Οι ερωτωμενοι πρώτης γενιάς από την πρωην Σ.Ε. είναι κατά 75,76% άντρες και κατά 24,24% γυναίκες.

Οι ηλικίες των ερωτωμένων είναι από είκοσι μέχρι ογδόντα-τεσσάρων χρονών.

Το 40% των αντρών έχει απολυτήριο Δημοτικού και το 28% έχει απολυτήριο Λυκείου. Το 16%, το 8%, το 4% και το 4% έχουν αντίστοιχα γραμματικές γνώσεις Μέσης εκπαίδευσης, Μέσης Τεχνικής σχολής, Πανεπιστημίου και Ανωτερης σχολής. Το 37,5% των γυναικών είναι κάτοχοι απολυτηρίου Λυκείου. Τα 25%, 25% και 12,5% των γυναικών έχουν αντίστοιχα γραμματικές γνώσεις Μέσης Τεχνικής σχολής, απολυτήριο Δημοτικου και μέχρι απολυτήριο Δημοτικού.

Οσον αφορά την επαγγελματική κατάσταση, το 52% των αντρών είναι εργάτες, το 20% ειδικευμένοι τεχνίτες, το 16% δημόσιοι υπάλληλοι ή υπάλληλοι εργαζόμενοι σε δήμο ή οργανισμό κοινής ωφέλειας, το 8% ελεύθεροι επαγγελματίες και το 4% επιστήμονες δημόσιοι υπάλληλοι με απασχόληση σχετική με την ειδικότητα του πτυχίου τους.

Οι Πόντιοι πρώτης γενιάς από την πρώην Σ.Ε. στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι κάτοικοι Καλλιθέας, Αιγάλεω, Αγίας Βαρβάρας, Ελευσίνας, Ασπροπύργου, Ανω Λιοσίων, Μενιδίου και Λαυρίου. Συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με μέλη όλων των συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι βρίσκονται στις ίδιες περιοχές και τα έτη ίδρυσής τους καλύπτουν τη χρονική περίοδο 1976-1986.

Το 52% των αντρών είναι παντρεμένοι με Πόντιες, το 40% είναι ανύπαντροι ή διαζευγμένοι και το 4% είναι παντρεμένοι με μη Πόντιες. Οι γυναίκες είναι σε ποσοστό 50% παντρεμένες με Πόντιους και σε ποσοστό 50% ανήκουν στην κατηγορία ανυπαντρες ή διαζευγμένες.

Το 45,5% των ερωτωμένων ήρθε στη Ελλάδα το χρονικό διάστημα 1965-1969, το 21,2% την περίοδο 1975-1979, το 18,2% το 1980-1984, το 9,1% το 1970-1974 και το 6% την περίοδο 1985-1987.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΠΟΝΤΟΣ (8ος π.Χ. ΑΙΩΝΑΣ - 1924)

Ο Ιστορικός Πόντος Από την Αρχαιότητα Μέχρι την Οθωμανική Κατάκτηση

Ο Ιστορικός Πόντος βρισκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της Μικράς Ασίας. Αποτελεί ένα ξεχωριστό φυσικό, γεωλογικό και γεωγραφικό συγκρότημα.[1] Στα βόρειά του βρέχετσι από τη Μαυρη θάλασσα (τον Εύξεινο Πόντο). Στην παραλιακή περιοχή του καλύπτει την έκταση από τη σημερινή Σινώπη μέχρι το Σοχούμ (την αρχαία Διοσκουριάδα).

Οι Χάρτες 8 και 9 τυπώθηκαν στη Μασσαλία τον Οκτώβριο του 1917 από τον Κ. Κωνσταντινίδη και δείχνουν τα όρια του διεκδικουμενου τότε από τους Πόντιους γεωγραφικού χώρου για την ίδρυση της Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου. Σύμφωνα με την ομιλία του Κ. Κωνσταντινίδη στο Παμπόντιο Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε από 22 Ιανουαρίου μέχρι 4 Φεβρουαρίου 1918, ο διεκδικούμενος Πόντος καλύπτει έκταση 170.000 περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων.[2] Πολλές πηγές παρουσιάζουν διάφορες εκτιμήσεις για την έκταση του Πόντου, σύμφωνα με ιστορικά και αρχαιολογικά κριτήρια. Στις σημαντικότερες εκτιμήσεις συμπεριλαμβάνεται η παρουσιαζόμενη από τον Γ. Βαλαβάνη σε βιβλίο του το 1925, όπου θεωρώντας τον Πόντο σαν τον μονίμως κατοικούμενο από Πόντιους χώρο υπολογίζει την έκτασή του σε 78.000 περίπου τετραγωνικά χιλιόμετρα και τον συνολικό πληθυσμό του σε 2.000.000, από τα οποία 700.000 Ελληνες.[3]

Ο εποικισμός των ακτων του Ευξείνου Πόντου από τους Ελληνες αρχίζει γύρω από τον 8ο π.Χ. αιώνα. Αιτίες του εποικισμού είναι η αναζήτηση προϊόντων αλιείας, δημητριακών και μεταλλευμάτων, καθώς και ο έλεγχος των δρόμων που οδηγούν από τα παράλια στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας.[4] Στον Πόντο, η πρώτη

---

1. Βλ. Γεωργιο Κ. Βαλαβάνη, Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου 2η έκδ. (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1989), σελ. 17.

2. Κ.Γ. Κωνσταντινίδης, "Πραγματεια Περί Πόντου", στο Πάνος Κοϊσίδης, Στέλιος Λεπτοκαριδης, και Στάθης Τσομίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού: Αφιερωμένο στους Υψηλάντηδες και τους Μάρτυρες Ελληνοποντίους (Θεσσαλονίκη: Εκδ. "Μαλλιάρης-Παιδεια", 1988), σελ. 52.

3. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ο.π., σελ. 18.

4. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού (Αθήνα: Εκδ. Αλκυών, 1985), σελ. 10.

ΧΑΡΤΗΣ 4
ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΜΕ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΥΣ

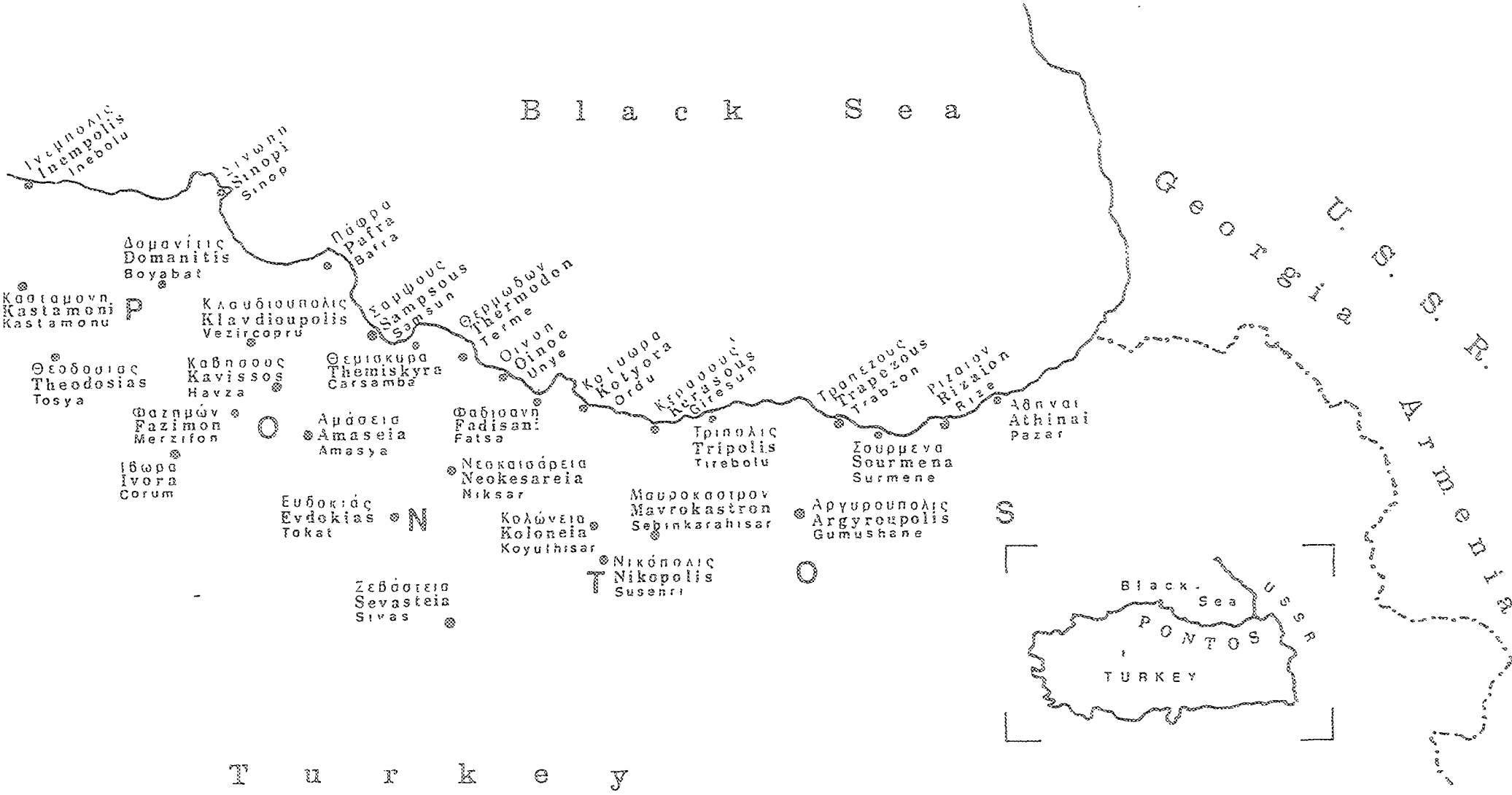

αποικία είναι η Σινώπη. Την ιδρύουν οι Ιωνες της Μιλήτου (αποικία των Αθηναίων στην Μικρά Ασία) τον 9ο π.Χ. αιώνα.[1] Στη συνέχεια οι Σινωπείς ιδρύουν στην περιοχή νέες αποικίες όπως τα Κοτύωρα (τη σημερινή Ορντού), την Κερασούντα, την Τραπεζούντα το 756 π.Χ.,[2] οι οποίες με τη σειρά τους θα δημιουργήσουν τις δικές τους αποικίες. Η Αμισός (Σαμψούντα) ιδρύεται το 562 π.Χ. από τους Ιωνες της Φώκαιας.[3] Οι ελληνικές αποικίες ακμάζουν για αιώνες χωρίς να επηρεάζονται ακόμα και από την περσική κυριαρχία που επιβάλλεται στην περιοχή από τον 6ο π.Χ. αιώνα.[4] Το 401 π.Χ. οι Μύριοι του Ξενοφώντα, οι 12.000 Ελληνες μισθοφόροι του Πέρση πριγκηπα Κυρου, στην πορεία επιστροφής τους στον ελλαδικό χώρο θα συναντήσουν μετά από πολύμηνη πορεία στο εσωτερικό της εχθρικής Μικράς Ασίας τις αυτοδιοικούμενες ελληνικές πόλεις του Μικρασιατικού Πόντου. Την εποχή της κοσμοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των διαδόχων του συνεχίζεται ο εποικισμός στο εσωτερικό με τη δημιουργία σημαντικών πόλεων όπως η Αμάσεια, η Νικόπολη, τα Κάβειρα κ.α. με αποτέλεσμα τη φανερή επικράτηση του ελληνισμού και στο εσωτερικό της περιοχής. Την ίδια εποχή επικρατεί και η ονομασία Πόντος, ενώ μέχρι τότε ο Πόντος αποτελούσε μέρος της Καππαδοκίας και λεγόταν "Καππαδοκία η προς Πόντω".[5]

Ο Γερμανός ιστορικός J. Fallmerayer παρουσιάζει μια διαφορετική άποψη σχετικά με την ίδρυση των ελληνικών πόλεων του Ιστορικού Πόντου και ειδικότερα της Τραπεζουντας.[6] Ισχυρίζεται ότι κατά τους προϊστορικους χρόνους λαοί από την Ανατολή χρησιμοποιώντας το πέρασμα του Καυκάσου αποίκισαν τις χώρες της Ευρώπης. "Συνεπώς η αρχαιότατη Ελλάδα και οι αρχαιότατες ελληνικές πόλεις δεν πρέπει ν'αναζητηθούν στην Πελοπόννησο, ούτε στην Αττική ή στη Δωρίδα, αλλά στις κοιλάδες του Καυκάσου και στις ανατολικές ακτές του Εύξεινου Πόντου, όπως μπορεί κανείς ν'ανακαλυψει εκεί για πρώτη φορά και τα ονόματα Αιθιοπία, Ευρώπη, Λιβύη και τις περισσότερες ονομασίες των ποταμών και των δρόμων της μετέπειτα Ευρωπαϊκής Ελλάδας. Εδώ ήταν η Τραπεζούντα, στις ακτές της θάλασσας, μια από τις πρώιμες αρχικές εγκαταστάσεις του αρχαίου πελασγικού ελληνικού λαού, και ο Ευγενικός των Βυζαντινών και ο Βησσαρίων των Τραπεζούντιων λένε μια μεγάλη αλήθεια, όταν

---

1. Βλ. Σάββα Ιωαννίδη, Ιστορια και Στατιστική της Τραπεζούντας και της Γύρω Περιοχής και Στοιχεία για την Εκεί Ελληνική Γλωσσα 3η έκδ. Μετ. στη Δημοτική Αριστείδης Κεσόπουλος (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1988), σελ. 11-12.

2. Βλ. Σάββα Ιωαννίδη, ό.π., σελ. 12.

3. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, ό.π., σελ. 12.

4. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, ό.π., σελ. 12.

5. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, ό.π., σελ. 13.

6. Βλ. Jack Ph. Fallmerayer, Ιστορια της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας Μετ. Θωμάς Σ. Σερμπίνης (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1984), σελ. 30-37.

την ονομάζουν ως την αρχαιότατη και ενδοξότερη πόλη της Ανατολής (με την αντίληψη των Ελλήνων)."[1]

Στους αλεξανδρινους χρόνους, ιδρύεται στον Πόντο από Πέρσες ηγεμόνες ένα ανεξάρτητο βασίλειο με ισχυρές ελληνικές επιρροές. Σημαντικότερος είναι ο έκτος κατά σειρά Πόντιος βασιλιάς, που βασίλεψε από το 120-63 π.Χ., ο Μιθριδάτης ο ΣΤ' ο Ευπάτορας, ο οποίος ονομάστηκε Μεγάλος και πολέμησε για τέσσερις δεκαετίες[2] εναντίον των Ρωμαίων. Είχε μητέρα και σύζυγο Ελληνίδα και προσπάθησε να εξελληνίσει το κράτος του συνενώνοντας τον ελληνικό με τον περσικό πολιτισμό, όπως είχε επιχειρήσει να κάνει και ο Μέγας Αλέξανδρος.[3]

Μετά το θάνατο του Μιθριδάτη ΣΤ', ο Πόντος ζει κάτω από τη Ρωμαϊκή κατοχή μέχρι την εποχή του Βυζαντίου.

Ο πορεία προς τον πλήρη εκχριστιανισμό αρχίζει τον 3ο μ.Χ. αιώνα.[4] Το 325 μ.Χ. στην πρώτη οικουμενική σύνοδο που συγκαλείται στη Νίκαια από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Μεγάλο Κωνσταντίνο παίρνουν μέρος ο επίσκοπος Τραπεζούντας Δόμνος μαζί με πέντε άλλους επισκόπους του Πόντου.[5]

Τη Βυζαντινή εποχή, ο Πόντος αποτελεί επαρχία του ανατολικού τμήματος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Από τον 11ο μ.Χ. αιώνα αρχίζουν προσπάθειες απόσπασης από την κεντρική εξουσία του Βυζαντίου από τους δούκες της Χαλδίας[6] που αρχίζουν να αυτοονομάζονται ηγεμόνες της Τραπεζούντας. Γύρω στο 1074 η περιοχή κατακτάται από τους Σελτζούκους Τούρκους, αλλά ήδη το 1075 ελευθερώνεται από το δουκα Θεόδωρο Γαβρά, ο οποίος εξελίσσεται σε ηγεμόνα ανεξάρτητο από το Βυζάντιο. "Η οχυρά θέσις της Τραπεζούντος, το πολεμικόν μένος και το αδάμαστον φρόνημα των ορεινών κατοίκων του θέματος Χαλδίας, η αδυναμία της αυτοκρατορικής αυλής του Βυζαντίου και η εντευθεν εις την ιδίαν

---

1. Jack Ph. Fallmerayer, ό.π., σελ. 30.

2. Βλ. Χρύσανθο Μητροπολίτη Τραπεζούντος, Η Εκκλησία Τραπεζούντος Ανατύπωσις εκ του Τετάρτου και Πέμπτου Τόμου του Αρχείου Πόντου (1933):44.

3. Για το Βασίλειο του Πόντου βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, ό.π., σελ. 25-31.

4. Βλ. Χρύσανθο Μητροπολίτη Τραπεζούντος, ό.π., σελ. 114.

5. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, ό.π., σελ. 34.

6. Σύμφωνα με το Χρύσανθο Μητροπολίτη Τραπεζούντος, ό.π., σελ. 51, "Το όνομα Πόντος ως και τα ονόματα πολλών ανατολικών επαρχιών του κράτους εξέλιπον κατά τον 8ον αιωνα, αι επί μέρους επαρχίαι κατατμηθείσαι εκαλουντο ουχί επαρχίαι, αλλά θέματα, και τα ονόματα πολλών εκ των απολεσθεισών επαρχιών μετεβιβάσθησαν εις τας απολειφθείσας και κατατμηθείσας επαρχίας. (...) Μεταξύ των 17 θεμάτων της Μικράς Ασίας όγδοον τον αριθμόν ήτο η Χαλδια, ήτις περιελάμβανε τον Πολεμωνιακόν Πόντον και μέρος της Κολχίδος μέχρι του Φάσιδος, μεσογείως δε εξετείνετο μέχρι της Κολωνίας, Κοιμάχου και Κελτζηνής (Ερζιγκιάν) παρά τον Ευφράτην εν Μικρά Αρμενία."

ΧΑΡΤΗΣ 5
ΟΙ ΔΥΟ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΟΙΚΙΣΜΟ ΤΩΝ ΑΚΤΩΝ
ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

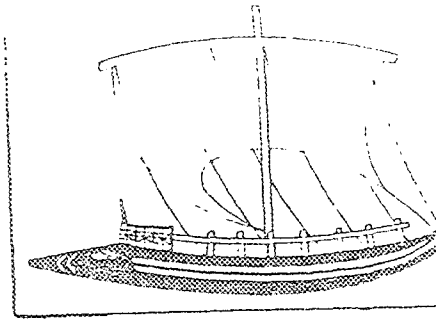

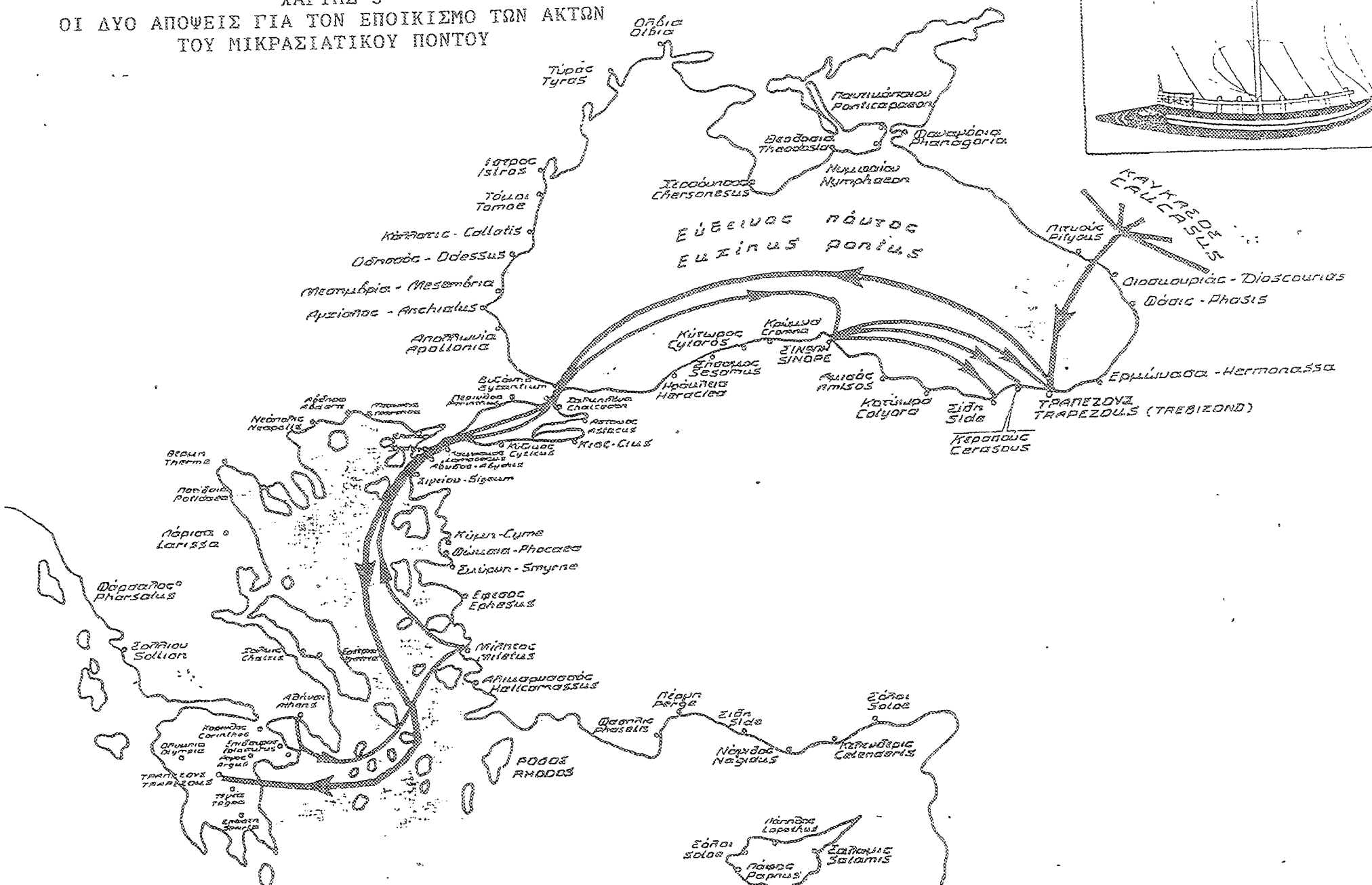

αυτου τυχην και τας ιδιας δυνάμεις εγκατάλειψις του ιθαγενους πληθυσμού και τέλος η προσωπική αξία και το ηρωικόν θάρρος του Θεοδώρου Γαβρά, όστις ήτο "άμαχος" και αήττητος, εξησφάλιζον αυτόν από πάσης επιθέσεως του αυτοκράτορος του Βυζαντίου."[1] Μετά το θάνατο του Θ. Γαβρά, η περιοχή της Τραπεζουντας προσαρτάται πάλι στο Βυζαντινό κράτος το 12ο αιώνα, αλλά οι προσπάθειες ανεξαρτοποίησης της Τραπεζουντας και του θέματος Χαλδίας από τη Βυζαντινή κεντρική εξουσία συνεχίζονται μέχρι το 1140, οπότε και οριστικά αρχίζει ν' αποτελεί επαρχία του ανατολικού τμήματος του κράτους μέχρι την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204.[2] Τότε οι αδελφοί Αλέξιος και Δαβίδ Κομνηνοι, γιοί του Μανουήλ Κομνηνού, πρωτότοκου γιού του Βυζαντινού αυτοκράτορα Ανδρόνικου Α' του Κομνηνού (1182-1185) ιδρύουν στο θέμα Χαλδίας την αυτοκρατορία της Τραπεζούντας. Εμβλημα της αυτοκρατορίας η οποία ακμάζει μέχρι την άλωση της πόλης της Τραπεζούντας στις 15.8.1461 από τους Οθωμανούς Τούρκους, είναι ο μονοκέφαλος αετός.

Σ' όλη αυτή την περίοδο, και στην περίοδο της Τουρκοκρατίας το "Ελληνας" δεν αποτελεί πάντοτε το εθνικό όνομα του ελληνισμού. Με τη Ρωμαϊκή κατάκτηση αρχίζει να επικρατεί το "Ρωμαίος". Αυτό ενισχύεται ακόμη περισσότερο από την εποχή της επικράτησης του χριστιανισμού, μ' αποτέλεσμα σ'όλη τη διάρκεια του μεσαίωνα το "Ελληνας" να σημαίνει τον "εθνικό", τον ειδωλολάτρη σ' αντίθεση με το χριστιανό. Γι' αυτό και ο Μ. Αθανάσιος έγραψε λόγο "κατά των Ελλήνων", δηλαδή κατά των ειδωλολατρών. Ρωμαίος και Ρωμιός αποκαλείται ο πολίτης του ανατολικού Ρωμαϊκού κράτους που εξελίσσεται στην ελληνική Βυζαντινή αυτοκρατορία. Αργότερα Ρωμιοί αποκαλούνται οι χριστιανοί υπόδουλοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ειδικότερα οι Ελληνες χριστιανοί.[3] Παράλληλα, ήδη από το 12ο αιώνα, μετά την καταλήψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204 μ.Χ. αρχίζει να χρησιμοποιείται πάλι από τους βασιλείς και τους λόγιους το εθνικό όνομα "Ελλην" με την τάση να αντικαταστήσει το "Ρωμαίος". Η χρήση του Ελληνας σαν εθνωνύμιο αρχίζει να γενικεύεται κατά τα τέλη του 14ου αιώνα.[4] Στο νοτιοελλαδικό χώρο επικρατεί με την αρχή της επανάστασης του 1821, όταν οι

---

1. Χρυσανθος Μητροπολίτης Τραπεζούντος, ό.π., σελ. 54.

2. Βλ. Χρύσανθο Μητροπολίτη Τραπεζούντος, ό.π., σελ. 55-56.

3. Βλ. Νόρα Κωνσταντινίδου, "Η Εθνική Ονομασία Ελλεν (Ελλην)", στο Πάνος Καϊσίδης, Στέλιος Λεπτοκαρίδης, και Στάθης Τσομίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού: Αφιερωμένο στους Υψηλάντηδες και τους Μάρτυρες Ελληνοποντίους, ό.π., σελ. 112.

4. Βλ. Χρήστο Γ. Ανδρεάδη, "Συνθετα και Παράγωγα του Ονόματος Ελλεν/Ελλενος στα Ποντιακά Δημοτικά Τραγούδια", Αρχείον Πόντου 38 (1984):579.

αγωνιστές απαρνιούνται το Ρωμιός.[1]

Στον Πόντο από τη Ρωμαϊκή κατάκτηση και μετά οι Ελληνες μετονομάζονται σε Ρωμαίους ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποιούν και το Ελληνας άλλοτε ως εθνωνύμιο και άλλοτε ως δηλωτικό ανδρείας και ηρωισμού. Χαρακτηριστική είναι η εμφάνιση του Ελλεν αντί του Ελλην στους στίχους των δημοτικών τραγουδιών. Παραδείγματος χάρη, στο τραγούδι "Η Αρετή", περιλαμβάνονται τα λόγια:

"πετ' ατο τον κύρη μου τον Ελλενον
. . . . . .
πετ' ατο τη μάννα μου την Ελλενον
. . . . . .
πετ' ατο τ' αδέλφια μου τους Ελλενους."[2]

Οπως αναφέρει ο Γ. Σουμελίδης, "η λέξις δεν λαμβάνεται πάντοτε αυστηρώς ως εθνικόν όνομα, αλλ' όπως ποτέ το Ελλην (καθώς λέγει ο Ισοκράτης) δεν ήτο δηλωτικόν της φυλετικής συγγενείας, αλλά του ανωτέρου πολιτισμου, ούτω και εν Πόντω αποβαίνει δηλωτικόν ανδρείας και ηρωισμού, και Ελλενοι είναι ταυτόσημον προς το ανδρειωμένοι. Η Μούσα μάλιστα θέλει κάποτε τους ήρωάς της τραντέλλενους=τριάντα φοράς έλληνας, υπερέλληνας."[3] Περισσότερη σπόκλιση όμως υπάρχει στην εθνική σημασία της λέξης Ελλεν. Οπως αναφέρει ο Χ. Ανδρεάδης, "Τουτο συμβαίνει και για έναν ακόμη λόγο. Στα Ποντιακά δημοτικά τραγούδια περισσότερο από κάθε άλλη περιοχή διατηρείται ατόφια η παράδοση του ακριτικού έπους με τους ακρίτες, τους οποίους οι Πόντιοι διαβλέπουν ως Ελληνες, συνεχιστές των ηρωικών κατορθωμάτων των προγόνων τους αρχαίων Ελλήνων, που ξαναζωντανεύουν με τους αγώνες του Βυζαντίου εναντίον των βαρβάρων της εποχής εκείνης. (...) ο ποντιακός ελληνισμός είναι τόσο στενά δεμένος με τον κόσμο των παραδόσεων της αρχαιότητας, τα θέματα των οποίων επιζούν στα τραγούδια του, ώστε να μην ξεχνάει την αρχική προγονική κοιτίδα, την Ελλάδα, και γι' αυτό σ' αυτά τόσο τα αρχικά όσο και τα μεταγενέστερα τους ακρίτες τους θεωρεί όχι απλώς βυζαντινούς ήρωες -- όπως συμβαίνει με τα τραγούδια άλλων περιοχών -- αλλά αποκλειστικά Ελληνες με τη λέξη δηλωτική της εθνικής καταγωγής και προελεύσεως."[4]

Ο ποντιακός ελληνισμός χρησιμοποιεί το "Ρωμαίος" σαν εθνωνύμιο μαζί με το "Ελληνας" ακόμη και μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους το 1830. Στα τραγούδια του, η Ρωμανία συμβολίζει την ελεύθερη Ελλάδα.

---

1. Βλ. Δ.Γ. Τσαούση, "Ελληνισμός και Ελληνικότητα", ό.π., σελ. 16.

2. Για το τραγουδι "Η Αρετή" βλ. Παντελή Μελανοφρύδη, Η εν Πόντω Ελληνική Γλώσσα 2η έκδ. (Θεσσαλονικη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1987), σελ. 32.

3. Γ. Σουμελίδης, "Ακριτικά Ασματα", Αρχείον Πόντου 1 (1928):50.

4. Χρήστος Γ. Ανδρεάδης, ό.π., σελ. 595-596.

Υιέ μ', αν ζεις και γινεσαι, στην Ρωμανίαν φύγον
Εκεί 'χεν κυρ Ανδρόνικον και αδελφόν Ξαντίνον.[1]

Ακόμη και μέχρι σήμερα ο ποντιακός ελληνισμός της πρώην Σοβιετικής Ενωσης ταυτίζει το εθνωνύμιο "Ελληνας" με το "Ρωμαιος". Το 1932 ο συγγραφέας της ποντιακής γραμματικής, ο Κ. Τοπχαράς, γράφει: "Τα 24 γραματα προτι αςυς Ελενας μεταχιριςτανατα ι ιονες κεπεκι αθινει κιςτερνα ολ ι αλ ι ρομει."[2] (Τα 24 γράμματα πρώτοι από τους Έλληνες τα μεταχειρίστηκαν οι ίωνες και από κει οι αθηναίοι και στο τέλος όλοι οι άλλοι ρωμαίοι.)

Ο Ελληνισμός του Πόντου την Εποχή της Τουρκοκρατίας

Το οθωμανικό καθεστώς ήδη από την πτώση της Τραπεζούντας το 1461 ασκεί πολιτική αφομοίωσης των λαών της περιοχής με τη μέθοδο των διωγμών και του εξισλαμισμού. Στην περίπτωση του ποντιακού ελληνισμού οι διωγμοί οδηγούν σε μεταναστευτικά κύματα προς τη Ρωσία, και ιδιαίτερα προς την περιοχή του Καυκάσου.

Η περιοχή της Υπερκαυκασίας (οι σημερινές δημοκρατίες της Γεωργίας, Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν) και οι σημερινές δημοκρατίες της Ρωσίας και της Ουκρανίας αποτελούν παραδοσιακούς χώρους υποδοχής Ποντίων προσφύγων.[3] Η πρώτη ομαδική εγκατάσταση πραγματοποιείται ήδη τη Βυζαντινή εποχή επί Αυτοκράτορος Ηρακλείου (610 - 640 μ.Χ.). Τα μετέπειτα μεταναστευτικά κύματα προς την περιοχή οφείλονται, εκτός από ένα, στους διωγμούς εναντίον των Ελλήνων του Πόντου. Η δευτερη μαζική μετανάστευση πραγματοποιείται μετά την άλωση της Τραπεζουντας από τους Τούρκους το 1461 μ. Χ., η τρίτη το 1806 λόγω των καταστροφών των περιοχών του Πόντου από τους επαναστατήσαντες εναντίον της Οθωμανικής εξουσίας Τερέ-Βέηδες των Λαζών, η τέταρτη μετά την ελληνική επανάσταση κατά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας το 1821 και τους επακολουθήσαντες Ρωσοτουρκικούς πολέμους (1829-1832). Με την πέμπτη μετανάστευση, η οποία ακολουθεί τον Κριμαϊκό πόλεμο (1856-1866), 60.000 άτομα εγκαθίστανται στις περιφέρειες του Κουμπάν, της Σταυρούπολης και του Κυβερνείου Μαύρης Θάλασσας. Η έκτη μαζική μετανάστευση αρχίζει μετά το Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1876 και διαρκεί επτά χρόνια, από το 1877 μέχρι το 1884. Ο Πόντος σχεδόν ερημώνεται. Περισσότερα από

---

1. Βλ. Νόρα Κωνσταντινίδου, ό.π., σελ. 112.

2. Κ. Τοπχαράς, Η Γραμματική της Ποντιακής. Ι Γραματικι τι Ρομεικυ τι Ποντεικυ τι Γλοσας (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1988), σελ. 23.

3. Στο Παράρτημα, σελ.304 και σελ.306, παρουσιάζεται η κατανομή του ελληνοποντιακου πληθυσμού της Σοβιετικής Ενωσης κατά περιοχή εγκατάστασης και χρόνο μετανάστευσης σύμφωνα με τους Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη (πηγή του 1925) και Ελευθέριο Α. Παυλίδη (πηγή του 1956) αντίστοιχα.

ΧΑΡΤΗΣ 6
Η ΥΠΕΡΚΑΥΚΑΣΙΑ
ΟΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΕΣ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΑΡΜΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΖΕΡΜΠΑΙΤΖΑΝ

Πηγή: Ημερήσια Εφημερίδα Ελευθεροτυπία (10 Απριλίου 1989):17.

ΧΑΡΤΗΣ 7
Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΤΟΝΟΜΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΙΣ ΜΕ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ: Η ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΥΦΛΙΔΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΕΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΝΟΜΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΑΜΠΧΑΖΙΑΣ ΚΑΙ ΑΤΖΑΡΙΑΣ, ΣΟΧΟΥΜ ΚΑΙ ΜΠΑΤΟΥΜ

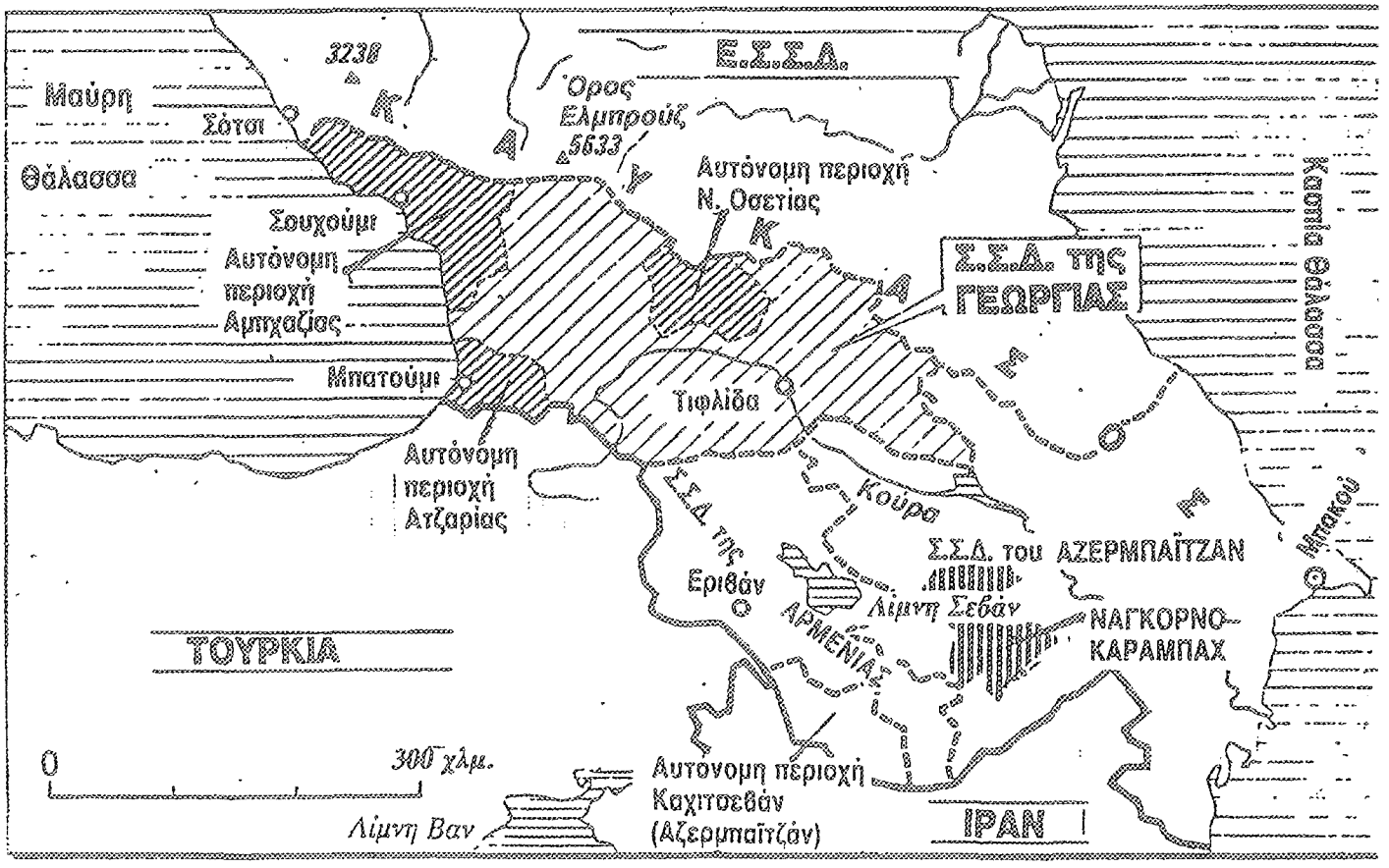

Πηγή: Εβδομαδιαία Εφημερίδα Το Βήμα (24 Φεβρουαρίου 1988):31.

100.000 άτομα εγκαθίστανται στις περιφέρειες Καρς,[1] Τσάλκας, Τέρεκ, Σταυρούπολης, Κουμπάν, Σοχουμ, Βατουμ και του Κυβερνείου Μαυρης θάλασσας. Η τελευταία ομαδική μετανάστευση πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και κυριως από τον Ιανουάριο μέχρι το Μάρτιο 1918, όταν τα Ρωσικά στρατευματα που είχαν καταλάβει από τον Απρίλιο του 1916 τον ανατολικό Πόντο, αποχωρούν λόγω της σοβιετικής επανάστασης του 1917. Από την περιφέρεια του Καρς 60.000 καταφευγουν στη Γεωργία και απ' αυτους οι 40.000 πηγαίνουν στη συνέχεια στο βόρειο Καύκασο, στο Κουμπάν και τα παράλια της Μαυρης θάλασσας. Σημαντικός αριθμός απ' αυτές τις 40.000 μετά πολυμηνη ταλαιπωρία φτάνει στο Νοβορωσισκ και απ' εκεί μ' ελληνικά πλοία καταφευγει στην Ελλάδα.[2] Το σύνολο των Ελλήνων του Πόντου που καταφεύγει στον Καυκασο και τη νότια Ρωσια από την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου υπολογίζεται σε 150.000[3] ή σε 250.000.[4]

Την εποχή της τουρκοκρατίας οι βίαιοι εξισλαμισμοί είναι τόσο αποτελεσματικοί ώστε οι εξισλαμισθέντες Πόντιοι κατά διάφορες εποχές μέχρι τις αρχές του αιώνα να υπολογίζονται σε 250.000.[5] Παράλληλα παρουσιάζεται το φαινόμενο του

---

1. Η προσάρτηση της περιοχής του Καρς στην τουρκική επικράτεια πραγματοποιείται το 1918. Για την ιστορία της περιοχής βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Το Χρονικό του Καρς (Αθήνα: Εκδ. Γκοβόστη, Αχρονολόγητο).

2. Για τα μεταναστευτικά κυματα των Ελλήνων του Πόντου από το Μικρασιατικό Πόντο προς την τότε Ε.Σ.Σ.Δ., βλ. Ισαάκ Νικ. Λαυρεντιδη, Οι εκ Σοβιετικής Ενωσεως Ελληνες Ποντιακής Καταγωγής και τα εκ της Συνθήκης της Λωζάννης Δικαιώματά των. Αρχείον Πόντου. Παράρτημα 15 (1986):9-13. Επίσης, βλ. Artemis Xanthopoulou-Kyriakou, "The Diaspora of the Greeks of the Pontos: Historical Background", Journal of Refugee Studies Vol. 4 No 4 (1991): 358-361. Βλ. επίσης, Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 11-13.

3. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 12-13.

4. Βλ. Ισ. Ν. Λαυρεντίδη, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών", Αρχείον Πόντου 29 (1968-1969):342.

5. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 14.

κρυπτοχριστιανισμού σε μεγάλη έκταση.[1] Σύμφωνα με τον Κ. Φωτιάδη, "Τα κέντρα των Κρυπτοχριστιανών στον Πόντο ήταν οι περιοχές γύρω από την Κρώμνη, Ίμερα, Σταυρι, Σούρμενα, Αργυρούπολη, Σάντα, Γαλίανα, Λαραχάνη, Δορούλ, Μούζενα, Παρτίν, Γιαγλίτερε, Σίσση, Στυλον, Μελάνθιο, Ματσουκα, Μάτζελερ, Καρακαντζί, Μουλκάντον, Τζίτη, Όφις, Καπικιοι, Αρδασα, Αγουρσα, Αυλίανα, Φυτίανα, Αδυσα, Μάτζαρα και πολλά άλλα χωριά στην περιοχή της Χαλδείας, της Ροδόπολης και της Τραπεζούντας. Ένα μέρος από αυτά ανήκουν στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία και περιοχή των μοναστηριών Σουμελά, Περιστερεώτα, Βαζελώνα, Χουτουρά και Γέμουρα. Θα πρέπει να αναφέρουμε επίσης τις επαρχίες Ερζερούμ (Θεοδοσιούπολη), Σεβάστεια, Κασταμονή, Πουλαντζάκη, Κολωνεία και Νικόπολη, στις οποίες ζούσαν επίσης πολλές μεμονωμένες οικογένειες.

Αλλα κέντρα έξω από τον Πόντο ήταν το Ak-Dagh maden, η Κιουτάχεια και το Εσκί-σεχίρ. Πολλοί Πόντιοι Κρυπτοχριστιανοί ζούσαν και στην Κωνσταντινούπολη, όπου μετανάστευσαν τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα."[2]

Η πρώτη δημόσια δήλωση Ποντίων για την κρυπτοχριστιανική τους ιδιότητα, πραγματοποιείται το 1856,[3] τη χρονιά δηλαδή της έκδοσης του σουλτανικού διατάγματος, "Χάττι Χουμαγιούν" που υποσχόταν θρησκευτική και πολιτική ελευθερία σ' όλους τους υπηκόους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η τουρκική κυβέρνηση αναγνωρισε σαν χριστιανούς όσους έκαναν τις πρώτες δηλώσεις, άφησε όμως το φανατισμένο μουσουλμανικό όχλο να βιαιοπραγεί εναντίον τους. Ερευνα που πραγματοποιείται το 1857, η οποία βρίσκεται στα ανέκδοτα αρχεία του Foreign Office της Αγγλίας αποκαλύπτει ότι μόνο σε μια μικρή γεωγραφική περιοχή του Πόντου, σε 55 χωριά της περιοχής Κρώμνης, Αργυρούπολης, Σάντας και Χαμψικιοϊ βρέθηκαν 9.533 μουσουλμάνοι, 17.200 κρυπτοχριστιανοί

---

1. Οπως αναφέρει ο Κώστας Φωτιάδης, "Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου", στο Πάνος Καϊσίδης, Στέλιος Λεπτοκαρίδης, και Στάθης Τσορίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού: Αφιερωμένο στους Υψηλάντηδες και τους Μάρτυρες Ελληνοποντίους, ό.π., σελ. 134, "Σε μικρότερη κλίμακα το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού παρατηρήθηκε και στην Αλβανία, την Κύπρο, την Κρήτη, την Κωνσταντινούπολη, την Καππαδοκία, τα νησιά του Αιγαίου. Πουθενά όμως δεν είχε την έκταση και την τραγικότητα που παρουσίασε στον Πόντο." Σημαντικές μελέτες για τον κρυπτοχριστιανισμό στον Πόντο, είναι η διατριβή του Κώστα Φωτιάδη, Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1988) και η μελέτη του Anthony Bryer, "The Crypto-Christians of the Pontos and Consul William Gilford Palgrave of Trebizond", Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικων Σπουδών 4 (1983):13-68.

2. Κώστας Φωτιάδης, Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοι του Πόντου, ό.π., σελ. 349-350.

3. Βλ. Κώστα Φωτιάδη, "Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου", ό.π., σελ. 159.

και 28.950 χριστιανοί.[1] Στη συνέχεια, όπως αναφέρει ο Κ. Φωτιάδης, "Οι τουρκικές αρχές όμως μπροστά στον κίνδυνο του εκχριστιανισμού και εξελληνισμού όλης της περιοχής του Πόντου, άρχισαν με διάφορα μέσα να καταδιώκουν, να φυλακίζουν, ν'αρπάζουν τις περιουσίες και να καταδικάζουν σε θάνατο όσους ισχυρίζονταν ότι είναι κρυφοί χριστιανοί. Σώζονται αρκετά έγγραφα στα υπουργεία εξωτερικών της Ελλάδας και της Ευρώπης, που βεβαιώνουν το εχθρικό και αντιδραστικό κλίμα που διαμορφώθηκε αμέσως μετά τις αποκαλύψεις των κρυπτοχριστιανών. Το κλίμα της τρομοκρατίας ανάγκασε πολλούς κρυπτοχριστιανούς, να μεταθέσουνε την ημερομηνία της αποκάλυψής τους, δεν τους λύγισε όμως. Συνέχισαν τους αγώνες τους που θεωρητικά κράτησαν ως το 1910-1911. Για πρώτη φορά τότε η Νεοτουρκική Βουλή αναγκάστηκε να αναγνωρίσει μια μεγάλη κατηγορία κρυπτοχριστιανών. Δυστυχώς όμως οι περισσότεροι κρυπτοχριστιανοί δεν μπόρεσαν να εκμεταλλευτούν το δικαίωμα που τους έδινε ο νόμος του 1910. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι, αμέσως μετά ο παγκόσμιος πόλεμος, οι φοβεροί διωγμοί και η γενοκτονία του ποντιακού ελληνισμού την περίοδο του 1914-1923 και η αναπάντεχη έκβαση των ιστορικοπολιτικών γεγονότων του μικρασιατικου πολέμου και της αναγκαστικής ανταλλαγής, βρήκαν απροετοίμαστους τους Κρυπτοχριστιανούς που αναβάλανε για πιο ήρεμες και ανθρώπινες μέρες την αλλαγή των ονομάτων και της θρησκείας, μέρες που δεν ήρθανε ποτέ πια, μ' αποτέλεσμα η ανταλλαγή των πληθυσμών που έγινε με βάση μόνο τη θρησκεία (...) τους βρήκε από την άλλη πλευρά της όχθης, αφού ήσαν καταγραμμένοι μονάχα με τα τουρκικά τους ονόματα."[2]

Η Ελληνική Εθνική Ταυτότητα των Ποντίων στις Αρχές του Εικοστού Αιώνα

Παρά την πολιτική αφομοίωσης που ασκούσε επί αιώνες το οθωμανικό καθεστώς στον ποντιακό ελληνισμό, η πλειονότητα των Ποντίων διατηρούσε και μεταβίβαζε στις νεότερες γενιές την ξεχωριστή συλλογική της ταυτότητα. Τα πολιτισμικά πρότυπα και απ' αυτά κυρίως η χριστιανική θρησκεία, ασκούσαν διπλή λειτουργία, δηλαδή αφενός εμπόδιζαν τον ελληνικό πληθυσμό να κινηθεί προς άλλα κοινωνικά σύνολα περιορίζοντας τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης μόνο μεταξύ των Ελλήνων, αφετέρου εμπόδιζαν άλλους που διέφεραν να εισδυσουν στον πληθυσμό. Μ' αυτό τον τρόπο ο ελληνικός πολιτισμός του Πόντου ισχυροποιουσε την κοινωνική συνοχή και συνακόλουθα τη συλλογική ταυτότητα που εξέφραζε.

Από το 19ο αιώνα η ελληνικότητα ενισχύεται από την πνευματική ανάπτυξη της εποχής που παρουσιάζεται από το φροντιστήριο της Τραπεζούντας, το σπουδαιότερο εκπαιδευτικό

---

1. Βλ. Κώστα Φωτιάδη, "Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου", ό.π., σελ. 160.

2. Κώστας Φωτιάδης, "Οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου", ό.π., σελ. 160-161.

ίδρυμα του Πόντου, το οποίο ιδρύθηκε το 1682,[1] τα σχολεία, τα πνευματικά κέντρα και τις χίλιες νέες εκκλησίες που κτίζονται την περιοδο 1839-1880.[2] Στην αφύπνιση εθνικού συναισθήματος συντελούν οι Πόντιοι δάσκαλοι που εκπαιδεύονται στο Εθνικό Πανεπιστήμιο της Αθήνας, το οποίο από την ίδρυσή του το 1837, αποβαίνει αποτελεσματικός φορέας μετάδοσης του αιτήματος ελευθερίας και αυτοδιάθεσης του έξω από τα σύνορα του νεοελληνικού κράτους ελληνισμου.[3] Οι Πόντιοι δάσκαλοι εργάζονται για το σκοπό αυτό από το 1910 καλυμένα, και μετά τους βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913 φανερά.[4]

Ηδη από τα μέσα του 19ου αιώνα, εκτός από την πνευματική ακμή σημαντικούς παράγοντες διαμόρφωσης ισχυρής ελληνικής εθνικής ταυτότητας αποτελούν η οικονομική ανάπτυξη των ελληνικών εμπορικών και επαγγελματικών μεσαίων τάξεων που αντιλαμβάνονται ότι η μόνη δυνατότητα ελέγχου των πολιτικών δυνάμεων στηρίζεται στην αντικατάσταση του οθωμανικου καθεστώτος από ένα ελληνικό,[5] πολιτικές μεταρρυθμίσεις όπως το "Χάττι Χουμαγιούν" του 1856 που αφήνει ελεύθερους τους κρυπτοχριστιανούς της Μαύρης θάλασσας να δηλώσουν το θρήσκευμά τους και η άσκηση ελληνικής πολιτισμικής επιρροής στους Ελληνες της ενδοχώρας αφενός λόγω της αύξησης της ενδοκοινοτικής επικοινωνίας που απαιτούν οι συνθήκες της αγοράς, αφετέρου γιατί πολλοί από τους κατοίκους της ενδοχώρας παρακινούμενοι από τις επαγγελματικές δυνατότητες που παρουσιάζονται στις μεγάλες πόλεις όπως στην Τραπεζούντα, τη Σαμψούντα, την Αργυρούπολη, την Κερασουντα και άλλες, μεταναστεύουν σ' αυτές.[6] Η ελληνική εθνική ταυτότητα των Ποντίων

---

1. Βλ. Αννα Θεοφυλάκτου, Ζωντανές Μνήμες Πόντου (Θεσσαλονίκη: Μέριμνα Ποντίων Κυριών, 1988), σελ. 77.

2. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Η Ανάπτυξη του Εθνικού Πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Τουρκική Αντίδραση", στο Θάνος Βερέμης, και Οδυσσέας Δημητρακόπουλος (Επιμ.), Μελετήματα Γύρω Από τον Βενιζέλο και την Εποχή του (Αθήνα: Εκδ. Φιλλιπότη, 1980), σελ. 429.

3. Για το ρόλο του Εθνικού Πανεπιστημίου της Αθήνας ως φορέα μεταλαμπάδευσης των αξιών του νεοελληνικού αλυτρωτισμού προς τους ελληνικούς πληθυσμούς της Ανατολής, βλ. Π. Κιτρομιλήδη, "Το Ελληνικό Κράτος ως Εθνικό Κέντρο", στο Δ.Γ. Τσαουσης (Επιμ.), Ελληνισμός-Ελληνικότητα: Ιδεολογικοι και Βιωματικοί Αξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, ό.π., σελ. 152-154.

4. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 431.

5. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 428.

6. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 428.

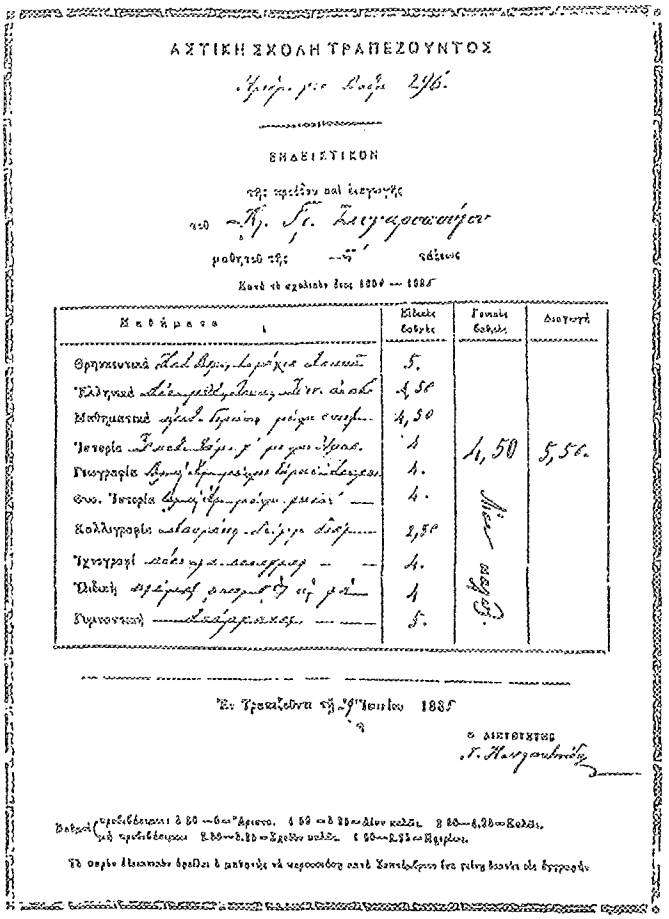

ΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

Υπ. γρ. Αριθ. 296.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΝ

της πρεπούσης διαγωγής

του Κ. Σ. Ζαγαροπούλου

μαθητού της —ου τάξεως

Κατά το σχολικόν έτος 1884 — 1885

Μαθήματα	Είδικός βαθμός	Γενικός βαθμός	Διαγωγή
Θρησκευτικά	5.		
Ελληνικά	4,50		
Μαθηματικά	4,50		
Ιστορία	4	4,50	5,56.
Γεωγραφία	4.		
Φυσ. Ιστορία	4.		
Καλλιγραφία	2,50		
Ιχνογραφί	4.		
Ειδική	1		
Γυμναστική	5.		

Εν Τραπεζούντι τη 9η Ιουλίου 1885

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Βαθμοί (μη προβιβάσιμοι ἀ 50—6 = Άριστα. ἀ 50 καὶ ἀ 25 = Λίαν καλῶς. ἀ 50—4,25 = Καλῶς.
μὴ προβιβάσιμοι 3,50—3,25 = Σχεδὸν καλῶς. ἀ 50—2,25 = Μετρίως.

Τὸ ακριβὲς ἀποτέλεσμα ἐρεθίζει ὁ μαθητὴς νὰ παρουσιάσῃ κατὰ ξεκαθάρισιν ἕνα γράμμα ἀπὸ ἑκάστην ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν

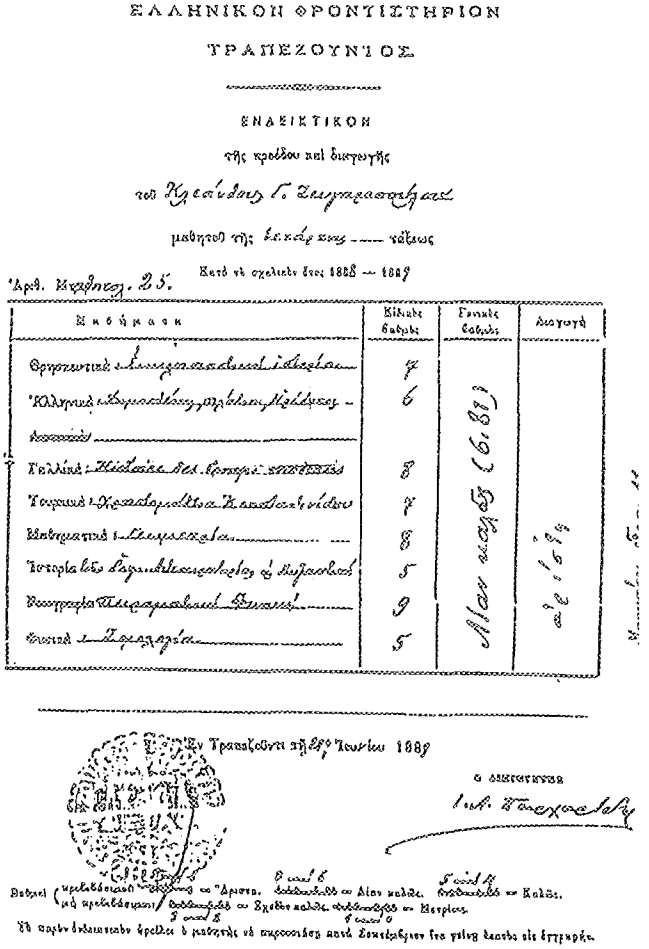

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΝ

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΝ

της πρεπούσης καὶ διαγωγῆς

τοῦ Ηρακλείδου Γ. Ζαγαροπούλου

μαθητοῦ τῆς Ἑκτάξεως —— τάξεως

Ἀριθ. Μητρ. 25. Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1888 — 1889

Μαθήματα	Εἰδικὸς βαθμὸς	Γενικὸς βαθμὸς	Διαγωγή
Θρησκευτικά	7		
Ἑλληνικὰ	6	Λίαν καλῶς (6,81)	
Ἀριθμητικὴ			
Γαλλικὰ	8		
Τουρκικὰ	7		
Μαθηματικὰ	8		
Ἱστορία	5		
Γεωγραφία	9		
Φυσικὴ	5		

Ἐν Τραπεζοῦντι τῇ 29η Ἰουνίου 1889

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Βαθμοί (μὴ προβιβάσιμοι / προβιβάσιμοι): 1 = Ἄριστα. 2 καὶ 1 = Λίαν καλῶς. 3 καὶ 2 = Καλῶς. 4 καὶ 3 = Σχεδὸν καλῶς. 5 καὶ 4 = Μετρίως.

Τὸ ακριβὲς ἀποτέλεσμα ἐρεθίζει ὁ μαθητὴς νὰ παρουσιάσῃ κατὰ ξεκαθάρισιν ἕνα γράμμα ἀπὸ ἑκάστην ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν

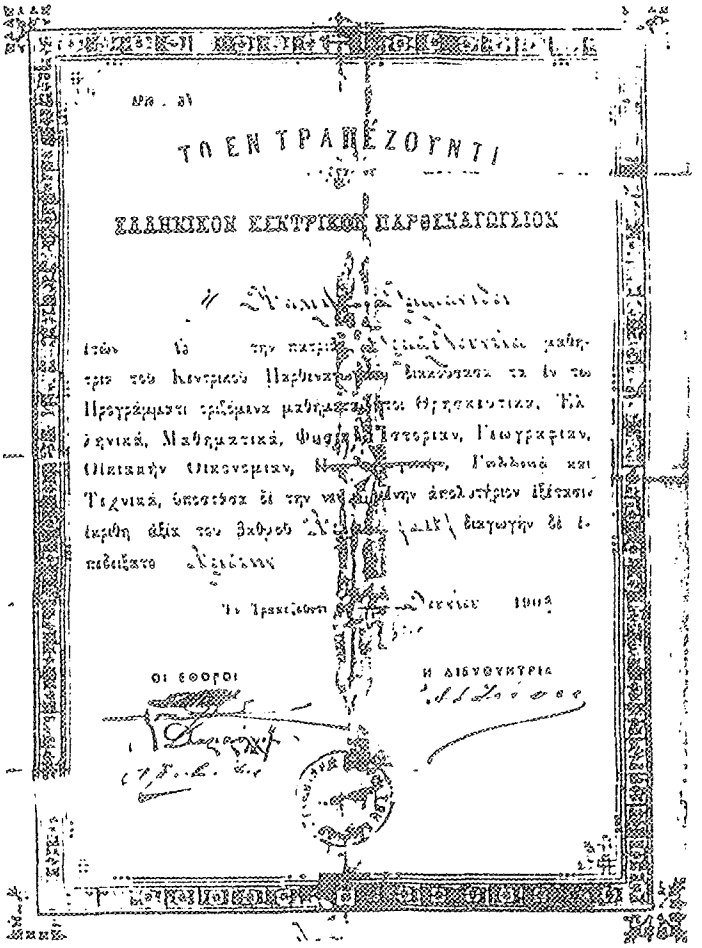

Ἀριθ. 31

ΤΟ ΕΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΝ

Η [illegible]

ἐτῶν [illegible] τὴν κατηγορίαν [illegible] μαθητρια τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου διανύσασα τὰ ἐν τῷ Προγράμματι ὡρίσμενα μαθήματα, ἤτοι Θρησκευτικά, Ἑλληνικά, Μαθηματικά, Φυσικὴν Ἱστορίαν, Γεωγραφίαν, Οἰκιακὴν Οἰκονομίαν, [illegible], Γαλλικὰ καὶ Τεχνικά, ὑποστᾶσα ἐπὶ τὴν ταχθεῖσαν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν ἐκρίθη ἀξία τοῦ ἄθλου [illegible] διαγωγὴν δὲ ἐπαξίαν

Ἐν Τραπεζοῦντι [illegible] Δεκεμβρίου 1903

ΟΙ ΕΦΟΡΟΙ

Η ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΝ

ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ

ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ

Ἀριθ. Βιβλίου [illegible]

ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΟΝ

Ὁ Δημήτριος Θ. Βαβαρίδης ἐν Τραπεζοῦντι

ἐτῶν 19 κατοικῶν ἐνταῦθα, ἐγγραφεὶς κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1905-6, καὶ διανύσας πάντα τὰ ἐν τῷ Γυμνασίῳ διδασκόμενα μαθήματα, καὶ τὴν ἀπαιτουμένην δοκιμασίαν δημοσίᾳ ἐξετάσεως κριθεὶς ἄξιος τοῦ βαθμοῦ Λίαν καλῶς (8,15)

Ἡ διαγωγή, αὐτοῦ ὑπῆρξε Ἀρίστη

Ἐν Τραπεζοῦντι τῇ 20ῇ Ἰουνίου 1909

ΟΙ ΕΦΟΡΟΙ

Ο ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ

ΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

Φωτογραφίες ενδεικτικών και απολυτηρίων
από σχολεία της Τραπεζούντας.

Πηγή: Αννα Θεοφυλάκτου, Ζωντανές Μνήμες Πόντου, σελ. 99.

παρουσιάζεισι και στα αρχεία της Βιέννης (τα αρχεία της παλιάς Αυστροουγγρικής μοναρχίας).[1] Οπως γράφει σε έκθεσή του αυστριακός διπλωμάτης της Αμισού το Σεπτέμβριο του 1915, "Οι εδω Τουρκοι είναι ως επί το πλείστον με το μέρος των Κεντρικων Δυνάμεων. Μόνον μία μικρά μερίς εχθρική προς το Κομιτάτον "Ενωσις και Πρόοδος" είναι εναντίον μας. Οι Ελληνες ευρίσκονται άνευ εξαιρέσεων με το μέρος των εχθρών μας δια τον λόγον ότι έχομεν συμμαχήσει με τους Τούρκους. Η υπό της Ελλάδος ακολουθούμενη προς ημάς φιλική πολιτική δεν ευρίσκει μεταξύ των ουδεμίαν απήχησιν. Ο διακαής των πόθος είναι να εισέλθουν συντόμως εις την Κωνσταντινούπολιν οι Αγγλοι και οι Γαλλοι δια να τους ελευθερώσουν από τον τουρκικόν ζυγον. (...) Ολοι οι Ελληνες της Τουρκίσς θεωρουν ως πραγματικήν των πατρίδα την Ελλάδα ενώ οι εθνικοί των στοχασμοί κατευθυνονται αποκλειστικά προς τας Αθήνας."[2]

Ο Ελληνικός Πληθυσμός στο Μικρασιατικό Πόντο πριν την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου

Πριν την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, συμφωνα με την έκθεση Αργυροπούλου του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών ο ελληνικός πληθυσμός στο Πόντο ήταν 700.000. Οπως αναφέρει ο Γ. Βαλαβάνης, "Ο αριθμός ούτος είχεν αναγνωρισθή επισήμως υπό της Κυβερνήσεως Κιαμήλ πασσά κατά το 1912, ότε κατόπιν επελθούσης συμφωνίας μετά των Πατριαρχείων ωρίσθη ο αριθμός των βουλευτικών εδρων του Πόντου εν πρωτοκόλλω εις επτά. Ητοι εις βουλευτής επί 100.000 κατοίκων. (...) Οι Μωαμεθανοί του Πόντου υπολογίζονται κατά τας αυτός πηγάς εις 1,040,000 ψυχων, υποδιαιρουμένων εις τους καθαρώς Τούρκους ανερχομένους εις 420,040 ψυχών και εις Κιρκασίους, Λαζούς, Σάννους, Κουρδους, Αβασγους, Γεωργιανούς, Κιζιλμπάσηδες κλπ. Προ του πολέμου Αρμένιοι υπήρχον εν Πόντω το όλον 147,000."[3]

Για την ίδια εποχή, η στατιστική της Εκκλησίας υπολειπεται της επίσημης στατιστικής του ελληνικού Υπουργείου των

---

1. Τα αρχεία αυτά δόθηκαν το 1958 ελεύθερα στην ιστορική έρευνα, μέχρι το 1918, μετά από απόφαση της Αυστριακής κυβέρνησης. Βλ. Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκίδη, Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου (1908-1918): Βάσει των Ανεκδότων Εγγράφων των Κρατικών Αρχείων της Αυστροουγγαρίας (Αθήναι: Εκδ. Συλλόγου Ποντίων "Αργοναύται Κορυηνοί", 1962), σελ. 7-8.

2. Πολυχρόνης Κ. Ενεπεκίδης, ό.π., σελ. 10.

3. Γεώργιος Κ. Βαλαβάνης, ό.π., σελ. 15.

Εξωτερικων κατά 50.000 :

"Επαρχεία Τραπεζούντος	Ελληνες κάτοικοι		94,000
" Ροδοπόλεως	"	"	57,000
" Χαλδείας - Κερασουντος	"	"	128,000
" Νεοκαισαρείας	"	"	98,000
" Αμασείας	"	"	183,000
" Κολωνιας	"	"	68,000
" Σινωπης	"	"	22,000
		Σύνολον	650,000"[1]

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία μιας στατιστικής του ολικού πληθυσμου του 1914, η οποία έγινε με βάση τα εκκλησιαστικά μητρώα. Οι παρακάτω κατανομές παρουσιάζονται από τον Κ. Φωτιάδη:

"Μια κατανομή ανάλογα με το θρήσκευμα καταλήγει στους ακόλουθους αριθμους:

Μωαμεθανοί	1.006.000
Ορθόδοξοι Χριστιανοί	696.495
Αρμένιοι, Γρηγοριανοι και Καθολικοί	60.000
Διαμαρτυρόμενοι	5.000
	1.767.495

Ανάλογα με την εθνικότητα προκυπτει η εξής εικόνα:

Τούρκοι (όλων των φυλών)[2]	772.600
Ελληνες	929.895
Αρμένιοι	60.000
Ευρωπαιοι	5.000
	1.767.495

Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά το 1914 233.400 Μωαμεθανοί ήταν ελληνικής καταγωγής. Στον αριθμό αυτόν εμπεριέχονται από την μία πλευρά εκείνοι οι Ελληνες οι οποίοι είχαν εξισλαμιστεί (πράγμα που κατά το μεγαλύτερο μέρος πρέπει να είχε γίνει πολύ νωρίς, περίπου από το 1650) και από την άλλη εκείνοι, των οποίων ο εξισλαμισμός ήταν μόνο εξωτερικός, εκείνοι δηλ. οι οποίοι διατήρησαν κρυφά το Χριστιανισμό, αφού επίσημα είχαν μεταστραφει στον Ισλαμισμό: οι Κρυπτοχριστιανοί.

Η στατιστική διαφοροποιεί τον αριθμό των "Ελλήνων" ως εξής:

---

1. Γεωργιος Κ. Βαλαβάνης, ό.π., σελ. 23.

2. Αν δουμε αυτή την πληροφορια σε συνδυασμό με τα στοιχεία του Γ. Βαλαβάνη, οι Τούρκοι ανέρχονται σε 420.040 ενώ οι υπόλοιποι "Τούρκοι" είναι Κιρκάσιοι, Λαζοί, Σάννοι, Κουρδοι, Αβασγοί, Γεωργιανοί, Κιζηλπάσηδες κ.α.

Ορθόδοξοι Έλληνες	696.495
Μωαμεθανοί Έλληνες	190.000
Κρυπτοχριστιανοί	43.000
	929.895"[1]

Το Ιστορικό Πλαίσιο στις Αρχές του Εικοστου Αιώνα
Το Ανατολικό Ζήτημα, ο Ελληνικός και ο Τουρκικός Εθνισμός

Οι σχέσεις Ελλήνων και Τουρκων στον Πόντο μετά την ίδρυση του ελληνικου κράτους το 1830 βελτιώνονται και μετά το Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1876 μπορούν να χαρακτηριστούν καλές.[2] Το ιστορικό πλαίσιο όμως δεν ευνοεί αρμονική συνυπαρξη. Ο εικοστός αιώνας χαρακτηρίζεται από τη διεθνή επικράτηση του εθνισμού. Στις αρχές του αιώνα οι εθνικές ομάδες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αναπτύσσουν κινήματα με στόχο την ίδρυση εθνικών κρατών ή τη συνένωση με ομοεθνή τους γειτονικά εθνικά κράτη, τα οποία έχουν πολλές φορές ίδιες εδαφικές διεκδικήσεις.

Το πολιτικό πρόγραμμα των εθνικών Βαλκανικών κρατών στηρίζεται στην ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, η οποία εκφράζει την επιθυμία του εθνικού κράτους να επεκτείνει τα σύνορά του ενσωματώνοντας το σύνολο του εδάφους πάνω στο οποίο κατοικούν ομοεθνείς πληθυσμοί. Εμφανίζονται στη Βουλγαρία η Μεγάλη Ιδέα των Βούλγαρων αστών και στη Σερβία τα μεγαλοσερβικά σχέδια της αστικής τάξης.[3] Στο ελληνικό κράτος ο όρος πρωτοεμφανίζεται στην αγόρευση του Ιωάννη Κωλέττη στην Εθνοσυνέλευση στις 14.1.1844.[4] Απο τότε μέχρι το 1922 το περιεχόμενο της ιδεολογίας παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο.[5]

Το 19ο αιώνα το σπουδαιότερο εθνικό κέντρο του ελληνισμού είναι η Κωνσταντινούπολη. Σταδιακά όμως τη θέση του εθνικού κέντρου παίρνει η Αθήνα, η πρωτεύουσα του ιδρυμένου το 1830 νεοελληνικού κράτους. Την πολιτική του εθνικού κέντρου κατευθύνει ήδη από το 19ο αιώνα η ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, η οποία εκφράζει το στόχο ένταξης στο ελληνικό κράτος όλων των τμημάτων του ελληνιομού που έχουν μείνει έξω από τα συνορά του. Η ταύτιση του έθνους με το κράτος μεθοδεύεται με σταδιακή επέκταση των συνόρων. Γι'αυτό καλλιεργείται η ιδεολογία της εθνικής ενότητας

---

1. Κώστας Φωτιάδης, Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου, ό.π., σελ. 539-540.

2. Βλ. Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκιδη, ό.π., σελ. 8.

3. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορια του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 236.

4. Βλ. Ελλη Σκοπετέα, Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα: Οψεις του Εθνικου Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880) (Αθήνα: Εκδ. Πολυτυπο, 1988), σελ. 257.

5. Βλ. Ελλη Σκοπετέα, ό.π., σελ. 249-324 και Π. Κιτρομιλήδη, "Το Ελληνικό Κράτος ως Εθνικό Κέντρο", ό.π.

που νομιμοποιεί το ελληνικό κράτος ως το κέντρο των αποφάσεων για τον εξω-ελλαδικό ελληνισμό, οργανωνεται η μεταλαμπάδευση της ιδεολογίας του αλυτρωτισμού στους ελληνικους πληθυσμούς της Ανατολής, και πραγματοποιούνται απόπειρες για δυναμική εφαρμογή της ενωμάτωσης των εδαφών των ομοεθνών είτε με παροχή ενίσχυσης σε εξεγέρσεις και επαναστατικά κινήματα είτε με απόπειρες εμπλοκής σε απευθείας πολεμική αναμέτρηση με την Τουρκία.[1]

Σ' αυτό το ιστορικό πλαίσιο, εξελίσσεται το Ανατολικό Ζήτημα. Η ανσμενόμενη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κινητοποιεί τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, τους Συμμάχους της Αντάντ δηλαδή τις Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, και τις Κεντρικές Δυνάμεις της Γερμανίας και Αυστροουγγαρίας για καθοριστική επέμβαση ώστε να εξασφαλιστούν καλύτερα τα συμφέροντά τους στην περιοχή. Γι'αυτό άλλοτε υποστηρίζουν την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άλλοτε τα εθνικά Βαλκανικά κράτη και άλλοτε τα χριστιανικά έθνη της Αυτοκρατορίας.

Ομως ήδη πριν την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων το 1912 με τις ενωμένες χριστιανικές δυνάμεις των Βαλκανίων εναντίον της Τουρκίας, έχει αναπτυχθεί το εθνιστικό κίνημα των Νεοτούρκων. Οι Νεότουρκοι μετά το στρατιωτικό κίνημα του 1908 και την ανατροπή του σουλτάνου δημιουργούν ένα ισχυρό εθνιστικό κίνημα το οποίο στην αρχή εμφανίζεται με συνθήματα υπέρ της προόδου και της ισονομίας ανάμεσα στους Τουρκους και τις άλλες εθνικές ομάδες του τουρκικού κράτους, αλλά πολύ γρήγορα αποκαλύπτει την πρόθεσή του να εξοντωσει οικονομικά και βιολογικά τις εθνικές μειονότητες που είναι δύσκολο να αφομοιωθούν. Πρώτα καταδιωκόμενα έθνη είναι οι Αρμένιοι και οι Ελληνες. Στις 24.7.1909 ο Γερμανός πρεσβευτής στην Αθήνα Wangenheim γράφει στον αρχικαγκελάριο Bulow τις δηλώσεις του Τούρκου πρωθυπουργού και υπουργου Στρατιωτικών αρχιστράτηγου Σεφκέρ Πασά: "Οι Τούρκοι έχουν αποφασίσει έναν εξοντωτικό πόλεμο εναντίον των χριστιανών της αυτοκρατορίας. Θ' αρχίσουν πρώτα μέσα στην Τουρκία, εκει όπου ζει το μεγαλύτερο μέρος και μετά έξω από την Τουρκία εκεί όπου υπάρχουν εστίες αντίστασης."[2]

Στο ίδιο πνεύμα είναι και η απόφαση των Νεοτούρκων σε συνέδριό τους στη Θεσσαλονίκη: "Η Τουρκία πρέπει να γίνει μωαμεθανική χώρα όπου η μωαμεθανική δυναμη και οι μωαμεθανικές αντιλήψεις θα κυριαρχούν και κάθε άλλη θρησκευτική προπαγάνδα θα καταπνίγεται. Η ύπαρξη της αυτοκρατορίας εξαρτάται από τη δύναμη του κόμματος των Νεοτούρκων και από τη συντριβή κάθε άλλης ανταγωνιστικής προς τη δική τους ιδεολογία. Αργά ή γρήγορα θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η πλήρης Οθωμανοποίηση όλων των υπηκόων της Τουρκιας. Και είναι ολοκάθαρο ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει με

---

1. Βλ. Πασχάλη Κιτρομιλήδη, ό.π., σελ. 149-157.

2. Βόννη PAAA, Turkei No 168, Beziehungen der Pforte zu Griechenland, Bd. 6, Nr. 48/24.7.1909, Brief des Deutschen Botschafters im Athen Wangenheim, an den Deutschen Reichskanzier v. Bulow vom 24 Juni 1909. Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", στο Μιχάλης Χαραλαμπίδης, και Κώστας Φωτιάδης, Πόντιοι: Δικαίωμα στη Μνήμη (Αθήνα: Εκδ. Ηρόδοτος, 1987), σελ. 47.

την πειθώ, αρα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένοπλη βία... Το δικαίωμα των άλλων εθνοτήτων να έχουν δικές τους οργανώσεις θα πρέπει να αποκλειστεί. Κάθε μορφή αποκέντρωσης και αυτοδιοίκησης θα θεωρείται προδοσία προς την Τουρκική Αυτοκρατορία. Οι εθνότητες είναι αμελητέες ποσότητες. Μπορούν να κρατήσουν την θρησκεία τους αλλά όχι τη γλώσσα τους. Η διάδοση της Τουρκικής γλωσσας είναι ένα από τα πρακτικά μέσα για την εξασφάλιση της Μωαμεθανικής υπεροχής και της αφομοίωσης των μη Μωαμεθανικών στοιχείων".[1]

Στον Πόντο, παρουσιάζονται δύο τάσεις. Η πρώτη εκφράζεται από το μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθο, ο οποίος από το 1912 μέχρι το 1918, υποστηρίζει μια πολιτική προσέγγισης με τους Τουρκους, πιστεύοντας ότι είναι δυνατή μια ελληνοτουρκική συνεργασία.[2] Παράλληλα με την τάση για ελληνοτουρκική συνεργασία, υπάρχει και η πίστη στη Μεγάλη Ιδέα, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται και η τάση για ένωση του Μικρασιατικού Πόντου με το ελεύθερο ελληνικό κράτος. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του εκδότη της εφημερίδας Εποχή, Νικόλαου Καπετανίδη στον Εμίν μπέη, πρόεδρο του Ειδικού Δικαστηρίου της Ανεξαρτησίας στην Αμάσεια, το 1921, όταν του διαβάζει το κατηγορητήριο ότι επιδιώκει την ανεξαρτησία του Πόντου: "-Οχι κύριε πρόεδρε. Εγώ ήθελα την απ' ευθείας ένωσιν του Πόντου με την Ελλάδα."[3] Ομως, τα ιστορικά γεγονότα που ακολουθούν την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου αναδεικνύουν ως μόνη δυνατή τη λύση της αυτονομίας. Η συστηματική γενοκτονία των Ελλήνων του δυτικού Πόντου από το Νεοτουρκικό κράτος κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και η ολοκλήρωση των διωγμών σ' όλο τον Πόντο που ακολουθεί την ανακωχή εξαναγκάζουν τον ποντιακό ελληνισμό να στραφεί αποκλειστικά προς την Ελλάδα και τους συμμάχους της, τις δυνάμεις της Αντάντ, για την απελευθέρωση του Πόντου. Ταυτόχρονα όμως, υπάρχει η γεωγραφική απομόνωση του Πόντου και η απροθυμία του ελληνικού κράτους για στρατιωτική επέμβαση στην περιοχή. Γι' αυτό από το 1918 υφίσταται μόνο το αίτημα της ανεξαρτησίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο μητροπολίτης Χρύσανθος, από το 1919 ως το 1922, γίνεται δυναμικός εκφραστής του κινήματος για την ίδρυση ανεξάρτητου κράτους.

Η ιδέα για την ίδρυση της Δημοκρατίας του Πόντου πρωτοπαρουσιάζεται στο αμερικανικό κολλέγιο της Μερτζιφούντας το 1904.[4] Στα τέλη της δεκαετίας του 1910 εμφανίζονται οργανώσεις με πολιτικούς σκοπούς αφιερωμένες στην προάσπιση των συμφερόντων του ποντιακού ελληνισμού. Τα επιτελεία τους είναι εγκατεστημένα σε διαφορετικές χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής και έχουν την

---

1. La Asie Francaise 1916. Αναφορά από Περικλή Ροδάκη, "Τι Απέγιναν οι Λαοί της Μικράς Ασίας Μετά την Επανάσταση των Νεοτούρκων;" Τότε 31 (Φεβρουάριος 1988):21.

2. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 431.

3. Βλ. Δημήτρη Ψαθά, Γη του Πόντου (Αθήνα: Εκδ. Μαρή, 1967), σελ. 431.

4. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 432.

ΧΑΡΤΗΣ 8
Ο ΔΙΕΚΔΙΚΟΥΜΕΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

CARTE DE LA RÉPUBLIQUE DU PONT (Euxin)

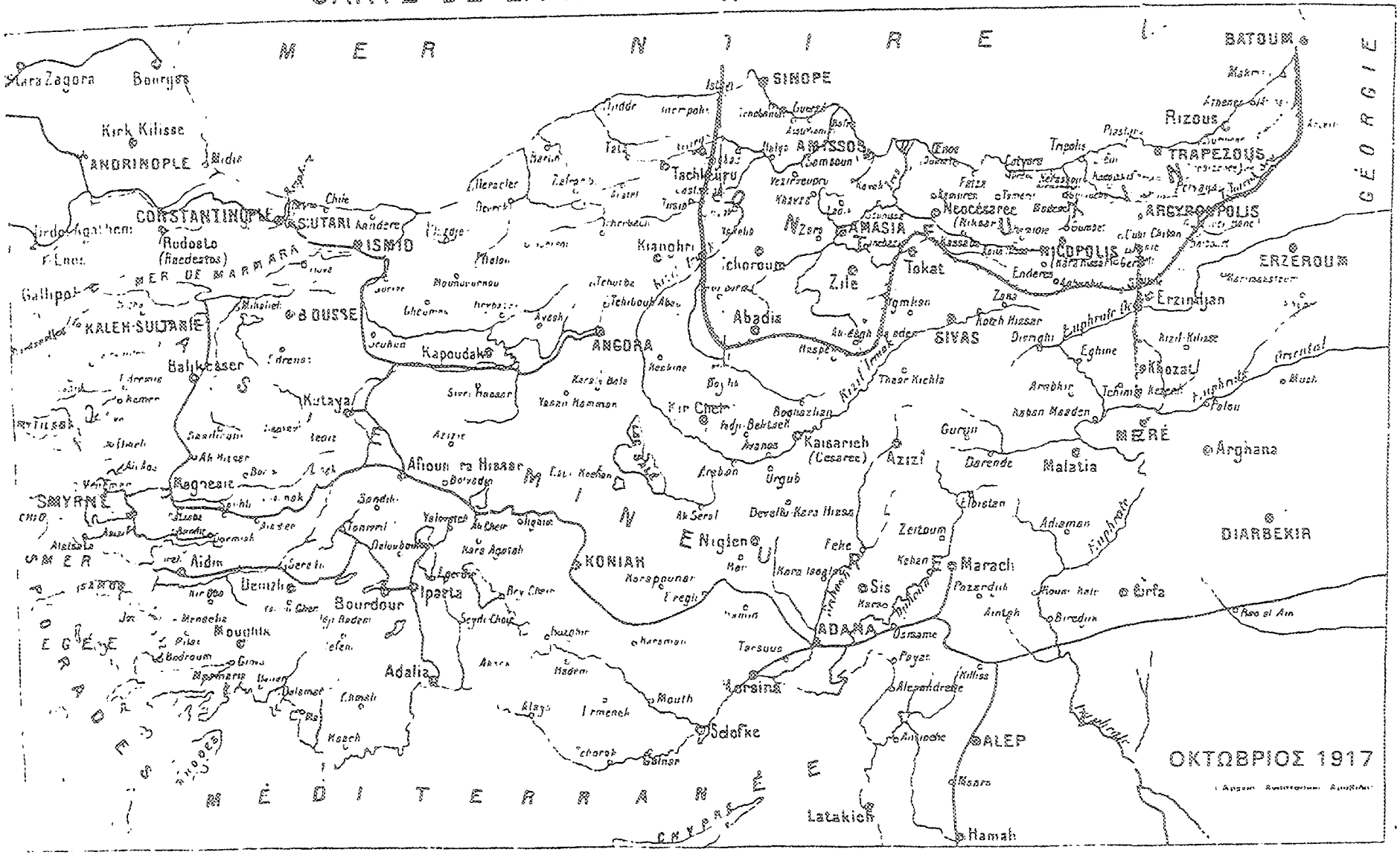

ΧΑΡΤΗΣ 9
Ο ΔΙΕΚΔΙΚΟΥΜΕΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ (1918)

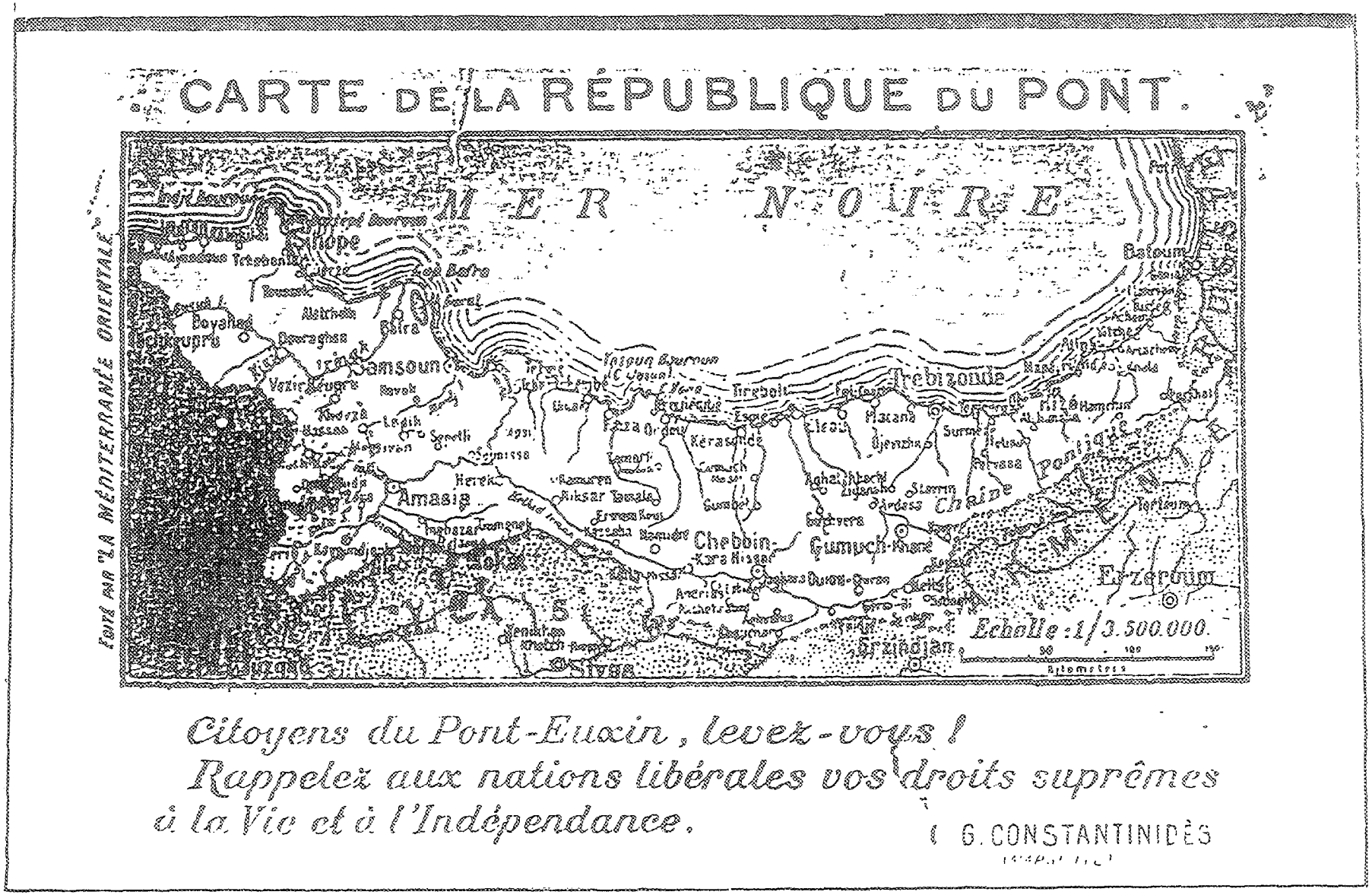

Citoyens du Pont-Euxin, levez-vous !
Rappelez aux nations libérales vos droits suprêmes à la Vie et à l'Indépendance.

G. CONSTANTINIDÈS

υποστηριξη των Ελλήνων του Πόντου που ζουν στο εξωτερικό. Στην Οθωμανική επικράτεια, το κέντρο των δραστηριοτήτων για την ανεξαρτησία του Πόντου είναι η Κωνσταντινούπολη, όπου υπάρχει σημαντική ποντιακή οργάνωση, η οποία ιδρύεται μετά από την άφιξη των συμμαχικών στρατευμάτων της Αντάντ εκει, το Νοέμβριο του 1918. Η πιο δραστήρια ποντιακή οργάνωση είναι στη Γαλλία, στη Μασσαλία, όπου πραγματοποιείται στις 4 Φεβρουαρίου 1918, το πρώτο Παμποντιακό Συνέδριο. Η ίδια οργάνωση τυπώνει και κυκλοφορεί το χάρτη με τα σύνορα του προτεινόμενου ποντιακού κράτους. Πρόεδρός της είναι ο Κωνσταντίνος Γ. Κωνσταντινίδης, ο οποίος μ' ένα ανεξάντλητο απόθεμα ενεργητικότητας και χρηματικών πόρων προωθεί από το 1917 μέχρι το 1922 την ιδέα ίδρυσης ελληνικού ποντιακού κράτους με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα.[1]

Οι Διωγμοί στη Διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918)

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913), ανησυχούν το νεοτουρκικό κράτος που χάνει σε έκταση τμήματα της νότιας βαλκανικής, αλλά ταυτόχρονα του δίνουν την ευκαιρία να προωθήσει τα εθνιστικά του σχέδια εξόντωσης των Αρμενίων τα οποία ολοκληρώνονται με τη γενοκτονία τους το 1915. Οι διωγμοί των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και κυρίως η οικονομική και βιολογική εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου, αρχίζει σε μεγάλη έκταση με την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου το 1914 που βρίσκει την Ελλάδα με την Αντάντ και την Τουρκία με τις Κεντρικές Δυνάμεις.

Οικονομικοί διωγμοί πραγματοποιούνται ήδη από την εποχή των Βαλκανικών πολέμων. Υποχρεώνονται οι Έλληνες να γράφονται στους καταλόγους εισφορών για τις στρατιωτικές ανάγκες, απαγορεύεται η αγοραπωλησία των χριστιανικών ακινήτων, γίνεται εμπορικός αποκλεισμός εναντιον των Ελλήνων.[2]

Η βιολογική εξόντωση των Ελλήνων αρχίζει στις 20 Ιουλίου 1914, όταν η Τουρκία κηρύσσει γενική επιστράτευση των Εθνών της Αυτοκρατορίας. Στα δημόσια κτίρια τοιχοκολλείται η διαταγή: "Μέσα σε 11 μέρες όλοι οι άντρες από 19 ίσαμε 45 χρονών πρέπει να παρουσιαστουν στο στρατολογικό γραφείο. Εκείνοι που δεν θα παρουσιαστούν θα τουφεκίζονται."[3] Με τη νομική κατοχύρωση της διαταγής αρχίζει η εξόντωση όλων όσων βρίσκονται στις μαύρες λίστες με τη δικαιολογία της λιποταξίας.[4] Αρχίζει η στρατολογία στα τάγματα εργασίας, όπου, όπως αναφέρουν οι εκθέσεις που στέλνονται στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, "Εις τοιαύτας στερήσεις και κακουχίας υποβάλλονται οι εν τω τουρκικώ στρατώ

---

1. Για τις δραστηριότητες των ποντιακών οργανώσεων την περίοδο 1918-1920, βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 432-435.

2. Βλ. Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 52-53.

3. Βλ. Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, Η Τρίπολη του Πόντου 2η έκδ. (Αθήνα: Εκδ. Κέδρος, 1981), σελ. 37.

4. Βλ. Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 55.

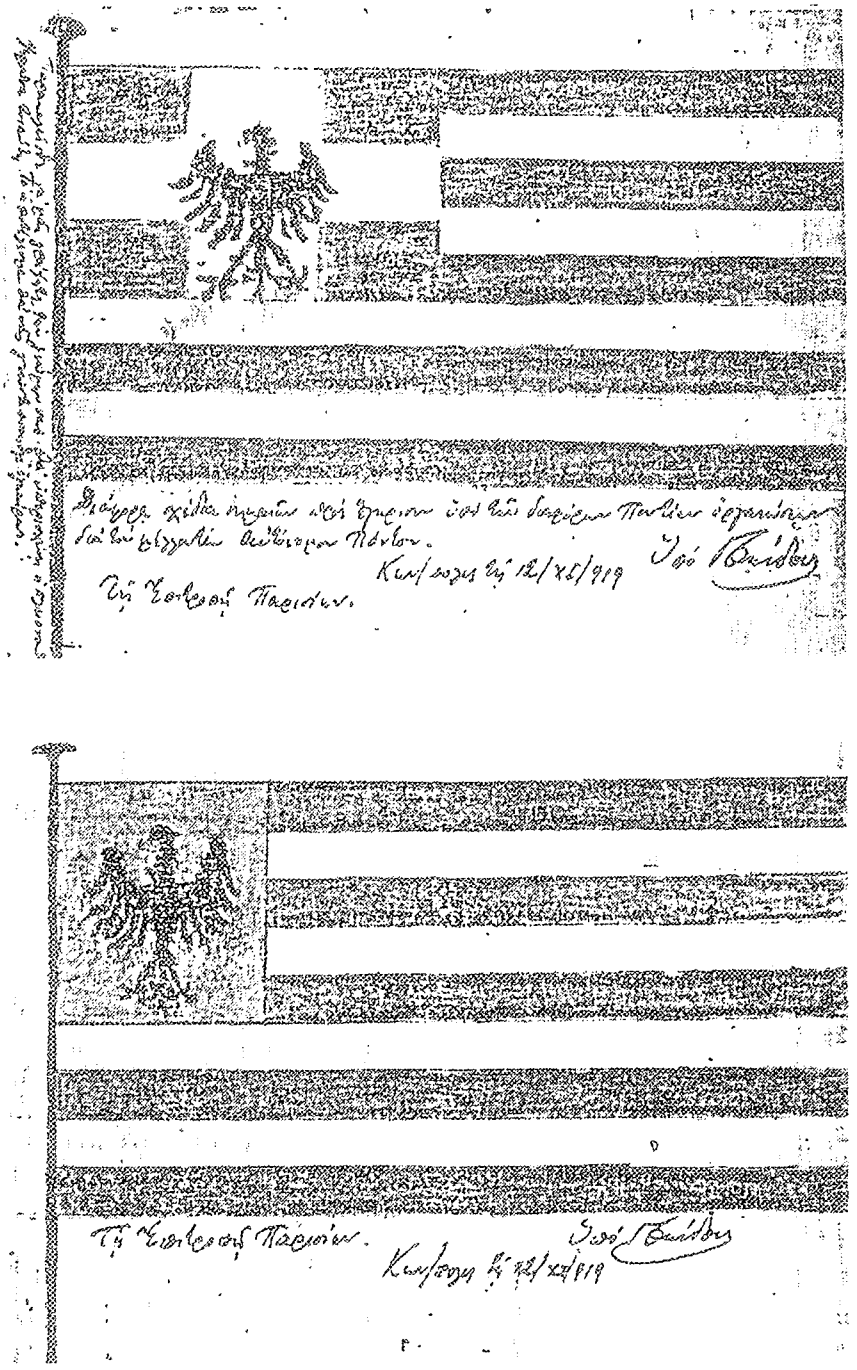

Παραλλαγές της σημαίας της ελληνικής δημοκρατίας του Πόντου. Σχεδιάστηκαν από την Επιτροπεία των Ελλήνων Ποντίων της Κωνσταντινούπολης.

Πηγή: Αρχείον Πόντου 40 (1985):45.

χριστιανοι και τοσουτον οικιρά ειναι η θέσις των, κατ' ουδέν διαφερουσης της των κακούργων, των εις καταναγκοστικά έργα καταδικαζομένων", και "Φρικωδης η κατόστασις των χριστιανών στρστιωτών. Κινδυνεύουσιν να αποθάνωσιν εκ πείνης. Δι' έλλειψιν δήθεν εμπιστοσυνης εις τους χριστιανούς διετάχθη ο σχηματισμός των εργατικών ταγμάτων προς κατασκευήν οδών... Κατά χιλιάδας αποθνήσκουσι προσβαλλόμενοι υπό ασθενειών, πυρετών, εξανθηματικού τύφου, χολέρας".[1] Ταυτόχρονα οι Νεότουρκοι καλλιεργούν τον εθνικό και θρησκευτικό φανατισμό και προετοιμάζουν ψυχολογικά με διαδηλώσεις τις λαϊκές μάζες για τις μεγάλες σφαγές.[2]

Συνυπευθυνο σε κάποιο βαθμό για τους διωγμούς των Νεοτούρκων εναντίον των υποτελών χριστιανικών λαών είναι το γερμανικό κράτος, το οποίο υποστηρίζει από την αρχή το κίνημα των Νεοτούρκων, γιατί αυτό εξασφαλίζει καλύτερα τα συμφέροντα της Γερμανίας, η οποία διεκδικεί για τα προϊόντα της την αγορά της απέραντης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σχεδιάζει το σιδηρόδρομο Βερολίνου-Κωνσταντινούπολης-Βαγδάτης. Μ' αυτό τον τρόπο εκτοπίζονται από την περιοχή οι Αγγλοι και οι Γάλλοι οι οποίοι ασκούν το εμπόριό τους δια μέσου των Ελλήνων και των Αρμενίων. Γι' αυτό Ελληνες και Αρμένιοι θεωρούνται εχθροί της Γερμανίας.[3] Ο Γερμανός αντιστράτηγος Liman von Sanders είναι ο εισηγητής της πρότασης για την απομάκρυνση των Ελλήνων, τους οποίους χαρακτήριζε πράκτορες της Αντάντ, από τα παράλια για στρατιωτικούς λόγους.[4]

Στον Πόντο στη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου εκτοπίζονται από τα παράλια στα μεσόγεια, σύμφωνα με τις εκκλησιαστικές πηγές, 299.674 άνθρωποι από τους οποίους επιζεί μόνο το 10% .[5] Σε ορισμένες όμως περιοχές, όπως στην επαρχία Τριπόλεως, η αναλογια αυτών που σώζονται επί του ολικού αριθμού των εκτοπισμένων δεν ξεπερνά το 1/25.[6] Οι μεγάλες απώλειες σ' ανθρώπινο υλικό, οφείλονται στο ότι όπως αναφέρει ο Γ. Βαλαβάνης, "Ως γνωστόν, οι Τούρκοι, προκειμένου να προβώσιν εις εκτοπισμούς

---

1. Α.Υ.Ε., Ανθελληνικοί εν Τουρκία Διωγμοί, 1917, Αριθμ. Πρωτ. 319, Βρύουλα (Βουρλά) (15.8.1915). Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 57.

2. Βλ. Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 55.

3. Για τις βλέψεις και τα σχέδια της Γερμανίας βλ. Περικλή Ροδάκη, ό.π., σελ. 16-17 και Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμου, ό.π., σελ. 239.

4. Αρχείο Βόννης, Turkei No 168, Beziehungen der Turkei zu Griechenland. Bd 15, Nr. 1218 A (3.8.1916), Liman von Sanders an das "Grosse Hauptguartier Stambul", Ausweisung von Griechischer Berolkerung Nahe der Kuste. Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 55.

5. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 15-16.

6. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 16.

εξέλεγον την καρδίαν του χειμωνος και ημέρας εξαιρετικώς χιονώδεις, δι' ευνοήτους λόγους. Τόσον είχον εξασκηθή εις την επιλογήν των μέσων της κακουργιας, μεταχειρισθέντες πολλάκις και επιστημονικά μέσα, οίον εμβολιάσεις διά μολυσματικών μικροβίων, λουτρά καταναγκαστικά προ του εκτοπισμού κτλ. ώστε σπανίως συνέβαινε να απατηθούν εις τους υπολογισμούς των, όσον αφορά τα προσδοκώμενα θανάσιμα αποτελέσματα."[1] Το σύνολο όσων σκοτώνονται ή πεθαίνουν από πείνα και κακώσεις στη διάρκεια του πολέμου είναι σύμφωνα με τις στατιστικές των Μητροπόλεων το 1919, 232.576 άτομα.[2] Συμφωνα με την στατιστική του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών (Έκθεση Αργυρόπουλου) είναι 232.556 άτομα.[3] Στην ανακωχή έχουν απομείνει, σύμφωνα με το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, μόνο 317.676.[4] Σημαντικός αριθμός πόλεων και χωριών στις περιοχές της Σινώπης, του βόρειου τμήματος Τοκάτης, Αμάσειας, Χαλδείας-Κερασούντας, Νεοκαισάρειας, Τραπεζούντας, Ροδόπολης, Κολωνίας καταστρέφονται. Ενδεικτικά είναι τα παρουσιαζόμενα από τον Γ. Βαλαβάνη στοιχεία του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών:

" Μητροπόλεις	Πόλεις και χωρία	Κατασταφέντα	Πληθυσμός
Αμασείας	441	344	161,715
Χαλδείας-Κερασούντος	264	137	115,471
Νεοκαισαρείας	179	124	80,925
Τραπεζουντος	73	42	50,524
Ροδοπόλεως	59	50	23,780
Κολωνίας	95	86	51,503
	1,111	783	483,918"[5]

Από τους διωγμους υποφέρει περισσότερο ο δυτικός Πόντος γιατί ο ανατολικός βρίσκεται από τον Απρίλιο του 1916 μέχρι το Μάρτιο του 1918 στην κατοχή των Ρώσων. Γι' αυτό και τα πρωτα αμυντικά ανταρτικά σώματα των Ελλήνων του Πόντου δημιουργούνται

---

1. Γεώργιος Κ. Βαλαβάνης, ό.π., σελ. 16.

2. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 15.

3. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 23.

4. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλσβάνη, ό.π., σελ. 15. Στην ίδια σελίδα αναφέρεται ότι στη διάρκεια του πρώτου παγκοσμιου πολέμου 85.000 Πόντιοι καταφεύγουν στην Κωνσταντινούπολη, Ελλάδα, Αμερική και αλλού. Στη σελ. 12 αναφέρεται ότι σ' όλη τη διάρκεια των διωγμών, δηλαδή από το 1914-1924, το συνολο των Ποντίων που καταφευγει σε περιοχές της τσαρικής Ρωσίας είναι 150.000. Σύμφωνα με τον Ι. Λαυρεντίδη, το συνολο των Ποντίων που καταφεύγει στον Καυκασο και την Κριμαία την περίοδο 1914-1922 ανέρχεται σε 250.000. Βλ. Ισαάκ Ν. Λαυρεντίδη, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών", ό.π., σελ. 342.

5. Γεώργιος Κ. Βαλσβάνης, ό.π., σελ. 23.

στο δυτικό Πόντο. Τα ένοπλα αυτά σώματα αποτελουν δυνάμεις αντιπερισπασμου στα μετόπισθεν του τουρκικου στρατού, ο οποίος πολεμά εναντίον των Ρωσων. Το ρωσικό επιτελείο στην Τραπεζούντα τους παρέχει όπλα και άλλα πολεμοφόδια. Ο ανεφοδιασμός σταματά όταν ξεσπά στη Ρωσία η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917.[1]

Για τις προθέσεις των Νεοτουρκων εναντίον των Ελλήνων ενημερώνει ο αυστριακός πρόξενος της Αμισού (Σαμψούντας) Kwiatkowski την κυβέρνησή του με τα εξής:

"Η διάθεσις των Τούρκων απέναντι των Ελλήνων εκφράζεται εντονώτατα με τας δύο κάτωθι γνώμας του εδώ μουτεσαρίφη Ραφέτ μπέη, ο οποίος είναι κατά τα άλλα ένας ήσυχος άνθρωπος. Εις τας 26 Νοεμβρίου τρέχοντος έτους (1916) μου είπε ο Ραφέτ μπέης: "Τελικά με τους Έλληνας πρέπει να ξεκαθαρίσωμε όπως και με τους Αρμενίους. Η Ελλάς θα εισέλθη εις τον πόλεμον το αργότερον κατά τας διαπραγματεύσεις της ειρήνης, οπότε θα είμεθα ελεύθεροι για δράσι."

Μετά δύο ημέρας μου είπεν ο Ραφέτ μπέης: "Πρέπει τώρα να τελειώνουμε με τους Έλληνας. Εστειλα σήμερα εις τα περίχωρα τάγματα δια να σκοτώσουν επάνω στο δρόμο κάθε Έλληνα"."[2]

Οι εκθέσεις των ξένων πρεσβευτών και προξένων δίνουν την εικόνα της γενοκτονίας στο δυτικό Πόντο. Στις 16 Ιουλίου 1916 γράφει ο γερμανός πρόξενος της Αμισου, Kuckhoff, στο Βερολίνο: "Από αξιόπιστες πηγές ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός της Σινώπης και της παραλιακής περιοχής της επαρχίας Κασταμονής έχει εξοριστεί. Εξορία και εξολόθρευση είναι στα τουρκικά η ίδια έννοια, γιατί όποιος δε δολοφονήθηκε, πεθαίνει ως επί το πλείστον από τις αρρώστιες και την πείνα".[3]

Αποσπάσματα των εκθέσεων του πρεσβευτή της Αυστροουγγαρίας στην Κωνσταντινούπολη Pallavicini περιγράφουν τους διωγμούς στη Σαμψούντα:

"11 Δεκεμβρίου 1916: Λεηλατήθηκαν 5 ελληνικά χωριά, κατόπιν εκάησαν. Οι κάτοικοι εξετοπίσθηκαν.

12 Δεκεμβρίου 1916: Εις τα περίχωρα της πόλεως καίονται χωριά.

14 Δεκεμβρίου: Ολόκληρα χωριά καίονται μαζύ με τα σχολεία και τις εκκλησίες. Ο πληθυσμός έχει παραδοθή εις την μεγαλύτερη αθλιότητα.

16 Δεκεμβρίου: Χθες έκαψαν το μεγαλυτερο καπνοχώρι.

17 Δεκεμβρίου 1916: Εις την περιφέρειαν της Σαμψούντος έκαψαν 11 χωριά. Μαίνεται η λεηλασία. Κακοποιούνται οι χωρικοί.

31 Δεκεμβρίου 1916: 18 ελληνικά χωριά κάηκαν εξ ολοκλήρου, 15 εν μέρει. Περίπου 60 γυναίκες εβιάσθηκαν.

---

1. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 247-248, 250.

2. Αναφορά από Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκίδη, ό.π., σελ. 10.

3. Αρχείο Βόννης, Turkei, No 168, Beziehungen der Turkei zu Griechenland, Bd 15, Nr. 124, Samsun (12.7.1916), Abschrift Eines Berichtes von Bergfeld. Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 58.

Ελεηλάτησαν ακόμη και εκκλησίας."[1]

Στις 20.1.1917 ο ίδιος πρεσβευτής γράφει στη Βιέννη για τα τελευταία γεγονότα στην Αμισό: "Εκ Σαμψούντος αγγέλλονται νέοι εκτοπισμοί και φυλακίσεις Ελλήνων. Η κατάστασις των εξορισθέντων προκαλεί την απόγνωσιν. Ολους τους αναμένει ο θάνατος. Προσπάθησα να επιστήσω την προσοχή του Μεγάλου Βεζυρη επί των γεγονότων και να τονίσω πόσον λυπηρόν θα ήτο εάν οι διωγμοί του ελληνικού στοιχείου θα ελάμβανον την μορφήν και τας διαστάσεις των αρμενικών διωγμών. Ο Μέγας Βεζύρης μοι υπεσχέθη ότι θα προσπαθήση να ασκήση την επιρροήν του επί του Ταλαάτ μπέη και του Εμβέρ πασά."[2]

Αλλό στις 31.1.1917 ο Ταλαάτ μπέης εκμυστηρεύεται ο' ένα αυστριακό πράκτορα: "Βλέπω για την Τουρκία να πλησιάζη η ώρα να ξεκαθαρίσουμε τώρα με τους Ελληνας όπως το 1915 με τους Αρμενίους."[3]

Στις 13.12.1916 ο γερμανός πρεσβευτής Kuhlmann ενημερώνει τον αρχικαγγελάριο Hollweg στο Βερολίνο: "Οι πρόξενοι Σαμψουντας (Bergfeld) και Κερασούντας (Schede) αναφέρουν για τις άμεσα απειλούμενες μετατοπίσεις των ελληνικών παραλιακιών πληθυσμών... Μέχρι τώρα δολοφονήθηκαν 250 αντάρτες. Αιχμαλώτους δεν κρατούν. 5 χωριά παραδόθηκαν σε στάχτη." Ο ίδιος πρεσβευτής ενημερώνει στις 16.12.1916: "Ελληνικές προσφυγικές οικογένειες, οι περισσότερες γυναίκες και παιδιά, πολύ μεγάλος αριθμός εξορίζονται από τα παράλια προς τη Σεβάστεια. Η ανάγκη είναι μεγάλη."[4]

Στις 9.1.1917 τηλεγραφεί ο αυστριακός πρόξενος της Αμισού Kwiatkowski: "Μέχρι σήμερον λεηλατήθησαν και εκάησαν εις την περιφέρειαν της Σαμψούντος υπό των τουρκικών στρατευμάτων 16 ελληνικά χωρια με 890 σπίτια, 17 εκκλησίας, και 16 σχολεία. Προηγουμένως έκαψαν και ελεηλάτησαν τα ιδια στρατεύματα 22 χωρια με 341 σπίτια και 2 εκκλησίας. Εφονεύθησαν 75 άτομα μεταξύ των οποίων 3 ιερείς και εβιάσθησαν 69 γυναίκες."[5]

Παρόμοιες αναφορές πραγματοποιεί και η ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη. Η επίσημη έκθεση της πρεσβείας στις 7 Φεβρουαρίου 1917 αναφέρει: "Η κατάστασις των ομογενών της περιφερείας Κερασούντος είναι θλιβερωτάτη. Οι τούρκοι ελεηλάτησαν τα ελληνικά χωρία, καταλιπόντες χολέραν και τύφον. Η εκκένωσις των χωρίων εξετελέσθη εντός 24 ωρών, μη επιτραπέντος εις τους εκτοπιζομένους να παραλάβωσι μεθ' εαυτών ούτε τροφάς, ούτε ενδύματα, ουτε αποσκευάς. Διενυκτέρευσαν εν υπαίθρω και δεν

---

1. Αναφορά από Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκίδη, ό.π., σελ. 10-11.

2. Αναφορά από Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκίδη, ό.π., σελ. 11.

3. Αναφορά από Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκίδη, ό.π., σελ. 11.

4. Αρχειο Βόννης, Turkei Nr. 168 Beziehungen der Turkei zu Griechenland, Bd. 15, Nr. 759, Pera (13.12.1916), Kuhlmann an v. Bethmann Hollweg και Nr. 1363, Pera (26.12.1916), Telegramm von Goeppert an das Auswartige Amt. Αναφορά από Κώστο Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 62.

5. Αναφορά από Πολυχρόνη Κ. Ενεπεκίδη, ό.π., σελ. 14.

επετράπη να επικοινωνήσωσι μετά της Μητροπόλεως."[1]

Για την Αμισό οι εκθέσεις της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινουπόλη με ημερομηνίες 14 και 29 Ιανουαρίου και 7 και 29 Φεβρουαρίου 1917 παρουσιάζουν τα εξής: "Ογδοήκοντα έλληνες εκ των πλουσιωτέρων της Αμισού συλληφθέντες άνευ ουδεμιάς αφορμής, εφυλακίσθησαν απομονωθέντες πλήρως, την δε επομένην μετεφέρθησαν εις το εσωτερικόν. Οι εγκριτώτεροι των ομογενών έσχον την αυτήν τύχην. Την αυτήν ημέραν (27ην Δεκεμβρίου 1916) η πόλις επολιορκήθη υπό του τουρκικου στρατου, σύμπας δε ο πληθυσμός εκλήθη εις την πλατείαν της Ανω Αμισου (Καδήκιοϊ) δια ν' ακούση δήθεν τον πασά όστις θα ωμίλει εις το πλήθος. Δια του τρόπου τούτου συνελήφθησαν άπαντες και ενεκλείσθησαν εις τους στρατώνας. Το αυτό συνέβη και εις το χωρίον Ελιαζικιοϊ. Πάντες οι συλληφθέντες άνδρες, γυναίκες, άνευ άλλων ενδυμάτων, γέροντες και ασθενεις υποβασταζόμενοι υπό των συγγενών, λεχώ και νήπια ωδηγούντο υπό των δημίων καθ' όλην την νύκτα πεζοί διά μέσου χιονοσκεπών ορέων. Η τραγική αύτη σκηνή είχε την όψιν αγέλης κτηνών φερομένων εις το σφαγείον, των παιδίων θρηνούντων και ζητούντων εις μάτην άρτον και ύδωρ. Οσοι ασθενείς δεν ήτο δυνατόν να μεταφερθώσιν απέθανον εξ ασιτίας.

Την 1ην Ιανουαρίου επανελήφθη ο διωγμός υποστάντων των υπολοίπων την αυτήν τύχην και ήδη η πόλις παρουσιάζει την όψιν νεκροταφείου. Οι απελαθέντες έφθασαν εις Καβάκ εν κακή καταστάσει, όπου έθαψαν τους νεκρούς των, εκείθεν δε εξαπεστάλησαν εις Κάφζαν (βιλαέτιον Σεβαστείας) απέχουσαν υπέρ τα 80 χιλιόμετρα της Αμισού, τα οποία διήνυσαν εις τέσσαρας ημέρας, καθ' ας έμειναν νήστεις.

Κατά την οδοπορίαν ταύτην απέθαναν πολλοί εκ της πείνης, του ψύχους και των κακουχιών. Εκ Κάφζας απεστάλησαν εις Τσορούμ (βιλαέτιον Αγκύρας). Καθ' οδόν τα κοράσια πεπεισμένα περί της τύχης η οποία τα ανέμενεν έψαλλον "έχε γεια καϋμένε κόσμε, έχε γεια γλυκειά ζωή". Αφ'ης ημέρας ο Ραφέτ πασάς ήλθεν εις Αμισόν ο τόπος μετεβλήθη εις Αδην.

Την 17ην και 18ην Ιανουαρίου επανελήφθησαν αι συλλήψεις και αι απελάσεις. Εν τω μεταξύ τα καταστήματα ελεηλατήθησαν τη διαταγή της κυβερνήσεως και τούρκοι χωρικοί εισερχόμενοι αρπάζουσι τα κτήνη, υποζύγια, ενδύματα και άπασαν την κινητήν των χριστιανών περιουσίαν και είτα παραδίδουσι τας οικίας των εις το πυρ.

Εικοσιν οκτώ έτερα χωρία επυρπολήθησαν εντός μιας εβδομάδος από της 15ης Ιανουαρίου, μη συμπεριλαμβανομένων των πυρποληθέντων κατά Δεκέμβριον. Τα γυναικόπαιδα, απεστάλησαν πεζή εν μέσω βροχής και χιόνων εις τα βιλαέτια Σεβαστείας και Αγκύρας.

Νήπια, κοράσια, λεχώ, έγκυοι, ασθενείς και γέροντες ωθούνται από τόπου εις τόπον, διανυκτερεύουσι κατά χιλιάδας εις χάνια, όπου διαμένουσιν άνευ άρτου ή άλλης τροφής. Κοιμώνται επί της κόπρου, ή επι σανίδων γυμνοί αφού δε πολλοί εξ αυτών πάθωσιν εκ πνευμονίας και άλλων ασθενειών, την επαυριον κατά τον ίδιον

---

1. Αναφορά από Χρ. Εμ. Αγγελομάτη, Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας. (Το Εποσ της Μικράς Ασίας) 3η έκδ. (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ιωάννου Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., Αχρονολόγητο), σελ. 403.

τρόπον ωθουνται προς τα εμπρός μαστιγούμενοι. Πολλά παιδία απολέσαντα τους γονείς των διασκορπίζονται εις τα όρη, ή τα τουρκικά χωρια. Οι μετατοπιζόμενοι αποθνήσκουσι καθ' οδόν εκ της πείνης, του ψυχους και των ταλαιπωριων και θάπτονται εις τα όρη, ή αφήνονται βορά των αγρίων θηρίων. Ηδη φθάνουσιν απαίσιαι ειδήσεις περί της τυχης των εξορισθέντων. Οι πλούσιοι της Πάφρας εστάλησαν εις το βιλαέτιον της Κασταμονής, οι έμποροι Αμισου και Τσαρσαμπά διενεμήθησαν εις Τσορούμ κ.λ.

Οι της πρώτης αποστολής Καδήκιοϊ, και Ελιάζκιοϊ την πρώτην νυκτα έφθασαν εις την κορυφήν του όρους Τζουμπούζ άσιτοι την επομένην εις Καβάκ, την τρίτην ημέραν εις Καρά-Δαγ και την τετάρτην εις Κάφζαν, καθ' όλον δε το διάστημα των τεσσάρων ημερών έμειναν άνευ άρτου. Φθάσαντες δε ακολούθως, εις Τσορούμ διεσκορπίσθησαν εις διάφορα τουρκικά χωρία όπου αποθνήσκουσιν εκ της πείνης και του ψύχους κατά εκατοντάδας.

Κατά πρόχειρον υπολογισμόν ο αριθμός τούτων υπερέβη ήδη τας 20.000, καθ'εκάστην δε αυξάνονται. Οι εμπρησμοί, οι λεηλασίαι και τα κακουργήματα εξακολουθούσι μετ' αγριότητος.

Εκ Πάφρας απεστάλη εις Βοϊβάτ ολόκληρος ο άρρην πληθυσμός, εν τω μεταξύ δε ο Ραφέτ πασάς εξακολουθεί το εξοντωτικόν έργον του. Οσα χωρία υπελείφθησαν εκ των προηγουμένων καταστροφών πυρπολουνται και οι κάτοικοί των απελαύνονται εις το εσωτερικόν. Οκτώ χωρία της Πάφρας παράγοντα τον εκλεκτότερον καπνόν της Τουρκίας επυρπολήθηκαν και οι κάτοικοι μετεφέρθησαν εις το βιλαέτιον της Αγκύρας, ετέρων δε οκτω χωρίων της Αμισού οι κάτοικοι απεστάλησαν εις το εσωτερικόν. Ταύτην την στιγμήν φαίνονται εις τα όρη καπνοί και φλόγες * αναμφιβόλως, νέα χωρία παρεδόθησαν εις το πυρ. Και ο υπαίθριος πληθυσμός της Κερασουντος μετεφέρθη ολόκληρος ήδη εις το εσωτερικόν. Αν λάβη τις υπ' όψιν τα υψηλά και απόκρημνα όρη δια των οποίων είναι καταδικασμένα τα γυναικόπαιδα των άνω χωρίων να διέλθωσιν εν μέσω βαρυτάτου χειμώνος, ολιγγιά τον νουν και σπαράσσεται την καρδίαν. Τα αυτά συνέβησαν εις τας επαρχίας Νεοκαισαρείας, Φάτζας και Τσαρσαμπά...

Χείρονα τούτων συνέβησαν εις Πάφραν όπου κατά τας τελευταίας εβδομάδας παρεδόθησαν εις το πυρ έτερα είκοσι χωρία μετά των εκκλησιών των και σχολείων, αφ' ου δε ελεηλατήθη η κινητή αυτών περιουσία και η ακίνητος εγένετο παρανάλωμα του πυρός, ο πληθυσμός ολόκληρος απεστάλη εις το εσωτερικόν.

Ηδη οι μετατοπισθέντες εις τα διάφορα χωρία, αποθνήσκουσιν εκ των ασθενειών, διαιτώνται εις σταύλους και αχυρώνας των τούρκων, όπου στερούμενοι άρτου, ενδυμάτων και σκεπασμάτων, εν μέσω δριμυτάτου χειμώνος, υπερτιμήσεως των πάντων και ελλείψεως φαρμάκων κατά των επιδημιών αποθνήσκουσιν ομαδόν.

Σκοπός όλων των φρικωδών τούτων γεγονότων είναι η εξόντωσις των εν Τουρκία ελλήνων οιτινες οφειλουσι να εκλείψωσιν ως οι αρμένιοι. Ηδη το εν τέταρτον του μετατοπισθέντος πληθυσμού υπέκυψεν εις τον θάνατον."[1]

Σε έκθεση του αυστριακού αρχικαγγελάριου Hollweg, που βρέθηκε στο υπουργειο Εξωτερικών της Γερμανίας στο Βερολίνο, με ημερομηνία 9.2.1917 αναφέρεται: "Οι ειδήσεις που φτάνουν από την

---

1. Αναφορά από Χρ. Εμ. Αγγελομάτη, ό.π., σελ. 403-405.

Τουρκία καθιστούν ολοένα και πιθανότερη την υπόθεση πως οι συνέπειες που προκλήθηκαν από την αγκίστρωση των Ρώσων στις τουρκικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας μεταξύ των εκεί χριστιανών, οι σχηματισμοί αντάρτικων σωμάτων χρησιμεύουν σαν προσχήματα για τους Τουρκους για μια εκτεταμένη γενική καταδιωξη του ελληνικού στοιχείου με την έκδηλη τάση να εξοντώσουν ολοσχερώς τους Ελληνες σαν εχθρούς του κράτους, όπως προγενέστερα και τους Αρμενίους. Την τακτική αυτή εφαρμόζουν οι Τούρκοι, καταπολεμώντας όχι μονάχα τους αντάρτες, αλλά και εκτοπίζοντας τους πληθυσμούς, χωρίς διάκριση δυνατότητας, αν θα επιζήσουν από τις ακτές στο εσωτερικό της χώρας, χωρίς τη λήψη κατάλληλων μέτρων από μέρους της τουρκικής διοίκησης, ώστε οι εκτοπιζόμενοι να είναι εκτεθειμένοι στην αθλιότητα και στο θάνατο από την πείνα. Τα εγκαταλειπόμενα σπίτια των εξοριζόμενων λεηλατούνται από τα τουρκικά τάγματα τιμωρίας ή καίγονται ή καταστρέφονται. Και όλα τα άλλα τα οποία στους διωγμούς των Αρμενίων βρίσκονταν σε ημερήσια διάταξη, επαναλαμβάνονται ιώρα εναντίον των Ελλήνων."[1]

Από τη γενοκτονία[2] κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου γλυτώνει ο ελληνισμός του ανατολικού Πόντου, γιατί στις 18 Απριλίου 1916 η περιοχή της Τραπεζούντας καταλαμβάνεται από τους Ρώσους.

Στις 16 Απριλίου 1916 ο τούρκος βαλής της Τραπεζούντας Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμή μπέη και ο αντιπρόσωπος της νεοτουρκικής κυβέρνησης στη Μαύρη θάλασσα Αλή Ρεζά μπέη παραδίνουν τη διακυβέρνηση της περιοχής Τραπεζούντας σε ελληνομουσουλμανικό τοπικό συμβούλιο. Πλήρεις εξουσίες έχει ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος και μια Επιτροπή από τρεις επιφανείς Ελληνες και τους αρχηγούς Αστυνομίας και Χωροφυλακής.[3] Πρώτος έλληνας Κυβερνήτης διορίζεται ο Κωνσταντίνος Θεοφύλακτος.[4] Η κυβέρνηση διατηρείται για δύο χρόνια και αποκτά όλο και περισσότερο αυτόνομο χαρακτήρα. Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί την εμπιστεύονται. Ο αυστριακός πρόξενος της Τραπεζούντας Kwiatkowski γράφει στην έκθεσή του στις 21.8.1918: "Οπως πολλές φορές ανάφερα, οι σχέσεις των Τουρκων και Ελλήνων στην Τραπεζούντα δεν ήταν κακές μέχρι που οι Ρώσοι κατέλαβαν την πόλη (18 Απριλίου 1916). Η σημαντική μωαμεθανική πλειοψηφία, το παράδειγμα των συνετών μητροπολιτών, συγκρατούσαν τους Ελληνες της Τραπεζούντας από τις απροσεξίες που παρατηρουνταν στην Αμισό... Πολύ συνετέλεσε στη σύνεση αυτή η προσωπικότητα και η έξυπνη στάση του

---

1. Αρχειο Βόννης, Turkei No 168, Beziehungen der Turkei zu Griechenland, Bd. 15, Nr. 61 pol. Berlin (9.2.1917), Bericht der K.u.K. Botschaft in Berlin. Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 65.

2. Οι διωγμοί εναντίον του ποντιακου ελληνισμου έχουν τη μορφή της γενοκτονίας, όπως αυτή ορίζεται από το άρθρο 2 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας. Βλ. Κεφάλαιο Ι, σελ. 3-4.

3. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 429.

4. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 430.

σημερινού μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρύσανθου, ο οποίος δεν άφηνε να χαθεί ευκαιρία, για να φανεί χρήσιμος στον πληθυσμό και την τουρκική Κυβέρνηση. Οταν το χειμώνα του 1916 άρχισε η ρωσική κατοχή να γίνεται απειλητική, συμβούλεψε το ποίμνιό του να υποστηριξει τον τουρκικό πληθυσμό που έμεινε πίσω και εμπόδισε επανειλημμένα μετά την κατάληψη της πόλης παρεκτροπές των αρμενικών τμημάτων στρατού εναντίον των Τούρκων κατοίκων."[1]

Η προσωρινή κυβέρνηση αναγνωρίζεται σιωπηρά από τους Ρώσους. Παρόμοια, οι δυνάμεις της Αντάντ απευθυνονται σ'αυτή την κυβέρνηση αναφορικά με θέματα που αφορουν το βιλαέτι της Τραπεζούντας.[2] Μετά την επανάσταση του Μαρτίου 1917 στη Ρωσία και η κυβέρνηση Κερένσκυ δείχνει ανοχή για τη διατήρηση του πολιτικού καθεστώτος της Τραπεζούντας.[3]

Η Οκτωβριακή επανάσταση του 1917 και η άνοδος των Μπολσεβίκων στην εξουσία έχει καθοριστικές συνέπειες για τον ποντιακό ελληνισμό. Η Ρωσία παραιτείται από την κυριαρχία της σε τουρκικά εδάφη βάση της λενινιστικης αρχής για ειρήνη "δίχως προσαρτήσεις και επανορθώσεις".[4] Το Δεκέμβριο του 1917 πραγματοποιείται η ειρήνη του Μπρεστ-Λιτόφκ ανάμεσα στις Κεντρικές Δυνάμεις και τη Σοβιετική Ενωση, που έχει σαν αποτέλεσμα την επίσημη ρωσική παραίτηση από δικαιωματα πάνω στις βορειοανατολικές επαρχίες της Τουρκίας.[5] Απο το Δεκέμβριο του 1917 οι Τούρκοι εξαπολύουν ομάδες άτακτων Τσέτηδων στην ενδοχώρα της Τραπεζούντας, πίσω από τις οποίες προωθούνται τα τακτικά τουρκικά στρατιωτικά τμήματα. Για να προστατευθεί ο ελληνικός πληθυσμός από τις επιθέσεις των τσέτηδων δημιουργεί και στον ανατολικό Πόντο ένοπλα ανταρτικά σώματα. Οι μπολσεβικικές αρχές της Τραπεζούνιας παρέχουν τον εξοπλισμό. Οργανώνεται μ'αυτό τον τρόπο ισχυρή άμυνα στην Τραπεζουντα, τη Σάντα, τη Ματσούκα, την Αργυρούπολη, την Ατρα, τα Σούρμενα και αλλού.[6] Οι αντάρτες του ανατολικου Πόντου αποκρουουν για μήνες τις επιθέσεις των τσέτηδων και κατορθώνουν να σώσουν τον μισό σχεδόν ελληνικό πληθυσμό της περιοχής Τραπεζούντας και ενδοχώρας ο οποίος παραμένει στην πατρίδα του, ενώ ο άλλος μισός πληθυσμός εγκαταλείπει τον Πόντο

---

1. Αρχείο Βιέννης, Karton 371, Konsulate 1918, Trapezunt, Z.37/A., Trapezunt (21.8.1918), Kwiatkowski an Burian. Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 71.

2. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 430.

3. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 430.

4. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 430.

5. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 430.

6. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορια του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 244.

με ρωσικά πλοία από τη θάλασσα ή με κάρα και ζωα από τη στεριά.[1]

Το Φεβρουάριο του 1918 οι τουρκικές δυνάμεις εισέρχονται στην Τραπεζουντα, την οποία παραδίνει επίσημα στις τουρκικές αρχές το τμήμα του σοβιετικου στρατού που έχει απομείνει στην πόλη. Την ίδια εποχή στέλνονται τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις στην ενδοχώρα και ιδιαίτερα στη Σάντα. Για να πειστούν οι αντάρτες της Σάντας να καταθέσουν τα όπλα, επεμβαίνει με απεσταλμένους του ο μητροπολίτης Χρύσανθος.[2]

Η Ολοκλήρωση των Διωγμών (1918-1924)
Ο Εκπατρισμός

Μετά την ανακωχή του Μούδρου στις 30 Οκτωβρίου 1918 που βρίσκει ζωντανους μόνο 317.000 από τους 700.000 Ελληνες του Πόντου, ακολουθεί ένας περίπου χρόνος κάπως ειρηνικής ζωής. Μετά την ανακωχή παρέχεται με σουλτανικό διάταγμα γενική αμνηστία στον Πόντο.[3] Δίνονται και άδειες επιστροφής στους πρόσφυγες και στους λίγους εξόριστους που επιζούν.[4] Οι Νεότουρκοι όμως δεν έχουν παραιτηθεί από το σχέδιο ολοκληρωτικής εξόντωσης του ποντιακού ελληνισμού, το οποιο από το Μάιο 1919 μέχρι το Μάρτιο 1924 θα φέρει σε πέρας ο ίδιος ο Μουσταφά Κεμάλ. Γι' αυτό και η αμνηστία δεν είναι πραγματική. Οι Πόντιοι αντάρτες του δυτικού Πόντου που παραδίνουν τα όπλα τους στις Αρχές εξαφανίζονται μυστηριωδώς ή φυλακίζονται από τους Τουρκους. Ο υπατος αρμοστής της Μεγάλης Βρετανίας στο δυτικό Πόντο, λοχαγός Salter, τους αποφυλακίζει αλλά δε βρίσκει τους εξαφανισμένους ή τα νεκρά σώματα. Οι άλλοι αντάρτες δυσπιστούν απέναντι στις Αρχές και δεν παραδίνονται.[5] Παράλληλα, όσοι γυρίζουν στα σπίτια τους βρίσκουν μόνο ερείπια. Στα χωριά που δεν έχουν ολοσχερώς καταστραφεί, στα ελληνικά σπίτια ζουν τώρα Τούρκοι, οι οποίοι αρνούνται να τα παραδώσουν στους ιδιοκτήτες τους. Ο γάλλος πρόξενος της Τραπεζουντας, γράφει σε έκθεσή του στις 4.7.1919 στο γαλλικό υπουργείο Εξωτερικών: "Το ανώτατο υπηρεσιακό προσωπικό του Βιλαγιέτ (Τραπεζούντας), που μόλις ανανεώθηκε, δε φαίνεται περισσότερο από τα προηγούμενα να θέτει τέρμα στα δρώμενα. Ο καινούργιος Βαλής Chalil Beys φσίνεται πως είναι... πολύ πιο απασχολημένος να διαφυλάξει τα προνόμια της οθωμανικής κυβέρνησης, από το να αγωνιστεί ενάντια στους οργανωτές της αταξίας και να συντρίψει τα εμπόδια που δημιουργεί

---

1. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακου Ελληνισμού, ό.π., σελ. 244.

2. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορια του Ποντιακού Ελληνισμου, ό.π., σελ. 244.

3. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 250.

4. Βλ. Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 72.

5. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορια του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 250.

μια εχθρική και αλλαζονική γραφειοκρατία. Οι υπαίτιοι των σφαγών δεν είναι πια ανήσυχοι, όπως άλλες φορές και οι γυναίκες που απήγαγαν μένουν χωρίς εγγύηση στα σπίτια τους. Τα εγκλήματα που πολλαπλασιάζονται και μένουν ατιμωρητα και η επισκευή των ελληνικών σπιτιών σκοντάφτουν ίσως περισσότερο από πριν σε δυσκολίες διακανονιστικές ή νομοθετικές... Στο εσωτερικό, στο Ερζιγκιάν, η τοπική εξουσία πουλάει ακόμα μέρα μεσημέρι, σαν αγαθά χωρίς ιδιοκτήτη, τα έπιπλα των χαμένων χριστιανων".[1]

Η κατάσταση στον Πόντο χειροτερεύει όταν ο ελληνικός στρατός στις 15 Μαΐου του 1919 καταλαμβάνει τη Σμύρνη και ένα μέρος της ενδοχώρας. Στις 19 Μαΐου 1919 ο Μουσταφά Κεμάλ αποβιβάζεται στη Σαμψούντα και οργανώνει τη δευτερη φάση των διωγμών. Ο Κεμάλ στέλνεται από την οθωμανική κυβέρνηση ως στρατιωτικός επιθεωρητής του III Σώματος Στρατού που εδρεύει στη Σεβάστεια και διαθέτει μεραρχίες στη Σαμψούντα, Τραπεζούντα και Αμάσεια με σκοπό την αποκατάσταση της τάξης στην περιοχή. Ο Πρωθυπουργός Φερίτ Πασάς του αναθέτει την αποστολή μετά την προειδοποίηση του βρετανού Αρμοστή ότι αν η τάξη δεν επιβαλλόταν στην περιοχή της Σαμψούντας όπου τα ελληνικά χωριά δέχονταν συνεχώς επιθέσεις από τις τουρκικές συμμορίες, τα Συμμαχικά στρατεύματα θα αναγκάζονταν να επέμβουν.[2] Ο Κεμάλ όμως αντί να διαλύσει τις τουρκικές εθνιστικές επιτροπές και να τιμωρήσει τις τουρκικές συμμορίες, προσπαθεί να ισχυροποιήσει την τουρκική αντίδραση δημιουργώντας συνεκτικό εθνιστικό κίνημα και ισχυρό στρατό. Η καταδίκη σε θάνατο το 1921 από το ειδικό Δικαστήριο της Ανεξαρτησίας στην Αμάσεια της πνευματικής και πολιτικής

---

1. Αρχείο Παριστού 1919, Levant 1918-1929, Turquie, vol. 23. Nr. 55, Trapezunt (4.6.1919). Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 72-73.

2. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 456.

ηγεσίας της ελληνοποντιακής κοινότητας[1] με την κατηγορία ότι εργάζονται για την ίδρυση ποντιακου ελληνικού κράτους και οι συνεχιζόμενες μαζικές εκτοπίσεις του πληθυσμού εξουθενώνουν τον ελληνισμό του Πόντου πριν ακόμη από την ήττα του ελληνικού στρατού στη δυτική Μικρά Ασία.

Οι νέοι διωγμοί πραγματοποιούνται με τις ίδιες μεθόδους και σε έκταση παρόμοια των διωγμών κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Σε έκθεση της Εθελ Τόμσον, μέλους της αμερικανικής επιτροπής περίθαλψης από τον Ιούνιο 1921 μέχρι τον Ιούνιο 1922, αναφέρεται: "Μετέβην εις Ανατολήν δια το έργον των ορφανών της Αμερικανικής Επιτροπής περιθάλψεως άνευ προλήψεως τινός εν σχέσει με τας εθνότητας ή θρησκείας. Επέστρεψα με αίσθημα φρίκης και απογοητεύσεως αναλογιζόμενη ότι εν έτει 1922 είναι επιτετραμμένον να ζώσιν υπό τοιαύτας συνθήκας άτομα και να υπάρχουσι τοιαυται κυβερνήσεις... Εβοηθούμεν με ενδύματα και τρόφιμα --οσάκις μας επετρέπετο τούτο-- τας συνοδείας βρυκολάκων, ισχνών λιμοττουσών Ελληνίδων γυναικών και παιδίων, αίτινες κλονιζόμεναι διέσχιζον την Ανατολήν διερχόμεναι δια του Χαρπούτ,

---

1. Οπως αναφέρει ο Αλέξης Αλεξανδρής, ό.π., σελ. 462, ο αριθμός των καταδικασθέντων είναι 155, σύμφωνα με την τουρκική εφημερίδα της Σαμψούντας Αχάλι (Λαός) της 25ης Σεπτεμβρίου 1921. Στις 4 Οκτωβρίου 1921, η ίδια εφημερίδα δημοσιεύει έναν ακόμη κατάλογο Ποντίων καταδικασμένων σε θάνατο. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι ο Τοποτηρητής της Μητροπόλεως Αμασείας, Επίσκοπος Ζήλων Ευθύμιος και οι πρώην Ελληνες οθωμανοί βουλευτές Ματθαίος Κοφίδης και Γεώργιος Παπαμάρκου, ο διευθυντής της Οθωμανικής Τράπεζας Σαμψούντας Παύλος Παπαδόπουλος, ο εκδότης της κυριώτερης των ελληνικών εφημερίδων του Πόντου, Εποχή, Νικόλαος Καπετανίδης, ο διευθυντής του εργοστασίου του μονοπωλίου των καπνων (Regie co-interessee des Tabacs de l' Empire ottoman) στην Μπάφρα Ιορδάνης Τοτομανίδης και ο τραπεζίτης Δημοσθένης Διλμίτογλου. Οι αρχιεπίσκοποι Τραπεζούντας Χρύσανθος και Αμασείας Γερμανός καταδικάζονται ερήμην σε θάνατο. Οπως αναφέρει ο Γεώργιος Νεοκλ. Λαμψίδης, στο βιβλίο του Μικρασιατική Καταστροφή. Τοπάλ Οσμάν 3η έκδ. (Αθήναι: Εκδ. Γ. Λαδιά και ΣΙΑ, 1976), σελ. 63, "Πόσους έστειλε στις αγχόνες το Δικαστήριο Ανεξαρτησίας της Αμασείας; Ο ακριβής αριθμός δεν είναι γνωστός, πάντως υπολογίζεται ότι 400-450 Ελληνες πέρασαν από τον φοβερό Εμίν βεή, για να οδηγηθούν στον θάνατο (...). Τα ονόματα όμως όλων δεν είναι γνωστά. Δεν κατωρθωσαν οι πρώτοι γράψαντες να τα συγκεντρώσουν. Ηταν μια δυσκολη εργασία. Οσοι από τις οικογένειές τους επέζησαν και έφθασαν στην Ελλάδα, σκόρπισαν παντού και ξεχάσθηκαν και αυτοί και οι απαγχονισθέντες οικείοι και γνωστοί τους. Κάπως πλήρη κατάλογο κατηρτισε ο Αντ. Γαβριηλίδης, που έφθασε στους 180. Αλλά, φυσικά, είναι εντελώς ελλιπής. Ο Γ. Βαλαβάνης έχει ελάχιστους, κυρίως Κερασουντίους, ο δε Παντελής Βαλιούλης αναφέρει μόνον τους 69 Αμισινους και Παφραίους που απαγχονισθηκαν σε μια μέρα."

και των οποιων οι νεφελώδεις οφθαλμοί εξείχον εκ των κογχων των και τα οστά των απλως εκαλύπτοντο με το δέρμα. Εφερον επί της ράχεώς των πάντοτε τα σκελετώδη βρέφη των, οδηγούντο άνευ τροφής και ενδυμάτων υπό χωροφυλάκων, μέχρις ότου έπιπτον νεκροί. Οι οφθαλμοί μου ακόμη διατηρουν το φρικωδες θέαμα, το οποίον είδον και το οποίον δεν θα λησμονήσω, όπως δεν θα λησμονήσω ποτέ το ανοικτόν εκείνο νεκροταφείον πέριξ του Χαρπούτ, μέσω του οποίου έζησα τον παρελθόντα χειμώνα. Πολλοί ερωτούν αν αι εκθέσεις αύται είναι αληθεις. Κατόπιν ενός έτους τοιαύτης πείρας το όλον ζήτημα με εκπλήττει. Η εργασία των ορφανοτροφείων με ανάγκαζε να μεταβαίνω εις τα έξω της πόλεως χωρία, όπου ευρίσκονται τα καθιδρύματά μας. Δυναμαι δε απλως να ορκισθώ ότι λέγω την ξηράν αλήθειαν επι όσων ειδον εκάστην ημέραν... Κατά την διαμονήν μου εν Αμισώ περί τας αρχάς Ιουλίου (1921), τα πέριξ ελληνικά χωρία επυρπολήθησαν και οι κάτοικοι μετατοπίσθησαν συν γυναιξί και τέκνοις. Κατά Ιούνιον, προς της αφίξεώς μου οι Ελληνες νέοι εξορίσθησαν της Αμισού. Ευθύς δε μετά την άφιξίν μας οι γέροντες ειδοποιήθησαν και απηλάθησαν νύκτωρ. Την νυκτα, αι φωναί των Ελληνίδων γυναικών δεν μας επέτρεπον να κοιμηθώμεν. Εκάστην νύκτα εκ του Αρμενικού Ορφανοτροφείου, όπου παρέμενα τον περισσότερον καιρόν, παρετήρουν τα καιόμενα χωρία και εσκεπτόμην εις τι επίγειον κόλασιν μετέβαλον οι άνθρωποι ούτοι την αληθώς ωραίαν αυτήν χώραν. Κατ' Αύγουστον, ήλθεν είδησις, ότι αι γυναίκες θα υφίσταντο την τυχην των γερόντων. Το οίκημά μας αμέσως περιεκυκλώθη υπό των δυστυχών τούτων γυναικών, αίτινες έκρουον την θύραν και παρουσιάζουσαι τα μικρά των μας παρεκάλουν όπως τα κρατήσωμεν εφόσον μας ήτο αδύνατον να σώσωμεν αυτάς. Μας ενηγκαλίζοντο κλαίουσαι, ουδέποτε δε ησθάνθημεν την αδυναμίαν μας τόσον πολύ. Κατά την εποχήν εκείνην ο ελληνικός στόλος ηπείλησε να βομβαρδίση την πόλιν και τούτο έσωσε δια τινα χρόνον τας γυναίκας.

Η άδειά μας έφθασε περί τα τέλη Αυγουστου και μας επετράπη να αναχωρήσωμεν. Διεσχίσαμεν την Ανατολήν υπό τον φλέγοντα ήλιον συναντώντες καθ' οδόν πολλούς ομίλους γερόντων της Αμισού και κατοίκους των άλλων λιμένων της Μαύρης θαλάσσης, οίτινες ωδευον ο θεός γνωρίζει που, οδηγουμενοι υπό Τούρκων χωροφυλάκων. Τα πτώματα έκειντο εις τα άκρα των οδών... Μόλις εφθάσαμεν εις Μαλάτειαν συνηντήσαμεν τους υπολειφθέντες νέους ενός ομίλου... Οι άνθρωποι ουτοι προσεπάθουν να τραφούν με σουπαν εκ χόρτων... Ουδεμία τροφή τοις παρεσχέθη υπό των Τουρκων κατά το εκ 500 μιλίων ταξίδιόν των εξ Αμίσου... Οταν γυνή τις φέρουσα το βρέφος της απέθνησκεν, τούτο παρελαμβάνετο υπό των ψυχρών βραχιόνων της και παρεδιδετο εις άλλην, η δε φρικώδης συνοδεία εξηκολουθη τον δρόμον της. Η όλη συνοδεία ήτο μία πορεία πτωμάτων, μία πορεία θανάτου δια μέσου της Ανατολής. Αναρίθμητοι ταξιδευσαντες κατά το διάστημα του χειμώνος και χιλιάδες προσβληθέντες υπό του τύφου είχον φρικτάς γαγγραίνας εις τους πόδας. Ούτοι είχον ριφθή έξω του Χαρπουτ καθ' ομάδας εγκαταλελειμμένοι... Την 5ην Φεβρουαρίου μετεβαίνομεν έφιπποι συνοδεία και ετέρου Αμερικανού όπως επισκεφθώμεν ορφανοτροφείον τι έξω της πόλεως, οπότε εφθάσαμεν πλησίον αρχαίσς κρήνης απεχούσης πέντε λεπτά εκ Μεζρέ. Την στιγμήν εκείνην ηκούσαμεν φωνάς, αι οποίαι διέφερον από τους συνήθεις στεναγμούς των προσφύγων. Πλησιάσαντες ευρέθημεν προ 300 μικρών παιδιών, τα οποία συνωθούντο εντός κύκλου. 20 χωροφυλακες, οι οποίοι είχον

σφιππεύσει εκτυπων σκληρώς δια των βαρέων ξιφών των τα δυστυχή παιδιά. Μία μητέρα, η οποία ώρμησε δια να σώσει το παιδί της υπέστη την ιδίαν τύχην και ερρίφθη έξω. Τα παιδιά έκυπτον κατά γης ή ύψωνον τας μικράς χείρας των δια να αποφύγουν τα κτυπήματα. Δεν εστάθημεν περισσότερον... Απο στατιστικάς εκ Σεβαστείας υπολογίζονται εις 30.000. 8.000 απέθανον κατά την εις Χαρπουτ πορείαν και 2.000 έμειναν εις Μαλάτειαν μέχρι τέλους του παρελθόντος Μαρτίου. 15.000 εστάλησαν εις Διαρβεκίρ κατά την διάρκειαν των παγερών καταιγίδων του χειμώνος. Τα τρία τέταρτα εκ του άνω αριθμού ήσαν γυναικόπαιδα... Οταν δε απέθνησκαν εις τους δρόμους, ή εις τα άκρα των οδών, ερρίπτοντο εις μίαν άκραν και κατετρώγοντο υπό των ορνέων... Τα ωραιότερα κορίτσια παρελήφθησαν εις τα χαρέμια των Τούρκων, οι οποίοι εκόμπαζον φανερά διά τον αριθμόν των γυναικών, τας οποίας είχον συλλέξει δια τον άνω οκοπόν... 3.000 εκ των αποσταλέντων εις Διαρβεκίρ απέθανον καθ' οδόν και 1.000 μετά την εκεί άφιξίν μας... 9.000 Ελληνες εστάλησαν προς το Βιτλίς, αλλά η τυχη των αγνοείται. Πιθανώς απέθανον καθότι το Βιτλίς είναι εν μέρει κατεστραμμένον... Οταν ητοιμαζώμεθα προς αναχώρησιν, ο Τούρκος Διοικητής μας εκάλεσε και εζήτησε όπως διαφεύσωμεν τας εκθέσεις του κ. Γιογουέλ και του Δρος Μ. Γουορδ, όταν θα εφθάνομεν εις Βηρυττόν, ή Κωνσταντινούπολιν... Ο Βαλής μας ηπείλησεν ότι, εν ή περιπτώσει δεν υπεσχόμεθα, δεν θα μας έδιδε την άδειαν αναχωρήσεως. Εν τέλει επετύχομεν την άδειαν χωρίς να δώσωμεν άλλην υπόσχεσιν παρά ότι, θα είπωμεν την αλήθειαν επι όσων είδομεν και ιδού ότι, εκράτησα την υπόσχεσίν μου προς τον Τούρκον Βαλήν Χαρπούτ.[1]

Η εκθεση του "κ. Γιογουέλ", την οποία αναφέρει η Ε. Τόμσον είναι η έκθεση που συντάσσεται στην Κωνσταντινούπολη από τον ταγματάρχη Γόουελ, τη γιατρό Μάρι Ουάρντ, το χειρούργο Ρουφ Παρμάλι, και τη διευθύντρια ορφανοτροφείου, Ισαβέλα Χάρλεϋ, μέλη μιας αμερικανικής επιτροπής βοηθημάτων. Η έκθεση στέλνεται στο Λονδίνο, Παρίσι και Ουάσιγκτων και σηκωνει θύελλα διαμαρτυριών.[2] Το ακόλουθο είναι χαρακτηριστικό απόσπασμά της:

"Οι εκτοπιζόμενοι Ελληνες άρχισαν να καταφθάνουν τον Οκτώβριο του 1921 εις το Χαρπούτ. Δηλαδή τ' απομεινάρια των εκτοπιζομένων, γιατί από 30.000 επέζησαν για να φτάσουν μόνο 5.000. Οι άλλοι πέθαναν στον δρόμο. Ενας Αμερικανός της Υπηρεσίας Βοηθειών εμέτρησε κατά την διαδρομή μας 1.500 πτώματα. Δυο χιλιάδες πέθαναν στους δημόσιους δρόμους, ανατολικά του Χαρπούτ. Ο ταγματάρχης Γόουελ είδε τα πτώματά τους στο μήκος των ατελείωτων δρόμων, βορά των σκυλων, των λυκων και των γυπαετών, γιατί οι Τούρκοι απαγορεύουν ακόμα και την ταφή τους."[3]

Στις 10 Μαίου 1922, ο βρετανός αρμοστής στην Κωνσταντινουπολη, Sir Horace Rumbold, πληροφορει τον υπουργό των

---

1. Α.Υ.Ε., Αθήνα, Φ. 1923, Α.Α.Κ., Καταθέσεις αυτοπτών μαρτύρων τουρκικων βιαιοτήτων. Εκθεση της Δ/δας Εθελ Τόμσον, από τη Βοστωνη της Μασσαχουσέτης. Αναφορά από Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 86-89.

2. Βλ. Δημήτρη Ψαθά, ό.π., σελ. 477-479.

3. Αναφορά από Δημήτρη Ψαθά, ό.π., σελ. 477.

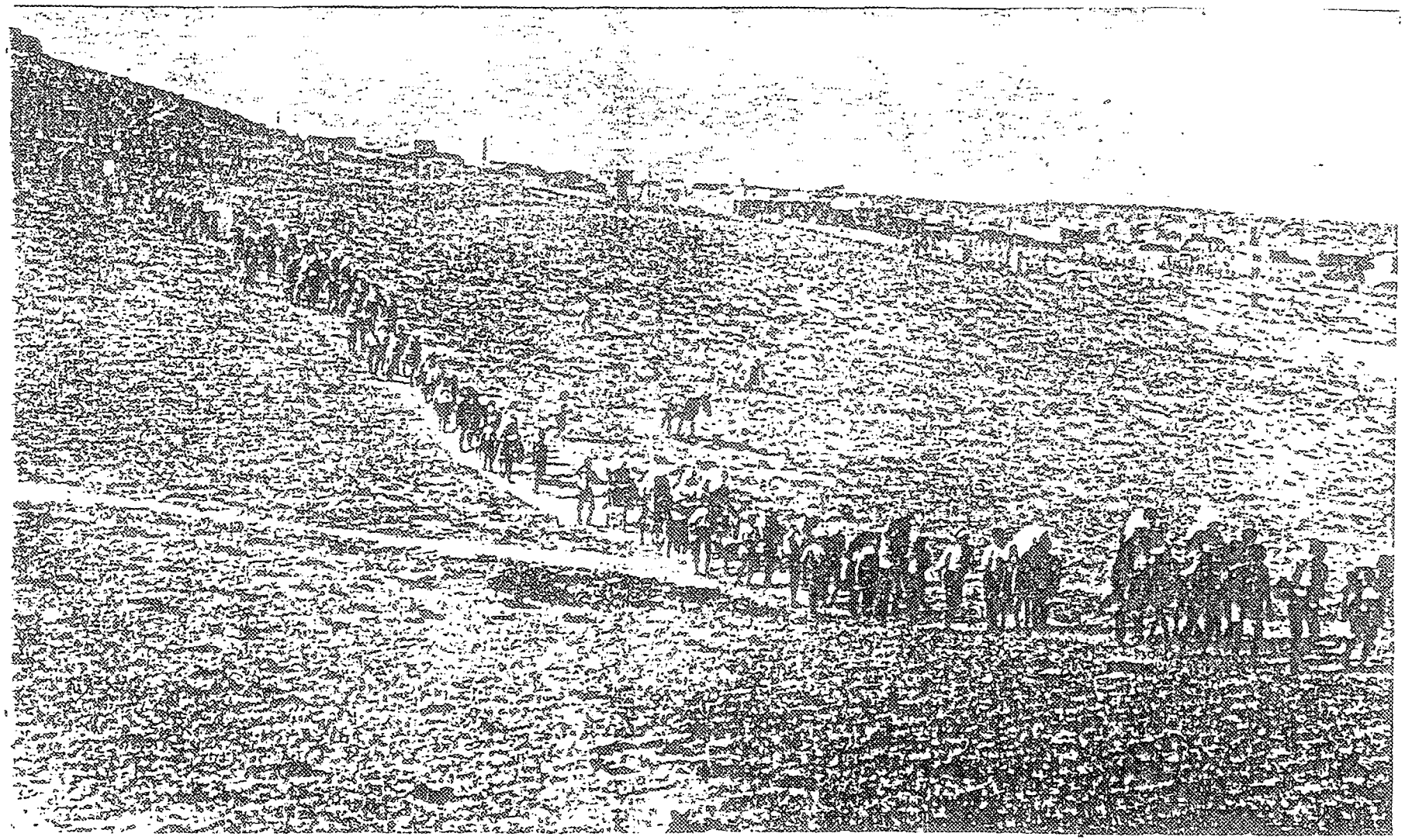

Από το Χαρπούτ στην Τραπεζούντα, Απόσταση 500 χιλιόμετρα.
Φωτογραφία από The National Geographic Magazine, 1925.

εξωτερικών Λόρδο Curzon: "Οι Τουρκοι φαίνονται ότι δρούν βάσει προμελετημένου σχεδίου για να απαλλαγουν από τις μειονότητες... Ολοι οι άνδρες ηλικίας άνω των 15 ετών της περιφερείας της Τραπεζούντος και της ενδοχωρας έχουν εκτοπιστεί προφανώς στα εργατικα τάγματα του Ερζερούμ, Καρς και Σαρήκαμις."[1]

Το μέγεθος των διωγμών παρουσιάζει και ο Γ. Βαλαβάνης:

"Κατά την ανακωχήν ο Ελληνισμός του Πόντου περιελάμβανε κατά τας επισήμους στατιστικάς[2] 317,676 περίπου ψυχάς, μη συμπεριλαμβανομένων των εκ Ρωσσίας και αλλαχόθεν παλιννοστησάντων.[3] Αλλ' ο αριθμός ούτος έπαθε τρομακτικήν μείωσιν μετά την ανακωχήν. Μόνον εις το Σαντζάκιον της Αμισού και την Πάφραν έχει εξοντωθή το 1/3 περίπου του πληθυσμου, δια τας πόλεις και τα δυο τρίτα δια τα χωρία και την ύπαιθρον.

Εις την περιφέρειαν Χαλδείας όλη η ενδοχώρα και τα περί την Κερασούντα 25 χωρία τελείως εξηφανίσθησαν. Τα πλείστα των χωρίων της Νεοκαισαρείας έσχον αξιοδάκρυτον τυχην.

Η εξόντωσις διεξαχθείσα λυσσωδώς κατά τον πλέον σπάνθρωπον και πρωτάκουστον τρόπον διενεργήθη και δι' αυτής ακόμη της φρικώδους εντός των οικιων ολοκαυτώσεως των κατοίκων, όταν η σφαγή εθεωρήθη περισσότερον επιεικές μέτρον εξοντώσεως.

Τα γυναικόπαιδα πλείστων διαμερισμάτων, εν Νεοκαισαρεία, Μερζιφούντι, Πάφρα και τισι των χωρίων Κερασούντος, συγκεντρωθέντα εντός των εκκλησιών και των σχολείων κατεκάησαν τραγικώτατα, μηδενός σωθέντος!

---

1. Ανσφορά από Αλέξη Αλεξανδρή, ό.π., σελ. 461.

2. Ο Γεώργιος Κ. Βαλαβάνης αναφέρει ως "επισήμους στατιστικάς" την έκθεση Αργυροπούλου του ελληνικου υπουργειου εξωιερικων.

3. Στους παλιννοστήσαντες πρέπει να συμπεριληφθούν όχι μόνο οι μόνιμοι κάτοικοι που ξαναγυρίζουν στις εστίες τους, αλλά και ποντιακής καταγωγής Ελληνες της Σοβιετικής Ενωσης, που εγκαταλείπουν τα σπίτια τους ακολουθώντας την υποχώρηση των ελλήνων στρατιωτών μετά την αποτυχημένη εκστρατεία της Αντάντ εναντίον του μπολσεβικικού καθεστώτος το 1919. Οπως αναφέρει ο Αλέξης Αλεξανδρής, ό.π., σελ. 440-441, "Μέρος της γενικής πολιτικής της προς τον Πόντο, ήταν και η ενθάρρυνση που έδωσε η ελληνική κυβέρνηση για τη μετανάστευση των 500 ή 400.000 ποντίων που ήταν εγκαταστημένοι σε ρωσικά εδάφη. Αρχικά, η Ελλάδα αναγκάστηκε, κατά ένα μεγάλο βαθμό, να ακολουθήσει αυτή την πολιτική του επαναπατρισμού μετά την εκστρατεία της Ουκρανίας. Η συμμετοχή άνω των 23.000 ελλήνων στρατιωτών σε τούτη την αποτυχημένη αντι-μπολσεβικική εκστρατεία των Συμμάχων (Ιανουάριος-Μάιος 1919) είχε ολέθριες συνέπειες για τις εύρωστες ελληνικές κοινότητες στη Ρωσία. Καθώς οι Γαλλο-ελληνικές δυνάμεις οπισθοχώρησαν, χιλιάδες Ελληνες αναγκάσθηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους. Μετά την εκκένωση της Σεβαστούπολης 100.000 πανικόβλητοι Ελληνες συγκεντρώθηκαν κατά μήκος της παραλίας μέχρι το Βατούμ περιμένοντας την μεταφορά τους. Επειδή η πλειοψηφια των προσφύγων κατάγονταν από τον Πόντο, η ελληνική κυβέρνηση θεώρησε ότι ο καλύτερος προορισμός για αυτους τους εκτοπισθέντες Ελληνες ήταν οι τουρκικές επαρχίες στην Μαυρη θάλασσα."

Η σχετικώς ολιγωτέραν φθοράν υποστάσα είναι η περί την Τραπεζούντα ενδοχώρα και η περί την Αργυρούπολην ύπαιθρος χώρα με τον οπωσδήποτε ηραιωμένον Ελληνικόν πληθυσμόν. Η επαρχία όμως Ροδοπόλεως με την Σάνταν, την Ιμεραν και Μάτσκαν υπέστη μεγάλην φθοράν εκ των περιοίκων ληστρικών χωρίων. Εκ των επισκέψεων του Οσμάν αγά το χωρία της Κολωνίας, η περιφέρεια Σουσεχρι, τα διαμερίσματα του Ερπαα και Επές έχουν πυρποληθή και οι κάτοικοι ομαδικώς εξωλοθρεύθησαν τραγικώς."[1]

Σύμφωνα με το ελληνικό υπουργείο εξωτερικών την περίοδο 1914-1918 εξοντωνονται 232.556 άτομα.[2] Ο αριθμός αυτός ανέρχεται μέχρι το 1922 σε 303.238 άτομα, σύμφωνα με τη στατιστική της Μαύρης Βίβλου που εκδίδει στην Αθήνα το 1922 στα αγγλικά και στα γαλλικά το Κεντρικό Συμβουλιο του Πόντου. Ειδικότερα:

"Περιφ. Αμασειας	εξολοθρευθέντες	ήαποθανόνιες	ενιη εξορια	134,078
" Ροδοπόλεως	"	"	"	17,479
" Χαλδειας-Κερασουντος	"	"	"	64,582
" Νεοκαισαρείας	"	"	"	27,216
" Τραπεζουντος	"	"	"	38,435
" Κολωνιας	"	"	"	21,448
			Σύνολον	303,238"[3]

Ομως, από τη Μικρασιατική καταστροφή το καλοκαίρι του 1922 μέχρι την άνοιξη του 1924, εξοντώνονται άλλες 50.000, στην πλειονότητά τους γυναίκες και παιδιά, ώστε το σύνολο των θυμάτων από την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου το 1914 μέχρι το Μάρτιο 1924, υπολογίζεται σε 353.000.[4]

Οι διωγμοί προκαλούν νέα ακμή του αντάρτικου κινήματος τόσο στο δυτικό όσο και στον ανατολικό Πόντο και κυρίως στην περιοχή της Σάντας. Οι Πόντιοι αντάρτες χωρίς βοήθεια από το ελληνικό κράτος και με τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής να αρχίζουν να υποστηρίζουν σταδιακά και στη συνέχεια να εξοπλίζουν τον οργανωμένο στρατό του Μουσταφά Κεμάλ, αντιστέκονται στον τουρκικό στρατό χωρίς να διαλυθουν μέχρι τον έρχομό τους στην Ελλάδα. Κατορθώνουν μέχρι το 1924, πολλές φορές χωρίς προμήθειες και με εχθρό την πείνα, να παρέχουν βοήθεια στους λίγους χωρικούς που επιζούν. Μόνη τους βοήθεια τα τελευταία χρόνια είναι οι Πόντιοι του εξωτερικού, οι οποίοι ενισχύουν τον αγώνα τους με εράνους και άλλες δραστηριότητες.[5]

Τα ποντιακά ανταρτικά σώματα αποτελούν δυνάμεις

---

1. Γεώργιος Κ. Βαλαβάνης, ό.π., σελ. 16-17.

2. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 23.

3. Γεώργιος Κ. Βαλαβάνης, ό.π., σελ. 23-24.

4. Βλ. Γεωργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 24.

5. Για παραδείγματα δραστηριοτήτων των Ποντίων του εξωτερικού σε σχέση με τη βοήθεια προς το ανταρτικό κινημα βλ. Κώστα Φωτιάδη, "Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου", ό.π., σελ. 78-79.

αντιπερισπασμού για τον ελληνικό στρατό, ο οποίος στις 15 Μαΐου 1919 καταλαμβάνει τη Σμυρνη και ένα μέρος της ενδοχώρας. Η συνθήκη των Σεβρών, 10 Αυγούστου 1920, δίνει στην Ελλάδα την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ιμβρο και Τένεδο, επικυρώνει την ελληνική κυριαρχια στα αλλα νησιά του Αιγαίου, τα οποία η Ελλάδα κατέχει από το 1913, και της εμπιστεύεται τη διοίκηση της περιοχής της Σμυρνης από τον κόλπο του Αδραμυττίου μέχρι τον κόλπο της Σκάλα Νόβα, έδαφος που η Ελλάδα θα προσαρτούσε με πλήρη κυριαρχία μέσα σε πέντε χρόνια ύστερα από ευνοϊκό δημοψήφισμα. Η πραγματοποίηση της συνθήκης σήμαινε τη συνέχιση του πολέμου της Ελλάδας εναντίον της Τουρκίας. Η Μεγάλη Συνέλευση της Αγκυρας που πραγματοποιείται στις 23 Απριλίου 1920 και η πρώτη εθνική τουρκική κυβέρνηση υπό τον Μουσταφά Κεμάλ που σχηματίζεται στις 3 Μαΐου 1920, απορρίπτουν τη συνθήκη των Σεβρών. Η Ελλάδα παρασυρεται από τους Συμμάχους της στη Μικρασιατική εκστρατεία και εγκαταλείπεται σταδιακά από την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Σοβιετική Ενωση που γίνονται υποστηρικτές του κεμαλικού κινήματος, και τελικώς εγκαταλείπεται και από την Αγγλία. Η συμφωνία με τη Σοβιετική Ενωση τον Αύγουστο του 1920 αποτελεί μεγάλη πολιτική επιτυχία του Μ. Κεμάλ γιατί εξασφαλίζει από τη Σοβιετική Ενωση ηθική και πολιτική υποστήριξη του κινήματός του, το οποίο παρουσιάζει σαν πόλεμο για την ανεξαρτησία της Τουρκίας εναντίον μιας κατακτητικής εκστρατείας της Ελλάδας.[1] Η υποχώρηση του ελληνικού στρατού αρχίζει μετά τη μάχη του Σαγγάριου στις 23 Αυγούστου 1922. Η Σμύρνη πυρπολείται από τους Τούρκους στις 9 Σεπτεμβρίου και στις 18 Σεπτεμβρίου η Μικρά Ασία εγκαταλείπεται ολοκληρωτικά από τα ελληνικά στρατεύματα. Σ' όλο αυτό το διάστημα οι ένοπλες ποντιακές δυνάμεις αντιπερισπασμού δεν έχουν καμιά βοήθεια από το ελληνικό κράτος ενώ παραγνωρίζεται η σημαντικότητά τους. Οπως αναφέρει ο Π. Ροδάκης, "Μια εκστρατεία κατά του Κεμάλ θα ήταν επιτυχημένη αν οι Ελληνες ακολουθουσαν τα παράλια της Βιθυνίας, περνούσαν στην αρχαία Παφλαγονία (Βιλαέτι Κασταμονής), φθάνοντας στον Πόντο. Σ' όλη την διαδρομή αυτή, υπήρχαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί που θα εξασφάλιζαν στον Ελληνικό στρατό εφεδρείες και εφόδια. Αντίθετα, στον δρόμο που τελικά ακολούθησαν, υπήρχαν μόνο εχθροί, εχθροί άνθρωποι και φύση."[2]

Η Μικρασιατική καταστροφή του 1922 σημαίνει το τέλος του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού. Με τη συνθήκη της Λωζάννης στις 24 Ιουλίου 1923 ορίζεται ως σύνορο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία ο ποταμός Εβρος. Τα Δωδεκάνησα παραμένουν υπό Ιταλική κυριαρχία[3] και η Βόρειος Ηπειρος δίνεται στην Αλβανία. Η συρρίκνωση του έθνους μέσα στα όρια του κράτους επισημοποιείται

---

1. Βλ. Νίκο Γ. Σβορώνο, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας θ' έκδ. Μετ. Αικατερίνη Ασδραχά (Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, 1985), σελ. 123.

2. Περικλής Ροδάκης, ό.π., σελ. 22.

3. Η προσάρτηση των Δωδεκανήσων στο ελληνικό κράτος πραγματοποιείται με τη συνθήκη του Παρισιού, η οποία υπογράφεται στις 10 Φεβρουαρίου 1947.

ΧΑΡΤΗΣ 10

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

με τη συμβαση περι ανταλλαγης των πληθυσμων ανάμεσα στην τουρκική και την ελληνική κυβέρνηση, η οποία υπογράφεται στη Λωζάννη στις 30 Ιανουαρίου 1923. Κριτήριο ανταλλαξιμότητας είναι η θρησκεία και όχι η γλωσσα. Ανταλλάσσονται Ελληνες ορθοδόξου θρησκεύματος εκτός των κατοίκων της Κωνσταντινουπολης και των νησιών Ιμβρου και Τενέδου, με Μουσουλμάνους εκτός των κατοίκων της Δυτικής Θράκης.[1] Με τη συμβαση καθιερώνεται η αρχή της πληθυσμιακής ισορροπίας μεταξύ των δύο μειονοτήτων, της ελληνικής και της μουσουλμανικής, οι οποιες κρίνεται ότι έχουν μη ανταλλάξιμη ιδιότητα. Επειδή το 1924 οι Ελληνες της Κωνσταντινούπολης είναι 279.788,[2] για να τηρηθεί η αρχή της αριθμητικής ισορροπίας αφενός συμπεριλαμβάνονται στην ανταλλαγή διάφορες κατηγορίες των Ελλήνων της πόλης, αφετέρου επιτρέπεται σε Μουσουλμάνους που είχαν εγκαταλείψει τη δυτική Θράκη την περίοδο 1913-1923 να επιστρέψουν στην περιοχή, με αποτέλεσμα την πληθυσμιακή τους αύξηση από 86.793 το 1920 σε 106.000 το 1923.[3] Συμφωνα με τη Μεικτή Επιτροπή Ανταλλαγής των πληθυσμών[4], η οποία εκδίδει τα πιστοποιητικά εγκατάστασης, το 1923 μη ανταλλάξιμη ιδιότητα έχουν οι:

"α) Ελληνες κάτοικοι Τουρκίας: 111.200, εκ των οποίων:

1. Ελληνες, πρώην οθωμανοί υπήκοοι, κάτοικοι Κωνσταντινούπολης, που έλαβαν πιστοποιητικό μη ανταλλαξιμότητας (nufus): 73.000.

2. Ελληνες υπήκοοι, κάτοικοι Κωνσταντινουπολης, που έλαβαν άδειες παραμονής, μη ανταλλάξιμοι: 30.000.

3. 7.000 Ιμβριοι και 1.200 Τενέδιοι, οι οποίοι εξαιρέθηκαν της ανταλλαγής.

β) Κάτοικοι Δυτικής Θράκης, μουσουλμάνοι το θρήσκευμα, τουρκικής, πομακικής και αθιγγανικής καταγωγής: 106.000."[5]

Ταυτόχρονα με την ανταλλαγή των πληθυσμών ρυθμίζεται και η εκτίμηση των περιουσιών. Η περιουσία που εγκαταλείπουν στην Τουρκία οι Ελληνες ανέρχεται σε 100 δισεκατομμυρια σταθεροποιημένες δραχμές του 1924 και η περιουσία που αφήνουν οι Μουσουλμάνοι στην Ελλάδα σε 12,5 δισεκατομμύρια δραχμές.[6] Παρά

---

1. Για τη σύμβαση περί ανταλλαγής, βλ. Παράρτημα, σελ. 308-315.

2. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Το Ιστορικό Πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1923-1954", στο Αλέξης Αλεξανδρής, και Αλλοι, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987 (Αθήνα: Εκδ. Γνώση, 1988), σελ. 38.

3. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Το Ιστορικό Πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1923-1954", ό.π., σελ. 38-39.

4. Η Επιτροπή έχει τέσσερα μέλη Ελληνες, τέσσερα Τουρκους και τρια από την Κοινωνία των Εθνών, από τις Δυνάμεις που δεν μετείχαν στον πόλεμο του 1914-1918.

5. Αλέξης Αλεξανδρής, "Το Ιστορικό Πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1923-1954", ό.π., σελ. 39.

6. Βλ. Γεωργιο Ν. Λαμψίδη, Οι Πρόσφυγες του 1922 (Αθήνα: Εκδ. Ελληνική Φωνή, 1982), σελ. 211.

την τεράστια διαφορά των περιουσιων, το 1930 γίνεται συμψηφισμός τους. Στις 30 Οκτωβριου 1930 υπογράφεται στην Αγκυρα το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας, διαλλαγής και διαιτησίας, το οποίο στοχευει στον τερματισμό της ελληνοτουρκικής διένεξης. Στις 10 Ιουνίου της ίδιας χρονιάς υπογράφεται συνθήκη ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, η οποία προωθεί το συμψηφισμό των δύο αμοιβαίων χρεών, του ελληνικού και του τουρκικού, καθιστώντας μ' αυτό τον τρόπο αδύνατη τη συνολική προσφυγική αποζημίωση.[1] Η περιουσια των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, γνωστή σαν "ανταλλάξιμη περιουσία" θα χρησιμοποιηθεί για την με κρατική βοήθεια αγροτική και αστική αποκατάστασή τους. Τις δεκαετίες που ακολουθούν θα αποτελέσει μικρή ανεπαρκή βοήθεια και οπωσδήποτε δεν θα εξασφαλιστουν τα σύμφωνα με το άρθρο 14 της σύμβασης δικαιώματα του ιδιοκτήτη πρόσφυγα, δηλαδή το ότι "Ουτος δικαιούται κατ' αρχήν να λάβη, εν τη χώρα ένθα μεταναστεύει και δια τα ποσά άτινα τω οφείλονται, περιουσίαν ίσης αξίας και της αυτής φύσεως οία η παρ' αυτού εγκαταλειφθείσα."[2]

Ο πιο αξιόπιστος υπολογισμός της περιουσίας που εγκαταλείπουν οι Ελληνες του Πόντου στηρίζεται σε σύστημα υπολογισμού του Πόντιου δημοσιολόγου Αρ. Ν. Νεοφύτου, το οποίο παρουσιάζεται από τον Γ. Βαλαβάνη:

"Κατά το σύστημα τούτο βασιζόμενον επί της εξηκριβωμένης εκ 15 εκατομμυρίων χρυσών τουρκικών λιρών αξίας των κτημάτων των 500 χιλιάδων Ελλήνων της Ιωνιας και λαμβάνοντες υπ' όψιν ότι ούτοι, όντες κατά το πλείστον έμποροι, μικρόν μέρος της περιουσίας των διέθετον εις κτήματα, ενώ οι Πόντιοι είχον τουλάχιστον κατά 20% περισσότερα κτήματα εκείνων, δυνάμεθα ασφαλώς να υπολογίσωμεν ότι η αξία των κτημάτων των 700 χιλ. περίπου Ποντίων ανήρχετο εις χρυσάς τουρκικάς λίρας 25 εκατομ. και πλέον.

Προς εξακρίβωσιν των κινητων περιουσιών των θ' ακολουθήσωμεν τας τεθείσας επί τούτω αρχάς υπό του κ. Αρ. Νεοφυτου επί τη βάσει οικονομολογικων και εμπορικών δεδομένων. Θα συμπτύξωμεν τους Ποντίους εις 140,000 οικογενείας εκ πέντε ατόμων εκάστην, θα διαιρέσωμεν αυτάς κατ' επαγγέλματα εις εξ κατηγορίας, θα κατανείμωμεν εις εκάστην οικογένειαν, αναλόγως της τάξεως της το συνολον της εξ 25 εκατομμυρίων χρυσών λιρών κτηματικής περιουσίας των Ποντίων και θα ορίσωμεν εις το κατώτατον όριον πόσην οικιακήν κινητήν περιουσίαν εις έπιπλα, σκεύη, κοσμήματα, ενδύματα, προικώα, κ.τ.λ. και πόσα εμπορικά, βιομηχανικά ή τραπεζιτικά κεφάλαια εις ρευστόν χρήμα, εμπορεύματα, γραμμάτια, χρεώγραφα ηδύνατο να έχη κατά μέσον όρον εκάστη οικογένεια των εξ τάξεων των εμπόρων, κτηματιών,

---

1. Για το ελληνοτουρκικό συμφωνο φιλίας του 1930, βλ. Ιφιγένεια Αναστασιάδου, Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930 (Αθήνα: Εκδ. Φιλλιπότη, 1982), και Βίκα Γ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 290.

2. Βλ. Αρθρον 14ον στο Παράρτημα, σελ. 313-314.

εισοδηματιών, τραπεζιτών, βιομηχάνων και επιστημόνων.

Η	ΕΓΚΑΤΑΛΗΦΘΕΙΣΑ		ΚΙΝΗΤΗ	ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ		ΤΩΝ	ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	
Κα τη γο ρία	Επι πληθ. 100	Οικο γένεια	Επαγγέλ ματα	Κτημ. περιουσια Κατ'οι κογένειαν	Συνολον εις λ.χρ.Τ.	Κιν. περιουσία Κατ'οι κογένειαν	Σύνολον εις λ.χρ.Τ.	Κεφάλαια Κατ' οικο γέν.	Σύνολον εις λ.χρ.Τ
1η	15%	21000	εργ.ναυται	24	504,000	50	1050,000	00	
2	15%	21000	βιοτεχν.	80	1680,000	300	6300,000	00	
3	30%	42000	γεωργοί κτηνοτ.	140	4620,000	300	12600,000	00	
4	25%	35000	μικρέμ. μεταπρ.	100	3500,000	300	10500,000	200	7000000
5	13%	18200	εμπ.μεσ. τάξ.κτη ματ.επι στήμον.	500	9100,000	1000	18200,000	500	9100000
6	2%	2800	εισοδη-ματίαι, μεγαλέ-μποροι, τραπεζίται κλ.	2000	5600,000	6000	16800,000	8000	8400000
					25004,000		65450,000		24500000

Εκ του άνωθι πίνακος εξάγεται ότι οι Πόντιοι εγκατέλειψαν εις χείρας των Τούρκων κτηματικάς μεν περιουσίας των αξίας Χρυσών Τουρκικών Λιρών 25,004,000, κινητάς δε οικιακάς περιουσίας αξιας Χρ. Λιρ. Τουρκ. 65,450,000 και εμπορικά, τραπεζιτικά και βιομηχανικά κεφάλαια αξίας Χρ. Λιρ. Τουρκ. 24,500,000, ήτοι εν όλω κινητάς και ακινήτους περιουσίας αξίας Χρ. Λιρ. Τουρκ. 114,954,000 περίπου.

Εις τα ανωτέρω δεν συμπεριλαμβάνονται αι επιτάξεις τα καθυστερούμενα από 10 ετων εισοδήματα των Ελλην. κτημάτων και η αξία των κοινοτικών, μοναστηριακών και εθνικων περιουσιών, Σχολείων, Εκκλησιών και ευαγών καθιδρυμάτων."[1]

---

1. Γεώργιος Κ. Βαλαβάνης, ό.π., σελ. 304-306.

Με τη σύμβαση της Λωζάννης καθορίζεται η βίαιη μετανάστευση και υποχρεωτική ανταλλαγή των Ορθόδοξων Ελλήνων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων της Ελλάδας. Οπως θα πεί ο Ε. Βενιζέλος το 1928 σε μια προεκλογική συγκέντρωση στο Δημοτικό Θέατρο του Πειραιά, "Τώρα είναι ανάγκη να σας εξηγήσω με δυο λέξεις τι είναι η "Συμβασις της Ανταλλαγής". Λέγεται "Σύμβασις περί ανταλλαγής των πληθυσμών Ελλάδας και Τουρκίας", αλλά η επιγραφή αυτής της Συμβάσεως είναι ψευδής. Δεν επρόκειτο διόλου περι ανταλλαγής των πληθυσμών. Η Τουρκία, την στιγμήν κατά την οποίαν υπέγραψα την Σύμβασιν, είχεν ήδη εκδιώξει από το έδαφός της, περι το εν εκατομμύριον πρόσφυγας. Εις τα όρη της Μικράς Ασίας επλανώντο εκατόν ογδοήκοντα χιλιάδες ακόμη... Αν δεν υπεγράφαμεν την Συμβασιν αυτήν, θα έμενον εις τα όρη και θα απέθνησκον της πείνης."[1] Αντιθέτως, για τους Μουσουλμάνους της Ελλάδας η ανταλλαγή πραγματοποιείται συμφωνα με τη σύμβαση. Η περιουσία τους καταγράφεται με την επίβλεψη της Μεικτής Επιτροπής και οι συνθήκες μετανάστευσης ανταποκρίνονται στη διακρατική συμφωνία.

Η συντριπτική πλειονότητα των Ποντίων προσφύγων έχει εγκαταλείψει τον Πόντο πολύ πριν τη συνθήκη της Λωζάννης. Μετά την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και την προέλαση του τουρκικού στρατού μέχρι την Προποντίδα, μεγάλο τμήμα του εναπομείναντα πληθυσμού των Ελλήνων του Πόντου καταφεύγει στα παράλια πόλεων όπως η Τραπεζούντα, η Τρίπολη, τα Κοτύωρα, η Οινόη, η Κερασουντα, η Σαμψουντα, με σκοπό να επιβιβασθεί σε πλοία και να έρθει στην Ελλάδα. Με τη μεσολάβηση των Συμμαχικών αρχών της Κωνσταντινούπολης, πραγματοποιείται συμφωνία ανάμεσα στην ελληνική και τουρκική κυβέρνηση, σύμφωνα με την οποία οι Ελληνες του Πόντου μεταφέρονται με τουρκικά πλοία στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί με ελληνικά στο ελληνικό κράτος. Στη Σαμψούντα, πρώτοι επιβιβάζονται στα πλοία οι Ελληνες της πόλης, και μετά αρχίζουν να κατεβαίνουν από την ενδοχώρα, τα δάση και τα βουνά τα γυναικόπαιδα που έχουν καταφύγει εκεί. Οσοι έχουν χρήματα πληρώνουν τα ναύλα τους και φεύγουν ενώ οι υπόλοιποι αναγκάζονται να παραμείνουν και να εργαστούν στην πόλη για να τα εξοικονομήσουν.[2] Πολλές ανταρτικές ομάδες με τις οικογένειές τους κατεβαίνουν κρυφά στην παραλία, αρπάζουν ή νοικιάζουν τουρκικά καράβια και φεύγουν με τον οπλισμό τους στις απέναντι ακτές της Μαυρης θάλασσας, δηλαδή σε σοβιετικό ή ρουμανικό έδαφος. Από εκεί έρχονται στην Ελλάδα σιδηροδρομικά μέσω Βουλγαρίας ή ατμοπλοϊκά με ρωσικά και ελληνικά πλοία.[3]

Από το Νοέμβριο του 1922 μέχρι το Μάρτιο του 1923 οι Ελληνες του Πόντου εγκαταλειπουν ομαδικά τα σπιτια τους και φτάνουν στην Κωνσταντινουπολη σιτιβαγμένοι στα καταστρώματα και

---

1. Αναφορά από Γεωργιο Ν. Λαμψίδη, Οι Πρόσφυγες του 1922, ό.π., σελ. 210.

2. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορια του Ποντιακου Ελληνισμου, ό.π., σελ. 267-268.

3. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακου Ελληνισμού, ό.π., σελ. 268.

στα αμπάρια των τουρκικων πλοιων. Η τουρκική κυβέρνηση τους απελαύνει μέσα σε ελάχιστο διάστημα. Τα πρωτα κυματα των προσφύγων τα δέχεται η Κωνσταντινούπολη. Το Μάρτιο του 1923, συμφωνα με τα επίσημα αγγλικά στοιχεία, ο αριθμός των Ποντίων προσφύγων στην πόλη ξεπερνά τις 30.000.[1] Οι πρόσφυγες αυτοί ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες στα παραπήγματα του Αγίου Στεφάνου και στο Σελημιέ, μεγάλο στρατώνα στο Σκούταρι, στην ασιατική ακτή του Βοσπόρου. Οι αμερικανικές οργανώσεις και κυρίως η Near East Relief τους παρέχουν σημαντική βοήθεια. Ομως, οι συνθήκες διαβίωσης είναι πολύ άσχημες αφου με την εξαιρεση των Αγγλων οι αρμοστείες της Αντάντ και οι άλλοι δυτικοί εκκλησιαστικοί και πολιτιστικοί οργανισμοί δεν προσφέρουν τίποτε ενώ οι ελληνικοί κοινοτικοι συνδεσμοι στην Κωνσταντινούπολη και οι διεθνείς φιλανθρωπικές οργανώσεις δεν έχουν ουτε τα οικονομικά μέσα, ούτε την απαιτούμενη πειρα για την περίθαλψή τους. Η κατάσταση χειροτερευει όταν αρχίζει να τους προσβάλλει επιδημία εξανθηματικού τύφου και ευλογιάς. Από τις 20.000 Πόντιους που κλείνονται στην καραντίνα του Σελιμιέ, επιζούν μόνο οι 9.000.[2] Οι συνθήκες βελτιωνονται μόνο από τον Αυγουστο του 1923, οπότε η ελληνική κυβέρνηση αρχίζει να τους δέχεται στην ελληνική επικράτεια.[3]

Το Μάρτιο του 1924 αρχίζει να εφαρμόζεται η συνθήκη περί ανταλλαγής των πληθυσμών. Ο,τι απομένει από τον ελληνισμό του Πόντου στις εξορίες της Ανατολής, στα βουνά, στα δάση, στα τάγματα εργασίας και στις φυλακές έρχεται στα παράλια και επιβιβάζεται στα ελληνικά ατμόπλοια. Ηδη από το Φεβρουάριο του 1924 οι Τούρκοι αναγκάζουν τους ελληνικούς πληθυσμούς των περιφερειών Αργυρουπολης και Ροδόπολης να μετακινηθούν χωρίς μέσα ή εφόδια προς την Τραπεζούντα. Στη Σαμψουντα το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμου έχει ήδη φυγει τους τελευταίους μήνες του 1922 και του 1923. Ομως για τους ελάχιστους εναπομείναντες Ελληνες της Σαμψούντας και για τους στρατευμένους που βρίσκονται στα τάγματα εργασίας η φυγή συνεχίζεται και το 1923 και το 1924. Οι άνθρωποι αυτοί κατεβαίνουν από το Ερζερούμ στην Τραπεζούντα και από εκεί γυρίζουν στη Σαμψούντα. Μερικοί απ' αυτούς από το Ερζερούμ πηγαίνουν στο Διαρβεκίρ και από εκεί μέσω Συρίας έρχονται στην

---

1. Βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Η Ανάπτυξη του Εθνικου Πνευματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Τουρκική Αντίδραση", ό.π., σελ. 465.

2. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 269.

3. Για τις συνθήκες μετανάστευσης των Ελλήνων του Πόντου από το Νοέμβριο 1922 μέχρι το Μάρτιο 1923 και για τη διαμονή στην Κωνσταντινουπολη μέχρι τον Αυγουστο 1923, βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Η Ανάπτυξη του Εθνικού Πνευματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Τουρκική Αντίδραση," ό.π., σελ. 464-465. Επίσης, για τις συνθήκες διαβίωσης στην Κωνσταντινούπολη, βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 268-269 και Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π, σελ. 288-291.

Ελλάδα. Στη Σαμψούντα πρώτα φεύγουν από το λιμάνι με το ατμόπλοιο "Καβάλα" τα ορφανά. Δεύτερο έρχεται στις 25 Απριλίου στο ίδιο λιμάνι το ατμόπλοιο "Θρασυβουλος". Μετά το "Θρασύβουλος" έρχονται κι άλλα ελληνικά πλοία. Από τα λιμάνια του Πόντου τα ελληνικά πλοία φεύγουν καταφορτωμένα, με αποτέλεσμα θανάτους και μέχρι την άφιξη στο ελληνικό κράτος. Πολλούς τους περιμένουν αμέσως οι καραντίνες της Μακρονήσου, της Πάτρας, της Κορίνθου, της Πρέβεζας, του Αγίου Γεωργίου στον Πειραιά, του Καράμπουρνου στη Θεσσαλονίκη κ.α.[1]

Ο ποντιακός ελληνισμός εξοντώνεται την περίοδο 1914-1924 ή ακολουθεί το δρόμο της διασποράς με κατεύθυνση την Ελλάδα και τη Σοβιετική Ενωση, αλλά και την Αμερική, την υπόλοιπη Ευρώπη και την Περσία (Ιράν). Από όσους έρχονται μέσω Συρίας στην Ελλάδα, κάποιοι σταματουν και εγκαθίστανται στην Κυπρο. Χαρακτηριστική είναι η κατανομή κατά κράτος εγκατάστασης των 566 οικογενειών από το Σταυρί του Πόντου, την οποία παρουσιάζει ο Δ. Παπαδόπουλος: 359 εγκαθίστανται στην ελληνική Μακεδονία, 102 στην υπόλοιπη Ελλάδα, 100 στη Ρωσία, 3 στην Περσία και 2 στην Αμερική.[2] Στο Χάρτη 11, της διασποράς των Ελλήνων του Πόντου, παρουσιάζονται και οι μεταγενέστερες πορείες από τις δημοκρατίες της Γεωργίας, Ρωσίας και Ουκρανίας προς τις δημοκρατίες του Ουζμπεκιστάν, Καζαχστάν καί Κιργισίας, οι οποίες πραγματοποιούνται τη δεκαετία του 1940 και αφορουν τμήμα του ποντιακού ελληνισμου της τότε Σοβιετικής Ενωσης. Στην εξόντωση και τον εκπατρισμό συντελεί η αδιαφορια των συμμάχων της Αντάντ για την τυχη των Ελλήνων του Πόντου από την αρχή των διωγμών και η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων για το ποντιακό ζήτημα. Οπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο συνταγματάρχης Δημήτριος Καθενιώτης, έμπιστος συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου και γνώστης του ποντιακού ζητήματος, σε υπόμνημά του στην ελληνική κυβέρνηση με ημερομηνία 3 Ιουνίου 1920, "Παρ' όλην την απομάκρυνσίν του, ο Πόντος δεν εξέρχεται της σφαίρας της γενικής δράσεως της Ελλάδος. Πολλάκις, το ζητημα του Πόντου εξηιάσθη ως εθνικόν μέν, αλλά περίπου της αυτής κατηγορίας με το της διατηρήσεως του εθνισμού των εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων των ευρισκόμενων π.χ. εις Αμερικήν."[3]

Σ' όλη τη διάρκεια των διωγμών οι ελληνικές κυβερνήσεις ακολουθούν ασυνεπή πολιτική. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο συνεπέστερος Ελληνας πολιτικός στην εφαρμογή του πολιτικού προγράμματος της Μεγάλης Ιδέας, το Νοέμβριο του 1917 στη συνάντησή του με τον Κωνσταντίνο Κωνσταντινίδη, έναν από τους πρωτεργάτες του κινήματος για την Ανεξαρτησία, επιδοκιμάζει την

---

1. Για τις συνθήκες μετανοστευσης το 1924 βλ. Γεωργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 291-299 και Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 269-270. Για τις καραντίνες του ελληνικού κράτους, βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμου, ό.π., σελ. 269-270.

2. Βλ. Anthony A.M. Bryer, The Empire of Trebizond and the Pontos (London: Variorum Reprints, 1980), σελ. 189-190.

3. Αναφορά από Οδυσσέα Λαμψίδη, Ποντικαί Ερευναι: Οι Ελληνες του Πόντου Υπό τους Τουρκους (1461-1922) (Αθήναι, 1957), σελ. 92.

ΧΑΡΤΗΣ 11
ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

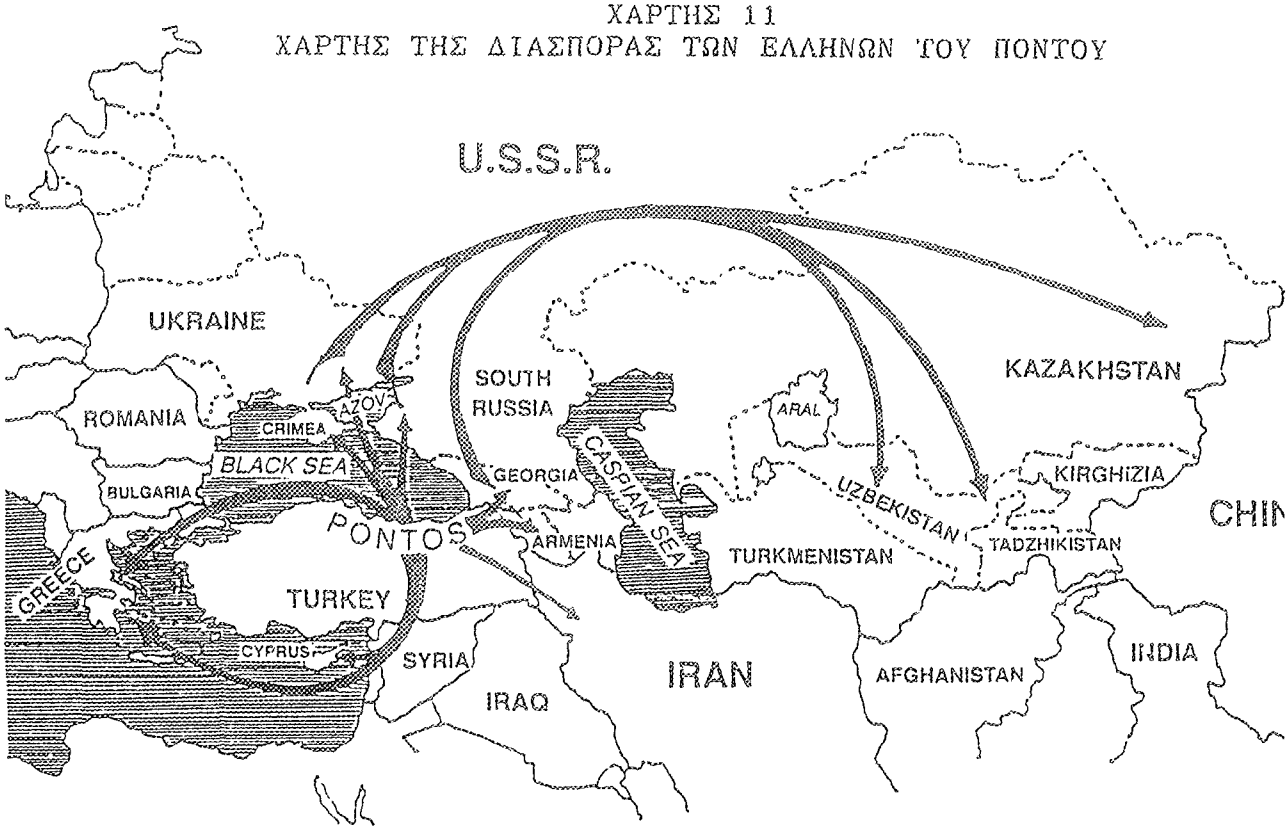

Πηγή: Ποντιακός Σύλλογος "Αργώ".

ιδέα του ανεξάρτητου ποντιακου κράτους. Ομως το 1918, στο πρώτο υπόμνημα που παρουσιάζει στη Διάσκεψη της Ειρήνης με ημερομηνία 30 Δεκεμβριου 1918, προτείνει την ενσωμάτωση του βιλαετίου της Τραπεζούντας στην Αρμενία και το 1919 πληροφορεί τον αμερικανό πρόεδρο Wilson ότι ο ίδιος αντιτάσσεται απόλυτα στην ίδρυση μικρών και αδυνατων ελληνικων κρατιδίων ή φυλάκων στη Μικρά Ασία. Στη συνέχεια τον Οκτώβριο του 1920 αλλάζει πάλι γνώμη και σχεδιάζει άμεση στρατιωτική επέμβαση στον Πόντο.

Ηδη το Μάιο του 1919 ο έλληνας πρωθυπουργός κάτω από την πίεση της ισχυρής αντίδρασης της ηγεσίας των Ελλήνων του Πόντου αρχίζει ν' αναθεωρεί τις θέσεις του για το ποντιακό ζήτημα. Δεν το αντιμετωπίζει πια σαν τμήμα της ευρύτερης αρμενικής υπόθεσης και δε θεωρεί σαν μόνη λύση τη συνεργασία Αρμενίων και Ποντίων στο πλαίσιο ενός ανεξάρτητου και ομοσπονδιακου κράτους με τον Πόντο και την Αρμενία. Ο έμπιστος συνεργάτης του, συνταγματάρχης Δημήτριος Καθενιώτης, πηγαίνει στον Πόντο το Μάιο του 1919. Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου γυρίζει στην Ελλάδα και καταβάλλει κάθε προσπάθεια για τη δημιουργία στην Ελλάδα στρατιωτικής δύναμης Ποντίων εθελοντών που θα μπορούσαν να βοηθήσουν αποτελεσματικά τον αγώνα των ένοπλων ανταρτικών σωμάτων στον Πόντο. Ο ίδιος προσεγγίζει τον Ιανουάριο του 1920 βρετανούς αξιωματούχους με στόχο μια ελληνο-βρετανική επέμβαση στις νοτιοανατολικές παραλίες του Ευξείνου Πόντου εναντίον των Νεοτούρκων και των Μπολσεβίκων. Η βρετανική κυβέρνηση απαντά αρνητικά. Οι δυνάμεις της Αντάντ έχουν ήδη πραγματοποιήσει από τον Ιανουάριο μέχρι το Μάιο 1919 αποτυχημένη αντιμπολσεβικική εκστρατεία στην Ουκρανία παρασύροντας την Ελλάδα με συμμετοχή 23.000 στρατιωτών. Το αποτέλεσμα ειναι να κινδυνέψουν οι ελληνικές κοινότητες της περιοχής και χιλιάδες Ελληνες, κυρίως ποντιακής καταγωγής, να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους ακολουθώντας την υποχώρηση των γαλλο-ελληνικών δυνάμεων. Μετά την αρνητική απάντηση της βρετανικής κυβέρνησης οι Καθενιώτης, Βενιζέλος αλλά και ο Μητροπολίτης Χρύσανθος κρίνουν ότι πρέπει να προωθηθεί η ιδέα για την ίδρυση μιας ποντιο-αρμενικής συνομοσπονδίας. Τον Ιανουάριο του 1920 οι Ελληνες Πόντιοι με επικεφαλής το Μητροπολίτη Χρύσανθο συμφωνούν με τους Αρμενίους στην αρμενική πρωτεύουσα Εριβάν για τη δημιουργία της συνομοσπονδίας.

Παρά τις συνομιλίες του Εριβάν, ο ίδιος ο Μητροπολίτης Χρύσανθος έχει επιφυλάξεις. Οι επιτροπές των Ποντίων εμμένουν στην αναγνωριση ενός ανεξάρτητου ποντιακού κράτους και ο Ε. Βενιζέλος βάλλεται από την αντιπολίτευση για το χειρισμό του ποντιακου ζητήματος. Το υπόμνημα του συνταγματάρχη Δ. Καθενιώτη με ημερομηνία 3/14 Ιουνίου 1920 ίσως είναι καθοριστικό για την αλλαγή της στάσης του Ε. Βενιζέλου το καλοκαίρι του 1920, καθώς ο συνταγματάρχης Καθενιώτης μολονότι δε διαφωνεί με την ιδέα της ποντιο-αρμενικής συνεργασίας υποστηρίζει ότι η δημιουργία ενός ποντιακού κράτους υπηρετεί τα ελληνικά συμφέροντα.

Από το φθινόπωρο του 1920 ο Ε. Βενιζέλος αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για τη δημιουργία Ποντιακής Δημοκρατίας και θεωρεί αναπόφευκτη μια εκστρατεία προς την Αγκυρα και τον Πόντο για τον επιτυχημένο τερματισμό του Μικρασιατικού πολέμου. Σε γράμμα του στις 12 Οκτωβρίου 1920 προς τον στρατάρχη Sir Henry Wilson εκφράζει το σχέδιό του για το μελλοντικό ποντιακό κράτος: "Τα φυσικά εθνογραφικά σύνορα του Πόντου θα αποτελούνται, πρώτον από το Βιλαέτιο της Τραπεζούντος, μετά το σαντζάκιο της Σινώπης και

δεύτερον από τα τρία σαντζάκια της Αμασείας, Τοκάτης (Tokat) και Χαμπίν Καράχισσάρ (Karahisar) του βιλαετίου της Σεβάστειας. Δεν υπάρχει λόγος για τον αποκλεισμό της Σαμψούντας καθώς η Σινώπη φαίνεται να είναι πολύ ανώτερη διέξοδος προς την θάλασσα για τους Τούρκους."[1]

Ομως η ήττα του Ε. Βενιζέλου στις εκλογές της 14ης Νοεμβρίου 1920 και η επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου στην Αθήνα με το δημοψήφισμα της 5ης Δεκεμβρίου 1920 ματαιώνουν κάθε προσπάθεια ουσιαστικής βοήθειας προς τον ελληνισμό του Πόντου. Ταυτόχρονα, εκλείπει η δυνατότητα ίδρυσης ποντιο-αρμενικού κράτους γιατί το 1920 οι τουρκικές δυνάμεις συντρίβουν τον αρμενικό στρατό. Η αρμενική κυβέρνηση αναγκάζεται να συνθηκολογήσει με την τουρκική στις 2 Δεκεμβρίου 1920. Λίγο αργότερα ανατρέπεται από ένα μπολσεβικικό πραξικόπημα. Η Αρμενία διχοτομείται, η Σοβιετική Ενωση καταλαμβάνει την πετρελαιοφόρο περιοχή του Βατούμ και η Τουρκία το Καρς και Αρδαχάν. Η σοβιετική κυβέρνηση του Β. Λένιν προσφέρει άφθονη βοήθεια στην τουρκική κυβέρνηση του Μ. Κεμάλ με την οποία υπογράφει στη Μόσχα στις 16 Μαρτίου 1921 συνθήκη φιλίας και αδελφοσύνης. Η βασιλική κυβέρνηση που διαδέχεται τον Ε. Βενιζέλο, όχι μόνο δεν έχει συνεπή πολιτική για το ποντιακό ζήτημα, αλλά με ενέργειες, όπως ο βομβαρδισμός της Σαμψουντας από ελληνικά πολεμικά πλοία στις 7 Ιουνίου 1922 ενώ δεν υπάρχει σχέδιο απόβασης, προκαλεί αύξηση του τουρκικού φανατισμού και των βιαιοτήτων εναντίον του ποντιακού ελληνισμού.[2]

Ο ίδιος ο ελληνικός εθνισμός των αρχών του αιώνα που νομιμοποιεί το ελληνικό κράτος σαν το μόνο κέντρο αποφάσεων για τον εξω-ελλαδικό ελληνισμό και συνδυάζει την απελευθέρωση των αλύτρωτων με την ένταξη του εδάφους τους στο ελληνικό κράτος, ίσως είναι ένας ακόμη λόγος για την αδιαφορία δημιουργίας ενός δεύτερου εθνικού κέντρου. Οπως αναφέρει ο Π. Κιτρομιλήδης, "Από τη δημιουργία του ελληνικου κράτους η κυρίαρχη τάση της ελληνικής πολιτικής ιστορίας, όπως εκφράστηκε άλλωστε και από τη θεωρία του εθνικού κέντρου, υπήρξε η ενσωμάτωση των αλυτρωτων εδαφών στο ελεύθερο κράτος ως αποτέλεσμα και των κατά τόπους "ενωτικών" κινημάτων. Η τάση αύτή και η μαχητική εθνιστική ιδεολογία, που τη νομιμοποιούσε και την υποστήριζε, απέκλεισε το ενδεχόμενο της δημιουργίας περισσότερων από ένα ελληνικών κρατών. Ομως τόσο ο γεωγραφικός και πολιτικός κατακερματισμός όσο και η πολυμορφία των πολιτισμικων ιδιαιτεροτήτων που χαρακτήριζαν τον ελληνισμό

---

1. Αναφορά από Αλέξη Αλεξανδρή, "Η Ανάπτυξη του Εθνικού Πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Τουρκική Αντίδραση", ό.π., σελ. 453.

2. Για τη στάση των ελληνικών κυβερνήσεων στο ζήτημα του Πόντου, βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Η Ανάπτυξη του Εθνικου Πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: Ελληνικη Εξωτερική Πολιτική και Τουρκική Αντίδρση", ό.π., σελ. 439-455 και σελ. 462-466. Το βομβαρδισμό της Αμισού, στις 7 Ιουνίου 1922, ο Αλέξης Αλεξανδρής τον παρουσιάζει σαν άστοχη ενέργεια. Ομως, σ' άλλες πηγές όπως στην Ιστορία του Γεωργίου Κ. Βαλαβάνη δεν εκφέρεται άποψη ενώ σ' άλλες, όπως στο βιβλίο Γη του Πόντου, του Δημήτρη Ψαθά, θεωρείται εύστοχη ενέργεια.

ιον δέκατο ένατο αιώνα, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δεν απέκλειαν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Επί πλέον το ενδεχόμενο αυτό μπορεί να κριθεί λιγότερο από υποθετικό με βάση την ιστορική εμπειρία της αυτονομίας και της σταδιακής απελευθέρωσης που γνωρισαν ελληνικά εδάφη όπως η Επτάνησος, η Σάμος και η Κρήτη. Αν ο νεοελληνικός εθνικισμός είχε άλλο περιεχόμενο από εκείνο που εκφράστηκε από τη θεωρία του εθνικου κέντρου, τα νησιά αυτά θα μπορουσαν να μετεξελιχθούν σε ανεξάρτητες πολιτειες με όλα φυσικά τα προβλήματα βιωσιμότητας που μία τέτοια εξέλιξη ασφαλώς θα συνεπαγόταν. Ο εθνικιστικός μεγαλοϊδεατισμός όμως αλλά και το κλίμα της εποχής που ευνοούσε την ενοποίηση και τη δημιουργία μεγάλων εθνικών κρατών ενίσχυσαν την ενωτική κατεύθυνση. Η τάση αυτή ήταν τόσο ισχυρή, ώστε και στην περίπτωση του Πόντου υπονόμευσε την επιδίωξη της ανεξαρτησίας, που ίσως να διασφάλιζε την επιβίωση του ελληνισμού στην αρχαία του εκεινη κοιτίδα."[1]

---

1. Π. Κιτρομιλήδης, ό.π., σελ. 160-161.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Ο ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Ο Πληθυσμός του Ποντιακού Ελληνισμού στη Σοβιετική Ενωση Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο

Οι Ελληνες αποτελούν έναν από τους αρχαιότερους πληθυσμους της σημερινής Κοινοπολιτείας των Ευρασιατικών Κρατων κοι της Δημοκρατίας της Γεωργίας. Η ίδρυση των πρώτων ελληνικών αποικιών στις περιοχές της βόρειας ακτής της Μαυρης Θάλασσας και στον Καύκασο χρονολογείται μεταξύ του 8ου και του 7ου π.Χ. αιώνα.[1] Πολλές ελληνικές αποικίες εξακολουθουν να υπάρχουν μέχρι την εποχή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Τον 9ο μ.Χ. αιώνα δημιουργούνται επίσημες επαφές μεταξύ Ελλήνων και Ρώσων και στη συνέχεια η Ρωσία δέχεται το χριστιανισμό από το Βυζάντιο.[2] Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453, πολλοί Ελληνες καταφεύγουν πρόσφυγες στη Ρωσία.[3] Η μεγάλη αυξηση του ελληνικού πληθυσμού προκαλείται από τα μεταναστευτικά κύματα από το Μικρασιατικό Πόντο την εποχή της Οθωμανικής κυριαρχίας. Το τελευταίο μεταναστευτικό κυμα παρουσιάζεται στις αρχές του αιώνα. Λόγω των διωγμών των Νεοτούρκων εναντίον του ποντιακού ελληνισμού στη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ογδόντα πέντε χιλιάδες καταφευγουν στα παράλια της νότιας Ρωσίας και στον Καύκασο.[4] Χιλιάδες άλλοι Ελληνες του Πόντου από το Καρς και τη ρωσική Αρμενία εκτοπίζονται από τους Τούρκους και εγκαθίστανται στην Τυφλίδα, το Βατούμ, το Κυβερνείο της Μαυρης Θάλασσας και το Κουρπάν.[5] Το σύνολο όσων μεταναστεύουν από τον Πόντο στον Καύκασο και την υπόλοιπη Ρωσία σ' όλη τη διάρκεια των διωγμών (1914-1924)

---

1. Βλ. Ανδρέα Ζαπάντη, Ελληνο-Σοβιετικές Σχέσεις 1917-1941 Μετ. Αγγελος Σ. Βλάχος (Αθήνα: Εκδ. "Εστία", 1989), σελ. 16.

2. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 17.

3. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 18.

4. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, Το έργον της Ελληνικής Περιθάλψεως (Αθήναι: Εκδ. Γραφείου Τύπου Υπουργείου Εξωτερικών, 1921), σελ. 84.

5. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 84.

υπολογίζεται σε 150.000[1] - 250.000.[2] Ο πληθυσμός αυτός προστίθεται στον ήδη υπάρχοντα, με αποτέλεσμα το 1918 ο πληθυσμός των Ελλήνων του Πόντου στη Σοβιετική Ενωση να ανέρχεται, σύμφωνα με τον Μ. Αιλιανό, ο οποίος το 1921 παρουσιάζει την πληθυσμιακή και εδαφική κατανομή του ελληνικού πληθυσμού σε 700.000.[3] Σύμφωνα με τον Α. Καρπόζηλο, την εποχή της Οκτωβριανής επανάστασης ζούσαν στην τσαρική Ρωσία περισσότεροι από 300.000 Πόντιοι.[4]

Συμφωνα με τον Μ. Αιλιανό:

"Ως εξηκριβώθη υπό του εν Ταϊγανίω συνελθόντος κατ' Ιανουάριον του 1917 Πανελληνίου Συνεδρίου του εν Ρωσία Ελληνικού πληθυσμού, ο Ελληνισμός της Ρωσίας ανήρχετο τότε εις ψυχάς περίπου:..... 750.000

Ο πληθυσμός ουτος ήτο κατανεμημένος εις τας διαφόρους περιφερείας της Ρωσίας κατά τους εξής ως έγγιστα αριθμούς:

1) Εν Αντικαυκάσω (Αρμενία-Γεωργία-Αζερμπαϊτζάν)..... 195.000
2) Εν τω Κυβερνείω της Μαυρης θαλάσσης..... 35.000
3) Εν ταις περιφερείαις Κουμπάν, Τερέκ, Δον και Σταυρουπόλεως..... 130.000
4) Εν Κριμαία..... 70.000
5) Εν Μαριουπόλει..... 170.000

Συνολον..... 600.000

Εκτός τούτων υπήρχον εν Νοτίω Ρωσία (Οδησσός, Νοβορωσίσκη, Αικατερινοδάρ, Ροστόβ, Ταϊγάνιον, Κερτς) ως και εν Βορείω Ρωσία (Αικατερινοδάρ, Μόσχα, Κίεβον, Χάρκοβον, Πετρούπολις, Νικολάεβσκη, Βεσσαραβία, Ζιτόμερ, Αλεξανδρούσκα, Μπερντιτσέφ) Ελληνες εξ ελευθέρας Ελλάδος, συμποσούμενοι περίπου εις..... 150.000

Σύνολον..... 750.000

Ο άνω πληθυσμός των 600.000 Ελλήνων, των κατοικούντων συμπαγώς κατά τας διαφόρους πριφερείας, προήρχετο εκ του Πόντου, κατέφυγον δε εις Ρωσίαν λόγω της Τουρκικής τυραννίας κατά τας διαφόρους περιόδους των Ρωσο-τουρκικών πολέμων και δη κατά μεν τα έτη 1828-1832, 1856-1864, 1878-1884 περί τας 515.000, κατά δε τα μετέπειτα έτη μέχρι του 1914 περί τας 85.000.

Από της κηρύξεως δε του Ευρωπαϊκού πολέμου και μέχρι του

---

1. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 12-13.

2. Βλ. Ισ. Ν. Λαυρεντιδη, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών", ό.π., σελ. 342.

3. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 88.

4. Βλ. Apostolos Karpozilos, "Pontic Culture in the USSR Between the Wars", Journal of Refugee Studies Vol. 4 No 4 (1991):365.

1918, ο πληθυσμός ουτος ηυξήθη δι' αθρόας καταφυγής εις Ρωσίαν νέων εκ Πόντου προσφύγων, 100.000 περίπου, μεταξύ των οποίων ήσαν και ελάχιστοι εκ Ρουμανίας.

Οι πληθυσμοί ουτοι, εμμένοντες μέχρι φανατισμού εις τα πάτρια, νοσταλγούν την ημέραν της καθόδου των εις την Ελλάδα. Πρέπει βεβαίως να σημειωθή ότι υπάρχουν μεταξύ αυτών αρκετοί ---οι κατά τα παλαιότερα έτη μετοικήσαντες εκ Πόντου--- οίτινες έχουν απολέσει την γλώσσαν των, τοιούτοι δε είναι οι Ελληνες της Μαριουπόλεως και της Κριμαίας, οίτινες ήσαν Ρωσόφωνοι, και οι των περιφερειών Τσάλκας (εν Γεωργία) και μέρος της περιφερείας Καρς (εν Αρμενία) οίτινες ήσαν Τουρκόφωνοι και Αρμενόφωνοι, πλην όμως διατηρούν την εθνικήν των συνείδησιν και μεθ' υπερηφανείας διακηρύττουν την καταγωγήν των."[1]

Το Μάρτιο του 1919 η Κεντρική Ενωση των Ελλήνων της Σοβιετικής Ενωσης στο Αικατερινοντάρ ζητά τη βοήθεια της ελληνικής κυβέρνησης για την περίθαλψη των ελληνικών πληθυσμών. Η αποστολή του ελληνικού Υπουργείου Περιθάλψεως, που φτάνει στο Βατούμ τον Ιουλιο του 1919 και παραμένει στη Σοβιετική Ενωση μέχρι το Φεβρουάριο του 1921, πραγματοποιεί την ακόλουθη απογραφή των Ελλήνων του Πόντου:

"Α. ΤΜΗΜΑ ΑΝΤΙΚΑΥΚΑΣΟΥ
(Εξ απογραφής)

Αρμενία

Περιφέρειαι	Ελλ. κάτοικοι
1) Καρς (πόλις και περίχωρα)	4.500
2) Σαρή-Κάμι (8 χωρία)	1.500
3) Καγυσμάν (6 χωρία)	1.450
4) Χωροσάν (9 χωρία)	5.400
5) Ολτη (7 χωρία)	2.100
6) Γκιόλια (13 χωρία)	6.950
7) Αρνταχάν (7 χωρία)	6.000
8) Αλεξανδρούπολις (πόλις και περίχωρα)	2.100
9) Εριβάν (πόλις)	350
Συνολον	30.350

Γεωργία

1) Βατούμ (και τα πέριξ 5 χωρία)	20.000
2) Τυφλίς (πόλις και περίχωρα)	5.500
3) Τσάλκα (περί τα 60 χωρία)	35.000
4) Πότι (πόλις και περίχωρα)	850
5) Σοχούμ (περι τα 40 χωρία)	45.000
6) Γάγκρα και Γουντάυτα (8 χωρία)	3.500
7) Σότση (το εις την Γεωργίαν ανήκον τμήμα)	3.000
Σύνολον	112.850

---

1. Μιχ. Χρ. Αιλιανός, ό.π., σελ. 88-89.

Ουδετέρα Ζώνη

Το ουδέτερον τμήμα μεταξύ Αρμενίας-Γεωργίας-Αζερμπαϊτζάν (6 χωρία)	7.500

ΜΠΟΛΣΕΒΙΚΙΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΙ
(Γειτνιάζουσαι προς την Γεωργίαν)

1) Σότση (πόλις και περιχωρα)	11.500
2) Λαζαρόφσκυ	6.500
Σύνολον	18.000

Σημείωσις.-Διά τας δύο τελευταίας περιφερείας, δεν εγένετο απογραφή.

Ανακεφαλαίωσις

1) Αρμενία	30.350
2) Γεωργία	112.850
3) Ουδετέρα ζώνη	7.500
4) Μπολσεβικικαί Περιφέρειαι	18.000
Σύνολον	168.700

Β. ΤΜΗΜΑ Β. ΚΑΥΚΑΣΟΥ ΚΑΙ Ν. ΡΩΣΙΑΣ
(Εξ απογραφής και πληροφοριών)

Βλαδικαυκασος και Γκροσνάγια	10.000
Σταυρούπολις και Πατιγάστη	20.000
Κουμπάν	30.000
Κυβερνείον Μαύρης Θαλάσσης	25.000
Κριμαία	70.000
Μαριούπολις	170.000
Ροστόβιον και Ταϊγάνιον	15.000
Χερσών, Νικολάϊεφ, Οδησσός	35.000
Σύνολον	375.000

Ανακεφαλαίωσις

1) Αντικαυκασος (Γεωργία-Αρμενία)	168.700
2) Β. Καύκασος και Ν. Ρωσία	375.000
Σύνολον	543.000[1]

Οπως όμως αναφέρει ο Μ. Αιλιανός, "Εάν ληφθή υπ' όψει ότι εις τας ανωτέρω στατιστικάς δεν περιλαμβάνονται οι Ελληνες του Αζερμπαϊτζάν, περί τας 15.000, και οι της Βορείου Ρωσίας περί τας 35.000, ήτοι σύνολον 50.000, τον αριθμόν δε τουτον προσθέσωμεν εις τας 543.700, πλησιάζομεν βεβαίως ως έγγιστα τον υπό του εν Ταϊγανίω Πανελληνίου Συνεδρίου αναφερόμενον αριθμόν των 600.000

1. Μιχ. Χρ. Αιλιανός, ό.π., σελ. 90-93.

Ποντίων Ελλήνων της Ρωσίας, πάντως όμως ευρισκόμεθα προ μιας τερασιίας διαφοράς πληθυσμού επι το έλαττον, οφειλομένης εις την έκτασιν της κατσοτροφής, ην υπέστη ο εν Ρωσία Ελληνισμός εκ των συνεχών αυτού από τόπου εις τόπον μετακινήσεων, εκ των δεινών της αναρχίας, ιδίως εν Νοτίω Ρωσία, εκ της εσχάτης αυτού ενδείας, των επιδημικών νόσων κλπ."[1]

Η Ελληνική Εθνική Ταυτότητα των Ποντίων της Σοβιετικής Ενωσης

Οι Ελληνες του Πόντου, που δεν κατορθώνουν ή δεν επιθυμούν να μεταναστεύσουν στο ελληνικό κράτος τη δεκαετία του 1920, αποτελούν πληθυσμό με ελληνική εθνική ταυτότητα, ο οποίος τα επόμενα εξήντα χρόνια βρίσκεται εγκλωβισμένος[2] σ' ένα πολυεθνικό κράτος, όπου διαφορετικές θεωρίες και πολιτικές πρακτικές για τον εθνισμό και το διεθνισμό καθορίζουν τις διαδικασίες μετεξέλιξης της συλλογικής του ταυτότητας, το δικαίωμα παραμονής στον τόπο διαμονής του, στα παράλια της Μαύρης θάλασσας, ή τη βίαιη μετανάστευση τμήματος του πληθυσμού σε απομακρυσμένες περιοχές όπως στην κεντρική Ασία, και τη δυνατότητα μετανάστευσης στο ελληνικό κράτος.

Τρεις είναι οι ιστορικές περίοδοι, που ρυθμίζουν την πορεία του ποντιακού ελληνισμού στη Σοβιετική Ενωση μετά το 1917. Η πρώτη, από την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 μέχρι το 1937, χαρακτηρίζεται από την επικράτηση της λενινιστικής ιδεολογίας και πολιτικής ελευθερίας της μητρικής γλώσσας και του τρόπου ζωής των εθνοτήτων. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής είναι μεγάλη ανάπτυξη του ελληνοποντιακού πολιτισμού, παρόμοια της οποίας δεν παρατηρείται στο ελληνικό κράτος. Η δεύτερη, είναι η περίοδος των διώξεων και των μαζικών εκτοπίσεων σημαντικού τμήματος του πληθυσμού, η οποία αρχίζει το 1937, εποχή απόλυτης κυριαρχίας του Ι. Στάλιν. Η ιδεολογία και οι συνέπειες της σταλινικής πολιτικής καλύπτουν και την εποχή των διαδόχων του Στάλιν, μέχρι την τρίτη περίοδο, την εποχή της περεστρόικα, η οποία αρχίζει ουσιαστικά το 1985[3] με την άνοδο του Μ. Γκορμπατσώφ στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κ.Κ.Σ.Ε. Η ιδεολογία και η πρακτική της εποχής της περεστρόικα επιτρέπουν να αναφανεί ο κρυμμένος εθνισμός των εθνικών ομάδων, με αποτέλεσμα τη διεκδίκηση αιτημάιων όπως επιστροφή στην πατρίδα, από την οποία εκδιώχτηκαν βίαια τη σταλινική περίοδο, αυτονομία, προσάρτηση σε ομοεθνή

---

1. Μιχ. Χρ. Αιλιανός, ό.π., σελ. 93-94.

2. Πριν την εποχή της περεστρόικα, η οποία αρχίζει το 1985, μεταναστευτικά κύματα παρουσιάζονται το 1939, το 1957, το 1965-67 και από το 1974. Το 1985 η άνοδος στην εξουσία του Μ. Γκορμπατσώφ καθορίζει την αρχή της πολιτικής, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση του μεγάλου μεταναστευτικου κυματος της περιόδου 1988 μέχρι σήμερα.

3. Κάποιες μεταρρυθμίσεις αρχίζουν ήδη από την εποχή που Γενικός Γραμματέας του Κ.Κ.Σ.Ε. ειναι ο Γ. Αντρόπωφ, τον οποίο μετά το θάνατό του διαδέχεται για λίγους μήνες ο Κ. Τσερνιένκο.

δημοκρατία ή ακόμη και ανεξαρτησία από το πολυεθνικό κράτος. Καθώς το ιδεολόγημα του λενινισμού καταρρέει, οι εθνιστικές ταραχές οξύνονται, με αποτέλεσμα έθνη με εθνικό κράτος αναφοράς, να έχουν, λόγω και του ανοίγματος των συνόρων, τη δυνατότητα της μετανάστευσης στο ομοεθνές κράτος. Σ' αυτή την κατηγορία εντάσσονται και οι Ελληνες του Πόντου, στους οποίους παρουσιάζεται η τάση για τη διεκδίκηση αυτόνομης περιοχής, και η τάση μετανάστευσης προς το ελληνικό κράτος. Προς όφελος της δευτερης τάσης λειτουργεί αυξανόμενα η προκαλούμενη αναταραχή από τα αιτήματα άλλων εθνών στους τόπους διαμονής σημαντικού ποντιακού πληθυσμού, όπως στην κατεξοχήν ευαίσθητη σε εθνιστικές ταραχές περιοχή της Υπερκαυκασίας και στις ασιατικές μουσουλμανικές δημοκρατίες, στις οποίες αναπτύσσεται ο ισλαμικός φανατισμός παράλληλα με την τουρανική αφύπνιση και τοπικους εθνισμούς.

Και στις τρεις περιόδους, η ελληνική εθνική ταυτότητα διατηρείται ισχυρή. Στην περίοδο της λενινιστικής αντιμετώπισης των εθνοτήτων και στην περίοδο της περεστρόικα, το σοβιετικό κράτος παρέχει ουσιαστική βοήθεια στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και των διακριτικών πολιτισμικών προτύπων. Αλλά ακόμη και στα δυσκολα χρόνια των σταλινικών διώξεων, όταν οι νεότερες γενιές χάνουν την ιστορική μνήμη τη σχετική με τα γεγονότα στο Μικρασιατικό Πόντο, η Ελλαδολατρεία που διακατέχει την οικογένεια μεταβιβάζεται ταυτόχρονα με την ταυτότητα σαν συναίσθημα ταυτισης και σαν δράση-αλληλεγγύη των "Ρωμαιων" στον διαφορετικό απ' αυτούς κοινωνικό περίγυρο. Ο καθοριστικός ρόλος της οικογένειας και του άμεσου κοινοτικού περίγυρου στη διατήρηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα άρθρου: "Εν πάσει περιπτώσει, ο συγγραφέας αυτού του άρθρου είναι γιός αγρότη. Γεννήθηκε στον Καύκασο, σε μια περιοχή που χαρακτηριζόταν από σχεδόν ηλίρη αγραμματοσύνη. Το πρωτο πράγμα που έμαθε από τον κοινωνικοϊστορικό τομέα (εκτός από το γεγονός ότι η γενιά του κατάγεται από τον ορεινό οικισμό της Σάντας, που βρίσκεται νοτιοανατολικά της Τραπεζουντας) ήταν η μισομυθολογική αφήγηση του θείου του, Ονούφριου, που τον έπαιρνε μαζί του από ηλικία πέντε χρονών στα χωράφια, ασφαλώς, όχι για να δουλέψει, παρά το ότι τον αποκαλούσε "εργαζόμενο", αλλά για να παίρνει "μαθήματα ιστορίας". Πιο συγκεκριμένα επρόκειτο για την ιστορία των ελληνοπερσικών πολέμων και ειδικότερα για τη μάχη των Θερμοπυλών. Με ενθουσιασμό, που διαποτίζονταν από δραματικές νότες, ο θείος Ονούφριος διηγόταν τη μονομαχία του βασιλιά Λεωνίδα και των ανδρών του εναντίον των σαρίθμητων εχθρών. Οπως έλεγε με πεποίθηση ο θείος, τώρα πια μακαρίτης, ο πανίσχυρος Λεωνίδας, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους Ελληνες που πολεμουσαν στο πλευρό του, ήταν άτρωτος. Είχε όμως ένα αδύνατο σημείο ® τη φτέρνα του... Αν δεν ήταν αυτή η καταραμένη φτέρνα..., διηγόταν συντριμμένος ο θείος και σώπαινε..., μάλλον για να δημιουργήσει στον ακροατή του ένα αίσθημα συμπάθειας για το Λεωνίδα, ενώ ταυτόχρονα συνειδητοποιουσε με θλίψη το ρόλο που παίζει το Συμβάν στην Ιστορία. Στη συνέχεια, χτυπώντας ξαφνικά με τη γροθιά του το πρώτο αντικείμενο που έπεφτε στα χέρια του, συνέχιζε με αγανάκτηση κι οργή: "Ανάμεσα όμως στους Ελληνες βρέθηκε ένας αχρείος --καταραμένος νάναι-- ο οποίος πρόδωσε στους Πέρσες το μυστικό του Λεωνίδα". Δίχως να υποψιάζεται, ότι συνένωνε σ' ένα πρόσωπο τον ιστορικό Λεωνίδα και το μυθικό Αχιλλέα, ο θείος

συνέχισε: "Φυσικά, το πρώτο βέλος, που εκτοξεύτηκε από κάποιον Πέρση πέτυχε τη φτέρνα και έριξε κάτω το γίγαντα Λεωνίδα... Σήμερα δεν γεννιούνται πια τέτοιοι γίγαντες" --έλεγε με θλίψη καθώς τελείωνε την αφήγησή του. Εννοείται, ότι ο συγγραφέας του άρθρου τότε ακόμη δεν ήξερε ποιοί ήταν οι Πέρσες, ένοιωθε όμως ότι αυτοί δεν ήταν "δικοί του".

Εκτός από το θείο του τον Ονούφριο, ο συγγραφέας άκουγε από μικρός τους λαϊκους τραγουδιστές και ποιητές του Καυκάσου και ήξερε το τουρκικό έπος "Κιόρογλου", την αφήγηση "Ο λαϊκός τραγουδιστής και ποιητής Γκαλίμπ", καθως και το θρυλικό ποίημα για τη μονομαχία του Βοροντσόφ και του Σαμίλ. Περισσότερο όμως απ' όλα ήταν διαδεδομένοι, στην περιοχή που γεννήθηκε και όπου πέρασε τα παιδικά του χρόνια και τα νιάτα του, οι θρύλοι για το Μέγα Αλέξανδρο (τον οποίο συχνά αποκαλουσαν Αλέξανδρος ο Μακεδονίδης). Θα μείνει για πάντα αξέχαστος ένας βοσκός από το γειτονικό χωριό, ο οποίος από έναν άλλο βοσκό είχε μάθει απέξω το θρύλο για τις εκστρατείες του Μέγα Αλέξανδρου, για τον οποίο μπορούσε να αφηγείται για ολόκληρες ώρες, αναβάλλοντας συχνά τη συνέχεια της αφήγησής του για τις επόμενες μέρες. Με λίγα λόγια, σπάνια μπορεί κανείς να συναντήσει Ελληνα, εν πάσει περιπτώσει Ελληνοπόντιο, που να μη θυμάται τη συγγένεια και τα πραγματικά ή φανταστικά κατορθώματα των προγόνων του, άσχετα από το αν πρόκειται για κατορθώματα του πρόσφατου ή του πολύ μακρινού παρελθόντος."[1]

Η ιστορια του ποντιακού ελληνισμού της Σοβιετικής Ενωσης από την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980 ήταν άγνωστη. Οι πρώτες προσπάθειες καταγραφής της ιστορίας και περιγραφής της κοινωνικής δομής των ελληνοποντιακών κοινοτήτων, άρχισαν το 1987,[2] αλλά ήταν αποσπασματικές, με χρονικά κενά και για ωρισμένες περιοχές. Αυτό οφειλόταν κυρίως στο ότι οι πληροφορίες ουσιαστικά αντλουνταν από προσωπικές μαρτυρίες των νεοφερμένων, οι οποίοι όμως προέρχονται από πληθυσμό με διασπορά σε πολυ διαφορετικές και απομακρυσμένες μεταξύ τους περιοχές και με διαφορετικές ιστορικές πορείες κατά τόπο εγκατάστασης των ίδιων ή των οικογενειών τους τη δεκαετία του 1940. Η πληροφόρηση από δευτερογενείς πηγές, κυρίως ελληνοσοβιετικά έντυπα, ήταν επίσης περιορισμένη, γιατί η δημοσιοποίηση των γεγονότων της σταλινικής περιόδου είναι πρόσφατη. Στην ξένη βιβλιογραφία, πληροφορίες για τις σταλινικές διώξεις εναντίον του ελληνοποντιακού πληθυσμού παρουσιάζονται

---

1. Θ. Κεσίδης, "Η Εδσφική Διάταξη των Ελλήνων της ΕΣΣΔ", Νέοι Καιροί: Σοβιετικό Πολιτικό Περιοδικό 3 (Μάρτης 1989):36.

2. Τότε πρωτοεμφανίστηκαν άρθρα στον ημερήσιο τύπο και άρχισε, σε εθνικό επιπεδο, η πληροφόρηση για την ιστορία του ποντιακού ελληνισμου της Σ.Ε., καταρχήν από τα έντυπα και τις εκδηλώσεις των ποντιακών συλλόγων, και στη συνέχεια από τις εισηγήσεις στο Β' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο.

ΧΑΡΤΗΣ 12
ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΠΟΝΤΙΑΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ (1987)

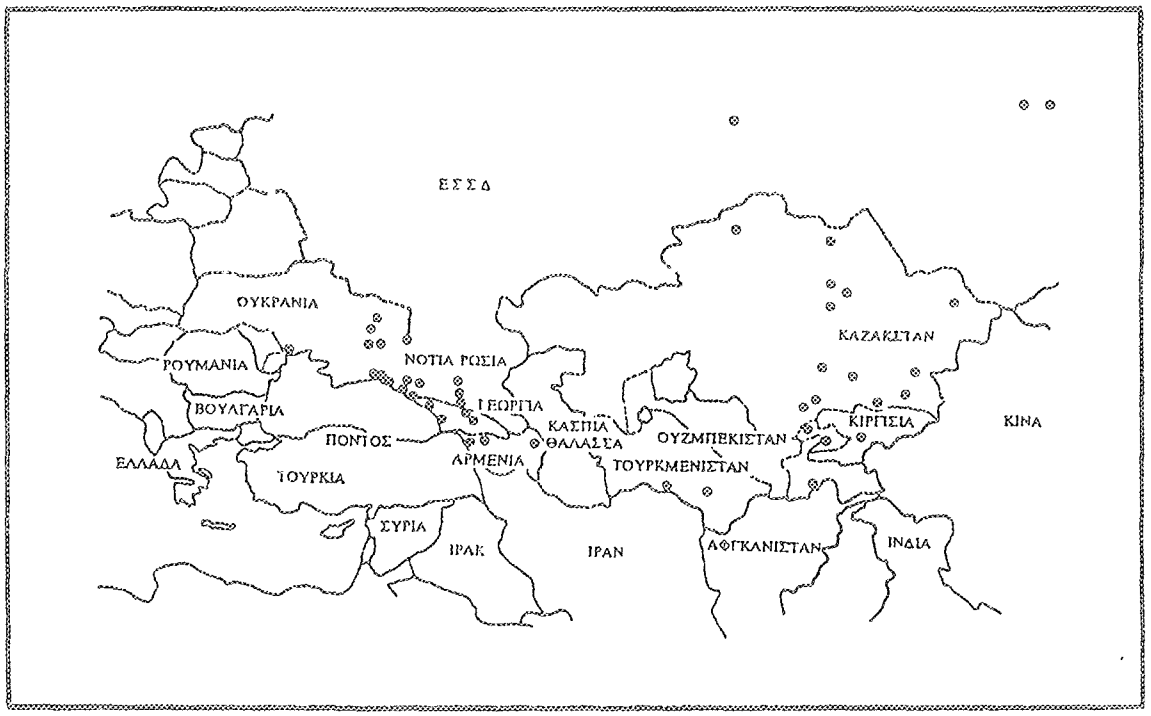

Ο χάρτης σχεδιάστηκε βάσει των πληροφοριών Ποντίων από τη Σοβιετική Ενωση, μελών του ποντιακού συλλόγου "Αργώ".

επίσης σε περιορισμένη έκταση.[1] Η σημαντικότερη ίσως συνεισφορά των δευτερογενών πηγών στη γνώση της ελληνοποντιακής κοινωνίας στη Σοβιετική Ενωση προέρχεται από τα έντυπα των ποντιακών συλλόγων,[2] και από βιβλία που εκδίδονται μετά το 1989.[3] Η παρουσα έρευνα, από την οποία κυρίως αντλούνται τα στοιχεία που ακολουθούν όσον αφορά τις διώξεις και τις συνθήκες ζωής του ποντιακού ελληνισμου στην κεντρική Ασία, στηρίζεται σε προφορικές μαρτυρίες Ελλήνων του Καυκάσου που οι ίδιοι, ή οι γονείς τους, εκτοπίστηκαν βίαια το 1949 από την δημοκρατία της Γεωργίας και εγκαταστάθηκαν στις μουσουλμανικές κεντροασιατικές σοβιετικές δημοκρατίες της Κιργισίας, του Ουζμπεκιστάν και κυρίως του Καζαχστάν.

Η Ελληνοποντιακή Κοινωνια της Σοβιετικής Ενωσης από το 1917 Μέχρι το 1937. Η Περιοδος Επικράτησης της Λενινιστικής Ιδεολογίας και Πολιτικής για τα Εθνη

Οταν ξεσπά η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, ο ελληνοποντιακός πληθυσμός αντιμετωπίζει το πρόβλημα της αναγκαστικής επιλογής υποστήριξής της ή έμπρακτης αντίστασης. Το ότι δεν υφίσταται δυνατότητα ουδετερότητας, σε συνδυασμό με το ότι υπάρχει ελληνικό εθνικό κράτος, υποστηρίζει την τάση φυγής, η οποία ενισχυεται από ιστορικά γεγονότα, όπως η εθνικιστική

---

1. Παραδείγματος χάρη, στο βιβλιο του Robert Conquest, The Nation Killers (London, 1970), σελ. 110-111, αναφέρεται ότι το 1944 περίπου 10.000 Ελληνες της Κριμαίας εξορίζονται στο Καζαχστάν και ότι στις 14 Ιουνίου 1949, 40.000 Ελληνες της Μαύρης Θάλασσας εξορίζονται μετά από προειδοποίηση δύο ωρών. Πολύ αργότερα, το 1991, παρουσιάζεται πληρέστερη εικόνα των σταλινικών διώξεων εναντίον των Ελλήνων του Πόντου στο ειδικό τεύχος με τίτλο The Odyssey of the Pontic Greeks του Journal of Refugee Studies.

2. Βλ. Παράρτημα, σελ. 335-341.

3. Το 1989 εκδίδεται στα ελληνικά το βιβλίο του Ανδρέα Η. Ζαπάντη, Ελληνο-Σοβιετικές Σχέσεις 1917-1941, ό.π., του οποίου η πρώτη έκδοση είχε πραγματοποιηθεί στα αγγλικά το 1982. Το βιβλίο παρουσιάζει και τις διώξεις του ελληνικού πληθυσμού της Σοβιετικής Ενωσης. Ο συγγραφέας δεν αναφέρει ονομαστικά τον ποντιακό ελληνισμό, αλλά παρέχει πολυτιμες πληροφορίες αφενός για τους διωγμούς σε περιοχές κατοικούμενες από Πόντιους, αφετέρου για την ξένη βιβλιογραφία, τη σχετική με τις διώξεις, από τη δεκαετία του 1950. Το 1990 εκδίδεται το βιβλίο του Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη), το οποίο στηρίζεται κυρίως σε προφορικές μαρτυρίες.

πολιτική που ασκείται από τους μενσεβίκους στη Γεωργία,[1] η προέλαση του τουρκικού στρατού στον Καύκασο το 1918,[2] η βία την οποία η αρμενική κυβέρνηση ασκεί στη στρατολόγησή τους,[3] η αποτυχημένη εκστρατεία της Αντάντ στην Ουκρανία εναντίον των μπολσεβικικών στρατευμάτων το 1919.[4] Οσοι απομένουν, χωρίζονται στα δύο. Πολλοί είναι αυτοί που διώκονται λόγω της ένταξής τους στην αστική τάξη. Το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου του Ευξείνου Πόντου διεξάγεται από τους εγκατεστημένους στην τσαρική Ρωσία Ελληνες.[5] Για ένα σχεδόν αιώνα το εμπόριο των σιτηρών και των οσπρίων της νότιας Ρωσίας βρίσκεται στα χέρια των Ελλήνων της Οδησσού, της Κριμαίας, του Ταϊγανίου και του Ροστόβ.[6] Ελληνες συμπεριλαμβάνονται στους πρώτους βιομήχανους,[7] δημιουργούν τον πυρήνα της πρώτης "Ρωσικής Ατμοπλοϊκής Εταιρείας",[8] Ελληνες βρίσκονται στη νότια Ρωσία και στον Καύκασο, επικεφαλής του εμπορίου και των οικονομικών υπηρεσιών.[9] Στην Κριμαία και τον

---

1. Αυτό αφορά σημαντικό τμήμα του ελληνοποντιακου πληθυσμού της Τσάλκας, η οποία ειναι περιοχή της ορεινής Γεωργίας. Βλ. Θ. Κεσίδη, "Η Εδαφική Διάταξη των Ελλήνων της ΕΣΣΔ", ό.π., σελ. 38.

2. Η προσάρτηση της περιοχής του Καρς στην τουρκική επικράτεια πραγματοποιείται το 1918. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Το Χρονικό του Καρς, ό. π.

3. Βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, "Υπόμνημα Περί των Καυκασίων Μεταναστών και των Προσφύγων του Πόντου", Ποντιακή Εστία 3 (Μάϊος-Ιούνιος 1975):29.

4. Η συμμετοχή της Ελλάδας με 23.000 στρατιώτες στην αποτυχημένη αντιμπολσεβικική εκστρατεία της Αντάντ (Ιανουάριος-Μάϊος 1919) έχει καταστροφικές συνέπειες για τις ελληνικές κοινότητες, καθώς χιλιάδες Ελληνες εγκαταλείπουν πανικόβλητοι τα σπίτια τους ακολουθώντας την υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Για τις συνέπειές της εκστρατείας στις ελληνοποντιακές κοινότητες της περιοχής, βλ. Αλέξη Αλεξανδρή, "Η Ανάπτυξη του Εθνικού Πνεύματος των Ελλήνων του Πόντου 1918-1922: Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και Τουρκική Αντίδραση", στο Θάνος Βερέμης και Οδυσσέας Δημητρακόπουλος (Επιμ.), Μελετήματα Γύρω Από τον Βενιζέλο και την Εποχή του, ό.π., σελ. 440-441, και Γεώργιο Η. Σακκά, Η Ιστορία των Ελλήνων της Τριπόλεως του Πόντου 2η έκδ. (Αθήναι, 1979), σελ. 218.

5. Βλ. Νικο Γ. Σβορώνο, ό.π., σελ. 90.

6. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και τα 33 Χρόνια του εν Αθήναις Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων (Αθήναι: Εκδ. του Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων, 1953), σελ. 93.

7. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, ό.π., σελ. 91.

8. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, ό.π., σελ. 93.

9. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, ό.π., σελ. 91, 92.

Καυκασο, η καπνοκαλλιέργεια διδάσκεται από Πόντιους μετανάστες, που φέρνουν τους σπόρους από το Μικρασιατικό Πόντο.[1] Στον Καύκασο, Ελληνες κατέχουν το προνόμιο εκμετάλλευσης των μεταλλείων αργύρου και σε μεγάλο βαθμό την εκμετάλλευση των μεταλλειων μαγγανίου.[2] Η νέα κοινωνική πραγματικότητα, στην οποία στοχευει η Οκτωβριανή επανάσταση και η αναταραχή που επικρατεί πριν την πλήρη επικράτηση των μπολσεβίκων, θίγει σημαντικό ποσοστό του ελληνοποντιακου πληθυσμού, που προσπαθεί, κυρίως μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920,[3] να καταφύγει στο ελληνικό κράτος. Αυτό ισχυει ιδιαιτερα για τους οικονομικά ευπορους. Η Α. Μακρίδη-Καλλιγά περιγράφει την κατάσταση στο βόρειο Καύκασο, και ειδικά στην πόλη Κριμσκαγια, τα πρώτα μεταπαναστατικά χρόνια: "Ο παππους μου, Γεώργιος Μακρίδης, από την Τραπεζουντα του Πόντου, ειχε στολίσκο εφτά ιστιοφόρων, με τα οποία μετέφερε εμπορεύματα από τον Πόντο στον Καυκασο μέχρι Νοβοροσίοκ, και από τον Καύκασο στον Πόντο. Το 1877 πολλοί Ελληνες του Πόντου καταφεύγουν στη Ρωσία, λόγω του Ρωσο-τουρκικού πολέμου. Ο παππους μου ήταν και Ρωσο-υπήκοος, και όλους τους Ρώσους υπηκόους η Τουρκία τους έδιωξε. Το 1878 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Κριμσκαγια και συνέχισε την εμπορική δραστηριότητα, όπως και ο πατέρας μου, Χριστόφορος Μακρίδης. Η οικογένειά μου έμεινε στην Κριμσκαγια μέχρι το 1921. Τα χρόνια, από το 1917 μέχρι το 1921, υποφέραμε πολύ, γιατί είμαστε αστοί. Στα βουνά υπήρχαν αντάρτες, που έκαναν επιδρομές, σκότωναν μπολσεβίκους, έπαιρναν όπλα και άλλα εφόδια και έφευγαν. Μετά οι μπολσεβίκοι συνελάμβαναν ιερείς, επιστήμονες, εμπόρους, τους φυλάκιζαν σαν όμηρους, και μερικους τους εκτελούσαν. Ο πατέρας μου, φυλακίστηκε τρεις φορές, σαν όμηρος, στο υπόγειο του ελληνικου σχολείου της Κριμσκαγια. Αν το 1921 δεν φεύγαμε κρυφά, μπορει να είχε την τύχη φίλων του, που εκτελέστηκαν αργότερα."[4]

Πολλοί όμως ειναι και όσοι ενσιερνιζονται τις καινουργιες ιδέες αφου οι Ελληνοπόντιοι στην πλειονότητά τους είναι αγρότες, κυρίως καλλιεργητές καπνών. Μόνο 20% είναι εργάτες, υπάλληλοι και βιοτέχνες που ζούν στις πόλεις.[5]

Ελληνες του Πόντου μετέχουν σ' όλες τις επαναστατικές τάσεις. Υπαρχηγός του κόκκινου στρατου είναι ο Β. Τριανταφυλλίδης, ο Γ. Πσσαλίδης είναι στέλεχος στους μενσεβίκους,

---

1. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, ό.π., σελ. 91.

2. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, ό.π., σελ. 91.

3. Μετά τα μέσα της δεκαετίας, περιορισμένος αριθμός οικογενειών έρχεται το 1929. Πληροφορία από προσωπική μαρτυρία.

4. Μαρτυρία Αθηνάς Μακρίδη-Καλλιγά. Οι συνεντεύξεις με την πρώτη γενιά είναι επώνυμες με άδεια των ερωτωμένων.

5. Βλ. Απόστολο Καρπόζηλο, "Οι Ελληνοπόντιοι της Σοβιετικής Ενωσης", Αντί 446 (Παρασκευή 7 Σεπτεμβρίου 1990-Πέμπτη 13 Σεπτεμβριου 1990):43.

ο Θ. Παπαδόπουλος είναι υπαρχηγός στο αναρχικό κίνημα του Μάχνο.[1]

Η επικράτηση των μπολσεβίκων καταστρέφει την υφιστάμενη κοινωνική δομή της ελληνοποντιακής κοινωνίας επιβάλλοντας μια νέα τάξη πραγμάτων, αλλά δεν αποτελεί εμπόδιο στην πνευματική ανάπτυξη που χαρακτηρίζει τον ποντιακό ελληνισμό της προεπαναστατικής Ρωσίας. Στην τσαρική Ρωσία, παρά τη συστηματική προσπάθεια της κρατικής εξουσίας να εκρωσίσει τον ελληνικό πληθυσμό, όλες οι ελληνοποντιακές κοινότητες έχουν ελληνικά σχολεία και εκκλησίες. Οι ιερείς και οι δάσκαλοι είναι συνήθως απόφοιτοι του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας.[2] Στην Τυφλίδα της Γεωργίας, το πρώτο τυπογραφείο δημιουργείται από τον Πόντιο Μιχαήλ Στεφάνου.[3] Χαρακτηριστική είναι η παρουσίαση της εκπαίδευσης στην πόλη Καρς του Καυκάσου, που πραγματοποιεί ο Χ. Σαμουηλίδης: "Η συστηματική προσπάθεια της τσαρικής διοίκησης να εκρωσίσει το ελληνικό στοιχείο του κυβερνείου, με την ίδρυση αποκλειστικά ρωσικών σχολείων στις ελληνικές κοινότητες, όχι μόνο δεν πέτυχε στο σκοπό της, αλλά, αντίθετα, οι απλοί άνθρωποι του ποντιακου λαου με τη σθεναρή στάση τους, επέβαλαν στη ρωσική διοίκηση να διδάσκεται, ως υποχρεωτικό μάθημα, η ελληνική γλώσσα, παράλληλα με τη ρωσική. Και αυτό, όχι μόνο στα 81 ελληνικά χωριά, αλλά και στο ίδιο το κρατικό εφτατάξιο Πρακτικό Λύκειο του Καρς, όπου η ελληνική γλώσσα διδασκόταν υποχρεωτικά στους Ελληνόπαιδες κατά τα τέσσερα πρώτα χρόνια της φοίτησής τους σ' αυτό. Το ίδιο γινόταν και στη Δημόσια Αστική Σχολή (Σχολαρχείο) του Καρς, όπου επίσης διδασκόταν η νεοελληνική γλώσσα ως υποχρεωτικό μάθημα, όπως και η αρμενική για τους Αρμενόπαιδες, γεγονός που δεν συνέβηκε σε κανένα άλλο μέρος της αχανούς τσαρικής πολυεθνικής αυτοκρατορίας, δηλαδή να διδάσκεται μη ρωσική γλώσσα σε κρατική ρωσική σχολή. Επιπλέον, οι καθηγητές της νεοελληνικής και αρμενικής γλώσσας στο Πρακτικό Λυκειο και την Αστική Σχολή του Καρς μισθοδοτούνταν από το ρωσικό δημόσιο. Στα ελληνικά χωριά όμως, οι δάσκαλοι της ελληνικής γλώσσας, απόφοιτοι του Φροντιστηρίου Τραπεζούντας, αμείβονταν αποκλειστικά από την κοινότητα του κάθε χωριού, και όχι από το κράτος. Με δαπάνες της ελληνικής κοινότητας ιδρύθηκαν και μέσα στην πόλη του Καρς ένα καθαρά ελληνικό δημοτικό σχολείο, σε ιδιόχτητο οίκημα, και ένα ελληνικό ημιγυμνάσιο."[4]

Τα χρόνια που ακολουθούν την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 μέχρι την πλήρη επικράτηση του Ι. Στάλιν στην εξουσία, οι σοβιετικές κυβερνήσεις ακολουθουν τη λενινιστική ιδεολογία και πολιτική της ελευθερίας της μητρικής γλώσσας και του τρόπου ζωής των εθνών. Σύμφωνα με τον Β. Λένιν, "Το δημοκρατικό κράτος πρέπει

---

1. Βλ. Βλάση Αγτζίδη, "Οι Πόντιοι στη Σοβιετική Ενωση", Τότε 31 (Φεβρουάριος 1988):38.

2. Πληροφορίες από την έρευνα. Επίσης για την εκπαίδευση στην πόλη Καρς του Καυκάσου, βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Το Χρονικό του Καρς, ό.π., σελ. 15-16.

3. Βλ. Γεωργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 11.

4. Χρήστος Σαμουηλίδης, Το Χρονικό του Καρς, ό.π., σελ. 15-16.

Το κόμα, — ίπε το XVI σινέδριο, — πρέπι να διναμόςι τον αγόνα ενάντια χε στις διο παρέκλιςες στο εθνικο ζίτιμα χε ενάντια στιν σιμφιλιοτικότιτα μάφτες διναμόνοντας σινχρονα την δυλια για τις πραχτικι εφαρμογι τις λενινιστικις εθνικις πολιτικις, για τιν εκςάλιπςι τον στιχίον τις εθνικις απιςότιτας χε τιν φαρδια ανάπτικςι τις σοσιαλιστικις ικονομικις χε κυλτύρας τον λαον τις Σοβετικις ένοσις".

Απόσπασμα για τη λενινιστική εθνική πολιτική από βιβλίο Κοινωνιολογίας του 1933, που διδασκόταν στα ελληνικά σχολεία.

Πηγή: Μ. Οβσιανίκοβα και Μιι. Λεβιτάν, Κινονιολογία για το Μεσέο Σκολίο, σελ. 94.

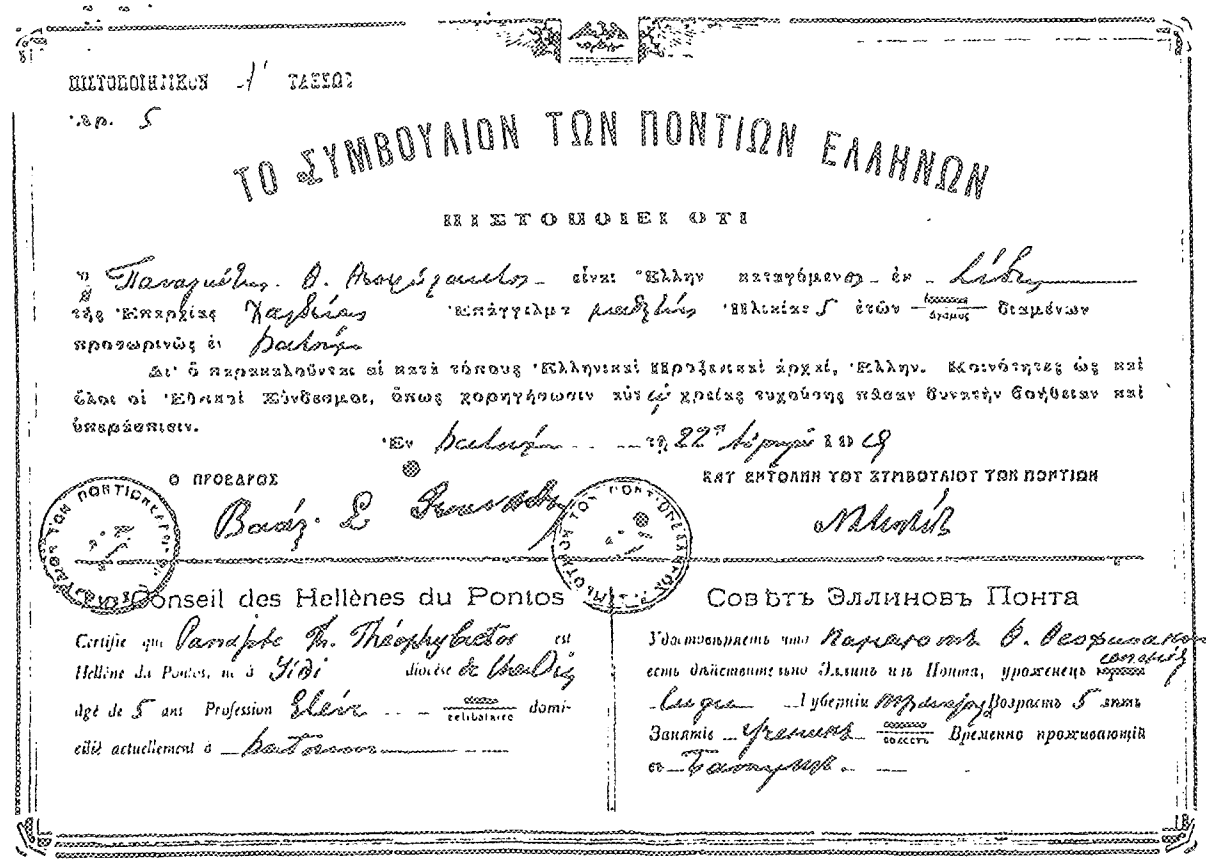

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟΝ Α' ΤΑΞΕΩΣ

Αρ. 5

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΠΙΣΤΟΠΟΙΕΙ ΟΤΙ

ο Παναγιώτης Θ. Θεοφιλακόπουλος είναι Έλλην καταγόμενος εκ Λιβάς της Επαρχίας Χαλδίας Κωνσταντινουπόλεως ηλικίας 5 ετών — οικογένεια — διαμένων προσωρινώς εν Βατούμ

Δι' ο παρακαλούνται αι κατά τόπους Ελληνικαί Περιφερειακαί Αρχαί, Έλλην. Κοινότητες ως και όλοι οι Εθνικοί Σύνδεσμοι, όπως χορηγήσωσιν αυτώ χρείας τυχούσης πάσαν δυνατήν βοήθειαν και υπεράσπισιν.

Εν Βατούμ τη 22η Ιουνίου 1919

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ — ΚΑΤ' ΕΝΤΟΛΗΝ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ

Βασ. Σ. Ιωαννίδης — Μιλτ.

Conseil des Hellènes du Pontos

Certifie que Panayote Th. Théophylactos est Hellène du Pontos, né à Yidi district de Baldis âgé de 5 ans Profession — célibataire domicilié actuellement à Batoum

Совѣтъ Эллиновъ Понта

Удостовѣряетъ что Панаіотъ Ѳ. Ѳеофилактосъ есть дѣйствительно Эллинъ изъ Понта, уроженецъ села Ени Сагра губерніи Трапезундской возраста 5 лѣтъ Занятія — холостой Временно проживающій въ Батумѣ

Πιστοποιητικό Α' τάξης από το συμβούλιο των Ποντίων Ελλήνων στο Βατουμ.

Πηγή: Βλάσης Αγτζίδης, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, σελ. 69.

οπωσδήποτε ν' αναγνωρισει την πλέρια ελευθερία των διαφόρων γλωσσών και να απορρίψει κάθε προνόμιο για μια απ' τις γλώσσες. Το δημοκρατικό κράτος δεν θα επιτρέψει να καταπνίγεται καμιά εθνότητα από μια άλλη ή να μπαίνει σε κατώτερη μοίρα απ' αυτήν, σε κανένα τομέα ή κλάδο των κοινωνικών υποθέσεων. (...) Η εκπαιδευτική πολιτική των εργατων όλων των χωρών είναι ενιαία: ελευθερία της μητρικής γλώσσας (...)".[1] Η απόφαση του 16ου συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ενωσης καθορίζει κάθε εθνότητα να διδάσκεται τη γλώσσα της στη γλώσσα της.[2]

Το γλωσσικό αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα του ελληνοποντιακού πληθυσμού της Σοβιετικής Ενωσης. Η αστική τάξη, τόσο στο Μικρασιατικό Πόντο, όσο και στην επικράτεια της τσαρικής Ρωσίας, γνωριζε τη νεοελληνική γλώσσα, λόγω της διδασκαλίας της στα ελληνικά σχολεία. Η τάξη αυτή όμως, εξολοθρεύεται στο μεγαλύτερο ποσοστό της από τους νεότουρκους και αργότερα από τους μπολσεβίκους, ή καταφευγει στο ελληνικό κράτος. Από τον πληθυσμό που παραμένει στα σοβιετικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας, μικρό ποσοστό μπορεί να μιλά και να γράφει τη νεοελληνική. Ο Α. Καρπόζηλος αναφέρει ότι "Η γλώσσα που μιλούσαν ήταν η ποντιακή, η οποία διέφερε ανάλογα με την περιοχή από την οποία καταγόταν κανείς. Τη δημοτική μιλούσαν λίγοι και κατά κανόνα όσοι διέθεταν κάποια σχετική μόρφωση. Έτσι όταν οι ελληνικές κοινότητες άρχισαν να οργανώνονται εκ νέου κάτω από το καθεστως που επέβαλε πλέον η Οκτωβριανή Επανάσταση, ένα από τα πρώτα προβλήματα που έπρεπε να λυθεί ήταν το γλωσσικό. Και τούτο γιατί η ελληνική μειονότητα ως προς το θέμα της γλώσσας παρουσίαζε μία ιδιαιτερότητα σε σχέση με τις υπόλοιπες εθνικές μειονότητες. Η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων της Γεωργίας και του Καυκάσου μιλούσε ποντιακά. Αντίθετα στην περιοχή της Μαριουπολης και στα γύρω ελληνικά χωριά μιλουσαν Μαριουπολίτικα, μία διάλεκτο με πολλά γλωσσικά στοιχεία ξένα προς την ελληνική, και μόνον στην Κριμαία υπήρχαν μερικές κοινότητες όπου οι Ελληνες μιλούσαν την κοινή δημοτική. Ποια θα ήταν, λοιπόν, η επίσημη γλώσσα της ελληνικής μειονότητας --η δημοτική, την οποία ελάχιστοι μιλούσαν ή η ποντιακή;"[3]

Το 1926 στην πανενωσιακή σύσκεψη, στην οποια μετέχουν και έλληνες διανοούμενοι, πραγματοποιείται η πρώτη μεταρρυθμιση της ελληνικής γλώσσας. Αποφασίζεται η κατάργηση της διδσκαλίας της καθαρεύουσας και η διδασκαλία της δημοτικής. Εισάγεται η φωνητική γραφή, που καταργεί την ορθογραφία. Στη φωνητική γραφή δεν χρησιμοποιούνται τα πνεύματα και οι δίφθογγοι. Από τα ι, η, υ παραμένει μόνο το ι, από τα ο και ω το ο, από τα ς και σ το ς. Το γράμμα υ χρησιμοποιείται αντί της διφθόγγου ου, τα π και ς αντί του ψ, τα κ και ς αντί του ξ. Ο Κ. Τοπχαράς, ο οποίος έγραψε γραμματική της ποντιακής διαλέκτου με φωνητική γραφή για τα

---

1. Β.Ι. Λένιν, Το Δικαίωμα των Εθνών για Αυτοδιάθεση (Αθήνα: Εκδ. Ειρήνη, 1975), σελ. 51.

2. Βλ. Κ. Τοπχαρά, ό.π., σελ. ζ'.

3. Απόστολος Καρπόζηλος, ό.π., σελ. 43.

Το εξώφυλλο της γραμματικής της ποντιακής διαλέκτου.
Σοβιετική Ενωση, 1932.

παιδιά των ελληνοποντίων που ζουσαν στη Σοβιετική Ενωση τις δεκαετίες 1920 και 1930, παρουσιάζει στον πρόλογο του βιβλίου του τη σημαντικότητα των αποφάσεων του 1926 για το γλωσσικό ζήτημα και εξηγεί γιατί πρέπει να διδάσκεται η ποντιακή αντί της νεοελληνικής, και πως τελειωτικά θα επιλυθει το γλωσσικό ζήτημα με την επιστημονική μελέτη της μητρικής, της ποντιακής γλώσσας: "Ολ ενθιμυνταν τιν μεταριθμιςιν ντο επικεν ςιν γλοςανεμυν ςα 1926 10 τι καλομινα το Πανςιδεζμικον ι ςιςκεπςι οπυ εμαζεφταν αντιπροςοπι αςι ρομεις δουλεφτάδες τι μορφοςις. Ατο ι μεταριθμιςι εκρεμςεν το τεχνιτον τιν γλοςαν "καθαρεβυσα" κε το ιςτορικον τιν ορθογραφιαν, απαν ςα οπια εμαθιζαν υς ατοτες ςα ςκολια κε απαν ςα οπια εγινυτον ολεν το μορφοτικον ι δυλια αναμεςα ςι εργαζομενυς ρομεις τι ΣΣΣΔ. Σον τοπον τατινετερον ι ςιςκεπςι εβαλεν το φονιτικον τιν ορθογραφιαν κε τιν δημοτικιν, δηλαδι τιν γλοςαν το οπιον ομιλυν ςιν Ελαδαν. Το ςπυδεοτερον ι ςιμαςια τι μεταριθμιςις ετον το εμπαζμαν τι φονιτικυ τορθογραφιας κιατο ετον μεγαλον ποδαρεαν προς τα εμπρος ςο γλοςικον το ζιτιμανεμυν. (...) Ι ςιςκεπςι εςτιλεν ςον κρεμον κε ςον αγιριςτον το τεχνιτον, το πςοφεμενον τιν καθαρεβυςαν κε εξενκεν ςον τοποναθε τιν δημοτικιν, γλοςαν ζοντανον, αλομος ζοντανον οχι για τεμετερον τι μαζαν, επιδι ςατο τι γλοςαν εκαλατζεβαν κε καλατζεβνε, οχι τα εργαζομενα ρομεικα μαζας τι Σοβ. Σιδεζμυ, αλα ι κατομεριτ ι ελινες αφκα ςιν Ελαδαν. Εναν αςα κιριοτερα ετιας, ντο ατοτες κεπορεςεν τελιοτικα να λιετε το γλοςικον ζιτιμαν εν το εκςις--υς ατοτε ακομαν κε υς τελεφτεα κανις κεκαταπιαςτεν να μελετα επιςτημονικα, διαλεχτικα το μιτρικον τι γλοςανεμυν, το ποντεικον τιν γλοςαν."[1]

Οι συζητήσεις για το γλωσσικό ζήτημα συνεχίζονται μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1930. Ο κυριος προβληματισμός, αφορά το αν πρέπει να διδάσκεται η δημοτική ή η ποντιακή, αλλά τίθεται και το θέμα της Μαριουπολίτικης διαλέκτου, που μιλιέται από μεγάλο αριθμό Ελλήνων της Αζοφικής, οι οποίοι δεν δηλωνουν Πόντιοι. Στις

---

1. Κ. Τοπχαράς, ό.π., σελ. vii.
Μετάφραση: Ολοι θυμούνται τη μεταρρύθμιση που έκανε στη γλώσσα μας το 1926 στις 10 Μαΐου η Πανσυδεσμική Σύσκεψη όπου μαζευτηκαν αντιπρόσωποι από τους έλληνες διανοούμενους. Αυτή η μεταρρύθμιση γκρέμισε την τεχνητή τη γλώσσα "καθαρεύουσα" και την ιστορική ορθογραφία, πάνω στα οποία μάθαιναν μέχρι τότε στα σχολεία και επάνω στα οποία γινόταν όλη η μορφωτική δουλιά ανάμεσα στους εργαζόμενους Ελληνες της ΕΣΣΔ. Στη θέση τους η σύσκεψη έβαλε την φωνητική ορθογραφία και τη δημοτική, δηλαδή τη γλώσσα που μιλούν στην Ελλάδα. Η σπουδαιότερη σημασία της μεταρρύθμισης ήταν η εισαγωγή της φωνητικής ορθογραφίας κι αυτό ήταν μεγάλο βήμα προς τα εμπρός για το γλωσσικό μας ζήτημα. (...) Η σύσκεψη έστειλε στον γκρεμό και στον αγύριστο, την τεχνητή, την πεθαμένη την καθαρεύουσα και έβαλε στον τόπο της τη δημοτική, γλώσσα ζωντανή, αλλ' όμως ζωντανή όχι για το δικό μας πληθυσμό, επειδή αυτή τη γλώσσα μιλουσαν και μιλούν όχι οι εργαζόμενοι Ελληνες της Σοβιετικής Ενωσης αλλά οι κατωμερίτες Ελληνες κάτω στην Ελλάδα. Μια από τις κυριότερες αιτίες που τότε δεν μπόρεσε ολοκληρωτικά να επιλυθεί το γλωσσικό ζήτημα είναι η εξής--όπως τότε, ακόμη και όπως τελευταία, κανένας δεν καταπιάστηκε να μελετά επιστημονικά, διαλεχτικά τη μητρική μας γλώσσα, την ποντιακή γλώσσα.

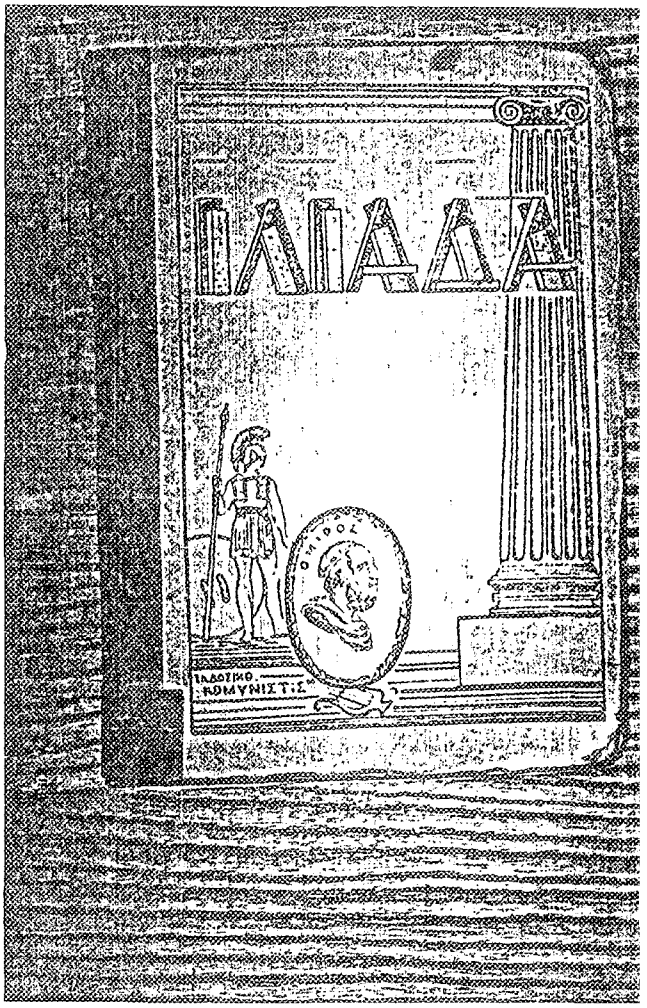

Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση.

Πηγή: Αρχείο R.M. Dawkins, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

συζητήσεις μετέχουν και ασκουν σημαντική επιρροή και Ρώσοι γλωσσολόγοι. Η τελική απόφαση, που παίρνεται ομόφωνα σε συνέδριο, που συγκαλείται στη Μόσχα τον Απρίλιο του 1934, καθορίζει στα σχολεία να διδάσκεται μόνο η δημοτική, παράλληλα όμως να χρησιμοποιούνται και τα τοπικά ιδιωματα, όσο οι μάζες θα δυσκολευονται ακόμη να διαβάζουν την κοινή δημοτική.[1]

Η λενινιστική ιδεολογία και πολιτική αντιμετώπισης των εθνικών ομάδων επικρατεί την περίοδο 1917-1937, με αποτέλεσμα μεγάλη πνευματική ανάπτυξη του ελληνοποντιακού πληθυσμού. Στα σχολεία τα παιδιά διδάσκονται τη νεοελληνική με φωνητική γραφή, χτίζονται νέα σχολεία, ιδρύονται βιβλιοθήκες, εκδίδονται ελληνικά έντυπα, μεταφράζονται στη δημοτική και στην ποντιακή θεωρητικοί του μαρξισμού και Ρώσοι κλασικοί, δίνονται ελληνικές θεατρικές παραστάσεις. Στο Σοχούμ λειτουργεί ελληνικό θέατρο. Την ίδια εποχή εκδίδονται πολλές ελληνικές εφημερίδες. Το 1921 αρχίζουν να κυκλοφορούν στο Βατουμ, η εφημερίδα Κομμουνιστής και στο Ροστόβ επί του Ντον, ομωνυμη εφημερίδα στη Μαριουπολίτικη διάλεκτο. Το 1924 εκδίδεται στο Κρασνοντάρ η εφημερίδα Αλήθεια. Το 1930 αρχίζουν να κυκλοφορούν οι εφημερίδες Μπολσεβίκος και στην Ουκρανία, στη Μαριούπολη ο Κολλεχτιβιστής. Το 1931 κυκλοφορεί ο Κολχόζνικος. Η τελευταία ελληνική εφημερίδα εκδίδεται στη νεοελληνική, το 1932, στον Καύκασο, στο Σοχούμ, με τον τίτλο Κομμουνιστής και αργότερα μετονομάζεται σε Κόκκινος Καπνάς (Καπνεργάτης). Ο Κόκκινος Καπνάς μετονομάζεται πάλι σε Κομμουνιστή το Σεπτέμβριο του 1937 και συνεχίζει την έκδοσή του μ' αυτό τ' όνομα για άλλους έξη περίπου μήνες, δηλαδή μέχρι τη στιγμή απαγόρευσης της κυκλοφορίας όλων των ελληνικών εφημερίδων. Εφημερίδα με τον τίτλο Κομμουνιστής εκδίδεται και στο χωριό Κρίμσκαγια του Κρασνοντάρ,[2] στην ποντιακή γλώσσα. Υπάρχει πλήθος τοπικών ελληνικών εφημερίδων, γεγονός που ευνοείται από την ύπαρξη πολλών μικρών ελληνικών τυπογραφείων. Η έκδοση όμως των ελληνικων εντυπων πραγματοποιείται κυρίως από δύο μεγάλους ελληνικούς εκδοτικούς οίκους, τον Κολλεχτιβιστή, στη Μαριουπολη, στην Ουκρανία, και τον Κομμουνιστή, στο Ροστόβ, στον Καύκασο.[3]

Ο Α. Καρπόζηλος μας δίνει την εικόνα της εκδοτικής δραστηριότητας της εποχής: "Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του

---

1. Για τις συζητήσεις για το γλωσσικό ζήτημα βλ. Απόστολο Καρπόζηλο, "Ρωσο-Ποντιακά", Αρχείον Πόντου 38 (1984):155, και Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 152-166.

2. Βλ. Θεοχάρη Κεσίδη, "Οι Ελληνοπόντιοι του Καυκάσου και τα Προβλήματα που Αντιμετωπίζουν Σήμερα", Εβδομαδιαία Εφημερίδα Νέα της Μόσχας (6 Νοεμβρίου 1988):22.

3. Οι πληροφορίες για τις ελληνοποντιακές εφημερίδες είναι από Αρ. Α. Ουλουλιάν, "Η Πορεία του Ελληνισμου της ΕΣΣΔ προς την Πολιτιστική του Ανάπτυξη", Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα Νέα της Μόσχας (18 Ιουνίου 1989):22, από Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 178-182, και από τα ίδια τα έντυπα, όσον αφορά τη διάλεκτο που χρησιμοποιούν.

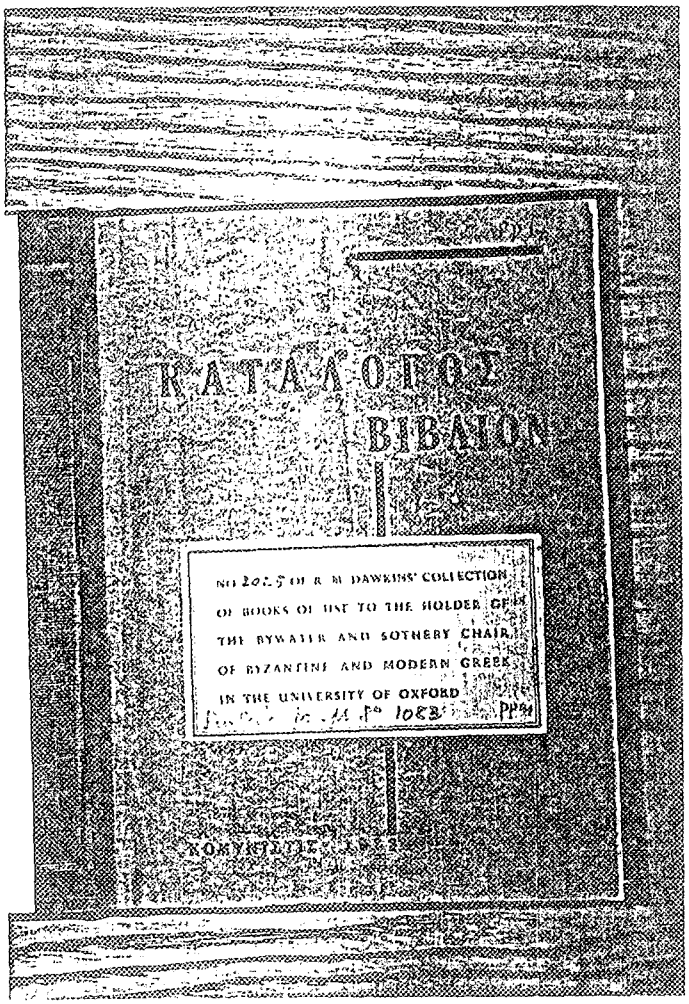

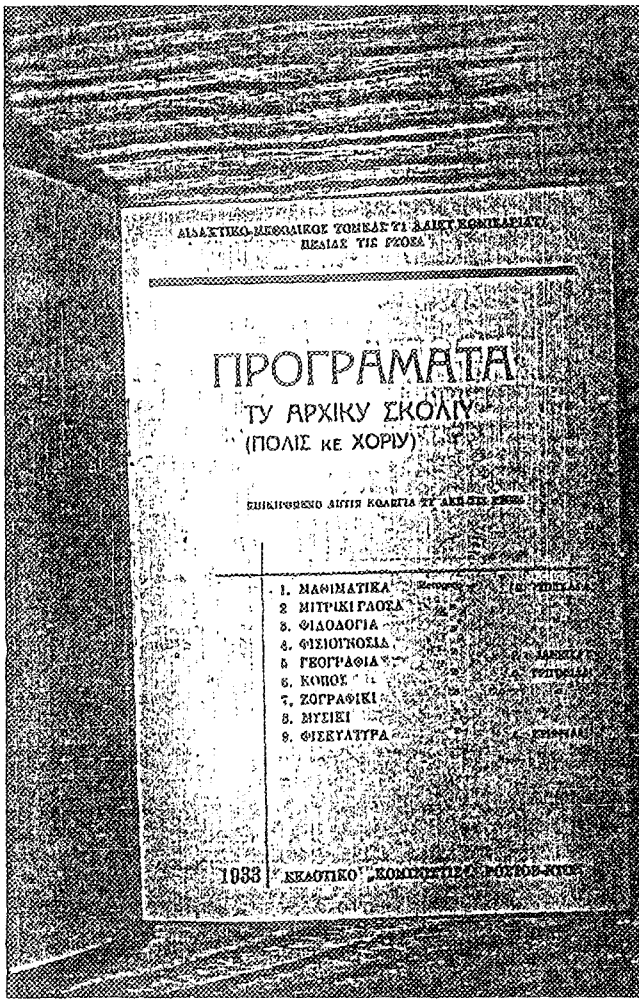

Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση.

Πηγή: Αρχειο R.M. Dawkins, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

1930-1940, γίνονται μεγάλες προσπάθειες για τη διάδοση του ελληνικού βιβλίου. Ελληνικά βιβλία τυπώνονται στο Ροστόβ του Δον, στη Μαριούπολη, στο Κίεβο και στο Δονμπάς. Το 1933 συγκεκριμένα, κυκλοφόρησε ένας κατάλογος των βιβλίων που τυπώθηκαν στην περίοδο 1930-1933 από τον εκδοτικό οίκο "Κομμουνιστής" που εδρευει στο Ροστόβ του Δον. Από αυτόν τον κατάλογο βλέπουμε ότι μέσα σε τρία χρόνια (1930-1933) ο εκδοτικός οίκος "Κομμουνιστής" τύπωσε συνολικά 117 βιβλία. Από αυτά, τα είκοσι εφτά καλύπτουν πολιτικο-οικονομικά θέματα, ενώ άλλα τριάντα χαρακτηρίζονται ως λογοτεχνικά. Επίσης είκοσι έξι αφορούν θέματα αγροτικής οικονομίας και ζητήματα υγιεινής. Τα υπόλοιπα σαράντα τέσσερα βιβλία του καταλόγου είναι σχολικά εγχειρίδια που χρησιμοποιουνται στα ελληνικά σχολεία. Εκτός από τα σχολικά βιβλία που ειναι γραμμένα στη δημοτική, όλα τα άλλα, αν εξαιρέσουμε ελάχιστες περιπτωσεις που μετριούνται στα δάχτυλα, έχουν γραφτει στην ποντιακη. Οι αριθμοί αυτοί αφορούν, όπως είπαμε, τις εκδόσεις μιας τριετίας από έναν μόνο εκδοτικό οίκο. Δεν γίνεται λόγος για τα περιοδικά και τις εφημερίδες που κυκλοφορούν ούτε και για τις ποιητικές ανθολογίες ή τα θεατρικά έργα που γράφονται την περίοδο αυτή."[1]

Τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια η πνευματική ανάπτυξη του ποντιακού ελληνισμού συνοδεύεται και από οικονομική ευημερία. Πληθυσμός στην πλειονότητά του αγροτικός, ευνοείται από την αρχική διανομή της γης του κράτους, της εκκλησίας και των φεουδαρχών στους αγρότες. Είναι η εποχή, που οι φτωχοί αγρότες μετατρέπονται σε μεσαίους. Την εποχή αυτή όμως, διαδέχεται η εποχή της πολιτικής του "πολεμικού κομμουνισμού" που θεσπίζει τη δημιουργία μεγάλων κρατικών αγροκτημάτων (κολχόζ). Η κυριολεκτική στράτευση των αγροτών στα κολχόζ σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της γραφειοκρατίας και τον εμφύλιο πόλεμο, οδηγεί σε μεγάλη πτώση του βιοτικού επιπέδου. Το αδιέξοδο του "πολεμικου κομμουνισμου" ακολουθεί η "νέα οικονομική πολιτική" (Ν.Ε.Π.), που δίνει ώθηση στη μικρή βιομηχανία σαν προϋπόθεση για τη μεγάλη. Η Ν.Ε.Π. επιτρέπει τη δημιουργία μικρών ιδιωτικών βιομηχανιών και παραχωρεί σε ιδιώτες τις εθνικοποιημένες βιομηχανίες, που δεν μπορεί να διαχειριστεί το κράτος. Στον τομέα του εμπορίου και της διανομής το μεγαλύτερο μέρος της βιομηχανίας παύει πλέον να βασιζεται στα κρατικά όργανα για τις αγορές και τις πωλήσεις του, και γίνεται αγοραστής και πωλητής στην ελεύθερη αγορά.

Η νέα οικονομική πολιτική οδηγεί σε νέα περίοδο ανάπτυξης του ποντιακού ελληνισμού. Εκφράζεται και υλοποιείται ακόμη και αίτημα για αυτονομία. Οπως αναφέρει ο σοβιετικός ιστορικός Α. Ουλουλιάν, "Δημιουργήθηκαν τρεις αυτόνομες ελληνικές Επαρχίες με δικά τους διοικητικά, οικονομικά και κομματικά όργανα. Η σχετική απόφαση πάρθηκε στο πρώτο μισό του 1928. Η Κεντρική Εκτελεστική Επιτροπή της ΣΣΔ της Ουκρανίας έδωσε νέα ώθηση στην ανάπτυξη του ελληνικού πληθυσμου της ΕΣΣΔ. Βελτιώθηκε κατά πολύ η οικονομική του κατάσταση, ενεργοποιήθηκε η πολιτιστική ζωή: διευρύνθηκε το δίκτυο εθνικών σχολείων και τοπικών θεάτρων. Το 1935, στην ελληνική αυτόνομη επαρχία της ΣΟΣΔΡ λειτουργούσαν 24 δημοτικά σχολεία, 5 Γυμνάσια και ένα Λυκειο, που είχαν συνολικά 3.760

---

1. Απόστολος Καρπόζηλος, "Ρωσο-ποντιακά", ό.π., σελ. 156-157.

Ελληνικές εκδόσεις στη Σοβιετική Ενωση.

Πηγή: Αρχείο R.M. Dawkins, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

μαθητές. Ιδρυθηκαν ελληνικά τμήματα στις Παιδαγωγικές Σχολές των περισσότερων νότιων επαρχιών της Ουκρανίας, της ΣΟΣΔΡ και της Μαύρης Θάλασσας."[1]

Η περίοδος ανάπτυξης διακόπτεται όταν ο Ι. Στάλιν αποκτά πλήρη εξουσία. Οι πολιτικές επιλογές του οδηγούν σε νέα μεγάλη πτωση του βιοτικου επιπέδου και από το 1937 και σε συστηματικές διώξεις του ελληνοποντιακού πληθυσμου.[2]

Η Ελληνοποντιακή Κοινωνία της Σοβιετικής Ενωσης Από το 1937 Μέχρι το 1985. Η Περίοδος Επικράτησης της Σταλινικής Ιδεολογίας και Πολιτικής για τα Εθνη

Το 1929 ο Ι. Στάλιν έχει εδραιώσει τη θέση του στην κορυφή της εξουσίας και θέτει σε πλήρη εφαρμογή το πρόγραμμα της κολλεκτιβοποιησης. Από τα μεσα του 1929 χιλιάδες πράκτορες στελνονται στην υπαιθρο, με στόχο να οδηγήσουν τα πληθη, τους μεσαίους αγρότες στα κολχόζ.[3] Οι συνέπειες της πολιτικής του είναι καταστροφικές για τον αγροτικό ελληνοποντιακό πληθυσμό. Ο Ι. Ντώυτσερ περιγράφει την κατάσταση που επικρατεί: "Για ένα σύντομο διάστημα η αγροτική Ρωσία μεταβλήθηκε σε κόλαση. Η συντριπτική πλειοψηφία της αγροτιάς πρόβαλλε στην κυβέρνηση απεγνωσμένη αντίσταση. Η κολλεχτιβοποίηση εκφυλίστηκε σε πολεμική επιχειρηση, σ' ένα σκληρό εμφυλιο πόλεμο. Περικύκλωναν τα επαναστατημένα χωριά με πολυβόλα και τ' ανάγκαζαν να παραδίνονται. Πλήθη αμέτρητα από κουλάκους[4] φυλακίστηκαν ή εκτοπίστηκαν στις απομακρυσμένες, παγωμένες και ακατοίκητες περιοχές της Σιβηρίας. Τα σπίτια τους, τους αχυρώνες τους, τα αγροτικά εργαλεία τους τα έδιναν στα κολλεκτιβιστικά αγροκτήματα — ο ίδιος ο Στάλιν υπελόγισε την αξία της ιδιοκτησίας τους, που πέρασε σ'άλλα χέρια, πάνω από 400 εκατομμύρια ρουβλια. Ο όγκος των χωρικων αποφάσισε να φέρει όσο γινόταν πιο λίγα απ' την ιδιοκτησία τους στα συλλογικά αγροκτήματα, που τα φαντάζονταν σαν κρατικά εργοστάσια, όπου αυτοί οι ίδιοι θα μεταβάλλονταν σε απλούς εργάτες γης. Στην απελπισία τους έσφαζαν τα ζώα τους, κατάστρεφαν τα εργαλεία τους και έκαιγαν τη συγκομιδή τους."[5]

---

1. Αρ. Α. Ουλουλιάν, "Η Πορεία του Ελληνισμού της ΕΣΣΔ προς την Πολιτιστική του Ανάπτυξη", ό.π., σελ. 22.

2. Εκτεταμμένη παρουσίαση της επιρροής των πολιτικών επιλογών της σοβιετικής κρατικής εξουσίας στην ελληνοποντιακή κοινωνία των πρώτων δεκαετιών του αιώνα παρουσιάζεται από τον Βλάση Αγτζίδη στο Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 123-300.

3. Βλ. Ισαάκ Ντωυτσερ, Στάλιν: Πολιτική Βιογραφία τ. 1 Μετ. Μ. Δρίβας 2η έκδ. (Αθήνα: Εκδ. Χρησμός, 1971), σελ. 303-304.

4. Κουλάκος αποκαλείται ο αγρότης που έχει μισθωτούς εργάτες στα κτήματά του.

5. Ισαάκ Ντώυτσερ, ό.π., σελ. 304-305.

Ο ελληνοποντιακός πληθυσμός, ως πληθυσμός στην πλειονότητά του αγροτικός, αντιστέκεται στην προσπάθεια εξόντωσης των ελεύθερων αγροτών. Η πτώση του βιοτικού επιπέδου είναι κατακόρυφη. Αρχίζουν οι θάνατοι από την πείνα.[1] Περισσότερο υποφέρουν οι Πόντιοι της Ουκρανίας και της νότιας Ρωσίας, γιατί στον Καύκασο η κολλεκτιβοποίηση αρχίζει μετά το 1930.[2] Πολλοί Πόντιοι χωριών από γειτονικές περιοχές και κυρίως από την περιοχή του Κουμπάν της νότιας Ρωσίας, καταφεύγουν στην Υπερκαυκασία ζητώντας βοήθεια από τους εκεί εγκαταστημένους Έλληνες.[3]

Οι αρχές της δεκαετίας του 1930 χαρακτηρίζονται και από διώξεις Ελλήνων του Πόντου, οι οποίες βασίζονται σε πολιτικά και ταξικά κριτήρια. Κάποιες άγονες περιοχές αναδεικνύονται σε προνομιούχες, όσον αφορά την προστασία των κατοίκων τους την εποχή των διωγμών. Οπως αναφέρει για την ορεινή Τσάλκα ο Θ. Κεσίδης, "Λόγω των δυσμενών, για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας, κλιματολογικών συνθηκών, τα κουλάκικα νοικοκυριά ήταν λίγα στην Τσάλκα. Αυτό όμως δεν εμπόδισε στην κατάσχεση της περιουσίας πολλών μεσαίων αγροτών, που είχαν χαρακτηριστεί ως "εύποροι". Σε διάκριση από τις υπόλοιπες περιοχές της χώρας, στην περιφέρεια της Τσάλκας αποφεύχθηκε η μαζική εκτόπιση των αγροτων, από τους οποίους είχε κατασχεθεί η περιουσία, στη Σιβηρία. Αυτό εξηγείται από το γεγονός, ότι η Τσάλκα (σε μετάφραση από τη γεωργιανή γλώσσα σημαίνει "ξεχωριστή, απομονωμένη περιοχή"), όντας κάποτε τόπος εξορίας των αυλικών, οι οποίοι έπεφταν στην δυσμένεια του τσάρου, ακόμη και σήμερα συχνά αποκαλείται η "Σιβηρία της Γεωργίας". Με δυο λόγια, η εκτόπιση των αγροτών, από τους οποίους ειχε κατασχεθεί η περιουσία, από τη μία Σιβηρία στην άλλη, σιωπηλά θεωρήθηκε περιττή."[4]

Τον Ιουνιο του 1930 εξαπολύεται κυμα διωγμών εναντίον της εκκλησιας. Ενώ μέχρι το 1930 υπάρχει σχετική ελευθερία της θρησκευτικής έκφρασης, η οποία βασίζεται στις νέες σχέσεις κράτους και εκκλησίας, που διαχωρίζουν την εκκλησία από το κράτος και το σχολείο από την εκκλησια, από το 1930 απαγορεύεται κάθε εκδήλωση θρησκευτικού συναισθήματος.[5]

Η εξόντωση της αντιπολίτευσης από το Στάλιν κορυφώνεται με τις ατελείωτες δημόσιες και μυστικές δίκες της περιόδου 1936-1938, στις οποίες ανάμεσα στους κατηγορούμενους,είναι όλα τα μέλη του πολιτικού γραφείου του Λένιν, εκτός από τον Στάλιν και τον Τρότσκυ. Ο τελευταίος, αν και απών, είναι ο κύριος

---

1. Πληροφορίες από την έρευνα.

2. Πληροφορίες από την έρευνα.

3. Πληροφορίες από την έρευνα.

4. Θ. Κεσίδης, "Η Εδαφική Διάταξη των Ελλήνων της ΕΣΣΔ", ό.π., σελ. 38-39.

5. Βλ. Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμο στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 215.

κατηγορούμενος.[1] Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 συλλαμβάνονται σ' όλη τη Σοβιετική Ενωση ένα εκατομμύριο μέλη του κόμματος. Σύμφωνα με στοιχεία των κομματικών διασκέψεων που συνέρχονται μετά το 22ο συνέδριο του Κ.Κ.Σ.Ε., την περίοδο 1955-57 επιστρέφει στη Μόσχα μόνο το 6% των κομματικών μελών που είχαν συλληφθεί στη Μόσχα. Το 94% αποκαθίσταται μετά θάνατο. Συνολικά, από το 1.000.000 συλληφθέντων σ' όλη τη Σοβιετική Ενωση επιστρέφουν περίπου 60.000-80.000 μετά από δεκαπέντε με δεκαοχτώ χρόνια κράτηση.[2] Ο αριθμός των θυμάτων στο σύνολο του πληθυσμού παραμένει άγνωστος. Μόνο στο στρατό υπολογίζεται ότι συλλαμβάνονται 20.000 περίπου αξιωματικοί, δηλαδή το 25% του σώματος. Χιλιάδες απ' αυτούς τουφεκίζονται.[3]

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 λόγο δίωξης αρχίζει ν' αποτελεί και η εθνική ταυτότητα. Παρά το ότι τα πρώτα χρόνια της σταλινικής κυριαρχίας χαρακτηρίζονται από τη διατήρηση της λενινιστικής ιδεολογίας και πολιτικής για τις εθνικές ομάδες, ο ίδιος ο Στάλιν, ήδη από το 1913, στο έργο του για το μαρξισμό και το εθνικό ζήτημα δηλώνει την αντίθεσή του στην εθνικο-πολιτιστική αυτονομία. Ειδικά για τα έθνη του Καυκάσου δηλώνει ότι "η άχρηστη γενικά πολιτιστικο-εθνική αυτονομία είναι ακόμα περισσότερο χωρίς νόημα και παράλογη μέσα στις συνθήκες του Καυκάσου."[4] Η σταλινική θέση για τα έθνη αρχίζει να διαφαίνεται στις ομιλίες του Στάλιν στους διευθυντές των επιχειρήσεων το Φεβρουάριο του 1931, στις οποίες "Τα λόγια του άρχιζαν να πάλλουν από συγκίνηση κι έπαιρναν χρώμα και οίστρο μόνον όταν αναφερόταν στα εθνικά, τα καθαρά Ρώσικα κίνητρα της πολιτικής του."[5]

Ο ελληνοποντιακός πληθυσμός αποτελεί ένα από τα θύματα-λαους της σταλινικής ιδεολογίας και πολιτικής για τα έθνη. Ενώ μέχρι το 1937 οι διώξεις κατά των Ελλήνων βασίζονται μόνο σε πολιτικά και τσξικά κριτήρια, την περιοδο 1937-1939 κορυφώνονται και ταυτόχρονα παίρνουν εθνικό χαρακτήρα. Η 17η Δεκεμβρίου 1937 είναι η μέρα έναρξης των διωγμών. Τη μέρα αυτή οι σοβιετικές αρχές συλλαμβάνουν με την κατηγορία της κατασκοπίας τους Ελληνες που δεν διαμένουν σε ελληνικές κοινότητες.[6] Ακολουθεί η σύλληψη όλων σχεδόν των ανδρών άνω των 17 ετών των ελληνικών κοινοτήτων της Μαριούπολης. Κατηγορούνται ότι αποπειράθηκαν να δημιουργήσουν ανεξάρτητο ελληνικό κράτος στη νότια Ρωσία. Δικάζονται και εκτοπίζονται σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας στο

---

1. Βλ. Ισαάκ Νιώυτσερ, τ. 2, ό.π., σελ. 354.

2. Βλ. Ρ. Μενβέντεφ, Ρ. Λερι, Λ. Κόπελεφ, Π. Εγκόροφ, Α. Ζιμίν, και Α. Κράσικοφ, Αντιπολιτευτικές Τάσεις στη Σοβιετική Ενωση: Οι Θέσεις των Μαρξιστών Διαφωνούντων (Αθήνα: Εκδ. Οδυσσέας, 1978), σελ. 96.

3. Βλ. Ισαάκ Ντώυτσερ, τ. 2, ό.π., σελ. 362.

4. Ι.Β. Στάλιν, ό.π., σελ. 53.

5. Ισαάκ Ντώυτσερ, τ. 1, ό.π., σελ. 307.

6. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 338.

Αρχαγγέλοκ, Κόμι και Σιβηρια.[1] Οσον αφορά τον ελληνοποντιακό πληθυσμό, σε ορισμένες περιοχές, όπως στην περιοχή του Κουμπάν της νότιας Ρωσίας, διώκεται όλος ο ελληνικός ανδρικός πληθυσμός, συμπεριλαμβανομένων και των κομμουνιστών. Οσοι δεν εκτελούνται εξορίζονται στη Σιβηρία.[2] Οι διώξεις παίρνουν μεγαλύτερη έκταση στις δημοκρατίες της Ουκρανιας και της Ρωσίας, παρά στις δημοκρατιες της Υπερκαυκασίας, όπου εξορίζονται κυρίως ιερείς και δάσκαλοι.[3] Πενήντα χιλιάδες Ελληνες του Πόντου εκτελούνται ή πεθαίνουν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Σιβηρία.[4]

Το 1938 είναι η χρονιά απαγόρευσης κάθε ελληνικής πολιτισμικής δραστηριότητας. Τον Αύγουστο του 1938 το καθεστώς αποφασίζει το κλείσιμο των σχολείων πολλών εθνικών ομάδων, ανάμεσα στις οποίες και η ελληνική.[5] Κλείνουν τα 140,[6] ή σύμφωνα με άλλη πηγή τα 104 ελληνικά σχολεία της Σ.Ε.[7] και το ελληνικό θέατρο στο Σοχούμ. Συλλαμβάνονται οι εκπαιδευτικοί των ελληνικών σχολείων, ανάμεσα στους οποίους είναι και μέλη του κομμουνιστικού κόμματος.[8] Απαγορεύεται η κυκλοφορία των ελληνικών εντύπων, τα οποία ήταν όλα σύμφωνα με την κυριαρχη ιδεολογία και τις μέχρι

---

1. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 338.

2. Πληροφορίες από την έρευνα. Επίσης, για τις διώξεις εναντίον των Ποντίων στο Κουμπάν βλ. Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 231-232, όπου αναφέρεται ότι εκτελέστηκε το 70% των Ελλήνων του Κουμπάν.

3. Πληροφορίες από την έρευνα.

4. Ο αριθμός, που πρωτοϋπολογίστηκε από τον ποντιακό σύλλογο "Αργώ", θεωρείται αξιόπιστος.

5. Βλ. Θεοχάρη Κεσίδη, "Οι Ελληνοπόντιοι του Καυκάσου και τα Προβλήματα που Αντιμετωπίζουν Σήμερα", ό.π., σελ. 22.

6. Βλ. Αχιλλέα Τσεπίδη σε Συνέντευξη με τίτλο "Η Περεστρόικαν Ενιξεν τ' Ομμάτια μουν", Ριζοσπάστης Ημερήσια Εφημερίδα (4 Αυγούστου 1988).

7. Βλ. Θεοχάρη Κεσίδη σε Συνέντευξη με τίτλο "Ο Θεοχάρης Κεσσίδης Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών", Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (9 Απριλίου 1989):22.

8. Μαρτυρία της Ελένης Δημητρίου. Αφορά την περιοχή της Μαριούπολης. Ο συζυγός της, Αμφικτύων Δημητρίου, δάσκαλος, δημοσιογράφος και αρχισυντάκτης του ελληνικού παιδικού περιοδικού Πιονέρος συνελήφθη στις 8 Δεκεμβρίου 1937 και καταδικάστηκε σε 10 χρόνια εξορία με την κατηγορία ότι ήταν μέλος παράνομης οργάνωσης, η οποία προετοίμαζε την ανατροπή της σοβιετικής εξουσίας και την εγκαθίδρυση στις νότιες περιοχές της χώρας ελληνικής δημοκρατίας. Το 1938 πέθανε στα μεταλλεία ουρανίου στη Σιβηρία. Στις 6 Μαρτίου 1964 με απόφαση του στρατοδικείου του Κιέβου αποκατασταθηκε.

τότε πολιτικές επιλογές του Κ.Κ.Σ.Ε. Καταστρέφονται τα ελληνικά τυπογραφεία. Πολλοί έλληνες συγγραφείς, συντάκτες των εφημερίδων και εργαζόμενοι στους εκδοτικούς οίκους καταδιώκονται και απ' αυτούς κάποιοι εκτελούνται χωρίς ανάκριση και δίκη.[1]

Οι λόγοι για τους διωγμούς των Ποντίων την περίοδο 1937-1939 είναι άγνωστοι. Η τάση τους για δημιουργία ελληνικών αυτόνομων περιοχών είναι ένας από τους λόγους. Σήμερα, οι ίδιοι οι Πόντιοι[2] αποδίδουν τους διωγμούς και σε αιτίες, όπως ο ρωσικός εθνισμός του γεωργιανού Ι. Στάλιν και ο γεωργιανός εθνισμός του επίσης γεωργιανού Λ. Μπέρια.[3]

Το 1940 ξεσπά ο δευτερος παγκόσμιος πόλεμος. Οσοι Ελληνες έχουν σοβιετική υπηκοότητα πηγαίνουν στο μέτωπο ενώ όσοι έχουν ελληνικά διαβατήρια[4] στέλνονται στα εργατικά τάγματα. Ο γερμανικός στρατός καταλαμβάνει τη νότια Ρωσία και την Ουκρανία. Στον Καυκασο σταματά 80 χιλιόμετρα έξω από το Σοχουμ. Λίγο πριν τη γερμανική κατοχή παρουσιάζεται νέο κυμα μετανάστευσης από το Κουμπάν της νότιας Ρωσίας προς τον Καυκασο.[5] Στις κατακτημένες περιοχές ο ελληνοποντιακός πληθυσμός αντιστέκεται στη γερμανική κατοχή.[6]

Ενώ ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος συνεχίζεται, αρχίζουν εκτοπίσεις εθνικών ομάδων σε μεγάλη κλίμακα. Η πρώτη μετατόπιση έχει ήδη πραγματοποιηθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1930, όταν οι Κορεάτες της Απω Ανατολής μεταφέρονται στην Ασία.[7] Το ίδιο συμβαίνει και με τους Κινέζους. Οι δυό αυτοί λαοί κατηγορούνται σαν πράκτορες των Γιαπωνέζων.[8] Στα χρόνια που ακολουθούν εξορίζονται και άλλοι πληθυσμοί, ανάμεσα στους οποίους οι

---

1. Βλ. Θεοχάρη Κεσίδη, "Οι Ελληνοπόντιοι του Καυκάσου και τα Προβλήματα που Αντιμετωπίζουν Σήμερα", ό.π., σελ. 22.

2. Η αναφορά αφορά τους ερωτωμενους από την πρώην Σοβιετική Ενωση και τους εκπροσώπους των ποντιακών συλλόγων, με τους οποίους πραγματοποιήθηκαν προσωπικές συνεντεύξεις.

3. Ο Λαβρέντι Μπέρια είναι ο αρχηγός της πολιτικής αστυνομίας στη Γεωργία και ένας από τους βιογράφους του Ι. Στάλιν.

4. Μετά την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, οι σοβιετικές αρχές παρέχουν στους πολίτες το δικαίωμα απόκτησης υπηκοότητας του κράτους της εθνικής τους καταγωγής. Πολλοί Ελληνες ρωσο-υπήκοοι αποκτούν τότε ελληνικό διαβατήριο. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, ό.π., σελ. 328.

5. Πληροφοριες από την έρευνα.

6. Πληροφοριες από την έρευνα.

7. Βλ. Γκεόργκι Τραπέζνικοφ, "Εδαφικές Ζώνες στην ΕΣΣΔ Δικαιουται η Ελληνική Μειονότητα", Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (21 Μαΐου 1989):22.

8. Βλ. Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 248.

Γερμανοί του Βόλγα και οι Έλληνες των παραλίων της Μαύρης Θαλάσσας.

Οι Έλληνες των παραλίων της Μαύρης Θάλασσας συμπεριλαμβάνονται στους εκτοπισμένους πληθυσμούς της δεκαετίας του 1940. Την περιοδο 1941-1942 πραγματοποιείται από τις σοβιετικές αρχές μετακίνηση όλου του τοπικου πληθυσμου της νότιας Ρωσιας από τα συνορα λόγω του πολέμου. Τόπος αναγκαστικής νέας εγκατάστασης της πλειονότητας των Ελλήνων του Πόντου είναι το Καζαχστάν. Λόγω της μεγάλης απόστασης της περιοχής αυτής από τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας, οι περισσότεροι από τους ερωτωμενους επέρεναν στο χαρακτηρισμό "εξορία" και όχι "μετατόπιση πληθυσμού λόγω πολέμου".[1] Το 1942, λίγο πριν την κατάληψη της περιοχής Κουμπάν στα νότια της δημοκρατίας της Ρωσίας από τα γερμανικά στρατευματα, εξορίζεται περιορισμένος αριθμός Ποντίων ελληνοφώνων στη Σιβηρία, κυρίως στο Βλαδιβοστόκ και στο Σιβηρικό Καζαχστάν.[2] Από την Κριμαια, που σήμερα ανήκει στη δημοκρατία της Ουκρανίας, αλλά την εποχή εκείνη ανήκε στη δημοκρατία της Ρωσίας, εξορίζονται το 1944, μετά την αποχωρηση του γερμανικου στρατου από την περιοχή, 70.000[3] Έλληνες του Πόντου στην κεντρική Ασία, κυρίως στο Ουζμπεκιστάν και στη Σιβηρία.[4] Η εκτόπιση πραγματοποιειται στο πλαίσιο του εκπατρισμου ολων των εθνικών ομάδων της Κριμαίας.[5] Στη δημοκρατια της Ουκρανίας οι Έλληνες

---

1. Πληροφορίες από την έρευνα.

2. Βλ. Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονια και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 248 και στο Παράρτημα τα Εντυπα του Ποντιακού Συλλόγου "Αργώ", σελ. 335.

3. Βλ. Θεοχάρη Κεσιδη σε Συνέντευξη με τιτλο "Ο Θεοχάρης Κεσσίδης Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνων", ό.π., σελ. 22.

4. Πληροφοριες από την έρευνα.

5. Πληροφορίες από την ερευνα.

Μνημείο πεσόντων Ελλήνων στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο στο ελληνικό χωριό Φτελέν, της κεντρικής Γεωργίας. Παρόλο που η ελληνική γλώσσα τελεί υπό απαγόρευση, η επιγραφή είναι γραμμένη στα ελληνικά. Γράφει "Παντοτινή δόξα στους ήρωες, πεσόντες στο Μεγάλον Πατριωτικόν πόλεμον του 1941-1945. Ι. Στάλιν."

Πηγή: Αρχείο Παναγιώτη Σιδηρόπουλου.

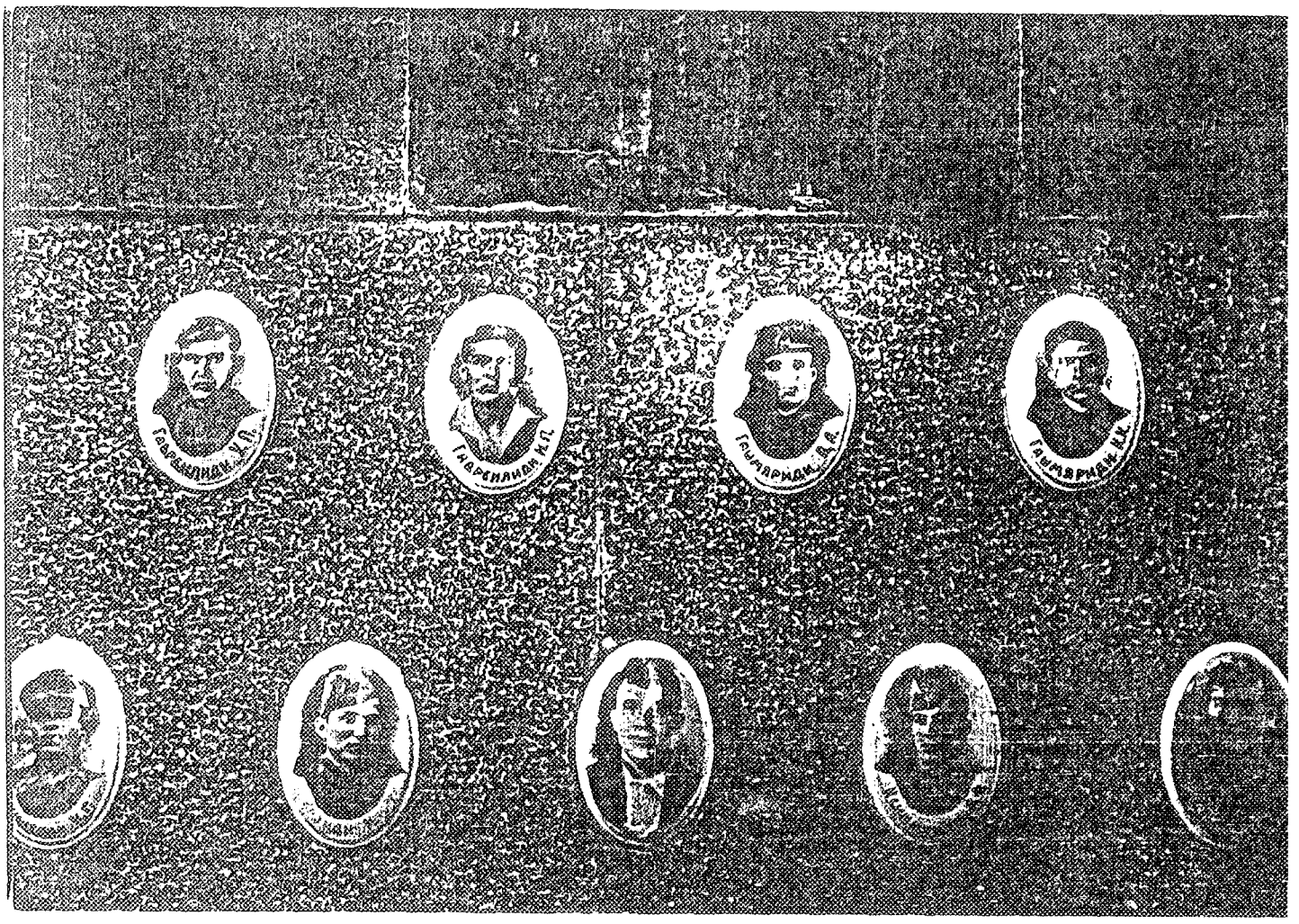

Λεπτομέρεια από τη βάση του μνημείου πεσόντων Ελλήνων στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο στο ελληνικό χωριό Φτελέν, της κεντρικής Γεωργίας.

Πηγή: Αρχείο Παναγιώτη Σιδηρόπουλου.

της Μαριουπολης παραμένουν στις εστίες τους.[1] Το 1946 και 1949 ολοκληρωνεται η εξορία του ελληνοποντιακου πληθυσμού του Κουμπάν στην κεντρική Ασία.[2]

Το 1949 αρχίζει το πεντάχρονο πλάνο ανάπτυξης της κεντρικής Ασίας.[3] Η 13η Ιουνίου 1949 είναι η μέρα μαζικής εκτόπισης των Ποντίων ελληνο-υπηκόων του Καυκάσου στην κεντρική Ασία, κυρίως στις δημοκρατίες του Καζαχστάν, Ουζμπεκιστάν και Κιργισίας. Η εξορία επιβάλλεται στον ελληνοποντιακό πληθυσμό ελληνικής υπηκοότητας της Δημοκρατίας της Γεωργίας, εκτός των άγονων περιοχών, όπως η Τσάλκα. Δεν εξορίζονται οι Πόντιοι σοβιετικής υπηκοότητας της ιδιας δημοκρατίας και οι Πόντιοι ανεξαρτήτως υπηκοότητας των άλλων δύο δημοκρατιών της Υπερκαυκασίας, της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν.[4] Οι περιουσίες των εξορισμένων δίνονται σε Γεωργιανούς.[5]

Από τη Δημοκρατία της Γεωργίας εξορίζονται περισσότερα από 100.000 άτομα. Ο υπολογισμός είναι μετριοπαθής και προκύπτει από προσωπικές εκτιμήσεις των ερωτωμένων της έρευνας που βίωσαν τα γεγονότα. Από τις γραπτές πηγές, ο Β. Αγτζίδης στο βιβλίο του για την ιστορική πορεία του ποντιακου ελληνισμού, βασιζόμενος και ο ιδιος σε προφορική μαρτυρία, παρουσιάζει τον αριθμό των 100.000 εξορισμένων μόνο για την ευρυτερη περιοχή του Σοχουμ: "Ο Χρήστος Σιδηρόπουλος υπολογίζει σε 68 τους συρμούς που χρειάστηκαν για τη μεταφορά των ελληνοϋπηκόων του Σοχουμ. Ο κάθε συρμός είχε 25 βαγόνια. Ο συνολικός αριθμός των βαγονιων που χρησιμοποιήθηκαν για τη μεταφορά των Ελληνοποντίων του Σοχουμ, ελληνο-υπήκοων και ρωσο-υπήκοων, φτάνει τα 1748. Παίρνοντας σαν δεδομένο τη μαρτυρία των εξορισμένων ότι σε κάθε βαγόνι έβαζαν περίπου 10 οικογένειες, φτάνουμε στον αριθμό των 17.500 εξορισμένων οικογενειών δηλ.

---

1. Βλ. Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 250.

2. Βλ. Βλάση Αγτζίδη, Ποντιακός Ελληνισμός: Απο τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 251, 268.

3. Πληροφορίες από την έρευνα.

4. Πληροφορίες από την έρευνα. Περιπτωσεις εκτόπισης οικογενειών σοβιετικής υπηκοότητας από τη Γεωργία και οικογενειων ελληνικής υπηκοότητας από τις δημοκρατίες της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν πραγματοποιουνται σε περιορισμένη έκταση.

5. Πληροφορίες από την έρευνα.

περισσοτερα από 100.000 άτομα."[1]

Ο συνολικός αριθμός των εκτοπισμένων Ελλήνων της Ουκρανίας (περιοχή Κριμαίας), Ρωσίας (περιοχή Κουμπάν) και Γεωργίας, ουδέποτε ανακοινώθηκε από τις σοβιετικές αρχές. Ανεπίσημες πηγές υπολογίζουν ότι μέχρι το 1959 ζούσαν στην εξορία περίπου 350.000 Πόντιοι, ενώ επίσημα το 1940 ο ελληνικός πληθυσμός υπολογιζόταν γύρω στις 450.000.[2]

Οι λόγοι των βίαιων μεταναστεύσεων συγκεκριμένων πληθυσμών παραμένουν άγνωστοι. Οι ισχυρισμοί του σταλινικού καθεστώτος ότι στρατιωτικές ανάγκες υπαγορεύουν τις μετατοπίσεις ή ότι οι λαοί αυτοί είναι ένοχοι προδοσίας δεν ευσταθούν για όλες τις περιπτωσεις. Παραδείγματος χάρη, στην περιοχή της Κριμαίας εξορίζονται και οι Τάταροι που υποστήριξαν τα γερμανικά στρατεύματα και οι Ελληνες του Πόντου που πολέμησαν εναντίον τους στη διάρκεια του πολέμου και μετείχαν στην αντίσταση εναντίον των Γερμανών και Τατάρων αργότερα.[3]

Είναι φανερό ότι οι λόγοι μετατόπισης διαφέρουν ανάλογα με το λαό και τη χρονική περίοδο. Είναι λογικό όμως να υποθέσουμε ότι σ' όλες τις περιπτώσεις το κριτήριο είναι η υπαρξη εθνικής ταυτότητας. Ειδικότερα, όπως προκύπτει από προσωπικές μαρτυρίες κατοίκων του Καυκάσου εκείνη την εποχή, το 1949 επιβάλλεται εξορία σε ήρωες του πολέμου και μέλη του Κ.Κ.Σ.Ε., όταν αυτοί αρνούνται να εγκαταλείψουν τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς τους που έχουν ελληνικά διαβατήρια. Αλλά και ο αριθμός των κατά διαταγή εκτοπισμένων ρωσο-υπηκόων είναι σημαντικός, παρά το ότι είναι συγκριτικά μικρότερος των εκτοπισμένων ελληνο-υπηκόων. Η πλειονότητα των ρωσο-υπηκόων που εξορίζονται είναι πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο.[4] Για την περίπτωση των Ελλήνων του

---

1. Βλάσης Αγτζίδης, Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα, ό.π., σελ. 265.

2. Βλ. Απόστολο Καρπόζηλο, "Οι Ελληνοπόντιοι της Σοβιετικής Ενωσης", ό.π., σελ. 46.

3. Πληροφορίες από την έρευνα.

4. Πληροφορίες από την έρευνα. Για παράδειγμα, ο Γεώργιος Εφραιμίδης, ο οποίος εξορίστηκε από το Βατούμ, σφηγείται: "Από την περιοχή μας εξορίστηκαν πολλοί ρωσο-υπήκοοι, ακόμη και μέλη του κομμουνιστικού κόμματος και ήρωες του πολέμου. Ο ανηψιός μου, ο Νικόλαος Χαριτσιδης, πήγε το 1940 να πολεμήσει εναντίον των Γερμανών. Το 1941 σκοτώθηκε. Τη μητέρα του, την αδερφή μου Μαρία, και τον πατέρα του, Ιωάννη, με ρωσικά διαβατήρια, τους εξόρισαν στο Καζαχστάν. Ο Βασίλης Χρυσαφίδης, ήρωας του πολέμου, αξιωματικός με ανώτερο βαθμό στη Μόσχα, έμαθε από γράμμα που του έστειλε στη Μόσχα η γυναίκα του, ότι η οικογένειά του ειχε εξοριστει στο Καζαχστάν. Ακόμη χειρότερη περίπτωση, τον Πέτρο Σαββίδη, ανάπηρο πολέμου, χωρίς χέρι και πόδι, και την οικογένειά του τους ανέβασαν στο τρένο να τους εξορίσουν. Εκεί τον αναγνώρισε ένας συμπολεμιστής του, Ρώσος, από τους στρατιώτες που με τα όπλα μας οδηγούσαν στα τρένα. Τον αγκάλιασε, μετά μίλησε στους άλλους και ο Πέτρος Σαββίδης και η οικογένειά του γλίτωσαν την εξορία."

Πόντου, όσον αφορά τους λόγους των εκτοπίσεων μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι εξορίες της περιόδου 1942-1944 οφείλονται στην επιθυμία της σοβιετικής εξουσίας να απομακρύνει από τα σύνορα ένα πληθυσμό με δική του ξεχωριστή εθνική ταυτότητα, του οποίου ένα τμήμα έχει επιπλέον τη δυνατότητα να μη στρατεύεται λόγω της ελληνικής του υπηκοότητας, και ότι οι εξορίες της περιόδου 1946-1949 οφείλονται στον παραπάνω λόγο και στην ανάγκη ανάπτυξης της κεντρικής Ασίας. Για την εξορία των Ελλήνων της Γεωργίας το 1949 εξίσου σημαντικός λόγος μπορεί να θεωρηθεί το σχέδιο γεωργιανοποίησης των παραλίων της Μαυρης Θάλασσας, που επινοείται και πραγματοποιείται από τους Γεωργιανούς Ι. Στάλιν και Λ. Μπέρια. Σήμερα οι ίδιοι οι Πόντιοι αποδίδουν την εξορία του 1949 και σε λόγους όπως στην εχθρότητα της σοβιετικής εξουσίας που οφειλόταν στη γνωση ότι μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού επιθυμεί να μεταναστεύσει στην Ελλάδα και στην ήττα του δημοκρατικού στρατού και την οριστική ένταξη του ελληνικού κράτους στο δυτικό μπλοκ.[1]

Ο ποντιακός ελληνισμός της Γεωργίας εκδιώκεται βίαια από τον τόπο του μέσα σε μια νύχτα χωρίς προηγούμενη προειδοποίηση, εξήγηση του λόγου μετανάστευσης και ανακοίνωση του τόπου μελλοντικής εγκατάστασης.[2] Τη νύχτα της 13ης Ιουνίου Ρώσοι στρατιώτες μπαινουν στα ελληνικά σπίτια και διατάσσουν την άμεση μετακίνηση με όσα περιουσιακά στοιχεία μπορούν να μεταφερθούν. Μέχρι το πρωί της 14ης Ιουνίου οι οικογένειες οδηγούνται οδοιπορικά ή με αμάξια σε τρένα κατάλληλα μόνο για μεταφορά εμπορευμάτων. Το πρωί αρχίζει το ταξίδι των δεκαπέντε ημερών. Ο Θ. Κιαχόπουλος από το χωριό Τσιν της περιοχής του Σοχουμ αφηγείται: "Στις 13 Ιουνίου του 1949 με ελάχιστα από τα υπάρχοντά μας, αφήνοντας πίσω μας ό,τι είχαμε δημιουργήσει χωρίς καμιά κατατόπιση και διευκρινηση για τον τόπο προορισμού μας, μας φόρτωσαν σε κλειστά τρένα, κατάλληλα μόνο για μεταφορά εμπορευμάτων, που θα μας οδηγουσαν στον τόπο της εξορίας μας. Το μαρτύριο κράτησε 15 μέρες. Λόγω της άγνοιάς μας πιστεψαμε πως μας οδηγούσαν στην Ελλάδα και λέγαμε "Να που δε μας ξέχασαν". Παρά τις δύσκολες συνθήκες του ταξιδιού τραγουδούσαμε με τη λύρα, μέχρις ότου καταλάβαμε ότι το δρομολόγιο αυτό δεν οδηγούσε στην Ελλάδα."[3] Ο Π. Σιδηρόπουλος περιγράφοντας τις εμπειρίες των οικογενειών του πατέρα και της μητέρας του που εκτοπίζονται από το Νόβι Αφόν (Νέος Αθως) και Βατούμ αντίστοιχα και μεταφέρονται με το ίδιο τρένο αναφέρει ότι "όλοι πίστευαν ότι τους πήγαιναν στην Ελλάδα. Οταν το τρένο μπήκε στην έρημο άρχισαν να

---

1. Πληροφορίες από την έρευνα. Ειδικότερα για το λόγο της εχθρότητας των αρχών προς τον πληθυσμό, μαρτυρίες από την περιοχή του Βατούμ αναφέρουν ότι οι στρατιώτες, οι οποίοι τους αναγκάζουν να επιβιβαστούν στα τρένα, τους λένε: "Φεύγετε, γιατί εδώ μένατε μόνο επειδή η Ελλάδα δεν θέλει να σας πάρει."

2. Οι πληροφορίες που ακολουθουν για τις συνθήκες της βίαιης μετανάστευσης του ποντιακου ελληνισμού από τη Γεωργία και τις συνθήκες διαβίωσής του στο Καζαχστάν προέρχονται από την εμπειρική έρευνα.

3. Μαρτυρία Θεόδωρου Κιαχόπουλου.

απελπίζονται. Τόσο πολύ δεν ήθελαν να πιστέψουν ότι το ταξίδι δεν οδηγεί στην πατρίδα, που άρχισαν να λένε "μας πηγαίνουν στην Ελλάδα μέσω Περσίας".[1]

Υπάρχουν περιπτώσεις που το ταξίδι αρχίζει μέρες αργότερα από την 14η Ιουνίου 1949. Αυτές αφορούν την εκτόπιση Ποντίων σοβιετικής υπηκοότητας, αν και υπάρχουν περιπτώσεις, σύμφωνα με τις οποίες άτομα σοβιετικής και ελληνικής υπηκοότητας εξορίζονται μαζί. Ο Κ. Σοφιανίδης αφηγείται τον τρόπο εκτόπισης της δικής του οικογένειας: "Οταν έγινε η εξορία εγώ ήμουν 14 χρονών. Ενα βράδυ μεγάλα στρατιωτικά αυτοκίνητα έφτασαν στο χωριό μας. Σε κάθε σπίτι οικογενειών με ελληνική υπηκοότητα πήγε ένα αυτοκίνητο. Φαντάροι με όπλα έμπαιναν στα σπίτια, διάβαζαν τα ονόματα των μελών της οικογένειας και τους διέτασσαν να μαζέψουν τα πράγματά τους. Μέσα σε δύο ωρες πήραν όλους όσους είχαν ελληνικά διαβατήρια, τους φόρτωσαν σε τρένα και τους έστειλαν στο Καζακστάν. Η αδερφή μου και η οικογένειά της ήταν σ' αυτους. Πέρασε κάμποσος καιρός. Εμείς δεν ξέραμε που τους έστειλαν. Εμάς δε μας εξόρισαν γιατί δεν είχαμε ελληνικά διαβατήρια. Ο πατέρας μου ήταν ρωσο-υπήκοος. Μετά από 15 ημέρες μάζεψαν τους ρωσο-υπήκοους απ' όλα τα χωριά. Ηταν πολλοί. Τους φώναξαν στην κοινότητα και τους ζητούσαν να υπογράψουν αιτήσεις για να φύγουν. Τους πίεσαν πολύ και οι περισσότεροι υπόγραψαν. Οι δηλώσεις έλεγαν οτι φεύγουμε με τη θέλησή μας. Ετσι υπόγραψε και ο πατέρας μου. Από το χωριό μου ήμασταν τρεις οικογένειες. Για τους ρωσο-υπήκοους όλων των χωριών του Σοχούμ χρειάστηκαν 49 βαγόνια. Σε κάθε βαγόνι φόρτωναν 10-12 οικογένειες. Τα βαγόνια ήταν απ' αυτά που φόρτωναν τσιμέντα και κάρβουνα. Ηταν ακατάστατα και βρώμικα, και ο κόσμος αρνήθηκε να μπει. Μας ανάγκασαν να τα καθαρίσουμε και μετά μας ζητουσαν εισητήριο γιατί, όπως έλεγαν, φεύγαμε με τη θέλησή μας. Αρνηθήκαμε να πληρωσουμε και τότε μάζεψαν όλους τους δικούς μας Πόντιους κομμουνιστές, που τους εξόριζαν κι αυτούς μαζί μας, και έβαλαν σε κάθε βαγόνι έναν Πόντιο κομμουνιστή υπεύθυνο για τη συγκέντρωση των χρημάτων. Στο δικό μας βαγόνι υπεύθυνος ορίστηκε ο θείος μου, που ήταν κομμουνιστής. Για δύο μέρες ο κόσμος αρνιόταν να πληρώσει και τα βαγόνια έμεναν στο σταθμό. Μετά άρχισαν να απειλούν ότι θα φυλακίσουν τους υπεύθυνους. Οι δικοί μας φοβήθηκαν και άρχισαν να μαζεύουν λεφτά. Για το μεγάλο βαγόνι ζητούσαν 12.000 ρούβλια και για το μικρό 6.000. Μαζέψαμε τα μισά, τους πληρώσαμε και την τρίτη μέρα μας φόρτωσαν για να φύγουμε. Ενα απόγευμα, πριν ακόμα φύγουμε, είδαμε μια φάλαγγα αυτοκινήτων να περνά δίπλα από το σταθμό με σημαίες και συνθήματα. Επάνω κάθονταν άνθρωποι και είχαν μαζί τους καρέκλες, τραπέζια, κατσικες, πρόβατα. Δεν ξέραμε ποιοί ήταν. Μετά μάθαμε ότι ήταν Αμπχάζιοι και Γεωργιανοί από τα βουνά που τους πήγαν με τραγούδια στα δικά μας τα σπίτια, στα φυτεμένα χωράφια. Αυτοί δεν καλλιεργούσαν όπως οι Ελληνες και σε λίγο όλα τα χωράφια ερήμωσαν. Εμάς μας εξόρισαν στο Καζαχστάν."[2]

---

1. Μαρτυρία Παναγιώτη Σιδηρόπουλου.

2. Μαρτυρία Κωνσταντίνου Σοφιανίδη.

ΧΑΡΤΗΣ 13
ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΣΟΧΟΥΜ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Πηγή: Μαραβελάκης, Μ., και Βακαλόπουλος, Α. Αι Προσφυγικαί Εγκαταστάσεις εν τη Περιοχή Θεσσαλονίκης, σελ. 143.

Τα τρένα σταματούν στο Ουζμπεκιστάν, Καζαχστάν, Κιργισία. Το πρώτο τρένο με ελληνο-υπηκόους φτάνει στον προορισμό του στις 28 Ιουνίου 1949 και το τελευταίο γύρω στις 10 Ιουλίου. Οι Ελληνες του Πόντου κατεβαίνουν και αντικρύζουν τις στέππες. Σε πολλά μέρη δεν υπάρχει ούτε σπίτι, ούτε νερό.[1] Αλλού αντικρυζουν για πρώτη φορά τις γιούρτες, δηλαδή σκηνές από συμπαγές, συμπιεσμένο μαλλί προβάτου πάχους 2-3 εκ., που για πολλούς γίνονται τα πρώτα σπίτια τους στην εξορία. Γι' άλλους οι πρώτες κατοικίες είναι στάβλοι ή υπόγεια που σκάβουν στη γη και σοβατίζουν εσωτερικά. Αυτά τα υπόγεια καταφύγια τους προστατεύουν τη μέρα από τη ζέστη και τη νύχτα από το κρυο. Οι πιο τυχεροι εξασφαλίζουν μικρές κατοικίες με υλικά που παρέχουν οι σοβιετικές αρχές. Αργότερα, τα υπόγεια, οι γιουρτες και τα μικρά οικήματα αντικαθίστανται από κατοικίες, τις οποίες κατασκευάζουν οι ίδιοι οι Πόντιοι.

Ο τόπος τελικής εγκατάστασης ορίζεται με τυχαίο τρόπο. Δηλαδή, τα τρένα σταματούν σε σταθμούς και οι Ελληνες του Πόντου δημιουργούν οικισμούς στην μέχρι τότε έρημη περιοχή ή ανοιχτά αυτοκίνητα φτάνουν στα σημεία τελικής στάθμευσης των τρένων από τα γύρω κολχόζ και παίρνουν όσες οικογένειες χρειάζονται. Παράδειγμα ίδρυσης ελληνικής πόλης στην μέχρι τότε έρημη περιοχή αποτελεί η πόλη Κεντάου στο Καζαχστάν. Μέχρι την ημέρα της άφιξης 2.000 Ποντίων στην περιοχή υπάρχει μόνο ο σταθμός Νεγκαλιψά (ορυχεία), που ειναι ένα υπόστεγο μ' ένα μαγκάλι, και οι γιούρτες των ντόπιων, των Καζάχων. Οι Ελληνοπόντιοι εκτοπίζονται στην περιοχή για να γίνουν εργάτες ορυχείων. Μέχρι τις συνθήκες ειρήνης μετά τη λήξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου στα ορυχεία εργάζονται Γισπωνέζοι αιχμάλωτοι πολέμου, οι οποίοι απελευθερώνονται. Οι Καζάχοι δεν επιθυμούν να εργαστούν στα ορυχεία. Οι τοπικές αρχές εφοδιάζουν τις ποντιακές οικογένειες με ξυλεία. Οι Ελληνες του Πόντου κατασκευάζουν δωμάτια, όπου εγκαθίστανται τρεις με τέσσερις οικογένειες. Σ' αυτές τις μικρές κατσκευές παραμένουν 2-3 χρόνια. Σταδιακά ο οικισμός επεκτείνεται και παίρνει τη μορφή πόλης. Μέχρι το 1965, που αρχίζει η μαζική φυγή των Ελληνοποντίων από το Κεντάου, ο ελληνικός πληθυσμός είναι περίπου 40.000 άτομα. Στην πόλη Τσιμκέντ, όπου υπήρχε η μεγαλύτερη πληθυσμιακά ελληνοποντιακή κοινότητα του Καζαχστάν, ο ελληνικός πληθυσμός μέχρι το 1965 ανέρχεται σε 60.000 περίπου άτομα. Σήμερα και οι δύο πόλεις έχουν αδειάσει. Στο Κεντάου παραμένουν λιγότερα από 5.000 άτομα.

Οι συνθήκες διαβίωσης στην κεντρική Ασία είναι πολυ δύσκολες. Αντρες και γυναίκες δουλεύουν σε χωράφια, τεχνικά έργα, ορυχεία. Οι χειρότερες συνθήκες εργασίας επικρατούν στα κολχόζ,

---

1. Σε περιοχές του Καζαχστάν με βαμβακοφυτείες, όπως για παράδειγμα στο κολχόζ Παχτά-αράλ, κοντά στην κωμόπολη Ιλίτς, αναγκάζονται να πίνουν από το νερό που ποτίζονται τα βαμπάκια. Αποτέλεσμα είναι πολλοί θάνατοι, κυρίως μικρών παιδιών. Μαρτυρίες των πρώτων Ελληνοποντίων κατοίκων της κωμόπολης αυτής.

εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις κολχόζ με σημαντική παραγωγή.[1] Οπως αναφέρει ο Κ. Σοφιανίδης, ο οποίος εργαζόταν στο κολχόζ παραγωγής βαμπακιού Παχτά-αράλ, "τα πρώτα τρία χρόνια δεν πληρωθήκαμε καθόλου. Το μεροκάματο το παίρναμε σε είδος, ένα κιλό σιτάρι και ένα λίτρο γάλα. Λίγες φορές μας έδιναν και κρέας. Στο τέλος του χρονου γινόταν συνέλευση. Ανάλογα με τα κέρδη του κολχόζ θα μας πλήρωναν ή θα χρωστούσαμε. Συνέχεια χρεωμένοι ήμασιε."[2] Στην πλειονότητά τους οι ποντιακές οικογένειες επιβιωνουν από την καλλιέργεια του οικογενειακού αγροκτήματος 1 1/2 - 2 1/2 στρεμμάτων, το οποίο οι σοβιετικές αρχές παρέχουν συνήθως μαζί με κατοικίδια ζώα, με την εγκατάσταση ή λίγα χρόνια αργότερα. Στις πόλεις η ζωή είναι επίσης δύσκολη. Οπως αφηγείται η Ε. Σιδηροπουλου "Στο Κεντάου οι κοπέλλες έπισσαν δουλιά στις οικοδομές. Και εγώ κοπέλλα ήμουν και έβλεπα πως ξεραίνονταν τα πρόσωπά τους. Πώς να πάω να δουλέψω στην οικοδομή; Εκεί μόνο στις οικοδομές και στα μεταλλεία που έβγαζαν το μολύβι μπορούσες να δουλέψεις. Πήγα λοιπόν και χρόνια δούλευα κάτω από τη γη, στα ορυχεία."[3]

Μέχρι το θάνατο του Σιάλιν, το Μάρτιο του 1953, ισχύουν περιορισμοί παρόμοιοι με τους κανονισμούς στρατοπέδων συγκέντρωσης. Κάθε εκτοπισμένος είναι υποχρεωμένος να παρουσιάζεται στην τοπική αρχή και να δηλώνει τη διεύθυνσή του μία και σε ορισμένες περιοχές[4] δύο φορές το μήνα. Οι περιοχές εγκατάστασης χωρίζονται σε ζώνες. Ο υπευθυνος κάθε ζώνης υποβάλλει κάθε δέκα μέρες έκθεση για την παρουσία των κατοίκων της. Κανείς δεν μπορεί να βγεί από το κολχόζ, την πόλη και τη δημοκρατία εγκατάστασής του χωρίς την άδεια των αρχών. Η ελεύθερη μετακίνηση καλύπτει ακτίνα μόνο πέντε χιλιομέτρων από τον τόπο κατοικίας και εργασίας. Μεγάλο είναι το πρόβλημα της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, καθώς ο πληθυσμός έχει εγκαταλειφθεί στις στέππες χωρίς εφόδια και φάρμακα και οι απαγορευσεις της ελευθερης μετακίνησης καθιστουν σχεδόν αδυνατη την ιατρική περίθαλψη στις πλησιέστερες πόλεις. Λόγω των περιορισμών μετακίνησης αποκλείεται η φοίτηση των παιδιων στα ελληνικά σχολεία που λειτουργούν στην Τασκένδη για τα παιδιά των πολιτικών προσφύγων από την Ελλάδα, οι οποίοι εγκαθίστανται στην πόλη το 1949.

---

1. Σύμφωνα με τις μαρτυριες, παράδειγμα παραγωγικού κολχόζ με καλές συνθήκες εργασίας (κανένα πρόβλημα διατροφής και πληρωμή μισθού) αποτελεί το κολχόζ Λένιν στο Παχτά-αράλσκιι Ραγιόν του Καζαχστάν. Η πλησιέστερη κωμόπολη στο κολχόζ, το οποίο παράγει βαμπάκι και σιτάρι, είναι η Σλαβιάνκα.

2. Μαρτυρια Κωνσταντίνου Σοφιανίδη.

3. Μαρτυρία Ελένης Σιδηροπουλου.

4. Μαρτυρίες εκτοπισμένων στο Κενιάου αναφέρουν παρουσιαση δύο φορές το μήνα. Ο τόπος παρουσιασης και υπογραφής εξελίσσεται σε τόπο συνάντησης και γιορτής. Κάθε δευτερο Σάββατο συναντιούνται οι ποντιακές οικογένειες, συζητούν και χορεύουν τους ποντιακούς χορους.

Ο Ι. Στάλιν πεθαίνει το Μάρτιο του 1953. Τον διαδέχεται ο Ν. Χρουστσώφ, ο οποίος αρχίζει τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος. Μετά το 20ο συνέδριο του Κ.Κ.Σ.Ε. το 1956, αρχίζει μαζική αποφυλάκιση των πολιτικών κρατουμένων και πραγματοποιείται μείωση των περιοριστικών μέτρων των εκτοπισμένων. Οι εξορισμένοι σοβιετο-υπήκοοι Ελληνοπόντιοι δικαιούνται να ξαναγυρίσουν στον τόπο τους. Παρά το ότι χιλιάδες γυρίζουν η πλειονότητα παραμένει στους τόπους της εξορίας. Απ' όσους γυρίζουν, λίγοι καταφέρνουν να πάρουν πίσω τα σπίτια τους.

Η φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος δεν οδηγεί σε νέα ανάπτυξη του ποντιακού ελληνισμού. Δεν ξαναλειτουργούν ελληνικά σχολεία εκτός των ελληνικών σχολείων της Τασκένδης. Στον ποντιακό πληθυσμό που κατοικεί σε χωριά κοντά στην Τασκένδη απαγορεύεται η εγκατάσταση στην πόλη και συνεπώς είναι ανέφικτη η φοίτηση σε ελληνικό σχολείο. Στη Γεωργία (Σοχούμ, Βατουμ, Τυφλίδα, Τσάλκα) γίνεται προσπάθεια ν' αρχίσουν να διδάσκονται τα ελληνικά σαν ξένη γλώσσα στο δημοτικό και στο γυμνάσιο. Τα βιβλία γράφουν η Ελλη Αλεξίου και συνεργάτες της και είναι τα ίδια βιβλία που διδάσκονται τα παιδιά των πολιτικών προσφύγων. Η προσπάθεια αρχίζει το 1959 και διακόπτεται το 1963 λόγω της δυσφορίας των Γεωργιανών απέναντι στην αδυναμία των Ελλήνων παιδαγωγών να καταλήξουν σε συμφωνία σχετικά με το γλωσσικό πρόβλημα, το οποίο παρουσιάζεται το ίδιο όπως τη δεκαετία του 1920.[1] Αρχίζουν όμως τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 να επαναλειτουργούν ελληνικά τμήματα στα θέατρα και στο μουσεία δημοκρατιων της Υπερκαυκασίας.[2]

Οι Πόντιοι του Ουζμπεκιστάν και του Καζαχστάν μπορούν ν' αγοράζουν την ελληνική εφημερίδα Προς τη Νίκη που εκδίδουν οι πολιτικοί πρόσφυγες. Η εφημερίδα αργότερα μετονομάζεται σε Νέος Κόσμος.[3] Την εφημερίδα όμως μπορούν να διαβάζουν και να κατανοούν μόνο όσοι έχουν φοιτήσει σε ελληνικό σχολείο στον Καύκασο. Χαρακτηριστική περίπτωση αδυναμίας επικοινωνίας στα νεοελληνικά παρουσιάζει η Α. Σιδηροπούλου: "Οταν μάθαμε ότι ήρθαν Ελληνες στην Τασκένδη χαρήκαμε πολύ. Εμείς ξέραμε για την Ελλάδα μόνο από τους γονείς μας, που κι αυτοί δεν είχαν πάει ποτέ στην Ελλάδα, και από το σχολείο. Εγώ πίστευα ότι μιλουν ελληνικά όπως εμείς. Μια μέρα συνάντησα μια κοπέλλα από την Ελλάδα. Αρχισα να της μιλώ ποντιακά. Δεν καταλάβαινα τι μου έλεγε με τα δικά της ελληνικά. Τελικά συνεννοηθήκαμε στα ρωσικά."[4]

Το 1964 ο Ν. Χρουστσώφ υπογράφει με τον τότε πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου διακρατική συμφωνία, η οποία επιτρέπει τη μετανάστευση περιορισμένου αριθμού ελληνο-υπηκόων στο ελληνικό κράτος κάθε χρόνο. Αποτέλεσμα της συμφωνίας είναι το μεγάλο

---

1. Οι πληροφοριες για τη Γεωργία προέρχονται από συνέντευξη με τον καθηγητή Βασίλη Μάο, ο οποίος ζουσε τότε στην πρώην Σοβιετική Ενωση.

2. Βλ. Αρ. Α. Ουλουλιάν, ό.π., σελ. 22.

3. Βλ. Αρ. Α. Ουλουλιάν, ό.π., σελ. 22.

4. Μαρτυρία Αννας Σιδηροπούλου.

μεταναστευτικό κύμα από την κεντρική Ασία της περιόδου 1965-1967, το οποίο διακόπτεται την περίοδο 1967-1974 λόγω της επιβολής δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα.

Το Φεβρουάριο του 1964 ο Χρουστσώφ απαλλάσσεται πραξικοπηματικά από τα καθήκοντά του. Τον διαδέχεται ο Λ. Μπρέζνιεφ, με τον οποίο αρχίζει η εποχή της σταοιμότητας. Τη δεκαετία του 1970 παρουσιάζονται σοβαρά προβλήματα στην οικονομία της Σοβιετικής Ενωσης. Η κρίση οξύνεται αφενός από την αδυναμία παρακολούθησης της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης, η οποία κάνει αποδοτικότερη την οικονομία της Δύσης, αφετέρου από τον αυξανόμενο στρατιωτικό ανταγωνισμό με τη Δύση. Η κρίση εκδηλώνεται και σε πολιτικό επίπεδο με τις αντιθέσεις στους κόλπους της σοβιετικής ηγεσίας μεταξύ συντηρητικών και μεταρρυθμιστών. Η πρώτη νίκη των μεταρρυθμιστών είναι η άνοδος στη Γενική Γραμματεία του Γ. Αντρόπωφ, τον οποίο μετά το θάνατό του διαδέχεται για λίγους μήνες ο Κ. Τσερνιένκο. Διάδοχος και συνεχιστής του έργου του Αντρόπωφ από το Μάρτιο του 1985 αναδεικνύεται ο Μ. Γκορμπατσώφ, ο δημιουργός της διαδικασίας ανασυγκρότησης της σοβιετικής οικονομίας, της "περεστρόικα", και της διαφάνειας, "γκλάσνοστ".

Η Ελληνοποντιακή Κοινωνία Σήμερα

Το 1985 με την άνοδο του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ στη θέση του Γραμματέα του Κ.Κ.Σ.Ε., αρχίζει η περίοδος της μεταρρύθμισης. Κύριος στόχος της σοβιετικής εξουσίας είναι η ύφεση της μεγάλης οικονομικής κρίσης, η οποία εκφράζεται ακόμη και με ανεπάρκεια της αγοράς σε βασικά είδη διατροφής. Αλλοι στόχοι που επιδιώκονται στο πλαίσιο της ανασυγκρότησης και της διαφάνειας, είναι ο περιορισμός της γραφειοκρατίας, η επαναφορά των δημοκρατικών κατακτήσεων της πρώτης σοβιετικής περιόδου και η καταδίκη του σταλινισμού και της στασιμότητας, όπως αποκαλείται η περίοδος Μπρέζνιεφ.

Οι αναπόφευκτες παραχωρήσεις προς την για δεκαετίες καταπιεσμένη κοινωνία οδηγούν στη δημιουργία χιλιάδων οργανώσεων πολιτών. Στους τόπους πληθυσμιακής συγκέντρωσης του ελληνισμού ιδρύονται ελληνικοί πολιτισμικοί σύλλογοι. Η Πανενωσιακή Κοινωνική Ενωση των Ελλήνων ιδρύεται στη Μόσχα τον Ιούλιο του 1989. Το όνομα που προτείνεται για την Ενωση το 1991, στο Πανενωσιακό Συνέδριο των Ελλήνων της Σοβιετικής Ενωσης, είναι το Προμηθέας, αλλά τελικά επικρατεί το Πόντος. Πρόεδρος της Ενωσης είναι ο Γαβριήλ Ποπόφ.[1] Κύριος στόχος είναι η συσπείρωση των επιμέρους συλλόγων για την κοινή αντιμετώπιση των προβλημάτων του ελληνισμού στη Σοβιετική Ενωση.

Την ίδια εποχή η ιδεολογία και η πρακτική της

---

1. Ο Γαβριήλ Ποπόφ είναι λαϊκός βουλευτής, συμπρόεδρος της διαπεριφερειακής ομάδας βουλευτών, διευθυντής του περιοδικού Ζητήματα Οικονομίας και δήμαρχος Μόσχας την περίοδο 1990-1992. Η εκλογή του το 1991 ως προέδρου συνδέει την επιτυχία των προσπαθειών της Ενωσης με την τυχη του προέδρου της δημοκρατίας της Ρωσίας Μπορίς Γιέλτσιν, ο οποίος είναι, όπως και ο Ποπόφ, από τους ιδρυτές του κόμματος "Δημοκρατική Ρωσία".

περεστρόικα που ελπίζει σε μια ανανεωμένη ομοσπονδία δημοκρατιών, επιτρέπουν να αναφανεί ο κρυμμένος εθνισμός των εθνικών ομάδων της Σοβιετικής Ενωσης, με αποτέλεσμα τη διεκδίκηση αιτημάτων όπως επιστροφή στην πατρίδα από την οποία εκδιώχτηκαν βίαια τη σταλινική περίοδο, αυτονομία, προσάρτηση σε ομοεθνή δημοκρατία, ή ακόμη και ανεξαρτησία από το πολυεθνικό κράτος.

Τα μέτρα περιορισμού της εθνικο-πολιτισμικής ιδιαιτερότητας αμβλύνονται σταδιακά. Στις πρώτες ευνοϊκές για τον ελληνισμό συνέπειες συμπεριλαμβάνεται η διδασκαλία της ελληνικής σαν ξένης γλώσσας. Το πρώτο μάθημα πραγματοποιείται στη Γεωργία το 1981.[1] Το 1989 η Μαριούπολη, που το 1952 είχε μετονομαστεί σε Ζντάνοφ από το όνομα του συνεργάτη του Στάλιν, ξαναπαίρνει το όνομά της.[2] Σήμερα η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας έχει επεκταθεί στις δημοκρατίες της Ουκρανίας και Ρωσίας.[3] Τα απαραίτητα εκπαιδευτικά στελέχη εκπαιδευονται στο Παιδαγωγικό Ινστιτουτο της Μόσχας.[4] Παράλληλα πραγματοποιουνται ειδικά ραδιοφωνικά προγράμματα και εκδίδονται έργα Σοβιετικών πεζογράφων και ποιητών που γράφουν στις διαλέκτους της ελληνικής γλώσσας.[5] Οργανώνονται σεμινάρια και επιστημονικά συνέδρια για την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό και πολιτισμικές ελληνο-σοβιετικές εκδηλώσεις. Τον Οκτώβριο του 1990 πραγματοποιείται στη Μόσχα φεστιβάλ πολιτισμου και τέχνης των Ελλήνων της Ε.Σ.Σ.Δ., το οποίο συνεχίζεται με σειρά εκδηλώσεων το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου στην Αθήνα και τον Πειραιά.[6]

Οι ευνοϊκές αλλαγές σε θέματα πολιτισμου περιορίζουν τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο ελληνοποντιακός πληθυσμός αλλά δημιουργουν νέα. Παραδείγματος χάρη, στη Γεωργία, ακόμη και πριν την απόσχισή της από την Ομοσπονδία το 1991, εκτός από την εκμάθηση της ρωσικής σαν πανενωσιακής γλώσσας ήταν υποχρεωτική η εκμάθηση της γεωργιαγής γλώσσας. Αυτό δημιουργεί σοβαρό εργασιακό πρόβλημα στους ήδη εκπαιδευμένους σε ρωσικά σχολεία ελληνοπόντιους, που σταδιακά υποχρεωνονται όλο και περισσότερο να μιλούν γεωργιανά.

Η προσπάθεια του Γκορμπατσώφ για μεικτή οικονομία με ένα τμήμα μόνο αφιερωμένο στην αγορά οδηγεί σε μέτρα ενίσχυσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Από τους πρώτους που υποστηρίζουν τα νέα μέτρα δημιουργώντας κοπερατίβες το 1989 είναι οι Ελληνοπόντιοι

---

1. Πληροφορίες από την έρευνα.

2. Βλ. Ιβάν Τζουχα, "Η Μαριουπολη Απέκτησε Πάλι το Ελληνικό της Ονομα", Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (26 Φεβρουαρίου 1989):22.

3. Πληροφορίες από την έρευνα.

4. Βλ. Αρ. Α. Ουλουλιάν, ό.π., σελ. 22.

5. Βλ. Αρ. Α. Ουλουλιάν, ό.π., σελ. 22.

6. Βλ. "1ο Φεστιβάλ Ελλήνων της ΕΣΣΔ", Νέα της Μόσχας Μηνιαία Εφημερίδα (Νοέμβριος 1990):17.

στο Καζαχστάν. Λιγο αργότερα οι ντόπιοι τις καίνε.[1]

Τα προβλήματα των Ελλήνων του Πόντου προκαλούνται κυριως από τις εθνικές συσπειρώσεις και αντιπαραθέσεις. Γι' αυτό σοβαρά προβλήματα εκδηλωνονται περισσότερο στην κατεξοχήν ευαίσθητη σε εθνιστικές ταραχές περιοχή της Υπερκαυκασίας και στις ασιατικές μουσουλμανικές δημοκρατίες, στις οποίες αναπτύσσεται ο ισλαμικός φανατισμός παράλληλα με την τουρανική αφύπνιση και τους τοπικούς εθνισμούς.

Οι περιοχές εγκατάστασης των Ελληνοποντίων είναι πολύ απομακρυσμένες μεταξύ τους. Η μεγαλύτερη πληθυσμιακή συγκέντρωση παρατηρείται στις δημοκρατίες της Υπερκαυκασίας (κυρίως στη δημοκρατία της Γεωργίας και λιγότερο στις δημοκρατίες της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν), της Ουκρανίας (στην περιοχή της Κριμαίας), της Ρωσίας, του Καζαχστάν, του Ουζμπεκιστάν, της Κιργισίας, αλλά ακόμη και στη Σιβηρία. Οι περιοχές της Γεωργίας, Αρμενίας, Ουκρανίας και Ρωσίας αποτελούν παραδοσιακούς χώρους υποδοχής Ποντίων προσφύγων από το Μικρασιατικό Πόντο. Οι ελληνοποντιακές κοινότητες των άλλων δημοκρατιών, δημιουργούνται από τους εκτοπισμένους συμπαγείς ποντιακούς πληθυσμούς της σταλινικής περιόδου, και ειδικότερα δημιουργούνται τα χρόνια 1942, 1944, 1946 και 1949.

Σύμφωνα με τη σοβιετική απογραφή του 1979, ο ελληνικός πληθυσμός ανέρχεται σε 344.000 άτομα.[2] Ο πραγματικός αριθμός είναι πολύ μεγαλύτερος του αριθμού της απογραφής, γιατί πολλοί δηλώνουν τη Ρωσική ή την τοπική εθνική ομάδα (π.χ. Γεωργιανή, Ουκρανική κ.α.) με αποτέλεσμα να καταχωρούνται σε αντίστοιχες στατιστικές μερίδες. Οι σοβιετικές απογραφές αναφέρονται σ' όλο τον ελληνικό πληθυσμό, ο οποίος στο μεγαλύτερο ποσοστό του είναι ποντιακός. Το πραγματικό πληθυσμιακό μέγεθος του ποντιακού ελληνισμού υπολογίζεται περίπου σε 500.000. Το 1988 πρωτοπαρουσιάστηκε στο Β' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού ο ακόλουθος Πίνακας, ο οποίος θεωρείται αξιόπιστος:

	Πληθυσμός Ποντιακού Ελληνισμού
α) Αυτόνομη Δημ. Απχαζίας (στη νότια Γεωργία)	50.000
β) Αυτόνομη Δημ. Οσετίας	10.000
γ) Δημοκρατία Γεωργίας	80.000
δ) Δημοκρατία Ρωσίας (διαμέρισμα Σταυρούπολης και Κρασνοντάρ)	100.000
ε) Δημοκρατία Ουκρανίας (διαμέρισμα Ντόνετς)	100.000
στ) Δημοκρατία Αρμενίας	12.000
ζ) Δημοκρατίες Καζαχστάν, Ουζμπεκιστάν, και Κιργισίας	135.000
η) Περιοχή Σιβηρίας	Αγνωστος Αριθμός

Τον Αυγουστο του 1989 παρουσιάζεται το σχέδιο πλατφόρμας για το εθνικό ζήτημα της Κ.Ε. του Κ.Κ.Σ.Ε.[3] Οι θέσεις του σχεδίου

---

1. Πληροφορίες από την έρευνα.

2. Βλ. Θ. Κεσίδη, "Η Εδαφική Διάταξη των Ελλήνων της ΕΣΣΔ", ό.π., σελ. 37.

3. Για τις θέσεις του σχεδίου βλ. Κεφάλαιο 1, σελ. 13.

αποτελούν τη βάση για την πρόταση για ένα ελληνικό μοντέλο εθνικής αυτονομίας της ελληνικής ομογένειας στη Σοβιετική Ενωση, όπως αυτό έχει διατυπωθεί από το λαϊκό βουλευτή Γαβριήλ Ποπόφ: "η Αυτόνομη Ελληνική Δημοκρατία θα έχει τις ιδιαιτερότητές της. Δεν θα έχει ενιαίο έδαφος. Εκτός από τις "Αυτόνομες περιοχές" θα περιλαμβάνει και διάφορες "Εθνικές επαρχίες", καθώς και αγροτικά Σοβιέτ. Στη διοικητική σφαίρα, η Δημοκρατία θα μπορούσε να έχει Ενιαίο Εθνικό Συμβούλιο με δικαιώματα Αυτόνομης Δημοκρατίας σε δυο τομείς: στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό. Μπορεί να δημιουργηθούν και δύο αντίστοιχα υπουργεία που θα έχουν τα ερευνητικά τους Ινστιτούτα, τα τυπογραφεία και τα θέατρά τους. Ετσι, θα δημιουργηθεί η βάση για την ανάπτυξη της εθνικής κουλτούρας και γλώσσας. Η εξίσωση του Συμβουλίου με Αυτόνομη Δημοκρατία θα παρέχει το δικαίωμα εκλογής λαϊκών βουλευτών του και κατάρτισης δικού του προϋπολογισμού."[1]

Η πρόταση του Γ. Ποπόφ διατυπώνεται το Σεπτέμβριο του 1989 και αποτελεί μια από τις πρώτες προσπάθειες για τη δημιουργία ελληνικής αυτόνομης περιοχής. Στη συνέχεια προτείνονται λύσεις για την ανάδειξη αυτόνομων ελληνικών περιοχών στην περιοχή του Κρασνοντάρ (Δημοκρατία της Ρωσίας) και στην περιοχή της Κριμαίας (Δημοκρατία της Ουκρανίας)[2] Η τελευταία πρόταση αναφέρεται στη δημιουργία αυτόνομης περιοχής στο Κουμπάν, νότια περιοχή της Δημοκρατίας της Ρωσίας. Η περιοχή περιλαμβάνει τις πόλεις Γελεντζίκ, Ανάπα, Κριμσκ και Νοβοροσίσκ. Το 1990 το αίτημα εξετάζεται επίσημα από τις σοβιετικές αρχές της Δημοκρατίας, οι οποίες συμφωνούν γιατί ελπίζουν σε μεικτές ελληνο-σοβιετικές επιχειρήσεις στην περιοχή. Προϋπόθεση για τη νομοθετική ρύθμιση αποτελεί η σύμφωνη γνώμη του τοπικού μη ελληνικού πληθυσμού. Στο Γελεντζίκ υπάρχει αποδοχή λόγω μεγάλης επιμειξίας Ρώσων και Ουκρανων με Ελληνες και στο Κριμσκ ο τοπικός πληθυσμός συμφωνεί γιατί προτιμά να εγκατασταθούν και άλλοι χριστιανοι στην περιοχή, παρά οι Τούρκοι Μεσκέτ.[3] Στην Ανάπα συμφωνεί ο μισός περίπου πληθυσμός. Οι προσπάθειες των Ελλήνων για την αποδοχή της πρότασης στρέφονται κυρίως στους τοπικούς

---

1. Γκαβριήλ Ποπόφ, "Πρόταση για Ενα "Ελληνικό Μοντέλο" Εθνικής Αυτονομίας της Ελληνικής Ομογένειας στην Ε.Σ.Σ.Δ.", Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (24 Σεπτεμβρίου 1989): 16.

2. Βλ. Χαράλαμπο Πολιτίδη, "Αυτονομία των Ποντίων της ΕΣΣΔ: Μια Πρόταση προς το Ανώτατο Σοβιέτ", Ποντιακή Φλόγα Μηνιαία Εφημερίδα (Μάιος-Ιούνιος 1989):6.

3. Οι Τουρκοι Μεσκέτ ήταν κάτοικοι περιοχής της δημοκρατίας της Γεωργίας που συνορεύει με την Τουρκία. Επί Στάλιν εξορίζονται στο Ουζμπεκιστάν. Οι Ουζμπέκοι αρχίζουν να τους εκδιώκουν από το 1989. Από τότε προσπαθουν να γυρίσουν στην πατρίδα τους, αλλά οι Γεωργιανοί δεν τους δέχονται.

ΧΑΡΤΗΣ 14
Ο ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ (1990)

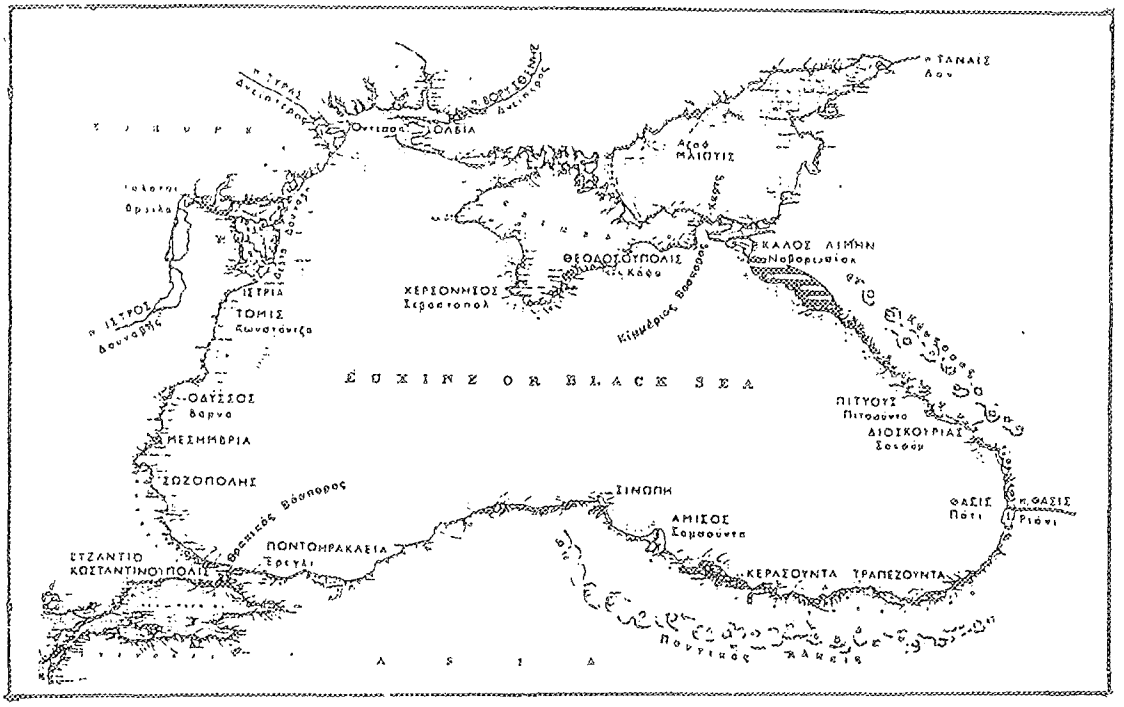

Πηγή: Ποντιακός Σύλλογος "Αργώ".

πληθυσμους της Ανάπας και του Νοβοροσίσκ.[1] Από τις 29-31 Μαρτίου 1991 πραγματοποιείται στο Γελεντζίκ συνέδριο των Ελλήνων της Σοβιετικής Ενωσης, το οποίο αποφασίζει τη διεκδίκηση "ελληνικού αυτόνομου εθνικοεδαφικού σχηματισμού στο χωρο της Ε.Σ.Σ.Δ.".

Οι προσπάθειες για την ελληνική αυτονομία στοχεύουν στη διεκδίκηση περιοχής στα παράλια της Μαύρης θάλασσας, ιστορικό χώρο συγκέντρωσης ελληνικού πληθυσμου. Από την αρχή οι προτάσεις αφορουν την Κριμαία και τη νότια Ρωσία και όχι τη Γεωργία, χώρο με οξυμμένα εθνικά προβλήματα και έντονο γεωργιανό εθνισμό. Ηδη, το 1991, στο σοβιετικό δημοψήφισμα όπου το βασικό ερώτημα ήταν: "Θεωρείτε αναγκαία τη διατήρηση της Ενωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, ως ανανεωμένη ομοσπονδία ισότιμων και κυρίαρχων Δημοκρατιών, η οποία θα εγγυάται τα δικαιώματα και τις ελευθερίες όλων των εθνοτήτων;" η Γεωργία δε μετέχει και δεν αναγνωρίζει το δημοψήφισμα. Εντεκα μέρες αργότερα, στις 31 Μαρτίου, το 98% των πολιτών της ψηφίζει υπέρ της ανεξαρτησίας της Γεωργίας και στις 9 Απριλίου 1991 το κοινοβούλιο της Δημοκρατίας ανακηρύσσει την ανεξαρτησία. Τον Λύγουστο του ίδιου χρόνου μετά από το ολιγοήμερο αποτυχημένο πραξικόπημα εναντίον του Μ. Γκορμπατσώφ, η Γεωργία διεκδικεί την ανεξαρτησία της.

Στις 21 Δεκεμβρίου 1991, στο πλαίσιο των προσπαθειών για την άμβλυνση του πολιτικού αδιεξόδου, οι έντεκα από τις δώδεκα σοβιετικές δημοκρατίες ιδρύουν την "Κοινοπολιτεία των Ευρασιατικών Κρατών". Η Γεωργία ειναι η μόνη δημοκρατία που δε συμμετέχει.

Οι εθνιστικές ταραχές συνεχίζονται στην πρώην πλέον Σοβιετική Ενωση, ενώ παράλληλα τα συνορα παραμένουν ανοικτά. Τα ανοικτά σύνορα παρέχουν στα μέλη εθνών με εθνικό κράτος αναφοράς, όπως παραδειγματος χάρη στους Γερμανούς, τους Εβραίους, τους Ελληνες κ.α., τη δυνατότητα μετανάστευσης στα ομοεθνή τους κράτη. Οι Ελληνες του Πόντου εκτός από την τάση για διεκδίκηση αυτόνομης περιοχής παρουσιάζουν και την τάση μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Ηδη από το 1988 παρατηρείται μεγάλο και συνεχώς αυξανόμενο μεταναστευτικό κύμα προς το ελληνικό κράτος, το οποίο για πρώτη φορά μετά το 1922 αντιμετωπίζει πρόβλημα υποδοχής μεγάλης πληθυσμιακά ομοεθνους ομάδας.

---

1. Οι πληροφορίες για την τελευταία πρόταση προέρχονται από συνέντευξη της ερευνήτριας στις 4 Νοεμβρίου 1990 με το Χαράλαμπο Πολιτίδη, που μετείχε στην ελληνική αντιπροσωπεία, η οποία συζήτησε την πρόταση με τον Μπορίς Γιέλτσιν στις 13 Οκτωβρίου 1990.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΠΟΝΤΙΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟ ΠΟΝΤΟ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Πληθυσμός, Τόποι και Συνθήκες Πρώτης Εγκατάστασης στην Ελλάδα Ποντίων Προσφύγων Από το Μικρασιατικό Πόντο

Ο αριθμός των προσφύγων που καταφεύγει στο ελληνικό κράτος τη δεκαετία του 1920 είναι μεταξύ 1.250.000 και 1.400.000 ατόμων.[1] Η πληθυσμιακή απογραφη του 1928 παρουσιάζει τον μικρότερο αριθμο των 1.221.849 ατόμων, γιατί δεν λαμβάνει υπόψη τη θνησιμότητα και τη μετανάστευση της περιόδου 1922-1928 από την Ελλάδα προς άλλες χώρες, όπως η Αίγυπτος, η Γαλλία και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Οσον αφορά τη θνησιμότητα, υπήρξε ιδιαίτερα υψηλή τα πρώτα χρόνια. Την περίοδο 1923 με 1925 αντιστοιχούσαν τρεις θάνατοι προς μία γέννηση.[2] Σύμφωνα με την Κοινωνία των Εθνών σε ορισμένες περιοχές της χώρας το 20% των προσφύγων πέθανε τον πρώτο χρόνο.[3] Επιπλέον, αρκετές οικογένειες, οι οποίες είχαν καταφέρει να μεταφέρουν τμήμα της περιουσίας τους και δεν κατοικούσαν σε συνοικισμούς προσφύγων δεν απογράφησαν ως πρόσφυγες.[4]

Για τους παραπάνω λόγους, ο αριθμός των Ποντίων προσφύγων από το Μικρασιατικό Πόντο και από την πρώην Σοβιετική Ενωση, οι οποίοι καταφεύγουν στο ελληνικό κράτος τη δεκαετία του 1920, είναι μεγαλύτερος του αριθμού που παρουσιάζεται στην απογραφή. Σύμφωνα με την πληθυσμιακή απογραφή του 1928, η οποία παρουσιάζεται στη στατιστική επετηρίδα της Ελλάδας του 1930, ο αριθμός των Ποντίων προσφύγων ανέρχεται σε 182.169. Σ' αυτόν πρέπει να προστεθεί και ο αριθμός των 47.091 προσφύγων που δηλώνουν τόπο καταγωγής τον Καύκασο. Οι Καυκάσιοι είναι Ελληνες ποντιακής καταγωγής, οι οποίοι είχαν μεταναστεύσει οι ίδιοι ή οι οικογένειές τους από τον Πόντο στον Καύκασο, και είχαν μόνιμη ή προσωρινή εγκατάσταση στη περιοχή. Το ότι οι πρόσφυγες από τον Καύκασο είναι Πόντιοι τεκμηριωνεται και από τη σημαντική μελέτη των Μ. Μαραβελάκη και Α. Βακαλόπουλου για τις προσφυγικές

---

1. Βλ. Renée Hirschon, ό.π., σελ. 37.

2. Βλ. Renée Hirschon, ό.π., σελ. 37.

3. Κοινωνία των Εθνών, 1926. Βλ. Renée Hirschon, ό.π., σελ. 37.

4. Πληροφορία που επιβεβαιώθηκε από την παρούσα έρευνα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ
ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1928, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥ 1930

	ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ			ΑΝΑ 1.000 ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ		
ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ	ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡ.	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡ.	ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡ.
Μικρά Ασία	626.954	37.728	589.226	513,12	248,39	550,70
Θράκη	256.635	27.057	229.578	210,04	178,13	214,57
Πόντος	182.169	17.528	164.641	149,09	115,40	153,87
Βουλγαρία	49.027	20.977	28.050	40,12	138,10	26,22
Καύκασος	47.091	32.421	14.670	38,54	213,45	13,71
Κωνσταντινούπολη	38.458	4.109	35.349	31,48	27,05	32,10
Ρωσία	11.435	5.214	6.221	9,36	34,33	5,81
Σερβία	6.057	4.611	1.446	4,96	30,36	1,35
Αλβανία	2.498	1.600	898	2,04	10,53	0,84
Δωδεκάνησα	738	355	383	0,60	2,34	0,36
Ρουμανία	722	266	456	0,59	1,75	0,43
Κύπρος	57	25	32	0,05	0,16	0,03
Αίγυπτος	8	1	7	0,01	0,01	0,01
Σύνολο	1.221.849	151.892	1.069.957	1.000,000	1.000,000	1.000,000

Πηγή: Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1930, σελ. 41.

εγκαταστάσεις της περιοχής Θεσσαλονίκης[1] όπου παρουσιάζεται διεξοδική καταγραφή του χώρου και των προσφυγικών οικισμών γύρω από τη Θεσσαλονίκη. Σ' αυτή τη μελέτη οι 554 οικογένειες που χαρακτηρίζονται "οικογένειαι εκ Καυκάσου" από τη Στατιστική Υπηρεσία του Εποικισμού, είναι οικογένειες, οι οποίες μιλούν την ποντιακή διάλεκτο, έχουν ποντιακά ήθη και έθιμα και τα μέλη τους έχουν γεννηθεί στο Μικρασιατικό Πόντο ή είναι ποντιακής καταγωγής. Επομένως, όταν στον αριθμό των Ποντίων προσφύγων του Πίνακα 1 προστεθεί ο αριθμός των προσφύγων από τον Καυκασο, το σύνολο ανέρχεται σε 229.260 άτομα, δηλαδή ποσοστό 18,76% επί του ολικού αριθμού των προσφύγων. Επιπλέον, όπως αναφέρει ο Ι. Λαυρεντίδης, σημαντικός αριθμός Ποντίων από τον Καύκασο, στην απογραφή του 1928 παρουσιάζεται ως αριθμός προσφύγων από τη Μικρά Ασια και τη Θράκη. Παραδείγματος χάρη, Πόντιοι πρόσφυγες, οι οποίοι μεταναστεύουν από τον Καύκασο στην Ελλάδα το 1919-1920, προωθούνται στην ανατολική Θράκη και επιστρέφουν στην επικράτεια του ελληνικου κράτους μετά τη Μικρασιατική καταστροφή,

---

1. Μ. Μαραβελάκης, και Α. Βακαλόπουλος, Αι Προσφυγικαί Εγκαταστάσεις εν τη Περιοχή Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1955).

καταγράφονται ως πρόσφυγες από τη Θράκη.[1] Συνοψίζοντας, ο παρουσιαζόμενος σε συγκεκριμένες πηγές[2] αριθμός των 400.000 Ποντίων προσφύγων που ήρθαν στην Ελλάδα από το Μικρασιατικό Πόντο και από τη Σοβιετική Ένωση τη δεκαετία του 1920 δεν μπορεί να θεωρηθεί υπερβολικός, κυρίως λόγω του μεγάλου ποσοστού θνησιμότητας των προσφύγων τα χρόνια που ακολουθούν τον εκπατρισμό.

Ο ελληνισμός του Πόντου, ως πληθυσμός αγροτικός στο μεγαλύτερο ποσοστό του, εγκαθίσταται κυρίως με αγροτική αποκατάσταση.[3] Οι περισσότεροι εγκαθίστανται στη βόρεια Ελλάδα, με μεγαλύτερη πληθυσμιακή συγκέντρωση στις περιοχές Μακεδονίας

---

1. Βλ. Ισ. Ν. Λαυρεντίδη, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών", ό.π., σελ. 344.

2. Βλ. Χρήστο Σαμουηλίδη, Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 272. Επίσης, βλ. Οδ. Λαμψίδη, "Οι εκ του Πόντου Έλληνες Κατά την Πεντηκονταετίαν 1922-1972", ό.π., σελ. 16-17. Οι πηγές αυτές αναφέρουν τον αριθμό των 400.000 μόνο για τους πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο.

3. Βλ. στο Παράρτημα, σελ. 317-318, τον Πίνακα της κατανομής των αποκατασταθεισών προσφυγικών οικογενειών κατά εποικιστική περιφέρεια από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων μέχρι τις 30 Απριλίου 1928 (Πηγή: Αρχείον Πόντου 1 (1928):237-238), σελ. 320-321, τον Πίνακα των ποντιακών συνοικισμών, αμιγών και μεικτών, των Μητροπόλεων Ξάνθης και Σερρών το 1928 (Πηγή: Αρχείον Πόντου 12 (1946):236-237), και σελ. 323-324, τον Πίνακα εγκατάστασης Ποντίων από το Μικρασιατικό Πόντο και τον Καύκασο στο νομό Θεσσαλονίκης και την υποδιοίκηση Χαλκιδικής (Πηγή: Αρχείον Πόντου 3 (1931):236-237). Στο περιοδικό Αρχείον Πόντου παρουσιάζονται εργασίες για τους τόπους εγκατάστασης των Ελλήνων του Πόντου, στις οποίες περιλαμβάνονται οι ακόλουθες: α) Δικαίος Β. Βαγιακάκος, "Εγκατάστασις Ποντίων εις Λακωνίαν", Αρχείον Πόντου 29 (1968-1969):422-430, β) Αλέξανδρος Μ. Κοντοειδής, "Εγκαταστάσεις Ποντίων Προσφύγων στην Αιτωλοακαρνανία και Ιδιαίτερα στην Παραχελωίτιδα", Αρχείον Πόντου 36 (1980):253-255, γ) Ιο. Ν. Λαυρεντίδης, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών", Αρχείον Πόντου 29 (1968-1969):341-382 και δ) Παύλος Χαρ. Τσακιρίδης, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Β' Νομός Κοζάνης", Αρχείον Πόντου 32 (1973-1974):337-349.

και Θράκης.[1] Αστική αποκατάσταση πραγματοποιείται στη Θεσσαλονίκη,[2] στην Αθήνα και τον Πειραιά,[3] στην Καβάλα, τη Δράμα, το Κιλκίς, την Κοζάνη και αλλού.

Η διαφοροποίηση ως προς το χρόνο πρώτης εγκατάστασης του ποντιακού από τον υπόλοιπο Μικρασιατικό ελληνισμό, έγκειται στο ότι τα μεταναστευτικά κυματα από τον Πόντο προς την Ελλάδα αρχίζουν πριν το 1922. Οι γραπτές πηγές αναφέρουν το 1918 σαν το χρόνο πραγματοποιησης των πρώτων μαζικών μεταναστεύσεων. Σύμφωνα όμως με προφορική μαρτυρία ποντιακές οικογένειες μεταναστεύουν από το Καρς[4] στην Ελλάδα το 1912. Φτάνουν με πλοία στη Θεσσαλονίκη μεταφέροντας μαζι τους ζώα και εργαλεία, και εγκαθίστανται στη Μακεδονία, στους νομους Θεσσαλονίκης και Κιλκίς.[5] Σύμφωνα με τις γραπτές πηγές, ο ποντιακός ελληνισμός αρχίζει να καταφευγει στο ελληνικό κράτος από το 1918. Ο Γ. Σακκάς αναφέρει ότι το πρώτο κυμα προσφυγων αποτελείται από τρεις περίπου χιλιάδες Τριπολίτες, οι οποίοι καταφεύγουν στη νότια Ρωσία μετά την ανακωχή του 1918 και ακολουθούν, όπως όλος σχεδόν ο ελληνικός πληθυσμός της Κριμαίας και της Οδησσού, τον ελληνικό στρατό που υποχωρεί τον Απρίλιο του 1919, μετά την αποτυχημένη εκστρατεία της Αντάντ στην Ουκρανία. Η πρώτη εγκατάσταση πραγματοποιείται στο πολεοδομικό συγκρότημα της περιοχής Αθήνας - Πειραιά, στη Δραπετσώνα και στην Καλλιθέα.[6] Την ίδια εποχή, όπως αναφέρει ο Σ. Κλαδάς, έρχονται από την Κριμαία στην περιοχή Αθήνας-Πειραιά και εγκαθίστανται στα ίδια μέρη, με μεγαλύτερη

---

1. Παραδείγματος χάρη, στο νομό Κοζάνης, η ποσοστιαία αναλογία του προσφυγικού προς τον ολικό πληθυσμό είναι 45% . Από τους πρόσφυγες το 70% είναι Πόντιοι. Βλ. Παύλο Χαρ. Τσακιρίδη, ό.π., σελ. 339. Επίσης, στο νομό Σερρών το 48% είναι πρόσφυγες, και από αυτους το 1/3 είναι Ποντοκαυκάσιοι. Βλ. Ισ. Ν. Λαυρεντίδη, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών", ό.π., σελ. 381. Στο νομό Δράμας δημιουργούνται πολλά ποντιακά χωριά. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 299. Οι περιοχές της Μακεδονίας, που συνορεύουν με τη Βουλγαρία, γεμίζουν από ποντιακά χωριά, λόγω της ομοιότητας του κλίματος και του εδάφους με τον Πόντο. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 300.

2. Στην πόλη της Θεσσαλονίκης εγκαθίστανται 30.000 αστοί Πόντιοι. Βλ. Αρχείον Πόντου 3 (1931):236-237.

3. Στην Αθήνα και τον Πειραιά εγκαθίστανται 35.000 αστοί Πόντιοι. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 300.

4. Το Καρς, την εποχή αυτή, ανήκει στην τσαρική Ρωσία. Η προσάρτησή του στο τουρκικό κράτος πραγματοποιείται το 1918.

5. Η προφορική μαρτυρία προέρχεται από Πόντιο τρίτης γενιάς. Η οικογένεια του παππού του συμπεριλαμβάνεται στις οικογένειες που εγκαθίστανται στο Κιλκίς στα χωριά Ανω και Κάτω Ποταμιά και σε εγκαταλελειμμένο τουρκικό χωριό το οποίο μετονομάζουν, λόγω της έλλειψης νερού, σε Λειψύδριο.

6. Βλ. Γεώργιο Η. Σακκά, ό.π., σελ. 218-219, 245.

πληθυσμιακή συγκέντρωση στο κτίριο του Σκοπευτηρίου στην Καλλιθέα, δύο περίπου χιλιάδες Αργυρουπολίτες, οι οποίοι είχαν καταφύγει στην Κριμαία μετά την αποχώρηση των Ρώσων από την Τραπεζούντα.[1]

Στο χώρο του Σκοπευτηρίου, στο κέντρο της αραιοκατοικημένης τότε Καλλιθέας δημιουργείται ο πρώτος αμιγής ποντιακός οικισμός. Η στέγαση πρωτοπραγματοποιείται το 1919 στο μεγάλο κτίριο του Σκοπευτηρίου, αλλά μέχρι το 1922 ο γύρω από το Σκοπευτήριο ελεύθερος χώρος γεμίζει από εκατοντάδες πλινθόκτιστα σπίτια σκεπασμένα με πισσόχαρτο ή λαμαρίνα, προοριομένα για προσωρινή διαμονή των 400 οικογενειών που αποτελούν πλέον το συνοικισμό. Η πλειονότητα των οικογενειών έχει μεταναστεύσει κατευθείαν από τον Πόντο. Τα οικήματα αυτά παρά τις κακές συνθήκες στέγασης που παρέχουν, διατηρούνται μέχρι το 1950. Η φωτογραφία του οικισμού τη δεκαετία του 1930 είναι εύγλωττη. Δείχνει την αντίθεση της πρώτης ποντιακής κατοικίας από τα γύρω οικήματα.[2]

Από την περιοχή της Υπερκαυκασίας, και ειδικότερα από τη Γεωργία, οι Πόντιοι φεύγουν μαζικά το 1918 και το 1919 λόγω της προέλασης του τουρκικού στρατού στον Καύκασο το 1918, της βίας την οποία η αρμενική κυβέρνηση ασκεί για τη στρατολόγησή τους και της πρόσκλησης της ελληνικής κυβέρνησης το 1919.[3] Πηγαίνουν στο Βατούμ και από εκεί με πλοία φτάνουν στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, όπου εγκαθίστανται κυρίως στους ποντιακούς οικισμούς της Καλαμαριάς και του Χαρμάν-Κιοϊ.[4] Επειδή δεν βρίσκουν αμέσως ατμόπλοια μένουν στο Βατούμ κάτω από άθλιες συνθήκες ένα ολόκληρο χρόνο, με αποτέλεσμα το θάνατο του 1/3 του πληθυσμού ήδη στο Βατούμ.[5]

Αθλιες είναι και οι συνθήκες μεταφοράς και οι συνθήκες απολύμανσης στις καραντίνες Καράμπουρνου της Θεσσαλονίκης, με αποτέλεσμα νέους θανάτους.[6] Αλλά και η διαβίωση στους συνοικισμούς Καλαμαριάς και Χαρμάν-Κιοϊ της Θεσσαλονίκης είναι πολύ δύσκολη. Η θνησιμότητα φτάνει το 13%, δηλαδή το 46% των Ελλήνων του Πόντου που έρχεται από το Βατούμ πεθαίνει ή στο Βατούμ ή στη Θεσσαλονίκη. Χαρακτηριστικό είναι το ποντιακό δημοτικό τραγούδι:

---

1. Βλ. Σωκράτη Κλαδά, "Το Σκοπευτήριο Καλλιθέας Αθηνών: Η Πρώτη Ποντιακή "Κυψέλη" στην Περιοχή Πρωτευούσης", Ποντιακή Εστία 3 (Μάιος-Ιούνιος 1975):49.

2. Οι πληροφορίες για την εγκατάσταση στο χώρο του Σκοπευτηρίου προέρχονται από την έρευνα.

3. Βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, ό.π., σελ. 29.

4. Βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, ό.π., σελ. 28.

5. Για τις συνθήκες διαβίωσης στο Βατούμ βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, ό.π., σελ. 29-30.

6. Βλ. Γαβριήλ Καραπατάκη, ό.π., σελ. 30.

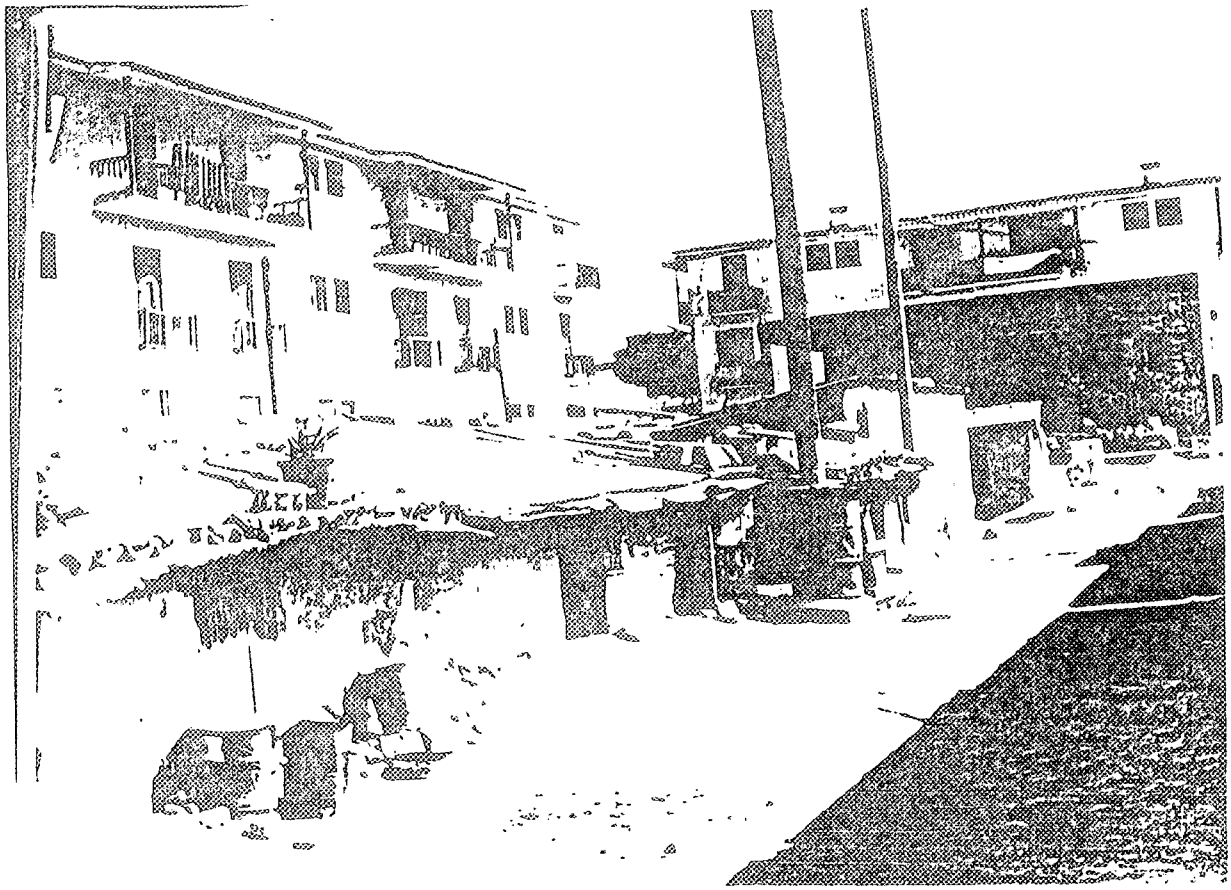

Προσφυγικές κατοικίες Ποντίων στην περιοχή Σκοπευτηρίου Καλλιθέας. Αθήνα, δεκαετία του 1930.

Πηγή: Αρχείο Κωνσταντίνου Ασιατίδη.

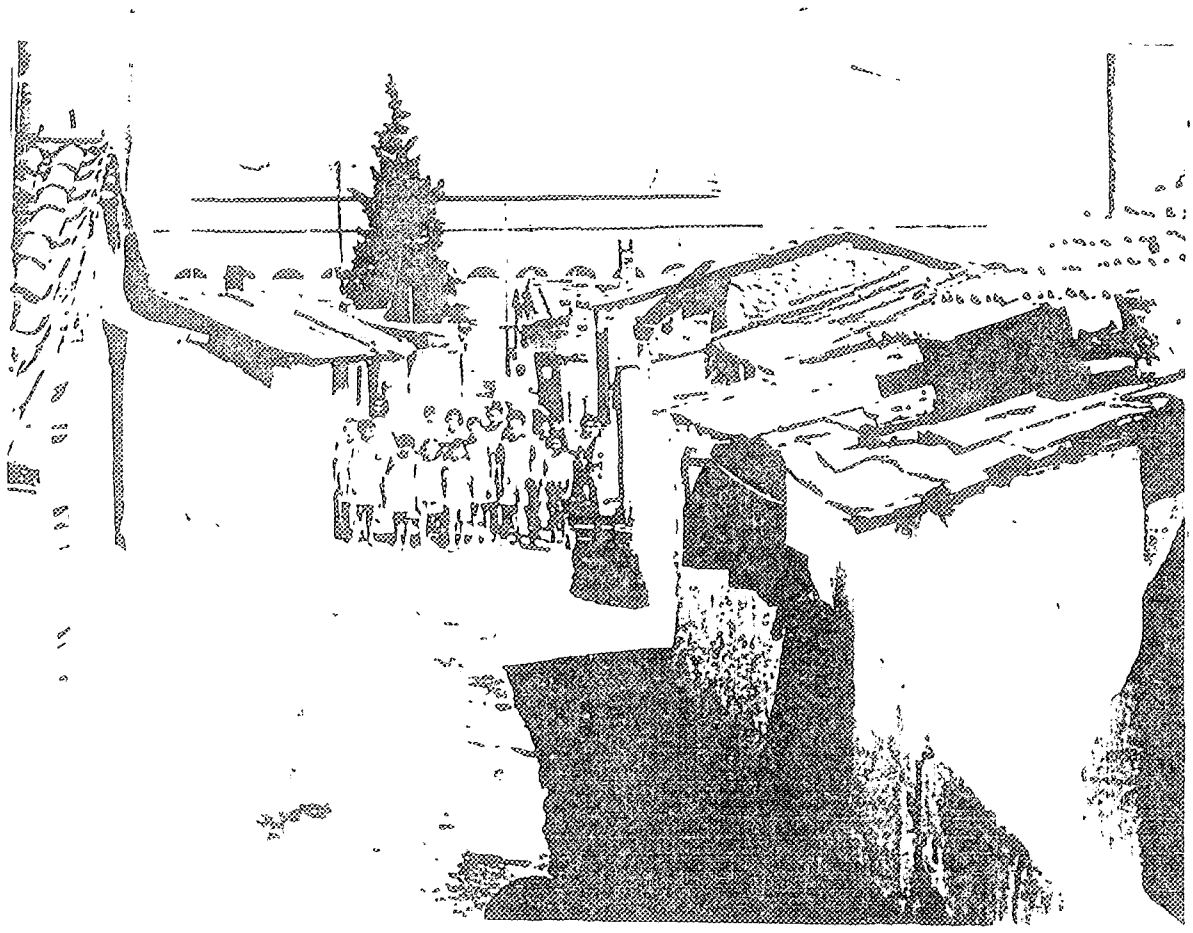

Τμήμα του ποντιακού οικισμού του Σκοπευτηρίου Καλλιθέας.
Διακρίνεται στο βάθος το Σκοπευτήριο.
Αθήνα, δεκαετία του 1930.

Πηγή: Αρχείο Κωνσταντίνου Ασιατίδη.

Καλαμαριά, Καλαμαριά, τριγυλ' ~ τριγυλ' ταφία,
ανοίξτε και τερέστ' αια, απές Καροί παιδία.[1]

Ο πρόσφυγας αρχιμανδρίτης Γ. Καραπατάκης περιγράφει: "Τι δε υφίστανται εις τους συνοικισμους Καλαμαριάς και Χαρμάν-Κιοϊ, όσον αφορά την πείναν, το ψυχος και την γυμνότητα και ανεπάρκειαν ιατρών, διότι εις 10.036 ψυχάς εις Χαρμάν-Κιοϊ υπάρχει εις και μόνον ιατρός, θεωρώ περιττόν να αναφέρω. Αρχεται όμως ενταύθα η θνησιμότης ης ο ελάχιστος όρος ανέρχεται εις 13% από Μαρτίου 1920-Δεκεμβρίου, ως είδον κατά την αυτόθι διαμονήν μου και ως εξηκρίβωσα εκ των βιβλίων της θνησιμότητος και προσελεύσεως εν Χαρμάν-Κιοϊ, εις 10.036 απέθανον 1.213 εκ πάσης ηλικίας. Ουδεμία δε κατά την γνώμην των ιατρών υπολείπεται αμφιβολία, ότι και των επιζώντων το 1/2 θάττον η βράδιον αποθνησκει ως καταστραφέν τον οργανισμόν."[2]

Επειδή το Μάρτιο του 1919 η Κεντρική Ενωση των Ελλήνων της Σοβιετικής Ενωσης στο Αικατερινοντάρ ζητά τη βοήθεια της ελληνικής κυβέρνησης, τον Ιουλιο του 1919 αποστολή του ελληνικού Υπουργειου Περιθάλψεως πηγαίνει στο Βατούμ με σκοπό την περίθαλψη των ελληνικών πληθυσμών. Η αποστολή χωρίζεται σε δύο τμήματα, από τα οποία το ένα με κέντρο το Αικατερινοντάρ περιλαμβάνει στη δικαιοδοσία του τη νότια Ρωσία και το βόρειο Καύκασο, και το άλλο με κέντρο την πρωτεύουσα της Γεωργίας, την Τυφλίδα, περιλαμβάνει τον Αντικαύκασο (Γεωργία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν) και τον Πόντο.[3]

Ηδη από τον Απρίλιο του 1919 λόγω της καθόδου των μπολσεβικικών στρατευμάτων στην περιοχή, το τμήμα αποστολής περιθάλψεως της νότιας Ρωσίας δεν κατορθώνει να παραμείνει στην

---

1. Χωρίς Συγγραφέα, "Ιστορικά Κείμενα Γυρω Από το Μαρτυρολόγιο των Καυκασιων", Ποντιακή Εστία 3 (Μάιος-Ιούνιος 1975):27.

2. Γαβριήλ Καραπατάκης, ό.π., σελ. 31.

3. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 89-90.

έδρα του. Αποχωρεί μαζί με 9.000 Έλληνες[1] μέσω Νοβορωσίσκ. Αντίθετα, το τμήμα του Αντικαυκάσου λόγω της σχετικής τάξης που επικρατεί στις νεοσύστατες Σοβιετικές Δημοκρατίες της περιοχής, παραμένει στην έδρα του από τον Ιούλιο του 1919 μέχρι το Φεβρουάριο του 1921. Πραγματοποιεί περίθαλψη των ελληνικών πληθυσμών, και από το Μάιο του 1920 μέχρι τέλους Φεβρουαρίου του 1921 στέλνει από το λιμάνι του Βατούμ στη Θεσσαλονίκη 52.878 Έλληνες του Πόντου, από τους οποίους τα 3/4 από την Αρμενία και το 1/4 από την περιφέρεια Σοχούμ της Γεωργίας.[2] Από τους πρόσφυγες που αποβιβάζονται στη Θεσσαλονίκη, οι πρωτοσφιχθείσες δέκα χιλιάδες εγκαθίστανται σε διάφορα μέρη της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.[3] Οι υπόλοιποι φτάνουν αργότερα και εγκαθίστανται στο μεγαλύτερο ποσοστό τους σε διάφορα μέρη της κεντρικής Μακεδονίας.[4]

Τον Οκτώβριο και Νοέμβριο του 1925 πραγματοποιείται κατόπιν διακρατικής συμφωνίας ανταλλαγή 3.000 Ελλήνων από την περιοχή του Καυκάσου που επιθυμούν να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα και 3.000 Αρμενίων της Ελλάδας που επιλέγουν να επιστρέψουν στη Σοβιετική Αρμενία.[5] Την περίοδο 1929-1933 7.000 άτομα, στην πλειονότητά τους Έλληνες, μεταναστεύουν από την Ε.Σ.Σ.Δ. στην

---

1. Δεν είναι γνωστό το ποσοστό των Ελλήνων του Πόντου σ' αυτούς τους 9.000 Έλληνες, γιατί, σύμφωνα με τον Μ. Αιλιανό, στη νότια Ρωσία (Οδησσό, Νοβορωσίσκ, Αικατερινοντάρ, Ροστόβ, Ταϊγάνιο, Κέρτς) και στη βόρεια Ρωσία (Αικατερινοντάρ, Μόσχα, Κίεβο, Χάρκοβο, Πετρούπολη, Νικολάεβοκι, Βεσσαραβία, Ζιτόμερ, Αλεξανδρούσκα, Μπερντιτσέφ) υπήρχαν 150.000 "Έλληνες εξ ελευθέρας Ελλάδος". Μιχ. Χρ. Αιλιανός, ό.π., σελ. 88. Ο Ι. Λαυρεντίδης αναφέρει ότι 40.000 Έλληνες του Πόντου καταφεύγουν στην Ελλάδα μέσω Νοβορωσίσκ, αλλά δεν αναφέρει τη χρονιά μετανάστευσης: "Εις 60.000 Έλληνας της περιφερείας του Καρς σνήλθαν οι φεύγοντες την επέλασιν των Τούρκων κατά τον Μάρτιον του 1918 * εγκαταλείποντες τας οικίας και περιουσίας των κατέφυγαν εις την Γεωργίαν και εκείθεν 40.000 εξ αυτών εις τον βόρειον Καύκασον, το Κουμπάν και τα παράλια της Μαύρης θαλάσσης, υπό την προστασίαν των εκεί Ελλήνων. Σημαντικός αριθμός εκ των 40.000, μετά πολύμηνον ταλαιπωρίαν, έφθασαν εις Νοβορωσσίσκι και εκείθεν, δι' Ελληνικών πλοίων, κατέφυγαν εις την Ελλάδα και εποίκησαν διάφορα χωρία των Νομών Σερρών, Δράμας, Κιλκίς και Φλωρίνης." Ισαάκ Νικ. Λαυρεντίδης, Οι εκ Σοβιετικής Ενώσεως Έλληνες Ποντιακής Καταγωγής και τα εκ της Συνθήκης της Λωζάννης Δικαιώματά των, ό.π., σελ. 13.

2. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 94.

3. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 97.

4. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 97.

5. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 168.

Ελλάδα.[1] Οι μετανάστες αυτοί αποτελουν μόνο ένα μικρό τμήμα των όσων επιθυμούν να μεταναστεύσουν. Οπως αναφέρει στις 12 Νοεμβρίου 1929 τηλεγράφημα του πρακτορείου ειδήσεων United Press από τη Μόσχα, ένα σύνολο 50.000 Ελλήνων της Σοβιετικής Ενωσης με ελληνική υπηκοότητα, που κατοικούν κυρίως στον Καύκασο και την Κριμαία, οι περισσότεροι καπνοπαραγωγοί και μερικοί βιοτέχνες και μικρέμποροι, ζητούν θεωρήσεις εξόδου.[2]

Τη δεκαετία του 1920 και στις αρχές της δεκαετίας του 1930 το ελληνικό κράτος λόγω της κακής του οικονομικής κατάστασης και των δυσεπίλυτων προβλημάτων ένταξης των προσφύγων που καταφεύγουν στην επικράτειά του μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, είναι απρόθυμο να δεχτεί πρόσφυγες από την Ε.Σ.Σ.Δ., παρά το ότι η σοβιετική κυβέρνηση επιτρέπει την έξοδό τους από τη χώρα.[3] Εκτός από απροθυμία, η ελληνική πολιτική χαρακτηρίζεται από συγχιση. Η ελληνική πρεσβεία της Μόσχας την περιοδο 1926-1929 προτρέπει τους Ελληνες να έρθουν στην Ελλάδα και παρέχει άδειες, παρά την αντίθετη απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης. Στη συνέχεια η κυβέρνηση όχι μόνο απαγορεύει την έκδοση νέων αδειών, αλλά διαιάσοει την πρεσβεια να μη λαμβάνονται υπόψη και οι άδειες που ήδη έχουν εκδοθεί. Η απόφαση αυτή δημιουργεί πολλά προβλήματα, γιατί πολλές οικογένειες έχοντας κανονική άδεια πουλούν την περιουσία τους και κατεβαίνουν στην πλησιέστερη παραλιακή πόλη όπου περιμένουν μήνες τα διαβατήρια από την πρεσβεία της Μόσχας, ώστε να μπορέσουν να αναχωρήσουν. Στο διάστημα αυτό ξοδεύουν όλα τα χρήματά τους κι όταν κατορθώνουν να φτάσουν στην Ελλάδα δεν έχουν κανένα οικονομικό εφόδιο για την καινούργια αρχή.[4]

Η προσπάθεια του ελληνικού κράτους να βοηθήσει τους Πόντιους πρόσφυγες της περιόδου 1918-1922, είναι ανεπαρκής. Για τις αστικές περιοχές, όπως παραδείγματος χάρη την Αθήνα, ο Σωκράτης Κλαδάς αναφέρει: "Προγράμματα εγκαταστάσεως προσφύγων άρχισαν μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Εμεις τότε εθεωρούμεθα ξένοι υπήκοοι και για τα γενικώτερα ζητήματά μας αι αυτοσχέδιες επιτροπές έπρεπε να αποτείνωνται στο Υπουργείο Εξωτερικών. Φυσικά, ούτε περίθαλψη ούτε επιδόματα."[5]

Για τις αγροτικές περιοχές, η κρατική βοήθεια έχει πιο οργανωμένη μορφή. Το ελληνικό κράτος λόγω της μεγάλης έλλειψης γεωργικών χεριών από τους αλλεπάλληλους και συνεχιζόμενους πολέμους και της επακόλουθης μείωσης της γεωργικής παραγωγής και της σημαντικής ανατίμησης των γεωργικων προϊόντων επιθυμεί αγροτική αποκατάσταση των Ελλήνων του Πόντου, η οποία σχεδιάζεται

---

1. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 247. Δεν αναφέρεται πόσοι από τους μετανάστες είναι Πόντιοι.

2. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 248.

3. Για την ελληνική πολιτική στο ζήτημα της μετανάστευσης Ελλήνων από την πρώην Σ.Ε. τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 168-169, 247-251.

4. Βλ. Ελευθέριο Παυλίδη, ό.π., σελ. 379.

5. Σωκράτης Κλαδάς, ό.π., σελ. 50.

με παροχή εγκαταλελειμμένων κτημάτων και γεωργικών εργαλείων. Ηδη το 1921, στην κεντρική και δυτική Μακεδονία έχουν εγκατασταθεί 12.500 ποντιακές οικογένειες που αριθμούν 45.000 άτομα, στην ανατολική Μακεδονια 1.878 οικογένειες Καυκασίων, οι οποίες αριθμουν 7.490 άτομα και στη Θράκη 3.161 οικογένειες Καυκασίων, οι οποίες αριθμούν 9.675 άτομα.[1] Οπως όμως αναφέρει ο Μ. Αιλιανός, σε βιβλίο το οποιο εκδίδει το Γραφείο Τύπου του Υπυργειου Εξωτερικών το 1921, η γεωργική αποκατάσταση των προσφυγων δεν μπορουσε να πραγματοποιηθεί, στην αρχή τουλάχιστον, συμφωνα με τον προγραμματισμό, αφενός λόγω της αδυναμίας του ελληνικού κράτους να χορηγήσει αποτελεσματική βοήθεια σε τόσο μεγάλο αριθμό προσφύγων, αφετέρου λόγω του ονείρου της επιστροφής στον τόπο τους των ξεριζωμένων.[2] Τις συνέπειες του ονείρου της επιστροφής, ο Μ. Αιλιανός παρουσιάζει ως εξής: "πλείστοι γεωργοί πρόσφυγες, ακραδάντως πεπεισμένοι ότι μετά παρέλευσιν ολίγων μηνών θα έληγεν η εμπόλεμος κατάστασις και θα ηδύναντο να επανακάμψουν εις τας εστίας των, ηρνήθησαν να παραλάβουν και αυτά έτι τα υπό της Ελληνικής Περιθάλψεως χορηγούμενα αυτοίς γεωργικά εφόδια."[3] Οι .ίδιοι όμως οι πρόσφυγες τονίζουν το γεγονός της αδυναμίας παροχής επαρκούς κρατικής βοήθειας. Ο Κ. Γαβριηλίδης περιγράφει τη ζωή των Ελλήνων του Πόντου στην κεντρική Μακεδονία, και ειδικότερα στην περιοχή του Κιλκίς, το 1920: "Γεμάτη από στερήσεις η ζωή. (...) Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη καμία. Δουλειά δεν υπήρχε πουθενά. Ζώα και γεωργικά εργαλεία για να επιδοθούμε στην καλλιέργεια δεν είχαμε. (...) Περάσαμε μια ζωή δραματική. Ο κόσμος λιποθυμουσε από την πείνα. Τα παιδιά μας είχαν μείνει πετσί και κόκαλο."[4]

Μετά το 1922 αρχίζουν να εφαρμόζονται τα προγράμματα αγροτικής και αστικής αποκατάστασης. Η "ανταλλάξιμη περιουσία" χρησιμοποιείται από το ελληνικό κράτος για την ικανοποίηση των προβλημάτων, τα οποία παρουσιάζουν ανάγκη άμεσης επίλυσης, όπως το στεγαστικό, και για την υποστήριξη της προσπάθειας των προσφύγων να ενταχθούν στην ελλαδική κοινωνική δομή. Η υποστήριξη συνίσταται στην παροχή των μέσων εξασφάλισης παραγωγικής απασχόλησης.

Η κρατική διαχείριση της περιουσίας παρουσιάζει προβλήματα. Οι αλλεπάλληλοι νόμοι για την "ταχεία ρευστοποίηση της ανταλλάξιμης περιουσίας" με σκοπό την "ταχεία αποκατάσταση των προσφυγων" δεν οδηγούν σε γρήγορη και αποτελεσματική αποκατάσταση. Τα σημαντικότερα προβλήματα παρουσιάζονται στην αστική αποκατάσταση των προσφύγων. Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (Ε.Α.Π.), αυτόνομος οργανισμός, διαχειριστής του δανείου που χορηγείται από την Κοινωνία των Εθνών στην Ελλάδα για την αποκατάσταση των προσφύγων, ο οποίος ιδρύεται με αποστολή την

---

1. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 258-261.

2. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 243.

3. Μιχ. Χρ. Αιλιανός, ό.π., σελ. 244.

4. Νίτσα Γαβριηλίδου, Ο Πατέρας μου Κώστας Γαβριηλίδης (Αθήνα: Εκδ. Εξάντας, 1988), σελ. 19-20.

εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη ή στην υπαιθρο και την παροχή μιας παραγωγικής απασχόλησης αγροτικής ή άλλης,[1] ασχολείται με την αγροτική κυρίως αποκατάσταση, ενώ το πρόγραμμα αστικής αποκατάστασης είναι περιορισμένο.[2] Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθήνας - Πειραιά, στο οποίο εφτά δεκαετίες αργότερα η αποκατάσταση των αστών προσφυγων δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.[3]

Η εισροή των προσφύγων στην περιοχή της πρωτεύουσας διπλασιάζει σχεδόν τον πληθυσμό της, από 453.042 το 1920 σε 802.000 το 1928.[4] Στο πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας - Πειραιά εγκαθίστανται 35.000 Πόντιοι.[5] Σύμφωνα με την Ε.Σ.Υ.Ε., στο δήμο της Αθήνας, εγκαθίστανται 7.093 Έλληνες του Πόντου και στο δήμο Πειραιά 8.234.[6] Στο δήμο Πειραιά, αστική αποκατάσταση μεγάλης κλίμακας πραγματοποιείται στις περιοχές Δραπετσώνας και Νίκαιας, οι οποίες σήμερα αποτελούν ξεχωριστους δήμους. Αστική αποκατάσταση μεγάλης κλίμακας πραγματοποιείται και στην κοινότητα Καλλιθέας, η οποία επίσης σήμερα είναι δήμος. Συμφωνα με την Ε.Σ.Υ.Ε., στην Καλλιθέα εγκαθίστανται 4.526 Έλληνες του Πόντου.[7] Και στις τρεις αυτές περιοχές δημιουργουνται αστικοί πυρήνες, στους οποίους διατηρείται μέχρι σήμερα σημαντικός ποντιακός πληθυσμός. Ιδιαίτερα στην Καλλιθέα, ο πληθυσμός ενισχύεται συνέχεια από τα μετά το 1965 μεταναστευτικά κύματα από τη Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα. Πολυπληθής ποντιακός οικισμός της δεκαετίας του 1920 είναι και ο οικισμός Χασάνι, στο Ελληνικό, στην περιοχή του σημερινού αεροδρομίου, ο πληθυσμός του οποίου προβαίνει αργότερα σε οριστική εγκατάσταση σε άλλες περιοχές της πρωτεύουσας. Η πλειονότητα εγκαθίσταται με αστική αποκατάσταση, αλλά πραγματοποιείται και αγροτική αποκατάσταση σε διάφορες περιοχές του δήμου Ελληνικού (Σουρμένων). Την ίδια δεκαετία μικρότερης έκτασης εγκατάσταση πραγματοποιείται στην Καισαριανή,

---

1. Βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 154-156.

2. Βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 168.

3. Οι πληροφορίες που ακολουθούν στο κείμενο για το χρόνο και τις περιοχές εγκατάστασης των Ελλήνων του Πόντου στο πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας - Πειραιά, προέρχονται από την έρευνα.

4. Ε.Σ.Υ.Ε., Συνοπτική Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1954, σελ. 10.

5. Βλ. Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη, ό.π., σελ. 300.

6. Στο δήμο Αθηναίων 6.476 άτομα έχουν τόπο καταγωγής τον Πόντο και 842 τον Καυκασο. Στο δήμο Πειραιως 7.093 έχουν τόπο καταγωγής τον Πόντο και 1.141 τον Καυκασο. Βλ. Ε.Σ.Υ.Ε., Στατιστικά Αποτελέσματα της Απογραφής του Πληθυσμου της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928, σελ. 455, 456.

7. 4.308 με τόπο καταγωγής τον Πόντο και 218 με τόπο καταγωγής τον Καύκασο. Βλ. Ε.Σ.Υ.Ε., Στατιστικά Αποτελέσματα της Απογραφής του Πληθυσμού της Ελλάδος της 15-16 Μαΐου 1928, σελ. 455.

Φιλαδέλφεια, Νέα Ιωνία, Αιγάλεω, Περιστέρι, Πέραμα, Δροσιά, Χαλάνδρι. Στο Χαϊδάρι, στην Αργυρούπολη[1] και στα Μελίσσια πραγματοποιείται αγροτική αποκατάσταση.

Τα χρόνια που ακολουθούν μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, λόγω του προβλήματος υπαρξης υπεράριθμων οικογενειών στα οικήματα των ποντιακών οικισμών, όπως παραδείγματος χάρη στον οικισμό Σκοπευτηρίου Καλλιθέας, και λόγω της εφαρμογής προγραμμάτων στεγαστικής αποκατάστασης, ποντιακές οικογένειες εγκαθίστανται στη Νέα Σμυρνη, Κορυδαλλό, Κερατσίνι και αλλου. Το 1939 είναι χρονιά μεγάλου μεταναστευτικού κύματος Ποντίων από τη Σοβιετική Ενωση, στους οποίους το κράτος δεν' παρέχει αποκατάσταση.[2] Ο Χάρτης 15 είναι ενδεικτικός των δήμων και κοινοτήτων εγκατάστασης σημαντικού αριθμού Ποντίων στο πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά, τις περιόδους 1918-1940, τη δεκαετία του 1950, και μετά το 1965. Ο Χάρτης δεν είναι ακριβής, με την έννοια ότι, επειδή δεν πραγματοποιείται εγκατάσταση κατά τόπο καταγωγης, μεμονωμένες ποντιακές οικογένειες εγκαταβίστανται και σε άλλες περιοχές της πρωτεύουσας, οι οποίες δεν παρουσιάζονται. Επίσης, για ορισμένες περιοχές, όπως παραδειγματος χάρη την Πετρούπολη, όπου πραγματοποιείται μετά το 1940 εγκατάσταση σημαντικού αριθμού Ελλήνων του Πόντου, οι οποίοι έρχονται από τη Σοβιετική Ενωση το 1939, παρουσιάζεται μόνον ο χρόνος εγκατάστασης της πλειοψηφίας.

Στην πρωτεύουσα, οι συνθήκες πρώτης στέγασης των Ελλήνων του Πόντου, όπως και όλων των άλλων προσφύγων, είναι άθλιες. Αμέσως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, το κράτος παίρνει μια σειρά μέτρων ως προσωρινή και βραχυπρόθεσμη λύση άμεσης στεγαστικής αποκατάστασης, όπως επίταξη κτιρίων της πόλης, κατασκευές του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφυγων, κατασκευές του Υπουργείου Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως, και αυτοστέγαση.[3] Το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφυγων παραχωρει ένα δωμάτιο ανά οικογένεια στους οικισμούς που κατασκευάζει στις άκρες του πολεοδομικου συγκροτήματος, σε περιοχές δηλαδή όπου ο ηλεκτρισμός

---

1. Στην Αργυρούπολη δεν υπάρχει ντόπιος πληθυσμός. Πρωτοι κάτοικοι ειναι οι 40 ποντιακές οικογένειες από την Καλλιθέα, σε κάθε μία από τις οποίες παραχωρούνται 6,5 στρέμματα.

2. Σε μικρό αριθμό οικογενειών παραχωρούνται διαμερίσματα στην περιοχή Καρέα του δήμου Βύρωνα. Το Υπουργείο Κοινωνικής Προνοίας και η Υπατη Αρμοστία Προσφύγων επιλέγουν τις οικογένειες την περίοδο 1956-1958. Τα πρώτα διαμερίσματα παραχωρούνται το 1958. Στα μέλη των οικογενειών που επιλέγονται περιλαμβάνονται άτομα που έχουν καταφύγει στο ελληνικό κράτος σαν πολιτικοί φυγάδες μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Οι πολιτικοί φυγάδες είναι αρμοδιότητας Ηνωμένων Εθνων. Διαμερισματα δίνονται σε Αρμένιους και Ελληνες πρόσφυγες από τη Σοβιετικη Ενωση και τη Ρουμανία. Οι ελληνικές οικογένειες από τη Σ.Ε. είναι στην πλειονότητά τους ποντιακές, ενώ λίγες κατάγονται από τη Χίο. Τόποι πρώτης εγκατάστασης των ποντιακών οικογενειών στην πρωτευουσα είναι η Καλλιθέα και το Φάληρο.

3. Βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 128.

πολλές φορές απουσιάζει, το νερό μοιράζεται με τενεκέδες και δεν υπάρχουν υπόνομοι.[1] Παρόμοια οικιστική πολιτική ακολουθεί και το Υπουργείο Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως.[2] Τα πρώτα αυτά οικήματα στεγάζουν ένα περιορισμένο αριθμό προσφύγων, ενώ οι υπόλοιποι αυτοστεγάζονται, δηλαδή εγκαθίστανται όπου μπορούν με δική τους φροντίδα, χωρίς κρατική βοήθεια. Από τους τελευταίους, οι πιο εύποροι, οι οποίοι αποτελούν τη μικρή μειονότητα, εγκαθίστανται με δική τους φροντίδα μέσα στην πόλη. Η συντριπτική πλειονότητα αντιμετωπίζει κακές συνθήκες διαβίωσης. Οπως αναφέρει η Β. Γκιζελή, "Στην Αθήνα η "ολιγόλεπτη στάθμευση" σε κτίρια θρησκευτικής λατρείας, εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας και οποιασδήποτε άλλης δημόσιας ή κοινοτικής λειτουργίας, εξελίσσεται σε "προσωρινή διαμονή", η οποία με τη σειρά της διαρκεί χρόνια. Παράγκες ξεφυτρώνουν σ' όλους τους ελεύθερους χώρους της πόλης, μέσα ή στις άκρες του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας: στις πλατείες ή στους οχετικά πλατιούς δρόμους, στην κοίτη του Κηφισού που διατρέχει την Αθήνα την εποχή αυτή, ή ακόμη στην κοίτη κάποιων χειμάρρων. Τις περισσότερες φορές γειτονεύουν με τις εργατικές συνοικίες ή ανακατευονται με τα οικήματα του Ταμείου και είναι κατασκευασμένες από σανίδες καφασιών φρούτων κι από υπολείμματα άδειων τενεκέδων."[3]

Αλλά και στα κρατικά οικήματα το πρόβλημα των υπεράριθμων οικογενειών, που αναγκάζονται να συγκατοικούν, είναι οξύ. Το κράτος αραιώνει τον πληθυσμό σταδιακά μεταφέροντας οικογένειες σ' άλλες περιοχές, χωρίς όμως να βελτιώνει τις συνθήκες διαβίωσής τους.[4]

Το 1925, το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων, που μέχρι τότε αποτελεί τον βασικό οργανισμό για την αστική προσφυγική αποκατάσταση, καταργείται. Τη θέση του παιρνει η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων, της οποίας το πρόγραμμα αστικής αποκατάστασης περιορίζεται σε απλή στεγαστική εγκατάσταση με παραχώρηση οικήματος ή οικοπέδου. Εξασφάλιση παραγωγικής απασχόλησης στους αστούς πρόσφυγες δεν πραγματοποιείται. Ομως, η Ε.Α.Π. κατορθώνει μέχρι τη διάλυσή της το 1930 να στεγάσει πολύ μεγάλο αριθμό αστών προσφύγων με κατοικίες που δεν προορίζονται για προσωρινή χρήση, αλλά για οριστική εγκατάσταση. Και στους οικισμούς που κατασκευάζει η Ε.Α.Π. υπάρχει το πρόβλημα των

---

1. Για το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 132-141.

2. Βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 138.

3. Βικα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 144.

4. Παραδείγματος χάρη, ήδη από το 1920 γίνεται επιτακτική η ανάγκη αραίωσης των ποντιακών οικογενειών, που μένουν μέσα και γύρω από το Σκοπευτήριο Καλλιθέας. Στις οικογένειες που μεταφέρονται συμπεριλαμβάνονται 35 οικογένειες Τριπολιτών, οι οποίες εγκαθίστανται στην αποθήκη Φοινοπούλου απέναντι από το ηλεκτρικό εργοστάσιο του Νέου Φαλήρου. Για τις δυσμενείς συνθήκες της νέας εγκατάστασης αυτών των οικογενειών βλ. Γ. Σακκά, ό.π., σελ. 250-251.

ΧΑΡΤΗΣ 15

ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΣΤΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1918-1940, ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950 ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1965-1990

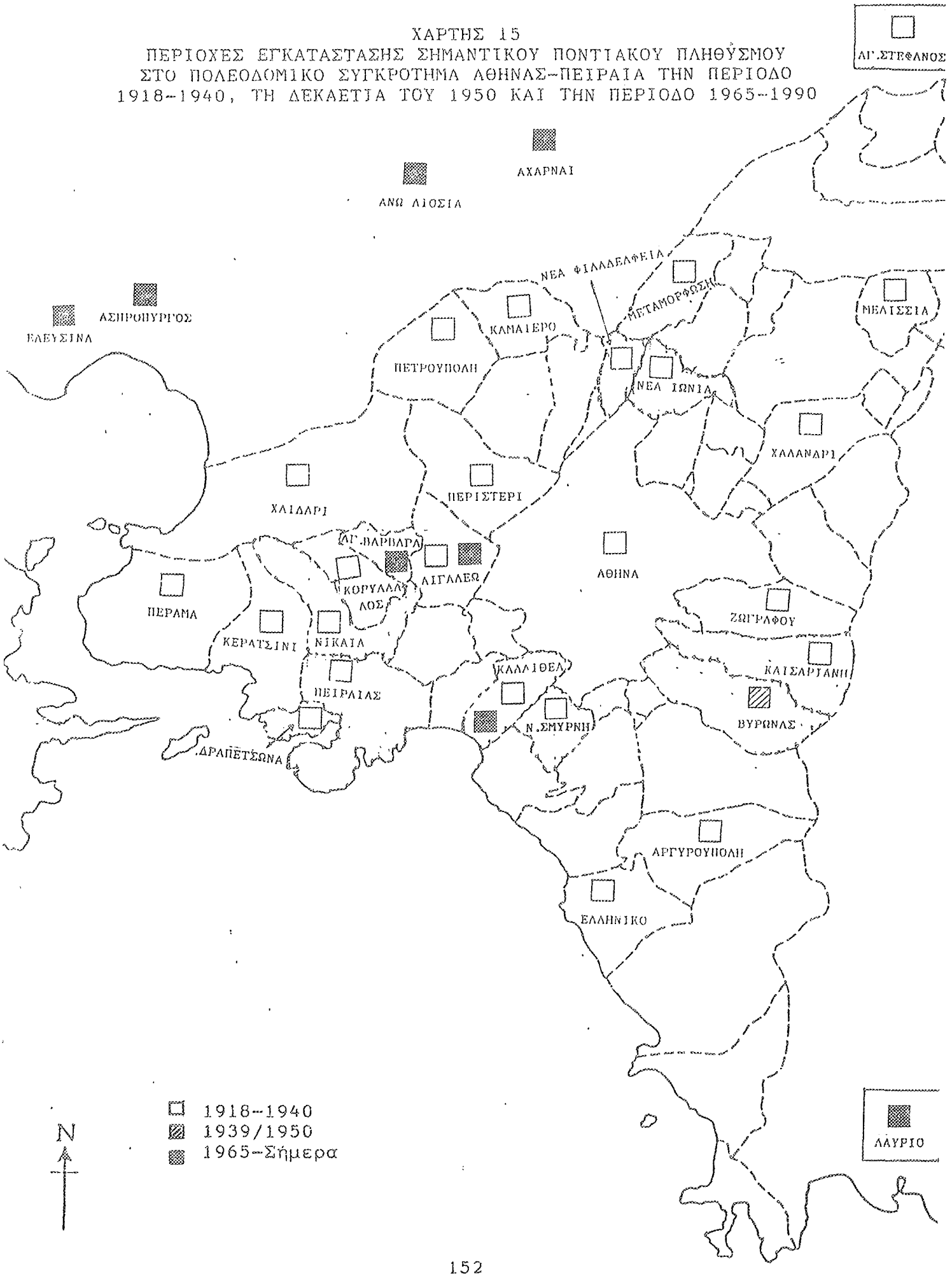

υπεράριθμων οικογενειων, που είναι αναγκασμένες να συγκατοικούν. Επί πλέον, οι κατοικίες αυτές δεν προσφέρονται δωρεάν, αλλά οι πρόσφυγες τις "αγοράζουν" με μηνιαίες δόσεις, τις οποίες πολλοί αδυνατούν να πληρώσουν. Η μέθοδος της έκδοσης ομολογιακών τιτλων με κρατική εγγύηση και με κάλυμμα τα ακίνητα της ανταλλαγής, που έχουν περιέλθει στο ελληνικό κράτος, και η αποδοχή αυτών των ομολογιών από την Ε.Α.Π., διευκολύνει την εξόφληση των προσφυγικών "χρεων". Ταυτόχρονα, αρχίζει να εφαρμόζεται σε μεγάλη κλίμακα η παροχή οικοπέδων και ευκολίες για αυτοστέγαση.[1]

Το 1927, το Υπουργειο Προνοίας ιδρύει την Υπηρεσία Διαχειρίσεως Αστικών Προσφυγικών Συνοικισμών, που έχει δραστηριότητες εναρμονισμένες με τις δραστηριότητες της Ε.Α.Π. Η Υπηρεσία θα ολοκληρώσει μερικές από τις κατοικίες του Ταμείου και θα κατασκευάσει νέες, οι οποίες είναι κατώτερης ποιότητας απ' αυτές της Ε.Α.Π. [2]

Οπως η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφυγων, το κράτος με το Υπουργείο Προνοίας και την Υπηρεσία Δημοσίων Κτημάτων, χρεώνει τους πρόσφυγες με την τιμή της κατασκευασμένης κατοικίας του Υπουργείου Προνοίας ή του οικοπέδου που τους παραχωρεί. Η αυτοστέγαση διευκολύνεται από το γεγονός της παροχής του οικοπέδου σε χαμηλή τιμή και με ευκολίες πληρωμής.

Το 1930 η Ε.Α.Π. διαλύεται. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι το στεγαστικό πρόβλημα έχει επιλυθεί. Το Υπουργείο Προνοίας συνεχίζει την παραχωρηση οικοπέδων και οικημάτων για δεκαετίες. Το 1935 εμφανίζονται οι πρώτες προσφυγικές πολυκατοικίες.[3] Την ίδια χρονιά, παραχωρούνται στην Καλλιθέα σε ποντιακές οικογένειες μονώροφα, διώροφα και τριώροφα οικήματα. Τα οικήματα του Σκοπευτηρίου δίνουν τη θέση τους σε πολυκατοικίες πολύ αργότερα, τη δεκαετια του 1950. Στο Περιστέρι οι πολυκατοικίες εμφανίζονται τη δεκαετία του 1960. Την ιδια δεκαετια γινεται στέγαση οικογενειων από την περιοχή του Πειραιά και κυρίως από τη Δραπετσώνα, σε πολυκατοικίες της Αγίας Βαρβάρας. Η τιμή της χρέωσης των διαμερισμάτων είναι χαμηλή. Η χωρητικότητα των διαμερισμάτων που παραχωρουνται είναι συνάρτηση του αριθμού των μελών της οικογένειας και για διαμερίσματα ίσης χωρητικότητας πραγματοποιείται κλήρωση.

Η κατασκευή και παραχωρηση διαμερισμάτων πολυκατοικιών

---

1. Για το έργο της Ε.Α.Π. και το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο το ολοκληρώνει, βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 154-292.

2. Βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 210.

3. Υπάρχουν περιορισμένες περιπτωσεις, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου οι πολυκατοικίες αντικαθιστουν ακατάλληλα οικήματα, όπου εκτός από τους πρόσφυγες εγκαθίστανται και γηγενείς. Η στεγαστική δηλαδή εγκατάσταση στις πολυκατοικίες πραγματοποιειται συμφωνα με "βασικό προσφυγικό δικαίωμα" ή "κατά παρέκκλιση". Βασικό προσφυγικό δικαίωμα έχουν οι πρόσφυγες ή ένα μόνο από τα παιδιά τους, αν οι ίδιοι δεν ζούν πια. Η πλειονότητα των "γηγενών", οι οποίοι εγκαθίστανται "κατά παρέκκλιση" είναι επίσης απόγονοι προσφυγων, γι' αυτό άλλωστε και την ημέρα της απογραφής καταχωρουνται σαν κάτοικοι των οικημάτων.

συνεχίζεται για περιπτώσεις που εκκρεμουν και για τις οποίες οι αιτήσεις έχουν καταχωρηθεί πριν το 1972. Από τη χρονιά αυτή, με το νομοθετικό διάταγμα 1138/1972, οποιαδήποτε αποκατάσταση προσφύγων γίνεται με αυτοστέγαση.[1]

Το 1985, το κράτος προωθεί το νομοσχέδιο "περί ρυθμίσεως στεγαστικών χρεών αστών προσφυγων και περί στεγαστικής αποκατάστασης των δικαιουμένων τοιαύτης". Συμφωνα με αυτό το νομοσχέδιο παραγράφονται προσφυγικά χρέη ύψους ενός δισεκατομμυρίου, 45 εκατομμυριων δραχμών και στεγάζονται δωρεάν 2.500 άστεγες προσφυγικές οικογένειες, μέσα σε μια πενταετία. Η στέγαση πραγματοποιείται με χορήγηση οικοπέδου και χρημάτων ή διαμερίσματος σε οργανωμένη δόμηση. Το νομοσχέδιο καταλήγει στο νόμο 1736/1987 για τη "Ρυθμιση στεγαστικών χρεών αστών προσφύγων και στεγαστική αποκατάσταση των δικαιουχων αυτής" και ένα χρόνο αργότερα, στο νόμο 1807/1988, που αναφέρεται σε "Στεγαστικά θέματα του Υπουργείου Υγειας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων".

Οι αλλεπάλληλοι νόμοι δεν δίνουν λυση στο στεγαστικό πρόβλημα των προσφύγων. Σε πολλές περιπτώσεις η πρωτη γενιά πεθαίνει και μόνο η δεύτερη ή η τρίτη κατορθώνει ν' αποκτήσει στέγη κατάλληλη για μόνιμη διαμονή. Από τους Ελληνες του Πόντου που εγκαθίστανται στην περιοχή της πρωτευουσας, ευνοουνται όσοι αποκαθίστανται σαν αγρότες με παροχή στρεμμάτων και εργαλείων σε περιοχές που ενσωματώνονται αργότερα στο πολεοδομικό συγκρότημα, όπως στην Αργυρούπολη, στο Ελληνικό,[2] στο Χαϊδάρι και στα Μελίσσια. Ο πληθυσμός της πρωτεύουσας από τη δεκαετία του 1920 αρχίζει να αντιπροσωπεύει ολοένα μεγαλύτερο ποσοστό του συνόλου του πληθυσμου και του συνολικού αστικού πληθυσμού της χώρας, με αποτέλεσμα σήμερα στο 3,3%. της έκτασης της χώρας, σε 433 τ.χ., να είναι συγκεντρωμένο περισσότερο από το 30% των κατοίκων,[3] και περισσότεροι από τους μισους κατοίκους των ελληνικών αστικών κέντρων να κατοικούν στην Αθήνα.[4] Το 1981 στους 100 κατοίκους της χώρας αντιστοιχούν στην περιοχή της πρωτεύουσας 31, έναντι των 13

---

1. Η εκτέλεση των προγραμμάτων αυτοστέγασης "ανατίθεται εις την Εθνικήν Κτηματικήν Τράπεζαν της Ελλάδος (Ε.Κ.Τ.Ε.) ή εις ετέραν Τράπεζαν ή οιονδήποτε λειτουργούντα ή συσταθησόμενον Οργανισμόν Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου". Το άρθρο 4 ρυθμίζει τις παροχές αυτοστέγασης ως εξής: "α. Δάνειον προς ανέγερσιν κατοικίας ή επί ιδιοκτήτου ή παραχωρουμένου μερίμνη του οικειου φορέως οικοπέδου, ή προς επισκευήν ή αποπεράτωσιν ή επέκτασιν τοιαυτης. β. Δάνειον δια την ευθύνη του δικαιουχου αγοράν ετοίμης κατοικίας."

2. Στο Ελληνικό πραγματοποιείται και αστική αποκατάσταση.

3. Βλ. Νίκο Πανταζίδη, Κούλα Κασιμάτη, Ελισάβετ Αλλισον, Νανά Μοσχονά, Μαρίνα Πετρονωτη, Κώστα Τσακίρη, και Πάρι Τσάρτα, Μέγεθος και Σύνθεση του Πληθυσμού της Πρωτευουσας (Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1984), σελ. 27-28.

4. Βλ. Δ.Γ. Τσαούση, Η Κοινωνια του Ανθρώπου, ό.π., σελ. 390.

που αντιστοιχούσαν το 1928.[1] Η σταδιακή επέκταση και τελική συνένωση του κεντρικού πυρήνα, του σημερινού δήμου της Αθήνας, με πενήντα-έξι γειτονικούς δήμους και κοινότητες ενσωματώνει τους γειτονικούς προσφυγικούς οικισμούς στους οποίους είχε πραγματοποιηθεί αστική και αγροτική αποκατάσταση, με αποτέλεσμα τη μετατροπή των κτημάτων σε οικόπεδα και τον πολλαπλασιασμό της αξίας τους.

Η Προσφυγική Ιδιότητα της Ποντιακής Ταυτότητας τις Πρώτες Δεκαετίες του Εικοστού Αιώνα

Η αδυναμία του κράτους να παράσχει ουσιαστική βοήθεια στον μικρασιατικό ελληνισμό στην προσπάθεια ένταξης στο νέο κοινωνικό του χωρο, έχει σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση προσφυγικής ιδιότητας στη συλλογική ταυτότητα των μικρασιατικών ελληνικών πληθυσμών για πολλές δεκαετιες μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα.

Η προσφυγική ιδιότητα τοποθετεί τους Έλληνες της Μικράς Ασίας στο κοινωνικό περιθώριο, το οποίο δεν είναι μόνο οικονομικό. Τα πρώτα χρόνια είναι ακόμη και ηθικό. Οπως αναφέρει η Β. Γκιζελή, αρκούσε ο νόμος της 22ας Νοεμβρίου 1922 "Περί επιτάξεως κατοικουμένων ή οπωσδήποτε χρησιμοποιουμένων ακινήτων",[2] ο οποίος παραβίαζε την ιδιωτικότητα της οικογένειας επειδή καθιστούσε αναγκαστική τη συγκατοίκηση με τους πρόσφυγες, για να αμφισβητηθεί ακόμη και η ηθική της παραδοσιακής μικρασιατικής οικογένειας. Σύμφωνα με την περιγραφή της κατάστασης που επικρατεί, "Τα πρώτα αποτελέσματα της συγκατοίκησης είναι λοιπόν κάθε άλλο παρά ευχάριστα. Ο εκνευρισμός παίρνει μορφή εχθρότητας εναντίον των προσφύγων. Η εικόνα του πρόσφυγα είναι στη συνείδηση του ντόπιου εικόνα μισητή. Αλλωστε, η συγκατοίκηση δεν ήταν δυνατό παρά να οξύνει διάφορα προβλήματα που ειχαν παρουσιαστεί ήδη από την αρχή, όπως το θέμα της "προσβολής" των ηθών αλλά και των ηθικών αξιων. Δεν είναι παράξενο λοιπόν που στην κοινή συνείδηση οι προσφυγικές μάζες γίνονται επικίνδυνες, αν όχι ύποπτες: διευκολυνουν τη "διάβρωση των ηθών". Από τη μεριά τους, οι πρόσφυγες διαμαρτύρονται εναντίον όλων εκείνων που εκμεταλλευονται τη δύσκολη κατάστασή τους και προσβάλλουν την ηθική τους."[3]

Τα χρόνια που ακολουθούν, οι πρόσφυγες καταλήγουν φτηνό εργατικό δυναμικό και πηγή εύκολου πλουτισμού για την ελλαδική ηγετική τάξη. Οι υπόλοιπες τάξεις ανάλογα με το μορφωτικό τους επίπεδο, τις προκαταλήψεις, τον τόπο και τα ιδιαίτερα συμφέροντα τους, τους συμπεριφέρονται από δύσπιστα μέχρι περιφρονητικά και εχθρικά. Τους αντιμετωπίζουν σαν ξένους που ήρθαν να τους

---

1. Βλ. Δ.Γ. Τσαούση, "Πίνακας 12:4", στο Η Κοινωνία του Ανθρώπου, ό.π., σελ. 391.

2. Σύμφωνα με το νόμο επιτάσσονται περισσότερα από οκτώ χιλιάδες κενά ακινητα. Για τις διατάξεις του νόμου, βλ. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 129-132.

3. Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 131.

εκτοπίσουν από την οικονομική και πολιτική ζωή του κράτους τους. Φτάνουν να αμφισβητήσουν ακόμη και την ελληνικότητα των προσφύγων με τον χαρακτηρισμό "τουρκόσποροι", παρά το γεγονός ότι η σχεδόν απόλυτη εθνική ομοιογένεια επιτυγχάνεται με την ανταλλαγή των πληθυσμών.[1] Η διαμάχη ενισχύεται από τον ισχυρό οικονομικό ανταγωνισμό στην αγροτική και αστική ιδιοποίηση της γης, στην αγορά εργασίας και σε κάθε είδους επιχειρηματική δραστηριότητα, από το μικρεμπόριο μέχρι τη βιομηχανία.[2]

Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου, οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι οποίες είναι πιο ευδιάκριτες από των άλλων μικρασιατικών ομάδων (εκτός των τουρκόφωνων ελληνικών πληθυσμών), χρησιμοποιούνται από τους ντόπιους για την αμφισβήτηση της ίδιας της ελληνικότητάς τους, με χαρακτηρισμούς όπως "Τούρκοι", "Τουρκόσποροι", ή ακόμη και "Αρμένιοι". Η ποντιακή διάλεκτος, το σημαντικότερο διακριτικό πολιτισμικό στοιχείο, σφενός δεν γίνεται κατανοητή από τους ντόπιους, αφετέρου με την ιδιότυπη προφορά και λεξιλόγιό της δεν βοηθά τους Πόντιους στη γρηγορη εκμάθηση της νεοελληνικής, με αποτέλεσμα οι ελλαδίτες να τους προσθέτουν και τον χαρακτηρισμό "αούτοι" (από την αντωνυμία ούτος, που στην ποντιακή διάλεκτο είναι αούτος).[3]

Η σύγκρουση με τους γηγενείς επιτείνεται και για πολιτικούς λόγους ακόμη και στα αμιγώς ποντιακά χωριά όπου οι φορείς εξουσίας είναι γηγενείς, γιατί οι Πόντιοι σαν τμήμα των προσφύγων ψηφοφόρων ευνοουν την εκλογική επικράτηση του Βενιζελισμου, γεγονός που σημαίνει για μεγάλο τμήμα των γηγενών που είναι αντιβενιζελικοί ανταγωνισμό και στην πολιτική ζωή. Ο αντιβενιζελικός φανατισμός, σε ωρισμένες περιπτώσεις, φτάνει μέχρι την απόρριψη των προσφύγων από τους ομοεθνείς τους. Παράδειγμα τέτοιας συμπεριφοράς, αποτελεί η δήλωση του βουλευτή Σπετσών Περικλή Μπούμπουλη σε συνεδρίαση της Βουλής το 1934, με την οποία θα απαντήσει στους πρόσφυγες ότι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης "είναι πιο ρωμιοί από σας".[4]

Ταυτόχρονα, το ελληνικό κράτος κρίνεται ανεπαρκές στην αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων και αδύναμο στην πραγματοποίηση αστικής αποκατάστασης, με αποτέλεσμα να δημιουργείται δυσπιστία όσον αφορά την ικανότητα διαχείρισης ή

---

1. Βλ. Γ.Θ. Μαυρογορδάτο, "Ο Διχασμός ως Κρίση Εθνικής Ολοκλήρωσης", στο Δ.Γ Τσαούσης (Επιμ.), Ελληνισμός-Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας, ό.π., σελ. 75.

2. Βλ. Γ.Θ. Μαυρογορδάτο, ό.π., σελ. 75.

3. Για τους χαρακτηρισμούς που αντιμετωπίζει η πρώτη γενιά των Ελλήνων του Πόντου στην ελληνική κοινωνία του ελλαδικού χώρου, βλ. Οδ. Λαμψίδη, "Η "Ανάκλησις" εις τους Πρόσφυγας Έλληνας του Πόντου και αι Επιπτωσεις Αυτής δια την Ερευναν της Ποντιακής Διαλέκτου", Αρχείον Πόντου Παράρτημα 14 τ. 1 (1982):527.

4. Φράση του βουλευτή Σπετσών Περικλή Μπούμπουλη στη συνεδρίαση της Βουλής της 24ης Ιανουαρίου 1934. Βλ. Εφημερίς των Συζητήσεων, σελ. 990. Αναφορά από Γ.Θ. Μαυρογορδάτο, ό.π., σελ. 78.

ακόμη και τη δίκαιη διαχείρηση της ανταλλάξιμης περιουσιας από την κρατική εξουσία.[1]

Στην περίπτωση του ποντιακού ελληνισμού, τμήμα του πληθυσμού θεωρεί το ελληνικό κράτος συνυπεύθυνο μαζί με τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής για την αποτυχία της δημιουργίας της Δημοκρατίας του Πόντου και συνεπώς αμφισβητεί την ικανότητα ανταπόκριοης του ελληνικου κράτους στον εθνικό του ρόλο όσον αφορά τη φροντίδα και προστασία τόσο του εσω-ελλαδικού όσο και του εξω-ελλαδικού ελληνισμου.[2]

Η Πορεία Ολοκλήρωσης της Ενταξης στην Ελληνική Κοινωνία του Ελλαδικού Χώρου των Ποντίων Προσφύγων Από το Μικρασιατικό Πόντο

Οι δυσμενείς συνθήκες πρωτης εγκατάστασης, η στάση της περιβάλλουσας ελληνικής κοινωνίας, η παρατεινόμενη τοποθέτηση στην μειονεκτική κοινωνική θέση των προσφυγων, οδηγούν τους Ελληνες του Πόντου στη συνειδητοποίηση ότι η παρεχόμενη βοήθεια τόσο από την ομοεθνή κοινωνία όσο και από τους φορείς του κράτους που πάντοτε θεωρούσαν πατρίδα, δεν είναι ανάλογη αυτής που θα έπρεπε να είναι. Η συνειδητοποιηση αυτή οδηγεί στην αντιμετώπιση της χαμένης πατρίδας σαν το χαμένο παράδεισο και καλλιεργεί το

---

1. Για τους κακούς κρατικους χειρισμούς στο θέμα της ανταλλάξιμης περιουσίας, βλ. Κώστα Ασιατίδη, "Η Ανταλλάξιμη Περιουσία των Προσφυγων του 1922", στο Πάνος Καϊσίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμου (Θεσσαλονίκη: Εκε. Λιθογραφία, 1990) σελ. 293-296, και Γιώργο Ν. Λαμψίδη, Οι Πρόσφυγες του 1922, ό.π., σελ. 209-242.

2. Θέση, που διατυπώνεται από τμήμα των ερωτωμένων πρωτης γενιάς και παρουσιάζεται και σε δευτερογενείς πηγές. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα της εισήγησης του Α. Ανθεμίδη στο Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, στο οποιο αναφέρεται ότι "η Δημοκρατία του Πόντου δεν έγινε και την ευθύνη φέρουν ακέραια οι τότε μεγάλοι προστάτες της Ελλάδας, αλλά και οι Ελληνες Κυβερνήτες." Αχιλλέας Στ. Ανθεμίδης, "Η Κληρονομιά του Ελληνισμού του Πόντου και η Παρουσία του στον Εθνικό, Οικονομικό και Κοινωνικό Τομέα", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, (Θεσσαλονίκη: Οργανωτική Επιτροπή Α' Π.Π.Σ., 1986), σελ. 106, και η άποψη του Β. Αγτζίδη "Δεν είναι καθόλου παρακινδυνευμένη η άποψη που θέλει το ελλαδικό κέντρο υπεύθυνο για την ακύρωση της προοπτικής ανακήρυξης της Ελληνικής Δημοκρατιας του Πόντου. Μόνο που ο φόβος μπροστά στη δημιουργία ενός δευτερου εθνικού κέντρου και ο ανταγωνισμός που παρήγαγε αυτός ο φόβος λειτούργησε αυτοκτονικά και για το ίδιο το επιχείρημα της ελληνικής επέκτασης στην Αν. Θράκη και την Ιωνία. Το ότι δεν στάλθηκε ελληνικός στρατός στον Πόντο --ενώ επιχειρήθηκε η προέλαση προς το Σαγγάριο-- και το ότι δεν δόθηκε καθόλου υλική υποστήριξη προς το δυναμικότερο κινημα της Μικράς Ασίας, στο ποντιακό αντάρτικο, οδηγούν στο παραπάνω συμπέρασμα." Βλάσης Αγτζίδης, "Η "Παρ' Ολιγον" Ελληνική Δημοκρατία του Πόντου. Η Αλλη Ελλάδα", Τότε 35 (Ιούνιος 1988):20.

όνειρο της επιστροφής, το οποίο αποτελεί ευρύτερο φαινόμενο που χαρακτηρίζει όλες τις προσφυγικές ομάδες της εποχής. Ενδεικτική είναι η δήλωση του εκπροσώπου των προσφύγων, κ. Πανταζίδη, στην ελληνική Βουλή το 1924: "εμείς συμφωνήσαμε για τη Συνθήκη (που αφορά την Ανταλλαγή των Πληθυσμών) λόγω ανάγκης αλλά πιστεύουμε ότι το αποτέλεσμά της δεν θα παραμείνει μόνιμο. Θα έρθει η μέρα που ο ίδιος ο Τουρκικός λαός θα θελήσει να επανορθώσει το λάθος και την ιστορική αδικία."[1] Η Β. Γκιζελή περιγράφει την κατάσταση που επικρατεί τα πρώτα χρόνια: "οι πρόσφυγες υιοθετούν (...) την αντίληψη του προσωρινού: Οι ταλαιπωρίες τους θα'ναι λιγότερο σοβαρές αν είναι περαστικές. Η διαμονή τους, πιο υποφερτή αν είναι προσωρινή. Οι περισσότεροι είναι πεισμένοι ότι θα ξαναγυρίσουν στη γη τους και στις εστίες τους. Τα χρόνια θα κυλήσουν και ο προσφυγικός πληθυσμός, από τον πιο απλοϊκό ως τον πιο οξυδερκή άνθρωπο, θα καλλιεργήσει το όνειρο της επιστροφής. Μια οικογένεια της υψηλής αστικής τάξης θα αρνηθεί την αποζημίωση που θα της προτείνει το κράτος γιατί "αυτό στα μάτια μας ισοδυναμούσε με την εγκατάλειψη και της τελευταίας μας ελπίδας για την επιστροφή!". Μια γερόντισσα χωρική ανησυχούσε γιατί "είχε αφήσει φεύγοντας τα παντζούρια ανοιχτά..."."[2]

Η πίστη για το προσωρινό της τωρινής εγκατάστασης και για το πρόσκαιρο του εκπατρισμού, δρα σε άτομα μεγαλύτερα των σαράντα-πέντε χρονών, ως σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας ένταξης.[3] Σε ωρισμένες περιπτώσεις το όνειρο της επιστροφής είναι τόσο ισχυρό, ώστε Πόντιοι αγρότες αρνούνται να παραλάβουν τα παρεχόμενα σ' αυτούς γεωργικά εφόδια.[4]

Το 1930, η πραγματικότητα του ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας σημαίνει το τέλος του ονείρου της επιστροφής. Τα χρόνια περνούν και οι Έλληνες του Πόντου, όπως και οι υπόλοιποι πρόσφυγες, αποδέχονται τον ελλαδικό χώρο, αγωνίζονται για την ένταξή τους στην κοινωνική του δομή και αρχίζουν να γνωρίζουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα, απομακρυνόμενοι σταδιακά από την εικόνα του στερημένου πρόσφυγα.

Η κοινωνική άνοδος δεν πραγματοποιείται ευκολα, ούτε με τον ίδιο ρυθμό για όλες τις ποντιακές οικογένειες. Υπάρχει περιορισμένος αριθμός οικογενειών, οι οποίες ξεκινούν την καινούργια ζωή τους με ευνοϊκότερες συνθήκες από την πλειονότητα. Σ' αυτές περιλαμβάνονται ελάχιστες της υψηλής τάξης, οι οποίες λόγω συναλλαγών με το ελληνικό κράτος έχουν τμήμα της περιουσίας τους σ' αυτό, και οικογένειες που μεταναστεύουν από τη Σοβιετική Ενωση πριν την αρχή της εφαρμογής των σοβιετικών μεταρρυθμίσεων.

---

1. Δ' Συντακτική Συνέλευση Πρακτικά. Συνάντηση ΚΕ (22 Φεβρουαρίου 1924), σελ. 406. Αναφορά από Dimitri Pentzopoulos, ό.π., σελ. 207.

2. Βικα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 128.

3. Βλ. Οδ. Λαμψίδη, "Η "Ανάκλησις" εις τους Πρόσφυγας Έλληνας του Πόντου και οι Επιπτώσεις Αυτής δια την Ερευναν της Ποντιακής Διαλέκτου", ό.π., σελ. 528.

4. Βλ. Μιχ. Χρ. Αιλιανό, ό.π., σελ. 244.

Οι τελευταίες είναι οικογένειες από τον ανατολικό Πόντο που λόγω των διωγμών καταφεύγουν στη νότια Σ.Ε., και οικογένειες που έχουν μόνιμη διαμονή στη Σ.Ε. Στις αστικές περιοχές, οι ευνοημένες αυτές κατηγορίες στεγάζονται με δική τους αγορά ακινήτου.[1] Για τους πιο πολλούς, η εικόνα που παρουσιάζεται το 1928, διαφαίνεται μέσα από ένα περίγραμμα του κοινωνικού μετασχηματισμού τους, που επιχειρείται από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων: "Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις τάξεις στους πρόσφυγες των αστικών κέντρων:

1. Υπάρχουν πρωτα εκείνοι --πάρα πολλοί-- που, είτε επειδή ευνοήθηκαν από μια εξαιρετική τύχη είτε επειδή κατάφεραν να αναπτύξουν εξέχουσες ικανότητες, πέτυχαν να δημιουργήσουν μια κατάσταση αξιοζήλευτη, καμιά φορά μάλιστα λαμπρότατη, στο εμπόριο, στη βιομηχανία, στις τράπεζες ή στα ελεύθερα επαγγέλματα. Φυσικά, μιλουμε εδώ κυρίως για εκείνους που ανήκαν στην κατηγορία των ανταλλαξίμων και μετέφεραν κατά την Εξοδο τμήμα της κινητής περιουσίας τους.[2] Αλλά υπάρχουν και αρκετοί άλλοι που, μέσα στον πανικό που ακολούθησε τη στρατιωτική πανωλεθρία του 1922, ξεμπάρκαραν στην Ελλάδα χωρίς κεφάλαια, χωρίς τίποτα.

2. Υπάρχει μια δεύτερη κατηγορία, η πιο πολυάριθμη απ' όλες, εκείνων που πέτυχαν να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους στην Ελλάδα με την εργατικότητά τους, το πείσμα και την ενεργητικότητά τους, με τη γνώση και την επινοητικότητά τους. Φυσικά, αυτή η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις πιο διαφορετικές διαβαθμίσεις, από την έντιμη, άνετη διαβίωση, μέχρι την ταπεινή ζωή, που μόλις και μετά βίας ξεπερνά την ανέχεια.

3. Η τρίτη κατηγορία, πιο περιορισμένη από την προηγούμενη αλλά πολυπληθέστερη από την πρώτη, μπορεί να διαιρεθεί σε μικρότερες ομάδες: α) Είναι πρώτα οι πρόσφυγες εκείνοι που, παρ' όλο που κατείχαν κάποτε στον τόπο τους υψηλή οικονομική και κοινωνική θέση, δεν κατάφεραν να την ξαναδημιουργήσουν στην καινούρια τους πατρίδα και από πάθημα σε πάθημα, από ατυχία σε ατυχία, βρίσκονται σε μια κατάσταση οδυνηρή. Από μακριά δεν μπορεί κανείς εύκολα να φανταστεί τις δυσκολίες που έχουν να αντιμετωπίσουν. Κι αν καταφέρνουν να διατηρήσουν τα προσχήματα μιας ευπρεπούς ζωής, το κάνουν μέσα από στερήσεις που κανείς δεν μπορεί να υποψιαστεί, αν δεν έχει εισχωρήσει μέσα στους κύκλους τους κι αν δεν έχει ακούσει τις εκμυστηρεύσεις τους, μέσα από τις οποίες οι άνθρωποι αυτοί, χωρίς περιττά λόγια και χωρίς μεμψιμοιρία, μαρτυρούν μια θαρραλέα καρτερικότητα. β) Τέλος, είναι η μάζα εκείνη των ανθρώπων κάθε είδους, όπως οι λαϊκοί άνθρωποι, οι μικρέμποροι, οι υπαίθριοι πωλητές, οι βιοτέχνες, οι εργάτες ή οι άνεργοι, που φυτοζωούν μεροδούλι-μεροφάι, και πολλές φορές χωρίς ούτε και αυτό, και που

---

1. Πληροφορίες από τους ερωτώμενους πρώτης γενιάς.

2. Κανένας από τους ερωτώμενους πρωτης γενιάς δεν γνώριζε περίπτωση μεταφοράς μέρους της κινητής περιουσίας για τους ανταλλάξιμους που μετανάστευσαν κατ' ευθείαν από τον Πόντο. Λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών βίαιης μετανάστευσης από την περιοχή, οι ευνοημένες κατηγορίες περιορίζονται σ' αυτές, που αναφέρονται στη σελ. 158-159.

πότε κάνουν τη μια δουλειά και ποτε την άλλη. Είναι αυτά ακριβώς τα στοιχεία που αποτελουν τη σωρεία των ανέργων στο μεγάλα αστικά κέντρα, μέσα σε μια διαρκή ανησυχία που οπωσδήποτε περικλείει κινδυνους. Με επιφύλαξη για την τρίτη και τελευταια αυτή κατηγορία, μπορούμε να πούμε ότι η κατάσταση των αοτών προσφυγων, που στην αρχή παρουσιαζόταν τόσο απογοητευτική, είναι σε τελευταία ανάλυση όσο γίνεται πιο ικανοποιητική στο σύνολό της και όλα επιτρέπουν να ελπίζουμε ότι όλο και περισσότερο θα βελτιώνεται και ότι αυτή η βελτίωση θα μπορέσει να εξαπλωθεί ακόμη και στους πιο στερημένους πρόσφυγες, αν τα μεγάλα έργα που προγραμματίζονται (δρόμοι, αποξηράνσεις κτλ.) τελικά πραγματοποιηθούν."[1]

Στη βόρεια Ελλάδα, ο αγροτικός ποντιακός πληθυσμός, μαζί με τους άλλους πρόσφυγες, μετατρέπει σε καλλιεργήσιμες τεράστιες εκτάσεις γης. Και εκεί όμως οι συνθηκες διαβιωσης είναι δυσκολες, όχι μόνο για την πρώτη, αλλά και για τη δεύτερη γενιά. Γι' αυτό, από τη δεκαετια του 1950 ξεκινουν μεταναστευτικά κύματα προς την Αμερική, Αυστραλία και Δυτική Ευρώπη. Προς την Αμερική, οι Πόντιοι μεταναστεύουν μαζικά ήδη από την εποχή των διωγμών. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ο πρώτος ποντιακός σύλλογος ιδρύεται στις Η.Π.Α. το 1925.[2] Σήμερα ζουν στη Βόρεια Αμερική 120.000 Πόντιοι, από τους οποίους οι 15.000 στον Καναδά.[3] Προς την Αυστραλία μεταναστευτικό κύμα παρουσιάζεται τη δεκαετία του 1950. Σήμερα ζουν στη χώρα αυτή 100.000 Πόντιοι σε συνολο 700.000-800.000 Ελλήνων.[4] Απ' αυτούς, οι 50.000 είναι κάτοικοι Μελβούρνης, όπου η πρώτη εγκατάσταση ποντιακών οικογενειών πραγματοποιείται το 1952.[5] Ο ποντιακός πληθυσμός της πόλης, όπως και άλλων πόλεων, αυξάνεται σημαντικά από το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα που παρατηρείται το 1960.[6] Η δεκαετία του 1960 χαρακτηρίζεται από μεγάλης κλίμακας μετανάστευση ελληνικού εργατικού δυναμικού από τις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, και ιδιαίτερα προς τη Δυτική Γερμανία. Το 53,4% των Ελλήνων που φεύγουν την περίοδο 1962-1973 για τη Δυτική Γερμανία εφοδιασμένοι με συμβόλαιο εργασίας προέρχεται από τις

---

1. Αναφορά από Βίκα Δ. Γκιζελή, ό.π., σελ. 261-262.

2. Βλ. Γιάννη Αμανατίδη, "Είμαι Πάνω απ' Ολα Ελληνας και Πόντιος", On Line με τον Ελληνισμό στις 5 Ηπείρους 1 (1988):47.

3. Βλ. Γιάννη Αμανατίδη, ό.π., σελ. 48.

4. Βλ. Σοφία Σεβαστοπούλου-Κανονίδου, "Τα 30 χρόνια της ποντιακής παροικίας στην Μελβούρνη (1953-1983)", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 297.

5. Βλ. Σοφία Σεβαστοπούλου-Κανονίδου, ό.π., σελ. 292, 299.

6. Βλ. Σοφια Σεβαστοπούλου-Κανονίδου, ό.π., σελ. 300.

δύο αυτές περιοχές.[1] Μέσα σε λιγότερο από είκοσι χρόνια η ελληνική κοινότητα της Δυτικής Γερμανίας γίνεται ο βασικός πυρήνας της ελληνικής διασποράς στην Ευρώπη.[2] Ο πυρήνας αυτός αποτελείται σε μεγάλο ποσοστό του από Πόντιους μετανάστες κυρίως των αρχών της δεκαετίας του 1960.[3] Ο Χάρτης 16 παρουσιάζει τον τόπο γέννησης των Ελλήνων μεταναστών που μένουν στη γερμανική πόλη Στουτγάρδη, το 1975. Στη συντριπτική τους πλειονότητα, οι τόποι γέννησης είναι περιοχές μαζικής εγκατάστασης Ποντίων προσφύγων. Σήμερα, στους 250.000 Έλληνες της Δυτικής Γερμανίας, οι 100.000 είναι Πόντιοι.[4]

Η ολοκλήρωση της πορείας ένταξης στην κοινωνική δομή του ελληνικού κράτους επιτυγχάνεται όταν οι πρόσφυγες αφενός βελτιώνουν την οικονομική τους κατάσταση, αφετέρου έχοντας εκτεθεί για δεκαετίες στην πολιτισμική επιρροή του κοινωνικού περίγυρου, δεν αποτελούν πλέον ευδιάκριτο τμήμα του πληθυσμού. Το τελευταίο ισχύει περισσότερο για τους τουρκόφωνους ελληνικους πληθυσμούς και για τον ποντιακό ελληνισμό, που μιλά την ποντιακη διάλεκτο, η οποία έχει λεξιλόγιο διαφορετικό σε σημαντικό βαθμό από το λεξιλόγιο της νεοελληνικής γλώσσας.

Η ελλαδική κοινωνική δομή αποδέχεται κι αυτή τους πρόσφυγες. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος αποβαίνει καθοριστικός παράγοντας αλλαγής των κονωνικών σχέσεων γηγενών και προσφύγων. Ο κοινός αγώνας και οι μετέπειτα πολιτικές ανακατατάξεις συντελούν στην ουσιαστική μείωση του ανταγωνισμού τους.[5] Ο διχασμός ανάμεσα σε γηγενείς και πρόσφυγες αντικαθίσταται τη δεκαετία του 1940 από τη διαμάχη ανάμεσα στη δεξιά και την αριστερά, και ο μικρασιατικός ελληνισμός πλαισιώνει και τις δύο παρατάξεις ανεξαρτήτως από τον τόπο καταγωγής.

Η ένταξη των προσφύγων πραγματοποιείται μέσα από τη δική τους προσπάθεια αφομοιωσης στοιχείων του τρόπου ζωής της περιβάλλουσας κοινωνίας, και όχι μέσα από διαδικασίες ενσωμάτωσης με σεβασμό στην ιδιαιτερότητά τους ιστορική και πολιτισμική, από την ομοεθνή εξουσία και κοινωνία. Αυτό δε σημαινει ότι η έλλειψη υποστήριξης, και σε πολλές περιπτώοεις η έλλειψη ανοχής της

---

1. Βλ. Emile Kolodny, "Νεοκαισάρεια (Πιερίας): Παράδειγμα Μαζικής Μετανάστευσης Από Ενα Χωριό της Δυτικής Μακεδονίας προς την Ομοσπονδιακή Γερμανία", στο Στάθης Δαμιανάκος (Επιμ.), Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμού στην Αγροτική Ελλάδα (Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικων Ερευνών, 1987), σελ. 45.

2. Βλ. Emile Kolodny, ό.π., σελ. 45.

3. Βλ. Γιωργιο Τσορακλίδη, "Οι Ελληνες Πόντιοι στη Δυτική Γερμανία", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 289.

4. Βλ. Γιώργιο Τσορακλίδη, ό.π., σελ. 289.

5. Πληροφορία, η οποία επιβεβαιώνεται από τους ερωτώμενους πρώτης και δεύτερης γενιάς. Επίσης, βλ. Ισ. Ν. Λαυρεντίδη, "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών", ό.π., σελ. 381.

διαφορετικότητας, απαιτεί πλήρη ταύτιση με σκοπό την ένταξη. Αντιθετα, η επιρροή των ελληνικων προσφυγικων πληθυσμών στον ελλαδικό χώρο σε επίπεδο εθνολογικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό είναι καθοριστική.[1] Με την ανταλλαγή των πληθυσμών επιτυγχάνεται η εθνική ομοιογένεια του κράτους. Περιοχές με εθνική ανομοιογένεια, όπως η Μακεδονία, ελληνοποιούνται απόλυτα. Συμφωνα με την απογραφή του 1928, οι πρόσφυγες αντιπροσωπευουν το 45,2% του πληθυσμού της περιοχής, μ' αποτέλεσμα ο ελληνικός πληθυσμός ν' ανέρχεται στο 95% .[2] Παράλληλα, η οικονομία ανακάμπτει με τη βοήθεια της επαγγελματικής πείρας αστών και αγροτών προσφύγων. Ιδιαίτερα στον γεωργικό τομέα, οι πρόσφυγες εισάγουν νέες προηγμένες μεθόδους καλλιέργειας και προωθούν την παραγωγή νέων προϊόντων. Στο πολιτικό επίπεδο, το προσφυγικό πρόβλημα, αλλά και η πολιτική συμπεριφορά ενός τόσο μεγάλου πληθυσμιακού μεγέθους, παίζει σημαντικό ρόλο στις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις. Στο πολιτισμικό επίπεδο, δίνεται νέα ώθηση στην πνευματική ανάπτυξη, με παρέμβαση στη λογοτεχνία και τις τέχνες. Ομως, οι διαδικασίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης στηρίζονται κατεξοχήν στην πραγματικότητα της ένταξης στο ίδιο έθνος, χωρίς να παρουσιάζεται ενδιαφέρον για την ικανότητα διατήρησης της ενδοεθνικής διαφοροποίησης ούτε από το ελληνικό κράτος, ούτε από την ελληνική κοινωνία, γεγονός που θα προκαλέσει αργότερα προβλήματα στις νεότερες γενιές, που γεννιούνται στο ελληνικό κράτος.

Το κράτος στην προσπάθειά του να ανταποκριθεί στις πρακτικές απαιτήσεις δεν πραγματοποιεί εγκατάσταση σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής, παρά την αρχική του πρόθεση και προγραμματισμό.[3] Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου η ανυπαρξία κρατικής πολιτικής για εγκατάσταση σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής, οδηγεί στο να υπάρχουν αμιγώς ποντιακά χωριά (κυρίως στη Μακεδονία) και ποντιακοί οικισμοί και γειτονιές στις μεγάλες πόλεις, αλλά να παρουσιάζεται διασπορά τους σ' όλο τον ελλαδικό χώρο. Από τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, η χωροταξική διασπορά θίγει περισσότερο την ποντιακή διάλεκτο. Παράλληλα, το κράτος όχι μόνο δεν ενεργεί για την εξασφάλιση της διατήρησής της,[4] αλλά υπάρχουν περιπτώσεις πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όπως αυτή των βορειοελλαδιτών Ποντίων, και ιδιαίτερα των Μακεδόνων, στα παιδιά των οποίων οι επίσημες αρχές απαγορεύουν να μιλουν την ποντιακή

---

1. Βλ. Dimitri Pentzopoulos, ό.π., σελ. 125-195, 216-219, και Γιώργο Ν. Λαμψίδη, Οι Πρόσφυγες του 1922, ό.π., σελ. 105-164, 177-208.

2. Βλ. Emile Kolodny, ό.π., σελ. 48.

3. Βλ. Dimitri Pentzopoulos, ό.π., σελ. 107-108.

4. Ενέργειες για την επιβιωση της ποντιακής διαλέκτου θα μπορούσαν να είναι η διδασκαλία της σε πανεπιστημιακά τμήματα και η πραγματοποίηση μαθημάτων ποντιακής γλώσσας σε σχολεία των αμιγων και μεικτών ποντιακων χωριών και αστεακών περιοχών, τα οποία θα μπορουσαν να παρακολουθούν όσοι ενδιαφέρονται.

ΧΑΡΤΗΣ 16
ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΠΟΥ ΕΜΕΝΑΝ
ΣΤΗ ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗ ΣΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 1975

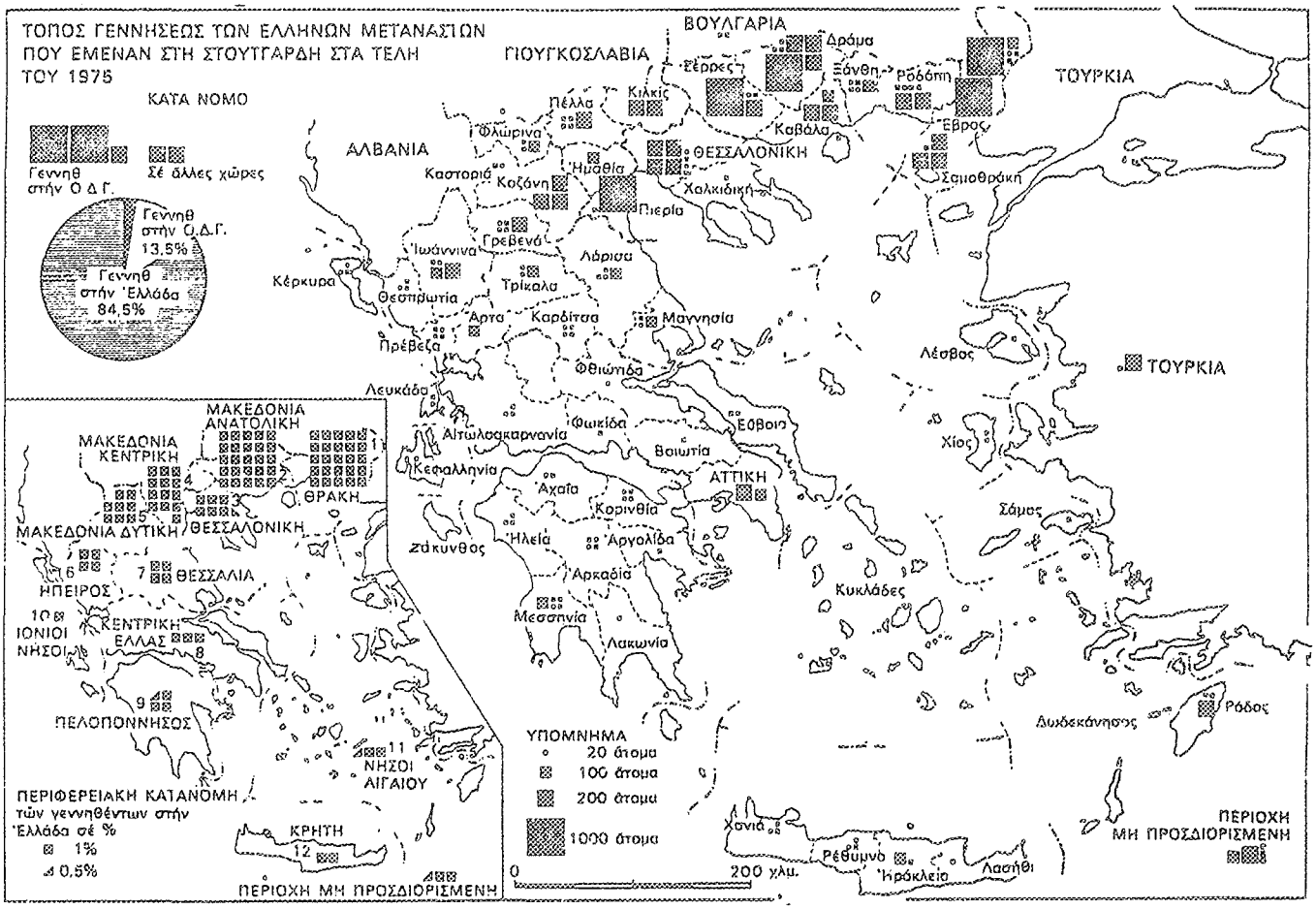

Πηγή: Emile Kolodny, "Νεοκαισάρεια (Πιερίας): Παράδειγμα Μαζικής Μετανάστευσης Από Ένα Χωριό της Δυτικής Μακεδονίας προς την Ομοσπονδιακή Γερμανία", σελ. 74.

διάλεκτο.[1] Οσον αφορά την ποντιακή μουσική και τον χορό, μόλις το 1976 η Διεύθυνση Σωματικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας δίνει εντολή να διδάσκεται στους σπουδαστές των Ακαδημιων Σωματικής Αγωγής ο ποντιακός χορός πυρρίχιος, ώστε να μπορούν αργότερα να τον διαδόσουν στους μαθητές της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης.[2]

Τέλος, το ελληνικό κράτος, πιστό για δεκαετίες στο ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας του 1930, δεν υποστηρίζει την ιστορική μνήμη των Ελλήνων του Πόντου, στοιχείο απαραίτητο για τη διατήρηση της ιδιαιτερότητάς τους. Η ιστορία του ποντιακού ελληνισμου αποτελεί για πρώτη φορά μέρος της ιστορίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μόλις το 1982.

Παρά το ότι η πορεία ένταξης του ποντιακού ελληνισμού ολοκληρωνεται από την πρώτη γενιά, η αδιαφορία του ελληνικού κράτους στην υποστήριξη της ιστορικής μνήμης και της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας τμήματος του έθνους προκαλεί προβλήματα, το μέγεθος των οποίων θα παρουσιασιεί πολλά χρόνια αργότερα, τη

---

1. Ο Ι. Ταρνανίδης, στην εισήγησή του στο Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο αναφέρει: "εμείς οι Βορειοελλαδίτες Πόντιοι και πιὸ πολύ οι Μακεδόνες υπήρξαμε μάρτυρες μιας θλιβερής και αχαρακτήριστης συμπεριφοράς των επίσημων αρχών απέναντί μας στο παρελθόν * είχαν απαγορέψει στα παιδιά μας να μιλούν την ελληνική ποντιακή διάλεκτο. Το αναφέρω αυτό, αν και πέρασε ανεπιστρεπτί εκείνη η λαίλαπα, γιατί πίσω της κρύβονταν κάποια φτηνή σκοπιμότητα * επιδιώκονταν μ' αυτό τον τρόπο να φανεί πως όλοι οι κάτοικοι της περιοχής ήσαν γηγενείς Ελληνες και όχι ξενόφερτοι. Λες και δεν ήταν γνωστό, πως στη θέση των τριακοσίων πενήντα περίπου χιλιάδων Μουσουλμάνων που αποχώρησαν κατά τους Βαλκανικούς πολέμους από την περιοχη την κάλυψαν γυρω στο ένα εκατομμύριο πρόσφυγες Ελληνες από τη Μ. Ασία." Βλ. Ιωάννη Ταρνανίδη, "Ο Ποντιακός Ελληνισμός: Ιδιαιτερότητες και Ενταξή του στην Ελλαδική Κοινωνία", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.); Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 129. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ίσως αυτός δεν είναι ο μόνος λόγος που η ελληνική κυβέρνηση επιθυμούσε την επιβολή της νεοελληνικής γλώσσας ακόμη και εις βάρος άλλων ελληνικών διαλέκτων. Πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο στη Μακεδονία κατοικούσαν βουλγαρόφωνοι και σλαβόφωνοι πληθυσμοί, οι οποίοι σε μεγάλο ποσοστό τους ακολουθησαν το βουλγαρικό στρατό κατοχής, στην αποχώρησή του από την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη μετά την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους από τη γερμανική κατοχή το 1944. Τέλος, το 1949, 35.000 σλαβόφωνοι ακολούθησαν τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες μετά την ήττα της αριστερής παράταξης στην εμφύλια διαμάχη του 1944-1949, έφυγαν από την επικράτεια του ελληνικού κράτους με κατεύθυνση τα γειτονικά σοσιαλιστικά κράτη, με αποτέλεσμα ο αριθμός των σλαβόφωνων που ζούν σήμερα στη Μακεδονία, να είναι περιορισμένος. Για τα γεγονότα του 1949, βλ. Dimitri Pentzopoulos, ό.π., σελ. 139.

2. Βλ. Δημήτριο Αθανασιάδη, "Οι Ποντιακοί Χοροι", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης Επιμέλεια, Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 206.

δεκαετία του 1980, όταν οι νεότερες γενιές θα ζητήσουν από το κράτος τους, το δικαίωμα στην ιδιαιτερότητα.

Μεταναστευτικά Κύματα Από την Πρώην Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα. Πληθυσμός, Τόποι και Συνθήκες Πρώτης Εγκατάστασης

Το πρωτο κύμα μαζικής μετανάστευσης Ελλήνων του Πόντου από την πρώην Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα παρατηρείται από το 1918 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920, και κυρίως από το 1921 μέχρι το 1923.[1] Αποτελείται από τους πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο, που έχουν καταφύγει στη Σοβιετική Ενωση λόγω των διωγμών των Νεοτουρκων εναντίον τους την περιοδο 1914-1924, αλλά και από Πόντιους μόνιμα εγκατεστημένους στις περιοχές της Υπερκαυκασίας (σημερινές δημοκρατίες της Γεωργίας, Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν), της Ουκρανίας και της Ρωσίας. Στον ελλαδικό χώρο καταφεύγουν κάτω από την πίεση ιστορικών γεγονότων, όπως η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, η εθνιστική πολιτική που ασκείται από τους μενσεβικους στη Γεωργία, η προέλαση του τουρκικού στρατού στον Καύκασο το 1918, η βία, την οποία η αρμενική κυβέρνηση ασκεί στη στρατολόγησή τους, η αποτυχημένη εκστρατεία της Αντάντ στην Ουκρανία εναντίον των μπολσεβικικών στρατευμάτων το 1919.[2]

Το δεύτερο μεγάλο κύμα μετανάστευσης προκαλείται από τις διώξεις σημαντικού τμήματος του πληθυσμού την περιοδο 1937-1939. Το κύμα του 1939 κατευθύνεται στους τόπους εγκατάστασης των Ποντίων προσφύγων της δεκαετίας του 1920, σ' όλη την επικράτεια του ελληνικού κράτους. Τα χρόνια που ακολουθουν περιορισμένος αριθμός οικογενειών κατορθώνει να πάρει άδεια μετανάστευσης προς την Ελλάδα., γιατί η έξοδος από τη Σοβιετική Ενωση είναι ουσιαστικά απαγορευμένη. Από το 1946 μέχρι το 1948 έρχονται λίγες οικογένειες. Οι οικογένειες που κατορθώνουν να αποκτήσουν άδεια μετανάστευσης το 1946 είναι κάτοικοι του Καζαχστάν, και όσες κατορθώνουν να πάρουν άδεια το 1948 είναι κάτοικοι της πόλης Κοκάν του Ουζμπεκιστάν.[3] Το 1957 εκατό οικογένειες από την κεντρική Ασία εγκαθίστανται στη Νέα Βίγλα της Αρτας.[4]

Από το 1965 μέχρι το 1967 παρουσιάζεται νέο μεταναστευτικό κύμα από την κεντρική Ασία, το οποίο λόγω της επιβολής δικτατορικού καθεστώτος διακόπτεται την περιοδο 1967-1974 και συνεχίζεται μετά τη μεταπολίτευση. Το 1971 έρχεται περιορισμένος αριθμός οικογενειών από την πόλη Κεντάου του Καζαχστάν.[5] Τόπος εγκατάστασης των οικογενειών που έρχονται στο ελληνικό κράτος την περιοδο 1965-1988 είναι το πολεοδομικό

---

1. Πληροφορίες από την έρευνα.

2. Βλ. Κεφάλαιο IV, σελ. 103-104.

3. Πληροφορίες από την έρευνα.

4. Πληροφορίες από την έρευνα.

5. Πληροφορίες από την έρευνα.

συγκρότημα Αθήνας-Πειραιά, εκτός από περιορισμένο αριθμό οικογενειών, που εγκαθίστανται κοντά σε συγγενείς τους στη βόρεια Ελλάδα.

Το 1985 η άνοδος του Μ. Γκορμπατσώφ στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κ.Κ.Σ.Ε. καθορίζει την αρχή της πολιτικής, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση του μεταναστευτικού κυματος του 1987, το οποίο παρουσιάζει συνεχή σημαντική αύξηση από το 1988 μέχρι σήμερα. Ειδικότερα, ενώ το 1987 μεταναστεύουν από το σοβιετικό στο ελληνικό κράτος μόνο 527 άτομα, το 1988 ο αριθμός αυτός ανέρχεται σε 1.365, το 1989 σε 6.791, το 1990 σε 13.863 και το 1991 σε 11.420 άτομα.[1]

Ο ελληνοποντιακός πληθυσμός από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. που εγκαθίσταται στο ελληνικό κράτος τη δεκαετία του 1920 βιώνει παρόμοιες συνθήκες πρώτης εγκατάστασης και πορεία ένταξης με τους Πόντιους πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο. Για τους Έλληνες του Πόντου που έρχονται το 1939, τα στοιχεία για τον ολικό πληθυσμό τους και την πορεία ένταξής τους είναι ελάχιστα. Σύμφωνα με τον Α. Ζαπάντη 20.000 περίπου Ελληνίδες και παιδιά μεταναστεύουν από τη Σ.Ε. στην Ελλάδα το 1938.[2] Δεν αναφέρεται πόσα από τα άτομα αυτά είναι Πόντιοι.

Οι πληροφορίες για την πορεία ένταξης των 30.000 ατόμων[3] που μεταναστεύουν από τις κεντροασιατικές μουσουλμανικές δημοκρατίες την περίοδο 1965 μέχρι το τελευταίο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα, το οποίο παρουσιάζεται από το 1988, προέρχονται μόνο από την παρούσα διατριβή. Η έλλειψη κρατικής βοήθειας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την οικονομική περιθωριοποίηση των Ποντίων αυτών, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια.[4]

Μέχρι το 1988 η συντριπτική πλειονότητα μεταναστεύει κυριως από τις κεντροασιατικές δημοκρατίες του Καζαχστάν, Ουζμπεκιστάν και Κιργισίας, γεγονός που οφείλεται στο ότι σχεδόν

---

1. Στοιχεία του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων.

2. Βλ. Ανδρέα Η. Ζαπάντη, ό.π., σελ. 341.

3. Ο αριθμός πρωτοαναφέρθηκε από τον Θεόδωρο Κιαχόπουλο στην εισήγησή του στο Β' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού, για "Τα Προβλήματα των Νεοφερμένων από τη Σοβιετική Ενωση και των Εκει Ομοεθνών τους".

4. Σημαντικός παράγοντας για την έλλειψη κρατικής βοήθειας είναι το βασιλικό διάταγμα 330/1960, το οποίο στερεί από τους πρόσφυγες, που έχουν καταφυγει στο ελληνικό κράτος από τη Σοβιετική Ενωση μετά την 21η Φεβρουαρίου 1934, το δικαίωμα αποκατάστασης με κρατική βοήθεια. Το διάταγμα ορίζει ότι: "Αστικής αποκαταστάσεως δύνανται να τυχωσι: α) Αι προσφυγούσαι οικογένειαι εις το ελευθερον Ελληνικόν Κράτος ή την ευρισκομένην μέχρι της 7 Μαρτίου 1948 υπό κατοχήν περιφέρειαν της Δωδεκανήσου, από της 8 Σεπτεμβρίου 1912 μέχρι 21 Φεβρουαρίου 1934 εκ Τουρκίας, Ρωσσίας, Βουλγαρίας, Βορείου Ηπείρου, Ρουμανίας και Γιουγκοσλαβίας, συνεπεία των τότε πολεμικών γεγονότων ή συνεπεία της από 30 Ιανουαρίου 1923 συμβάσεως περί ανταλλαγής (...)."

όλες οι οικογένειες των Ελλήνων του Πόντου στις δημοκρατίες αυτές διατηρουν ελληνικά διαβατήρια και συνεπώς έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα εξόδου από τη Σ.Ε. από τους ελληνοπόντιους σοβιετικούς υπηκόους άλλων περιοχών. Η πολιτική της σοβιετικής εξουσίας μετά το 1985 επιτρέπει τη μετανάστευση σε όλο και μεγαλύτερες πληθυσμιακές ομάδες. Αυτό προκαλεί την αλλαγή της πληθυσμιακής κατανομής των μεταναστών, όσον αφορά τον τόπο μόνιμης κατοικίας πριν την μετανάστευση. Σύμφωνα με τα στοιχεία έρευνας που πραγματοποιείται το 1991 στους νομούς Αττικής, Θεσσαλονίκης, Πιερίας, Καβάλας, Δράμας, Ροδόπης και Ξάνθης, από τους μετανάστες της περιόδου 1985-1990 το 51% προέρχεται από τη δημοκρατία του Καζαχστάν, το 29% από τη δημοκρατια της Γεωργίας, το 9% από τη δημοκρατία της Ρωσίας και το 11% από άλλες δημοκρατίες.[1]

Οι μετανάστες της τελευταίας περιόδου μπορουν να κατηγοριοποιηθούν σε τρείς κατηγορίες, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν, τα οποία συσχετίζονται σε κάποιο βαθμό με τις προσδοκίες και τα προβλήματα προσαρμογής στην ελλαδική κοινωνία:

(α) Έλληνες του Πόντου από τις δημοκρατίες της Υπερκαυκασίας (Δημοκρατιες της Γεωργίας, Αρμενίας, Αζερμπαϊτζάν) με κυριο γνωρισμα τη γνώση της ποντιακής, εκτός των τουρκόφωνων της Τσάλκας στην ορεινή Γεωργία, τη γνώση της ρωσικής, πιθανώς γνώση της νεοελληνικής και κοινωνικό περίγυρο με έντονο τοπικό εθνισμό.

(β) Ελληνοπόντιοι από τις δημοκρατίες της Ρωσίας και Ουκρανιας (περιοχή Κριμαίας) με κύριο γνώρισμα τη γνώση της ποντιακής, τη γνώση της ρωσικής, πιθανώς γνώση της νεοελληνικής και κοινωνικό περίγυρο χωρίς εθνικιστικές ταραχές.

(γ) Έλληνες του Πόντου από τις μουσουλμανικές δημοκρατίες της κεντρικής Ασίας (κυρίως του Καζαχστάν και του Ουζμπεκιστάν) με κύριο γνώρισμα τη γνωση της ποντιακής, τη γνώση της ρωσικής, άγνοια της νεοελληνικής (εκτός περιορισμένου αριθμού ηλικιωμένων) και κοινωνικό περίγυρο με χαρακτηριστικό τον ισλαμικό φανατισμό, παράλληλα με την τουρανική αφύπνιση και τοπικους εθνισμούς.

Τα προβλήματα ένταξης που αντιμετωπίζουν όσοι έρχονται τελευταία από την πρώην Σοβιετική Ενωση, τα αντιμετώπισαν σε μεγαλύτερη έκταση και ένταση οι Πόντιοι μετανάστες των δεκαετιών του 1960 και του 1970 και τα αντιμετωπίζει κατά τις ενδείξεις ακόμη και σήμερα τμήμα της δευτερης γενιάς τους ή ακόμη τα συγχρονα προβλήματα είναι συνέχεια και προέκταση των προβλημάτων περασμένων δεκαετιών.

Οι Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ενωση αντιμετωπίζουν στο ελληνικό κράτος σημαντικά προβλήματα ένταξης, αντίστοιχα των οποίων, σε μικρότερη όμως έκταση και ένταση, αντιμετώπισαν οι Πόντιοι πρόσφυγες από το Μικρασιατικό Πόντο, στις αρχές του αιωνα. Εχουν δυσκολία επικοινωνίας στη

---

1. Βλ. Κουλα Κασιμάτη, σε συνεργασια με τους Βασίλη Μάο, Βλάση Αγτζίδη, Μαρία Βεργέτη, και Αντώνη Ραγκούση, Πόντιοι Μετανάστες Από την Πρώην Σοβιετική Ενωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ενταξη (Αθήνα: Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, 1992), σελ. 68.

νεοελληνική, γεγονός που λειτουργεί ανασταλτικά στην προσαρμογή των παιδιών στο εκπαιδευτικό συστημα και στην εξεύρεση εργασίας των ενηλίκων, είναι δυσκολη ή ανέφικτη η αντιστοιχία συγκεκριμένων ειδικοτήτων των πτυχίων τους προς τα πτυχία των ελληνικών Α.Ε.Ι., δεν πραγματοποιείται μεταφορά των ασφαλιστικών τους δικαιωμάτων από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ., αντιμετωπίζουν οξύτατο στεγαστικό πρόβλημα. Για το τελευταίο, η κρατική βοήθεια που παρέχεται τη δεκαετία του 1980 στην Κομοτινή και την Ξάνθη δεν αποτελεί σοβαρό κίνητρο, γιατί στις πόλεις αυτές η αγορά εργασίας είναι περιορισμένη, με αποτέλεσμα την επιλογή εγκατάστασης στα πολεοδομικά συγκροτήματα της Αθήνας-Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, όπου υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες εξεύρεσης εργασίας. Η εγκατάσταση πραγματοποιείται συνήθως κοντά σε συγγενείς και φίλους, που βοηθούν ουσιαστικά στην προσαρμογή στο νέο κοινωνικό περιβάλλον. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι η βοήθεια του συγγενικού περιβάλλοντος χάνει την αποτελεσματικότητά της μετά το 1988 λόγω της αδυναμίας ανταπόκρισης στην επίλυση προβλημάτων, του πολύ μεγάλου πλέον αριθμού συγγενων, που αντιστοιχούν σε κάθε εγκατεστημένη ήδη οικογένεια. Η τάση εγκατάστασης κοντά σε συγγενείς και φίλους δημιουργεί στις υποβαθμισμένες περιφερειακές περιοχές της πρωτεύουσας συνοικισμούς με πληθυσμό αμιγώς ποντιακό.[1] Ο κύριος όγκος των νεοφερμένων εγκαθίσταται σε δήμους, όπου οι Πόντιοι από την πρώην Σοβιετική Ενωση αποτελούν την πλειονότητα ή σημαντικό τμήμα του πληθυσμού.[2] Οι περιοχές εγκατάστασης είναι κυρίως ο δήμος Καλλιθέας, που βρίσκεται στο κέντρο του πολεοδομικου συγκροτήματος της πρωτεύουσας και αποτελεί παραδοσιακό χώρο υποδοχής Ποντίων προσφύγων τα τελευταία εβδομήντα χρόνια, και ο δήμος Αχαρνών (Μενιδίου). Ο τελευταίος, όπως και οι υπόλοιποι δήμοι εγκατάστασης των Ποντίων προσφύγων της περιόδου 1965 μέχρι σήμερα, δηλαδή οι δήμοι Ελευσίνας, Ασπροπύργου, Ανω Λιοσίων, Αιγάλεω, Αγίας Βαρβάρας και Λαυρίου συμπεριλαμβάνονται στις υποβαθμισμένες περιοχές της πρωτεύουσας.[3]

---

1. Αμιγως ποντιακοί συνοικισμοί έχουν δημιουργηθεί στην περιοχή αεροδρομίου του δήμου Ελευσίνας, στο δήμο του Λαυρίου, στο δήμο Ασπροπύργου (συνοικισμοί Γκορυτσά, Αλεπότρυπα, Ανω και Κάτω Φούσα) κ.α.

2. Παραδείγματος χάρη, σύμφωνα με αριθμητικα στοιχεία του 1987, δηλαδή πριν το τελευταίο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα, σε σύνολο 41.000 του δήμου Αχαρνών (Μενιδίου) οι 17.000 είναι Πόντιοι, σε σύνολο 29.000 του δήμου Αγίας Βαρβάρας Πόντιοι είναι οι 20.000, από τους 12.500 κατοίκους του δήμου Ασπροπύργου, οι 3.000 είναι Πόντιοι. Οι αριθμητικές αναφορές για τους ποντιακούς πληθυσμούς ειναι κατά προσέγγιση. Οι πληροφορίες προέρχονται από τις προσωπικές συνεντεύξεις της ερευνήτριας με τους προέδρους των ποντιακών συλλόγων των περιοχών. Οι πληθυσμοί των αντίστοιχων δήμων είναι, σύμφωνα με την απογραφή της 5ης Απριλίου 1981, για το Δήμο Αχαρνών 41.068, για το δήμο Αγίας Βαρβάρας 29.259 και για το δήμο Ασπροπύργου 12.541.

3. Για τους δήμους εγκατάστασης, βλ. Χάρτη 15, σελ. 152.

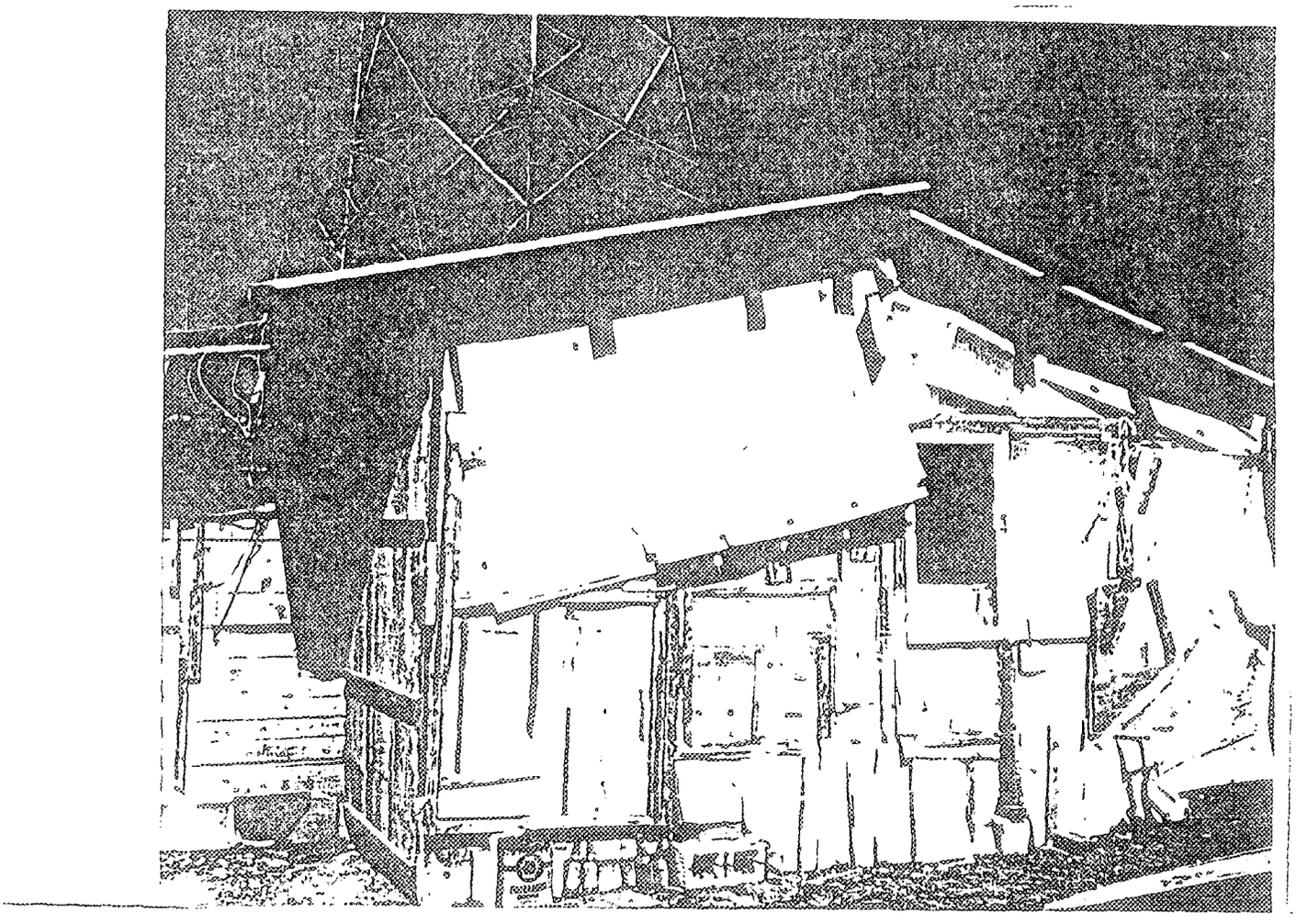

Μενίδι, η πρώτη προσπάθεια εγκατάστασης.
Αθήνα, 1990.

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

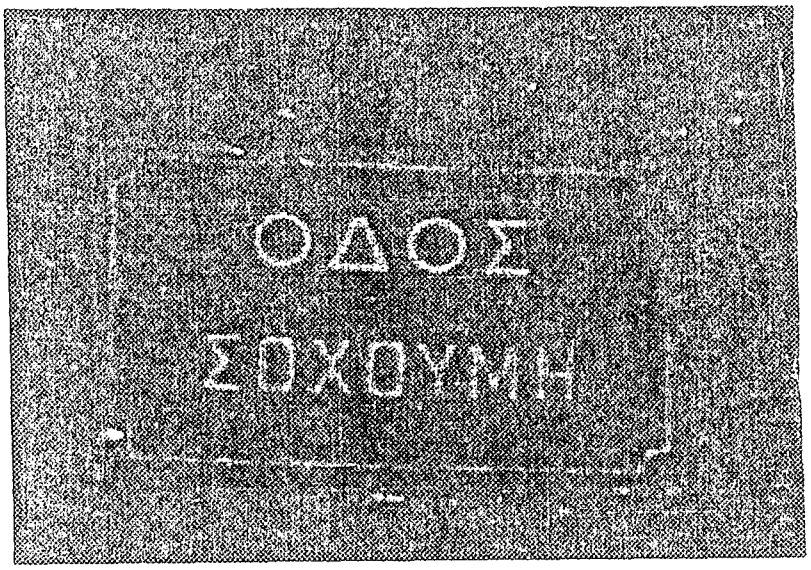

Οι σταθμοί της πορείας του ποντιακού ελληνισμού γίνονται ονομασίες δρόμων στο Μενίδι. Αθήνα, δεκαετία του 1990.

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

Η Νέα Προσφυγική Ιδιότητα της Ποντιακής Ταυτότητας. Προβλήματα Ένταξης των Ποντίων Μεταναστών από την Πρώην Σοβιετική Ένωση στην Ελληνική Κοινωνία του Ελλαδικού Χώρου Από το 1965 Μέχρι Σήμερα

Η τοποθέτηση των Ελληνοποντίων από τη πρώην Σοβιετική Ενωση στη θέση των οικονομικά μειονεκτικότερων στρωμάτων του πληθυσμού προσδίδει νέα προσφυγική ιδιότητα στην ποντιακή ταυτότητα. Τα πρώτα χρόνια η πλειονότητα των νεοφερμένων καταλήγει φτηνό εργατικό δυναμικό, ανεξάρτητα από το εκπαιδευτικό επίπεδο και την επαγγελματική πείρα, κυρίως λόγω των προβλημάτων γλώσσας και της αδυναμίας αντιστοιχίας των πτυχίων ορισμένων ειδικοτήτων. Η συγκλονιστικότερη ίσως περίπτωση εγκλωβισμού στην κοινωνική θέση των οικονομικά ασθενέστερων είναι η περίπτωση των ποντιακών οικογενειών που εγκαθίστανται το 1965 προσωρινά στο Λαύριο και τελικά παραμένουν στα ίδια ακατάλληλα οικήματα μέχρι σήμερα. Οταν η οικογένεια αυξάνεται, κατασκευές από χαρτόνι προστίθενται στο αρχικό οίκημα. Οι χάρτινες κατασκευές αργότερα αντικαθίστανται από κατασκευές με καταλληλότερα υλικά. Οι φωτογραφίες που ακολουθούν είναι ευγλωττες, και δείχνουν πως ακόμη και προβλήματα της πρώτης γενιάς όπως το στεγαστικό, τα οποία βρίσκουν λυση, έστω και μετά πάροδο αρκετων ετών, εξακολουθούν να υφίστανται σε τμήμα της δεύτερης γενιάς.

Οι προοοπτικές για τους μετανάστες του τελευταίου μεταναστευτικού κύματος, όσον αφορά την παροχή κρατικής βοήθειας, ειναι πολύ καλυτερες. Το μεγάλο μεταναστευτικό κυμα Ελληνοποντίων από την πρώην πλέον Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα και η αναμενόμενη διόγκωσή του θέτει για πρώτη φορά μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922 πρόβλημα ένταξης στην κοινωνική δομή του ελλαδικού χωρου μεγάλης ομοεθνούς πληθυσμιακής ομάδας. Αυτό ενεργοποιεί τον κρατικό μηχανισμό, που για δεκαετίες παρέμεινε αδιάφορος ή εξαιρετικά βραδυκίνητος στα προβλήματα ένταξης των Ελλήνων του Πόντου από τη Σοβιετική Ενωση. Ηδη το 1987 αρχίζουν τα μαθήματα νεοελληνικής γλώσσας. Το 1988-1989 πραγματοποιείται η πρώτη κρατική έρευνα για τον εντοπισμό των κοινωνικων χαρακτηριστικών και των προβλημάτων ένταξης του πληθυσμού. Στη συνέχεια ανατίθενται άλλες έρευνες σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα.[1] Το 1990 ιδρύεται το Εθνικό Ιδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων, το οποίο δημιουργεί κέντρα φιλοξενίας για ολιγοήμερη πρώτη διαμονή και οικισμούς υποδοχής για εξάμηνη παραμονή. Στα κέντρα και στους οικισμους πραγματοποιούνται μαθήματα νεοελληνικής γλώσσας και γνώσης της ελληνικής κοινωνίας του ελλαδικού χωρου. Παράλληλα δημιουργείται υποδομή για μόνιμη εγκατάσταση. Ο Χάρτης 17 παρουσιάζει την χωροταξική κατανομή των κέντρων φιλοξενίας, οικισμών υποδοχής και μονίμων εγκαταστάσεων.

---

1. Το 1992 το Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου ολοκληρώνει έρευνα με θέμα "Πόντιοι Μετανάστες Από την Πρώην Σοβιετική Ενωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ενταξη". Βλ. Κούλα Κασιμάτη, σε συνεργασία με τους Βασίλη Μάο, Βλάση Αγτζίδη, Μαρία Βεργέτη, και Αντώνη Ραγκούση, ό.π.

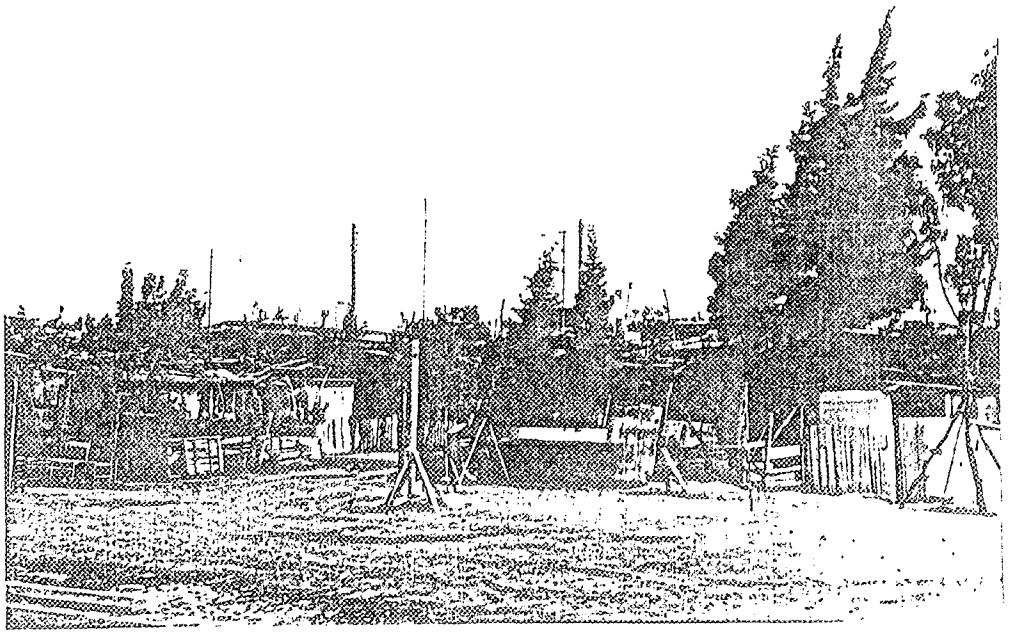

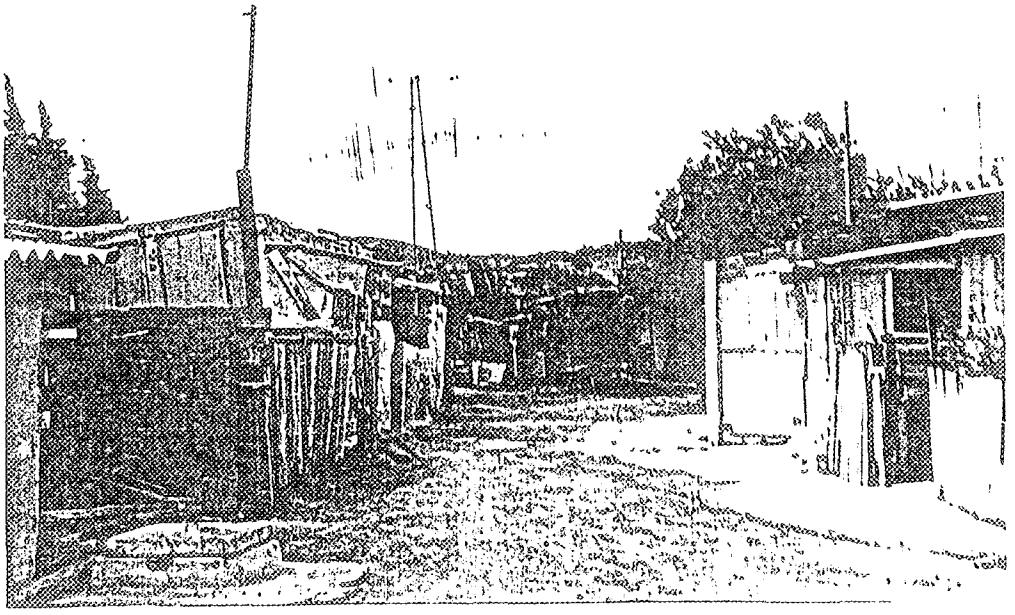

Κεντρικός δρόμος του ποντιακού οικισμού στο Λαύριο. Αθήνα, 1990.

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

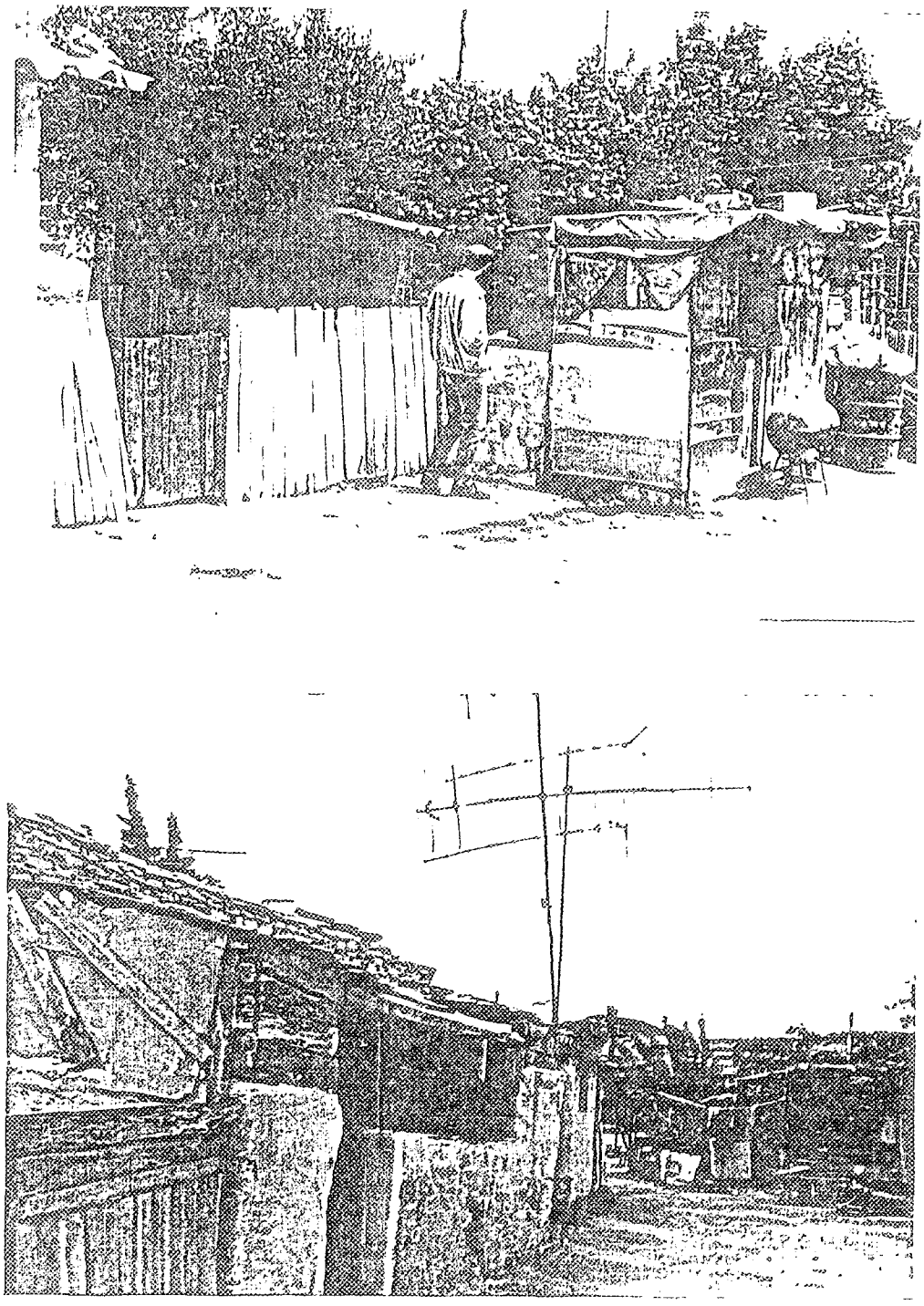

Η προσωρινή εγκατάσταση στο Λαύριο διαρκεί είκοσι-πέντε χρόνια. Αθήνα, 1990.

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

της δεκαετίας του 1980 με ενέργειες όπως η εισαγωγή της ποντιακής ιστορίας στα σχολικά εγχειρίδια, η προβολή από τα κρατικά μέσα ενημέρωσης των διακριτικών πολιτισμικών προτύπων του ποντιακού ελληνισμού όπως παραδείγματος χάρη των ποντιακών χορών, η υποστήριξη με τη συμμετοχή κρατικών φορέων και τη μεγάλη προβολή των παγκοσμίων ποντιακών συνεδρίων που πραγματοποιούνται το 1985, το 1988 και το 1992. Παράλληλα αμβλύνεται η καχυποψία της ελλαδικής κοινωνίας προς τους Πόντιους από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Η δύσπιστη μέχρι προκατειλημμένη αντιμετώπιση των Ποντίων από το νέο κοινωνικό τους περίγυρο τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 οφείλεται στην άγνοια της κοινωνίας για την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού σε συνδυασμό με το δικτατορικό καθεστώς της περιόδου 1967-1974 που στερεί το δικαίωμα ίδρυσης συλλόγων των νεοφερμένων ή την ουσιαστική λειτουργία των ήδη υπαρχόντων ποντιακών συλλόγων, που θα μπορούσαν να ενημερώσουν την κοινωνία, για το ότι ο ελληνοποντιακός πληθυσμός δεν έχει συγκεκριμένα πολιτικά φρονήματα, αλλά αντιθέτως είναι θύμα των σταλινικών διώξεων. Αποτέλεσμα είναι ο χαρακτηρισμός "Ρώσοι" να αντικαθιστά το "σούτοι". Παρόμοια και άτομα με αριστερές πολιτικές θέσεις αρνούνται να πιστέψουν τις προσωπικές μαρτυρίες για την πορεία του ποντιακου ελληνισμού στη Σοβιετική Ενωση. Η συμπεριφορά των τελευταίων είναι κατανοητή γιατί η εποχή χαρακτηρίζεται αφενός από διώξεις εναντίον τους, αφετέρου από την ανυπαρξία αμφισβήτησης από την κυριαρχη ιδεολογία της αριστεράς για την οποιαδήποτε επιλογή της ηγεσίας του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Η δυσπιστία που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά της ελλαδικής κοινωνίας τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 προς τους Πόντιους από τη Σοβιετική Ενωση, τους τοποθετεί σ' ένα κοινωνικό περιθώριο, που είναι πιο οδυνηρό από το οικονομικό. Τα προβλήματα ένταξής τους δεν είναι αντίστοιχα οποιασδήποτε ομάδας μεταναστών. Υπάρχει η ιδιαιτερότητα της εθελούσιας μετανάστευσης προς ομοεθνές κράτος. Η ελπίδα της μετανάστευσης στο δικό τους κράτος, τους συνόδευε για γενιές στην πορεία των βίαιων εκπαιρισμών. Οταν το δικό τους κράτος, και οι δικοί τους άνθρωποι, οι άλλοι Ελληνες, δεν τους παρέχουν το αναμενόμενο συναίσθημα ασφάλειας, τα προβλήματα προσαρμογής είναι ίσως σημαντικότερα οποιασδήποτε άλλης ομάδας μεταναστών.

Τα τελευταία χρόνια η καθοριστική παρέμβαση των ποντιακών συλλόγων[1] της περιοχής της Αθήνας-Πειραιά στην ενημέρωση τουλάχιστον του άμεσου κοινωνικού περίγυρου των περιοχών εγκατάστασης για την ιστορία και τα προβλήματα των νεοφερμένων και η συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης στο σκοπό αυτό, οδηγουν σταδιακά στην πλήρη αποδοχή από την ελληνική κοινωνία. Ακόμη όμως και σήμερα, τη δεκαετία του 1990, η εμμονή της κοινωνίας σε υποτιμητικά για τους Πόντιους ανέκδοτα, που δεν ανταποκρινονται στην πραγματικότητα σχετικά με τις ικανότητες και την ιδιοσυγκρασία του ποντιακού ελληνισμού, αποτελεί δείγμα της προκατάληψής της εναντιον του πληθυσμού αυτού. Η σύγχρονη προκατάληψη δεν μπορεί να θεωρηθεί παρόμοια ουτε σε ένταση

---

1. Οι πρώτες προσπάθειες πραγματοποιούνται από τους συλλόγους Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Τα τελευταία χρόνια στην προσπάθεια συμμετέχουν όλοι οι ποντιακοί σύλλογοι.

ΧΑΡΤΗΣ 17
ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑΣ, ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΚΑΙ ΜΟΝΙΜΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΕ ΤΟ Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε.

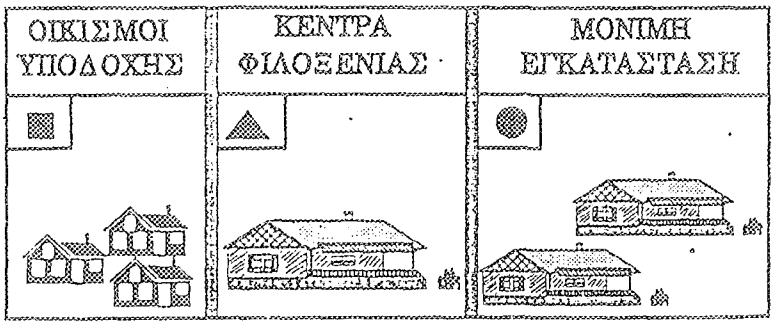

Πηγή: Εθνικό Ιδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων, Φεβρουάριος 1992.

εκδήλωσης ούτε σε ποσοστό προκατειλημένου πληθυσμου με την εχθρότητα που αντιμετώπισαν οι πρόσφυγες των αρχών του αιώνα. Η μεγάλης κλίμακας όμως εγκατάσταση που πραγματοποιείται τα τελευταία χρόνια στην Κομοτηνή, πόλη με ιδιαίτερα προβλήματα λόγω της συγκέντρωσης σ' αυτή της μουσουλμανικής μειονότητας, είναι δηλωτική των προβλημάτων ανταγωνισμου που αντιμετωπίζουν οι νεοφερμένοι από τους αλλοεθνείς γηγενείς.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Η ΠΡΩΤΗ ΓΕΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Γενικά Χαρακτηριστικά

Η συλλογική ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμού στον Πόντο ήταν εθνική ελληνική. Το ιστορικό πλαίσιο την ευνοούσε. Το 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου επικρατούσε το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση, δηλαδή για ενσωμάτωση στο εθνικό κράτος του συνόλου του εδάφους επάνω στο οποίο κατοικούσαν ομοεθνείς πληθυσμοί. Στην περίπτωση της Ελλάδας η κυρίαρχη ιδεολογία εκφράστηκε από τη "Μεγάλη Ιδέα". Η εθνική ταυτότητα ως συναίσθημα ταύτισης και ως κοινή δράση αποτελούσε σημαντικότερο στοιχείο της ατομικής ταυτότητας από την τοπική ταυτότητα. Ισχυρή εθνική ταυτότητα ήταν απαραίτητη για την υλοποίηση του πολιτικού προγράμματος της Μεγάλης Ιδέας που αποτελουσε τη μεγάλη συνεκτική δύναμη του εσω-ελλαδικού και εξω-ελλαδικού ελληνισμού της εποχής. Ακόμη και οι προσπάθειες δημιουργίας της Δημοκρατίας του Πόντου, ενός δηλαδή ξεχωριστου ελληνικού κράτους, δεν αντιστρατευονταν το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, αλλά προέκυπταν ως η μόνη δυνατή λυση λόγω της γεωγραφικής απομόνωσης του ποντιακου ελληνισμού και της απροθυμίας του ελληνικού κράτους για στρατιωτική επέμβαση στην περιοχή.

Στον ελλαδικό χώρο οι Έλληνες από τον Πόντο ανακαλύπτουν ότι εκτός από Έλληνες είναι και Πόντιοι. Διαμορφώνεται μια ενδοεθνική διαφοροποίηση της ταυτότητας ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης και του τρόπου ένταξης και σχέσης της ομάδας σε επίπεδο ιδεολογικό, οικονομικό και πολιτισμικό με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα. Η νέα συλλογική ταυτότητα μετεξελίσσεται διαχρονικά επηρεαζόμενη από τα ιστορικά γεγονότα, τα οποία παρεμβαίνουν καθοριστικά στη διαμόρφωση της κυρίαρχης ιδεολογίας και στην εξέλιξη της σχέσης της ομάδας με τον κοινωνικό της περίγυρο.

Σε ατομικό επίπεδο παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς την έκφραση της ποντιακής ταυτότητας ανάλογα με την ηλικία κατά την εποχή της βίαιης μετανάστευσης. Την έκφραση της ταυτότητας διαφοροποιεί η ένταξη ή η αδυναμία ένταξης λόγω νεαρής ηλικίας του μετανάστη, στο εργατικό δυναμικό. Επιπλέον, η ηλικία συνδέεται με τα ιστορικά γεγονότα, με την έννοια ότι τα τελευταία μπορούν να επηρεάσουν σημαντικές από άποψη λήψης αποφάσεων περιόδους της ζωής ατόμων συγκεκριμένων ηλικιακών κατηγοριών. Οι απαντήσεις των ερωτωμένων που κατέφυγαν σε μικρή ηλικία στο ελληνικό κράτος παρουσίασαν ομοιότητα με τις απαντήσεις των ερωτωμένων της δεύτερης γενιάς. Η διαπιστωση αυτή οδήγησε στην κατηγοριοποιηση της πρώτης γενιάς σε άτομα που λειτουργούν, όσον αφορά την ποντιακή τους ταυτότητα, ως πρώτη και ως δευτερη γενιά. Οι συνεντεύξεις των τελευταίων χρησιμοποιήθηκαν για την εξαγωγή συμπερασμάτων για την έκφραση της ποντιακής ταυτότητας της

δευτερης γενιάς. Για το διαχωρισμό ορίστηκε το όριο των δώδεκα χρονών τη στιγμή της μετανάστευσης ως η ηλικία, μετά την οποία υφίσταται η δυνατότητα ένταξης στο εργατικό δυναμικό. Ειδικότερα, όπως παρουσίασαν οι πορείες ζωής των ερωτωμένων, συνηθιζόταν τα παιδιά που δεν παρακολουθούσαν το σχολείο, να βοηθουν με την εργασία τους την οικογένεια, όχι μόνο ως βοηθοί στην εργασία των γονέων, αλλά και ως αγρότες, τεχνίτες κ.α. Στην επαρχία η συνήθης απασχόληση αφορούσε αγροτικές εργασίες. Στην πόλη επικρατούσε η προσπάθεια εκμάθησης μιας τέχνης. Οπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε:

"Το πρώτο επάγγελμα του παιδιού του πρόσφυγα ήταν να παίρνει το κασελάκι και να εργάζεται σαν λούστρος. Μετά προσπαθουσε να μάθει μια τέχνη. Η επιθυμία και η καθοδήγηση των Ποντίων γονιων δεν ήταν να εργαστεί το παιδί στο εργοστάσιο, αλλά να μάθει μια τέχνη για να κάνει αργότερα δική του δουλειά. Γι' αυτό σιγά-σιγά προόδεψαν οι Πόντιοι αργότερα."

Οι απαντήσεις των ερωτωμένων δεύτερης και τρίτης γενιάς (μνήμες σχετικά με τα βιώματα που οδήγησαν στη διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας των γονιών και παππούδων τους) λειτούργησαν σε περιορισμένο βαθμό συμπληρωματικά γιατί το σημείο κορεσμού είχε επιτευχθεί ήδη από τις απαντήσεις των ερωτωμένων πρώτης γενιάς.

Η Διαμόρφωση της Ποντιακής Ταυτότητας ως Αποτέλεσμα της Μετανάστευσης

Στο Μικρασιατικό Πόντο ο ιδιαίτερος πολιτισμός του ποντιακού ελληνισμού βιωνόταν ως ελληνικός πολιτισμός που οριοθετούσε κοινωνικά την ταυτότητα, διαφοροποιώντας και αντιδιαστέλλοντας τους Ελληνες της περιοχής από τον περιβάλλοντα αλλοεθνή κοινωνικό χώρο με τη θρησκεία, τη γλώσσα (στις περισσότερες περιοχές) και γενικότερα με τον τρόπο ζωής. Η λειτουργία της παράδοσης ήταν διπλή: και τον ελληνικό πληθυσμό εμπόδιζε να κινηθεί προς άλλα κοινωνικά σύνολα περιορίζοντας έτσι τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης μόνο μεταξύ των Ελλήνων, και λειτουργούσε ως ανασχετικός παράγοντας στις προσπάθειες διείσδυσης αλλοεθνών. Μ' αυτό τον τρόπο ισχυροποιόταν η κοινωνική συνοχή, και συνακόλουθα η ελληνική εθνική ταυτότητα. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική του τρόπου δήλωσης της ταυτότητας στον Πόντο:

"Εμείς Ελληνες Ρωμαίοι, Ρωμιοί είμαστε. Ετσι αποκαλούσαμε τους εαυτους μας στον Πόντο. Οι Τούρκοι μας έλεγαν Ρουμ και μας ξεχώριζαν από τους Ελληνες του ελληνικού κράτους, τους οποιους αποκαλούσαν Γιουνάν."

Στον ελλαδικό χώρο οι Ελληνες από τον Πόντο ανακαλύπτουν ότι εκτός από Ελληνες είναι και Πόντιοι. Στο ελληνικό κράτος δεν γνωρίζουν κανένα και αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ένταξης. Ο τόπος καταγωγής λειτουργεί ως στοιχείο αυτοαναγνώρισης και ετεροαναγνώρισης, χορηγεί ταυτότητα. Συνήθως οι άλλοι τους αποκαλούν για πρώτη φορά Πόντιους. Οπως επανειλημμένα αναφέρθηκε:

"Εμείς μιλούσαμε ποντιακά. Ακόμη και όσοι μιλούσαν

νεοελληνικά, γίνονταν αντιληπτοί, γιατί είχαν βαριά προφορά. Αμέσως οι άλλοι έλεγαν για μας: "Πόντιοι είναι".

Αναπτύσσεται στο κάθε μέλος της κοινωνικής ομάδας η συνείδηση ότι η ατομική του ταυτότητα διαμορφώνεται από το κοινό παρελθόν της ζωής στον Πόντο, τις συνθήκες βίαιης μετανάστευσης και εγκατάστασης και από τα ιδιαίτερα προβλήματα ενσωμάτωσης στην ελλαδική κοινωνία. Τα διακριτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την ομάδα από το υπόλοιπο έθνος αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής[1] που εκδηλώνεται με την υποστήριξη και αλληλεγγύη των μελών στην προσπάθεια για επιτυχημένη συμβίωσή τους με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Εμείς Έλληνες είμαστε. Στον Πόντο λέγαμε "εμείς Ρωμαίοι είμες". Εδώ όταν βλέπαμε άλλους που νομίζαμε ότι ήταν από τα μέρη μας ρωτούσαμε: "Από τον Πόντο είσαι; Πόντιος εισαι;" Αν μας έλεγε "ναι", χαιρόμαστε γιατί δικός μας άνθρωπος ήταν. Οταν κατεβαίναμε

---

1. Τη σημαντικότητα του ιδιαίτερου πολιτισμού για την ισχυροποίηση της κοινωνικής συνοχής του ποντιακού ελληνισμού στο ελληνικό κράτος έχει παρουσιάσει ο Οδ. Λαμψίδης αναλύοντας το φαινόμενο της "ανάκλησης", το οποίο αποτελεί γενικό φαινόμενο που χαρακτηρίζει τους πρόσφυγες. Ανάκληση είναι η νοσταλγία της παλιάς πατρίδας και το συναίσθημα της ύπαρξης δεσμών μαζί της και με ο,τιδήποτε συνδέεται μ' αυτήν. Ακόμη και στοιχεία τα οποία πριν αντιμετωπίζονταν ως "δείγματα καθυστερημένης ζωής", όπως παραδείγματος χάρη τα δημοτικά τραγούδια, οι τοπικοί χοροί, η διάλεκτος κ.α., τώρα θεωρούνται πολύτιμα. Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου, "Ευθύς εξ αρχής οι πρόσφυγες Πόντιοι αισθάνονται μεγαλύτερον δεσμόν μεταξυ αλλήλων, έστω και εάν δεν κατάγωνται εκ του αυτού χωρίου ή εκ της αυτής πόλεως. Οταν ευρίσκωνται συγκεντρωμένοι δύο ή τρεις ή και περισσότεροι αλλά μόνον Πόντιοι, δράττονται της ευκαιρίας να ομιλώσι ιδιωματικώς, να αναπολώσι το παρελθόν, να ενθυμώνται την απόμακρον πατρίδα, το εγκαταλελειμμένον χωρίον, λησμονούντες τας εκεί κακουχίας, την τυραννίαν του Τούρκου δυνάστου, τας βιαιότητας τουτου, τας ταλαιπωρίας, τας εξορίας, τας εκτελέσεις. Ενθυμούνται μόνον οκηνάς ζωής ευτυχους, στιγμάς χαράς, εορτών, πανηγύρεων. Και τότε οι πρόσφυγες Πόντιοι κατά τας ημέρας ονομαστικών εορτών, γάμων, βαπτίσεων ή και θρησκευτικών εορτών (εορταί Χριστουγέννων, Νέου Ετους, Πάσχα), βοηθούντος και του οινοπνεύματος, προσεκάλουν τον λυράρην. Εις το καφενείον ή εις την αυλήν της οικίας ή εις τον χωρον προ της προσφυγικής κατοικίας --πολλάκις ακαταλλήλου προς κατοίκησιν-- ήρχιζεν η δισκέδασις με διαλεκτικά άσματα, με τοπικους χορους, όπου και οι γυναίκες --ιδίως-- και οι άνδρες ένεκα του εορτασίμου της ημέρας ήσαν ενδεδυμένοι δια των τοπικών ενδυμασιών." Οδ. Λαμψίδης, "Η "Ανάκλησις" εις τους Πρόσφυγας Ελληνας του Πόντου και αι Επιπτώσεις Αυτής Διά την Ερευναν της Ποντικής Διαλέκτου", Αρχειον Πόντου Παράρτημα 14 τ. Α' (1982):528-529.

στην πόλη[1] και βλέπαμε Πόντιους που είχαν καταστήματα και ήταν πλούσιοι χαιρόμαστε. Και αυτοί χαίρονταν που μας έβλεπαν και μιλούσαν ποντιακά μαζί μας. Στους Ελληνες λέγαμε ότι είμαστε Πόντιοι. Στους άλλους ντόπιους, στους Βλάχους και στους Σλάβους που έμεναν κοντά μας, λέγαμε ότι είμαστε Ελληνες."

Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και μέλη της μεγαλοαστικής τάξης του Πόντου, τα οποία επειδή η οικογένεια διατηρούσε τμήμα της περιουσίας της στο ελληνικό κράτος, κατορθώνουν να τοποθετηθούν στα μεσαία στρώματα από τον πρώτο καιρό της εγκατάστασης, στο νέο κοινωνικό χώρο ταυτίζονται συναισθηματικά με τους υπόλοιπους Πόντιους. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Το 1922 η γιαγιά μου, η μητέρα μου και εμείς, τα τέσσερα παιδιά ηλικίας δεκαπέντε έως είκοσι ετών, ήρθαμε κατευθείαν από την Τραπεζούντα στον Πειραιά. Δεν ζούσαμε όπως οι άλλοι πρόσφυγες, γιατί ο πατέρας μου, ο οποίος ήταν γιατρός στην Τραπεζούντα, με μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλλία, είχε χρήματα στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν αισθανόμαστε πρόσφυγες, γιατί το επίπεδο της ζωής μας υποβιβάστηκε. Ημουν υπερήφανος για τη θέση της οικογένειάς μου στον Πόντο και για την ποντιακή ιστορία, για την οποία μου μιλούσε η μητέρα μου, και ποτέ δεν έκρυψα την ποντιακή καταγωγή μου. Με τους άλλους Ελληνες είχα πάντοτε φιλικές σχέσεις, γιατί αφενός λόγω εκπαίδευσης γνώριζα τη νεοελληνική, την οποία μιλούσαμε και στο σπίτι, αφετέρου λόγω της επαγγελματικής μου θέσης κανείς δεν τόλμησε να μου αποδώσει κάποιον από τους χαρακτηρισμούς που απηύθυναν στους Πόντιους. Θυμάμαι όμως πόσο στενοχωριόμουν όταν αποκαλούσαν "αούτηδες" τους συμμαθητές μου."

Παρόμοιες διαδικασίες ψυχολογικής ταυτισης με τους υπόλοιπους Πόντιους, οι οποίοι βρίσκονται σε άσχημη οικονομική κατάσταση, βιώνουν και όσοι από τους Πόντιους κατορθώνουν να έρθουν στο ελληνικό κράτος μέσω της Σοβιετικής Ενωσης μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920, μεταφέροντας τμήμα της κινητής περιουσίας τους. Η δήλωση που ακολουθεί είναι χαρακτηριστική:

"Στην Ελλάδα ήρθαμε το 1929 από το Πετιγόρσκι του Καυκάσου. Από εκεί ήταν ο άντρας μου, τον οποίο για να τον πανιρευτώ έφυγα από την Τραπεζούντα το 1913. Καταφέραμε να φέρουμε κρυφά ένα σημαντικό χρηματικό ποσό. Δηλαδή, ο άντρας μου κατέθεσε στην ελληνική πρεσβεία στη Μόσχα τα χρήματα, τα οποία παραλάβαμε εδώ. Εμείς δεν είχαμε οικονομικά προβλήματα, αλλά στενοχωριόμουν που έβλεπα την κατάσταση των άλλων Ποντίων. Πιο πολύ με ενοχλούσε το ότι οι Αθηναίοι τους φώναζαν "πρόσφυγες", γιατι το έλεγαν για να τους προσβάλουν. Εγώ πάντα έλεγα ότι είμαι Πόντια. Ελεγα ότι ήμουν Ελληνίδα, αλλά μετά ρωτούσαν: "Από που εισαι;" Τότε έλεγα "ειμαι από τον Πόντο, είμαι Πόντια". Αισθανόμουν και υπερήφανη που το έλεγα, γιατί τότε ένοιωθα ότι είμαστε ενωμένοι όλοι οι Πόντιοι."

---

1. Εννοεί το κέντρο της πόλης, γιατί έμενε σε προάστειό της.

Η Διαμόρφωση της Ποντιακής Ταυτότητας ως Αποτέλεσμα της Σχέσης του Ποντιακού Ελληνισμού με την Περιβάλλουσα Ομοεθνή Κοινωνία και Πολιτική Εξουσία

Η ποντιακή ταυτότητα διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα της αδυναμίας, αδιαφορίας ή ακόμη και της άρνησης της ομοεθνούς περιβάλλουσας κοινωνίας και πολιτικής εξουσίας να βοηθήσει στην ένταξη της κοινωνικής ομάδας λειτουργώντας με σεβασμό στην ιδιαιτερότητά της, πολιτισμική και ιστορική. Η αντιδιαστολή με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο οδηγεί σε συνειδητοποίηση της διαφορετικότητας και ισχυροποίηση της κοινωνικής συνοχής της ομάδας.

Τα χρόνια που ακολουθούν τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 το ελληνικό κράτος στην προσπάθειά του να ανταποκριθεί στις πρακτικές απαιτήσεις δεν πραγματοποιεί εγκατάσταση σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής ώστε να υπάρξει νέος κοινός γεωγραφικός χωρος αναφοράς όπου θα μπορούσαν να μετεξελιχθούν τα διακριτικά τοπικά πολιτισμικά πρότυπα του Μικρασιατικου ελληνισμού. Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου δημιουργούνται αμιγως ποντιακά χωριά (κυρίως στη Μακεδονία), οικισμοί και γειτονιές στις μεγάλες πόλεις, αλλά είναι διεσπαρμένα σ' όλο τον ελλαδικό χώρο. Η επικοινωνία του Πόντιου πρόσφυγα με τους γηγενείς σε κάποια στιγμή της ζωής του είναι αναπόφευκτη. Ακόμη και όσοι δεν απομακρύνονται ποτέ από το νέο αμιγώς ποντιακό τόπο εγκατάστασης, έρχονται σ' επαφή με τους κρατικούς φορείς εξουσίας, οι οποίοι τα πρώτα χρόνια προέρχονται αποκλειστικά από το ντόπιο πληθυσμό.

Η ανάγκη συμβίωσης μ' άλλες ελληνικές τοπικές ομάδες μπορεί να ευνοεί τις διαδικασίες αφομοίωσης όσον αφορά τα πολιτισμικά πρότυπα, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί παράγοντα κοινωνικής συνοχής του ποντιακου ελληνισμού στην αδιάφορη έως εχθρική ελλαδική κοινωνική δομή και εξουσία. Οι Έλληνες αυτοί, οι οποίοι μέσα σε δυσμενείς συνθήκες διατήρησαν την ελληνικότητα τους, συνειδητοποιουν ότι παρά την ελληνική τους ταυτότητα, δεν γίνονται δεκτοί, όπως θα έπρεπε, ως ομοεθνείς. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Εμείς φύγαμε από τον Πόντο, πήγαμε στη Ρωσία και συνέχεια ελπίζαμε ότι θα έρθει η ώρα που θα πάμε στην πατρίδα μας την Ελλάδα και θα ησυχάσουμε. Εδώ όμως δεν βρήκαμε τα αδέρφια μας. Μας φέρονταν άσχημα γιατί ήρθαμε εδώ και πήραμε τις δουλειές."

Η προσφυγική ιδιότητα των Ποντίων τα πρώτα χρόνια μετά τη μετανάστευση, τους τοποθετεί στη θέση των οικονομικά μειονεκτικότερων στρωμάτων του πληθυσμού. Παράλληλα αντιμετωπίζονται ως ανταγωνιστές στην αγροτική και αστική ιδιοποίηση της γης και στην αγορά εργασίας. Οπως είπαν όλοι οι ερωτώμενοι:

"Οι ντόπιοι φοβήθηκαν ότι θα τους πάρναμε τις λίγες δουλειές που υπήρχαν. Οι πιο πολλοί ήταν φτωχοί, αλλά εμείς είμαστε φτωχότεροι απ' αυτούς."

Χαρακτηρισμοί όπως "αουτοι" και "αουτηδες" που στοχεύουν

στην προσβολή της ποντιακής πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και χαρακτηρισμοί όπως "Τούρκοι", "Τουρκόσποροι", που αμφισβητουν την ίδια την ελληνικότητά τους είναι ενδεικτικοί της εχθρότητας των ντόπιων. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι χαρακτηριστικές παραλλαγές των περιγραφων για τις συνθήκες συμβίωσης γηγενών και Ελλήνων του Πόντου τις πρώτες δεκαετίες μετά τον εκπατρισμό.

"Πολλοί με αποκάλεσαν "αούτη" και "Τουρκόσπορο". Θύμωνα πολυ και ανταπέδιδα. Ο παππους μου ήτσν ιερέας και κράτησε τη χριστιανική θρησκεία στο χωριό του. Στον Πόντο είχαμε όλα τα καλά, είμαι υπερήφανος που είμαι Πόντιος. Οσο οι άλλοι με υποτιμουσαν με τα λόγια τους, τόσο εγώ δήλωνα υπερηφάνια για την καταγωγή μου."

"Δουλευα στα περιβόλια μαζί με άλλους ντόπιους από το Αγρίνιο, που έμεναν στην Αθήνα. Μας έλεγαν "αουτηδες" και εμείς λέγαμε "Ελληνες Πόντιοι είμαστε".

"Οι ντόπιοι μας φωναζαν "Τουρκόσπορους" ενώ ήξεραν ότι είμαστε Ελληνες. Μας κατηγορούσαν για ο,τιδήποτε κάναμε. Εμείς είχαμε τα χαμάμ, που ήταν υγιεινά, και έλεγαν "εμείς δεν πλενόμαστε, οι Τουρκάλες πλένονται". Εμάς όμως μας άρεσε, και χαιρόμαστε βλέποντας και τα καθαρά μας σπίτια, και ας είμαστε πιο φτωχοί απ' αυτους. Στενοχωριόμουν που μας φέρονταν τόσο εχθρικά, γιατι και η οικογένειά μου στενοχωριόταν, αλλά ποτέ δεν έκρυψα ότι ήμουν Πόντια."

Σ' ένα τέτοιο περιβάλλοντα κοινωνικό χώρο, τα διακριτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά, τα οποία διαφοροποιούν την ομάδα από το υπόλοιπο έθνος αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής. Οι απαντήσεις των ερωτωμένων για τη ζωή τους στους αστικούς ποντιακούς οικισμους και στα αμιγή και μεικτά ποντιακά χωριά αναφέρονται "στα πανηγύρια, στους χορούς, στις χαρές με τη συνοδεία της λύρας" που πραγματοποιούσαν. Αλλά και οι απαντήσεις των ερωτωμένων, οι οποίοι ήσαν μέλη απο-μονωμένων οικογενειών τονιζουν ότι:

"Πολύ μας άρεσαν η λύρα και οι χοροί μας. Οταν συναντιόμαστε με "δικούς μας" χαιρόμαστε, ακούγαμε τον κεμεντζέ και χορεύαμε. Προσπαθούσαμε να κατεβαίνουμε συχνά στα μέρη όπου ζούσαν πολλοί Πόντιοι συγκεντρωμένοι, για να συμμετέχουμε στις εκδηλώσεις τους."

Η συγκρουση με τους γηγενείς επιτείνεται και για πολιτικούς λόγους γιατί οι Πόντιοι ως τμήμα των προσφύγων ψηφοφόρων ευνοουν την εκλογική επικράτηση του Βενιζελισμου, γεγονός που σημαίνει για μεγάλο τμήμα των γηγενών που είναι αντιβενιζελικοί συνταγωνισμό και στην πολιτική ζωή. Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους έκαναν δηλώσεις παρόμοιες με την ακόλουθη:

"Εμείς ανήκαμε σχεδόν όλοι στο φιλελεύθερο βενιζελικό κόμμα. Οι αστυνομικοι και γενικά όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι προέρχονταν από τη νότια Ελλάδα, κυρίως από την Πελοπόννησο. Ηταν όλοι του λαϊκού κόμματος. Μας δημιουργούσαν συνέχεια προβλήματα

για πολιτικούς λόγους."

Παρόμοια κατάσταση επικρατεί και στους αμιγώς ποντιακούς χωρους. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση ερωτώμενου, κατοίκου ποντιακου χωριού:

"Στο χωριό μας παλαιοελλαδίτες ήταν μόνο ο αγροφύλακας και ο χωροφυλακας. Αλλά αυτοί ήταν η εξουσία. Ηταν του λαϊκού κόμματος. Οι περισσότεροι από εμάς ήταν βενιζελικοί. Δεν μπορούσαμε να βρούμε το δίκιο μας. Μας έδιναν χαρακτηρισμούς, που μας ενοχλούσαν, αλλά τι μπορούσαμε να κάνουμε; Να τους πάμε στο δικαστήριο; Χαμένος κόπος, υπήρχε αλληλοϋποστήριξη."

Η μαζική αναγκαστικη τοποθέτηση των Ελλήνων του Πόντου στα οικονομικά ασθενέστερα στρώματα δημιουργεί δυσπιστία όσον αφορά την ικανότητα διαχείρισης ή ακόμη και τη δίκαιη διαχείριση της ανταλλάξιμης περιουσίας από το ελληνικό κράτος. Στο σχετικό με την αποκατάσταση ερωτημα παρουσιάζονται δυο είδη απαντήσεων. Σύμφωνα με το πρώτο, το ελληνικό κράτος κατηγορείται ότι με στόχο την απόκτηση φιλικων σχέσεων με την Τουρκία δέχτηκε να πάρει μικρότερο χρηματικό ποσό απ' αυτό που έπρεπε. Σύμφωνα με το δευτερο είδος απάντησης, αμφισβητείται η δίκαιη συμπεριφορά του κράτους απέναντι στους πρόσφυγες. Αντιπροσωπευτική δήλωση είναι η ακόλουθη:

"Στην πατρίδα είχαμε τα σπίτια, τα χωράφια, τα ζώα μας. Σχεδόν τίποτα δεν πήραμε. Είναι δυνατόν να πήρε τόσο λίγα χρήματα από την Τουρκία το κράτος;"

Το κράτος ταυτόχρονα κρίνεται ανεπαρκές να τους αποκαταστήσει αγροτικά στις περιοχές Μακεδονίας και Θράκης, όπου εγκαθίσταται η πλειονότητα του πληθυσμού και αδύναμο να τους εξασφαλίσει τίποτα περισσότερο από άθλιες συνθήκες στέγασης στα αστικά κέντρα. Η επαναλαμβανόμενη δήλωση των ερωτωμένων αφορά τα "ατελείωτα" χρόνια παραμονής και αναμονής στα παραπήγματα, τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνούν τα δέκα χρόνια. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι το 50% των εσωτερικών μεταναστών από τους ερωτώμενους, στην προσπάθεια να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής του, μεταναστεύει από τη βόρεια Ελλάδα στην πρωτεύουσα τη δεκαετία του 1930. Αυτό οφείλεται αφενός στις δυσμενείς συνθήκες εργασίας και στην υποαπασχόληση των αγροτών, αφετέρου στην επιθυμία Ποντίων, που έχουν αστική αποκατάσταση σε πόλεις της βόρειας Ελλάδας, να έρθουν στην πρωτεύουσα με σκοπό την εύρεση καλύτερης εργασίας.

Τμήμα του πληθυσμου θεωρεί το ελληνικό κράτος συνυπεύθυνο μαζί με τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής για την αποτυχία της δημιουργίας της Δημοκρατίας του Πόντου και συνεπώς αμφισβητεί την ικανότητα ανταπόκρισης στον εθνικό του ρόλο στην φροντίδα και προστασία τόσο του εσω-ελλαδικού όσο και του εξω-ελλαδικού ελληνισμου.

Το ελλαδικό περιβάλλον δεν παρέχει το αναμενόμενο συναίσθημα ασφάλειας, με την έννοια ότι αντιδιαστέλλεται προς τους Ελληνες από τον Πόντο. Αυτή η αντιδιαστολή συσπειρωνει τον

ποντιακό ελληνισμό με αποτέλεσμα το συναίσθημα ασφάλειας, η αίσθηση ότι βρίσκονται ανάμεσα σε δικούς τους ανθρώπους, και επακόλουθα η ψυχολογική ταύτιση που εκφράζει συλλογική ταυτότητα, να αφορά όχι τους Έλληνες γενικά, αλλά τους Έλληνες που κατάγονται από συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, τον Πόντο. Διαμορφώνεται η ποντιακή ταυτότητα ως τρόπος ζωής και ιδιαίτερος δεσμός ανάμεσα σε ανθρώπους με κοινό ιστορικό παρελθόν, καθοριστικό για τη σύγχρονη κοινωνική τους οριοθέτηση. Ειδικότερα, στο ερώτημα "Τι σημαίνει για σας η δήλωση είμαι Πόντιος/-α;", οι απαντήσεις αφορούσαν τον "τρόπο ζωής", "τις σχέσεις στην οικογένεια" και τα διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα, "το συναίσθημα ύπαρξης δεσμών με τους άλλους Πόντιους" και "τη γνώση της ιστορίας, τη συνέχεια μέσα στην ιστορία".

Η Πορεία της Ποντιακής Ταυτότητας στο Πλαίσιο της Ένταξης της Πρώτης Γενιάς σε Επίπεδο Οικονομικό, Ιδεολογικό, και Πολιτισμικό

Η ένταξη της πρώτης γενιάς στην ελλαδική κοινωνική δομή πραγματοποιείται με διαφορετικό ρυθμό στο οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό επίπεδο. Στο οικονομικό επίπεδο παρουσιάζεται σταθερή σταδιακή βελτίωση, παρά το ότι η ανοδική κοινωνική κινητικότητα επιτυγχάνεται μετά από επίπονες προσπάθειες πολλών ετών.[1]

Στο ιδεολογικό επίπεδο οι διαδικασίες ένταξης υποστηρίζονται από το γεγονός της πανομοιότυπης παιδείας. Οι Έλληνες του Πόντου είχαν στο Μικρασιατικό Πόντο παιδεία με μεθόδους και προγράμματα που εκπορεύονταν από το εθνικό κέντρο της Αθήνας. Την εκπαίδευση είχαν αναλάβει στελέχη που εκπαιδεύονταν στο Φροντιστήριο Τραπεζούντας και σε ανώτατα ελληνικά ιδρύματα έξω από το Μικρασιατικό Πόντο, όπως στις θεολογικές σχολές Χάλκης και Σταυρού Ιεροσολύμων και στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το τελευταίο από την ίδρυσή του το 1837 έγινε ο βασικός φορέας διάδοσης της "Μεγάλης Ιδέας" στους ελληνικούς πληθυσμούς του εξω-ελλαδικού χώρου. Η αποστολή του, την οποία επιτέλεσε με αποτελεσματικότατο τρόπο, συνίστατο στην εξαγωγή εκπαιδευτικών στελεχών και στην εκπαίδευση των ηγετικών στοιχείων του αλύτρωτου και παροικιακού ελληνισμού. Τα εκπαιδευτικά αυτά στελέχη έχοντας τον έλεγχο του εκπαιδευτικού συστήματος του ελληνισμού της ανατολής κατάφεραν εργαζόμενα συστηματικά για δεκαετίες να μεταδώσουν την ιδεολογία, που έθετε τα θεμέλια της δημιουργίας κινημάτων με αίτημα την ελευθερία, αυτοδιάθεση ή ένωση με το ελληνικό κράτος των ελληνικών πληθυσμών.[2]

Η απόκτηση κοινού συστήματος αξιων μέσω της εκπαίδευσης ενισχύει αποτελεσματικά την προσπάθεια ενσωμάτωσης στη νέα κοινωνική δομή. Παράλληλα, το ότι η διδασκαλία των μαθημάτων στα σχολεία του Πόντου γινόταν στη νεοελληνική βοηθά όσους έχουν

---

1. Βλ. Κεφάλαιο V, σελ. 158-164.

2. Για το ρόλο του Εθνικού Πανεπιστημίου στη διαμόρφωση της κυριαρχης ιδεολογίας των αρχών του αιώνα βλ. Π. Κιτρομηλίδη, ό.π., σελ. 152-153.

παρακολουθήσει τουλάχιστον κάποια χρόνια πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην επικοινωνία με τους ντόπιους. Το ότι η εκπαίδευση επηρεάζει σημαντικά τις διαδικασίες ενσωμάτωσης, φαίνεται από τις απαντήσεις των ερωτωμένων αστικής τάξης, οι οποίοι δήλωσαν ότι οι μορφωμένοι, για τα δεδομένα της εποχής,[1] γονείς τους, μιλούσαν τη νεοελληνική και στο σπίτι. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Ζούσαμε με τον ποντιακό τρόπο ζωής, αλλά μιλούσαμε νεοελληνικά, γιατί όλοι στην οικογένεια είμαστε μορφωμένοι. Στο Φροντιστήριο Τραπεζούντας απαγόρευαν στα παιδιά να μιλούν ποντιακά, όχι μόνο στην τάξη αλλά και στα διαλείμματα. Σήμερα που προσπαθούμε να διασώσουμε την ποντιακή διάλεκτο, δεν εγκρίνουμε αυτά τα μέτρα, αλλά τότε ήταν κατάλληλα. Κι' αυτό, γιατί τα παιδιά των Τραπεζουντίων κατείχον τη νεοελληνική, αλλά τα παιδιά από την επαρχία δεν τη γνώριζαν και ήταν πολύ δύσκολη η προσαρμογή τους στις απαιτήσεις του σχολείου."

Στο πολιτισμικό επίπεδο ο ρυθμός ένταξης είναι εξαιρετικά βραδύς. Ένταξη στο πολιτισμικό επίπεδο σημαίνει αφομοίωση στοιχείων του τρόπου ζωής της περιβάλλουσας κοινωνίας, τα οποία θεωρούνται καθοριστικά για την υποστήριξη των διαδικασιών ένταξης, όπως παραδείγματος χάρη η ικανότητα επικοινωνίας στη νεοελληνική γλώσσα. Είναι προφανές ότι, όταν πρόκειται για κοινωνική ομάδα με κάποια διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα, η οποία προσπαθεί να ενταχθεί σε ομοεθνή κοινωνία με την οποία έχει σημαντικά πολιτισμικά στοιχεία κοινά, όπως τη θρησκεία, την οικογενειακή δομή κ.α., η ένταξη συνεπιφέρει απάμβλυνση των ιδιαιτεροτήτων της εντασσόμενης κοινωνικής ομάδας, όχι όμως και απώλεια της ειδοποιού διαφοράς της. Η ένταξη μπορεί να επιτευχθεί με σεβασμό στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα της ομάδας, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ατομικής ταυτότητας κάθε μέλους της. Στην περίπτωση των Ελλήνων του Πόντου, η ένταξη πραγματοποιείται μέσα από την δική τους προσπάθεια αφομοίωσης πολιτισμικών στοιχείων του κοινωνικού περίγυρου χωρίς την ενίσχυση της ομοεθνούς κοινωνίας και εξουσίας για τη διάσωση και διάδοση στις νεότερες γενιές της ιδιαιτερότητάς τους.[2]

Η οικογένεια συντηρεί "την αγάπη και την ανάμνηση για τον Πόντο". Διασώζει και μεταδίδει τα ιστορικά γεγονότα της τελευταίας περιόδου. Με τις διηγήσεις των ιστορικών γεγονότων δημιουργείται το συναίσθημα υπερηφάνειας για τις μορφές αντίστασης στους διωγμούς και το συναίσθημα ευθύνης διατήρησης της μνήμης στη νεότερη γενιά. Ταυτόχρονα η οικογένεια διατηρεί τον ποντιακό τρόπο ζωής, τον οποίο ήδη από τη δεκαετία του 1920

---

1. Η γυναίκα, απόφοιτος δημοτικού, χαρακτηρίζεται μορφωμένη από κάποιους ερωτώμενους, γιατί σύμφωνα με την άποψή τους, το απολυτήριο δημοτικού παρέχει ικανοποιητική μόρφωση για τα δεδομένα της εποχής. Αντίθετα, όλοι οι ερωτώμενοι θεωρούσαν μορφωμένους τους άνδρες πτυχιούχους ανωτάτων σχολών.

2. Βλ. Κεφάλαιο V, σελ. 161-164.

αρχίζουν να καταγράφουν οι ποντιακοί σύλλογοι. Η μητέρα και η γιαγιά αργότερα είναι τα κατεξοχήν μέλη της οικογένειας, τα οποία διασώζουν και μεταδίδουν τον ποντιακό τρόπο ζωής στις νεότερες γενιές. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Τριάντα-δυο χρόνια ειμαι στην Αθήνα και στα εγγόνια μου μιλάω ποντιακά."

Αντιπροσωπευτική δήλωσή από την πλευρά των παιδιών της οικογένειας, τα οποία μεταναστεύουν ενήλικες στο ελληνικό κράτος, είναι η ακόλουθη:

"Οταν ήρθαμε εδώ η μητέρα μου άρχισε να προσπαθεί να κρατήσει την παράδοση και τη συγγένεια. Αρχίσαμε να επισκεπτόμαστε συγγενείς, τους οποίους εγώ δεν είχα γνωρίσει μέχρι τότε. Στις αντιρρήσεις μου για την αναγκαιότητα αυτών των επισκέψεων, η μητέρα μου αντιπαρέθεται ότι την παράδοση και τη συγγένεια επιβάλλεται να την κρατήσουμε και τόνιζε ότι όταν φύγει απ' αυτό τον κόσμο, εγω πρέπει να διατηρήσω τις σχέσεις με τους συγγενείς και με ό,τι προέρχεται από την πατρίδα. Τότε ήμουν πολυ νέα κσι δεν καταλάβαινα τη σημαντικότητα των λόγων και των πράξεών της. Οταν όμως τα επαγγελματικά και συναισθηματικά θέματα σταμάτησαν να με απασχολουν τόσο, όσο με απασχολούσαν όταν ήμουν νέα, άρχισα να εφαρμόζω όσο καλύτερα μπορούσα τις σωστές συμβουλές της μητέρας μου."

Παρατηρείται διαφοροποίηση στις απαντήσεις των ερωτωμένων ανάλογα με τη μεταβλητή της εσωτερικής μετανάστευσης από τους αμιγείς ή μεικτούς ποντιακούς χώρους (οικισμούς και χωριά) της βόρειας Ελλάδας. Τους πρώτους διακρίνει ένα συναίσθημα υπερηφάνειας για την καταγωγή τους ήδη από τα πρώτα χρόνια μετά την εγκατάσταση στο ελληνικό κράτος. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Ολοι στο σπίτι μιλούσαμε ποντιακά. Κρατούσαμε τον τρόπο ζωής μας, τα ήθη, τα έθιμά μας. Στους ντόπιους λέγαμε ότι είμαστε Πόντιοι. Γιατί όχι; Οι Πόντιοι είναι καλοί, εργατικοί, ηθικοί, αγαπούν την οικογένεια. Ποιός Ελληνας παντρεύτηκε Πόντιο ή Πόντια και είχε παράπονο; Οι Πόντιοι δημιούργησαν τη Μακεδονία που ξέρουμε σήμερα. Η διαφορά ανάμεσα σ' ένα ποντιακό χωριό και σ' ένα χωριό ντόπιων είναι μεγάλη."

Αυτό το συναίσθημα υπερηφάνειας για την ποντιακή τους ιδιότητα δεν διακρίνει από τα πρώτα χρόνια τους κατοίκους της περιοχής Αθήνας-Πειραιά, παρά το ότι και οι ίδιοι διατηρούν και μεταβιβάζουν τα ποντιακά πολιτισμικά πρότυπα. Η εκδήλωση της ταυτότητας περιορίζεται στο οικογενειακό και ευρύτερο συγγενικό πλαίσιο και δεν επεκτείνεται στον κοινοτικό περίγυρο, με εξαίρεση την πραγματοποίηση κοινων πολιτισμικών εκδηλώσεων στους ποντιακούς οικισμούς. Η αιτία αυτής της συμπεριφοράς μπορεί ν' αποδοθεί στο σημαντικό και συγκεντρωμένο πληθυσμιακό μέγεθος του ποντιακού ελληνισμου στη βόρεια Ελλάδα, που συντελεί στην ισχυροποίηση της ταυτότητας. Αντιθέτως, στις μεμονωμένες περιπτώσεις οικογενειών, η εκδήλωση της ποντιακής ιδιαιτερότητας σημαίνει εκδήλωση της προσφυγικής ιδιότητας μ' όλες τις

δυσάρεστες συνέπειες που η τελευταία συνεπάγεται. Αυτό φαίνεται και από τις απαντήσεις των ερωτωμένων που είχαν μόνιμη εγκατάσταση από την αρχή στην πρωτεύουσα. Δηλαδή παρατηρείται διαφοροποίηση και στις απαντήσεις των ερωτωμένων, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σε περιοχές που μπορούν να χαρακτηριστούν ποντιακές, από τις απαντήσεις των υπόλοιπων. Στις απαντήσεις των πρώτων δεν παρουσιάζεται παρόμοιας έντασης συναίσθημα υπερηφάνειας όπως στις απαντήσεις των εσωτερικών μεταναστών από τη βόρεια Ελλάδα, αλλά τονίζεται το ότι "οι Πόντιοι είναι καλοί, εργατικοί, αγαπούν την οικογένεια", το ότι "στην αρχή μπορεί να ήταν κακό για τους άλλους Έλληνες που τόσοι χιλιάδες πρόσφυγες ηρθαν να διεκδικήσουν τις δουλειές που υπήρχαν, αλλά μετά ωφελήσαμε με την εργατικότητά μας τον τόπο", και το ότι "εμείς ήρθαμε σε εχθρικό περιβάλλον και όχι μόνο επιζήσαμε αλλά και επιβληθήκαμε".

Παρά το ότι θα αναμενόταν η μεταβλητή της εκπαίδευσης ν' αποτελεί επίσης παράγοντα διαφοροποίησης των απαντήσεων ως προς τον τρόπο μεταβίβασης και επακόλουθα ισχυροποίησης συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της ποντιακής ιδιαιτερότητας, αυτό δεν συμβαίνει γιατί η γνώση του κοινού ιστορικού παρελθόντος μεταδίδεται απ' όλο τον πληθυσμό που βίωσε τους διωγμους της τελευταίας περιόδου.

Στον Πόντο η υψηλή αστική τάξη, συμφωνα με ωρισμένους από τους ερωτώμενους αυτής της τάξης, δεν μιλούσε στην πλειονότητά της την ποντιακή διάλεκτο, η οποία αντιμετωπιζόταν σαν "η γλώσσα του λαου" και δεν εκτιμούσε ιδιαίτερα την παραδοσιακή μουσική και τον χορό. Είναι χαρακτηριστική η επαναλσμβανόμενη απάντηση:

"Δεν επιτρεπόταν να μιλάμε ποντιακά στο σπίτι, αλλά μπορούσαμε να συννενοηθούμε στα ποντιακά, μ' όσους δεν γνώριζαν νεοελληνικά. Οι ποντιακοί χοροί δεν μας άρεσαν ιδιαίτερα. Η οικογένεια όμως μετείχε σε κάθε άλλη πνευματική και πολιτισμική δραστηριότητα."

Στο ελληνικό κράτος τα άτομα της υψηλής αστικής τάξης του Πόντου αρχίζουν να ενδιαφέρονται για τη διατήρηση των πολιτισμικών προτύπων λόγω της συναισθηματικής τους ταύτισης με τον υπόλοιπο ελλαδικό πλέον ποντιακό ελληνισμό. Συνήθως πλαισιώνουν τους ποντιακους συλλόγους, γνωρίζουν καλύτερα μέσω των συλλόγων τα διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα και στη συνέχεια προωθούν και τα ίδια τη διατήρηση στοιχείων της ταυτότητας, όπως η ποντιακή διάλεκτος, η μουσική, οι χοροί, το θέατρο. Η ενεργή συμμετοχή μέσω των συλλόγων ισχυροποιεί την ποντιακή ιδιότητα σαν στοιχειο της ατομικής ταυτότητας. Από τις απαντήσεις στα ερωτήματα "Δηλώνατε πάντα ότι είστε Πόντιος/-α και γιατί; Αν δεν το δηλώνατε πάντοτε, πότε αρχίσατε να το δηλώνετε και γιατί;" φάνηκε η σημαντικότητα του ποντιακού συλλόγου ως παράγοντα ισχυροποίησης της ταυτότητας. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Δήλωνα την ποντιακή μου καταγωγή. Είχα παρακολουθήσει σχολείο στον Πόντο, είχα ζήσει τους διωγμους και ο συλλογος δεν μπορούσε να μου προσφέρει τίποτα σχετικά με τη γνώση της ιστορίας. Αλλά η γνωριμία μου με κάποια μέλη του συλλόγου που μιλούσαν καλυτερα τα ποντιακά, εξηγούσαν τη σημασία των χορών και

γενικότερα γνωριζαν τη σημαντικότητα της πνευματικής ανάπτυξης στον Πόντο, με ωφέλησε στο να εκτιμήσω καλύτερα ότι ήμουν Πόντια."

Οι διαδικασίες ένταξης στα τρια επίπεδα, στο οικονομικό, στο ιδεολογικό και στο πολιτισμικό, αλληλοεπηρρεάζονται, όχι μόνο γιατι τα τρία επίπεδα συνδέονται μεταξύ τους, αλλά και γιατί η προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας των αρχών του αιώνα καθορίζει την ταχύτητα του ρυθμου ένταξης. Ειδικότερα, το ιστορικό πλαίσιο της εποχής χαρακτηρίζεται από το διχασμό μεταξύ γηγενών και προσφύγων. Η προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας αποτελεί ανασταλτικό στοιχείο στην προσπάθεια ένταξης, γιατί ο αδιάφορος μέχρι εχθρικός κοινωνικός περίγυρος εμποδίζει τους Πόντιους να εισδυσουν στις δουλειές και στις οικογένειες των ντόπιων. Η συμπεριφορά του κοινωνικού περίγυρου προκαλεί, όπως έχει ήδη παρουσιαστεί, την ισχυροποίηση της κοινωνικής συνοχής της ομάδας, συντελεί δηλαδή στη διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας. Ταυτόχρονα όμως η προσφυγική ιδιότητα οδηγεί τμήμα του πληθυσμου, του οποίου το μέγεθος είναι άγνωστο και το οποίο δεν αποτελεί αντικείμενο έρευνας αυτής της διατριβής, στην επιλογή της προσπάθειας απώλειας της ιδιαιτερότητας με στόχο την πλήρη ταύτιση με τον κοινωνικό περίγυρο. Για το τμήμα αυτό του ποντιακού ελληνισμού, η ποντιακή ταυτότητα συνδέεται με την προσφυγική ιδιότητα και η κοινωνική άνοδος θεωρείται ότι προϋποθέτει την απώλειά της. Είναι άγνωστο, πόσα από τα άτομα αυτά αποφασιζουν αργότερα, όταν απαλλάσσονται από το ευδιάκριτο της πολιτισμικής διαφορετικότητας κσι παράλληλα αποβάλλουν το σύνδρομο του στερημένου πρόσφυγα, τη διατήρηση και διάδοση στη νεότερη γενιά της ποντιακής ταυτότητας. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτωμένων που παρουσίασαν αυτή την τάση, η επιλογή της δήλωσης της ιδιαιτερότητας αργότερα, οφείλεται στο ότι η τελευταία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ατομικής τους ταυτότητας. Η άρνησή της τους προκαλούσε δυσάρεστα συναισθήματα γιατί σήμαινε αποδοκιμασία αφενός της ίδιας της υπόστασής τους, αφετέρου του παρελθόντος και του παρόντος "των δικών τους ανθρώπων".

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος οριοθετεί μια καινούργια εποχή. Η κρατούσα ιδεολογία τον καιρό του πολέμου και της γερμανικής κατοχής εκφράζει τάση συσπείρωσης όλου του έθνους. Μετά την κατοχή τη διάσταση μεταξύ ντόπιων και προσφύγων διαδέχεται η διάσταση μεταξύ δεξιάς και αριστεράς και οι Πόντιοι

πλαισιώνουν και τις δύο παρατάξεις.[1] Πρέπει όμως να τονιστεί ότι οι επιπτώσεις των γεγονότων της δεκαετίας του 1940 επηρεάζουν περισσότερο την ταυτότητα της δεύτερης γενιάς παρά της πρώτης, γιατί λόγω ηλικίας η πλειονότητα της δεύτερης βιώνει τις δεκαετίες που ακολουθούν τον πόλεμο τη σταδιακή αλλαγή του κοινωνικού περίγυρου απέναντί της, με αποτέλεσμα καθοριστικές επιλογές κάθε μέλους της γενιάς αυτής ως προς την προσπάθεια διατήρησης ή όχι της ποντιακής ιδιότητας. Η χαρακτηριστικότερη ίσως από τις δηλώσεις προέρχεται από ερωτώμενο πρώτης γενιάς που μετανάστευσε σε παιδική ηλικία στο ελληνικό κράτος, ο οποίος είπε:

"Μέλος ποντιακού συλλόγου έγινα τη δεκαετία του 1960. Από τότε συμμετέχω ενεργά και υπήρξα πρόεδρος του συλλόγου αυτού για πολλά χρόνια. Δεν δήλωνα πάντα ότι είμαι Πόντιος. Σαν παιδί δεν γνώρισα τις στερήσεις που γνώρισαν οι άλλοι Πόντιοι, γιατί ο πατέρας μου είχε ήδη εγκατασταθεί στην Ελλάδα το 1919 και λόγω της μόρφωσής του και των σχέσεων που είχε η οικογένεια με το ελληνικό κράτος, δεν ζήσαμε σαν πρόσφυγες. Παρ' όλα αυτά μέχρι το 1940 δεν ήθελα να γνωρίζουν οι άλλοι την ποντιακή μου καταγωγή. Στη διάρκεια των παιδικών μου χρόνων, υπήρχε περιορισμένος αριθμός Ποντίων στην περιοχή που έμενα και δεν έτυχε να δηλώσω την καταγωγή μου. Αργότερα διορίστηκα σε δημόσια υπηρεσία. Τότε η κοινωνία, σε αντίθεση με το τώρα, δεν ήταν υπέρ των Ποντίων. Τότε το να είσαι Πόντιος, ή οποιοσδήποτε Μικρασιάτης πρόσφυγας, σήμαινε αριστερός, γιατί αυτό έδειχναν τα αποτελέσματα των εκλογών στις περιοχές που θεωρούνταν προσφυγικές. Μετά το 1936, με τη δικτατορία του Μεταξά, τα πράγματα χειροτέρεψαν. Θεωρούσα τον εαυτό μου τυχερό που το επώνυμό μου δεν ήταν δηλωτικό της ποντιακής μου καταγωγής. Το μικρό μου όνομα όμως, το Ιορδάνης, ήταν δηλωτικό. Γι' αυτό έγραφα και δήλωνα Ι. ..., και άφηνα τους άλλους να γράφουν, ακόμη και να με φωνάζουν Ιωάννη, αντί για Ιορδάνη. Το ότι είμαι Πόντιος άρχισα να το φανερώνω τον καιρό της κατοχής. Πολέμησα στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και ένοιωσα πως και εμείς οι Πόντιοι προσφέραμε στην πατρίδα. Παράλληλα, έφυγε και το καθεστώς της δικτατορίας, στην κατοχή επικρατούσαν οι δημοκρατικές δυνάμεις. Το καθοριστικό όμως για να αρχίσω να δηλώνω ότι είμαι Πόντιος ήταν τα λόγια των άλλων στρατιωτών, οι οποίοι μετά την κατάρρευση του μετώπου πέρασαν από ποντιακά χωριά, όπου τους περιποιήθηκαν με τον καλύτερο τρόπο και τους εφοδίασαν με τρόφιμα για τον υπόλοιπο δρόμο."

---

1. Το δείγμα της έρευνας αυτής δεν είναι αντιπροσωπευτικό και οπωσδήποτε δεν μπορεί να γίνει ποσοτική αναφορά για την πλαισίωση των δύο παρατάξεων. Το μόνο που μπορεί να αναφερθεί είναι ότι η θέση της πλειονότητας των ερωτωμένων είναι ότι οι Πόντιοι ενισχυσαν στην πλειοψηφία τους τις αριστερές δυνάμεις. Στις περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης, όπου υπήρχε βουλγαρική κατοχή, αριθμός τους πλαισίωσε το ανταρτικό σώμα του Αντών Τσαούς, ο οποίος ήταν σύμφωνα με ορισμένους από τους ερωτώμενους "δεξιός", και συμφωνα με τους υπόλοιπους "ακροδεξιός" καπετάνιος. Ο Αντών Τσαούς στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου ενώθηκε με τον κρατικό στρατό.

Ποντιακή και Ελληνική Εθνική Ταυτότητα

Ο ιδιαίτερος δεσμός των μελών του ποντιακού ελληνισμού δεν εκφράζει τάση απόσχισης από την ευρύτερη ελληνική ομάδα. Παρά το ότι η ψυχολογική ταύτιση που εκφράζει την ποντιακή ταυτότητα αφορά τους Έλληνες από τον Πόντο και όχι όλους τους Έλληνες, παραμένει η αναφορά στην ελληνική ομάδα σαν "το έθνος μας", "οι δικοί μας", "όλοι Έλληνες είμαστε, όπως άλλοι είναι Έλληνες Σμυρνιοί ή Έλληνες Κρητικοί, εμείς είμαστε Έλληνες Πόντιοι".

Αντίθετα από το ότι θ' αναμενόταν, η ταυτότητα εκφράζει τάση συσπείρωσης. Η ιστορική και μελλοντική ταύτιση με την ομάδα αφορά όλο το ελληνικό έθνος, τμήμα του οποίου αποτελούν οι Πόντιοι. Παραδείγματος χάρη, σχεδόν όλοι οι ερωτώμενοι, οι οποίοι είχαν παρακολουθήσει ή είχαν ενημερωθεί για τις εργασίες του δευτέρου παγκοσμίου ποντιακού συνεδρίου, όπου τέθηκε το θέμα της ευρύτερης γνωστοποίησης των διωγμών ενάντιον του ποντιακού ελληνισμού, έκαναν δηλώσεις όπως οι ακόλουθες:

"Τους διωγμούς που υποστήκαμε στον Πόντο τους υποστήκαμε επειδή είμαστε Χριστιανοί και Έλληνες και τώρα το ελληνικό κράτος πρέπει να προσπαθήσει να γίνουν γνωστά τα εγκλήματα εναντίον μας, γιατί αφορούν όλο τον ελληνισμό."

"Πρέπει όλοι οι Έλληνες να γνωρίζουν τι έγινε στον Πόντο, γιατί η ιστορία μας είναι ελληνική ιστορία και η γνώση της μπορεί να προστατεύσει τον ελληνισμό στο μέλλον".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΕΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η Οικογένεια και το Κοινοτικό Περιβάλλον

Η οικογένεια αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα μεταβίβασης της ποντιακής ταυτότητας στη δεύτερη γενιά. Ο,τι κυρίως μεταδίδεται είναι η ιστορική μνήμη, το συναίσθημα ότι οι άλλοι Πόντιοι είναι "δικοί τους άνθρωποι" και συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα, τα οποία η πρώτη γενιά επέλεξε να διασώσει και να διαδόσει. Στα τελευταία περιλαμβάνονται κυρίως η διάλεκτος, η μουσική, οι χοροί και συγκεκριμένα έθιμα θρησκευτικών γιορτών. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική του τρόπου μεταβίβασης της ταυτότητας:

"Στην περιοχή μου,[1] την εποχή που μεγάλωνα υπήρχαν μόνο δεκαπέντε παιδιά Ποντίων, από τα οποία τα περισσότερα είμαστε συγγενείς. Παρά το ότι είμαστε λίγοι είμαστε πολύ δεμένοι μεταξύ μας. Τα παιδιά φωνάζαμε τους μεγάλους θείο και θεία, χωρίς να είναι συγγενείς μας, μόνο και μόνο επειδή ήταν Πόντιοι. Στις γιορτές μαζευόμαστε, χορεύαμε, τραγουδούσαμε και ακούγαμε τους μεγάλους που μιλουσαν για τον Πόντο. Για τους διωγμούς μου μιλούσε κυρίως η μητέρα μου, η οποία ήξερε με κάθε λεπτομέρεια τις χρονιές, τους τόπους, τα ονόματα των γνωστών που χάθηκαν."

Η ιστορική μνήμη και τα διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα ενισχύονται από την ευρύτερη συγγένεια. Στους ποντιακούς χώρους ενισχύονται και από τον κοινοτικό περίγυρο. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Γεννήθηκα σε ποντιακό οικισμό.[2] Οι γονείς μου μιλούσαν ποντιακά και πάντα θυμάμαι τα ποντιακά φαγητά που μας ετοίμαζε η μητέρα μου. Από παιδί παρακολουθούσα τα ποντιακά γλέντια. Οι γονείς μου, οι συγγενείς και οι άλλοι Πόντιοι του συνοικισμού χόρευαν και τραγουδούσαν στους γάμους και στις γιορτές. Αυτές οι εικόνες και οι διηγήσεις για τον Πόντο από τους συγγενείς και προπαντός από τη μητέρα μου, η οποία στους διωγμούς έχασε όλη την οικογένειά της, ζουν μέσα μου. Αυτές μ' έκαναν να θέλω από την παιδική μου ηλικία να μάθω τους χορούς, να μπορώ να κάνω ότι και οι άλλοι Πόντιοι, να φαινεται ότι είμαι Πόντιος."

Οσον αφορά τη μεταβίβαση της διαλέκτου, η πλειονότητα των

---

1. Περιοχή του πολεοδομικού συγκροτήματος Αθήνας-Πειραιά.

2. Η αναφορά είναι για οικισμό στην περιοχή της πρωτεύουσας.

ερωτωμένων ανέφερε ότι οι γονείς τους μιλούσαν ποντιακά στο σπίτι και ότι οι παππούδες και οι γιαγιάδες προσπαθούσαν συνειδητά να βοηθήσουν τα εγγόνια τους στην απόκτηση της ικανότητας επικοινωνίας στα ποντιακά. Από περιορισμένο αριθμό ερωτωμένων αναφέρθηκε η τάση των γονιών να μη μιλούν στα παιδιά ποντιακά. Η τάση αυτή παρατηρείται και σε γονείς, οι οποίοι δηλώνουν την ποντιακή τους ταυτότητα και μαθαίνουν στα παιδιά τους άλλα πολιτισμικά πρότυπα, όπως τους ποντιακούς χορούς. Δεν μεταδίδουν όμως πρότυπα, τα οποία μπορούν να στερήσουν, κατά τη γνώμη τους, από το παιδί την ικανότητα απόκρυψης της ιδιαιτερότητας. Η ανάμειξη της νεοελληνικής και της ποντιακής στο σχολείο θεωρείται ότι μπορεί να προκαλέσει την προσβλητική συμπεριφορά των συνομιλήκων, και οι γονείς δεν θέλουν να γνωρίσουν τα παιδιά τους τραυματικές εμπειρίες παρόμοιες με τις δικές τους. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Στην περιοχή μας[1] οι περισσότεροι κάτοικοι είναι Πόντιοι. Οι γονείς μας και εμείς τα παιδιά λέγαμε ότι είμαστε Πόντιοι. Ακούγαμε ποντιακή μουσική, οι γονείς μας μας έμαθαν τους χορούς, ο πατέρας μου συμμετείχε στο θεατρικό τμήμα του συλλόγου της περιοχής. Αλλά ο πατέρας και κυρίως η μητέρα δεν ήθελαν να μπερδεύουμε τα ποντιακά με τα νεοελληνικά και να μας κοροϊδεύουν οι ντόπιοι. Γι' αυτό δεν μας μιλούσαν ποντιακά στο σπίτι."

Στο θέμα γάμου με μη Πόντιο/-α, η πρώτη γενιά δείχνει την προτίμησή της για γάμο με μέλος της ομάδας, αλλά δεν δημιουργεί προβλήματα ικανά ν' αποτρέψουν την επιγαμία. Η επιλογή συζύγου στηρίζεται περισσότερο στο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, όπως αυτό διαμορφώνεται από τις φιλικές και τις επαγγελματικές σχέσεις, παρά στην υποχρέωση ενδογαμίας. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι όσο περισσότερο σημαντική ειναι η ποντιακή ιδιότητα για το μέλος της δευτερης γενιάς, τόσο περισσότερο περιμένει από τον/την σύζυγο να ενδιαφερθεί, να αφομοιώσει και να αποδεχθεί τη μεταβίβαση στοιχείων της ταυτότητας στη νεότερη γενιά. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι χαρακτηριστικές:

"Η γυναίκα μου δεν είναι Πόντια, αλλά έζησε με τη μητέρα μου, από την οποία έμαθε πιο πολλά από όσα ξέρουν πολλοί Πόντιοι. Η ίδια βοήθησε τη μητέρα μου να μεταδώσει την αγάπη για τον Πόντο και ο,τιδήποτε ποντιακό στα παιδιά."

"Είμαστε πολλά αδέρφια, τα οποία παντρευτήκαμε Πόντιες εκτός από την αδερφή μου και έναν από τους αδερφούς μου, που παντρεύτηκαν ντόπιους. Ο άντρας της αδερφής μου μας πλησίασε και έμαθε τον ποντιακό τρόπο ζωής, ενώ η κοπέλλα για δεκαπέντε χρόνια είναι σαν ξένη. Δεν συμμετέχει στο χορό μας, δεν καταλαβαίνει τη νοοτροπία μας, είναι άσχημο και για μας και γι' αυτήν."

---

1. Αναφέρεται σε περιοχή της πρωτεύουσας, η οποία ακόμη και σήμερα μπορει να χαρακτηριστεί ποντιακή.

Η Εκπαίδευση

Η δεύτερη γενιά εκπαιδευεται συμφωνα με το εθνικό σύστημα παιδείας, γεγονός που βοηθά αποτελεσματικά στην ένταξή της στο επαγγελματικό, και γενικότερα στο οικονομικό πεδίο. Παράλληλα χάνεται το ευδιάκριτο της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας, με συνέπεια τη δυνατότητα απόκρυψης της ταυτότητας. Η εκδήλωση της ταυτότητας προκύπτει πλέον σαν ατομική επιλογή και όχι σαν αναπόφευκτο γεγονός.

Παρατηρείται διαφοροποίηση στις απαντήσεις των ερωτωμένων αποφοίτων Λυκείου και πτυχιούχων Πανεπιστημίου, από τις απαντήσεις των ερωτωμένων που δεν έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα, οι πρώτοι πραγματοποιούν στην πλειονότητά τους ενέργειες, οι οποίες προκαλούν ισχυροποίηση της ταυτότητας. Τέτοιες ενέργειες είναι η συνδρομή σε ποντιακά περιοδικά και εφημερίδες, η αγορά ιστορικων βιβλίων για τον Πόντο, η παρακολούθηση διαλέξεων για την ποντιακή ιστορία και τον πολιτισμό και η διεξαγωγή προσωπικής έρευνας. Ομως αυτές οι μορφές συμπεριφοράς δεν αποτελούν από μόνες τους αιτία διαμόρφωσης της ταυτότητας. Σ' όλες τις περιπτώσεις αυτές οι μορφές παρουσιάστηκαν από ερωτώμενους με ταυτότητα ήδη διαμορφωμένη από την οικογένεια. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι αντιπροσωπευτικές παραλλαγές των δηλώσεων των ερωτωμένων:

"Τελείωσα το Δημοτικό στο χωριό μου, όπου η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων είναι Πόντιοι. Μετά πήγα στη γειτονική πόλη να φοιτήσω σε εξαετή εμπορική Σχολή. Εκεί οι ντόπιοι συμμαθητές μας αποκαλούσαν "αούτηδες" και "τουρκοσπορίτες". Το "αουτης" δεν με πείραζε πολύ γιατί ήξερα ότι προέρχεται από την αντωνυμία των αρχαίων ούτος. Εκείνο όμως το "τουρκοσπορίτης" με σκότωνε. Αυτό όμως μου έδωσε και το έρεισμα να θέλω να ξέρω την ιστορία μας, την πορεία μας. Να μπορώ αμέσως να αποστομώσω όσους τολμούν να μου πουν ότι δεν είμαι Ελληνας. Από τότε, από μικρός, άρχισα να ψάχνω να βρω και να διαβάσω βιβλία για την ιστορία μας. Δεν θα έπρεπε όμως και το κράτος να μας βοηθήσει; Δεν έπρεπε από το Γυμνάσιο να υπάρχουν κάποια μαθήματα στα βιβλία της ιστορίας για τον ελληνισμό του Πόντου;"

"Η αγάπη μου για οτιδήποτε ποντιακό με έκανε να νοιώθω την ανάγκη να μάθω περισσότερα για τον Πόντο. Αρχισα να αγοράζω βιβλια για την ιστορία μας και είμαι συνδομητής σε ποντιακή εφημερίδα και περιοδικό."

"Στην παιδική μου ηλικία άκουγα τη λυρα, είχα στη μνήμη μου τις εικόνες με τους γονείς και τους συγγενείς μου να χορεύουν στους γάμους, γνωριζα για τους διωγμούς στον Πόντο. Οταν μεγάλωσα και άρχισα με δική μου πρωτοβουλία να διαβάζω για την ιστορία μας αγάπησα περισσότερο τις συνήθειές μας. Τότε άρχισα να αντιλαμβάνομαι το πόσο υπέφεραν οι δικοί μας στους διωγμούς, το πόσο σημαντικό είναι να μη ξεχάσουμε εμείς το τι συνέβη στον Πόντο. Μόνο τότε μπόρεσα πραγματικά να εκτιμήσω τα όσα ζούσα και γνώριζα."

Ο Ποντιακός Σύλλογος

Στην περιοχή της πρωτευουσας η δευτερη γενιά πλαισιώνει τους συλλόγους της πρώτης ή ιδρύει δικους της, παρακινούμενη από το συναίσθημα δεσμου με τους άλλους Πόντιους και από την επιθυμία πραγματοποίησης εκδηλώσεων, στις οποίες θα μπορούν να εκφράζονται σημαντικά γι' αυτήν πολιτισμικά πρότυπα. Η σχέση με το συλλογο δημιουργείται και από την επιθυμία της γενιάς αυτής να μάθει καλύτερα συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα, όπως παραδείγματος χάρη τους ποντιακους χορους, τα οποία επιθυμει να διατηρήσει και να κάνει ευρυτερα γνωστά. Τα πρότυπα αυτά τις πρώτες δεκαετίες μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο βρίσκονται σε φθίνουσα πορεία, όχι μόνο στην περιοχή της πρωτευουσας, αλλά και στην επαρχία. Οι δηλώσεις που ακολουθουν ειναι χαρακτηριστικές των συνθηκών πλαισίωσης του ποντιακου συλλόγου, τόσο στην περιοχή της πρωτεύουσας, όσο και στην επαρχία:

"Το 1947 ήμουν δεκαεφτά χρονων. Τη χρονιά αυτή μέλη του συλλόγου της περιοχής μου είπαν ότι θέλουν νέα παιδιά για το χορευτικό και το θεατρικό τμήμα του συλλόγου. Δέχτηκα και έγινα μέλος της θεατρικής ομάδας. Η συμμετοχή μου με βοήθησε να μάθω καλύτερα τα ποντιακά, αν και μιλούσάμε ποντιακά στην οικογένεια. Το σημαντικότερο όμως απ' όλα όσα μου έδωσε η ενασχόλησή μου με το θέατρο ήταν η γνώση του τρόπου ζωής μας στον Πόντο. Το θέατρο έφερνε όμορφες εικόνες αγροτικής και οικογενειακής ζωής, που έμοιαζαν με τις εικόνες της ζωής μας στο συνοικισμό. Αυτές οι εικόνες και όσα μας έλεγαν οι υπεύθυνοι της ομάδας για την αξία των έργων αυτών, τα οποία είχαν γραφτεί στον Πόντο και στη Σοβιετική Ενωση --οι υπεύθυνοι είχαν έρθει στην Ελλάδα το 1939 από τη Σ.Ε.-- μας έκαναν να δεθούμε πολύ εμείς οι νέοι, να νοιώθουμε ότι όλοι οι Πόντιοι είμαστε σαν μια οικογένεια. Εγώ πάντα δήλωνα ότι είμαι Πόντιος, αλλά είδα ότι κάποιοι που δεν ζούσαν μέσα ή κοντά στον οικισμό και ήταν διστακτικοί στο να λένε ότι είναι Πόντιοι, άρχισαν να προσπαθούν να μιλούν ποντιακά και να τραγουδούν μαζι μας ακόμη και στους δρόμους. Η παρουσία μας στη θεατρική, στη χορευτική, ακόμη και στην αθλητική ομάδα, και οι εκδηλώσεις που γίνονταν, οδήγησαν ώστε και ντόπιοι, φίλοι μας από το σχολείο και τη δουλιά να έρχονται για να μας δούν και να γνωρίζουν μ' αυτό τον τρόπο το θέατρο, τα τραγούδια, τους χορούς μας. Αρχισαν να τα αποδέχονται, να τους αρέσουν, να παρακολουθούν τις εκδηλώσεις μας και πολλοί γάμοι έγιναν τη δεκαετία του 1950 μεταξύ Ποντίων και ντόπιων που εκτίμησαν την ποντιακή οικογένεια και τις παραδοσεις της."

"Τη δεκαετία του 1960 ιδρύθηκε ποντιακός σύλλογος στο χωριό μου, το οποίο είναι αμιγώς ποντιακό. Μέχρι τη δεκαετία αυτή υπήρχε η συνήθεια κάθε Κυριακή να μαζευόμαστε σ' ένα ανοικτό χώρο, ν' ακουμε τη λύρα και να χορευουμε. Στις αρχές της δεκαετίας η συνήθεια αυτή άρχισε να φθίνει. Θυμάμαι ότι αυτό άρχισε να συμβαίνει την εποχη που υπηρετούσα στο στρατό το 1960-1962. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ενώ οι πιο πολλοί από τους νέους χόρευαν ποντιακά κάθε Σαββατοκύριακο, όταν γύρισα από το στρατό είδα τους περισσότερους να χορεύουν σέικ. Να μην μαζεύονται όπως το υπόλοιπο χωριό πίσω από το σχολείο για τον ποντιακό χορό, αλλά να κάνουν πάρτυ. Ο σύλλογος, για την ίδρυση του οποίου φρόντισαν

οι γονείς μας δημιουργήθηκε με κύριο στόχο να κάνει χορευτικό τμήμα από νέα παιδιά για να μην ξεχάσει η νέα γενιά τους χορούς μας."

Οπως προκυπτει από τις απαντήσεις των ερωτωμένων, η συμμετοχή στον ποντιακό συλλογο προσφέρει στα μέλη τη συλλογική δυνατότητα της αυτοεπιβεβαίωσής τους ως ατόμων που δρουν. Παράλληλα παρέχει ισορροπία ανάμεσα στην έκφραση σημαντικών στοιχείων της ατομικής υπόστασης και στην αποδοχή αυτών των στοιχείων από την ευρύτερη κοινωνία.

Τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, δεκαετίες στις οποίες κατεξοχήν η δεύτερη γενιά ιδρυει συλλόγους, οι σύλλογοι όλων των ομάδων του ελληνικου έθνους στοχευουν κυρίως στη γνωστοποίηση στην ευρυτερη ελληνική κοινωνία των διακριτικών τοπικών πολιτισμικών προτυπων. Η κρατούσα ιδεολογία υποστηρίζει τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού που ανάγονται σε τοπικές ταυτότητες. Η δράση με στόχο τη διάσωση και διάδοση του διακριτικού πολιτισμού που συνδέεται με συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο αναφοράς, είτε αυτός υπάρχει είτε έχει χαθεί όπως στην περίπτωση του ποντιακού ελληνισμού, είναι αποδεκτή και υποστηριζόμενη. Συμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτωμένων, αφορμή ίδρυσης πολλών ποντιακών συλλόγων, ακόμη και σε αμιγώς ποντιακους χώρους, αποτέλεσε η άποψη ότι θα ήταν καλό να σκολουθηθεί το παράδειγμα άλλων τοπικών ομάδων της περιοχής. Πολλοί νέοι Πόντιοι δηλώνουν τότε για πρώτη φορά την ταυτότητά τους, γιατί όπως είπαν:

"Δεν θεωριόταν πια κακό να δηλώνει κανεις ότι είναι Πόντιος. Δεν ίσχυε πια ότι Πόντιος σημαίνει πρόσφυγας. Οπως άλλοι δήλωναν ότι είναι Ηπειρώτες και είχαν το συλλογό τους, και εμείς δηλώναμε ότι είμαστε Πόντιοι και ιδρυσαμε ποντιακό σύλλογο στην περιοχή μας."

Το δικτατορικό καθεστώς της περιόδου 1967-1974 κλείνει τους περισσότερους ποντιακούς συλλόγους. Οσοι εξακολουθούν να υπάρχουν υπολειτουργούν. Μετά τη μεταπολίτευση παρατηρείται επαναλειτουργία των παλιών και ίδρυση πολλών νέων. Παρόμοιας μορφής δραστηριότητα παρατηρείται σ' όλη την κοινωνία. Ο μεγάλος αριθμός πολιτιστικών συλλόγων που παρουσιάζεται τη δεκαετία του 1970 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επιθυμία για έκφραση και συλλογική δράση, η οποία δεν είχε ικανοποιηθεί για πολλά χρόνια λόγω των περιορισμών του στρατιωτικού καθεστωτος. Παρά το ότι η πλαισίωση των συλλόγων τη δεκαετία αυτή δεν οφείλεται αποκλειστικά στην ανάγκη διατήρησης της ιδιαιτερότητας ως σημαντικού στοιχείου της ατομικής ταυτότητας, βοηθά στην ισχυροποίηση της συλλογικής ταυτότητας γιατί υποστηρίζονται τα πολιτισμικά πρότυπα, τα οποία αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής.

Σημαντική για τη διατήρηση και ισχυροποίηση της ποντιακής ταυτότητας ειναι η συμβολή των μεταναστών του 1939 και του 1965 από τη Σοβιετική Ενωση. Παρά το ότι οι περισσότεροι από τους ερωτωμενους της δεύτερης γενιάς δήλωσαν άγνοια των προβλημάτων

των νέων μεταναστών,[1] όλοι ανέφεραν τη σημαντική πολιτισμική συμβολή των Ποντίων από τη Σ.Ε. στον αθηναϊκό πολιτισμικό σύλλογο. Οι Πόντιοι από τη Σ.Ε. είναι φορείς ποντιακών πολιτισμικων προτυπων. Μέχρι τη δεκαετία του 1940 βρίσκονται συγκεντρωμένοι στην ευρύτερη περιοχή του Πόντου, στον βόρειο Πόντο. Τα πολιτισμικά πρότυπα διατηρουνται και μετεξελίσσονται στο φυσικό τους χωρο. Η λενινιστική πολιτική βοηθά προς αυτή την κατευθυνση. Στην κεντρική Ασία η ταυτότητα διατηρείται λόγω των κλειστών ορίων της ομάδας, τα οποία δημιουργεί η αντιδιαστολή με τον κοινωνικό περίγυρο. Στο ελληνικό κράτος οι Πόντιοι από τη Σ.Ε. δύσκολα αποφσίζουν να πλαισιώσουν με δική τους πρωτοβουλία τους συλλόγους, κυρίως λόγω της καθημερινής πολύωρης απασχόλησής τους, την οποια τους επιβάλλει η κακή οικονομική τους κατάσταση. Οταν όμως τους ζητείται βοήθεια συμμετέχουν ενεργά. Ειναι χαρακτηριστικο ότι το πρότυπο οργάνωσης που ακολουθείται από αριθμό συλλόγων της εποχής είναι Πόντιοι δευτερης γενιάς στο διοικητικό συμβουλιο και Πόντιοι από τη Σ.Ε. ως κυριοι διοργανωτές καλλιτεχνικών τμημάτων και εκδηλώσεων.

Η Εσωτερική Μετανάστευση

Η ποντιακή ταυτότητα της δεύτερης γενιάς αφορά περισσότερο τον οικογενειακό δεσμό, το συναίσθημα αλληλεγγύης με τους άλλους Πόντιους και την ιστορική μνήμη, παρά τον ιδιαίτερο τρόπο ζωής, ο οποίος διατηρείται μόνο στα ποντιακά χωριά. Με τον όρο "ποντιακός τρόπος ζωής" εννοείται ότι η ποντιακή ιδιαιτερότητα διατηρείται ακόμη και στις καθημερινές μορφές συμπεριφοράς. Αυτές οι μορφές συμπεριφοράς περιλαμβάνουν προσπάθεια συμβίωσης της οικογένειας με τους ηλικιωμένους γονείς, προσπάθεια διατήρησης της ποντιακής διαλέκτου "ώστε να μπορούν τα παιδιά να καταλαβαίνουν τουλάχιστον τα ποντιακά", παρασκευή ποντιακών φαγητών, προσήλωση στην ποντιακή μουσική και στους χορους, και πλαισίωση των συλλόγων με πρωταρχική αιτία "να συνηθίσουν τη μουσική και να μάθουν τους χορους τα παιδιά".

Στις πόλεις ο ποντιακός πολιτισμός, που χαρακτηρίζεται από τη δική του διάλεκτο, έθιμα και συνήθειες βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία, ακόμη και στους ποντιακούς οικισμούς γιατί οι τελευταιοι γνωρίζουν αλλοίωση της πληθυσμιακής τους κατανομής ή ακόμη και διάλυση. Η ασυφιλία όμως που επικρατεί στο μεταπολεμικό ελληνικό κράτος, οδηγεί στον εμπλουτισμό των πόλεων, και ιδιαίτερα της πρωτεύουσας, με εσωτερικούς μετανάστες από τα ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας, οι οποίοι είναι φορείς του ποντιακου τρόπου ζωής. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική των δηλώσεων των εσωτερικών μεταναστών:

"Στο χωριό η συντριπτική πλειονότητα των κατοικων είμαστε

---

1. Οι συνεντευξεις πραγματοποιουνται το 1989, εποχή κατά την οποια το αριθμητικό μέγεθος του τελευταίου, από το 1988 μέχρι σήμερα, μεταναστευτικού κύματος, δεν έχει γίνει γνωστό. Τα κρατικά και ιδιωτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης μόλις έχουν αρχίσει την προσπάθεια ενημέρωσης για την ιστορική πορεία του ποντιακού ελληνισμού.

Πόντιοι. Εκει υπήρχε ένα δέσιμο με ο,τιδήποτε ποντιακό. Χαιρόμαστε που είμαστε Πόντιοι. Εγω έφυγα από το χωριό για σπουδές σε εμπορική σχολή και γύρισα το 1958. Θυμάμαι ότι όσες φορές έτυχε να μιλήσω νεοελληνικά αντιμετωπισα την ειρωνία των φίλων μου: "Τόσο σπουδαίος έγινες τωρα και δεν μας μιλάς στα ποντιακά;" Μετά όμως από το 1960 άρχισε η μετανάστευση, όχι μόνο προς την Αθήνα, αλλά και προς τη Γερμανία. Σήμερα, δυο δεκαετίες αργότερα, υπάρχουν ακόμη 400 μετανάστες στη Γερμανία. Εφυγα κι εγώ. Ηρθα το 1960 στην Αθήνα. Την υπερηφάνεια όμως για την ποντιακή καταγωγή μας τη διατηρησαμε όπου κι αν πήγαμε."

Για τους ίδιους τους εσωτερικους μετανάστες, η μετανάστευση αποτελεί αιτία δήλωσης της ποντιακής ταυτότητας ως στοιχείο αναγνώρισης στο νέο τους περιβάλλον. Στο ποντιακό χωριό τα κοινά για την ελληνική κοινωνία πρότυπα συμπεριφοράς που μεταδίδουν το εθνικό συστημα παιδείας και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ενσωματώνονται στο υπάρχον συστημα αξιών και πολιτισμικών προτύπων χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια διατήρησης και ενίσχυσης των διακριτικών ποντιακων χαρακτηριστικών. Οταν όμως κάποιος βρεθεί μακρυά από τον τόπο καταγωγής του η ιδιαίτερη αυτή κοινωνικοψυχολογική αίσθηση τοπικής ταυτότητας ισχυροποιείται. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Στην Αθηνα ήρθα το 1966, σε ηλικία 24 χρονών, για να βρω δουλειά. Εδω ήμουν άγνωστος μεταξυ αγνώστων. Ενώ την εποχή εκείνη μου άρεσε να συμμετέχω σε γλέντια με τραγούδια λαϊκά, όταν έμεινα μόνος στην Αθήνα αισθανόμουν την ανάγκη να τραγουδήσω, να χορέψω ποντιακά, να θυμηθώ, να ξαναζήσω μ' αυτό τον τρόπο τους χορούς όπου μοζευόταν όλο το χωριό. Η μόνη μου απόλαυση ήταν η κασέτα ή ο δισκος με τα ποντιακά τραγουδια. Στην Αθήνα αισθάνθηκα τα ποντιακά σαν μητρική γλώσσα, γιατί ήθελα να μιλήσω με κάποιον στη γλώσσα μου, όχι γιατί δεν ήξερα τα νεοελληνικά αλλά για τους παραπάνω λόγους. Εδώ δεν μιλούσαν ποντιακά, κι αυτό μ' έκανε να αισθάνομαι ακόμη περισσότερο ξένος."

Στην περίπτωση του μετανάστη από τον ποντιακό-ελλαδικό χωρο, τοπική και εθνοτική ταυτότητα ταυτίζονται, γιατί ο νέος αμιγής ποντιακός χώρος έχει αντικαταστήσει τον χαμένο γεωγραφικό χώρο αναφοράς. Στο ερώτημα "ποιός/-ά είμαι τώρα;", η απάντηση "είμαι Πόντιος/-α" ικανοποιεί πληρέστερα την ανάγκη αυτοορισμού απ' ότι η απάντηση "είμαι από τη Μακεδονία". Η εθνοτοπική ταυτότητα παρουσιάζεται ισχυρότερη της τοπικής στην χορήγηση νέας ταυτότητας ακόμη και για τους πληθυσμούς των μεικτών ποντιακών χωριών και των πόλεων με σημαντικό αριθμό Ποντίων. Η ακόλουθη δήλωση παρουσιάζει την πιο ακραία από τις παρόμοιες περιπτώσεις:

"Στο χωριό μας ήταν έξι ποντιακές οικογένειες και εκατόν σαράντα έξη μικρασιατικές, οι περισσότερες τουρκόφωνες. Παρά το ότι οι Μικρασιάτες ζούσαν σύμφωνα με τα δικά τους έθιμα, σε λίγα χρόνια όλο το χωριό χόρευε κάθε Κυριακή τους ποντιακους χορους υπό τον ήχο της λύρας."

Η δήλωση "Είμαι Πόντιος από τη Μακεδονία" είναι επίσης χαρακτηριστική. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι οι άλλοι Πόντιοι ενισχυουν την προτίμηση στην απάντηση "Είμαι Πόντιος". Οταν

γίνεται αναφορά στο μικρό χωριό ή στην πόλη γέννησης, οι άλλοι δηλώνουν στο μετανάστη "Δηλαδή, είσαι Πόντιος", παρέχοντάς του μ' αυτόν τον τρόπο το συναισθημα ασφάλειας ότι είναι ένας απ' αυτούς, ότι ανήκει στην ομάδα. Παρά το ότι το παραπάνω αποτελεί το συνηθέστερο πρότυπο συμπεριφοράς, σε περιορισμένο αριθμό ερωτωμένων παρουσιάστηκε η τάση διαμόρφωσης τοπικής ταυτότητας χωρίς να αμφισβητείται ότι η υπαρξη της εθνοτοπικής αποτελεί σημαντικότερο στοιχείο για την οριοθέτηση της ατομικής υπόστασης. Σ' αυτή την τάση οφείλεται το φαινόμενο ύπαρξης τοπικών-ελλαδικών συλλόγων Ποντιων, εσωτερικών μεταναστών, στους οποίους όμως δεν απαγορευεται η συμμετοχή οποιουδήποτε Πόντιου. Η χαρακτηριστικότερη ίσως δήλωση για το λόγο συμμετοχής σε ένα τέτοιο συλλογο είναι η ακόλουθη:

"Όλοι απο τον Πόντο είμαστε. Αλλά υπάρχουν κάποια σημεία που σταθήκαμε και δημιουργησαμε. Εκεί γεννηθήκαμε, εκεί ζήσαμε με τους γονείς μας. Τα σημεία αυτά θέλουμε να τα θυμόμαστε και να τα επισκέπτονται τα παιδια μας."

Η συνδεση με ελλαδικό χώρο αναφοράς παρουσιάζεται ως στοιχείο της ατομικής ταυτότητας σε περιορισμένο αριθμό ερωτωμένων, οι οποίοι γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Αθήνα. Σ' αυτές όμως τις περιπτώσεις η δήλωση "Είμαι Αθηναίος" δηλώνει τόπο γέννησης και όχι ιδιαίτερο δεσμο με τους κατοίκους συγκεκριμένων δήμων της Αττικής. Η μόνη σύνδεση με γεωγραφικό χώρο αναφοράς αφορά την ποντιακή ιδιότητα της ατομικής ταυτότητας.

Οι εσωτερικοί μετανάστες διακρίνονται συνήθως και από συναίσθημα υπερηφάνειας για την ποντιακή τους καταγωγή. Στην πρωτεύουσα αυτό το συναίσθημα υπερηφάνειας συντελεί ώστε η διατήρηση και διάδοση του τοπικου πολιτισμού να γίνεται σκοπός που παρέχει ένα συναίσθημα ασφάλειας στο νέο περιβάλλον. Αυτός είναι ο κύριος λόγος πλαισίωσης των συλλόγων από τους μετανάστες. Παράλληλα τείνουν να διαμορφώνουν ισχυρό δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, το οποίο τους παροτρύνει να παραμένουν εντός των ορίων της ομάδας στις στενές φιλικές τους σχέσεις, γεγονός που επίσης ευνοεί την επιλογή συζύγου από την ομάδα.

Η Σχέση με την Περιβάλλουσα Κοινωνία σε Επίπεδο Οικονομικό, Ιδεολογικό και Πολιτισμικό

Η Σχέση στο Οικονομικό Επίπεδο

Η δεύτερη γενιά έχει γεννηθεί στο ελληνικό κράτος από γονεις πρόσφυγες. Στην παιδική ηλικία γνωρίζει τόσο τις οικονομικές δυσκολίες και τα προβλήματα συμβίωσης με τους ντόπιους όσο και τη σταδιακή ανοδική κοινωνική κινητικότητα της οικογένειας. Παράλληλα εκπαιδεύεται σύμφωνα με το εθνικό σύστημα εκπαίδευσης και γίνεται ικανή, σε σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό από την πρώτη γενιά, να διεκδικήσει θέσεις στο κρατικό σύστημα διοίκησης. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση ερωτωμένων της πρώτης γενιάς, οι οποίοι είχαν προβλήματα στις αμιγώς ποντιακές περιοχές κατοικίας τους με τους φορείς εξουσίας:

"Δεν βρίσκαμε το δίκιο μας μέχρι που μεγάλωσαν τα δικά μας παιδιά. Σπούδασαν και έγιναν κι αυτά δάσκαλοι, χωροφύλακες,

αγροφύλακες."

Αλλά και η δευτερη γενιά όταν ανεβαίνει κοινωνικά γνωρίζει την αλλαγή στάσης της ευρυτερης κοινωνίας. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική των περιγραφών για τις συνθήκες ζωής τις δεκαετίες του 1940 και του 1950:

"Μεγάλωσα σε μεικτό χωριό Μικρασιατών προσφύγων, όπου δεν είχα κανένα πρόβλημα, αισθανόμουν πολύ όμορφα που ήμουν Πόντιος. Κάθε Κυριακή όλο το χωριό χόρευε τους ποντιακούς χορούς. Για να συνεχίσω τις σπουδές μου στο γυμνάσιο πήγα στη γειτονική πόλη. Εκεί οι ντόπιοι μας φέρονταν με τον χειρότερο τρόπο. Ο μαθηματικός μας έλεγε να πάμε να γίνουμε χωριάτες. Μια και το κράτος μας αποκατέστησε δίνοντάς μας χωράφια, δεν ήταν ανάγκη να μάθουμε γράμματα. Αλλά άκουγα και από γονείς Ποντίων συμμαθητών μου ότι οι ντόπιοι δεν τους άφηναν ν' ανοίξουν μαγαζιά. Δεν τους νοίκιαζαν τα μαγαζιά. Αν τελικά κατάφερναν να νοικιάσουν, οι ντόπιοι δεν πήγαιναν να ψωνίσουν. Οταν όμως άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτοι Πόντιοι και άλλοι Μικρασιάτες επιστήμονες και δημόσιοι υπάλληλοι οι ντόπιοι άρχισαν να τους θεωρούν κατάλληλους γαμπρούς για τις κόρες τους. Τότε άρχισαν να γίνονται οι πρωτοι γάμοι. Με Πόντιο γαμπρό στο σπίτι δεν μπορούσαν πια να κατηγορούν τους Πόντιους ούτε να σαμποτάρουν τις δουλειές τους."

Οι μεταβλητές του επαγγέλματος και του εισοδήματος δεν αποτελούν, παρά το ότι θα αναμενόταν, παράγοντες διαφοροποίησης των απαντήσεων στο ερώτημα "Τι εννοείτε όταν δηλώνετε ότι είστε Πόντιος/-α;". Παρομοίως, δεν αποτελούν ούτε παράγοντα επιλογής διατήρησης ή απώλειας της ιδιαιτερότητας. Αντίθετα, η προσφυγική ιδιότητα, αν αυτή διαμορφώθηκε ως βίωμα της παιδικής ηλικίας, λειτουργεί όπως ακριβώς στην πρώτη γενιά, δηλαδή σε απόκρυψη ή ισχυροποίηση της ταυτότητας μέσω της αντιδιαστολής.[1]

Η Σχέση στο Ιδεολογικό Επίπεδο

Το ιστορικό πλαίσιο και η κρατούσα ιδεολογια αποτελούν παράγοντες σημαντικής μεταβολής της ποντιακής ταυτότητας μέσω του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών ορίων της. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος αποβαίνει καθοριστικός παράγοντας αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων γηγενών και προσφύγων. Ο κοινός αγώνας στη διάρκεια του πολέμου και της κατοχής συντελεί στην ουσιαστική μείωση του ανταγωνισμού τους. Η κρατούσα ιδεολογία εκφράζει τάση συσπείρωσης του έθνους. Ομως, οι μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις δημιουργούν νέο διχασμό, αυτή τη φορά μεταξύ αριστερών και δεξιών. Αποτέλεσμα αυτών των γεγονότων είναι να παρουσιάζονται οι ακόλουθες καταστάσεις. Σύμφωνα με την πρώτη, τα παιδιά των προσφύγων δεν γνωρίζουν παρόμοιες τραυματικές εμπειρίες μ' αυτές

---

1. Βλ. Κεφάλαιο VI, σελ. 182-185, 189.

των γονιων τους.[1] Αυτό σε συνδυασμό με την απομάκρυνση από το σύνδρομο του στερημένου πρόσφυγα οδηγεί σε εκδήλωση της ταυτότητας. Υπάρχουν όμως περιπτωσεις, συμφωνα με τις οποιες τα παιδιά βιωνουν την προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας ακριβως λόγω των αναταραχων που επικρατουν την περιοδο μετά την κατοχή. Στις περιοχές που ζουν ο διχασμός μεταξύ αριστερών και δεξιων ενσωματώνεται στο διχασμό μεταξυ προσφύγων και γηγενων. Οι γηγενεις της αντιπαλης παράταξης θυμουνται αμέσως τον παλιό διαχωρισμό, παρά το ότι έχουν οι ιδιοι Πόντιους στις γραμμές τους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο χαρακτηρισμός "αούτης" μπορεί ν' απευθυνεται προς άτομο που δεν έχει την ικανότητα να επικοινωνεί στα ποντιακά. Τωρα πια έχει την έννοια του διαφορετικός και κατωτερος, γόνος προσφυγων.

Επισης, αναφέρθηκαν περιπτώσεις μετατοπισεων του πληθυσμού ποντιακών χωριών σε χωριά ντόπιων, όπου για πρώτη φορά η δευτερη γενιά βίωσε την προσφυγική ιδιότητα. Η ακόλουθη δήλωση ειναι χαρακτηριστική:

"Γεννήθηκα σε αμιγως ποντιακό χωριό. Σε ηλικία εφτά χρονών, το 1949, μετέφεραν τον πληθυσμό του χωριού σ' ένα χωριό ντόπιων, λόγω του εμφυλίου πολέμου. Το χωριό μας ήταν κοντά στο βουνό και το χρησιμοποιούσε ο λαϊκός στρατός για να τροφοδοτείται. Τότε ένοιωσα και τότε πιστευω ένοιωσαν και οι μεγάλοι ότι ειμαστε πρόσφυγες, ότι ειμαστε ξένοι. Εκεί με είπαν "αουτη". Φτάσαμε σε σημειο όχι μόνο να παίζουμε αλλά και να περπατάμε όλοι μαζί, γιατί τα παιδιά των ντόπιων αν μας έβλεπαν μόνους μας χτυπουσαν. Θυμάμαι ακόμη το φόβο που δοκιμασα όταν με κυνηγούσε ένα παιδί-ντόπιος και του φώναζαν τα άλλα παιδιά "τσάκωτον", δηλαδή πιάστον στα νεοελληνικά. Στα ποντιακά όμως η λέξη τσακώνω σημαίνει σπάω, και εγώ αναρωτιώμουν, "τι θα μου κάνει άραγε και θα με σπάσει;" Ηταν μεγάλο το πρόβλημα της γλώσσας. Αλλά και οι μεγάλοι είχαν προβλήματα. Ομαδικά πήγαιναν στα χωράφια. Τα δυο χρόνια που μειναμε σ' αυτό το χωριό δημιουργήθηκε μεγάλη έχθρα, που δεν μπόρεσα να την ξεχάσω. Το άδικο της συμπεριφοράς τους με έκανε να νοιώθω χαρά που είμαι Πόντιος, που είμαι διαφορετικός απ' αυτούς."

---

1. Αυτό ισχυει κυριως για τα μέλη της δεύτερης γενιάς που γεννήθηκαν ή πέρασαν τα περισσότερα σχολικά χρόνια τους τη δεκαετια του 1940. Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους που γεννήθηκαν τις δεκαετίες του 1920 (κυρίως πρώτη γενιά που μετανάστευσε στο ελληνικό κράτος σε ηλικία μικρότερη των δώδεκα χρονων) και του 1930 ανέφεραν πόσο τους ενοχλούσαν οι χαρακτηρισμοί "αουτηδες" και "αρμένιοι" που τους απηυθυναν οι συμμαθητές τους. Πρόβλημα αντιδιαστολής με τον κοινωνικό περίγυρο υφίσταται στους χωρους που κατοικούν ντόπιοι. Σε περιοχές όπου ζουν πρόσφυγες άλλων περιοχων, δεν αναφέρθηκαν προβλήματα. Η δευτερη γενιά αντιμετωπίζει, ανεξαρτήτως δεκαετίας γέννησης, πρόβλημα γλώσσας στις πρωτες τάξεις του δημοτικου σχολείου, γιατί η πλειονότητα των γονιων και των παππούδων μιλούν ποντιακά στο σπίτι.

Η Σχέση στο Πολιτισμικό Επίπεδο

Από τις αρχές της δεκαετιας του 1950 τα μέλη της δεύτερης γενιάς γνωρίζουν την αλλαγή στάσης τόσο της ευρύτερης κοινωνιας που βαθμιαια βελτιωνει τη συμπεριφορά απέναντι τους, όσο και αυτων των ίδιων που δεν αποτελουν όπως οι γονεις τους ευδιάκριτο τμήμα του πληθυσμού, ουτε από οικονομική ουτε από πολιτισμική άποψη. Η εκδήλωση της ποντιακής ταυτότητας αποτελεί προσωπική επιλογή και όχι αναπόφευκτο γεγονός. Στην επιλογή της διατήρησης καθοριστικό παράγοντα παιζει η σημαντικότητα της ιδιαιτερότητας, όπως αυτή εκφράζεται από το ιστορικό παρελθόν και από συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα, ως στοιχείο της ατομικής ταυτότητας. Τόσο όμως η ιστορική μνήμη όσο και τα διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα αποτελούν κτήμα της γενιάς αυτής από την οικογένεια. Άτομα με τουλάχιστον δευτεροβάθμια εκπαίδευση ισχυροποιούν την ταυτότητά τους και μέσα από την προσωπική αναζήτηση του ιστορικου τους παρελθόντος. Αλλοι παράγοντες διαμόρφωσης της ταυτότητας αποτελουν το κοινοτικό περιβάλλον και ο ποντιακός συλλογος. Οι δυο τελευταιοι παράγοντες τις δεκαετίες του 1960 και 1970 δίνουν έμφαση στη διατήρηση επιλεγμένων πολιτισμικων προτυπων. Ειναι χαρακτηριστικές οι δηλωσεις ερωτωμένων, μελων συλλόγων από νεαρή ηλικια, οι οποιοι τονίζουν ότι:

"Οι συλλογοι τότε δεν έκαναν πολλές διαλέξεις, ούτε εκδηλωσεις για την ιστορια του Πόντου. Δεν μας παρουσιαζαν ιστορικά βιβλια, ουτε μας παρότρυναν να ρωτήσουμε τους δικούς μας για την προσωπική τους ιστορια. Τέτοιοι στόχοι εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1980. Τότε άρχισε μεγάλη συγγραφική δραστηριότητα για τον ιστορικό Πόντο και για τους Πόντιους σήμερα. Τις προηγουμενες δεκαετιες υπήρχαν λιγα βιβλια, που κι αυτά σκόμη ήταν δυσκολο να βρεθούν στο εμπόριο. Αλλά ο βασικός λόγος ήταν ότι δεν ενδιαφερόμαστε για την ιστορια. Τότε προσπαθούσαμε να σωσουμε το θέατρο, τη γλώσσα, να κάνουμε γνωστούς τους χορούς, τη μουσική μας."

Η ποντιακή ταυτότητα ταυτιζεται με τον "ποντιακό τρόπο ζωής" μόνο για τους ερωτωμενους που έζησαν το μεγαλύτερο μέρος της μέχρι τωρα ζωής τους στα αμιγή και μεικτά ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας και στους ποντιακούς αστεακους οικισμούς. Στο σχετικό ερωτημα "Τι σημαίνει για σας η δήλωση ειμαι Πόντιος/-α;" όλοι οι ερωτωμενοι απάντησαν ότι σημαίνει την αγάπη για τον Πόντο, το συναισθημα υπερηφάνειας για την ιστορια τους, τις αξίες που τους μετέδωσε η οικογένεια και κυρίως την προσήλωση στο θεσμό της ενωμένης οικογένειας, το συναισθημα αλληλεγγυης για τους άλλους Πόντιους, την προτίμηση στην ποντιακή μουσική και τους χορους. Οι περισσότεροι από τους ερωτωμενους τόνισαν τη σημαντικότητα γι' αυτους συγκεκριμένων πολιτισμικών προτύπων. Οι δηλωσεις που ακολουθουν είναι χαρακτηριστικές. Οι δύο πρώτες αφορουν άτομα που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε περιοχές της πρωτευουσας που δεν μπορουν να χαρακτηριστουν ποντιακές. Η τελευταια αφορά εσωτερικό μετανάστη από τη Μακεδονία:

"Είμαι Πόντια γιατι έχω γονεις Πόντιους, οι οποιοι με έκαναν να αισθάνομαι όμορφα που ειμαι Πόντια. Ενθουσιάζομαι όταν

ακούω τα τραγούδια μας. Θυμάμαι τον κεμεντζέ που έπαιζε στο σπιτι μας και τους γονεις μου που χόρευαν. Οταν έχει το ραδιόφωνο ποντιακά αφήνω τα πόντα για να τ' ακούσω γιατί θέλω να μάθω το τραγουδι. Και ο χορός με συγκινει πολύ."

"Για μένα ότι ειμαι Πόντιος σημαινει ότι έχω τις αξιες που μου μετέδοσε η ποντιακή οικογένεια, ότι διατηρω τα έθιμά μας, ότι προσπάθησα να μεταδώσω στα παιδιά μου την αγάπη για τον Πόντο. Τωρα χαίρομαι που τα παιδιά μου, τα οποια ειναι πιο μορφωμένα από μένα, δισβάζουν για την ιστορία του Πόντου. Συζητάμε και μου μαθαίνουν γεγονότα που δεν ξέρω, γιατί ό,τι εγώ γνωρίζω για την ιστορία μας, ειναι από τις διηγήσεις της μητέρας μου για τους διωγμους."

"Για μένα Πόντιος σημαινει κάτι το ιδιαιτερο. Οι άλλοι δεν μπορουν να διασκεδάσουν μαζί μας, να μας καταλάβουν, εκτός αν θέλουν να μας αποδεχτουν και να προσπαθήσουν γι' αυτό. Η ιστορία μας ειναι σημαντική. Από την αγάπη για τον τρόπο ζωής μας, άρχισα να διαβάζω βιβλία, να παιρνω ποντιακές εφημερίδες και περιοδικά για να μάθω την ιστορία μας. Τώρα όταν πηγαινω στο ποντιακό χωριό που μεγάλωσα και ακουω στις ομιλίες για την 25η Μαρτιου μόνο για ήρωες όπως τον Κολοκοτρώνη, τον Καραϊσκάκη, διαμαρτυρομαι που δεν λένε τίποτα για τους Πόντιους ήρωες. Κι αυτοί για ανεξαρτησια πολέμησαν και μάλιστα κάτω από πολυ δυσμενείς συνθήκες. Στο γραφειο όταν έρχεται κάποιος Πόντιος --τον καταλαβαίνω αμέσως λόγω του επωνυμου-- χαίρομαι και τον εξυπηρετώ αμέσως. Αν όμως αρνειται ότι ειναι Πόντιος και μου λέει ότι ειναι Αθηναίος ή από κάποιο άλλο μέρος της Ελλάδας ή δηλώνει ότι είναι Πόντιος αλλά δεν μιλά ουτε καταλαβαίνει ποντιακά, θυμώνω και δεν θέλω να τον ξέρω ουτε να τον εξυπηρετήσω. Αφου είναι Πόντιος πρέπει ακόμη και στην περιπτωση που γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα, να προσπαθήσει να μάθει τα ποντιακά. Οι χοροι αρέσουν σ' όλους. Ακόμη και μη Πόντιοι χορευουν τους χορους μας. Η γλωσσα είναι πολυ σημαντική. Υπάρχουν οι ποντιακές κασέτες, οι συλλογοι, τα βιβλια γραμματικής, το λεξικό της ποντιακής γλώσσας. Είναι καθήκον του να ξέρει τα ποντιακά."

Πολλοί ανέφεραν την επίσκεψη στον Πόντο σαν έντονη ανάγκη της οποιας η ικανοποιηση τους προσέφερε μεγάλη συγκινηση. Αλλοι το ανέφεραν σαν όνειρο που πρέπει να πραγματοποιηθει:

"Εδω γεννήθηκα, αλλά και τον Πόντο πατριδα τον θεωρώ. Πάντα αναρωτιέμαι πότε θα μπορέσω να πάω στα μέρη του Πόντου να τα δω. Να δω πού γεννήθηκε και μεγάλωσε η μητέρα μου, να δω αν υπάρχει το σπιτι, να βγάλω μια φωτογραφια του."

Ποντιακή και Ελληνική Εθνική Ταυτότητα

Στο ερωτημα "Ποιά ειναι η σχέση της ποντιακής ταυτότητας με την εθνική ελληνική;" όλοι οι ερωτωμενοι απάντησαν:

"Ελληνες είμαστε. Εδώ γεννηθήκαμε. Και οι γονεις μας Ελληνες ήταν, αλλά Ελληνες που ζουσαν στον Πόντο."

Οι περισσότεροι ερωτωμενοι πρόσθεταν ότι οι Ελληνες

γονείς τους τους έκαναν να δεθουν συναισθηματικά με τον υπόλοιπο ποντιακό ελληνισμό. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Η οικογένεια με έδεσε συναισθηματικά με τον Πόντο και μ' ό,τι συνδέεται μ' αυτόν. Μ' έκανε να αισθάνομαι υπερήφανος που ειμαι Πόντιος. Οι πιο ευτυχισμένες στιγμές της ζωής μου ήταν στην ποντιακή οικογένεια, τόσο των γονιών όσο και τη δική μου, στον ποντιακό οικισμό και με τους άλλους φιλους Πόντιους. Από την άλλη, ό,τι με χαρακτηρίζει μόνο ή πιο πολύ σαν Ελληνα ήταν ο πόλεμος, η κατοχή, ο εμφυλιος. Αισθάνομαι καλυτερα ή ακόμη νοιώθω και πιο υπερήφανος όταν σκέπτομαι τον εαυτό μου σαν Ελληνα Πόντιο και όχι μόνο σαν Ελληνα."

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

Η ΤΡΙΤΗ ΓΕΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η Οικογένεια

Λόγω της θετικής στάσης της δεύτερης γενιάς για διάσωση και διάδοση της ποντιακής ιδιαιτερότητας, η οικογένεια παραμένει, ακόμη και στην περίπτωση των μεικτών γάμων, σημαντικός παράγοντας μετάδοσης της ταυτότητας στην τρίτη γενιά. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Εμείς τα παιδιά ρωτούσαμε "τι είναι ο Πόντος;" Οι γονείς μας έδειχναν το χάρτη και έλεγαν "εδώ είναι ο Πόντος, εδώ ζούσαν οι παππούδες και οι γιαγιάδες." Μας διηγόντουσαν και ό,τι ήξεραν από τις προσωπικές ιστορίες των γονιών τους. Γνώριζαν την ιστορία και κάποιων από τους χορους, από που δηλαδή προερχόταν ο χορός, και μας έδειχναν τους τόπους προέλευσης στο χάρτη."

Δεν μεταδίδουν όμως όλες οι οικογένειες τα ίδια στοιχεία ταυτότητας. Ειδικότερα, υπάρχει διαφοροποίηση στις απαντήσεις των ερωτωμένων δεύτερης γενιάς που μεγάλωσαν σε περιοχές, οι οποίες δεν παρουσίαζαν σημαντική ποντιακή πληθυσμιακή συγκέντρωση, από τις απαντήσεις των ερωτωμένων μεταναστων από τα αμιγή και μεικτά ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας και από τους αστεακους ποντιακους οικισμούς όλης της χώρας. Οι πρώτοι μιλουν για μεταβίβαση στα παιδιά τους του συναισθήματος αγάπης και προτίμησης ή προσήλωσης σε συγκεκριμένα έθιμα και συλλογικές εκδηλώσεις ενώ οι δεύτεροι μιλούν για μετάδοση του ποντιακού τρόπου ζωής.[1] Το κοινοτικό περιβάλλον σε χώρους με σημαντικό σε μέγεθος ποντιακό πληθυσμό ευνοεί τη διατήρηση και μετάδοση των πολιτισμικών προτύπων και της ιστορικής μνήμης. Ακόμη και στην περίπτωση μεταγενέστερης εγκατάστασης της οικογένειας σε μεγάλη πόλη με λίγο και διεσπαρμένο ποντιακό πληθυσμό, η επίσκεψη στο ποντιακό χωριό στη διάρκεια των διακοπών, συντελεί στη μετάδοση στοιχείων της ταυτότητας στα παιδιά. Οσον αφορά την περιοχή της πρωτεύουσας, μπορεί να θεωρηθεί ότι η τρίτη γενιά που μεγάλωσε σε οικισμούς με σημαντικό ποντιακό πληθυσμό, μεγάλωσε σε ποντιακό περιβάλλον, γιατί, παρά το ότι η εσωτερική μετανάστευση της μεταπολεμικής περιόδου αλλοίωσε την πληθυσμιακή δομή των οικισμών αυτών, παρέμεινε ποντιακός πληθυσμός συγκεντρωμένος. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται λόγω της εξωτερικής μετανάστευσης Ποντίων από τη Σ.Ε., σημαντική αύξηση του ποντιακού πληθυσμού σε δήμους όπως η Καλλιθέα και το Μενίδι. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι αντιπροσωπευτικές ατόμων που μεγάλωσαν σε ποντιακούς χώρους:

---

1. Για τον όρο "ποντιακός τρόπος ζωής" βλ. Κεφάλαιο VII, σελ. 197.

"Στο χωριό που μεγάλωσα όλοι σχεδόν είμαστε Πόντιοι. Οι υπόλοιποι είναι Μικρασιάτες ή Θρακιώτες, ντόπιοι δεν υπάρχουν καθόλου. Οι εκδηλώσεις, τα γλέντια στους γάμους και στις γιορτές γίνονται με τον ποντιακό τρόπο. Η μητέρα μου δεν είναι Πόντια, αλλά μιλά ποντιακά, γνωρίζει τους χορούς, πάντα συμπεριφερόταν σαν να είναι Πόντια. Εγω από μικρός ήμουν πολύ υπερήφανος που είμαι Πόντιος, και αυτή την υπερηφάνεια την αποδίδω όχι μόνο στο ότι το ποντιακό ήταν το κυριαρχο στοιχείο στο χωριό, αλλά και στο ότι μεγάλωσα με τους Πόντιους γονείς του πατέρα μου, με τους οποίους ήμουν πολύ δεμένος συναισθηματικά. Αυτοί μου μιλούσαν ποντιακά, μου μάθαιναν ποντιακά τραγούδια και μου διηγόντουσαν τις προσωπικές τους ιστορίες. Νοιώθω ιδιαίτερο δεσμό με τους άλλους Πόντιους, παρά το ότι στην Αθήνα έχω φίλους που δεν είναι Πόντιοι. Θυμάμαι ότι μικρός έκλαιγα όταν στο χωριό μου έλεγε κάποιος για να με πειράξει ότι δεν είμαι Πόντιος, ότι είμαι από την Προυσα, απ' όπου κατάγεται η μητέρα μου."

"Το χωριό μου είναι αμιγως ποντιακό. Ακόμη και τώρα μιλουν ποντιακά. Το επισκέπτομαι συχνά με τα παιδιά μου, γιατί είναι ο καλύτερος τρόπος για να μάθουν τα ποντιακά. Εκει όχι μόνο χορευουμε ποντιακά, αλλά και προσπαθουμε να κρατήσουμε κάποια έθιμα, όπως το πολυήμερο γλέντι στους γάμους. Το ότι γνωριζω για την ιστορια μας οφειλεται κυριως στο ότι μεγάλωσα σε ποντιακό χωριό. Ειμαι πολυ υπερήφανος που είμαι Πόντιος, γιατι ο παππούς μου ήταν ανιάρτης από τη Σάντα. Μου μιλουσε για τη ζωή και την ιστορία της Σάντας. Την ιστορια του ευρύτερου Πόντου την έμαθα από τους ηλικιωμένους του χωριου."

Σημαντικος είναι ο ρολος της πρώτης γενιάς στη διατήρηση στοιχειων της ταυτότητας στην τριτη γενιά. Οπως επανειλημμένα δήλωσαν μέλη της δευτερης γενιάς:

"Οι γονείς μας έπαιξαν τον καθοριστικό ρόλο. Εμείς δουλευαμε, δεν ειχαμε χρόνο. Αλλά δεν είχαμε ουτε και τις γνωσεις. Αυτοι μιλουσαν ποντιακά, αυτοι διηγόντουσαν στα παιδιά τις προσωπικές τους ιστορίες για τους διωγμους. Τα έμαθαν πως είναι σημαντικό το ότι είναι Πόντιοι και το ότι πρέπει να το δηλώνουν. Εμεις απλως συνεισφεραμε στο να γίνει πιο δυνατή αυτή η αγάπη για τον Πόντο. Παίρναμε τα παιδιά μαζι μας στις ποντιακές εκδηλώσεις και τα γράψαμε στο συλλογο για να μάθουν τους χορούς."

Οι ακόλουθες δηλώσεις ερωτωμένων τριτης γενιάς είναι χαρακτηριστικές του τρόπου με τον οποιο η πρωτη γενιά μεταδίδει στα εγγόνια της το συναίσθημα της ανάγκης διατήρησης της μνήμης μιας πατριδας που δεν υπάρχει πια:

"Ο παππούς μου ήταν ο οπλαρχηγός Χατζή Παράς από την περιοχη της Νικόπολης. Με τους αντάρτες του προστάτευσε τον άμαχο πληθυσμό τριων χωριων. Πολεμώντας και συγχρόνως προστατεύοντας τα γυναικόπαιδα οι άνθρωποι αυτοι έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη και επιβιβάστηκαν οπλισμένοι στα πλοια που τους μετέφεραν στην Ελλάδα. Μέχρι να φτάσουν στην Κωνσταντινουπολη, οι περισσότεροι, και κυριως τα παιδια και οι ηλικιωμένοι, ειχαν πεθάνει από τις κακουχίες και τις επιθέσεις. Οι γονεις μου εγκαταστάθηκαν στην

Αθήνα όταν ήμουν μικρός. Τα καλοκαίρια πηγαίναμε διακοπές στο χωριό όπου ζούσαν ο παππούς και η γιαγιά. Για μας, τα παιδιά, ο παππους ήταν το πρότυπο, ο ήρωας που μας μιλούσε για τη ζωή στον Πόντο, τις πολεμικές του περιπέτειες, τις άσχημες εμπειρίες του στην καραντίνα εδω, τα πρωτα πολυ δύσκολα χρόνια στην Ελλάδα. Μας έλεγε πως πρέπει να είμαστε υπερήφανοι που είμαστε Πόντιοι. Καταφέραμε να επιβιωσουμε από τους διωγμους, να έρθουμε εδώ, να ριζωσουμε, να δημιουργήσουμε εδω παρά το μισος των ντόπιων. Εγώ δεν μπορω να ξεχάσω τις αναμνήσεις μου απ' αυτόν. Αισθάνομαι ότι δεν πρέπει να χαθουν όσα γνωριζε, όσα μου έμαθε για το ποιοί είμαστε εμεις οι Πόντιοι. Είναι υποχρέωσή μου να το διατηρήσω και να τα μεταδωσω στα παιδιά μου τώρα που ο παππούς δεν ζει πια. Ουιε η ιστορια του δεν υπάρχει. Τωρα προσπαθω να την καταγράψω με βάση τις μαρτυρίες όσων τον γνώριζαν."

"Η γιαγιά μου ήταν πάντα στο σπιτι. Μιλούσε ποντιακά, συνήθιζε να μου διηγειται όσα ειχε ζησει στον Πόντο. Εγω και η αδερφη μου ειμαστε πολυ δεμένες μαζι της. Μιλούσαμε ελληνικά, από τη γιαγια ειχαμε μάθει μόνο λιγες ποντιακές φράσεις. Οταν πέθανε ήμουν δεκαεννιά χρονων. Τότε άρχισε να μου είναι πολύ απαραιτητο ο,τιδήποτε τη θυμιζε. Αρχισα να νοιώθω την ανάγκη επικοινωνίας στα ποντιακά. Αλλά τόσο εγω, όσο και όσοι από τους φίλους μου είναι Πόντιοι, γνωριζουμε μόνο λίγες ποντιακές λέξεις. Αλλά χορευουμε ποντιακά και μιλάμε για τις πορείες των οικογενειών μας από τον Πόντο μέχρι την Ελλάδα. Βιβλία ιστορίας υπήρχαν πάντα στο σπίτι, αλλά αφότου πέθανε η γιαγιά άρχισα να ενδιαφέρομαι περισσότερο και για την ιστορία."

Υπήρξαν περιπτώσεις ερωτωμένων, οι οποιοι απέδωσαν τη σημερινή ποντιακή τους ταυτότητα στον τρόπο διάσωσης και μετάδοσης από τους παππού?ες και τις γιαγιάδες της ιστορίας και στοιχείων του πολιτισμου, όπως παραδείγματος χάρη οι χοροί, αλλά ταυτόχρονα ανέφεραν τη στάση της πρωτης γενιάς να μη μιλά ποντιακά με τα παιδιά και τα εγγόνια της. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Ο πατέρας μου είχε αγάπη για τα ποντιακά. Οταν βρισκόταν με άλλους Πόντιους ή με τους γονείς του μιλουσε ποντιακά. Με εμένα όμως δεν μιλουσε ποντιακά. Ουτε ο παππους και η γιαγιά προσπάθησαν να μου μάθουν ποντιακά, παρά το ότι μου ειχαν διηγηθει τις πορειες ζωής τους και γενικά επιθυμουσαν το συναισθηματικο δέσιμό μου με το ποντιακό στοιχειο. Στην οικογένεια επικρατουσε η πεποιθηση ότι τα παιδιά πρέπει να μιλούν μόνο νεοελληνικά, ωστε να ενσωματωθούν καλυτερα στην ελλαδική κοινωνια."

Η επιλογή συζύγου στην τριτη γενιά καθοριζεται περισσότερο από το δικτυο κοινωνικών σχέσεων, όπως αυτό διαμορφωνεται από τις φιλικές και επαγγελματικές σχέσεις, παρά από την υποχρέωση ενδογαμίας. Η δευτερη γενιά δεν ασκεί πίεση ικανή να ματαιωσει την επιγαμια. Οπως όμως ισχυει στη δευτερη γενιά, παρομοιως και στην τρίτη, όσο περισσότερο σημαντική είναι η ποντιακή ιδιότητα για την ατομική υπόσταση, τόσο περισσότερο το μέλος της ομάδας περιμένει από τον/την σύζυγο να αφομοιώσει στοιχεία της ταυτότητας και να τα μεταδώσει στη νεότερη γενιά.

Το Περιεχόμενο της Ταυτότητας

Η μεταβλητή της εσωτερικής μετανάστευσης από τη βόρεια Ελλάδα διαφοροποιεί τις απαντήσεις στο ερωτημα "Τι εννοειτε όταν δηλώνετε ότι ειστε Πόντιος/-α;". Ειδικότερα, τα άτομα τρίτης γενιάς που μεγαλωσαν σε χωρους της βόρειας Ελλάδας έδωσαν πρωταρχική σημασια στα πολιτισμικά πρότυπα για τον ορισμό της ταυτότητας. Τα άτομα που μεγάλωσαν στο κατεξοχήν ευνοϊκό για τις διαδικασιες αφομοιωσης περιβάλλον της πρωτεύουσας, ανέφεραν τη σημαντικότητα για την ατομική τους υπόσταση πολιτισμικών προτύπων, όπως η μουσική και ο χορός, αλλά τόνισαν ως εξίσου σημαντική την προσπάθειά τους για γνώση του ιστορικού παρελθόντος, η μνήμη του οποιου κρίνεται απαραιτητη για την αντιστάθμιση της απωλειας στοιχειων της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας, όπως η ποντιακή διάλεκτος. Οι εσωτερικοί μετανάστες αποδίδουν την υπαρξη ιστορικής μνήμης περισσότερο στην οικογένεια και στο κοινοτικό περιβάλλον, ενώ η πλειονότητα των ατόμων που έχουν μεγαλώσει στην Αθήνα θεωρούν σημαντική τη συμβολή της προσωπικής αναζήτησης του ιστορικου παρελθόντος στην ισχυροποιηση της ιστορικής τους μνήμης και επακόλουθα της ταυτότητας. Από τις δηλώσεις που ακολουθουν η πρώτη είναι αντιπροσωπευτική των δηλωσεων εσωτερικών μεταναστών και η δεύτερη είναι αντιπροσωπευτική δηλώσεων ατόμων που μεγάλωσαν στην Αθήνα:

"Πάντα έλεγα με υπερηφάνεια ότι ειμαι Πόντιος. Ο παππους μου ήταν αντάρτης από τη Σάντα. Μου διηγήθηκε την ιστορία τους, και με εκανε να νοιωθω ότι ειναι και δική μου ιστορια. Για μένα τα ποντιακά, δηλαδή η γλώσσα, η μουσική, οι χοροί μας ειναι η ζωή μου. Αισθάνομαι ότι οφείλω να τα διατηρήσω. Τα διατήρησαν οι δικοι μας ανάμεσα στους Τουρκους και δεν μπορούμε να τα διατηρήσουμε εμείς στο κράτος μας; Αλλά και για το χωριό μου, ένα ποντιακό χωριό στην Μακεδονία, είμαι υπερήφανος. Οι δικοί μας ξεκίνησαν τη ζωή τους σαν πρόσφυγες και κατάφεραν να επιβιώσουν και σήμερα οι γονείς μας και εμεις να είμαστε καλύτερα από τα εγγόνια των τότε ντόπιων."

"Το ότι ειμαι Πόντια σημαίνει ότι μου αρέσει η ποντιακή μουσική, ο χορός, προσπαθώ να διατηρησω και να βελτιώσω τα λίγα ποντιακά που ξέρω. Αισθάνομαι όμορφα όταν είμαι με άλλους Πόντιους. Για την ιστορία μας γνώριζα από την οικογένεια, αλλά μετά το Λύκειο άρχισα με δική μου πρωτοβουλία να διαβάζω για την ιστορία. Οσο περισσότερα μάθαινα, τόσο καλύτερα αισθανόμουν για τον εαυτό μου, για τους Πόντιους γενικά. Θέλω να διατηρηθούν τα έθιμά μας, να γνωριζουν όλοι την ιστορία μας."

Οι διαδικασιες αλληλεπίδρασης μεταξύ των εσωτερικών μεταναστών και των γεννημένων στην πρωτευουσα ατόμων τρίτης γενιάς ωθουν τους εσωτερικους μετανάστες σε μορφές δράσης για την ισχυροποίηση της συλλογικής μνήμης. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Στη Μακεδονια αντιμετωπίζουμε την ταυτότητά μας συναισθηματικά, πολιτιστικά. Οσο έμενα στη Θεσσαλονικη σκοπός μου ήταν η διατήρηση της μουσικής, των χορων, κάποιων εθίμων, δηλαδή

στοιχειων που βιώναμε. Στην Αθήνα, μέσα από συζητήσεις με φίλους, άρχισα να βλέπω τη σύνδεση του εαυτού μου με τους διωγμούς που έζησαν οι δικοι μας στον Πόντο. Αρχισα να πιστεύω ότι οφείλουμε στους δικούς μας που χάθηκαν, αλλά και στον εαυτό μας και στα παιδιά μας να διεκδικήσουμε αιτήματα όπως περισσότερη ιστορία του ποντιακού ελληνισμού στα σχολικά βιβλία, αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα της γενοκτονίας των δικών μας, και άλλα."

Το γεγονός της διαφοροποίησης των απαντήσεων καθιστά επισφαλή τη γενικευση των συμπερασμάτων για την ταυτότητα της τριτης γενιάς σ' όλη την επικράτεια του ελληνικου κράτους. Παρόμοια έρευνα θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί στο γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας, ωστε να αποσαφηνιστεί αν στο χώρο αυτό η τριτη γενιά βιωνει την παράδοση ακόμη και σε περιβάλλον το οποίο δεν είναι αμιγώς ποντιακό, όπως η συμπρωτευουσα, ή αν και εκεί η ταυτότητα έχει μετεξελιχθει με παρόμοιο τρόπο όπως στην πρωτευουσα.

Για την ταυτότητα της τριτης γενιάς, όπως αυτή παρουσιάζεται στο κοινωνικο περιβάλλον της πρωτεύουσας, παρατιθενται δυο αντιπροσωπευτικές παραλλαγές των απαντήσεων στο ερωτημα "Τι εννοειτε όταν δηλώνετε ότι είστε Πόντιος/-α;"

"Οταν γνωρίζω κάποιον και το επωνυμό του καταλήγει σε -ιδης, τον ρωτω αν είναι Πόντιος. Αν είναι, χαίρομαι περισσότερο που τον γνωρισα, απ' ότι αν δεν ήταν. Σχετικά με την αγάπη μου για την ποντιακή μουσική, όταν ακούω τη λύρα, την ακούω με την καρδιά. Τους ήχους των άλλων μουσικών οργάνων τους ακούω με το αυτί. Για το θέμα της ιστορίας, πολλοί ισχυρίζονται ότι πρέπει να είμαστε υπερήφανοι γι' αυτήν, γιατι έχει να παρουσιάσει έναν ένοπλο αγωνα σαν αντισταση στους διωγμούς εναντίον μας κ.τ.λ. Εγώ ειμαι υπερήφανος και θα ήμουν υπερήφανος ακόμη και αν δεν είχαν συμβεί αυτά τα σημαντικά γεγονότα, γιατί είναι η ιστορία μας. Ειναι η εξήγηση της συνδεσής μας με το χώρο του Πόντου. Δεν προερχόμαστε από το πουθενά."

"Κάθε άνθρωπος θέλει να νοιώθει τη σύνδεση με την παράδοση και την ιστορία, δεν μπορει να αισθάνεται ότι προέρχεται από το πουθενά. Εγω νοιώθω ότι εμείς οι Πόντιοι δεν έχουμε κάτι που έχουν οι άλλοι Ελληνες. Δεν μπορούμε να βιωσουμε, όπως μπορουν για παράδειγμα οι Πελοποννήσιοι, τη συνδεση με το χώρο που έζησαν και δημιούργησαν οι παππούδες μας, οι πρόγονοί μας. Αυτή η ιδιαιτερότητα, ότι δηλαδή δεν υπάρχει η γενέθλια γη, ή πιο σωστά υπάρχει αλλά δεν μπορουμε πια να την πούμε γη μας, με κάνει να θέλω να διατηρήσω και να προωθήσω έμπρακτα την αγάπη για την ποντιακή παράδοση και ιστορία."

Η ταυτότητα αφορά το συναισθημα ταυτισης με τα άλλα μέλη κοινωνικής ομάδας του ποντιακου ελληνισμου και τη δράση για την ομάδα. Σχετικά με τη δράση, όπως αυτή έχει ερευνηθεί στο πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτευουσας, στη γενιά αυτή δεν περιοριζεται πλέον στη δήλωση της καταγωγής και στην προσπάθεια διάσωσης, διάδοσης και προβολής των πολιτισμικών προτύπων, αλλά επεκτεινεται και στην αναζήτηση και προβολή του ιστορικού παρελθόντος.

Το περιεχόμενο της ταυτότητας, δηλαδή το ποιοι είναι και

τι είναι οι Πόντιοι της γενιάς αυτής, δεν είναι κυρίως ή μόνο τα πολιτισμικα πρότυπα. Τμήμα της γενιάς, το οποίο έχει μεγαλώσει σε ποντιακους χωρους, βιώνει την ποντιακή παράδοση, αλλά για τα υπόλοιπα μέλη, τα μόνα πολιτισμικά πρότυπα προς τα οποια υπάρχει προσήλωση είναι η μουσική και ο χορός. Ο ιδιαίτερος πολιτισμός διατηρειται στο βαθμό που μεταδόθηκε και εκδηλώνεται όχι μόνο επειδή αποτελει στοιχειο της ατομικής υπόστασης αλλά και για να επιβεβαιώσει την ένταξη στην ομάδα. Η εκδήλωση των πολιτισμικών προτυπων αποτελει μορφή δράσης, η οποία εκφράζει και ενισχυει το συναισθημα θετικής ταυτισης με τα υπόλοιπα μέλη. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Πάντα μου άρεσε ν σκουω λυρα και να χορευω ποντιακά. Οταν ήμουν μικρή πήγαινα με τους γονεις μου σε εκδρομές του συλλόγου, συμμετείχα στις πολιτιστικές εκδηλώσεις που έκανε ο συλλογος. Ποντιακά δεν μιλώ, γνωρίζω μόνο λίγες λέξεις. Τόσο όμως εγώ, όσο και οι φίλοι μου, όταν είμαστε μόνο Πόντιοι ή σε κάποιο χωρο, όπου οι περισσότεροι είναι Πόντιοι, παρεμβάλλουμε στη συζήτηση όσες ποντιακές λέξεις ξέρουμε."

Η ιστορική μνήμη έχει χαθεί για τμήμα της γενιάς αυτής. Υπάρχει μόνο η γνώση του ονόματος της ιδιαίτερης πατρίδας των παππουδων και των γιαγιάδων στον Πόντο και αναμνήσεις από τις διώξεις της οικογένειας, οι οποιες όμως πολλές φορές στερούνται χρονολογικής ακριβειας.

Παρά την, λόγω της φθίνουσας πορείας της συλλογικής μνήμης και των πολιτισμικών προτύπων, αναμενόμενη απώλεια της ιδιαίτερης ταυτότητας, τμήμα της γενιάς αυτής αισθάνεται σε κάποια στιγμή της ζωής του την ανάγκη εμπλουτισμού και ενισχυσης της ιστορικής μνήμης. Η βασική αιτια αυτής της αναδρομής κατά τη μαρτυρία μεγάλου αριθμου ερωτωμένων είναι ο θάνατος του παππου ή της γιαγιάς ή το πρωτο ταξίδι στον Πόντο, σημειο-τομή στη ζωή τους. Τις συνέπειες του ταξιδιου περιγράφει με αντιπροσωπευτικό τρόπο η ακόλουθη δήλωση:

"Από μικρός ήθελα να γνωρισω τον Πόντο. Αισθανόμουν δεμένος με την περιοχή, συζητούσα για το ταξίδι με τον παππού μου, ο οποιος μου είχε διηγηθει τα ιστορικά γεγονότα της εποχής του. Τελικά το ταξίδι δεν το πραγματοποίησα με τον παππού μου, γιατί πέθανε, αλλά με θείο μου, ο οποιος είχε αναγκαστεί να φυγει από εκεί σε ηλικία οκτώ χρονών. Πήγαμε στο χωριό και βρήκαμε το πατρικό σπιτι. Ο θείος μου ήταν σαν χαμένος, αλλά και εγώ ήμουν σε μια πολύ έντονη συναισθηματική κατάσταση γιατί γνώριζα το χώρο μέσω των περιγραφών. Οταν γύρισα στην Ελλάδα άρχισε να με απασχολει σειρά ερωτημάτων, όπως ποιό είναι η ιστορία του ευρύτερου Πόντου και όχι μόνο του συγκεκριμένου χωριου, γιατί δεν γνωρίζω αυτή την ιστορία, γιατί η ιστορία του ποντιακού ελληνισμού δεν είναι ευρυτερα γνωστή, τι μπορω να κάνω εγώ ώστε να μην υπάρχει αυτή η αίσθηση της απώλειας ή έστω του άδικου, της μη δικαίωσης της απώλειας της πατρίδας; Τι και πως μπορεί να διατηρηθει και να διεκδικηθεί κάτι τώρα;"

Η αναζήτηση του ιστορικου παρελθόντος προκαλεί ισχυροποιηση της ταυτότητας, γιατί παρέχει στα μέλη τη συλλογική δυνατότητα της αυτοεπιβεβαίωσής τους ως ατόμων που δρουν και

συνεχως διαμορφωνουν την ταυτότητα, και της ισορροπίας τους ανάμεσα στην αυτοαναγνώριση και ετεροαναγνωριση. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι χαρακτηριστικές:

"Για την ιστορια γνώριζα ελάχιστα στοιχεια από την οικογένεια. Μόνος μου άρχισα να διαβάζω βιβλια για τον ποντιακό ελληνισμό. Οσο περισσότερο διάβαζα, τόσο καλυτερα αισθανόμουν για τον εαυτό μου. Επιπλέον, μπορούσα να πω στους άλλους ποιοί είμαστε εμείς οι Πόντιοι. Είμαι μέλος ποντιακου συλλόγου, όχι για να μάθω τους χορούς ή την ιστορία, αυτά τα γνωριζω επειδή μεγάλωσα σε ποντιακό χωριό και από το προσωπικό διάβασμα, αλλά γιατί θέλω να έχω κοινές δραστηριότητες με τους άλλους Πόντιους, οι οποιες να στοχεύουν στην προβολή του ποντιακού στοιχείου. Να ενημερωθουν οι άλλοι για το ποιοί είμαστε. Να γίνει γνωστή η παρουσία, ο πολιτισμός, η ιστορια, τα προβλήματά μας."

"Για την ιστορια γνώριζα από τις αφηγήσεις της οικογένειας. Οταν ήμουν φοιτητής διάβαζα βιβλία ποντιακής ιστορίας. Ανήκω στους φοιτητές της περιόδου τέλος της δεκαετίας του 1970 με αρχές της δεκαετίας του 1980. Την περιοδο αυτή υπήρχε στα Πανεπιστήμια έντονη πολιτικοποιηση. Ανήκα σε πολιτικό χώρο, ο οποιος χαρακτηριζόταν από ευαισθησια απέναντι σε λαούς, οι οποίοι είχαν αιτήματα και κινήματα αυτοδιάθεσης. Ο ίδιος όμως πολιτικός χωρος, ο οποιος έβλεπε με αλληλεγγύη αιτήματα διεκδίκησης της ιδιαιτερότητας ξένων λαών, δεν έδειχνε κανένα ενδιαφέρον για τους διωγμους που είχε υποστεί ο δικός μας λαός ή κινδυνεύαμε να υποστουμε πάλι εμεις οι ίδιοι σε μια εποχή έντασης των σχέσεών μας με το τουρκικό κράτος. Οσο περισσότερο διάβαζα βιβλία για την ιστορία των αρχων του αιωνα, τόσο περισσότερο καταλάβαινα την ομοιότητα της ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού με την ιστορία άλλων λαών που υπερασπιζόμουν για χρόνια. Οι Πόντιοι στην προσπάθεια αντίστασης στη συστηματική εξόντωσή τους από το νεοτουρκικό κράτος είχαν αναπτύξει, χωρίς καμιά βοήθεια από το ελληνικό κράτος, εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα. Αρχισα να σκέφτομαι ότι, αφού οι δικοί μου άνθρωποι είχαν μια τέτοια ιστορία, ίσως θα έπρεπε αντι να ασχολούμαι με τους Λατινοαμερικανούς, να ασχοληθώ με τους Ελληνες. Παράλληλα, δεν μπορούσα να εξηγήσω γιατί δεν ειχα πληροφορηθεί για την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού μέσα από το κρατικό σύστημα παιδείας και αναρωτιόμουν τι θα μπορούσα να κάνω τωρα εγώ σαν άτομο, ωστε να ενημερωθούν και άλλοι για την ιστορία των Ποντίων. Οι Αρμένιοι θυμουνται και θυμιζουν σ' όλο τον κόσμο τη γενοκτονία που υπέστησαν, εμείς δεν πρέπει να τη θυμόμαστε; Δεν γνωριζα τιποτα για τον οργανωμένο ποντιακό χώρο. Μόνος μου αποφάσισα να παρακολουθήσω το 1985 τις εργασιες του πρωτου παγκοσμιου συνεδρίου του ποντιακου ελληνισμού. Από τότε αρχισα να μετέχω σ' όλες τις συλλογικές εκδηλώσεις για την προβολή της ιστορίας. Προκάλεσα συζητήσεις, όπου ανακοινωσα τον προβληματισμό μου και είπα ότι και άλλοι, νέοι κυρίως Πόντιοι, είχαν τις ίδιες ανησυχίες. Σήμερα ο αριθμός των ατόμων, τουλαχιστον στον κυκλο των γνωστών μου, που θέλουν να γνωρίσουν καλυτερα και να προβάλλουν την ιστορία μ' αυτή την οπτική είναι πολυ μεγαλυτερος από ό,τι τρία, τέσσερα χρόνια πριν."

Η ποντιακή ταυτότητα δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως πολιτισμική ιδιαιτερότητα αλλά και ως σύνδεση με ιστορικό

παρελθόν, καθοριστικό για τη σημερινή υπόσταση των μελών της ομάδας. Παρουσιάζεται δηλαδή το παράδοξο, άτομα που δεν διαφέρουν από τον υπόλοιπο ελληνισμό στο οικονομικό, εκπαιδευτικό και πολιτισμικό επίπεδο (με την έννοια του μη ευδιάκριτου της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας και της ευρείας αποδοχής της λαϊκής παράδοσης) να δηλώνουν ότι τα ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν πριν εξήντα με εβδομήντα χρόνια σ' ένα τόπο από τον οποίο δεν έχουν προσωπικά βιώματα ειναι καθοριστικά για τη συγχρονη υπόστασή τους. Εκφράστηκαν αιτήματα προς το κράτος για υποστήριξη της ιστορικής και πολιτισμικής ποντιακής ιδιαιτερότητας. Επανειλημμένα διατυπώθηκε η θέση, ότι αν το ελληνικό κράτος λειτουργουσε συμφωνα με τον εθνικό του ρόλο, έδειχνε δηλαδή την ίδια αγάπη για το μικρασιατικό ελληνισμό όπως για τον παλαιοελλαδικό, θα είχε φροντισει δεκαετίες πριν για ό,τι σήμερα διατυπώνεται με μορφή αιτημάτων, για γνωστοποίηση και προβολή της ιστορίας και του πολιτισμου.

Αριθμός ερωτωμένων χαρακτήρισε την προσωπική αναζήτηση για το ιστορικό παρελθόν ως "επαναποντιοποίηση". Τα άτομα αυτά τόνισαν το ότι οι γονεις τους δεν δήλωναν την καταγωγή ούτε τηρούσαν κάποια ποντιακά έθιμα, τα αδέρφια τους δεν δηλώνουν ότι ειναι Πόντιοι, και μόνο οι ίδιοι απέκτησαν μέσω συναναστροφών με άλλους Πόντιους και έπειτα από μελέτη της ιστορίας συναίσθημα υπερηφάνειας για την καταγωγή, την οποία τώρα επιθυμούν να διατηρήσουν και να μεταδώσουν στα παιδιά τους. Την ίδια εποχή, ο όρος "επαναποντιοποίηση" παρουσιαζόταν σε ορισμένα ποντιακά έντυπα και εφημερίδες και είχε αρχίσει να προωθείται λίγα χρόνια πριν από την ιδεολογία συγκεκριμένων συλλόγων, οι οποίοι μιλούσαν για "στροφή της νεολαίας προς τα ποντιακά". Πρέπει να τονιστεί ότι στην παρούσα έρευνα, κανείς από τους ερωτώμενους, συμπεριλαμβανομένων και όσων μιλουσαν για "επαναποντιοποίηση", δεν είχε στερηθεί από την οικογένεια το ερέθισμα, ωστε να εκδηλωσει αργότερα προσωπικό ενδιαφέρον για τον ποντιακό ελληνισμό. Η ταυτότητα σ' όλες τις περιπτώσεις εκδηλώθηκε από μέλη οικογενειών στα οποία αν όχι η δεύτερη γενιά, η πρώτη τουλάχιστον φρόντισε να μεταδώσει στα εγγόνια στοιχεία ιστορίας και οικογενειακές στιγμές που χαρακτηρίζονταν από τα ποντιακά πολιτισμικά πρότυπα. Η οικογένεια παραμένει ο καθοριστικός παράγοντας διάσωσης και διάδοσης της ταυτότητας και στην τρίτη γενιά. Επίσης, αυτή η "επαναποντιοποίηση" σε περιορισμένο αριθμό περιπτώσεων οφείλεται σε προτροπή κάποιου συγγενή να συναναστραφεί ο ερωτώμενος με άλλους Πόντιους και να γνωρίσει ποντιακους κοινωνικους χώρους, όπως παραδείγματος χάρη ποντιακά κέντρα διασκέδασης και ποντιακους συλλόγους. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και σε περιπτώσεις δεύτερης γενιάς, η οποία προσπαθούσε να κρύψει την ποντιακή καταγωγή, τα παιδιά μπορουσαν να αντλήσουν πληροφορίες για τον πολιτισμό και την ιστορία από τον παππού ή τη γιαγιά.

Η Εκπαίδευση

Οι μεταβλητές του επαγγέλματος και του εισοδήματος δεν αποτελουν παράγοντες διαφοροποίησης των απαντήσεων στο σχετικό ερωτημα για τη σημασία της δήλωσης "ειμαι Πόντιος/-α". Αντιθέτως, η μεταβλητή της εκπαίδευσης διαφοροποιεί τις απαντήσεις, αλλά δεν αποτελεί εξίσου σημαντικό παράγοντα διαφοροποίησης των απαντήσεων

όσο στη δευτερη γενιά. Ειδικότερα, στην τρίτη γενιά όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο πιθανότερο είναι για το άτομο να αναρωτηθεί και να προσπαθήσει να γνωρίσει με δική του πρωτοβουλία την ιστορια του ποντιακου ελληνισμού. Οταν όμως ερωτήματα για τη σύνδεση με το ιστορικό παρελθόν τίθενται στις ομάδες συνομιλήκων, φίλων, μελών του ποντιακου συλλόγου, ακόμη και άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο αποφασίζουν να γίνουν συνδρομητές σε ποντιακά περιοδικά και εφημερίδες, να διαβάσουν ιστορικά βιβλία, να παρακολουθήσουν εκδηλώσεις για την ποντιακή ιστορία και τελικώς να συνδράμουν για τη γνωστοποίησή της στην ευρύτερη κοινωνια. Οπως επανειλημμένα δήλωσαν μέλη ποντιακών συλλόγων με εκπαιδευτικό επίπεδο μέχρι και απολυτήριο Λυκείου:

"Εγινα μέλος του συλλόγου για να συναντώ άλλους Πόντιους και για να μάθω όλους τους χορούς. Στο σύλλογο γίνονταν συζητήσεις και για θέματα τα οποία αγνοούσα, όπως οι διαφορετικοί διωγμοί κατά περιοχή του Πόντου, η ανταλλάξιμη περιουσία και αλλα. Από τότε άρχισα να διαβάζω ποντιακές εφημερίδες, περιοδικά και βιβλία για την ιστορία μας. Πρώτα διάβαζα μόνο ό,τι υπήρχε στο σύλλογο. Τώρα αγοράζω και εγώ κάποια από τα ποντιακά έντυπα, γιατί τώρα ενδιαφέρομαι για ο,τιδήποτε ποντιακό. Μέχρι πριν λίγα χρόνια ενδιαφερόμουν μόνο για τους χορούς."

Ο Ποντιακός Σύλλογος

Στην περιοχή της πρωτεύουσας η τρίτη γενιά πλαισιώνει τους συλλόγους που ιδρυσαν η πρωτη και η δευτερη γενιά ή ιδρύει δικούς της κυριως τις δεκαετιες του 1970 και του 1980. Τις δεκαετίες αυτές οι συλλογοι της πρώτης και της δεύτερης γενιάς στοχεύουν κυρίως στη διάσωση, διάδοση και προβολή πολιτισμικών στοιχειων του ποντιακου ελληνισμού.[1] Οι συλλογοι των οποίων η πλειονότητα των μελών είναι τρίτη γενιά κατηγοριοποιουνται σε συλλόγους με παρόμοιους σκοπούς και σε συλλόγους για τους οποίους η ισχυροποίηση της ιστορικής μνήμης και η γνωστοποιηση των ιστορικών γεγονότων των αρχών του αιώνα στο Μικρασιατικό Πόντο αποτελουν εξίσου σημαντικους σκοπούς. Παρουσιάζεται δηλαδή η ανάγκη της ποντιακής νεολαίας να δημιουργήσει νέες μορφές προωθησης της ποντιακής ταυτότητας. Οι δηλώσεις που ακολουθούν ειναι αντιπροσωπευτικές των λόγων πλαισίωσης και του τρόπου ισχυροποίησης της ταυτότητας μέσω της πλαισίωσης του συλλόγου.

Ειδικότερα, η πρώτη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική των συνθηκών πλαισίωσης του ποντιακου συλλόγου από παιδιά των οποίων οι γονεις δεν ειχαν σχέση με συλλόγους, η δεύτερη είναι αντιπροσωπευτική παιδιών που πλαισίωσαν από την παιδική τους ηλικία το σύλλογο, η τρίτη αφορά τους εσωτερικούς μετανάστες και η τέταρτη τα μέλη συλλόγων τρίτης γενιάς.

---

1. Οι περισσότεροι συλλογοι που ιδρυθηκαν από την πρώτη γενιά την προπολεμική περιοδο, τροποποιησαν τα καταστατικά τους τις δεκαετιες του 1950, του 1960 και του 1970 με αποτέλεσμα στα τέλη της δεκαετιας του 1980 που πραγματοποιήθηκε η παρουσα έρευνα οι σκοποί τους να ειναι παρόμοιοι με τους σκοπους των συλλόγων που ιδρυσε η δευτερη γενιά.

"Στο σχολείο που πήγαινα δεν υπήρχαν άλλα παιδιά Ποντίων. Εχω παραδοσιακό ποντιακό όνομα και οι δάσκαλοι και αργότερα οι καθηγητές με ρωτούσαν για την προέλευση του ονόματος. Απαντούσα ότι είναι ποντιακό. Τα μισά παιδιά όταν το άκουγαν αυτό, γελούσαν. Αυτή η συμπεριφορά στο Γυμνάσιο άρχισε να με ενοχλεί και σταμάτησα να δηλώνω την ποντιακή καταγωγή του ονόματος, έλεγα ότι δεν γνώριζα την προέλευσή του. Από την οικογένεια, η γιαγιά, η οποία έμενε κοντά στο σπίτι μας, μιλούσε ποντιακά, τραγουδούσε ποντιακα τραγουδια και ετοίμαζε ποντιακά φαγητά. Κανένα άλλο μέλος της οικογένειας δεν εκδήλωνε, ουτε το απασχολούσε η ποντιακή ιδιαιτερότητα. Οταν ήμουν δεκαεννιά χρονών, μετά από προτροπή της θείας μου ήρθα να δω τον χωρο του ποντιακου συλλόγου της περιοχής. Γνώρισα παιδιά της ηλικίας μου, τα οποία μετείχαν στο χορευτικό και θεατρικό τμημα. Γνώρισα ανθρωπους του ποντιακού θεάτρου και γενικά εντυπωσιάστηκα με τον ιδιαίτερο πολιτισμό. Αισθάνθηκα πολύ όμορφα και άρχισα από τότε να νοιώθω την ανάγκη να συμμετέχω στις δραστηριότητες. Την κόρη μου την φέρνω από μωρό σχεδόν στο συλλογο για να μάθει τους χορους, πράγμα που δεν έκαναν μ' εμένα οι γονείς μου."

"Ο πατέρας μου ήταν και είναι μέλος του ποντιακού συλλόγου της περιοχής. Εκεί έμαθα όταν ήμουν μικρή τους χορούς. Την παραμονή των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς τα παιδιά του συλλόγου φορουσαμε ποντιακές στολές και πηγαίναμε στα σπίτια των Ποντίων της περιοχής, ή φίλων των γονιών μας, που ήταν ντόπιοι. Εκεί με τη συνοδεία της λυρας λέγαμε τα ποντιακά κάλαντα. Αργότερα, όταν μεγάλωσα συνέχισα να πηγαίνω στο σύλλογο, ο οποίος έχει κυρίως πολιτιστική δραστηριότητα. Τα τελευταία χρόνια εμείς οι νέοι ενδιαφερόμαστε όλο και περισσότερο για την ιστορία. Το ενδιαφέρον αυτό ενισχύεται από τις σχέσεις που έχουμε σαν άτομα και με κάποιο άλλο συλλογο, ο οποίος κάνει πολλές εκδηλώσεις για την ιστορια του ποντιακού ελληνισμού."

"Γεννήθηκα και μεγάλωσα σε ποντιακό χωριό. Στην Αθήνα ήρθα σε ηλικια δεκαεννιά χρονων. Μόλις είδα ότι στην περιοχή υπάρχει ποντιακός συλλογος, γράφτηκα αμέσως για να μπορω να είμαι ανάμεσα σε Πόντιους, να χορεύω ποντιακά, να νοιώθω ότι μπορώ να συνεχισω κάτι από τον τρόπο ζωής μου στο χωριό."

"Ημουν μέλος ποντιακου συλλόγου, γιατί είχα αγάπη για τα ποντιακά. Μου άρεσαν η ποντιακή μουσική, οι χοροι, το θέατρο, αλλά πιο πολυ μ' ενδιέφερε η ιστορία. Με συγκινουσαν οι συζητήσεις που έθεταν θέμα διεκδίκησης της αναγνώρισης της γενοκτονιας των δικών μας. Στον ποντιακό σύλλογο που ήμουν μέλος μπορουσα να εργαστώ για την προβολή του ποντιακού μόνο μέσα σε τμήμα χορών ή θεάτρου. Τμήμα ιστορίας δεν υπήρχε. Γι' αυτό έφυγα από το συγκεκριμένο σύλλογο και ίδρυσα μαζί με άλλους, κυριως νέους σε ηλικία Πόντιους, σύλλογο, ο οποίος χωρίς να παραβλέπει την ικανοποίηση της ανάγκης διάσωσης των πολιτισμικών στοιχείων, στοχεύει κυρίως στη γνωστοποίηση μέσω διαφόρων εκδηλώσεων της ποντιακής ιστορίας, τόσο στους Πόντιους όσο και στην ευρύτερη ελληνικη κοινωνία. Πολλά άτομα γίνονται μέλη του συλλόγου μας έχοντας ποντιακή ταυτότητα αποκλειστικά πολιτισμική. Με την ιστορική ενημέρωση και τις συζητήσεις για τα συγχρονα προβλήματα

του ποντιακού ελληνισμού, όπως αυτό του κινδύνου απώλειας της ιστορικής μας μνήμης, η ταυτότητά τους γίνεται διεκδικητική. Με τις εκδηλώσεις που κάνουμε σε ανοικτούς χώρους, όπου υπάρχει φωτογραφική έκθεση για την πορεία του ποντιακού ελληνισμού από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, ενημερώνονται μέλη πολιτιστικών συλλόγων ή άτομα που δεν είχαν ασχοληθεί μέχρι τώρα με την ποντιακή καταγωγή τους. Έρχονται στο σύλλογο, μιλάμε και πολλοί απ' αυτούς έχουν γίνει μέλη, γιατί καταλαβαίνουν ότι πρέπει να διεκδικήσουμε την ελληνική κρατική και κοινωνική βοήθεια για τη διατήρηση της ιστορικής μας μνήμης."

Τις ίδιες δεκαετίες ιδρύονται και σύλλογοι Ποντίων από τη Σοβιετική Ένωση, των οποίων οι κύριοι σκοποί αφορούν την προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων ένταξης. Οι σύλλογοι αυτοί πλαισιώνονται σχεδόν αποκλειστικά από Πόντιους από τη Σοβιετική Ένωση, αλλά και μόνο η ύπαρξή τους οδηγεί σε ερωτήματα σχετικά με την ιστορική σύνδεση των δύο κατηγοριών του ποντιακού ελληνισμού.

Το 1986 ιδρύεται "με πρωτοβουλία Ποντίων της τρίτης γενιάς", ένας συλλογος που πλαισιωνεται τόσο από άτομα τρίτης γενιάς, όσο και από Πόντιους μετανάστες πρώτης γενιάς από τη Σ.Ε. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι χαρακτηριστικές της ισχυροποίησης της ταυτότητας της τρίτης γενιάς μέσω της αλληλεπίδρασης των δύο κατηγοριων. Η πρώτη γενιά είναι φορέας πολιτισμικών προτύπων, όπως για παράδειγμα η ποντιακή διάλεκτος.[1] Η συναναστροφή με την τριτη γενιά βοηθά την τελευταια στην προσπάθεια εκμάθησης της γλωσσας. Ταυτόχρονα η τρίτη γενια ενημερώνει τους μετανάστες για την ιστορική τους συνδεση με το Μικρασιατικό Πόντο. Όλοι οι ερωτωμενοι, μέλη της τρίτης γενιας του συγκεκριμένου συλλόγου, έκαναν δηλώσεις παρόμοιες με την ακόλουθη:

"Στις πρώτες συγκεντρώσεις μας φάνηκε καθαρά ότι τα παιδιά από τη Σοβιετική Ένωση είχαν μια ρωσοποντιακή, θα μπορουσαμε να πούμε, ταυτότητα. Αισθάνονται Έλληνες που ήρθαν από ένα τελείως διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό συστημα, ταλαιπωρήθηκαν για χρόνια και τωρα θέλουν να διεκδικήσουν από το ελληνικό κράτος επιλυση κάποιων χρόνιων προβλημάτων των οικογενειών τους, όπως παραδειγματος χάρη η μεταφορά των συντάξεών τους από τη Σοβιετική Ένωση. Επίσης θέλουν οι νέοι μετανάστες να βοηθούνται ώστε να μην αντιμετωπίσουν τα ίδια προβλήματα που αντιμετώπισαν οι μετανάστες τις δεκαετίες του 1960 και του 1970. Εμείς τους πρωτοενημερώσαμε για την ιστορία μας. Τους δείξαμε τη σύνδεσή τους με τους διωγμους των δικών μας. Αρχισαν να αισθάνονται ότι οι δικές μας διεκδικήσεις για προβολή της ιστορίας και για αναγνώριση της γενοκτονίας του ποντιακού ελληνισμού τους αφορούν, είναι εξισου σημαντικές με τις δικές τους."

Από αριθμό ερωτωμένων, μελών του ίδιου συλλόγου, έγιναν δηλωσεις παρόμοιες με την ακόλουθη, οι οποίες αφορούν τη δυσκολία

---

1. Μέχρι το 1989, τους συλλόγους πλαισιωνουν κυριως Πόντιοι που ηρθαν πριν το τελευταίο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα. Η συντριπτική πλειονότητα των ατόμων αυτων ειναι μετανάστες από την κεντρική Ασία, οι οποιοι μιλουν ποντιακα.

χάραξης κοινής ιδεολογίας και δράσης από την τριτη και την πρώτη γενιά μεταναστων:

"Η ταυτότητα η δική μας είναι διαφορετική από την ταυτότητα των Ποντίων από τη Σοβιετική Ενωση. Προσπαθούμε να διαμορφώσουμε κοινή πορεια δράσης, βασισμένη στα κοινά αιτήματα, αλλά ενώ εμείς βιώνουμε την ανάγκη διατήρησης της ιδιαιτερότητάς μας, εκείνοι μολονότι βιώνουν την παράδοση, μπορούν παραδειγματος χάρη να μιλουν ποντιακά, έχουν κατά ένα παράδοξο τρόπο ταυτόχρονα με την επιθυμία διατήρησης της ιδιαιτερότητας, την επιθυμία αφομοίωσης. Βέβαια, όσοι είναι χρόνια εδώ, έχουν σπουδάσει εδω και έχουν λύσει το οικονομικό πρόβλημα, δεν εκδηλώνουν επιθυμια αφομοίωσης, αλλά με τους πρόσφατα εγκαιεστημένους, η διαμόρφωση κοινής ιδεολογίας και δράσης είναι δύσκολη."

Ισως να οφείλεται στο λόγο της παραπάνω δήλωσης το ότι ο συγκεκριμένος σύλλογος δεν μπόρεσε να διατηρήσει την αριθμητική του ισορροπία μεταξυ τριτης και πρωτης γενιάς. Εξη χρόνια μετά την ίδρυσή του, το 1992, χαρακτηρίζεται ως σύλλογος Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση, ο οποιος έχει και μέλη άτομα τριτης γενιας. Ισως όμως το γεγονός να είναι τυχαίο και να οφείλεται στο μεγάλο πληθυσμιακό μέγεθος των νεοφερμένων, όπως αυτό αυξήθηκε λόγω του τελευταίου μεγάλου μεταναστευτικού κύματος από το 1988 μέχρι σήμερα, στο δήμο όπου λειτουργεί ο σύλλογος. Μελλοντική έρευνα, η οποία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1990, θα μπορουσε να παρουσιάσει αν η συνεργασία τρίτης και τέταρτης γενιάς με τους πρώτης γενιάς μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση θα είναι ή όχι η κρατούσα άποψη για την οργανωμένη μορφή προώθησης της ποντιακής ταυτότητας.

Στον ίδιο σύλλογο, τα προβλήματα κοινωνικής ένταξης των μεταναστών πρώτης γενιάς λειτουργούν ως παράγοντες συσπείρωσης της ομάδας. Εκφράζονται αιτήματα για την επίλυση των προβλημάτων, τα οποια ωθούν προς μορφές δράσης, στις οποίες συμμετέχει η τριτη γενια. Η ταυτότητα δεν θεωρείται δεδομένη. Η ομάδα διαμέσου της δράσης συμμετέχει στη διαμόρφωσή της. Οπως επανειλημμένα δηλώθηκε:

"Οι Πόντιοι από τη Σοβιετική Ενωση είναι ένας πληθυσμός, ο οποίος δεν έχει αποκατασταθεί ακόμη. Υπάρχουν σοβαρά οικονομικά και κοινωνικά προοβλήματα, τα οποία προσπαθούμε μαζί τους να επιλύσουμε. Τα προβληματα αυτα τα θεωρουμε δικά μας, γιατί και εμείς είμαστε Πόντιοι. Το ότι είμαστε άλλη κατηγορια Ποντίων δεν εχει σημασία. Το ποντιακό ζήτημα δεν ειναι μόνο διεκδικήσεις για την προβολή της ιστορίας μας. Είναι και οι διεκδικήσεις για την κρατική βοήθεια στην προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων των νεοφερμένων από τη Σοβιετική Ενωση. Και όχι μόνο αυτό. Υπάρχουν πατριδες εκτός του ελληνικού κράτους, οι οποίες δεν πρέπει να χαθούν. Στο σημερινό σοβιετικό βόρειο Πόντο ζουν Πόντιοι. Το ελληνικό κράτος πρέπει από τώρα να ενδιαφερθεί ώστε να θέλουν να παραμείνουν εκει και να μην αναγκαστουν να μεταναστεύσουν μαζικά. Εμείς, και εννοώ η δεύτερη, η τριτη, η τέταρτη γενιά, πρέπει να κάνουμε το κράτος μας να δει αυτή την αναγκαιότητα."

Το Ιστορικό Πλαίσιο

Παρά το ότι ειναι ευκρινές ότι η οικογένεια είναι ο καθοριστικός παράγοντας διάσωσης της ταυτότητας και η εκπαίδευση, ο ποντιακός συλλογος κ.α. ειναι παράγοντες ισχυροποίησής της, παραμένει το ερωτημα, τι ευνοεί την αναζήτηση του ιστορικου παρελθόντος τη δεκαετία του 1980; Οπωσδήποτε η αναζήτηση και γνωστοποίηση στην ευρυτερη κοινωνία της ιδιαιτερης ιστορίας αποτελει μορφή δράσης, η οποια παρέχει στα άτομα συναίσθημα ικανοποίησης και προσωπικής αξίας, όπως έχει ήδη παρουσιαστεί. Παράλληλα, καθώς ο ιδιαίτερος πολιτισμός φθίνει και η πρώτη γενιά χάνεται, η τρίτη γενιά αισθάνεται ότι αν χαθεί η ιστορική μνήμη, κινδυνεύει η ίδια η υπόσταση του ποντιακού ελληνισμού. Οπως ήδη έχει παρουσιαστεί, η πρώτη γενιά έχει μεταδώσει στην τρίτη το συναίσθημα ανάγκης και ευθυνης για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Το ότι όμως τη συγκεκριμένη δεκαετία παρουσιάζεται αυτή η αναπροσαρμογή της ταυτότητας δεν θα πρέπει να αποδοθεί μόνο στο ότι η πλειονότητα της πρώτης γενιάς δεν ζει πια. Θα πρέπει να αποδοθεί κυριως στο ιστορικό πλαίσιο, το οποίο χαρακτηρίζεται από ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και από τη σχέση της ομάδας με τους Πόντιους μετανάστες από τη Σοβιετική Ενωση. Οσον αφορά το πρώτο, τόσο η πολιτική εξουσία όσο και η κοινωνία μετά την τουρκική εισβολή και κατοχή του 40% της ανεξάρτητης Κυπριακής δημοκρατίας το 1974 είναι δύσπιστες ως προς την ελληνοτουρκική φιλία. Το συμφωνο φιλίας και συνεργασίας μεταξυ του ελληνικού και του τουρκικού κράτους του 1930 έχει χάσει την αξιοπιστία του. Οι κατά καιρους προσπάθειες τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 για ουσιαστική επιλυση των διαφορών αποτυγχάνουν. Σ' αυτό το ιστορικό πλαίσιο υποστηρίζονται ενέργειες, όπως οι εκδηλώσεις συλλογικών φορέων στις οποίες παρουσιάζεται η πολιτική του τουρκικού κράτους των αρχών του αιώνα και οι μετέπειτα ενέργειες του τουρκικού κράτους εις βάρος του ελληνισμού. Σχεδόν όλα τα μέλη της τρίτης γενιάς έδωσαν απαντήσεις παρόμοιες με την ακόλουθη:

"Η γνώση της ιστορίας μου έδωσε ένα πρόσθετο συναίσθημα υπερηφάνειας. Μπορούσα να εξηγήσω στους άλλους ποιοί είμαστε, όχι μόνο αναφέροντας τη διαφορετική μουσική και τους χορούς. Οι άλλοι Ελληνες εντυπωσιάζονταν μ' αυτά που άκουγαν. Γενικά σήμερα υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον για ο,τιδήποτε αφορά τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Η ιστορική μας πορεία σε μια εποχή επικίνδυνη για τα εθνικά μας θέματα προκαλεί το συναίσθημα της ανάγκης συσπείρωσης όλων μας. Στις ανοικτές εκδηλώσεις για την ιστορία μας σε πλατείες και σε θέατρα, έρχονται Ελληνες που δεν είναι Πόντιοι, οι οποίοι θέλουν να ενημερωθούν. Ακόμη και το κράτος, το οποίο μόλις πρόσφατα, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, άρχισε να παρέχει σ' όλους τους Ελληνες κάποιες πληροφορίες για την ιστορία του ποντιακου ελληνισμού μέσω των σχολικών βιβλίων, δείχνει τελευταία το ενδιαφέρον του για την προώθηση παρόμοιων εκδηλώσεων. Παράδειγμα είναι η έναρξη των παγκόσμιων συνεδριων μας από τον πρωθυπουργό."

Τα μετά το 1965 μεταναστευτικά κύματα Ποντίων από τη Σοβιετική Ενωση δηλωνουν την υπαρξη τμήματος της ομάδας, που συνεχίζει να καταφευγει στο ελληνικό κράτος. Το 1989, που πραγματοποιήθηκε η εμπειρική έρευνα, ο ελλαδικός ποντιακός

ελληνισμός μόλις είχε αρχίσει να αναζητά την ιστορική σύνδεση και να αναρωτιέται για το "πόσοι είναι;" και "πόσοι από αυτούς κατάγονται από άτομα που κατέφυγαν στη Σ.Ε. από τον Ιστορικό Πόντο την εποχή των διωγμών;" Την τριετία που ακολούθησε, το ιστορικό πλαίσιο χαρακτηρίστηκε από την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την έξαρση του εθνισμού στα Βαλκάνια. Η ερευνήτρια συνέχισε να παρακολουθεί τις συλλογικές εκδηλώσεις του ποντιακού ελληνισμού και μετά τη λήξη της εμπειρικής έρευνας. Μετά το 1991 άρχισε να γίνεται εμφανές αυτό που μόλις διακρινόταν δύο χρόνια πριν: Δηλαδή, όπως άρχισαν να δηλώνουν άτομα τρίτης γενιάς για το μεγάλο μετά το 1988 μεταναστευτικό κύμα από την πρώην Σ.Ε., "ο ερχομός των μεταναστών διατηρεί ανοικτό το Μικρασιατικό". Η ιστορική και πολιτισμική σύνδεση των Ποντίων του ελληνικού κράτους με Πόντιους μετανάστες πρώτης γενιάς οι οποίοι προέρχονται από γεωγραφικό χώρο που είναι η φυσική γεωγραφική προέκταση του Ιστορικού Πόντου --ακόμη και στην περίπτωση των μεταναστών από την κεντρική Ασία οι οικογένειες κατάγονται από τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας-- παρέχει σύνδεση με νέο υπαρκτό γεωγραφικό χώρο αναφοράς και ταυτόχρονα θυμίζει το δεσμό με τον Ιστορικό Πόντο.

Ίσως η ιδιαιτερότητα του ποντιακού ελληνισμού, σε σχέση με τις άλλες ελληνικές ομάδες προσφύγων των αρχών του αιώνα, να συνίσταται στο ότι παρά το ό,τι ήταν πιστευτό, ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς δεν είχε χαθεί ολοκληρωτικά. Τα μεγάλα μεταναστευτικά κύματα από την πρώην Σ.Ε. του 1939, του 1965 και του 1988, το οποίο συνεχίζεται μέχρι σήμερα, κρατούν ζωντανή την ανάμνηση του Ιστορικού Πόντου, και παράλληλα πλαισιώνουν τον ελλαδικό ποντιακό ελληνισμό με πληθυσμό-φορέα του ιδιαίτερου πολιτισμού, όπως αυτός έχει εξελιχθεί από συμπαγείς πληθυσμιακά ομάδες σε υπαρκτούς γεωγραφικούς χώρους αναφοράς. Πρέπει να τονιστεί ότι οι μετανάστες από την πρωην Σοβιετική Ενωση αποτελούν ανομοιογενή πληθυσμό. Η συλλογική ταυτότητα διαμορφώνεται από τη σχέση της ομάδας με τον κοινωνικό περίγυρο και στην προκειμένη περίπτωση ο κοινωνικός περίγυρος είναι πολύ διαφορετικός στα παράλια της Μαύρης θάλασας απ' ό,τι στην κεντρική Ασια. Τμήμα του μεταναστευτικού πληθυσμού, και ειδικότερα οι μετανάσιες της περιόδου 1965-1987, δεν γνωρίζει, όπως παρουσιάζεται στο Κεφάλαιο ΙΧ, σε σημαντικό ποσοστό του την ιστορική συνδεση με το Μικρασιατικό Πόντο. Στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων αυτων στην Ελλάδα συμβάλλουν αποφασιστικά δυο παράγοντες: η δημιουργία βαθύτερης ιστορικής συνείδησης, που τους συνδέει με τους υπόλοιπους Πόντιους του ελλαδικού χωρου και οι αλλαγές που συνεπάγεται η μετανάστευση. Ταυτόχρονα, ο ιδιος πληθυσμός ειναι φορέας ποντιακών πολιτισμικών προτυπων. Οι γάμοι με μέλη της τρίτης γενιάς είναι συνηθισμένο φαινόμενο σε περιοχές, οι οποίες παρουσιάζουν σημαντική πληθυσμιακή συγκέντρωση νέων μεταναστών, όπως παραδείγματος χάρη οι δήμοι των Αχαρνών και της Καλλιθέας. Τα άτομα τρίτης γενιάς μαθαίνουν με τη βοήθεια των συζύγων τους να μιλούν ποντιακά και στη συνέχεια προσπαθούν να μεταδώσουν την ικανότητα επικοινωνίας στα ποντιακά και στα παιδιά τους. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Έχω παντρευτει Πόντια από τη Σοβιετική Ενωση. Εγώ δεν γνώριζα τα ποντιακά. Οι γονείς μου δεν μιλούσαν ποντιακά στο

οπιτι. Η γυναίκα μου ήρθε στην Ελλάδα με τους γονείς της το 1965. Μόνο ποντιακά μιλούσαν. Κοντά τους τα έμαθα κι εγω. Νοιώθω πολυ τυχερός που τα παιδιά μου μεγαλώνουν με τη βοήθεια της πεθεράς μου και μαθαίνουν κι αυτά να επικοινωνουν στα ποντιακά."

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσες θα ήσαν δύο μελλοντικές έρευνες που θα μπορουσαν να διεξαχθουν στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η πρώτη θα μπορούσε, θέτοντας στους ίδιους ερωτώμενους δεύτερης και τριτης γενιάς τα ιδια σχετικά με την ποντιακή ταυτότητα ερωτήματα, να αναλύσει μετά από μια περίοδο ιστορικών αλλαγών καθοριστικών για το μέλλον της Ευρώπης, την επίδραση της ιστορικής αλλαγής στη μετεξέλιξη της ταυτότητας. Η δεύτερη θα μπορούσε να εξετάσει τις συνέπειες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης της ποντιακής ελλαδικής νεολαίας (τριτη και τέταρτη γενιά) με τους Πόντιους από την πρώην Σοβιετική Ενωση, σε μια εποχή όπου θα υπάρχει σημαντικά μεγαλύτερο απο το 1989 πληθυσμιακό μέγεθος και σύνθεση του μεταναστευτικου πληθυσμου από περισσότερες δημοκρατιες της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ.

Τοπική και Εθνοτοπική Ταυτότητα

Η τρίτη γενιά έρχεται στην Αθήνα μαζί με την οικογένειά της τη δεκαετία του 1960, γιατί οι γονείς αναζητούν καλύτερες συνθήκες απασχόλησης ή για πολιτικούς λόγους. Την εποχή αυτή το καθεστώς ειναι δικτατορικό και η οικογένεια επιθυμεί να εγκατασταθεί σε μια μεγάλη πόλη, όπου οι άλλοι δεν θα γνωρίζουν τις πολιτικές της πεποιθήσεις. Ατομα τρίτης γενιάς μεταναστεύουν μόνα τους στην περιοχή της πρωτεύουσας τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 για λόγους σπουδων ή εκπλήρωσης των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων, και στη συνέχεια αποφασίζουν να εγκατασταθουν μόνιμα στην περιοχη.

Στη γενιά αυτή παρατηρείται συνυπαρξη τοπικής και εθνοτοπικής ιδιότητας στην ατομική ταυτότητα. Ιδιαίτερη πατρίδα θεωρείται ο τόπος όπου το άτομο γεννήθηκε και μεγάλωσε. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Είμαι Πόντια από τις Σέρρες. Πάντα αυτό δηλώνω γιατί η πόλη που γεννήθηκα και μεγάλωσα είναι σημαντική για μένα. Επιπλέον, πιστεύω ότι οι Πόντιοι της γενιάς μου που μεγάλωσαν στη Μακεδονία ειναι πιο ευνοημένοι σχετικά με τη διατήρηση κάποιων ποντιακών στοιχείων, απ' ό,τι οι Πόντιοι που μεγάλωσαν στην Αθήνα."

Στους αμιγως ποντιακους χωρους τοπική και εθνοτοπική ιδιότητα ταυτίζονται. Οπως επανειλημμένα δηλώθηκε:

"Πάντα δήλωνα Πόντιος. Μεγάλωσα σε ποντιακό χωριό. Για μένα το χωριό ήταν κομμάτι του Πόντου, κι ας μην ήταν στον Πόντο. Ο ποντιακός τρόπος ζωής καθόριζε το ποιός αισθανόμουν ότι είμαι, δεν το καθόριζε η περιοχή στην οποια γεννήθηκα. Αλλωστε το να δηλώνω για παράδειγμα Μακεδόνας, μου στερουσε την αίσθηση του ότι ανήκω στο ποντιακό στοιχειο, για το οποίο είμαι υπερήφανος. Οπωσδήποτε αν κάποιος μου ζητουσε να περιγράψω ποιος ακριβώς είμαι θα ανέφερα και το Μακεδόνας και το Ελληνας. Αλλά αυθόρμητα, όταν κάποιος με ρωτά τι είμαι δηλωνω Πόντιος."

Σε περιπτωση μετανάστευσης η εθνοτοπική ταυτότητα εμφανίζεται ισχυρότερη της τοπικής γιατί παρέχει το συναίσθημα ένταξης σε ομάδα στον τόπο όπου υπάρχει σημαντικός αριθμός Ποντίων, αλλά όχι σημαντικός αριθμός ατόμων από τον ίδιο τόπο γέννησης. Στην περίπτωση πολλαπλών, αλληλοεξαρτώμενων και σε αρμονία συνυπαρχόντων ταυτοτήτων στην ατομική υπόσταση, η προτίμηση προς κάποια από αυτές εξαρτάται από το βαθμό παροχής στο άτομο του συναισθήματος ότι τα άλλα μέλη της ομάδας είναι "δικοί του άνθρωποι" και λειτουργουν ως προστατευτικό περιβλημα της υπόστασής του. Το συναίσθημα ασφάλειας συνδέεται περισσότερο με τις μικρές ομάδες, όπως η οικογένεια, το κοινοτικό περιβάλλον κ.α. Στην περίπτωση όμως του εσωτερικου ή εξωτερικού μετανάστη, πρέπει να υπάρχει και πληθυσμιακό μέγεθος ικανό να εξασφαλίσει αυτό το συναίσθημα. Μπορουμε να υποθέσουμε ότι για τον παραπάνω λόγο ο μετανάστης επιλέγει την ένταξη σε μεγαλύτερες από την τοπική ομάδες, όπως η εθνοτοπική και η εθνική. Η επιλογή εξαρτάται και από τις ιστορικές συνθήκες, γιατί σε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα συμφέροντα η η ίδια η υπόσταση κάποιας από τις ομάδες ένταξης απειλειται, εκδηλώνεται δράση προς όφελος της ομάδας αυτής. Η δήλωση, που παρουσιάζεται παρακάτω είναι ενδεικτική. Αφορά άτομα τρίτης γενιάς που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε πόλεις της βόρειας Ελλάδας, τα οποία στις συνεντεύξεις τους το 1989 ειχαν αναφέρει την ποντιακή και ελληνική ιδιότητα ως σημαντικά στοιχεία της ατομικής τους ταυτότητας. Ενα από τα άτομα αυτά ειχε τοπική ταυτότητα. Τα υπόλοιπα είναι άτομα που μεγάλωσαν σε αμιγώς ποντιακά χωριά. Το 1989 θεωρούσαν ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερος δεσμός με άτομα που γεννήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας, "εκτός αν είναι Πόντιοι". Το 1992, εποχή αναταραχής στο βαλκανικό χώρο, έκαναν παρόμοιες με την ακόλουθη δήλωση:[1]

"Οι παππούδες μας και οι γονείς μας δημιουργησαν τη Μακεδονία που ξέρουμε σήμερα. Αναγέννησαν μια υποβαθμισμένη περιοχή. Αισθάνομαι Πόντιος αλλά με αφορά και το μέλλον της Μακεδονίας αφού οι δικοί μου έζησαν εδώ δύο γενιές και εγώ γεννήθηκα εδω."

Η Σχέση με την Περιβάλλουσα Κοινωνία σε Επίπεδο Οικονομικό, Πολιτισμικό και Ιδεολογικό

Η Σχέση στο Οικονομικό Επίπεδο

Η τρίτη γενιά γεννιέται και μεγαλώνει στην πλειονότητά της τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, εποχή στην οποία δεν υπάρχει πλέον συνδεση της ιδιότητας του περιθωριοποιημένου

---

1. Το 1992 στο πλαίσιο των εργασιών του τρίτου παγκοσμίου συνεδρίου του ποντιακου ελληνισμού, η ερευνήτρια συναντήθηκε με μέλη της τρίτης γενιάς, τα οποία της είχαν δώσει συνέντευξη το 1989. Τις δηλώσεις έκαναν τέσσερα άτομα, τα οποία ήσαν και οι μόνοι εσωτερικοί μετανάστες που είχσν γεννηθεί και μεγαλώσει σε χώρους της βόρειας Ελλάδας, οι οποίοι δεν ήσαν αμιγώς ποντιακοί.

πρόσφυγα με την υπόσταση του ατόμου που κατάγεται από τις πατρίδες της Ανατολής. Η ανοδική κοινωνική κινητικότητα της δεύτερης γενιάς έχει εξασφαλίσει στην τρίτη γενιά παρόμοιες συνθήκες ζωής με τα παιδιά των γηγενών. Παράλληλα, η αποδοχή της δεύτερης γενιάς από την ελλαδική κοινωνία παρέχει στα άτομα της τρίτης γενιάς ίσες ευκαιρίες για κατοχή θέσεων στο επαγγελματικό πεδίο.

Η Σχέση στο Πολιτισμικό Επίπεδο

Τα πολιτισμικά πρότυπα διατηρούνται στο βαθμό που μεταδόθηκαν. Εκδηλώνονται όχι μόνο επειδή αποτελούν στοιχεία της ατομικής υπόστασης, αλλά και για να επιβεβαιώσουν την ένταξη στην ομάδα. Εκδηλώνονται ως δράση, η οποία εκφράζει και ενισχύει το συναίσθημα θετικής ταύτισης με τα υπόλοιπα μέλη. Είναι χαρακτηριστικό, ότι άτομα τα οποία δεν μπορούν να επικοινωνήσουν στα ποντιακά όταν μιλούν με άλλους Πόντιους δίνουν το μήνυμα της καταγωγής παρεμβάλλοντας ποντιακές λέξεις στη συζήτηση.

Η Σχέση στο Ιδεολογικό Επίπεδο

Τις δεκαετίες που μεγαλώνει η τρίτη γενιά υπάρχει ευρεία αποδοχή κάθε προσπάθειας προβολής των τοπικών πολιτισμικών προτύπων στο πλαίσιο της διατήρησης του λαϊκού πολιτισμού. Η ταυτότητα μεταδίδεται μαζί μ' ένα συναίσθημα υπερηφάνειας για την καταγωγή και η εκδήλωσή της αποτελεί επιλογή του ατόμου.

Η ιστορική μνήμη έχει χαθεί για τμήμα της γενιάς αυτής, το οποίο όμως σε κάποια στιγμή της ζωής του αισθάνεται την ανάγκη κάλυψης του κενού της. Το ιστορικό παρελθόν αντιμετωπίζεται ως σημαντικός παράγοντας διαμόρφωσης της σημερινής υπόστασης της γενιάς. Αυτό είναι παράδοξο με την έννοια ότι οι συνέπειες της δυσμενούς μετανάστευσης των αρχών του αιώνα δεν καθόρισαν την πορεία ζωής των ατόμων που γεννήθηκαν μετά τη δεκαετία του 1940. Δεν υφίσταται προσφυγική ιδιότητα της ταυτότητας, η τρίτη γενιά δεν διαφέρει από την περιβάλλουσα κοινωνια σε οικονομικό, εκπαιδευτικό και πολιτισμικό (με την έννοια του διαφορετικού τρόπου ζωής) επιπεδο.

Στα τελη της δεκαετίας του 1980 η τριτη γενιά διαμορφώνει μια ιδεολογία "για το δικαίωμα στην ιδιαιτερότητα", η οποία στην προκειμένη περίπτωση είναι ιστορική και πολιτισμική ενδοεθνική διαφοροποίηση.

Πρέπει να τονιστεί ότι παρά το ότι τμήμα της τριτης γενιάς δεν γνωρίζει τίποτα περισσότερο από την ονομασία του τόπου γέννησης παππούδων και γιαγιάδων και έχει ασυνδετες χρονικά και τοπικά πληροφορίες για τους διωγμούς της οικογένειας, υπήρξε καθολική και ακριβής γνώση των δυσμενών συνθηκών εγκατάστασης και ενσωμάτωσης της πρώτης γενιάς στην ελλαδική κοινωνία. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πορεία της πρώτης γενιάς μέσα στο ελληνικό κράτος, οι δυσμενείς συνθήκες επιβίωσης στις καραντίνες και στις άθλιες προσφυγικές συνοικίες, οι ταπεινώσεις που ανάγκασαν ορισμένες οικογένειες να μεταναστεύσουν από την Πελοπόννησο, όπου είχαν την πρώτη εγκατάσταση, στη Μακεδονία, όπου "υπήρχαν δικοί μας" περιγράφησαν με παρόμοιο τρόπο από την τρίτη γενιά, όπως από την πρώτη. Το ερώτημα που ήταν αναπόφευκτο, αφορούσε το πόσο

θεωρούν ότι επηρέασε η προσφυγική ιδιότητα της οικογένειας την ατομική υπόσταση. Η απάντηση της συντριπτικής πλειονότητας ήταν αρνητική. Οι απαντήσεις όμως που δόθηκαν για να υποστηρίξουν την αρνητική απάντηση σε συνδυασμό με την τεράστια επιρροή που αναμφισβήτητα άσκησαν οι διηγήσεις της πρώτης γενιάς, παρουσιάζουν τη διαμόρφωση ταυτότητας, η οποία ακόμη και στην τρίτη γενιά καθορίζεται όχι μόνο από το ιστορικό παρελθόν και την πολιτισμική ιδιαιτερότητα, αλλά και από τις συνθήκες ένταξης των προηγουμένων γενιών στην περιβάλλουσα κοινωνία. Παρατίθενται τρεις αντιπροσωπευτικές δηλώσεις ατόμων που είπαν ότι δεν βίωσαν την προσφυγική ιδιότητα:

"Δεν μπορώ να πω πως νοιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους ντόπιους της περιοχής. Αισθάνομαι δεμένος με την Αθήνα, εδώ γεννήθηκα και μεγάλωσα, αλλά θυμάμαι ότι στα παιδικά μου χρόνια οι γονείς μου, και γενικότερα οι Πόντιοι, είχαν προβλήματα με τους ντόπιους κατοίκους της περιοχής, δεν υπήρχε φιλικό κλίμα. Με ενοχλεί το ότι οι δικοί μου αντιμετώπισαν δυσκολίες, η ελλαδική κοινωνία έπρεπε να είναι καλύτερη απέναντί μας. Σήμερα, η κοινωνία επιτρέπει τη διάδοση των ποντιακών ανεκδότων. Τα ανέκδοτα δεν με κάνουν να αισθάνομαι μειονεκτικά επειδή είμαι Πόντιος, αλλά με ενοχλούν γιατί τα θεωρώ κακή συμπεριφορά της ελληνικής κοινωνιας, της οποίας είμαι μέλος."

"Ποτέ δεν ένοιωσα σαν πρόσφυγας. Στο χωριό που μεγάλωσα κάποια παιδιά μας κορόιδευαν φωνάζοντάς μας "αουτηδες", αλλά εμεις είμαστε παιδιά, δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε την προσβλητική σημασία της λέξης, παρά το ότι νοιωθαμε πως ήταν κάτι το προσβλητικό και τσακωνόμαστε με όσους μας αποκαλούσαν έτσι. Οι τσακωμοί αυτοι ποτέ δεν με έκαναν να θέλω να κρύψω το ότι είμαι Πόντιος. Σήμερα, στο ίδιο χωριό μπορεί κάποιος να αποκαλέσει έναν Πόντιο "αούτη" γιατί έτσι έχει ακούσει ότι αποκαλούν τους Πόντιους. Η λέξη δεν έχει πλέον την προσβλητική σημασία που είχε, όταν ντόπιοι και πρόσφυγες είχαν να μοιραστούν τη γη και τις δουλειές."

"Από παιδί δήλωνα ότι είμαι Πόντιος. Γεννήθηκα στην Αθήνα από γονείς, οι οποίοι είχαν γεννηθεί και μεγαλώσει σε ποντιακό χωριό της Μακεδονίας. Η οικογένεια, οι φίλοι των γονιών μου, οι φίλοι μου χαίρονταν που ήταν Πόντιοι. Στο Γυμνάσιο ένας καθηγητής πρόσβαλε όλα τα παιδιά που είχαν επώνυμο σε -ίδης. Στενοχωρήθηκα πολύ. Αισθάνθηκα όπως θα πρέπει να αισθάνονταν οι πρόσφυγες. Ηταν η πρώτη φορά που ένοιωσα ότι είμαι διαφορετικός απ' αυτούς που ονομάζονται παλαιοελλαδίτες, ένοιωσα ότι εγώ ανήκω σ' αυτούς που προέρχονται από τους πρόσφυγες."

Ειναι αναμφισβήτητο ότι η τρίτη γενιά δε βίωσε καθεστώς περιθωριοποιησης, δε διαμόρφωσε ταυτότητα ως αποτέλεσμα της αντιδιαστολής της με την περιβάλλουσα κοινωνία. Αλλά ταυτόχρονα, όπως ήδη παρουσιαστηκε, οι συνέπειες της προσφυγικής ιδιότητας των προηγουμένων γενιών αποτελούν στοιχείο διαμόρφωσης της ταυτότητας ακόμη και στην τριτη γενιά. Τα ανέκδοτα που εμφανίζονται τη δεκαετία του 1980 και παρουσιάζουν τους Πόντιους αφελείς, ενοχλουν την πλειονότητα, χωρίς όμως να προκαλούν τάση απόκρυψης της ταυτότητας ή ισχυροποίησής της λόγω της

αντιδιαστολής με τον κοινωνικό περίγυρο, ο οποίος επιτρέπει τη διάδοση των συγκεκριμένων ανεκδότων. Οι ακόλουθες δύο δηλώσεις είναι αντιπροσωπευτικές των αιτίων ενόχλησης από τα "ποντιακά ανέκδοτα":

"Τα ανέκδοτα μ' ενοχλούν γιατί αυτοί οι οποίοι τα λένε θίγουν έναν πληθυσμό, για τον οποίο δεν γνωρίζουν τίποτα. Αν τον γνώριζαν δεν θα διασκέδαζαν μ' αυτά τα ανέκδοτα. Ενοχλούμαι επειδή είμαι Πόντια, αλλά πρέπει να πω ότι ενοχλούμαι το ίδιο για όλα τα κακόβουλα ανέκδοτα, τα οποία θίγουν και άλλες ομάδες ανθρώπων."

"Τα ανέκδοτα μ' εξοργίζουν. Οταν πρωτοεμφανίστηκαν δεν είχα τη γνώση για την ιστορία του ποντιακού ελληνισμού, την οποία έχω τώρα. Τότε στενοχωριόμουν, δεν καθόμουν να τ' ακούσω, αλλά και δεν τολμούσα να έρθω σε σύγκρουση μ' αυτούς που τα έλεγαν, γιατί το μόνο μου επιχείρημα θα ήταν το ότι είμαι Πόντιος. Τώρα όμως που γνωρίζω την πορεία του ποντιακού ελληνισμού, τις διώξεις από τους Νεότουρκους και τους Σιαλινικούς, δεν ανέχομαι ν' αφήσω άλλον να πει μπροστά μου ανέκδοτο για τους Πόντιους."

Ορισμένοι από τους γονείς, οι οποίοι έχουν παιδιά σχολικής ηλικίας, φοβούνται ότι τα ανέκδοτα επηρεάζουν αρνητικά την προσπάθειά τους να μεταδώσουν στα παιδιά τους συναίσθημα υπερηφάνειας για την ταυτότητα.

Την ίδια δεκαετία η σύνδεση του ελλαδικού ποντιακού ελληνισμού με μετανάστες πρώτης γενιάς από τη Σ.Ε. είναι αναπόφευκτη. Παρατηρούνται δύο τάσεις. Τμήμα της τρίτης γενιάς δηλώνει άγνοια του ιστορικού παρελθόντος και των προβλημάτων ένταξης των νεοφερμένων, και τμήμα της γενιάς δηλώνει γνώση των προβλημάτων και επακόλουθα συναίσθημα αλληλεγγύης προς τους μετανάστες. Ισως το τελευταίο να οφείλεται όχι μόνο στην ταυτιση που προκυπτει λόγω του κοινού παρελθόντος, αλλά και επειδή η τρίτη γενιά προέρχεται από οικογένειες που αντιμετώπισαν, όπως και οι νέοι μετανάστες, σοβαρά προβλήματα ένταξης. Οι δηλώσεις που ακολουθούν είναι αντιπροσωπευτικές:

"Μέχρι πρόσφατα δεν ήξερα σχεδόν τίποτα. Ό,τι ήξερα ήταν από κάποια άρθρα εφημερίδων, αλλά δεν είχα καταλάβει ότι υπάρχουν τόσο πολλοί Πόντιοι στη Σοβιετική Ενωση, ουτε γνώριζα για τα προβλήματα, τα οποία αντιμετωπίζουν εδώ. Ούτε τα άλλα μέλη του συλλόγου γνώριζαν τίποτα μέχρι την τελευταία τριετία. Τα τρία τελευταία χρόνια κάποιοι φίλοι, μέλη συλλόγου, όπου πηγαινουν και Πόντιοι από τη Σοβιετική Ενωση άρχισαν να μ' ενημερώνουν για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Αφού είναι δικοί μας, θα πρέπει όσο μπορούμε να τους συμπαρασταθούμε."

"Πρέπει να βοηθήσουμε όσο μπορούμε τους Πόντιους από τη Σοβιετική Ενωση, όχι μόνο επειδή είναι Πόντιοι, αλλά και επειδή όλοι γνωρίζουμε τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι οικογένειές μας όταν ήρθαν το 1922. Τώρα που εμεις δεν έχουμε κανένα πρόβλημα, δεν επιτρέπεται να κάνουμε το ίδιο."

Ισως η τάση διαφοροποίησης τμήματος της τρίτης γενιάς από

τους νέους μετανάστες να οφείλεται αποκλειστικά στην άγνοια της ιστορικής πορείας του ποντιακού ελληνισμού της Σοβιετικής Ενωσης. Αν αυτο συμβαίνει, μπορουμε να υποθέσουμε ότι η κοινωνική απόσταση μεταξύ των δυο πληθυσμιακών κατηγοριών σταδιακά θα μειώνεται καθώς τα κρατικά και ιδιωτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης θα συνεχίσουν να ενημερώνουν για τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού των Ποντίων μεταναστών από την πρώην Σ.Ε. Αν συνεχιστεί με τον ίδιο ρυθμό η μετανάστευση, στα τέλη της δεκαετίας του 1990 οι συνέπειες της αλληλεπίδρασης μεταξύ της τέταρτης γενιάς και της πρώτης γενιάς μεταναστών ίσως είναι σημαντικότερες απ' ό,τι μεταξύ της τρίτης γενιάς και των μεταναστών. Δεν θα πρέπει να υποτιμηθουν και οι θετικές συνέπειες των γάμων μεταξύ νεοφερμένων και "παλιών" Ποντίων. Ο αριθμός τέτοιων γάμων αναμένεται ότι θα αυξάνει συνεχώς. Αυτές οι υποθέσεις μπορούν να τεκμηριωθουν μόνο με εμπειρική έρευνα, γιατί υπάρχει η περίπτωση άρνησης τμήματος της τέταρτης γενιάς να ταυτιστεί με τους οικονομικά περιθωριοποιημένους πρόσφυγες.

Ποντιακή και Ελληνική Εθνική Ταυτότητα

Στην τριτη γενιά η τοπική, η εθνοτοπική ποντιακή και η εθνική ελληνική ταυτότητα συνυπάρχουν ως σημαντικά στοιχεία της ατομικής υπόστασης. Θα μπορούσαν να θεωρηθούν ομόκεντροι κύκλοι, όπου η τοπική περιβάλλεται από την εθνοτοπική και η εθνοτοπική περιβάλλεται από την εθνική. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Ειμαι Ελληνίδα. Γεννήθηκα και μεγάλωσα στην Αθήνα, αυτή η πόλη συνδέεται με τη ζωή μου. Αλλά η ζωή μου έχει σχέση με την οικογένειά μου, η οποία συνδέεται με τον τρόπο ζωής στον Πόντο, με το ότι οι παππούδες και οι γιαγιάδες ήταν πρόσφυγες."

Συναίσθημα ταύτισης και αλληλεγγύης εκδηλωνεται προς τα μέλη που ανήκουν σε οποιαδήποτε από τις τρεις ομάδες, τους συντοπίτες, τον ποντιακό ελληνισμό, το ελληνικό έθνος. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι χαρακτηριστικές:

"Είμαι Πόντια και είμαι και Ελληνίδα. Είναι δύο ιδιότητες της προσωπικότητάς μου. Οπωσδήποτε κάποιος που είναι Πόντιος είναι και Ελληνας. Το ότι όμως είμαι Ελληνίδα με συνδέει και με άλλες ομάδες του ελλήνικού έθνους. Αισθάνομαι δεμένη με τους Πόντιους, αλλά αυτό δεν με αποκόπτει από φίλους, οι οποίοι δεν είναι Πόντιοι. Στις κρίσιμες στιγμές για τα εθνικά θέματα ανησυχώ σαν Ελληνίδα."

Η εθνοτοπική ταυτότητα, όπως αυτή εκφράζεται ως δικαίωμα στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα, αφορά όλο το έθνος. Η διαφοροποίηση τμημάτων του έθνους δεν δηλώνει τάση απόσχισης, αλλά αντίθετα η διεκδίκηση του δικαιώματος στην ιδιαιτερότητα αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας. Η ενότητα εξασφαλίζεται μέσα από την ιδιαιτερότητα, γιατί η τελευταία αντιμετωπίζεται ως η μετεξέλιξη της κοινής αρχικής συλλογικής ταυτότητας σε διαφορετικους γεωγραφικούς χώρους. Με τη διεκδίκηση του δικαιωματος στην ιδιαιτερότητα δηλώνεται ταυτόχρονα η επιθυμια για το κοινό με την ευρύτερη εθνική ομάδα

μέλλον. Διαμορφώνεται μ' αυτό τον τρόπο μια ιδεολογία εθνισμού και όχι τοπικισμού. Οι ακόλουθες δηλώσεις είναι αντιπροσωπευτικές:

"Ο πολιτισμός και η ιστορία των Ελλήνων του Πόντου αφορούν όλο τον ελληνισμό, γιατί είναι ελληνικός πολιτισμός και ελληνική ιστορία. Η ιστορική αλήθεια πρέπει να γίνεται γνωστή, ώστε να μας διδάσκει η ιστορία. Οι Έλληνες του Πόντου υπέστησαν στις αρχές του αιώνα διωγμους παρόμοιους με των Αρμενίων. Αυτό πρέπει να το θυμούνται και οι Πόντιοι, αλλά και να το πληροφορηθούν οι υπόλοιποι Έλληνες."

"Είμαι Έλληνας, που αισθάνομαι δεμένος με το τμήμα του ελληνισμου, που ειναι ο ποντιακός ελληνισμός. Μέσω της γνωσης της ιστορίας που μόνος μου απόκτησα --το κράτος μέχρι πρόσφατα αδιαφορουσε τελείως για τη διατήρηση της ιστορικής μας μνήμης-- έχω την αισθηση του αδικαίωτου αυτού του πληθυσμού. Οι δικοί μας υπέστησαν γενοκτονία και εμείς δεν το ξέρουμε. Με το εμείς εννοώ οι Έλληνες, αν και υπάρχουν και Πόντιοι που το αγνοούν και απλώς τους έχει μεταδοθεί η πορεία της οικογένειας. Σήμερα έρχονται νέοι πρόσφυγες, οι Πόντιοι από τη Σοβιετική Ενωση. Είναι ο ίδιος πληθυσμός που υπέστη και τις σταλινικές διώξεις και τώρα περιθωριοποιείται στην πατρίδα, στην οποία επιθυμούσε να καταφυγει. Πόσοι ξέρουν την ιστορία αυτού του πληθυσμού; Στη σημερινή εποχή που αντιμετωπίζουμε τόσο σοβαρά εθνικά προβλήματα, αμφισβητείται η ελληνικότητα του Αιγαίου, η Κύπρος είναι ακόμη υπό τουρκική κατοχή, επιβάλλεται να γνωρίζουμε την ιστορία μας. Το αίτημα αναγνωρισης από τη διεθνή κοινότητα της γενοκτονίας του ποντιακού ελληνισμου από την κυβέρνηση των Νεοτούρκων πρέπει να γίνει αίτημα όλων των Ελλήνων, γιατί αφορά όλους τους Έλληνες."

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ

ΟΙ ΠΟΝΤΙΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Χαρακτηριστικά της Συλλογικής Ταυτότητας των Ποντίων Μεταναστών από το Καζαχστάν της Περιόδου 1965-1987 πριν τη Μετανάστευση στο Ελληνικό Κράτος

Οι Πόντιοι μετανάστες από τη Δημοκρατια του Καζαχστάν της περιόδου 1965-1987, που έχουν οι ίδιοι ή οι οικογένειές τους βιώσει την εμπειρία του βίαιου εκπατρισμού από τη δημοκρατία της Γεωργιας, είναι πληθυσμός με ελληνική συλλογική ταυτότητα. Τα ιδιαίτερα πολιτισμικά πρότυπα αποτελουν ισχυρό παράγοντα κοινωνικής συνοχής. Η παραδοσιακή δομή της οικογένειας, η διακριτική μουσική, τα ήθη και έθιμα, η θρησκεία, οριοθετούν κοινωνικά την ομάδα. Οπως όλοι οι ερωτωμενοι δήλωσαν:

"Η λύρα ποτέ δε σταμάτησε στον τόπο της εξορίας. Τραγουδούσαμε και το πως περάσαμε στο ταξίδι μέχρι το Καζαχστάν και το πως περνούσαμε στο Καζαχστάν. Οι δικές μας γιορτές ήταν θρησκευτικές. Δηλαδή γιορτάζαμε όλοι μαζί το Πάσχα και όχι την Οκτωβριανή Επανάσταση και τις άλλες σοβιετικές γιορτές. Βαφτίζαμε τα παιδιά μας και είχαμε εικόνες στα σπίτια μας."

Οι γάμοι με μέλη άλλων εθνοτήτων ειναι σπάνιοι μεταξύ των ατόμων που έχουν γεννηθεί στον Καύκασο. Επιγαμία παρατηρείται στη νεότερη γενιά που έχει μεγαλώσει στο Καζαχστάν, αλλά και στη γενιά αυτη περιοριζεται κυριως μεταξυ Ελλήνων και Ρώσων. Η ακόλουθη δήλωση είναι αντιπροσωπευτική:

"Οι γονεις μας ήταν σχεδόν όλοι πανιρεμένοι με Ελληνες. Εμείς που πηγαμε στο σχολείο στο Καζαχστάν γνωρίσαμε και παιδιά από άλλα έθνη. Αρχισαν να γινονται λίγοι γάμοι με άλλους, με Ρώσους κυρίως. Κανείς μας όμως δεν σκεφτόταν ότι μπορεί να παντρευτεί Καζάχο, να παντρευτεί μουσουλμάνο. Πώς θα μεγάλωναν τα παιδιά; Αλλά δεν επικοινωνούσαμε και μαζί τους, οι πιο πολλοί απ' αυτούς πήγαιναν σε διαφορετικά σχολεία από εμάς, τους Ρώσους και άλλους πληθυσμούς που ήταν εξορισμένοι."

Η κοινωνική απόσταση μεγαλωνει από τα μέτρα επιτήρησης που ισχύουν μέχρι το θάνατο του Στάλιν, τις αντιξοότητες της καθημερινής ζωής και την αντιδιαστολή με τον κοινωνικό περίγυρο, μολονότι οι σχέσεις με τους Καζάχους μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 αναφέρονται σαν καλές. Η αντιδιαστολή υφίσταται όχι μόνο σε πολιτισμικό επίπεδο, αλλά και σε πολιτικό, εφόσον οι φορείς εξουσίας ελέγχονται κυρίως από Καζάχους και δεν επιτρέπεται στον κάτοχο ελληνικού διαβατηρίου να αποκτήσει πανεπιστημιακή μόρφωση ή ανώτερη διοικητική θέση. Αφενός οι διωξεις που συνεχίζουν να

υφίστανται οι Πόντιοι λόγω της ελληνικής τους ταυτότητας, αφετέρου οι διηγήσεις από την οικογένεια και τον άμεσο κοινωνικό περίγυρο, οι οποίες καλύπτουν το κενό της ιστορικής μνήμης από την Ελλάδα που δεν έχουν δει ποτέ μέχρι την πραγματικότητα της εξορίας, προκαλούν μυθοποίηση της ιδεατής πατρίδας.

Υπάρχει διαφοροποίηση του πληθυσμού ως προς την αντοχή αντιμετώπισης των προβλημάτων ένταξης στην ελλαδική κοινωνική δομή. Το βίωμα της εξορίας είναι καθοριστικός παράγοντας διαφοροποίησης. Οσοι έζησαν τον εκπατρισμό και τα πρώτα δυσκολα χρόνια στο Καζαχστάν, ήταν πιο ανεκτικοι στην αντιμετώπιση των προβλημάτων στο "δικό τους κράτος", στο δικό τους φορέα εξουσίας, στην επικράτεια του οποιου οι "δικοί τους άνθρωποι", οι άλλοι Ελληνες, μπορεί να μη λειτουργουν πάντα ως ασπίδα προστασίας, αλλά δεν πρόκειται να θελήσουν ποτέ να τους εξοντώσουν. Η επαναλαμβανόμενη δήλωση ήταν η ακόλουθη:

"Εμείς είμαστε Ελληνες και στην Ελλάδα κανεις δεν μπορεί να μας κάνει τιποτε. Πολλά περάσαμε στην αρχή, αλλά καλό κάναμε και ήρθαμε."

Αντιθέτως, τα άτομα που γεννήθηκαν στο Καζαχστάν και είχαν προλάβει να παρακολουθήσουν τουλάχιστον κάποια χρόνια δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εκει, δήλωσαν:

"Τα παιδικά χρόνια ήταν ευχάριστα. Στο σχολείο ήταν καλά, πατρίδα είναι εκεί που γεννιέσαι. Εδώ όμως εκτός από πατρίδα, είναι και το κράτος μας."

Η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων των ερωτωμένων αφορά άτομα πρώτης γενιάς "μεγάλης" και "νεαρής" ηλικίας το χρόνο της μετανάστευσης. Οι απαντήσεις αυτών των δύο κατηγοριών ομαδοποιούνται όχι μόνο όσον αφορά τις μορφές αντιμετώπισης των δυσκολιών ένταξης, αλλά και την έκφραση της ποντιακής ταυτότητας.

Η εμπειρία της εξορίας οπωσδήποτε δεν αποτελεί τη μόνη αιτία διαφοροποίησης. Η εκπαίδευση αποτελεί σημαντικό παράγοντα. Οι "νέοι" είχαν παιδεία με μεθόδους και προγράμματα που στόχευαν στη διαμόρφωση του σοβιετικού πολίτη. Η πλειονότητα των "ηλικιωμένων" είχαν στον Καύκασο τουλάχιστον κάποια στοιχεία ελληνικής παιδείας από έλληνες εκπαιδευτικούς. Η παρούσα έρευνα δεν εξετάζει σε βάθος τη σχέση της εκπαίδευσης και των προβλημάτων ένταξης. Μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να διεξαχθουν για το σκοπό αυτό και ισως το κλειδί στη συνδεση των Ποντίων μεταναστών του τελευταίου, μετά το 1988, μεγάλου μεταναστευτικου κύματος από την πρώην Σοβιετική Ενωση και των προηγούμενων κυμάτων ειναι η παιδεία, οχι μόνο ως απόκτηση συγκεκριμένων γνωσεων, αλλά και ως αποκτηση συγκεκριμένης νοοτροπίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι απαντήσεις των "νέων" δεν μπορουν να ομαδοποιηθούν με τις απαντήσεις ατόμων που ήρθαν στην Ελλάδα σε παιδική ηλικία και είχαν τα περισσότερα χρόνια των σπουδών τους σε σχολεία του ελληνικου κράτους. Οι συνεντεύξεις των τελευταιων δεν έχουν χρησιμοποιηθεί για την εξαγωγή των συμπερασμάτων της παρούσας έρευνας, γιατί ήταν προφανές από τις τρεις πρώτες συνεντεύξεις ότι αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία, η οποία ορίζεται από τη μικρή ηλικία την εποχή της μετανάστευσης. Μπορεί να υποτεθεί ότι σύμφωνα με τα συμπεράσματα σε επιπεδο Ποντίων πρώτης γενιάς από

το Μικρασιατικό Πόντο, η λειτουργια των τελευταίων σε θέματα ταυτότητας προσεγγίζει τη δεύτερη γενιά μεταναστών και όχι την πρωτη. Για το διαχωρισμό της πρωτης γενιάς σε άτομα που λειτουργούν ως μετανάστες και σε άτομα που η συμπεριφορά τους είναι παρόμοια με τη συμπεριφορά της δεύτερης γενιάς τίθεται το όριο των δεκατεσσάρων χρονων τη στιγμή της μετανάστευσης. Το όριο είναι συθαιρετο και στηριζεται στη δυνατότητα ένταξης στο εργατικό δυναμικό, που οπωσδήποτε διαφοροποιεί την εμπειρία.

Το κείμενο που ακολουθεί αφορά τη συλλογική ταυτότητα της πρωτης γενιάς στο ελληνικό κράτος όπως αυτή διαχωρίζεται βάσει της κοινης εμπειρίας σε "ηλικιωμένους" και "νέους", που έχουν εγκατασταθεί στο ελληνικό κράτος μετά την ηλικία των δεκατεσσάρων χρονών. Οι "νέοι" την εποχή της μετανάστευσης δεν είχαν δημιουργήσει ακόμη δικές τους οικογένειες. Η έρευνα κατέστησε εμφανές ότι η διαμόρφωση της ενδοεθνικής διαφοροποίησης της ταυτότητας είναι μακροχρόνια διαδικασία. Ατομα με λιγότερα από τρία χρόνια διαμονής βιώνουν διαδικασίες αναζήτησης του "Ποιος ειμαι τώρα;". Σαφείς απαντήσεις σε θέματα ταυτότητας δόθηκαν μόνο από τους ερωτώμενους που είχαν περισσότερα από πέντε χρόνια διαμονής στην Ελλάδα. Οι υπόλοιποι ανέφεραν περίοδο δύο με τεσσάρων ετών, στην οποία κυριαρχα ήταν τα συναισθήματα κοινωνικής απομόνωσης και αδυναμίας ανευρεσης διόδων απόκτησης ουσιαστικής βοήθειας στην προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων τους.

Η Μετανάστευση ως Αιτία Διαμόρφωσης της Ενδοεθνικής Διαφοροποίησης της Ταυτότητας

Στον ελλαδικό χώρο οι Ελληνοπόντιοι από τη Σοβιετική Ενωση ανακαλύπτουν την ποντιακή τους ταυτότητα, διαπιστώνουν δηλαδή ότι εκτός από Ελληνες είναι και Πόντιοι. Η δήλωση "Είμαι Πόντιος" χορηγεί νέα ταυτότητα, αποτελεί στοιχείο διαφοροποίησης από τον περιβάλλοντα κοινωνικό χωρο που αποτελείται από Ελληνες. Η ίδια δήλωση στη Σοβιετική Ενωση δεν εκπληρεί την ίδια κοινωνική λειτουργια αυτοορισμου, επειδή εκει το στοιχείο διαφοροποίησης ειναι το "Είμαι Ελληνας" και το "Είμαι Πόντιος" μπορεί να αναφερθεί μόνο σαν ταυτοσημό του.

Το γεγονός της μετανάστευσης αποτελεί αιτια διαμόρφωσης της ποντιακής ταυτότητας. Οι Πόντιοι από το Καζαχστάν αποτελούν ελληνικό πληθυσμό που έχει βιώσει συνεχή πορεία βιαιων εκπατρισμών λόγω της ελληνικής εθνικής του ταυτότητας από τον Πόντο στον Καύκασο και από εκεί σε μια κεντροασιατική μουσουλμανική δημοκρατία. Οι Ελληνες αυτοί, οι οποίοι μέσα σε δυσμενείς συνθήκες διατήρησαν την ελληνικότητά τους, και κυρίως τη μητρική ελληνική γλώσσα τους, διαπιστώνουν πραγματοποιώντας το παραδοσιακό "όνειρο του ερχομού στην Ελλάδα" ότι η ελληνική γλώσσα δεν είναι η δική τους ποντιακή διάλεκτος και το ότι αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης που τους διαφοροποιουν από τον υπόλοιπο ελληνικό πληθυσμό. Ουσιαστική βοήθεια παρέχουν μόνο οι συγγενείς και οι φίλοι κοντά στους οποίους πραγματοποιείται συνήθως η εγκατάσταση. Οι άλλοι Πόντιοι είναι αυτοί που θα τους πρωτοπούν το "Είμαστε Πόντιοι". Σταδιακά, σημαντικό στοιχείο της ατομικής τους ταυτότητας αρχίζει ν' αποτελεί η ποντιακή ταυτότητα, όχι πλέον μόνο ως τρόπος ζωής, αλλά και ως ιδιαίτερος δεσμός ανάμεσα σε ανθρώπους με κοινό

ιστορικό παρελθόν καθοριστικό για τη σύγχρονη κοινωνική τους οριοθέτηση. Οι δηλώσεις που ακολουθούν είναι χαρακτηριστικές:

"Εμείς στο Καζαχστάν λέγαμε ότι είμαστε Ρωμαίοι και οι άλλοι μας έλεγαν Γκρεκ, Ελληνες δηλαδή. Ο πατέρας μου, που είχε γεννηθεί στην Τραπεζούντα, και μετά βρέθηκε στον Καύκασο, και μετά στο Καζαχστάν, μιλουσε όπως και όλοι οι μεγάλοι για την πατρίδα, την Ελλάδα. Το όνειρό μας ήταν να έρθουμε στην Ελλάδα. Ο πατέρας μου μάλιστα, αρνήθηκε βοήθεια που θέλησαν να του δώσουν οι αρχές, παρά το ότι την εποχή εκείνη ζούσαμε κάτω από άθλιες συνθήκες, επειδή φοβήθηκε μήπως τον δεσμεύσουν και δεν μπορέσουμε με την πρώτη ευκαιρία να φύγουμε για την Ελλάδα. Για τον Πόντο όμως, δεν μου είχε πει τίποτα. Εδώ άκουσα ότι λεγόμαστε Πόντιοι."

"Στο Καζαχστάν έλεγα ότι είμαι Ρωμαίος. Εδώ τον πρώτο καιρό έλεγα ότι είμαι Ελληνας. Αμέσως όμως με ρωτούσαν "-Τι Ελληνας είσαι; Από που εισαι;" Απαντούσα "-Από τη Σοβιετική Ενωση." "-Πόντιος είσαι" μου έλεγαν αμέσως μετά. Μετά από λίγο καιρό άρχισα και εγώ να λέω ότι είμαι Πόντιος. Πάντως από την αρχή καταλάβαινα ότι δεν οφειλόταν μόνο στο ότι ήρθα από τη Σ.Ε. που με έλεγαν Πόντιο. Από εκεί έρχονται και άλλοι Ελληνες, που δεν είναι Πόντιοι. Ηταν και η προφορά μου και το ότι δεν μιλούσα καλά τη γλώσσα που μιλουσαν εδω, μιλούσα κυρίως ποντιακά."

"Τα πρωτα χρόνια ήταν πολυ δύσκολα. Στο Καζαχστάν λέγαμε ότι είμαστε Ρωμαίοι και έπρεπε να έρθουμε στην πατρίδα μας. Ηρθαμε εδώ και μας έλεγαν Πόντιους. Για τον Πόντο δεν ήξερα τίποτα όταν ήρθα, εκτός από το ότι οι ελληνικές οικογένειες κατάγονταν από τον Πόντο. Μόνο μια συμμαθήτριά μου, που είχε έρθει τουρίστρια στην Ελλάδα, όταν γύρισε στο Καζαχστάν μου ειπε ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα σ' εμάς και στους Ελληνες της Ελλάδας, μιλάνε διαφορετικά, και εμάς μας λένε Πόντιους και εκείνους Ντόπιους. Εδω ήμουν πολυ άσχημα. Πήγαινα σε νυχτερινό γυμνάσιο και δούλευα την ημέρα σε τυπογραφείο για να βοηθήσω την οικογένειά μου. Οι γονείς μου δεν μου είπαν να δουλέψω, αλλά και εγώ και ο αδερφός μου το είδαμε σαν τη μόνη λύση για να βοηθηθεί η οικογένεια. Στενοχωριόμουν πολύ γιατί δεν καταλάβαινα, γιατί να τα περνάω όλα αυτά, γιατί είμασταν στη Σοβιετική Ενωση αφού η "Ελλάδα είναι η πατρίδα μας", γιατί μας λένε Πόντιους; Οι συγγενείς μας και άλλοι Πόντιοι από τη Σοβιετική Ενωση, που είχαν έρθει χρόνια νωρίτερα, μου έλεγαν ότι εμεις περάσαμε χειρότερα, δεν είχαμε κανένα, εσείς έχετε εμάς, αλλά δεν μπορούσαν να με παρηγορήσουν. Μόνο όταν γνώρισα κάποια παιδιά και μου είπαν την ιστορία μας από τον Πόντο και ότι πρέπει να ειμαστε υπερήφανοι γι' αυτή άρχισα να αισθάνομαι καλύτερα. Εκει στο Καζαχστάν δεν υπήρχε ελληνικό σχολείο να μας πει την ιστορια μας, ούτε ελληνικός σύλλογος υπήρχε, ουτε η οικογένειά μου ήξερε το πως βρεθήκαμε στη Γεωργία."

Η Διαμόρφωση της Ποντιακής Ταυτότητας ως Αποτέλεσμα της Σχέσης της Ομάδας με την Περιβάλλουσα Ομοεθνή Κοινωνία και Εξουσία

Οι Πόντιοι από τη Σοβιετική Ενωση μεταναστεύουν εθελουσίως στο ελληνικό κράτος. Η ελπίδα μετανάστευσης στην Ελλάδα τους συνόδευε για γενιές στην πορεία των βιαιων

εκπατρισμών. Αλλά όταν φευγουν από τη Σοβιετική Ενωση τις δεκαετιες του 1960, του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980, φεύγουν από ένα κράτος και μια κοινωνία στην οποία έχουν μια ικανοποιητική κοινωνική θέση, εργασία και δωρεάν ιατρική περίθαλψη. Στην Ελλάδα τοποθετουνται αμέσως στη θέση των οικονομικά και κοινωνικά ασθενέστερων στρωμάτων. Ταυτόχρονα πρέπει να προσαρμοστούν στις εργσιακές σχέσεις που καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Τα χρόνια που ακολουθούν, οι περισσότεροι εργάζονται ως εργάτες, ανεξαρτήτως από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο και την επαγγελματική πειρα, κυρίως λόγω των προβλημάτων γλώσσας και της αδυναμίας αντιστοιχίας των πτυχίων ορισμένων ειδικοτήτων. Δεν υπάρχει κρατική βοήθεια, το ελληνικό κράτος δεν τους παρέχει το προσδοκόμενο συναίσθημα οικονομικής ασφάλειας. Στην προσπάθεια επιλυσης των πολλαπλών προβλημάτων ένταξης στην ελλαδική κοινωνική δομή, διαπιστώνουν ότι η ουσιαστική βοήθεια προέρχεται από τους "δικούς τους ανθρώπους", που δεν είναι όλοι οι ομοεθνείς τους, οι Ελληνες γενικά, αλλά οι άλλοι Πόντιοι. Αναπτυσσεται μ' αυτό τον τρόπο ένας ιδιαιτερος δεσμός μεταξυ των ατόμων με κοινή γεωγραφική καταγωγή. Παράλληλα όμως, παρουσιάζεται σε τμήμα του πληθυσμού, το οποίο περιλαμβάνει κυρίως "νέους" Πόντιους, η τάση για πλήρη αφομοίωση στην περιβάλλουσα κοινωνία. Στην περίπτωση αυτή τα διακριτικά χαρακτηριστικά της ποντιακής ταυτότητας αντιμετωπίζονται ως χαρακτηριστικά προσφυγικής ταυτότητας και η κοινωνική άνοδος θεωρείται ότι προϋποθέτει την απώλεια της ποντιακής ιδιαιτερότητας. Είναι άγνωστο ποιο ποσοστό του πληθυσμού διατηρεί αυτή την τάση σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του και τη μεταβιβάζει στη δευτερη γενιά. Σύμφωνα όμως με τις απαντήσεις των ερωτωμένων που παρουσιασαν αυτή την τάση, σχεδόν όλοι επέλεξαν τελικά την ποντιακή ιδιαιτερότητα, γιατί αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο της ατομικής ταυτότητας. Απλώς, τα πρώτα χρόνια που βίωναν διαδικασίες του "Ποιος είμαι τώρα;", το κενό της ιστορικής μνήμης και η χαμηλή κοινωνική θέση τους στερούσαν το συναίσθημα της προσωπικής αξίας. Η επιλογή όμως της άρνησης του μέχρι τότε τρόπου ζωής, της μέχρι τότε προσωπικότητάς τους, προκαλουσε επίσης δυσάρεστα συναισθήματα. Γι' αυτό, οι πρώτες ενέργειες άλλων Ποντίων με σκοπό την ενημέρωσή τους για την ιστορική πορεία του ποντιακου ελληνισμού, για την κοινωνική άνοδο των Ποντίων από το Μικρασιατικό Πόντο και για την ευρεία αποδοχή στοιχείων της ποντιακής ιδιαιτερότητας, τα οποία προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, όπως παραδείγματος χάρη η μουσική και οι χοροί, οδήγησαν στην εκ νέου εκδήλωση της ποντιακής ιδιότητας της ατομικής ταυτότητας. Οι ακόλουθες δύο δηλώσεις αποτελούν παραλλαγές των απαντήσεων των ερωτωμένων της κατηγορίας αυτής:

"Τα πρωτα δύο χρόνια πίστευα ότι πρέπει να ξεχάσω ότι είμαι Πόντιος, να αφομοιωθώ, να γίνω σαν όλους τους άλλους Ελληνες, γιατί ούτε Πόντιο δεν με έλεγαν, Ρώσο με φώναζαν. Ολα αυτά με μείωναν, αλλά ήταν πολύ δύσκολο να τους εξηγήσω πως είμαι Ελληνας, οι γνώσεις ήταν περιορισμένες. Μετά όμως άρχισα να μαθαίνω την ιστορία μας από άλλους Πόντιους, που με βοήθησαν να καταλάβω ότι δεν είναι ντροπή να είμαι Πόντιος, το αντίθετο μάλιστα."

"Τον πρώτο καιρό εδώ κατάλαβα ότι τους Πόντιους τους θεωρούσαν κατώτερους. Αυτό μου φαινόταν παράξενο και άδικο, αλλά

στη δουλειά έλεγαν και ποντιακά ανέκδοτα και ντρεπόμουν που είμαι Πόντιος. Με στενοχωρουσε πολυ που με έλεγαν και Ρώσο και δεν μπορουσα να εξηγήσω το γιατί εμείς οι Πόντιοι είμαστε Έλληνες. Σιγά-σιγά όμως, μετά από κάποιες συζητήσεις και διαβάζοντας κάποια βιβλία άρχισα να μαθαίνω για τον Πόντο, άρχισα να μαθαίνω ότι έχουμε και εμείς ριζες και ότι οι ρίζες αυτές είναι ελληνικές. Μετά απ' αυτό άρχισα να ασχολουμαι και να μου αρέσουν εκδηλώσεις που δεν μ' ενδιέφεραν μέχρι τότε, όπως ο χορός και το τραγούδι."

Το κοινωνικό περιθωριο είναι πιο οδυνηρό από το οικονομικό. Η ελλαδική κοινωνία των δεκαετιών 1960 και 1970 είναι εξαιρετικά επιφυλακτική με τους μετανάστες από τη Σοβιετική Ένωση, αγνοεί την ιστορική πορεία τους και τους θεωρεί άτομα με συγκεκριμένα πολιτικά φρονήματα. Όπως οι περισσότεροι ερωτώμενοι ανέφεραν:

"Τότε ήταν δικτατορία, άλλοι μας θεωρούσαν αριστερούς γιατι ήρθαμε από εκεί και δεν ήθελαν ούτε να μας βλέπουν, . και άλλοι μας έλεγαν ότι εκεί ήταν όλα καλά, γιατι ήρθατε;"

Ο συνηθης χαρακτηρισμός που τους απευθυνουν είναι το "Ρωσοι". Ακόμη όμως και όταν δε λέγεται με σκοπό προσβολής, αλλά ως δηλωτικός προέλευσης, προκαλεί δυσάρεστο συναίσθημα στο άτομο που ποτέ δεν αισθάνθηκε Ρώσος, ακόμη και αν είχε σοβιετική υπηκοότητα. Οι δύο δηλώσεις που ακολουθούν είναι αντιπροσωπευτικές του τρόπου αντιμετώπισης των μεταναστών από τους Έλληνες που ακολουθούν τη δεξιά ή την αριστερή πολιτική ιδεολογία της εποχής:

"Οι άνθρωποι εδώ δεν ήταν και δεν είναι ακόμη και σήμερα ενημερωμένοι για το ποιοι είναι οι Πόντιοι. Στη δουλιά είχα πρόβλημα με τη γλώσσα, είχα και κάποιους να μου λένε ότι είμαι Ρώσος. "-Γιατί είσαι Έλληνας; Αφού γεννήθηκες και μεγάλωσες εκεί, είσαι Ρώσος." Πολύ στενοχωριόμουν. Εγώ και ο πατέρας μου και ο παππούς μου και ο προπάππους μου όλοι Έλληνες είμαστε. Δεν ήρθαμε νωρίτερα στην Ελλάδα γιατί δεν το επέτρεπαν οι συνθήκες. Εκεί κανείς δεν μας είπε Ρώσους και να μας το λένε εδώ; Υπήρχαν και άλλοι που με έλεγαν Μπρέζνιεφ, τότε ήταν πρόεδρος ο Μπρέζνιεφ. Δηλαδή αν κάποιος είχε έρθει από τη Σοβιετική Ενωση χαρακτηριζόταν κομμουνιστής, είτε ήταν είτε δεν ήταν."

"Εμείς περάσαμε πολύ άσχημα στην εξορία, και πριν την εξορία με όλα τα μέτρα που ισχυαν για τους κατόχους ελληνικων διαβατηρίων. Τελικά καταφέραμε να έρθουμε στην πατρίδα, και εδώ υπήρχαν άνθρωποι, και ήταν Έλληνες αυτοί οι άνθρωποι, που μας έλεγαν ότι ειναι ωραία η Σοβιετική Ενωση και ότι εμείς φύγαμε από το δικαιο κράτος. Όσοι μου τα έλεγαν αυτά ήταν αριστεροί. Στενοχωριόμουν σλλά και νευρίαζα, γιατί αυτοί δεν ήξεραν τίποτα και δεν πίστευαν εμένα που τα έζησα. Τους έλεγα λοιπόν να πάνε να ζήσουν αυτοί στο ωραίο κράτος και να με αφήσουν εμένα ήσυχο στο άσχημο."

Η διαφοροποίηση από την ευρυτερη ελληνική κοινωνία σε επιπεδο οικονομικό, πολιτισμικό (κυρίως λόγω γλώσσας), και ιδεολο-

γικό (λόγω παιδειας σ' ένα διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό συστημα), σε συνδυασμό με το δυσάρεστο συναίσθημα της μη αποδοχής από τμήμα της περιβάλλουσας κοινωνίας συντελεί στη διαμόρφωση συνσισθήματος ταύτισης με τους άλλους Πόντιους, αλλά δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της ποντιακής συλλογικής ταυτότητας. Η συμπεριφορά της ομοεθνους κοινωνίας τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 δεν περιθωριοποιεί τον ελληνοποντιακό πληθυσμό, ώστε να νοιώσει απειλούμενος και επακόλουθα μέσω της αντιπαράθεσης να ισχυροποιήσει την κοινωνική του συνοχή, όπως συνέβη στις αρχές του αιώνα. Ηδη τη δεκαετία του 1980 η προκατάληψη της κοινωνίας προς τους Πόντιους από τη Σοβιετική Ενωση υποχωρεί σταδιακά, ως αποτέλεσμα της ενημέρωσης της κοινής γνωμης για τα πολιτισμικά πρότυπα και την ιστορία του ποντιακού ελληνισμου. Τα ποντιακά ανέκδοτα, που εμφανιζονται τη δεκαετία του 1980, δεν ενοχλούν την πλειονότητα. Υπάρχει όμως διαφοροποίηση ως προς τις απαντήσεις των ατόμων που έχουν παιδιά σχολικής ηλικίας. Οι τελευταίοι δείχνουν ενοχλημένοι γιατί τα ανέκδοτα επηρρεάζουν αρνητικά την προσπάθειά τους να πείσουν τα παιδιά τους ότι πρέπει να δηλώνουν την ποντιακή τους ταυτότητα και να συμμετέχουν σε ποντιακές δραστηριότητες.

Ο Ποντιακός Σύλλογος και ο Υπόλοιπος Ποντιακός Ελληνισμός

Το 1965 λειτουργούν στην περιοχή της Αττικής δεκαπέντε ποντιακοί σύλλογοι, οι οποίοι έχουν ιδρυθεί σε διαφορετικές εποχές για διαφορετικούς λόγους. Το δικτατορικό καθεστώς της περιόδου 1967-1974 διακόπτει τη λειτουργία πολλών απ' αυτούς, οι οποίοι ξαναλειτουργούν μετά τη μεταπολίτευση, και αναγκάζει σε υπολειτουργία τους υπόλοιπους. Οι εκδηλώσεις που επιτρέπονται είναι κυρίως πολιτισμικές, όπως διδασκαλία της ποντιακής μουσικής και των χορών, ποντιακό θέατρο κ.α. Οι νεοφερμένοι από τη Σοβιετική Ενωση δεν επιχειρούν να έρθουν σ' επαφή με τις οργανώσεις των ήδη εγκατεστημένων για δεκαετίες ή γεννημένων στο ελληνικό κράτος Ποντίων. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να εργάζονται σχεδόν όλες τις ωρες της ημέρας. Παράλληλα, δεν γνωρίζουν την κοινωνική πραγματικότητα του συλλόγου, την εποχή που έρχονται δεν υπάρχουν σύλλογοι στην Ε.Σ.Σ.Δ. Η μόνη μη επαγγελματική συναναστροφή τους τα πρώτα χρόνια είναι Πόντιοι από τη Σοβιετική Ενωση, οι οποίοι αρχίζουν να ιδρύουν συλλόγους μετά το 1976. Ταυτόχρονα, ούτε οι σύλλογοι Ποντίων από το Μικρασιατικό Πόντο δείχνουν ενδιαφέρον για την επίλυση των προβλημάτων κοινωνικοοικονομικής ένταξης των νεοφερμένων και για τη γνωση της ιστορίας τους. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι λειτουργούν σαν κλειστές οργανώσεις. Οσοι από τους νέους μετανάστες αποφασιζουν να παρακολουθήσουν και στη συνέχεια να συμμετάσχουν οτις δραστηριότητές τους γίνονται αποδεκτοί. Επίσης, πολλοί από τους συλλόγους Ποντίων από το Μικρσσιατικό Πόντο επιζητούν την πλαισίωση τμημάτων τους, και ιδιαίτερα του θεατρικού, από νέους σε ηλικία Πόντιους από τη Σ.Ε., οι οποίοι μιλούν την ποντιακή διάλεκτο. Ειναι χαρακτηριστικό ότι πολλά ιδρυτικά μέλη των συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση, οι οποίοι ιδρύονται τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, αποκτούν τις περισσότερες γνώσεις τους για την παραδοσιακή μουσική, το χορό και τα ιστορικά γεγονότα στον Πόντο, από τη συμμετοχή τους

σε συλλόγους Ποντίων από το Μικρασιατικό Πόντο. Οπως επανειλημμένα αναφέρθηκε:

"Πήγαινα στους συλλόγους των παλιων. Εκεί δέθηκα πιο πολύ με το ποντιακό στοιχείο, έμαθα να χορεύω σωστά όλους τους χορούς και παρακολουθουσα (έπαιζα) ποντιακό θέατρο."

Ορισμένες απαντήσεις πρόσθεταν:

"Μάθαμε πώς ιδρυεται και οργανώνεται ένας σύλλογος και τους τρόπους διεκδίκησης των αιτημάτων μας."

Οι ποντιακοί σύλλογοι, οι οποίοι όχι μόνο ισχυροποιούν την ήδη διαμορφωμένη ποντιακή ιδιότητα της ατομικής ταυτότητας, αλλά επιπλέον αποτελούν σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσής της είναι οι συλλογοι Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Αρχίζουν να ιδρυονται μετά τη μεταπολίτευση κυρίως από "νέους" Πόντιους και από Πόντιους που ήρθαν στην Ελλάδα σε παιδική ηλικια. Τα πρώτα χρόνια πλαισιωνονται κυρίως από Πόντιους των δυο παραπάνω κατηγοριών, οι οποίοι αργότερα πείθουν και τους γονείς τους να γίνουν μέλη. Αυτό οφείλεται αφενός στο ότι οι "νέοι" Πόντιοι έχουν το χρόνο να ασχοληθούν με τις δραστηριότητες του συλλόγου, αφετέρου στο ότι υπάρχει διαφοροποίηση ως προς την έκφραση της ποντιακής ταυτότητας, μεταξυ "νέων" και "ηλικιωμένων". Ειδικότερα, στο πολιτισμικό επίπεδο, η πρώτη γενιά διατηρεί τα διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα ως τρόπο ζωής αλλά οι "νέοι", και κυρίως όσοι απ' αυτους είχαν την ευκαιρία εκπαίδευσης στο ελληνικό κράτος, χάνουν πολύ γρηγορότερα το ευδιάκριτο της διαφορετικότητάς τους. Μιλουν όπως οι υπόλοιποι Ελληνες, σπουδάζουν και συναναστρέφονται μαζί τους ως ομοεθνείς στον εργασιακό χώρο και στις παρέες. Είναι πολύ πιο ευκολο για τους "νέους" απ' ότι για τους "ηλικιωμένους", να επιλέξουν και να προωθήσουν από τη στιγμή που έχουν απομακρυνθεί από το βίωμα του κοινωνικά ασθενέστερου, συγκεκριμένα στοιχεία της ποντιακής τους ταυτότητας. Τα επιλεγμένα αυτά στοιχεία επιθυμούν να τα κάνουν γνωστά και αποδεκτά στην ευρύτερη κοινωνια και να τα μεταβιβάσουν στις νεότερες γενιές.

Κυριος στόχος της λειτουργίας των συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση είναι η επίλυση των προβλημάτων ένταξης που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες. Στα προβλήματα αυτά συγκαταλέγονται το συναίσθημα κοινωνικής απομόνωσης, η μη ικανοποίηση της ανάγκης έκφρασης και της ανάγκης αποδοχής από την περιβάλλουσα κοινωνια των δικών τους ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών, και το κενό της ιστορικής μνήμης από το

Μικρασιατικό Πόντο στην πρώην Σοβιετική Ενωση.[1] Οι σύλλογοι αποδεικνύονται ιδιαίτερα επιτυχείς στην κάλυψη του κενού της ιστορικής μνήμης και στη διαμόρφωση της ταυτότητας ως συναισθήματος ταύτισης και δεσμού αλληλεγγύης ανάμεσα στους Πόντιους. Η ακόλουθη δήλωση είναι χαρακτηριστική:

"Στη Σοβιετική Ενωση είχα μάθει για την ιστορία της Ελλάδας στο σχολείο. Από την ιστορία των Ποντίων ήξερα λίγα γεγονότα. Μου είχαν διηγηθεί οι γιαγιάδες μου για τον Πόντο και ο πατέρας μου για την εξορία από τον Καύκασο στο Καζαχστάν. Ούτε ποντιακούς χορούς ήξερα, εκτός από τον απλό χορό που χορεύαμε στους γάμους, τον οποίο μου είχαν μάθει οι γονείς μου. Εδώ συνάντησα άλλα παιδιά της ηλικίας μου που είχαν μάθει τους χορούς σε ποντιακούς συλλόγους άλλων περιοχών και ήθελαν να ιδρύσουμε σύλλογο και στην περιοχή μας. Μου έμαθαν όλους τους χορούς, ιδρυσαμε το σύλλογο και μετείχα από τότε στο χορευτικό του συλλόγου. Χορευαμε σε διάφορες εκδηλώσεις και αυτό άρχισε να μου δίνει μεγάλη χαρά, άρχισα να αισθάνομαι Πόντια, ενώ μέχρι τότε δεν ήξερα τίποτα για μας, εκτός από το ότι είμαστε Ελληνες. Αρχισα να λέω ότι είμαι Πόντια, ενώ μέχρι τότε έλεγα ότι είμαι Ρωσίδα και ότι η καταγωγή μου είναι από τον Πόντο. Πολλά από εμάς, τα παιδιά που είχαμε τελειώσει Λύκειο στη Σοβιετική Ενωση και είχαμε φίλους εκεί, φοβόμαστε να έρθουμε στην Ελλάδα γιατί δεν ξέραμε τι θα συναντήσουμε εδώ. Οι γονείς μας μας έφεραν. Πραγματικά ότι είμαι Πόντια το αισθάνθηκα όταν παρακολούθησα το 1985 στη Θεσσαλονίκη τις εργασίες του πρώτου παγκοσμίου ποντιακού συνεδρίου. Για μένα ήταν κάτι το συγκλονιστικό. Δεν ήταν μόνο όσα έμαθα για την ιστορία και τον πολιτισμό των Ποντίων. Ηταν και το ότι όλοι αυτοί οι άνθρωποι από την Ευρώπη, την Αμερική, την Αυστραλία, ήταν υπερήφανοι που ήταν Πόντιοι. Είχαμε κοινή ιστορία, είχαμε τόσα κοινά, άρχισα να νοιώθω πολύ όμορφα που ήμουν Πόντια."

Η συμμετοχή των νέων μεταναστών στους ποντιακούς συλλόγους δημιουργεί ένα συναίσθημα συμπάθειας, αν όχι ταύτισης, μεταξύ των Ελλήνων του Πόντου από το Μικρασιατικό Πόντο και από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Στους μετανάστες από την πρώην Σ.Ε. αυτό το συναίσθημα δημιουργείται από τον πρώτο καιρό της δραστηριοποίησής τους στο σύλλογο. Αντιθέτως, η πλειονότητα των μελών των συλλόγων Ποντίων από το Μικρασιατικό Πόντο αποκτά γνώση της ιστορικής πορείας, της γεωγραφικής διασποράς στην πρώην Σ.Ε. και των προβλημάτων στην Ελλάδα των Ποντίων από την πρώην Σ.Ε. μόνο μετά το δεύτερο παγκόσμιο συνέδριο, το οποίο

---

1. Η απώλεια της ιστορικής μνήμης, όσον αφορά το Μικρασιατικό Πόντο, χαρακτηρίζει την πλειονότητα των μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Συμφωνα με τους ερωτώμενους, η απώλεια οφείλεται στην εξόντωση της πνευματικής τους ηγεσίας στα τέλη της δεκαετίας του 1930 και στην ανυπαρξία ελληνικών σχολείων στους τόπους εξορίας. Η οικογένεια μετέφερε πληροφορίες για την ονομασία του τόπου καταγωγής στον Πόντο και τις διώξεις από τους Τούρκους, αλλά οι πληροφορίες αυτές στερούνταν χρονολογικής και χωροταξικής ακρίβειας.

πραγματοποιείται το 1988. Το 1989 πραγματοποιούνται οι συνεντεύξεις της παρούσας έρευνας, στις οποίες παρουσιάζονται αφενός η έλλειψη επικοινωνίας και συνεπώς οποιασδήποτε εμπειρίας που θα μπορουσε να προκαλέσει συναίσθημα ταύτισης και αλληλεγγύης, αφετέρου η άρνηση-φόβος τμήματος της δευτερης γενιάς να ταυτιστεί με τους νέους μετανάστες, οι οποίοι συνδέονται με την εικόνα του πρόσφυγα.

Τελείως διαφορετική είναι η συμπεριφορά μελών συλλόγου που ιδρύεται στα μέσα της δεκαετίας του 1980 από Πόντιους τρίτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο και "νέους" Πόντιους από τη Σ.Ε. Η κοινωνική αλληλεπίδραση των μελών του συλλόγου αποτελεί καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της ποντιακής ταυτότητας για τους νέους μετανάστες, οι οποίοι αποκτουν συναίσθημα υπερηφάνειας για την διαφορετικότητά τους μέσω της κάλυψης του κενού της ιστορικής μνήμης και της πλήρους αποδοχής από τμήμα της ελληνικής κοινωνίας που δεν ανήκει στα ασθενέστερα στρώματα. Το θετικό αυτό συναίσθημα ενισχύει η τριτη γενιά αφενός λόγω της φανερής επιθυμίας της να επικοινωνεί με φορείς των ποντιακών πολιτισμικών χαρακτηριστικών, αφετέρου λόγω της προσπάθειάς της για την εκμάθηση των διακριτικών στοιχείων του ποντιακού πολιτισμού, όπως παραδείγματος χάρη η ποντιακή διάλεκτος.

Παρόμοιες διαδικασίες πραγματοποιούνται και σε αστεακές περιοχές στις οποίες υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση ποντιακού πληθυσμού, όπως στην Καλλιθέα και στο Μενίδι. Τα συνεχή μεταναστευτικά κύματα από την πρώην Σοβιετική Ενωση αποτελούν παράγοντα διάδοσης των διακριτικών πολιτισμικών προτύπων, τα οποία ενισχύουν την κοινωνική συνοχή της ομάδας. Η πολιτισμική επιρροή αφορά όχι μόνο τους γεννημένους στο ελληνικό κράτος Πόντιους, αλλά και τους μετανάστες των πρώτων κυμάτων από την πρώην Σ.Ε., που ήρθαν σε μικρή ηλικία στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Χ

ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ

Δυναμικό των Συλλόγων

Ο εθνοτοπικός σύλλογος αποτελεί οργανωμένη μορφή προώθησης της συλλογικής ταυτότητας. Διαμορφώνει και κατευθύνει μορφές δράσης, που κυριο σκοπό έχουν την ενισχυση του συναισθήματος ταυτισης ιων μελών της ομάδας. Δευτερεύοντες σκοποί αφορουν την επίλυση προβλημάτων της ομάδας, όπως παραδείγματος χάρη προβλημάτων οικονομικής ένταξης, κοινωνικής απομόνωσης, απωλειας ιων διακριτικών πολιτισμικών προτύπων στις νεότερες γενιές κ.α.

Οι συλλογοι που ιδρυονται σε διαφορετικές εποχές διακρίνονται από διαφορετικους δευτερεύοντες σκοπούς και από διαφορετικές μορφές δράσης. Επιτυχείς θεωρούνται οι σύλλογοι, οι οποίοι με συνεχείς τροποποιήσεις των καταστατικών τους κατορθώνουν να επιβιώνουν προσελκύοντας και διατηρώντας σημαντικό αριθμό ατόμων από τις νεότερες γενιές. Παραδειγματος χάρη, το μέλλον ενός συλλόγου που ιδρύθηκε από την πρώτη γενιά δεν εξαρτάται από τον ολικό αριθμό των ενεργών[1] μελών του. Είναι φυσικό σύλλογοι περιοχών με σημαντικό ποντιακό πληθυσμό να έχουν μεγάλο ολικό αριθμό ενεργών μελών. Το αν ο σύλλογος θα επιβιώσει και ταυτόχρονα το αν εξυπηρετεί σήμερα την ανάγκη ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής του ποντιακού ελληνισμού, φαίνεται μόνο από την ύπαρξη ενεργών μελών δεύτερης και τρίτης γενιάς.

Στην περιοχή της πρωτεύουσας υπάρχει η Στέγη Κειμηλίων του Ποντιακού Ελληνισμού, δύο ερευνητικά κέντρα, από τα οποία το ένα συνδέεται οργανωτικά με τη Στέγη, και τριάντα-έξη ποντιακοί σύλλογοι που ιδρύθηκαν σε διαφορετικές εποχές για διαφορετικούς λόγους.[2] Οι είκοσι-επτά από τους συλλόγους μπορούν να χαρακτηριστούν λόγω σκοπού ίδρυσης και πλειονότητας στην κατανομή των μελών σύλλογοι πρώτης-δεύτερης-τρίτης γενιάς και οι υπόλοιποι

---

1. Ενεργό μέλος στην εμπειρική έρευνα σε επίπεδο συλλόγων θεωρειται το μέλος το οποίο συμμετέχει στις περισσότερες εκδηλώσεις του συλλόγου. Η πληρωμή της χρηματικής συνδρομής του τελευταίου χρόνου δεν κρινεται επαρκής λόγος για το χαρακτηρισμό ενός μέλους σαν ενεργου.

2. Σ' όλη την Ελλάδα λειτουργουν 190 ποντιακοι σύλλογοι. Οι δραστηριότητές τους τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 είναι παρόμοιες με τις δραστηριότητες των συλλόγων της περιοχής Αθήνας-Πειραιά. Οπωσδήποτε, μια μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να ασχοληθεί αποκλειστικά με τη λειτουργία του ποντιακού συλλόγου σε πανελλαδικό επίπεδο από το βίαιο εκπατρισμό μέχρι σήμερα.

εννεα μπορουν να χαρακτηριστουν για τους ιδιους με τους παραπανω λογους, σύλλογοι Ποντίων από την πρωην Σοβιετική Ενωση.

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τον χρόνο ίδρυσης των εικοσι-επτά συλλόγων πρώτης-δευτερης-τρίτης γενιάς και ο Πίνακας 3 τον χρόνο ίδρυσης των δυο ερευνητικων κέντρων και της Στέγης. Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει το χρόνο ίδρυσης, τον αριθμό ενεργών μελών πρώτης γενιάς από την πρωην Σοβιετική Ενωση και τη χρονική περίοδο άφιξης στο ελληνικό κράτος της πλειονότητας των μελών των εννέα συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΠΡΩΤΗΣ-ΔΕΥΤΕΡΗΣ-ΤΡΙΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟ ΙΔΡΥΣΗΣ[1]

	Ονομα	Χρόνος Ιδρυσης
1.	Ενωση Ποντιων Πειραιως	1923
2.	Σωματείο Ινεπολιτων και Κασταμονιτων (Νέα Ιωνια)	1924
3.	Η Πρόοδος (Καλλιθέα)	1925
4.	Αργοναυται Κομνηνοί (Καλλιθέα)	1930
5.	Ο Διογένης (Αθήνα, συλλογος Σινωπέων)	1934
6.	Ενωση Ποντιων Νίκαιας-Κορυδαλλου	1950
7.	Ενωση Ποντιων Μελισσίων	1954
8.	Ενωση Ποντιων Αιγάλεω	1956
9.	Παμποντιακή Ενωση (Αθήνα)	1957
10.	Ο Αρχισιρατηγος Μιχαήλ (Καλλιθέα, συλλογος Τριπολιτων)	1958
11.	Αδελφότης Κρωμναίων (Πειραιάς)	1958
12.	Καλλιτεχν. Οργανισμός Ποντίων Αθηνών (Κ.Ο.Π.Α., Καλλιθέα)	1964
13.	Ενωση Ποντίων Ελληνικου "Τα Σούρμενα"	1965
14.	Ενωση Ποντιων Περάματος	1965
15.	Παναγια Γουμερά (Καλλιθέα)	1966
16.	Συλλογος Ποντίων Χαϊδαριου "Η Λυρα"	1966
17.	Ενωση Ποντίων Νέας Ιωνίας "Η Ζωοδόχος Πηγή"	1974
18.	Συλλογος Ποντιων Ν. Φιλαδέλφειας "Ο Δημήτριος Υψηλάντης"	1978
19.	Χαμένες Πατρίδες (Αιγάλεω)	1980
20.	Ενωση Ποντίων Αργυρούπολης	1980
21.	Ενωση Ποντίων Ζωγράφου	1981
22.	Σύλλογος Ποντιων Περιστερίου	1981
23.	Ενωση Ποντίων Αγίου Στεφάνου	1981
24.	Σύλ. Ποντίων Πετρούπολης-Νέων Λιοσίων "Μανουήλ Κομνηνός"	1982
25.	Σύλλογος Ποντίων Μεταμόρφωσης "Ο Εύξεινος Πόντος"	1983
26.	Συλλογος Ποντίων Κορυδαλλού "Ο Εύξεινος Πόντος"	1984
27.	Ενωση Ποντίων Χαλανδρίου "Ο Ακρίτας"	1985

1. Οι πληροφορίες συλλέγησαν το 1986.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟ ΙΔΡΥΣΗΣ

Ονομα	Χρόνος Ιδρυσης
Επιτροπή Ποντιακών Μελετών	1929
Κέντρο Ποντιακων Μελετών	1985
Στέγη Κειμηλίων Ποντιακού Ελληνισμού	1987

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΠΟΝΤΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟ ΙΔΡΥΣΗΣ, ΚΑΤΑ ΑΡΙΘΜΟ ΕΝΕΡΓΩΝ ΜΕΛΩΝ ΠΡΩΤΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΑΦΙΞΗΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΛΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ[1]

Ονομα	Χρόνος Ιδρυσης	Αριθμός Ενεργών Μελών Πρώτη Γενιάς	Χρονική Περίοδος Αφιξης της Πλειονότητας των Μελών
1. Σύλ. Π. Ελευσίνας "Νέα Τραπεζούντα"	1976	225	1965-1966
2. Σ. Ελληνορώσων Προσφύγων Ασπροπύργου	1979	96	1965-1968
3. Σύλ. Ποντίων Μενιδίου "Ο Ευκλείδης"	1979	1660	1965-1987
4. Σύλ. Ποντίων Αγ. Βαρβάρας "Ο Φάρος"	1979	150	1965-1971
5. Σύλ. Π. Ανω Λιοσίων "Η Τραπεζουντα"	1982	60	1965-1972
6. Σωματειο Ποντίων Καρέα	1982	150	1939
7. Εστία Ποντίων Αιγάλεω "Ο Καύκασος"	1983	70	1965-1970
8. Συλ. Ποντίων Λαυρίου "Μυθριδάτης"	1983	92	1965-1970
9. Παμποντιακός Σύλλογος "Αργώ"	1986	56[2]	1965-1987

Σύμφωνα με το Διάγραμμα 1, η συντριπτική πλειονότητα των συλλόγων είναι υπαρκτοί σύλλογοι και σύλλογοι που συγκεντρώνουν σημαντικό ποσοστό μελών δευτερης και τρίτης γενιάς. Αναμένεται επομένως να συνεχίσουν να υπάρχουν και να συνεισφέρουν στη διάσωση και διάδοση της ποντιακής ιδιαιτερότητας. Εντύπωση προκαλεί το ότι σύλλογοι που ιδρύθηκαν τη δεκαετία 1920-1930, όπως παραδείγματος χάρη η Ενωση Ποντίων Πειραιώς και ο Σύλλογος Ποντίων Καλλιθέας "Αργοναύται Κομνηνοί" κατόρθωσαν με επιτυχείς τροποποιήσεις των καταστατικών τους όχι μόνο να επιβιωσουν, αλλά να αποτελούν σήμερα δυο από τους σημαντικότερους από πλευράς ενεργου δυναμικου των μελών αθηναϊκούς συλλόγους.

Οι σύλλογοι των οποίων η πλειονότητα ανήκει στη δεύτερη ή στην τρίτη γενιά είναι συνήθως σύλλογοι που ιδρύθηκαν από τις γενιές αυτές. Το ότι οι σύλλογοι αυτοί αποτελούν την πλειονότητα των συλλόγων του πολεοδομικου συγκροτήματος Αθήνας-Πειραιά είναι

---

1. Οι πληροφοριες συλλέγησαν το 1987, δηλαδή πριν το τελευταίο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα.

2. Το 1987 η "Αργω" είχε 56 μέλη πρωτης γενιάς από την πρωην Σοβιετική Ενωση, 7 μέλη δεύτερης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο και 14 μέλη τρίτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΚΑΤΑ ΠΡΩΤΗ, ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΑΙ ΤΡΙΤΗ ΓΕΝΙΑ
ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΘΗΝΑΣ-ΠΕΙΡΑΙΑ[1]

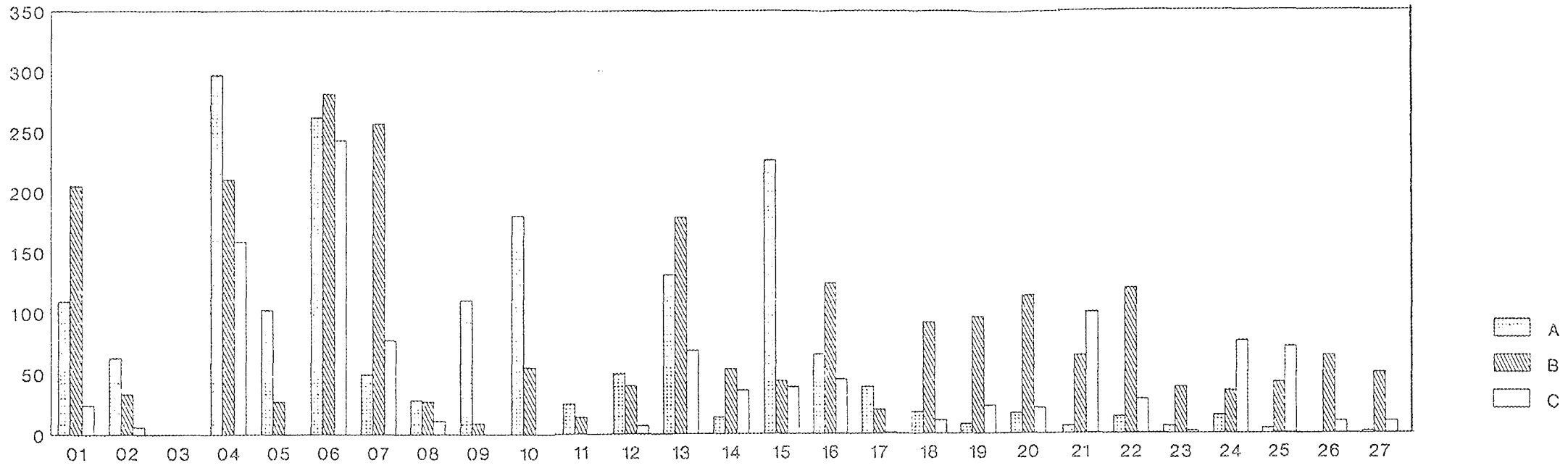

1. Ενωση Ποντιων Πειραιως
2. Σωματειο Ινεπολιτων και Κασταμονιτων (Νεα Ιωνια).
3. Η Προοδος (Καλλιθεα)
4. Αργοναυται Κομνηνοι (Καλλιθεα)
5. Ο Διογενης (Αθηνα. συλλογος Σινωπεων)
6. Ενωση Ποντιων Νικαιας-Κορυδαλλου
7. Ενωση Ποντιων Μελισσιων
8. Ενωση Ποντιων Αιγαλεω
9. Παμποντιακη Ενωση (Αθηνα)
10. Ο Αρχιστρατηγος Μιχαηλ (Καλλιθεα, συλλογος Τριπολιτων)
11. Αδελφοτης Κρωμναιων (Πειραιας)
12. Καλλιτεχν. Οργανισμος Ποντιων Αθηνων (Κ.Ο.Π.Α., Καλλιθεα)
13. Ενωση Ποντιων Ελληνικού "Τα Σουρμενα"
14. Ενωση Ποντίων Περαματος
15. Παναγια Γουμερα (Καλλιθεα)
16. Συλλογος Ποντίων Χαϊδαριου "Η Λύρα"
17. Ενωση Ποντίων Νεας Ιωνιας "Η Ζωοδόχος Πηγη"
18. Συλλογος Ποντιων Ν. Φιλαδελφειας "Ο Δημητριος Υψηλαντης"
19. Χαμενες Πατριδες (Αιγαλεω)
20. Ενωση Ποντιων Αργυρουπολης
21. Ενωση Ποντιων Ζωγραφου
22. Συλλογος Ποντίων Περιστεριου
23. Ενωση Ποντιων Αγίου Στεφανου
24. Συλ. Ποντίων Πετρουπολης-Νεων Λιοσίων "Μανουηλ Κομνηνος"
25. Συλλογος Ποντίων Μεταμορφωσης "Ο Εύξεινος Πόντος"
26. Σύλλογος Ποντιων Κορυδαλλού "Ο Εύξεινος Ποντος"
27. Ενωση Ποντίων Χαλανδριου "Ο Ακρίτας"

---

1. Οι αριθμοί αντιστοιχουν στους συλλόγους του Πίνακα 2, σελ. 237. Στο Διάγραμμα δεν περιλαμβάνεται ο σύλλογος "Πρόοδος" (αριθμός 3) γιατι σ' αυτον εγγραφονται οικογένειες και οχι άτομα.

ένδειξη ότι καθώς η πρώτη ποντιακή γενιά φευγει, οι νεότερες γενιές διαφυλάσσουν την ταυτότητα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο μεγάλος ολικός αριθμός των ενεργών μελών αποτελεί ένδειξη και όχι απόδειξη της ενεργής παρουσίας του συλλόγου, αν ο τελευταίος βρίσκεται σε περιοχή με σημαντικό σε μέγεθος ποντιακό πληθυσμό. Σε περιοχές με ασήμαντο σε μέγεθος ποντιακό πληθυσμό η ύπαρξη συλλόγου με ικανοποιητική σε μέγεθος κατανομή των νεότερων γενιών αποτελεί σημαντική ένδειξη της ενεργής παρουσίας του συλλόγου. Παραδείγματος χάρη, στην περιοχή Ζωγράφου, η οποία είναι περιοχή με λίγο ποντιακό πληθυσμό, η ύπαρξη του συγκεκριμένου αριθμού ενεργών μελων δηλώνει πολύ μεγάλη συμμετοχή των ποντιακών οικογενειών, από τις οποίες οι περισσότερες ανήκουν στην τρίτη γενιά.

Οι ποντιακοί οργανισμοί μπορούν να χαρακτηριστούν ανοικτοί, με την έννοια ότι στα τμήματά τους, όπως παραδείγματος χάρη στο χορευτικό, στο θεατρικό, στο αθλητικό κ.α., γίνονται δεκτά άτομα ανεξαρτήτως καταγωγής. Οι περισσότεροι σύλλογοι δέχονται ως μέλη τους φιλοπόντιους, αλλά οι τελευταίοι δεν έχουν συνήθως το δικαιωμα του εκλέγειν και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Μέλη τα οποία είναι σύζυγοι Ποντίων έχουν σχεδόν σ' όλους τους συλλόγους το δικαίωμα του εκλέγειν και σε περιορισμένο αριθμό συλλόγων και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Οι σύζυγοι Ποντίων και οι φιλοπόντιοι αποτελούν μικρό ποσοστό του ολικού αριθμού των ενεργών μελών κάθε συλλόγου. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι συνήθως η συμμετοχή στις δραστηριότητες του συλλόγου δεν προϋποθέτει την εγγραφή κάποιου ως πλήρους μέλους. Η εγγραφή ενός ατόμου ως πλήρους μέλους συνήθως δεν απαιτεί τη διαμονή του στην περιοχή του συλλόγου. Η εγγραφή σε περισσότερους από έναν ποντιακούς συλλόγους επιτρέπεται από τη συντριπτική πλειονότητα των καταστατικών.

Οι εκδηλώσεις των συλλόγων είναι ανοικτές στην ευρύτερη κοινωνία. Επιπλέον, πολλοί σύλλογοι χρησιμοποιούν το ιδιόκτητο κτίριό τους ως χώρο συγκέντρωσης και πολιτισμικών δραστηριοτήτων των κατοίκων της περιοχής τους. Αριθμός συλλόγων διαθέτει δωρεάν αίθουσες για τις ανάγκες φορέων όπως η τοπική αυτοδιοίκηση, αθλητικά σωματεία, σχολεία κ.α. Υπάρχει συνεργασία των ποντιακών σωματείων με τοπικά και πολιτιστικά σωματεία, δημοτικούς, κοινοτικούς και κρατικους φορείς. Σχεδόν όλοι οι σύλλογοι πραγματοποιούν εκδηλώσεις με στόχο την προβολή του ποντιακού πολιτισμού και ιστορίας στην ευρύτερη ελλαδική κοινωνία. Παραδείγματα τέτοιων εκδηλώσεων είναι θεατρικές παραστάσεις σε δημοτικά και υπαίθρια θέατρα στην πρωτεύουσα και στην επαρχία, παρουσίαση ποντιακών χορών σε δημοτικές και κοινοτικές εκδηλώσεις και ποντιακά τριήμερα με ομιλίες ιστορικού περιεχομένου, έκθεση φωτογραφιών και παρουσίαση χορευτικών ποντιακών συγκροτημάτων.

Λόγοι Ίδρυσης και Δραστηριότητες

Ο κύριος σκοπός ίδρυσης των ποντιακων οργανισμών όπως αυτός παρουσιάζεται στα καταστατικά τους, είναι η προώθηση της υποστήριξης και αλληλεγγυης μεταξύ των Ελλήνων του Πόντου και η προαγωγή και υπεράσπιση των θεμάτων που τους αφορούν.

Τα θέματα που αφορουν τον ποντιακό ελληνισμό αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου, με αποτέλεσμα ποντιακά σωματεία τα οποία ιδρύονται σε διαφορετικές εποχές να χαρακτηρίζονται από

διαφορετικές επιδιώξεις, όπως παραδείγματος χάρη η επίλυση προβλημάτων στέγασης, η διεκδίκηση των δικαιωμάτων των προσφύγων, η περισυλλογή, μελέτη και δημοσίευση του γλωσσικού, λαογραφικού και ιστορικού υλικού του ελληνισμού του Πόντου, η διάδοση των πολιτισμικών προτύπων στις νεότερες γενιές, η προβολή στην ευρύτερη κοινωνία της ποντιακής ιστορίας κ.α. Παρομοίως, παρατηρείται διαφοροποίηση των μορφών δράσης των μελών των συλλόγων, καθώς οι τελευταίες καθορίζονται από τα ιδιαίτερα προβλήματα στην επίλυση των οποίων στοχεύουν και από την κρατούσα ιδεολογία για τους αποδέκτους από την ευρύτερη κοινωνία τρόπους επίλυσης αυτών των προβλημάτων.

Τα ποντιακά σωματεία της περιοχής Αθήνας-Πειραιά επικοινωνούν και συνεργάζονται μεταξύ τους. Συμμετέχουν σε κοινές εκδηλώσεις όπως η σπόριση φόρου τιμής στους 300.000 Πόντιους που χάθηκαν στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η οποία πραγματοποιείται στο Παμποντιακό Ηρώο του δήμου Καλλιθέας την Κυριακή πριν την 25η Μαρτίου και το προσκύνημα κάθε Δεκαπενταύγουστο στο νέο μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά[1] στην Καστανιά Βέροιας στο Βέρμιο. Η σημαντικότερη ίσως συμβολή των σωματείων της πρωτεύουσας στην κοινή προσπάθεια του εσω-ελλαδικού και εξω-ελλαδικού ποντιακού ελληνισμού για συσπείρωση και προβολή της ιστορικής και πολιτισμικής ποντιακής ιδιαιτερότητας είναι η συμμετοχή στη διοργάνωση των τριών παγκοσμίων ποντιακών συνεδρίων που πραγματοποιήθηκαν στη Θεσσαλονίκη το 1985, 1988 και 1992.

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί σύντομη παρουσίαση των λόγων ίδρυσης και των δραστηριοτήτων των ποντιακών οργανισμών της περιοχής της πρωτεύουσας. Μέσα από την παρουσίαση αυτή αναδεικνύεται ο καθοριστικός ρόλος του ιστορικού πλαισίου και της κρατούσας ιδεολογίας στην επιλογή μορφών δράσης για την ισχυροποίηση της ταυτότητας και τη διαμόρφωσή της στις νεότερες γενιές.

Η δεκαετία του 1920 χαρακτηρίζεται από την ίδρυση συλλόγων σε περιοχές με σημαντική πληθυσμιακή συγκέντρωση Ποντίων προσφύγων. Οι πρώτοι αυτοί σύλλογοι κύριο σκοπό έχουν την επίλυση του στεγαστικού προβλήματος και την ηθική υποστήριξη και αλληλεγγύη των μελών της ομάδας, τα οποία ξαφνικά βρέθηκαν στη θέση των μειονεκτικότερων στρωμάτων της ελλαδικής κοινωνικής δομής. Παράλληλα πραγματοποιούν πολιτισμικές εκδηλώσεις στους χώρους των προσφυγικών συνοικισμών, στις οποίες εκφράζεται και διατηρείται η αγάπη για τον Πόντο.

Ο πρώτος ποντιακός σύλλογος, η Ενωση Ποντίων Πειραιώς, ιδρύεται το 1923. Εχει έδρα τη Δραπετσώνα,[2] χώρο με σημαντικό σε μέγεθος ποντιακό πληθυσμό. Οι δραστηριότητες του συλλόγου τις δύο

---

1. Η εικόνα της Παναγίας Σουμελά είναι έργο του Ευαγγελιστή Λουκά. Λατρεύτηκε 1545 χρόνια στο ναό της Θεοτόκου στο όρος Μελά του Πόντου. Στην Ελλάδα ήρθε το 1931 και παρέμεινε στο Βυζαντινό μουσείο μέχρι το 1952. Το χρόνο αυτό η εικόνα μεταφέρθηκε στο μοναστήρι της Παναγίας Σουμελά, στην Καστανιά Βέροιας στο Βέρμιο.

2. Το όνομα "Ενωση Ποντίων Πειραιώς" οφείλεται στο ότι το χρόνο ίδρυσης του συλλόγου ο σημερινός δήμος της Δραπετσώνας αποτελουσε περιοχή του δήμου Πειραιώς.

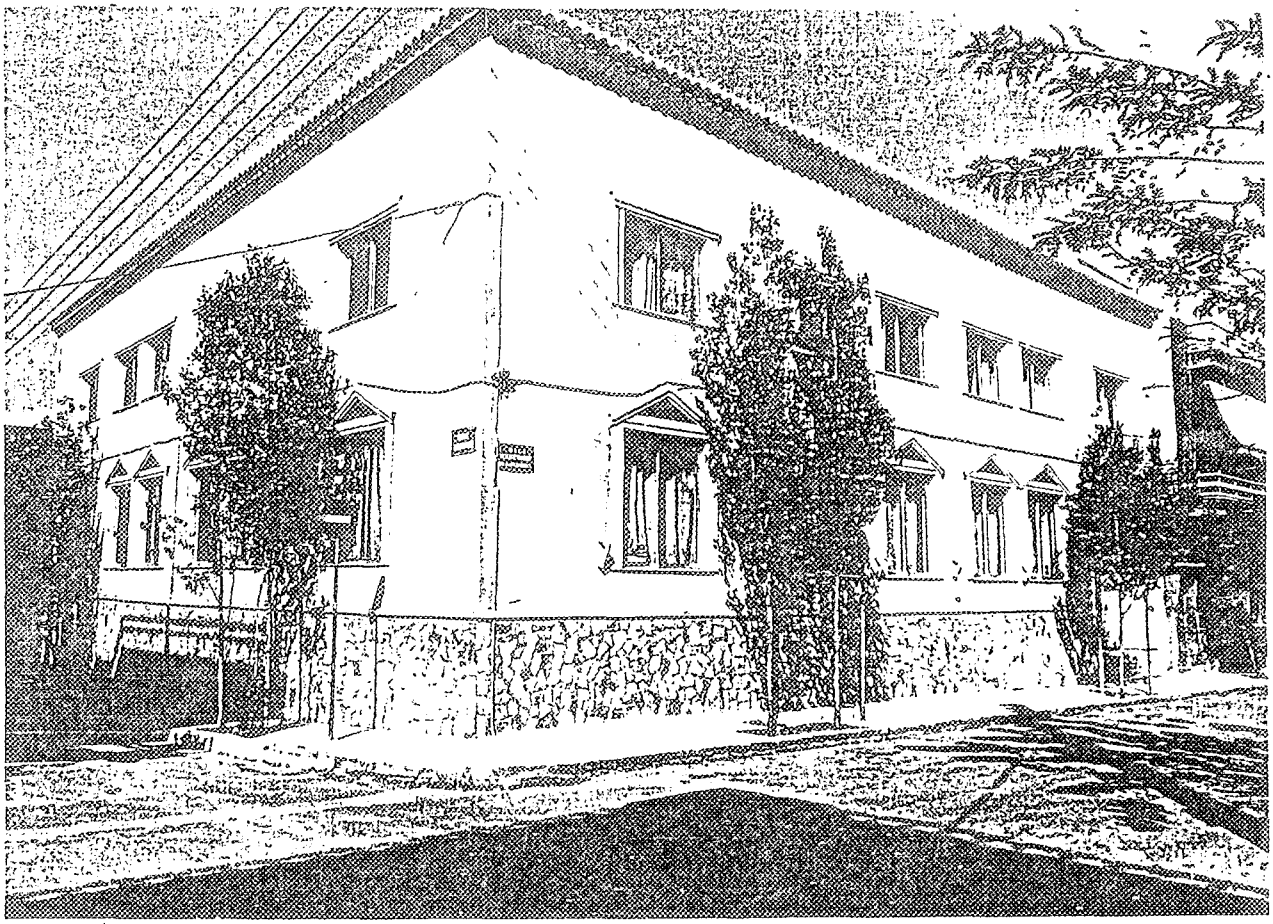

Το κτίριο της Ενωσης Ποντίων Πειραιως. Τα μέλη του συλλόγου αγόρασαν το έκτασης 400 τ.μ. οικόπεδο. Με προσωπική εργασία άρχισαν την ανεγερση του κτιρίου το 1956 και την ολοκλήρωσαν το 1957.

Πηγή: Αρχειο Μαρίας Βεργέτη.

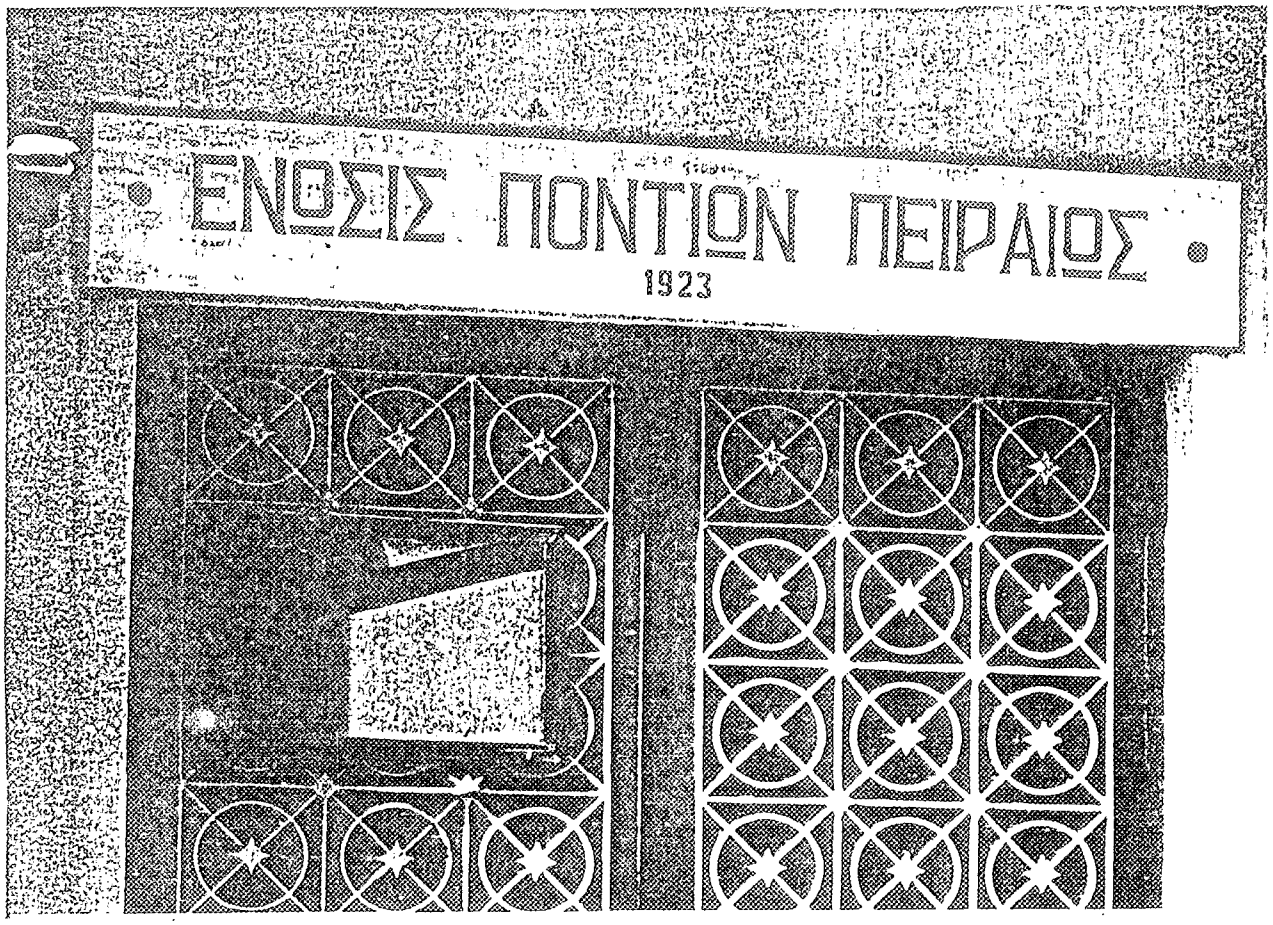

Η είσοδος του κτιρίου της Ενωσης Ποντίων Πειραιώς. Διακρίνεται το έτος ίδρυσης (1923).

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

πρωτες δεκαετιες απο την ιδρυση του αφορουν την προσπαθεια για τη στεγαστική αποκατάσταση των Ποντίων της περιοχής.

Την ίδια εποχή στην περιοχή Χασάνι, η οποία είναι η περιοχή του σημερινού αεροδρομίου, υπάρχει πολυπληθής ποντιακή κοινοτητα. Εκει λειτουργει χωρίς καταστατικό από το 1924 ένας καλλιτεχνικός και εκπολιτιστικός συλλογος που ενώνει τους Πόντιους της περιοχής. Ο συλλογος διαλύεται με τη διάλυση του συνοικισμού."[1]

Την πρωτη μορφή συσπειρωσης του ποντιακού πληθυσμού της Καλλιθέας αποτελεί το Σωματείο Ποντιων Καλλιθεας "Η Πρόοδος". Στο καταστατικό του αναφέρεται ότι

"Σκοπός του Σωματείου ειναι: το μεν η πάση μερίμνη επιδιωξις της αστικής και αγροτικής εγκαταστάσεως του αστικου και αγροτικου πληθυσμού του Συνοικισμου, και η περι βελτιώσεως των όρων της υφισταμένης αυτων εγκατασιάσεως, το δε η πνευματική και η ηθικη διάπλασις και προαγωγή των αποτελούντων αυτό μελών και η παντοιω τρόπω υποστήριξις παντός αναξιοπαθουντος Ποντίου."

Το σωματείο παρουσιάζει σημαντική δράση για την καλυτέρευση των συνθηκών διαβιωσης στο συνοικισμό. Μέχρι σήμερα διατηρεί συνεργασια με την Πανελλήνια Ομοσπονδία Προσφύγων του 1922 λόγω των κοινων προβλημάτων των σχετικών με τη στέγαση και την ανταλλάξιμη περιουσία.

Τη δεκαετία του 1920 εκφράζεται από τους Πόντιους διανοουμενους η ανάγκη περισυλλογής, μελέτης και δημοσίευσης του γλωσσικου, λαογραφικου και ιστορικου υλικού του Πόντου. Με στόχο την ικανοποίηση της ανάγκης αυτής ιδρύεται το 1929 το πρώτο ερευνητικό κέντρο, η Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, η οποια είχε ήδη αρχισει το έργο της από το 1927. Μέχρι σήμερα η Επιτροπή έχει εκδόσει 43 ογκώδεις τόμους του περιοδικού Αρχείον Πόντου, το οποίο ασχολείται με θέματα ιστορίας, γλώσσας και λαογραφίας των Ελλήνων του Πόντου πριν και μετά το 1922, και 17 παραρτήματα με αυτοτελή θέματα, όπως παραδείγματος χάρη γραμματική, λεξικό της ποντιακής διαλέκτου, δημοτικά τραγούδια, μύθοι και παραμυθια. Στις δραστηριότητες της Επιτροπής Ποντιακών Μελετών συγκαταλέγονται η πραγματοποίηση του πρώτου συμποσίου ποντιακής λαογραφίας το 1981 και οι προκηρύξεις διαγωνισμών μέσω του περιοδικού Αρχείον Πόντου, για τη συγκέντρωση ιστορικου, γλωσσικου και λαογραφικού υλικού.

Στην περιοχή της Καλλιθέας ιδρυονται το 1930 δυο συλλογοι, οι "Αργοναύται" από Κερασουντιους και οι "Κομνηνοί" από Τραπεζουντιους. Η ένωσή τους το 1937 δημιουργεί το σύλλογο "Αργοναύται Κομνηνοί", ο οποίος αναδεικνύεται ως ένας από τους πλέον δραστήριους συλλόγους. Από τα πρωτα χρόνια της ίδρυσής του ο συλλογος φροντίζει για την περισυλλογή των διασωθέντων κειμηλίων του Πόντου, με αποτελεσμα να κατέχει σήμερα σημαντική συλλογή ιστορικών κειμηλίων, όπως παραδειγματος χάρη τα κειμήλια

---

1. Η Ενωση Ποντίων Ελληνικου "Τα Σούρμενα" που ιδρυεται το 1965, παρουσιάζεται σαν ο συνεχιστής του συλλόγου αυτου, μια θέση που δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή λόγω των διαφορετικων κοινωνικών συνθηκων που οδήγησαν στην ίδρυση των δυο συλλόγων.

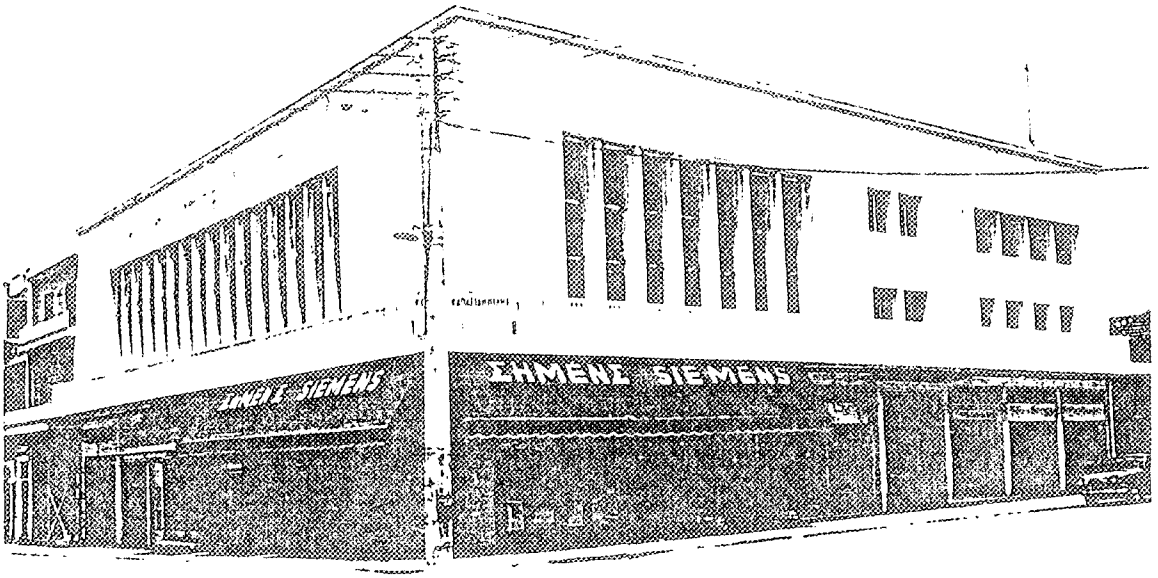

Το κτίριο του Συλλόγου Ποντίων "Αργοναύται Κομνηνοί". Το οικόπεδο παραχωρήθηκε στο σύλλογο το 1937 με ενέργειες του Πόντιου υπουργού Λεωνίδα Ιασονίδη. Το κτίριο θεμελιώθηκε το 1957 και αναγέρθηκε σταδιακά με προσφορές Ποντίων και δανεισμό από το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων. Περιλαμβάνει ισόγειο με δεκαπέντε καταστήματα και τρεις ορόφους.

Πηγή: Αρχείο του Συλλόγου Ποντίων "Αργοναύται Κομνηνοί".

Καπταν Γιώργη Πασά Κωνσταντινίδη,[1] συλλογή ενδυμασιών, σπάνιες εκδόσεις περασμένων αιώνων και φωτογραφικό αρχειο, το οποίο διαθέτει φωτογραφίες των πρωτων δεκαετιών του αιώνα με θέματα εικόνες από την αστική κοινωνική ζωη (γάμοι-κηδειες-δημόσιες εκδηλώσεις), εικόνες από την αγροτική ζωή, πορτραίτα προσωπικοτήτων και απλών πολιτων με παραδοσιακά και ευρωπαϊκά ρουχα, οικογένειες Ποντίων μεταναστων σπό τη Ρωσία, απόψεις της Μονής Παναγίας Σουμελά, χειροτεχνήματα, ασπροκέντητα και παραδοσιακά οικιακά σκεύη. Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων για την περισυλλογή και δημοσίευση υλικου για τον Πόντο ο σύλλογος εκδίδει την περιοδο 1943-1946 το περιοδικό Χρονικά του Πόντου. Στα εικοσι-τέσσερα τεύχη του παρουσιάζονται ιστορικά, γλωσσικά και λαογραφικά στοιχεια.

Οσον αφορά την προσπάθεια του συλλόγου "Αργοναυται Κομνηνοί" με στόχο τη συσπείρωση.του ποντιακού πληθυσμού της περιοχής, παρουσιάζονται πρωτοποριακές για την εποχή δραστηριότητες, όπως ποδοσφαιρική ομάδα τη δεκαετια του 1930 και ομάδα βόλλεϋ γυναικών τη δεκαετία του 1950. Στα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής παρέχονται ενδύματα και οργανώνονται συσσίτια για τα παιδιά των προσφυγικων οικογενειων. Η παροχή συσσιτίων στα άπορα παιδιά της περιοχής συνεχιζεται τα πρώτα χρόνια μετα την απελευθέρωση.

Τη δεκαετία του 1950 ο διχασμός μεταξυ γηγενών και προσφύγων τεινει να εκλειψει. Το συναίσθημα όμως του ιδιαίτερου δεσμου μεταξύ των ατόμων που προέρχονται από τον ίδιο γεωγραφικό χωρο αναφοράς παραμένει ισχυρό. Η επιθυμία διατήρησης και ισχυροποίησης αυτού του ιδιαίτερου δεσμού σποτελεί τον κύριο λόγο ίδρυσης των ποντιακών συλλόγων τη δεκαετια αυτή. Ολοι σχεδόν οι σύλλογοι εκφράζουν με τη δημιουργία φιλανθρωπικών τμημάτων την επιθυμία υποστήριξης της συναισθηματικής και οικονομικήε αλληλεγγύης μεταξύ των μελών. Παράλληλα, διαφωνιες και διενέξεις για τοπικά ζητήματα δημιουργούν την ανάγκη συσπείρωσης των Ποντίων συγκεκριμένων περιοχών. Η Ενωση Ποντίων Νίκαιας-Κορυδαλλού που ιδρύεται το 1950 και η Ενωση Ποντίων Μελισσίων που ιδρύεται το 1954 είναι ποντιακοι συλλογοι που ιδρυονται λόγω της επιθυμίας προάσπισης τοπικών συμφερόντων.

Από τη δεκαετία του 1920 μέχρι και τη δεκαετία του 1950 ιδρύονται και τοπικοί-ποντιακοί σύλλογοι. Το 1924 ιδρύεται το Σωματείο Κοινωνικής Προνοίας των απανταχού Ινεπολιτών και Κασταμονιτών "Η Κοίμησις της Θεοτόκου", το 1934 ο Συνδεσμος των απανταχού Σινωπέων "Ο Διογένης", το 1958 τα σωματεία Αδελφότης Κρωμναίων και Αδελφότης Τριπολιτών του Πόντου και Περιχώρων "Ο Αρχιστράτηγος Μιχαήλ". Η δημιουργια των παραπάνω συλλόγων οφείλεται στο συναίσθημα ταύτισης των συντοπιτών και στην επιθυμια τους για επικοινωνίο και πραγματοποιηση εκδηλώσεων με στόχο τη διατήρηση της ανάμνησης της ιδιαίτερης πατρίδας.

Οι τοπικοί-ποντιακοι συλλογοι με εξαιρεση το σωματείο Ινεπολιτων και Κασταμονιτών, δεν κατορθώνουν να προσελκυσουν την τρίτη γενιά, όπως φαινεται στο Διάγραμμα 1. Η οικογένεια, και

---

1. Ο Καπτάν Γιωργης Πσοάς Κωνσταντινίδης ήταν ισόβιος δήμαρχος Κερασουντας. Τα κειμήλια του περιλαμβάνουν μετάλλεια, ξίφος και τμήμα βιβλιοθήκης.

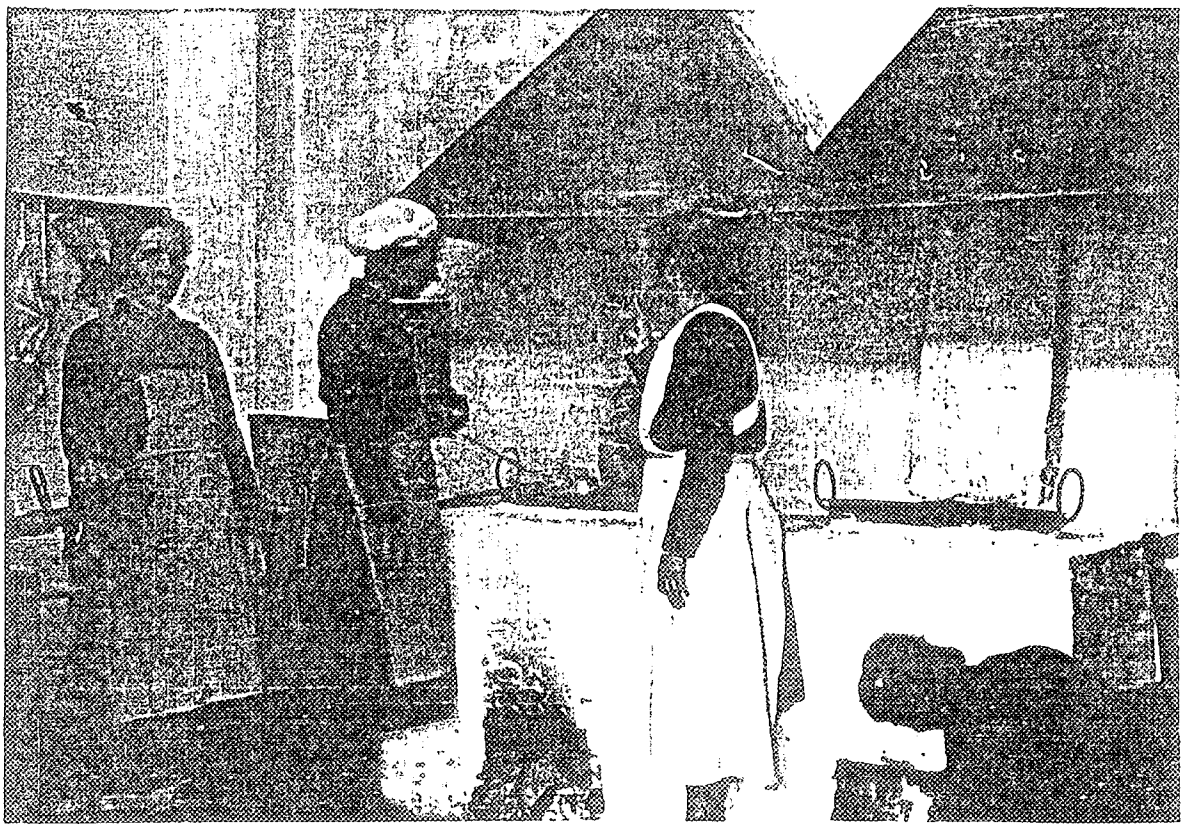

Πόντιες κυρίες ετοιμάζουν στην κουζίνα του Συλλόγου Ποντίων "Αργοναυται Κομνηνοί" παιδικά συσσίτια τον Απρίλιο του 1942.

Πηγή: Αρχείο του Συλλόγου Ποντίων "Αργοναυται Κομνηνοί".

Κυριακάτικο συσσίτιο για τα άπορα παιδιά της Καλλιθέα από το Συλλογο Ποντίων "Αργοναύται Κομνηνοί" στις 13 Ιουλίο 1947.

Πηγή: Αρχείο του Συλλόγου Ποντίων "Αργοναυται Κομνηνοι".

ειδικοτερα το μελος της οικογενειας που πλαισιωνει τον τοπικο συλλογο, αποτελει τον καθοριστικο παραγοντα για την εγγραφη της δευτερης γενιας στο σύλλογο, αλλα δεν μπορει να επηρρεασει προς αυτη την κατεύθυνση την τριτη γενια. Το σωματειο Ινεπολιτων και Κασταμονιτων κατορθώνει να προσελκύσει την τριτη γενιά κυριως γιατί προσφέρει αίθουσές του για ποικίλες πολιτιστικές εκδηλώσεις, που συγκεντρωνουν τους νέους της περιοχής.

Το ότι η τρίτη γενιά δεν πλαισιώνει τους τοπικούς-ποντιακους συλλόγους οφείλεται σε δύο λόγους. Ο πρωτος λόγος έχει σχέση με τους ίδιους τους Ποντιους των νεότερων γενιών, στους οποίους το συναισθημα ταύτισης, το συναισθημα ότι τα άλλα μέλη της ομάδας είναι "δικοι τους άνθρωποι" αφορά κατεξοχήν τα άτομα που κατάγονται από την ευρυτερη περιοχή του Πόντου. Το περιεχόμενο της ποντιακής τους ταυτότητας δεν διαφοροποιείται ανάλογα με την καταγωγή από συγκεκριμένο χωριό ή πόλη. Ο δευτερος λόγος αφορά τη στάση της περιβάλλουσας κοινωνίας που αντιμετωπίζει ως ενιαίο κοινωνικό συνολο τους καταγόμενους από την ευρύτερη περιοχή του Πόντου.

Τη δεκαετία του 1960 η ανησυχία που διέπει τον ποντιακό ελληνισμό για τη διατηρηση των πολιτισμικών προτυπων διαμορφώνει τις δραστηριότητες των συλλόγων της εποχής, οι οποίοι στοχεύουν στη διάσωση και προβολή της παράδοσης. Ενδεικτικοί της εποχής είναι οι σκοποί του Καλλιτεχνικου Οργανισμού Ποντίων Αθηνων (Κ.Ο.Π.Α.) που ιδρύεται το 1964[1]:

"α. Η Σκηνική παρουσιαση Ποντιακών θεατρικων έργων, γραμμένων στην Ποντιακή διάλεκτο. β. Η οργάνωση συναυλιών και επιδείξεων Ποντιακής μουσικής, λαϊκών χορών και ποντιακών δημοτικών τραγουδιών. γ. Η έκδοση Ποντιακών θεατρικών έργων και μελετων που αναφέρονται στην ιστορια και προσφορά του Ποντιακού θεάτρου και η προκήρυξη θεατρικών διαγωνισμων για τη συγγραφή Ποντιακών έργων στην Ποντιακη διάλεκτο. δ. Η ενίσχυση των Ποντιακων εκδόσεων και ε. Η ανάδειξη στελεχών του Ποντιακού θεάτρου, καλλιτεχνων και οργανοπαικτών λαϊκών μουσικών οργάνων."

Τα χρόνια που ακολουθούν ο Κ.Ο.Π.Α. παρουσιάζει πλούσια δράση. Σ' αυτή συγκαταλέγεται η διοργάνωση τριών θεατρικών διαγωνισμών, το 1971, το 1974 και το 1980, με στόχο την ενίσχυση της συγγραφής ποντιακών θεατρικων έργων. Τη δεκαετια του 1970 ο σύλλογος παρουσιάζει ποντιακούς χορούς και τραγούδια σε πόλεις της Ελλάδας και του εξωτερικού. Μία από τις σημαντικότερες συμμετοχές του σε διεθνές φεστιβάλ είναι η συμμετοχή στο φεστιβάλ του Σμιθσονιου Ινστιτούτου της Ουάσιγκτον, το οποίο πραγματοποιείται το 1974 στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμο των 200 χρόνων από την ανεξαρτησία των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικης. Ο σύλλογος μετέχει στο φεστιβάλ με εικοσαμελές χορευτικό και τραγουδιστικό συγκρότημα. Με το ίδιο πρόγραμμα πραγματοποιεί στη συνέχεια περιοδεία σε οκτω πόλεις των Η.Π.Α. Την περίοδο 1971-1985 ο Κ.Ο.Π.Α. παρουσιάζει έντεκα

---

1. Ο συλλογος ιδρυθηκε το 1964 με την επωνυμια "Ποντιακός Καλλιτεχνικός Οργανισμος". Το 1967 διαλύθηκε και ξαναϊδρύθηκε το 1968 ως "Καλλιτεχνικός Οργανισμός Ποντιων Αθηνών".

ποντιακά θεατρικά έργα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Τη δεκαετία του 1980 συνεχίζεται η παρουσίαση των ποντιακών θεατρικών έργων, χορών και τραγουδιών. Την ίδια δεκαετία ο συλλογος τιμάται με διεθνείς διακρίσεις και βραβεία. Ενα από αυτά είναι το Ευρωπαϊκό Βραβείο Λαϊκής Τέχνης από το ίδρυμα F.V.S. του Αμβούργου. Για την απονομή του βραβείου, το καταστατικό του F.V.S. ορίζει: "Με το βραβειο είναι δυνατό να τιμωνται πρόσωπα ή ενωσεις από πρόσωπα, που ετάχτηκαν και εργάστηκαν παραδειγματικά για τη διάσωση, συντήρηση και παραπέρα εξέλιξη της λαϊκής τέχνης, προβάλλοντάς την ιδιως στα πεδία της μουσικής, του χορού και του θεάτρου."

Εκτός από τον Κ.Ο.Π.Α., και οι άλλοι σύλλογοι που ιδρύονται τη δεκαετία του 1960, η Ενωση Ποντίων Ελληνικού "Τα Σουρμενα",[1] η Ενωση Ποντίων Περάματος και ο Σύλλογος Ποντίων Χαϊδαρίου "Η Λυρα",[2] αναπτυσσουν μορφές δράσης με στόχο την προβολή της ποντιακής ιδιαιτερότητας και την αποδοχή της από την ευρυτερη κοινωνια. Η Αδελφότητα Ποντιων "Παναγία Γουμερά" που ιδρυεται την ίδια δεκαετία, κυριο σκοπό έχει την ανιστόρηση, δηλαδή την ανέγερση παρόμοιου κτίσματος με την Ιερά Μονή της επαρχίας Χαλδίας του Πόντου "Παναγία Γουμερά".[3] Η περιοχή στην οποία αρχίζει το 1971 η ανιστόρηση καλύπτει έκταση εξήντα-τριών στρεμμάτων στους πρόποδες του βουνού Μπέλλες, κοντά στα ελληνο-βουλγαρικά σύνορα. Η έκταση έχει παραχωρηθεί από την κοινότητα Μακρυνίτσας[4] της επαρχίας Σιντικής Σερρών. Ο γύρω από την Μονή χώρος αξιοποιείται με τη δημιουργία πνευματικού κέντρου, ξενώνων, κατασκηνωσεων, χώρων ψυχαγωγίας και ανάπαυσης. Το 1977 ολοκληρώνεται η ανέγερση της εκκλησίας και τα χρόνια που ακολουθουν κτίζονται οι πρώτοι ξενωνες. Η Αδελφότητα διοργανώνει πανηγύρεις στη διάρκεια των οποίων ο μοναστηριακός χώρος λειτουργεί ως τόπος συνάντησης και αλληλογνωριμίας Ποντίων απ' όλη την Ελλάδα.

Οι δραστηριότητες των ποντιακών συλλόγων ευνοούνται από την κρατούσα ιδεολογια της δεκαετίας του 1960, καθώς η τελευταία υποστηρίζει κάθε προσπάθεια διατήρησης και προβολής στοιχείων της παράδοσης. Από τη δεκαετία αυτη αναπτύσσεται στενή συνεργασία στην πραγματοποιηση εκδηλώσεων των ποντιακών συλλόγων με συλλόγους άλλων τοπικών ομάδων, και με κοινοτικούς, δημοτικούς και κρατικους φορεις. Παράδειγμα τέτοιας συνεργασίας είναι η

---

1. Ο συλλογος ιδρύθηκε το 1965 με την επωνυμία Ποντιακός Καλλιτεχνικός Ομιλος Σουρμένων. Το 1985 μετονομάστηκε σε Ενωση Ποντιων Ελληνικού "Τα Σουρμενα".

2. Ο συλλογος ιδρύθηκε το 1966 με την επωνυμία Σύνδεσμος Ποντίων Χαϊδαρίου Αττικής "Η Λυρα". Το 1967 διαλυθηκε από το δικτατορικό καθεστώς και ξαναϊδρύθηκε το 1979 με την επωνυμία Σύλλογος Ποντίων Χαϊδαρίου "Η Λύρα".

3. Η Μονή της Παναγίας Γουμερά ιδρύθηκε το 950 μ.Χ. Ηταν μία από τις πέντε Μονές της Εκκλησιαστικής Επαρχίας Χαλδίας-Κερασούντος-Χεριάνων.

4. Η Μακρυνίτσα είναι το κέντρο περιοχής με πληθυσμό στην πλειονότητά του Πόντιους από τη Χαλδία.

τριήμερη ποντιακή γιορτή που πραγματοποιούν η Ένωση Ποντίων Ελληνικού με το δήμο Ελληνικού κάθε χρόνο την Παρασκευή, Σάββατο και Κυριακή του Θωμά. Η γιορτή γίνεται στο πλαίσιο της διατήρησης του ποντιακού εθίμου "της επισκεψης στα ταφία", δηλαδή της επισκεψης στους τάφους των νεκρων.[1] Το βράδυ της Παρασκευής πραγματοποιούνται σε ανοικτό χώρο καλλιτεχνικές εκδηλώσεις όπως παρουσίαση ποντιακών και άλλων τοπικων χορευτικών συγκροτημάτων, παιδικό θέατρο, θέατρο σκιών κ.α. Το πρωί του Σαββάτου στη μεγάλη αίθουσα του συλλόγου λειτουργεί έκθεση ποντιακών σκευών, κεντημάτων και στολών. Το βράδυ της ίδιας μέρας γίνεται ποντιακό γλέντι, στο οποίο σερβίρονται παραδοσιακά ποντιακά φαγητά. Την Κυριακή ο σύλλογος πραγματοποιεί μνημόσυνο για την ανάπαυση των ψυχων των "κεκοιμημένων προπατόρων στον Πόντο και στην Ελλάδα". Στη συνέχεια συμμετέχει στο ταφικό έθιμο στο Κοιμητήριο Ελληνικου.[2] Το απόγευμα της Κυριακής γινονται πάλι γιορταστικές εκδηλώσεις, όπως παρέλαση των χορευτικών συγκροτημάτων που συμμετείχαν στη γιορτή, ομιλίες κ.α. Το ποντιακό τριήμερο στο δήμο Ελληνικού λειτουργεί ως χώρος συγκέντρωσης των Ποντίων της ευρυτερης περιοχής της Αττικής. Μεγάλη είναι και η συμμετοχή κατοίκων του δήμου που δεν είναι Πόντιοι.

Το δικτατορικό καθεστως της περιόδου 1967-1974 διακόπτει τη λειτουργεία πολλών συλλόγων. Όσοι εξακολουθούν να υπάρχουν υπολειτουργουν. Μετά τη μεταπολίτευση και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται επαναλειτουργία των παλιών και ίδρυση δέκα νέων συλλόγων, οι οποιοι στη συντριπτική πλειονότητά τους δημιουργούνται από άτομα δεύτερης και τρίτης γενιάς.

---

1. Το έθιμο αυτό είναι των χωριων Σταυρίν και Σούρμενα του Πόντου. Εκεί οι συγγενείς και οι φίλοι συνήθιζαν να φυτεύουν σιτάρι στο χωμα του τάφου του νεκρου που μόλις είχε ταφεί. Όταν το σιτάρι μεγάλωνε, δηλαδή μετά από οκτώ με εννέα μήνες, εποχή που ο πόνος είχε αμβλυνθεί, συγκεντρώνονταν οι πενθουντες στον τάφο και συζητούσαν για τα προτερήματα του νεκρού. Οι κάτοικοι των Σουρμένων διατήρησαν το ταφικό έθιμο στο νέο τόπο εγκατάστασής τους, στην περιοχή του Ελληνικού. Κάθε χρόνο μετά τη θεία λειτουργια της Κυριακής του Θωμά οι ποντιακές οικογένειες πηγαίνουν στους τάφους των δικών τους, στρώνουν τραπεζομάντηλα στις ταφόπλακες και τοποθετουν δίσκους με μεζέδες, αυγά, τσουρέκια και ουζο. Κάθονται στους τάφους και συζητουν προσπαθωντας να νοιωσουν την παρουσία των δικων τους. Θυμούνται τα προτερηματα των νεκρών και διηγούνται περιστατικά από τη ζωή τους.

2. Προσφέρει αυγά, τσουρέκια και ουζο στις οικογένειες πριν οι τελευταίες αποσυρθουν στους τάφους των δικών τους.

Η τάση ίδρυσης πολιτιστικών συλλόγων χαρακτηρίζει την ευρύτερη κοινωνία τη δεκαετία του 1970. Οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επιθυμία για συλλογική δράση, η οποία παρέμενε ανικανοποίητη για σειρά ετών, λόγω των περιορισμών του στρατιωτικού καθεστώτος. Τη δεκαετία του 1970 οι κύριοι σκοποί των ποντιακών συλλόγων αφορούν την προώθηση της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της ομάδας, τη διοργάνωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και τη μετάδοση της ποντιακής παράδοσης στις νεότερες γενιές.

Τη δεκαετία του 1980 οι ποντιακοί σύλλογοι παρουσιάζονται στην πλειονότητά τους ως πολιτιστικοί φορείς της περιοχής τους. Οι δραστηριότητές τους απευθύνονται σ' όλους τους κατοίκους της περιοχής. Παράλληλα, από τις αρχές της δεκαετίας παρατηρείται συνεχώς αυξανόμενη προσπάθεια ανεύρεσης και προώθησης τρόπων μετάδοσης της ποντιακής ιδιαιτερότητας στις νεότερες γενιές. Σχεδόν όλοι οι σύλλογοι δημιουργούν τμήματα διδασκαλίας ποντιακών χορών και θεάτρου. Η μετάδοση της ποντιακής πολιτισμικής και ιστορικής ιδιαιτερότητας πραγματοποιείται παράλληλα με άλλες δραστηριότητες, που στόχο έχουν την προσέλκυση των νέων της περιοχής. Πολλοί από τους συλλόγους που ιδρύθηκαν προγενέστερες δεκαετίες αποδεικνύονται ισχυρότατοι πόλοι έλξης για τις νεότερες γενιές, γιατί επιτυγχάνουν να συνδυάσουν με αποτελεσματικό τρόπο τους αρχικούς σκοπούς τους με τη νέα πραγματικότητα που στοχεύει στην όσο το δυνατόν πιο ευχάριστη παραμονή των νέων στο σύλλογο. Δημιουργούνται τμήματα ανάλογα με τα ενδιαφέροντα της τρίτης και τέταρτης γενιάς, διοργανώνονται εκδρομές και από ορισμένους συλλόγους παρέχονται υποτροφίες για σπουδές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο τρόπος λειτουργίας της Ενωσης Ποντίων Μελισσίων. Η μεγάλη αίθουσα του ισογείου του ιδιόκτητου κτιρίου της Ενωσης διατίθεται δωρεάν για τις ανάγκες της Νομαρχίας, της τοπικής αυτοδιοίκησης, των Κ.Α.Π.Η., αθλητικών συλλόγων, σωματείων και σχολείων της περιοχής. Οι δραστηριότητες του συλλόγου διαμορφώνονται από τα δώδεκα τμήματά του στα οποία γίνονται δεκτά και μπορούν να τα διευθύνουν άτομα που δεν είναι ποντιακής καταγωγής. Τα τμήματα αυτά είναι το τμήμα ποντιακών χορων, πιγκ-πογκ, σκάκι, βιβλιοθήκης,[1] λαογραφίας,[2] ζωγραφικής-

---

1. Η βιβλιοθήκη, η οποία διαθέτει βιβλία για τον Πόντο, Μικρά Ασία και Ανατολική Θράκη λειτουργεί ως δανειστική.

2. Το τμήμα λαογραφίας ασχολείται κυρίως με την καταγραφή των μνημών της πρώτης γενιάς και τη συλλογή φωτογραφικού υλικού από τον Πόντο όπως ήταν στις αρχές του αιώνα και όπως είναι τώρα.

χαλκογραφίας-υαλογραφίας, φιλανθρωπικό,[1] προβολών,[2] πολιτιστικών εκδηλώσεων,[3] ψυχαγωγικό,[4] ποντιακής μαγειρικής και πινακοθήκης.[5]

Το 1982 η Επιτροπή Ποντιακών Μελετων αρχίζει την ανέγερση της Στέγης Κειμηλίων του Ελληνισμου του Πόντου σε οικόπεδο που δωρήθηκε από το κράτος το 1975. Οι οικοδομικές εργασίες ολοκληρώνονται το 1988. Από τότε η Στέγη λειτουργει ως βιβλιοθήκη και ως χώρος φυλαξης κειμηλίων του ελληνισμού του Πόντου.[6] Σκοπός είναι η λειτουργια της Στέγης ως μόνιμου εκθετήριου κειμηλίων του Πόντου και ως πνευματικού κέντρου σπουδής και μελέτης ποντιακών θεμάτων. Στους στόχους περιλαμβάνονται η πραγματοποιηση μαθημάτων λαογραφίας, ιστορίας και γλωσσας των Ελλήνων του Πόντου και η διοργάνωση πανελληνίων και διεθνών συνεδρίων με θέμα "Ιστορία-Πολιτισμός-Λαογραφία του Ποντιακού Ελληνισμού προ και μετά το 1922".

Την ίδια δεκαετία εκφράζεται από τους ποντιακούς συλλόγους η επιθυμία για υποστήριξη της έκδοσης βιβλίων με θέματα που αφορουν τον ελληνισμό του Πόντου και για έκδοση ποντιακών περιοδικών. Η Παμποντιακή Ενωση εκδίδει τέσσερα βιβλία και τον τρίτο τόμο του περιοδικου Ποντιακή Στρά.[7] Η Αδελφότητα Ποντίων "Παναγία Γουμερά" εκδίδει από τον Οκτωβριο του 1981 μέχρι τον

---

1. Το φιλανθρωπικό τμήμα παρέχει συναισθηματική και οικονομική βοήθεια σε οικογένειες του δήμου Μελισσίων. Σε συνεργασία με το χορευτικό τμήμα επισκέπτεται συχνά ορφανοτροφεία και γηροκομεία.

2. Το τμήμα αυτό πραγματοποιει προβολές με θέματα κυρίως από το συγχρονο Πόντο. Το υλικό για τις προβολές προέρχεται από ιδιώτες και σωματεία που έχουν επισκεφθεί πρόσφατα τον Πόντο.

3. Το τμήμα πολιτιστικών εκδηλώσεων πραγματοποιεί εκδηλώσεις με στόχο την προβολή του ποντιακου πολιτισμού, εκθέσεις βιβλίου, εκθέσεις ζωγραφικής με έργα Μελισσιωτών ζωγράφων κ.α.

4. Στις δραστηριότητες του ψυχαγωγικού τμήματος συγκαταλέγονται η διοργάνωση εκδρομών και ποντιακών βραδυων, η παροχή δωρεάν εισιτηρίων στα παιδιά των μελών για τις παραστάσεις ποντιακού θεάτρου, οι οποίες πραγματοποιουνται εκτός της περιοχής των Μελισσίων και η πραγματοποίηση εκδηλώσεων με ειδικό πρόγραμμα (παιδικό θέατρο, καραγκιόζης κ.α.) για όλα τα παιδιά της περιοχής.

5. Η πινακοθήκη έχει έργα Μελισσιωτων ζωγράφων.

6. Η περισυλλογή και συντήρηση των κειμηλίων, τα οποία οι Ελληνες του Πόντου κατόρθωσαν να μεταφέρουν στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε από τους ποντιακους συλλόγους και από τα μουσεία Μπενάκη και Βυζαντινό.

7. Ο πρωτος τόμος του περιοδικου Ποντιακή Στρά εκδίδεται από την Παμποντιακή Ενωση το 1971, ο δεύτερος το 1974 και ο τρίτος το 1984.

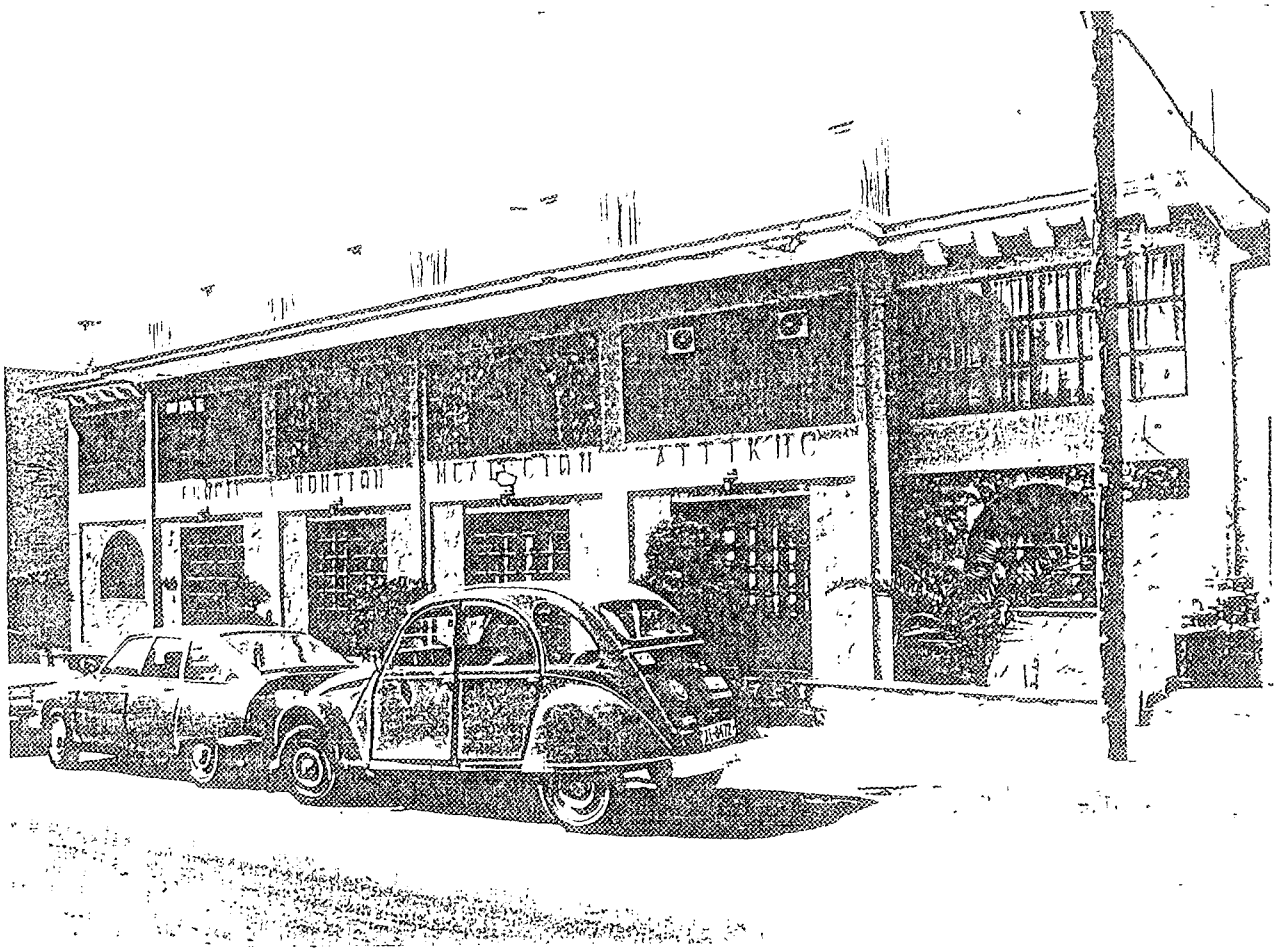

Το κτίριο της Ενωσης Ποντίων Μελισσίων, συνολικής επιφάνειας 360 τ.μ. Τα μέλη του συλλόγου αγόρασαν το οικόπεδο το 1959 και δύο χρόνια αργότερα έκτισαν τα γραφεία της Ενωσης. Το κτίριο της φωτογραφίας θεμελιώθηκε το 1980. Αναγέρθηκε με εισφορές μελών και έκτακτες επιχορηγήσεις των Υπουργείων Οικονομικων και Εμπορίου.

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

Ιανουάριο του 1986 το διμηνιαίο περιοδικό Ποντιακή Ηχώ. Ο Σύλλογος Ποντίων Χαϊδαρίου "Η Λυρα" εκδίδει από τον Ιανουάριο του 1982 το τριμηνιαιο περιοδικό Ποντιακή Λυρα.[1]

Το Μάιο του 1985 ιδρυεται το Κέντρο Ποντιακών Μελετών (ΚΕ.ΠΟ.ΜΕ.). Το ΚΕ.ΠΟ.ΜΕ. εμφανιζεται ως πρωτοβουλία Ποντίων δευτερης και τρίτης γενιάς, με στόχο τη διεκδικηση του δικαιώματος των Ποντιων στη διατήρηση της ιστορικής τους μνήμης και την αναγνωριση από τη διεθνή κοινότητα της γενοκτονιας του ποντιακού ελληνισμού από το τουρκικό κράτος. Αναλυτική παρουσίαση των λόγων δημιουργιας και των στόχων παρουσιάζονται στην έκδοση του ΚΕΠΟΜΕ, Πόντιοι: Δικαίωμα στη Μνήμη:

"Το Κέντρο Ποντιακών Μελετών ιδρύθηκε στην Αθήνα το Μάιο του 1985. Τον Οκτώβριο του 1986 ιδρύθηκε το παράρτημα της Θεσσαλονίκης.

Ηταν μια πρωτοβουλία Ποντιων της δευτερης και τριτης γενιάς με διαφορετικές ιδεολογικές πολιτικές καταβολές αλλά με ένα μεγάλο κοινό ενδιαφέρον, αγωνια, προσέγγιση της ποντιακής υπόθεσης.

Ιδρυθηκε σε μια περίοδο όπου οι μνήμες, οι διηγήσεις, η μετάδοση της γλώσσας από τις προηγούμενες στις νέες γενιές των Ποντιων εξαντλούνται και ταυτόχρονα το τραγούδι, ο χορός, το θέατρο δεν επαρκούν από μόνα τους να διατηρήσουν και να αναπτυξουν την ποντιακή συνειδηση και ταυτότητα.

Ετσι αυτήν την ιστορική συγκυρία το δικαιωμα των Ποντίων στη μνήμη, η γνωση δηλαδή της ιστορίας τους και ειδικότερα των πολιτικοϊστορικών λόγων που καθόρισαν την εξέλιξη και σημερινή ποντιακή πραγματικότητα σε όλο τον κόσμο, αποτελεί επιτακτικά μια πρώτη βασική συνθηκη για την ποντιακή ύπαρξη και συνέχεια.

Λογική ακολουθία αυτής της εκτίμησης είναι η ανάδειξη της αναγκαιότητας για έναν ακριβή προσδιορισμό ή επαναπροσδιορισμό της φυσης και του χαρακτήρα του ποντιακου προβλήματος σήμερα.

Για το ΚΕΠΟΜΕ το ποντιακό πρόβλημα είναι ζήτημα συστηματικής εξόντωσης ενός λαου για τον λόγο της ιδιαίτερης εθνικής και πολιτιστικής του ταυτότητας. Εξόντωση που επιδιώχθηκε και πραγματοποιήθηκε με μια πολιτική βιαιοτήτων, σφαγών, διώξεων, εξορίας, εκτοπίσεων γενοκτονίας.

Στον ποντιακό λαό αμφισβητήθηκε το δικαίωμα στην ύπαρξη, το δικαίωμα στο σεβασμό της εθνικής και πολιτιστικής του ταυτότητας, το δικαίωμα να διατηρεί την ειρηνική κατοχή του εδάφους του.

Υπευθυνο για το έγκλημα της γενοκτονίας του ποντιακου λαού, το βαρύτερο έγκλημα σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, είναι το οθωμανικό και το κεμαλικό τουρκικό κράτος.

Μ' αυτήν την αφετηρία, το ΚΕΠΟΜΕ χωρις να υποκαθιστά ή να ανταγωνιζεται άλλα ποντιακά σωματεία ή άλλα κέντρα ή επιτροπές ερευνών, αλλά αποτελώντας μια ενωτική συνιστώσα του ποντιακού χωρου σε παγκόσμιο επιπεδο θα διαθέσει όλες του τις δυνάμεις για

---

1. Μελλοντική έρευνα για τις εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία του ποντιακού ελληνισμού στον ελλαδικό χώρο, θα μπορούσε να δώσει πληροφορίες για την έκφραση της ποντιακής ταυτότητας μέσα από τα έντυπα.

την ανάπτυξη όλων εκείνων των δραστηριοτήτων, μορφωτικών, ερευνητικών, πολιτικων στους διεθνείς οργανισμούς, που θα έχουν σαν στόχο την αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα της γενοκτονίας των Ποντίων και την καταδίκη του υπεύθυνου γι' αυτήν σύγχρονου τουρκικού κράτους το οποίο αποτελεί συνέχεια των προηγούμενων, του οθωμανικού και του κεμαλικού.

Η αναγνώριση από τους νόμους και τους θεσμους της διεθνούς κοινότητας της γενοκτονίας της οποίας τις επιδράσεις ζει σήμερα σ' όλες τις διαστάσεις και εκφράσεις της ζωής του ο ποντιακός λαός σε όλες τις ηπείρους του πλανήτη μας, αποτελεί κατά την αντίληψή μας τη δεύτερη βασική συνθήκη για την ύπαρξη και συνέχειά του.

Γι' αυτούς τους λόγους αφετηρία ενός νέου κύκλου ποντιακής αναζήτησης, αυτογνωσίας, προσφοράς, διεκδικήσεων, αγώνων θα πρέπει να είναι η καθιέρωση μιας ειδικής ημέρας μνήμης των θυμάτων της γενοκτονίας και απαίτησης για την αναγνώρισή της. Μια καθορισμένη ημέρα του χρόνου όπου οι Πόντιοι σε όλο τον κόσμο -- στην Ελλάδα, στις Σοβιετικές Δημοκρατίες της Γεωργίας, της Ρωσιας, της Ουκρανίας, του Καζακστάν, της Αρμενίας, στις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αργεντινή, τη Δυτική Γερμανία, τη Σουηδία, την Αυστραλία -- θα τιμούμε με αναφορές, εκδηλώσεις και πορείες τους εκατοντάδες χιλιάδες άδικα χαμένους συγγενείς και συμπατριώτες μας.

Το ΚΕΠΟΜΕ θα προτείνει στο προσεχές Δευτερο Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο να καθορίσει αυτήν την ημέρα."[1]

Το αίτημα αναγνώρισης από τη διεθνή κοινότητα της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου παρουσιάζεται για πρώτη φορά από το ΚΕ.ΠΟ.ΜΕ. Σύμφωνα με τις θέσεις του ΚΕ.ΠΟ.ΜΕ. υπεύθυνο για το ότι δεν έχει ανακινηθεί θέμα γενοκτονίας τις περασμένες δεκαετιες ούτε από τα ίδια τα θυματα είναι το ελληνικό κράτος, το οποίο ήδη από το 1930 με το ελληνοτουρκικό σύμφωνο φιλίας επέβαλλε τη λήθη και εξάρτησε τη γνωση της ιστορίας και τη μετάδοσή της στις νεότερες γενιές μόνο από την αφήγηση μέσα στην προσφυγική οικογένεια. Το κράτος επέτρεπε την υπεράσπιση της πολιτιστικής διάστασης της ταυτότητας μέσα από τη λειτουργία των ποντιακών σωματείων, αλλά καθιστούσε αδύνατη τη διεκδίκηση της ιστορικής μνήμης, η οποία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση και μετεξέλιξη της ταυτότητας μιας κοινωνικής ομάδας.

Στα χρονια που ακολουθούν, η δράση των μελών του ΚΕ.ΠΟ.ΜΕ. (ομιλίες, συμμετοχή σε διεθνή συνέδρια στο εξωτερικό) παρουσιάζει το ποντιακό ζήτημα ως ζήτημα ολόκληρου του ελληνικού έθνους. Η στάση των ποντιακών συλλόγων προς την ιδεολογία του ΚΕ.ΠΟ.ΜΕ. ποικίλει. Ορισμένοι από τους συλλόγους την αποδέχονται και προωθούν τη διάδοσή της, ενώ άλλοι την απορρίπτουν.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 οι περισσότεροι σύλλογοι παρουσιάζουν δραστηριότητες που στοχεύουν στην ισχυροποίηση της ιστορικής μνήμης, όπως παραδείγματος χάρη διαλέξεις και συζητήσεις για τα ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στις αρχές του

---

1. Μιχάλης Χαραλαμπίδης, και Κωστας Φωτιάδης, Πόντιοι: Δικαίωμα στη Μνήμη, ό.π., σελ. 9-11.

αιωνα στο Μικρασιατικό Πόντο. Οι δρστηριότητες αυτές πραγματοποιουνται στο πλαισιο της προσπάθειας των συλλόγων για διαμόρφωση των δραστηριοτήτων τους ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των νέων. Τη δεκαετία αυτή η τρίτη γενιά δηλώνει την επιθυμία της για γνώση της ιστοριας του ποντιακου ελληνισμου. Συζητήσεις για το αίτημα αναγνώρισης της γενοκτονιας των Ποντίων ευνοούνται από γεγονότα όπως η αναγνωριση το 1987 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο της γενοκτονίας που διαπράχτηκε το 1915 σε βάρος των Αρμενίων από το κράτος των Νεότουρκων και η συνεχιζόμενη ένταση στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας. Το 1988 τα ταμπλώ στις αίθουσες εργασιών του Β' Παγκοσμιου Ποντιακου Συνεδρίου θέτουν πρώτο αίτημα την αναγνωριση της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Στη

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΠΟΝΤΙΟΙ ΑΠΑΙΤΟΥΝ

Παγκόσμια καταδίκη της γενοκτονίας των Τουρκικών κυβερνήσεων.
Ολοκλήρωση του αφοπλισμου και παγίωση της ειρήνης.
Να παρέλθει στους ξεριζωμένους η διαχείριση της ανταλλάξιμης περιουσίας.
Το πέρασμα της ιστορίας τους στα σχολικά βιβλία.
Οριστική και βιώσιμη λυση του Κυπριακού.
Σεβασμο στα ανθρώπινα δικαιώματα.

διάρκεια όμως του συνεδρίου παρουσιάζεται διαφωνία μεταξύ των εκπροσώπων των ποντιακών συλλόγων ως προς την αναγκαιότητα διεκδίκησης του αιτήματος. Το αίτημα υιοθετείται από το συνολο των εκπροσώπων τέσσερα χρόνια αργότερα, στη διάρκεια των εργασιων του Γ' Παγκοσμίου Ποντιακου Συνεδρίου.

Το 1986 ιδρύεται με "πρωτοβουλία ποντίων της τρίτης γενιάς" ο ποντιακός συλλογος "Αργω". Η ίδρυσή του παρουσιάζεται ως πρόταση υποστήριξης της ιστορικής μνήμης και της πολιτιστικής ταυτότητας σε εποχή όπου διαπιστώνεται "αδυναμία πρόταοης απ' τον παραδοσιακό ποντιακό χώρο, συνδυασμένη με την ρατσιστική στάση της Ελλαδικής κοινωνίας, υποτιμηση της Ιστορίας των Ποντίων (ανέκδοτο)." Ειδικότερα, στο πρώτο έντυπο που ο σύλλογος διανέμει με σκοπό την ενημέρωση για την υπόστασή του, αναφέρεται:

"Ο συλλογός μας ιδρύθηκε το καλοκαίρι του 1986 (2767/1986 πρ. Αθ). Τον Γενάρη του 1987 άνοιξε τα γραφεία του, στην οδό Σκοπευτηρίου 4 Καλλιθέα, με πρωτοβουλία ποντίων της τρίτης γενιάς.

Το κίνητρο της ιδρυσής του είναι η διαπίστωση ότι ο Ποντιακός χώρος αντιμετωπίζει μία χρόνια και πολύπλευρη κρίση η οποία εκδηλώνεται με την λήθη της ιστορίας και την αλλοίωση της πολιτιστικής ταυτότητάς του. Κρίση η οποία αρχίζει το 1922 μετά τον βίαιο ξεριζωμό από την πατρίδα.

Το πρόβλημα είναι ιδιαίτερα οξυμένο στην τρίτη και

τέταρτη γενιά. Η αδυναμία πρότασης απ' τον παραδοσιακό ποντιακό χώρο, συνδυασμένη με την ρατσιστική στάση της Ελλαδικής κοινωνίας, υποτίμηση της Ιστορίας των Ποντίων (ανέκδοτα), δημιουργούν πράγματι τραγικές αμφισβητήσεις. Ο Ποντιακός λαός, που ανάδειξε ένα αντάρτικο και ένα πολιτικό κίνημα για την ανεξαρτησία του Πόντου, που υπέστη μια γενοκτονία και έχει ακόμα και σήμερα ανοιχτές πληγές, μοιάζει να έχει χάσει τελείως την μνήμη του και την δυνατότητα υπεράσπισης των συμφερόντων του.

Η κατάσταση αυτή πρέπει να αλλάξει. Σε συνεργασία με τους Ποντιακούς συλλόγους θα δώσουμε όλες τις δυνάμεις σ' αυτήν την κατεύθυνση."

Η "Αργω" από τους πρωτους μήνες της υπαρξής της πλαισιώνεται από Πόντιους από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Αυτό οφείλεται στο ότι ο σύλλογος στην προσπάθειά του να ασχοληθεί με τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα του ποντιακου ελληνισμού ενδιαφέρεται γιο τις συνθήκες εγκατάστασης και διαβίωσης της νέας κατηγορίας μετανασταν. Τα άτομα τρίτης γενιάς επικοινωνούν με νέους σε ηλικία Πόντιους που οι ίδιοι και οι γονείς τους είχαν εγκατασταθεί στο δήμο της Καλλιθέας μετά το 1965. Κάποιοι από τους τελευταίους συμπεριλαμβάνονται στους ιδρυτές του συλλόγου. Η κοινή και ταυτόχρονα η νεαρή, μικρότερη των τριάντα χρονών ηλικία, αποτελεί σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης κοινής ιδεολογίας και δράσης από Πόντιους τρίτης γενιάς και πρώτης γενιάς από την πρώην Σοβιετική Ενωση.[1]

Ο ποντιακός σύλλογος "Αργώ" παράλληλα με τις συνηθισμένες μορφές προώθησης της ταυτότητας, όπως τη δημιουργία τμημάτων μουσικής και ποντιακων χορών και την πραγματοποίηση ποντιακών τριήμερων σε ανοικτούς χώρους, αναπτύσσει νέες μορφές δράσης. Αφίσες, προκηρύξεις, ταμπλώ, αεροπανώ στο δήμο της Καλλιθέας και στο κέντρο της Αθήνας ενημερώνουν για το αίτημα αναγνώρισης της

---

1. Η εποχή χαρακτηρίζεται και από την εμφάνιση στο χώρο της Μακεδονίας φοιτητικών και σπουδαστικών συλλόγων, για την ίδρυση των οποίων σημαντικό παράγοντα αποτελεί η κοινή και νεαρή ηλικία. Στους συλλόγους αυτούς η ανησυχία για την επιβίωση της ποντιακής ταυτότητας, ταυτίζεται με την ανησυχία για τη μετεξέλιξη της νεοελληνικής ταυτότητας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της "Ενωσης Ποντίων Φοιτητών-Σπουδαστών Θεσσαλονίκης" που ιδρύεται το 1987. Η Ενωση προχωρεί στην έκδοση διμηνιαίας ποντιακής εφημερίδας, της Ποντιακής Φλόγας, της πρωτης φοιτητικής ποντιακής εφημερίδας από τη βίαιη μετανάστευση στον ελλαδικό χώρο. Η εφημερίδα προβάλλει το αίτημα για την αναγνωριση από τη διεθνή κοινότητα της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Σημαντικό τμήμα της υλης της καλυπτουν ιστορικές αναδρομές και αναλύσεις για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις από τις αρχές του αιώνα μεχρι σήμερα. Στο Παράρτημα, σελ. 326, παρατίθενται από την Ποντιακή Φλόγα του Ιουνίου-Ιουλίου 1988 τα άρθρα 2 και 3 του καταστατικού της Ενωσης. Το 1989 ιδρύεται επίσης στη Θεσσαλονίκη η Ενωση Ποντιακής Νεολαίας Ελλάδας, η οποία εκδίδει την εφημερίδα Ποντιακή Νεολαία. Η Ποντιακή Νεολαία αποτελεί από τον Οκτώβριο του 1989 τη συνέχεια της εφημερίδας Ποντιακή Φλόγα. Στο Παράρτημα, σελ. 328, παρουσιάζονται οι σκοποι της Ενωσης Ποντιακής Νεολαίας Ελλάδας.

γενοκτονίας και καταγγέλουν κοινωνικές προκαταλήψεις και πολιτικές πρακτικές σε βάρος των Ελλήνων του Πόντου.[1]

Σημαντικές είναι οι δραστηριότητες του συλλόγου που στοχεύουν στη γνωση της ιστοριας του ποντιακού ελληνισμού της πρώην Σοβιετικής Ενωσης. Ο συλλογος από τον πρώτο χρόνο της ύπαρξής του καταγράφει τα άγνωστα μέχρι τότε ιστορικά γεγονότα, βασιζόμενος στις προφορικές μαρτυρίες των μελών του. Παράλληλα διοργανώνει ταξίδια στην πρωην Σοβιετική Ενωση με σκοπό τη φωτοτύπηση ελληνικών εντύπων και ιστορικων αρχείων που αφορούν τον ποντιακό ελληνισμό. Σημαντική είναι και η συμβολή του συλλόγου στην ενημέρωση της κοινής γνώμης για την ιστορική πορεία του ποντιακού ελληνισμού. Η ενημέρωση πραγματοποιείται με τις δραστηριότητες που έχουν ήδη αναφερθεί, με τη δημοσίευση όρθρων σε εφημερίδες και περιοδικά και με την παροχή συνεντεύξεων σε ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές.

Το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα από την πρώην Σοβιετική Ενωση προς την Ελλάδα της περιόδου 1988 μέχρι σήμερα επιφέρει αλλαγή στην πληθυσμιακή κατανομή των μελών του συλλογου, με αποτέλεσμα τρία χρόνια μετά την ίδρυσή του ο σύλλογος να κατατάσσεται λόγω της πλειονότητας των μελών του, στους συλλόγους Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση.

Οι σύλλογοι Ποντίων από την πρωην Σοβιετική Ενωση ιδρυονται μετά τη μεταπολίτευση. Οπως ο Πίνακας 4 παρουσιάζει, την περίοδο 1976-1986 ιδρυονται εννέα σύλλογοι.

Με εξαίρεση τον ποντιακό συλλογο "Αργω", η συντριπτική πλειονότητα των μελών των συλλόγων αυτών είναι Πόντιοι πρώτης γενιάς από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Ποσοστό μικρότερο του 20% αντιστοιχεί στα μέλη δεύτερης γενιάς από την πρώην Σοβιετική Ενωση και στα μέλη δευτερης και τρίτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο. Τα μέλη που κατάγονται από το Μικρασιατικό Πόντο είναι κάτοικοι της περιοχής όπου βρίσκεται ο σύλλογος, γεγονός που αποτελεί τον κυριο λόγο εγγραφής στο συγκεκριμένο σύλλογο. Εκτός από το Σύλλογο Ποντίων Καρέα, η πλειονότητα των μελών των συλλόγων είναι Πόντιοι που εγκαθίστανται στο ελληνικό κράτος μετά το 1965. Ο πληθυσμός αυτός, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα ένταξης.[2] Η πρώτη εγκατάσταση πραγματοποιείται σε περιοχές με σημαντικό ποντιακό πληθυσμό, όπως

---

1. Στο Παράρτημα, σελ. 330-341, παρατίθενται κάποιες από τις προκηρύξεις του συλλόγου, ως αντιπροσωπευτικές της περιόδου 1986-1989. Στο Κεφάλαιο XI, σελ. 279-280, παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες των αεροπανώ που είχε τοποθετήσει ο συλλογος σ' όλους τους κεντρικούς δρόμους της Θεσσαλονίκης και των πανώ έξω από το χώρο όπου πραγματοποιήθηκε το Β' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο.

2. Βλ. Κεφάλαιο V, σελ. 167-174.

οι δήμοι Καλλιθέας, Κορυδαλλού, Περιστερίου κ.α.[1] Στις περιοχές αυτές κατοικούν συγγενείς και φίλοι, η παρουσία των οποίων παρέχει συναίσθημα ασφάλειας καθώς οι μετανάστες έχουν κάπου να απευθύνουν όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια οι ποντιακές οικογένειες στοχεύουν στην απόκτηση δικής τους στέγης. Κάποιες απ' αυτές δεν κατορθώνουν να πραγματοποιήσουν αυτό το όνειρο και εγκλωβίζονται στην "προσωρινή" τους εγκατάσταση.[2] Άλλες οικογένειες κατορθώνουν να εξασφαλίσουν στέγη στην περιοχή πρώτης εγκατάστασης. Οι υπόλοιπες τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 αγοράζουν οικόπεδο στις πλέον υποβαθμισμένες περιοχές της Αττικής, όπου λίγα χρόνια αργότερα ανοικοδομούν τις κατοικίες τους συνήθως με προσωπική εργασία. Δημιουργούνται περιοχές με ποντιακό πληθυσμό οι οποίες λειτουργούν ήδη από τη δεκαετία του 1970 ως χώρος υποδοχής μεταναστών, οι οποίοι πραγματοποιούν εκεί την πρώτη εγκατάστασή τους στο ελληνικό κράτος. Σ' όλες αυτές τις περιοχές ιδρύονται ποντιακοί συλλογοι για να καλύψουν ανάγκες που αφορούν την αναβάθμιση του τόπου εγκατάστασης, τη δυνατότητα επικοινωνίας και συναναστροφών, τη διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητας και την εξασφάλιση στους νέους μετανάστες του συναισθήματος ότι κάπου μπορούν να απευθυνθούν για πληροφόρηση και βοήθεια.

Η προσπάθεια κάλυψης των παραπάνω αναγκών αναφέρεται στους σκοπούς των περισσότερων καταστατικών των συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Παρουσιάζονται οι σκοποί του Συλλόγου Ποντίων Αχαρνών (Μενιδιου) "Ο Ευκλείδης" ως αντιπροσωπευτικοί των σκοπών των συλλόγων.

"Σκοπός του Σωματείου είναι: Φιλοπρόοδος, φιλανθρωπικός, καλλιτεχνικός, συνένωση και σύσφιξη των σχέσεων όλων των Ποντίων που ζουν εις τας Αχαρνάς (Μενίδι) και εις ολόκληρην την Αττικήν, ανάπτυξη πνεύματος αγάπης, αλληλοβοηθείας, υλικής και ηθικής συμπαραστάσεως και εκπολιτισμου.

Ειδικώτερα η ηθική και υλική συμπαράστασις και βοήθεια προς τους αναξιοπαθουντας, ασθενείς, ορφανά, φοιτητές και σπουδαστές, επιδίωξις χορηγήσεως συντάξεων, επαναπατρισμού των εις το Εξωτερικό διαμενόντων Ελλήνων Ποντίων.

Η καλλιέργεια πνευματος αλληλοβοηθείας, οικονομικής και εκπολιτιστικής προόδου μεταξυ των μελών του Σωματείου και εν γένει των Ποντίων.

Η με νόμιμα μέσα και ενέργειες προσπάθεια επιλύσεως γενικών ζητημάτων του Ποντιακού πλυθυσμού, υποστήριξη και

---

1. Η πρώτη εγκατάσταση της πλειονότητας γίνεται στο νομό Αττικής. Μικρός αριθμός οικογενειών που σήμερα κατοικουν στο Μενίδι και στο Αιγάλεω είχαν πρώτη εγκατάσταση στη Θεσσαλονίκη και στην Κατερινη αντιστοιχα. Επαναλαμβάνεται ότι οι πληροφορίες αυτές αφορούν το δυναμικό των συλλόγων όπως αυτό καταμετρήθηκε το 1987. Μετά το 1988 παρατηρείται μεγαλύτερη γεωγραφική κινητικότητα από τη βόρεια στη νότια Ελλάδα και αντίστροφα. Η εξευρεση κατοικίας, η υπαρξη γνωστών και η εξασφάλιση εργασίας αποτελούν τους σημαντικότερους λογους μετακίνησης.

2. Η περίπτωση του Λαυρίου. Βλ. Κεφάλαιο V, σελ. 171-173.

προαγωγή των συμφερόντων των μελών του Σωματείου.

Η καλλιέργεια επικοινωνίας και η ανάπτυξη στενωτέρων δεσμών μεταξύ όλων των Ποντίων.

Συστηματική έρευνα και μελέτη της ιστορίας και λαογραφίας Ποντιακων Παραδόσεων και εθίμων και η αναζωογόνησις αυτής.

Διοργάνωσις εκδηλωσεων, χοροεσπεριδων, παραστάσεων, διαλέξεων, εράνων προς ενίσχυσιν των πόρων του Σωματείου.

Η δια παντός μέσου ανακούφισις των αναγκών των Ποντίων και εντός των δυνάμεων του Σωματείου και βάσει των κειμένων διατάξεων, διοργάνωσις εκδρομων, επισκέψεων εις διάφορα μέρη της Ελλάδος και του Εξωτερικού, θεατρικών παραστάσεων προς έξαρσιν του Ποντιακού άσματος και των Ποντιακων Παραδόσεων και εθίμων.

Περισσυλογή κάθε ειδους ιστορικού και λαογραφικου υλικού, μελέτη και επεξεργασία πνευματικων προϊόντων των Ποντίων από τα αρχαια χρόνια μεχρι σήμερα.

Η συνταξη υπομνημάτων και τα γενικά ζητήματα των Ποντίων δια την ενημέρωση των κρατικων, πολιτικων και άλλων παραγόντων που είναι αρμοδιοι δια την λύσιν των.

Κάθε άλλο πρόσφορο μέσο δια την προαγωγή και εκτέλεση των σκοπών του Σωματειου."

Παρά το ότι παρατηρείται διαφοροποίηση στους σκοπούς των συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση όπως αυτοί παρουσιάζονται στα καταστατικά τους --παραδειγματος χάρη σε ορισμένα καταστατικά κυριος σκοπός είναι η διάσωση και διάδοση της παράδοσης ενω σε άλλα είναι η επίλυση τοπικων προβλημάτων-- οι δραστηριότητες είναι παρόμοιες. Ορισμένες δραστηριότητες διαμορφώνονται από τα ειδικά προβλήματα, τα οποία οι μετανάστες πρώτης γενιάς αντιμετωπίζουν.[1] Οι υπόλοιπες είναι παρόμοιες με τις δραστηριότητες των συλλόγων πρώτης-δεύτερης-τρίτης γενιάς. Τη δεκαετία του 1970 η επιθυμία διάσωσης και μετάδοσης της ποντιακής παράδοσης είναι ο κατεξοχήν παράγοντας διαμόρφωσης των μορφών δράσης. Τη δεκαετία του 1980 το ενδιαφέρον σταδιακά επεκτείνεται στην προσπάθεια προσέλκυσης των νέων στο συλλογο,[2] και στη γνωση και προβολή στην ευρυτερη κοινωνία της ιστορίας του ποντιακού ελληνισμού. Η επικοινωνία των συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ενωση με τους συλλόγους πρώτης-δεύτερης-τρίτης γενιάς διαμορφώνει κοινές δραστηριότητες όπως η συμμετοχή στη διοργάνωση των παγκοσμιων ποντιακων συνεδρίων.

---

1. Η πληροφόρηση για την ελλαδική κοινωνική πραγματικότητα και η βοήθεια για τη διευθέτηση γραφειοκρατικών διαδικασιων, οι οποίες είναι απαραιτητες για την αναγνωριση εκπαιδευτικων τίτλων αποτελούν σημαντική δραστηριότητα των συλλόγων μετά το 1988.

2. Παραδείγματος χάρη, στο καταστατικό του Σωματειου Ποντίων Καρέα, το οποίο ιδρύεται το 1982, μετά την παρουσίαση των σκοπών αναφέρεται ότι: "Οι σκοποί αυτοι θα επιδιωχθουν με παν νόμιμον και πρόσφορον μέσον, ήτοι ίδρυσιν εντευκτηρίου, αναγνωστηρίου, βιβλιοθήκης, με διαλέξεις, θεατρικάς παραστάσεις, χορούς, τραγούδια, εορτάς, συναυλίας, χορωδίας, εκδρομάς, αθλοπαιδιάς και γενικώς με παν μέσον, που θα προσελκύη την νεολαίαν εις τους σκοπους του."

Η επιθυμία συντονισμού των προσπαθειών των συλλόγων πρώτης-δευτερης-τριτης γενιάς και των συλλόγων Ποντιων από την πρώην Σοβιετική Ενωση για την προώθηση των θεμάτων που αφορούν τον ποντιακό ελληνισμό, οδηγει το 1988 στη δημιουργία δευτεροβάθμιας οργάνωσης, της Ομοσπονδίας Ποντιακών Σωματείων Νοτίου Ελλάδας (Ο.Π.Σ.Ν.Ε.). Η Ομοσπονδία ιδρυεται από οκτώ σωματεια της περιοχής Αθήνας-Πειραιά με στόχο να επιτυχει το συντονισμο ενεργειων των σωματείων όλου του νοτιότερα της Μακεδονίας ελλαδικού χώρου. Το 1992 ο αριθμός των σωματείων που εκπροσωπούνται στην Ο.Π.Σ.Ν.Ε. ανέρχεται σε τριάντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΧΙ

ΤΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Στο Κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το πλαίσιο λειτουργίας των τριων Παγκοσμίων Ποντιακων Συνεδρίων και αξιολόγηση των παρεχομένων από τις εισηγήσεις πληροφοριών για την ποντιακή ταυτότητα. Δεν πραγματοποιείται περιληπτική παρουσίαση όλων των εισηγήσεων ή αναφορά σε εισηγήσεις που δεν αφορουν την ταυτότητα, όπως αυτή διαμορφώνεται μετά τον εκπατρισμό. Η αξιολόγηση των εργασιων των Β' και Γ' Παγκοσμιων Ποντιακων Συνεδριων βασιζεται περισσότερο στην προσωπική παρακολουθηση και μελέτη των ηχογραφημένων εισηγήσεων και συζητήσεων, παρά στα δημοσιευμένα πρακτικά και άρθρα εφημερίδων, τα οποια είναι μικρότερης έκτασης.

Το Α' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακου Ελληνισμού

Το Α' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακου Ελληνισμού πραγματοποιείται από τις 6 μέχρι τις 14 Ιουλίου 1985 στη Θεσσαλονίκη.[1] Ειναι το Α' Παγκόσμιο Συνέδριο μετά το βίαιο εκπατρισμό. Μετά από 63 χρόνια σιωπής στον ελλαδικό χώρο, που θα μπορούσε να παρερμηνευτεί ως αποτέλεσμα αφομοίωσης, ο ποντιακός ελληνισμός του ελλαδικού χώρου παρουσιάζεται ως κοινωνική ομάδα με σημαντικό πληθυσμιακό μέγεθος και κοινωνική συνοχή. Ταυτόχρονα παρουσιάζεται ο ιδιαίτερος δεσμός που συνδέει τους Πόντιους όλης της υδρογείου. Το συνέδριο πραγματοποιείται με τη συμμετοχή εκπροσώπων από τις Η.Π.Α., τον Καναδά, την Ευρώπη, τη Ν. Αφρική και την Αυστραλία.

Το συνέδριο οριοθέτησε το περιεχόμενο της ποντιακής ταυτότητας, την οποία παρουσίασε κυρίως ως πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Ο ακριβής αριθμός του πληθυσμιακού μεγέθους του ποντιακου ελληνισμου θεωρήθηκε αδύνατο να υπολογιστεί λόγω της έλλειψης πληροφοριων ή των στερούμενων ακριβείας πληροφοριών των κρατικών υπηρεσιών. Σύμφωνα με έναν κατά προσέγγιση υπολογισμό, "στην Ελλάδα οι ποντιακής καταγωγής Ελληνες ξεπερνούν το

---

1. Η επιλογή της Θεσσαλονίκης για την πραγματοποίηση του συνεδρίου οφείλεται στο ότι η Θεσσαλονίκη θεωρείται το κέντρο, η πρωτεύουσα του ποντιακού ελληνισμου, λόγω της σημαντικής ποντιακής πληθυσμιακής συγκέντρωσης στο χώρο της Μακεδονίας. Το 1985 είχε ανακηρυχτεί από την κυβέρνηση "Ετος Θεσσαλονικης". Το Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο ενταχθηκε στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον εορτασμό των 2.300 χρόνων της πόλης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

1. Στην Τιφλίδα της Γεωργίας, ως Πανελλήνιο Συνέδριο της Υπερκαυκασίας, στις 5 Μαΐου 1917.
2. Στο Ταγκαρόγκ της Ρωσίας παρόμοιο συμβούλιο, τον Ιούλιο του 1917.
3. Στο Αικατερίνογκραντ της Ρωσίας συγκροτείται τον Οκτώβριο του 1917, η Κεντρική Ένωση των Ποντίων Ελλήνων, για την ανεξαρτησία του Πόντου.
4. Τον Νοέμβριο του 1918 συγκροτήθηκαν παρόμοια συμβούλια στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στη Μεγάλη Βρετανία, στις Σκανδιναβικές χώρες και τη Γαλλία.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

1. Παμπόντιον Συνέδριον του Ελληνισμου του Πόντου, με πρόεδρο τον Κωνσιαντίνο Γ. Κωνσταντινίδη, συνήλθε στη Μασσαλία της Γαλλίας, από 21 Ιανουαρίου έως 4 Φεβρουαρίου 1918.
2. Τον Ιούλιο του 1918 συνήλθε συνέδριο των Ελλήνων Ποντίων στο Μπακου της Ρωσίας, όπου διαδηλώθηκε η ανεξαρτησία του Πόντου και η επιθυμία επαναπατρισμού των Ελλήνων.
3. Τον Νοέμβριο του 1918 έγινε και πάλι συνέδριο στη Μασσαλία, όπου εγκρίθηκαν αποφάσεις για τη διάσκεψη της ειρήνης.
4. Τον Φεβρουάριο του 1919, οι Έλληνες Πόντιοι συνεδρίασαν στην Κωνσταντινούπολη και ενέκριναν ψηφίσματα για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης, ανεξαρτησίας και ενσωμάτωσης του Πόντου στην Ελλάδα. Υπόμνημα με τα ίδια αιτήματα υπέβαλαν και οχτώ Έλληνες επίσκοποι.
5. Στις 5 Μαρτίου 1919 συνήλθε στο Βατουμ το δευτερο Συνέδριο του Ποντιακου Ελληνισμού.
6. Στην Ελλάδα, συνήλθε το Α' Πομποντισκὸ Συνέδριο στη Θεσσαλονίκη, από 1 - 14 Ιουλίου 1985. Είναι το πρώτο συνέδριο μετὰ τον ξεριζωμό. Πρόεδρὸς του ήταν ο Γιώργος Παρχαρίδης.
7. Το Β' Παγκόμσιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμου συνήλθε στη Θεσσαλονίκη, από τις 31 Ιουλίου έως τις 7 Αυγούστου 1988. Πρόεδρὸς του ήταν ο Παναγιώτης Τανιμανίδης.

Πηγή: Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού, σελ. 4.

1.000.000, στη Ρωσια τις 500.000 και στη Διασπορά τις 300.000."[1],

Ασυμφωνια παρουσιάστηκε στις εισηγήσεις για τα διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα που σήμερα χαρακτηρίζουν τον ποντιακό ελληνισμό. Σύμφωνα με ορισμένους εισηγητές η διάλεκτος και τα έθιμα βρίσκονται σε φθίνουσα πορεία. Οι διαδικασίες αφομοίωσης θίγουν ιδιαίτερα τη νεολαία.[2]

Πρέπει να επισημανθεί, ότι ορισμένα έθιμα θα ήταν δυσκολο να διατηρηθούν μέχρι σήμερα ακόμη και αν ο πληθυσμός παρέμενε στον Ιστορικό Πόντο. Επίσης, οι παραπάνω θέσεις δεν βασίζονταν σε στοιχεία ερευνων, τα οποία θα μπορουσαν να παρουσιάσουν το μέγεθος της αλλοίωσης ή λήθης συγκεκριμένων ηθών και εθίμων. Αντιθέτως, συμφωνα με άλλους εισηγητές, παρατηρείται διατήρηση της διαλέκτου και συγκεκριμένων εθίμων μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με τον Χ. Συμεωνίδη,

"Μετά τη μετανάστευση της στον ελλαδικό χωρο η διάλεκτος εξακολουθει να ζει κι αυτό το οφειλει: α) στο γεγονός ότι οι ομιλητές της εγκαταστάθηκαν σε συμπαγείς ιδίως νέες εστίες στον βορειοελλαδικό χωρο, και β) στην αγάπη που τρέφουν οι Πόντιοι στη γλώσσα τους, τις παραδοσεις τους και γενικά στην πατρογονική κληρονομιά τους."[3]

Σε παρόμοιες θέσεις σχετικά με τη διατήρηση του ιδιαίτερου τρόπου ζωής και του συναισθήματος ταύτισης με τα υπόλοιπα μέλη του ποντιακου ελληνισμου καταλήγει στην εισήγησή της η Υ. Διονυσιάδου. Τα συμπεράσματά της στηριζονται σε έρευνα για την τρίτη γενιά σε χωρους όπου κυριαρχει το ποντιακό στοιχείο.[4] Το βασικό ερώτημα της μελέτης της ειναι η ύπαρξη ή όχι ποντιακής συνείδησης, δηλαδή κατά πόσο οι νέοι της τρίτης γενιάς νοιωθουν Πόντιοι στο κοινωνικό περιβάλλον, όπου ζουν, εργάζονται και κινούνται. Οι νέοι αυτοί

"γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στον τόπο που γεννήθηκαν και έζησαν οι γονείς τους και τον οποίο θεωρουν πατρίδα τους. Ωστόσο σαν ιδιαίτερη πατρίδα τους νοιώθουν τον Πόντο και μάλιστα η ιδέα

---

1. Γαβριήλ Θ. Λαμψίδης, "Στατιστική-Δημιογραφία των Ποντίων", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο (Θεσσαλονίκη: Οργανωτική Επιτροπή Α' Π.Π.Σ., 1986), σελ. 103.

2. Βλ. Ιωάννη Ταϊγανίδη, "Παράδοση και Νεολαια", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 239-246. Επίσης, βλ. Νίκο Σωματαρίδη, "Τα ήθη και Εθιμα των Ελληνοποντιων Ανά τους Αιώνες και Ανά τον Κόσμο", στο ιδιο, σελ. 215-223.

3. Χαράλαμπος Συμεωνίδης, "Η Ποντιακή Διάλεκτος", στο Παναγιωτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκοσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 188.

4. Βλ. Υπατια Διονυσιάδου, "Η Τρίτη Γενιά των Ποντίων και η Ποντιακή της Συνείδηση", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 247-253.

της προσφυγικής πατρίδας ξαναγυρίζει με ένα αίσθημα υπερηφάνειας για την καταγωγή".[1]

Συμφωνα με την εισήγηση της Υ. Διονυσιάδου, η ποντιακή διάλεκτος όχι μόνο διατηρειται, αλλά επιπλέον αποτελεί σημαντικό μέσο ένταξης στην ομάδα. Οπως αναφέρεται στην εισήγηση,

"εκείνο που διατηρείται έντονα είναι η ποντιακή διάλεκτος. Τη μιλουν σ' όλα τα σπίτια και όχι μόνο οι παππούδες, αλλά οι γονείς και τα παιδιά. Εφόσον μέσα στο σπίτι ακούγεται η γλώσσα από την εποχή που ειναι παιδιά, εφόσον τα νανουρίσματα και τα παραμύθια γινονται στα ποντιακά, είναι φυσικό να καταλαβαίνουν και να μιλουν τη γλώσσα. Διατηρουν και χρησιμοποιουν την ποντιακή διάλεκτο και στο σπιτι και στο φιλικό περιβάλλον, γιατι την αγαπουν και γιατί νοιωθουν μεγαλυτερη οικειότητα για τους συμπατριώτες, οταν μπορουν να κουβεντιάζουν μαζί τους στα ποντιακά. Επικοινωνουν πιο άμεσα, χρησιμοποιωντας ένα κώδικα που τον θεωρούν ιδιαίτερο και δικό τους. Επίσης σε στιγμές συγκίνησης, ενθουσιασμου, λυπης, χαράς, αυθόρμητα μιλουν ποντιακά. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και νέοι που δεν μιλούν με άνεση ποντιακά, όταν συναντήσουν κάποιο Πόντιο, δίνουν το μήνυμα της καταγωγής παρεμβάλοντας μερικές ποντιακές λέξεις στην κουβέντα. Ολοι επιθυμούν να μεταδώσουν και στα παιδιά τους τη γλώσσα, έστω και λίγες λέξεις, "για να συνεχίσει η παράδοση που έχουν βρει", όπως λένε."[2]

Επίσης αναφέρεται ότι

"οι νέοι αγαπούν πολυ την ποντιακή μουσική και τους χορους.[3] Στο χωριό όλοι ξέρουν να χορεύουν καλά, γιατί από μικροι συμμετέχουν στα γλέντια και στους γάμους. Στην πόλη υπάρχει ο συλλογος, όπου πηγαίνουν και μαθαίνουν χορό και όπου έχουν επίσης την ευκαιρία να χορέψουν. Ωστόσο, εκτός από τα γλέντια στο συλλογο και από τους γάμους, πηγαίνουν συχνά σε ποντιακά κέντρα, τόσο στο χωριό όσο και στην πόλη, ιδιαιτερα αυτοι που συχνάζουν στο σύλλογο."[4]

Συνοψιζοντας τα συμπεράσματά της για την τρίτη γενιά που έχει μεγαλώσει σε κοινωνικούς χωρους όπου κυριαρχεί το ποντιακό

---

1. Υπατία Διονυσιάδου, ό.π., σελ. 248.

2. Υπατία Διονυσιάδου, ό.π., σελ. 252.

3. Η αγάπη των νέων για την ποντιακή μουσική και τους χορούς αποτελεί γεγονός για το οποίο συμφωνουν οι εισηγήσεις.

4. Υπατία Διονυσιάδου, ό.π., σελ. 251.

στοιχειο[1] η Υ. Διονυσιάδου καταλήγει:

"α) Οτι ο χορός και η γλωσσα αποτελουν τα κυρια μέσα ένταξης των νέων στην ομάδα. β) Οτι τα έθιμο του γάμου και εν μέρει τα φαγητά αποτελούν το επίκεντρο της βιωμένης παράδοσης. γ) Οτι ο σύλλογος χρειάζεται ως σημείο αναφοράς και συντήρησης της προσφυγικής συνείδησης, ιδιαίτερα εκεί όπου οι Πόντιοι δεν ζουν στην πραγματικότητα την παράδοση."[2]

Η εισήγηση του Χρήστου Σαμουηλίδη παρουσιάζει τις μορφές δράσης των Ποντίων του ελλαδικού χώρου. Οπως αναφέρεται στην εισήγηση,

"Εκτός από τις σπουδές και τους κοινωνικούς αγώνες, εκτός από την ενθουσιώδη συμμετοχή τους στον ελληνοϊταλικό πόλεμο και την αποφασιστική συμμετοχή τους στην Εθνική Αντίσταση, οι Πόντιοι βρήκαν και μιαν άλλη διέξοδο για να υπογραμμίσουν την παρουσια τους στον ελλαδικό κοινωνικό χωρο, χρησιμοποίησαν και έναν άλλον τρόπο να αντιδράσουν στο αρνητικό περιβάλλον της νέας πατρίδας τους: Δημιουργησαν μια πλατειά ενοποιητική κίνηση, μια συσπειρωτικη αλληλεγγύη ανάμεσά τους και ένα δεσμό, στενότερο από εκείνο που, ουτως ή άλλως, σαν ομόγλωσσοι, ομόφυλοι και συντοπίτες ειχαν πάντα. Ετσι παρατηρήθηκε τούτο το φαινόμενο: ενώ μεταξύ τους σαν άτομα και μικρές ομάδες δεν είχαν αρμονικές συνδέσεις, λόγω του εγωιστικού και τοπικιστικού χαρακτήρα τους, όταν βρίσκονταν σε μη ποντιακό περιβάλλον, που αμφισβητούσε τις πολιτιστικές αξίες τους, ενοποιουνταν αυτόματα και ασυνείδητα, όπως γίνεται ακόμα και σήμερα, συσπειρώνονταν άρρηκτα σαν αδέλφια και αντιμετώπιζαν σαν ένας άνθρωπος το ξένο, αφιλόξενο ή εχθρικό περιβάλλον. Σε τέτοιες περιστάσεις οι Πόντιοι ένοιωθαν περήφανοι για την κοινη καταγωγή τους και δε λογάριαζαν την ιδιαίτερη προέλευση του καθενός, αν ήταν δηλαδή κανείς, από την Τραπεζούντα ή τη Νικόπολη, τη Σαμψούντα ή την Αργυρουπολη, το Καρς ή τη Σεβάστεια, την Πάφρα ή τη Σινωπη. Αλλά το ίδιο αυτό φαινόμενο της ενοποίησης, της αδελφοποίησης, της οικογενειακής ψυχολογίας και της ευφορίας παρατηριόταν και σε ομαλές περιστάσεις, που ήταν και οι περισσότερες, όταν δηλαδή οι Πόντιοι βρίσκονταν μόνοι τους ή είχαν την πλειοψηφία σ' έναν τόπο: σε γάμο, βαφτίσια, γιορτή, πανηγύρι, καφενείο, δουλειά, στρατώνα, φυλακή, θέατρο, οπουδήποτε. Αυτόματα πάλι λειτουργούσε το φυλετικό ένστικτο, χαραζόταν στα χείλη το αδελφικό χαμόγελο, πλημμύριζε την ψυχή η

---

1. Η αναφορά στη γενιά που έχει μεγαλωσει και δε ζει πια σε χωρο όπου κυριαρχεί το ποντιακό στοιχείο, γίνεται γιατί η μια ομάδα του δείγματος, οι νέοι από το ποντιακό χωριό Κολχική της Φλώρινας, εκτός από ελάχιστους που μένουν μόνιμα στο χωριό, είναι κάτοικοι Φλώρινας, Θεσσαλονίκης η άλλων πόλεων. Αυτό το γεγονός θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οδηγεί σε γενίκευση των συμπερασμάτων όχι μόνο για πληθυσμό που μεγάλωσε και ζει σε ποντιακους χωρους αλλά και για πληθυσμό που μόνο μεγάλωσε σ' αυτους.

2. Υπατία Διονυσιάδου, ό.π., σελ. 253.

γλυκόπικρη νοσταλγία για την παλιά πατρίδα και η συναισθηματική φόρτιση δημιουργούσε ζεστή ατμόσφαιρα, κέφι και μέθη. Τότε άρχιζε η χρήση της κοινής ποντιακής γλώσσας και ακολουθούσαν τα πειράγματα και οι ευτράπελες διηγήσεις. Και αν το επέτρεπε ο χώρος, έπιαναν τα μερακλίδικα τραγούδια, καθως και τους ψυχοενωτικούς και λεβέντικους χορους, με τη συνοδεία της λύρας. Η φυγή από το ασφυκτικό περιβάλλον και τα διαφορετικά ήθη, η φυγή από την καταπιεστική ανάγκη της προσαρμογής σ' έναν κόσμο διαφορετικό, συντελιόταν ολόπλευρα. Οι Πόντιοι λύνονταν εσωτερικά και λυτρωμένοι πανηγύριζαν την ανασυγκρότηση του δικού τους κόσμου.

Μέσα από παρόμοιες καταστάσεις και περιστάσεις γεννήθηκε η ανάγκη του ερασιτεχνικου ποντιακού θεάτρου, αλλά και του ποντιακού σωματειου, της ποντιακής λέσχης, της ποντιακής αδελφότητας, του ποντιακου συλλογου, του συγκροτήματος, του οργανισμού και των παμποντιακων κέντρων λατρειας και πανηγυριου, καθως και τούτο το κορυφαίο σημερινό ενωτικό συνέδριο των απανταχού Ποντίων."[1]

Στο συνέδριο παρουσιάστηκαν εισηγήσεις που τόνισαν την αναγκαιότητα ισχυροποίησης της ιστορικής μνήμης. Διατυπώθηκε το αίτημα ενημέρωσης για τον ποντιακό ελληνισμό μέσα από το κρατικό συστημα εκπαίδευσης, και ειδικότερα μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας και νέων ελληνικων, και μέσα από τη διδασκαλία της ποντιακής μουσικής και των ποντιακών χορών.[2] Αναφέρθηκε η ανάγκη για την "ιστορική, πολιτική και πολιτισμική αποκατάσταση του Ποντιακου Ελληνισμου". Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος συνδεσης των ποντιακων συνεδρίων, τον οποίο παρουσίασε στην εισήγησή του ο Α. Ανθεμίδης:

"Η πρωτη μας Αμφικτυονία χρονολογείται στα 1919, δηλ. πριν από 66 χρόνια που έγινε στο Βατούμ της Ρωσίας. Ομως ένα έτος νωρίτερα, δηλαδή τον Νοέμβριο του 1918, αντιπροσωπείες Ποντίων από όλα τα μέρη του κόσμου, συναντιουνται στην Μασσαλία, υπό την προεδρία του μεγάλου μας Κωνσταντινιδη. Ενα έτος αργότερα από τη συνάντηση αυτή, τον Φεβρουάριο του 1919, οι Πόντιοι της Κωνσταντινουπολης ψηφίζουν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης του Πόντου και της ενσωμάτωσής του στην Ελλάδα ή της ανεξαρτησίας του. Οκτώ Ελληνες επίσκοποι του Πόντου, αντιπροσωπευοντες 23 από τις πιο μεγάλες Κοινότητες του Πόντου, υπέβαλαν παρόμοιο υπόμνημα. Οπως φαίνεται συντονισμός και ομοφωνία επικρατεί σε όλους τους Ποντίους. Οι επισκοποι προτεινουν να έρθει από την Ελλάδα διορισμένος αρμοστής, ως αρχηγός του αυτόνομου ελληνικου κράτους του Πόντου. Στις 5 Μαρτιου του ίδιου έτους συνέρχεται το δευτερο συνέδριο του ελληνιομου της Ρωσίας στο Βατούμ και εκλέγει

---

1. Χρήστος Σαμουηλίδης, "Κοινωνικά και Πολιτιστικά Προβλήματα των Ποντίων και η Αντιμετώπισή τους", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 136-137.

2. Βλ. Στάθη Πελαγίδη, "Η Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού στα Βιβλία της Μέσης Εκπαίδευσης", στο Παναγιωτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 255-264.

επιμελή επιτροπή. Το συμβούλιο αυτό αναγνωρίζει αμέσως την αντιπροσωπεία των Ποντίων στο Παρισι και ζητά από την ελληνική κυβέρνηση να στείλει στρατό για την κατοχή του Πόντου. Την ίδια εποχή κυκλοφορούν φήμες ότι το γενικό συνέδριο σκοπεύει να κηρύξει την ανεξαρτησία του Πόντου και να ιδρύσει προσωρινή κυβέρνηση στο Βατουμ ή στο Σοχουμ. Ομως οι μεγάλες δυνάμεις δεν έδωσαν θάρρος στην ιδέα αυτή και ιδιαιτερα η Αγγλία. Η συνέλευση του Βατουμ και η προσωρινή κυβέρνηση, πράγμα που αγνοεί η ιστορία μας, αποτελούν το πολυτιμότερο και σπουδαιότερο πολιτικό γεγονός και δείχνουν την πολιτική ωριμότητα, την εμπειρία, την αποφασιστικότητα του λαου αυτου, γιατί στην συνέλευση πήραν μέρος αγωνιστές και πολεμιστές (πολέμαρχοι και απλοί αγωνιστές), τεχνίτες και έμποροι, ιερείς και καλόγεροι, επιστήμονες και αγρότες. Σκοπός του συνεδρίου ήταν η ανακήρυξη της Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου, με πληθυσμό μεγαλύτερο από εκείνον που είχε η Ελλάδα όταν κηρύχθηκε ανεξάρτητη. Βέβαια, η Δημοκρατια του Πόντου δεν έγινε και την ευθυνη φέρουν σκέραια οι τότε μεγάλοι προστάτες της Ελλάδας, αλλά και οι Ελληνες Κυβερνήτες. Αποτελεί πραγματική συμβολή στις εθνικές μας παρακαταθήκες το πρώτο εκείνο Παμποντιακό Συνέδριο. Η ιστορική ανάγκη της συγκλησης σήμερα του συνεδρίου αυτού δειχνει πως ώριμη ειναι πια η εποχή για την ιστορική, πολιτική και πολιτιστική αποκατάσταση του Ποντιακου Ελληνισμου, που, όπως και αλλου τονίστηκε, θάφτηκε στα τάρταρα, για χάρη της "ελληνοτουρκικής συμφωνίας" Βενιζέλου-Ατατούρκ. Σκεφτειτε, αγαπητοί μου συνεδροι, πως ο Κεμάλ Ατατούρκ, που είναι ο ηθικος αυτουργος και ο δήμιος της σφαγής του μικρασιατικου ελληνισμου, προτάθηκε ύστερα για το βραβείο Νόμπελ της Ειρήνης και μάλιστα από τον Ελληνα Πρωθυπουργό της χώρας."[1]

Παρόμοια άποψη για την επιρροή της ελληνοτουρκικης φιλίας στην άσκηση της ελληνικής κρατικής πολιτικής σε θέματα διάσωσης και διάδοσης της ιστορίας του ποντιακου ελληνισμου, διατύπωσε στην εισήγησή του στο συνέδριο και ο Ι. Ταρνανίδης. Μιλωντας για τα ένοπλα ανταρτικά σωματα του Πόντου, τα οποία αναπτύχθηκαν ιδιαιτέρως στις περιφέρειες των Σταυροπηγιακών Μονών του Πόντου και των Μεταλλείων της Χαλδίας ως μορφές αυτοάμυνας και αντίδρασης απέναντι στην καταπίεση και στους διωγμούς, ανασφέρθηκε στη δρόση των ανταρτων στα βουνά της Αμισού μετά το 1915, οι οποίοι

"Πολλές φορές συγκρουστηκαν με τακτικές μονάδες του τουρκικού στρατού και μάλιστα με επιτυχία σε πολύωρες και πολυνεκρες μάχες. Κράτησαν την αντίσταση οκτω ολόκληρα χρόνια, μέχρι την ανταλλαγή και έσωσαν από βέβαια σφαγή χιλιάδες γυναικόπαιδα. Ευκολα γεννιέται το ερωτημα: Τι έγιναν οι ηγέτες ενος τόσο μεγάλου στρατιωτικου σωματος; Και πέρα από αυτό πού ειναι οι ηγέτες αυτού του λαου; Και η απάντηση είναι οδυνηρή: Ισοπεδωθηκαν από τον οδοστρωτήρα της προσφυγιάς και οι ήρωες

---

1. Αχιλλέας Στ. Ανθεμίδης, "Η Κληρονομιά του Ελληνισμού του Πόντου και η Παρουσια του στον Εθνικό, Οικονομικό και Κοινωνικό Τομέα", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α° Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 105-106.

αυτοι καταπνίγηκαν από την αδιαφορία της ιστορίας και της πολιτικής σκοπιμότητας. Θυσιάστηκαν στο όνομα της δήθεν ελληνοτουρκικής φιλίας και καταδικάστηκαν σε αφάνεια. Το μόνο που μας άφησαν είναι οι διηγήσεις τους για την πατρίδα."[1]

Παρά την αποδοκιμασία για την αδιαφορία του ελληνικου κράτους σε θέματα διάσωσης και διατήρησης της ποντιακής ιδιαιτερότητας, η ταυτότητα του ποντιακου ελληνισμού παρουσιάστηκε στις εισηγήσεις πάντοτε σε σχέση με την ευρύτερη ελληνική ταυτότητα. Η ποντιακή δηλαδή ταυτότητα δεν εμφανίστηκε σε αντιδιαστολή με την εθνική ελληνική, αλλά παρουσιάστηκε ως αναπόσπαστο μέρος της. Στην ομιλία του προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής, το συνέδριο χαρακτηρίζεται

"Συνέδριο εθνικό, που δεν στέκεται απλά μακριά από τις όποιες σκοπιμότητες αλλά σημαίνει θα λέγαμε, κατά κάποιο τρόπο, τα λάβαρα της εθνικής ομοψυχίας και καλεί σε πανστρατιά το δυναμικό της φυλής, το διασκορπισμένο στις τέσσερις ηπείρους. Το Συνέδριο --χωρίς να έχει επιδιωχθεί κάτι τέτοιο, μιας και ο προγραμματισμός του ξεκίνησε ακριβώς πριν από ένα χρόνο-- πραγματοποιείται σε χρόνο που τα εθνικά μας θέματα βρίσκονται σε όξυνση και από την άποψη αυτή έχει το νόημα της απάντησης και συστράτευσης σε πρόσκληση για εθνική ενότητα, η οποία και μόνο θα αποτρέψει και θα απογοητεύσει εκείνους που επιβουλεύονται τον εθνικό μας χωρο".[2]

Παρόμοιες θέσεις παρουσιάζονται και στην εισήγηση του Ι. Ταρνανίδη:

"Λέγοντας Ποντιακός Ελληνισμός, δεν κάνουμε καμία ειδολογική διαίρεση του Ελληνισμου σε κάποιες διαφοροποιημένες μεταξύ τους ομάδες-κοινωνίες. Εννοουμε σαφως ένα κομμάτι του ενιαίου και αδιαίρετου Ελληνισμου, τους ομόαιμους Έλληνες που κατάγονται από τον Πόντο. Αν γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σ' αυτό το κομμάτι του Ελληνισμού σήμερα, ο λόγος ειναι πολυ απλός: για να θυμηθουμε και να σκεφτουμε. Για να θυμηθουμε ποιοι είμαστε, πού βρισκόμασταν και που βρισκόμαστε. Για να σκεφτούμε ποιο προορισμό έχουμε και πώς θα τον πετυχουμε. Πολυ σωστά λέχθηκε, και από τις πρώτες πανηγυρικές ώρες του συνεδρίου μας ακούστηκε, πως λαός χωρίς μνήμη είναι καταδικασμένος --σαν το άτομο που παθαίνει αμνησία-- να χαθεί."[3]

---

1. Ιωάννης Ταρνανιδης, "Ο Ποντιακός Ελληνισμός: Ιδιαιτερότητες και Ενταξή του στην Ελλαδική Κοινωνία", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 120.

2. Γιωργος Παρχαρίδης, "Ομιλία του Προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής στη Συνέντευξη Τύπου της Οργανωτικής Επιτροπής," στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 41-42.

3. Ιωάννης Ταρνανίδης, ό.π., σελ. 117.

Σε μετέπειτα σημειο της ιδιας εισήγησης αναφέρεται:

"πιστευουμε πως όσο ευλαβικά πρέπει να διαφυλάξουμε την ενοτητα του ελληνικου λαου, άλλο τόσο οφείλουμε να θυμόμαστε το ιδιαίτερο παρελθόν μας και την ιστορία μας --που είναι πηγή έμπνευσης και ζωής-- και να διατηρήσουμε δυναμικά την φυσιογνωμία μας. Ουτε η ενότητα έχει σαν σκοπό της την ισοπέδωση, ουτε φυσικά η διατήρηση των επί μέρους παραδόσεων τη διαιρεση. Με τις ιδιαίτερες παραδόσεις μας και τη φυσιογνωμία μας συμβάλλουμε στην ολοκλήρωση της ενιαιας εικόνας του νεοέλληνα, του Ελληνα του παρόντος και του μέλλοντος."[1]

Στην ίδια εισήγηση πραγματοποιειται συνδεση της τοπικής, εθνοτοπικής και εθνικής ταυτότητας. Συμφωνα με τον Ι. Ταρνανιδη,

"Εμεις είμαστε Ελληνες Μακεδόνες, γεννημένοι και μεγαλωμένοι εδώ, ριζωμένοι με παιδιά και εγγόνια και κανείς δεν έχει δικαίωμα να ομιλεί για τον τόπο αυτό αγνοωντας εμάς. Θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν οι πάντες, ξένοι και δικοί μας, υπεύθυνοι και ανεύθυνοι, εχθροί και φίλοι, πως οι Πόντιοι Ελληνες δεν είναι περαστικοί από τη Μακεδονία. Οπως επι δυο χιλιάδες χρόνια είχαν προστατέψει την πατρίδα τους, τον Πόντο, έτσι και τώρα, μπολιασμένοι επί εξήντα και πλέον χρόνια σ' αυτό τον τόπο, δημιούργησαν αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα, έκαναν πατρίδα τους τη νέα γη και σε κανένα δεν επιτρέπουν να την αμφισβητήσει."[2]

Το συνεδριο προβάλλεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και υποστηριζεται θερμα από τους κρατικους φορείς εξουσιας. Πραγματοποιείται υπό την αιγιδα του Υπουργείου Βορειου Ελλάδος με την παρουσία βουλευτών, υπουργων και εκπροσωπων των κομμάτων. Η εναρξή του κηρύσσεται από τον πρωθυπουργό, ο οποιος στην ομιλια του αναφέρει:

"Το Α' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντίων ας γίνει το βήμα για μια βαθυτερη και συστηματικότερη μελέτη του ελληνισμού του Πόντου, της Πόλης και της Μ. Ασίας. (...) Πληγωμένες μνήμες: Πόντος, Μικρασία, Κυπρος. Οπως και στην Παναγία Σουμελά, και τώρα διατρανώνουμε: Οχι άλλες χαμένες πατρίδες."[3]

Η αρμονική λειτουργία της ποντιακής ταυτότητας στο πλαίσιο της ευρύτερης εθνικής παρουσιάστηκε στο συνέδριο και από τις εισηγήσεις των ομιλητών της διασποράς. Από τις δραστηριότητες των σωματείων του εξωτερικού φαίνεται ότι το συναίσθημα ψυχολογικής ταυτισης επεκτείνεται προς κάθε Ελληνα, είτε αυτός ανήκει στον

---

1. Ιωάννης Ταρνανιδης, ό.π., σελ. 122.

2. Ιωάννης Ταρνανιδης, ό.π., σελ. 129.

3. Ανδρέας Παπανδρέου, "Ομιλια στο Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο", στο Παναγιωτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 82.

ελληνισμό της διασποράς, είτε είναι πολίτης του ελληνικού ή του κυπριακού κράτους, και εκδηλώνεται με έμπρακτη αλληλεγγυη μεταξύ των μελών της εθνικής ομάδας. Σημαντική μορφή αυτής της αλληλεγγυης αποτελεί η συμμετοχή σε κάθε κινητοποίηση και δραστηριότητα που αφορά τα ευρυτερα εθνικά θέματα με στόχο την προβολή τους και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης. Χαρακτηριστικές είναι οι αποφάσεις προσυνεδριου των σωματείων Η.Π.Α.-Καναδά να ασχοληθουν με εθνικές υποχρεωσεις όπως η εκδήλωση έμπρακτου ενδιαφέροντος για τα ανθρωπινα δικαιώματα των 400.000 Βορειοηπειρωτών που ζουν στην Αλβανία και "να βοηθήσουν την πατριδα στην αντιμετώπιση των εθνικών θεμάτων", όπως στη δίκαιη επίλυση του κυπριακού, στην αντιμετωπιση των τουρκικών απαιτήσεων στο Αιγαίο και της ανθελληνικής προπαγάνδας που πραγματοποιείται από τους Σλαβομακεδόνες στην Αμερική, Καναδά και Αυστραλια.[1]

Από τις εισηγήσεις των ομιλητων της διασποράς, δεν μπορούν να διατυπωθουν γενικά συμπεράσματα όσον αφορά τη διατήρηση των πολιτισμικων προτυπων, με εξαίρεση το ότι η ποντιακή μουσική και οι ποντιακοι χοροι αποτελουν ισχυρους παράγοντες συνοχής του ποντιακου εξω-ελλαδικου ελληνισμου. Η αδυναμία γενίκευσης των συμπερασμάτων οφείλεται στο ότι τα προβλήματα ένταξης στην κοινωνική δομή του τόπου διαμονής και οι διαδικασιες διατήρησης ή απωλειας συγκεκριμένων πολιτισμικων προτυπων διαφοροποιουνται ανάλογα με το κράτος διαμονής.

Το συναίσθημα υπερηφάνειας για την ποντιακή καταγωγή διακρίνει και στους Πόντιους της διασποράς. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρονται στην εισήγηση του Π. Σταυριανίδη, εκπροσώπου συλλόγου από τη Νέα Υόρκη:

"Ο απωτερος σκοπός μας είναι, τα παιδιά μας που γεννιουνται και μεγαλώνουν στο εξωτερικό, που μπορεί να μη μιλάνε την ελληνική γλώσσα ή πολύ περισσότερο την ποντιακή διάλεκτο, να τα κάνουμε υπερήφανα τουλάχιστον που γεννήθηκαν Πόντιοι. (...) Η νέα ακμή του ποντιακού στοιχείου είναι το όραμά μας. Οι γονείς μας μας κάνανε υπερήφανους που γεννηθήκαμε Πόντιοι. Κι εμείς, αγαπητά αδέλφια, ας δώσουμε μια υπόσχεση όλοι μαζί, ότι θα κάνουμε όλους τους άλλους Ελληνες και ιδιαίτερα αυτούς που μας αποκαλούσαν κάποτε "τουρκομερίτες", "τουρκόσπορους", "αούτηδες" και χίλια δυο άλλα επιθετικά και προσβλητικά επίθετα, να αισθάνονται οι ιδιοι ζήλεια, που δεν είχαν την τύχη να γεννηθούν και αυτοί Πόντιοι."[2]

---

1. Βλ. Μιχάλη Μουρατίδη, "Τα Εθνικά μας Θέματα", στο Παναγιωτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 307-309.

2. Πάνος Σταυριανίδης, "Πολιτιστική Κληρονομιά", στο Παναγιώτης Γ. Εφραιμίδης (Επιμ.), Α' Παγκοσμιο Ποντιακό Συνέδριο, ό.π., σελ. 318, 324-325.

Το Β' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού

Το Β' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού πραγματοποιείται από τις 31 Ιουλίου μέχρι τις 7 Αυγουστου 1988 στη Θεσσαλονίκη. Το συνέδριο αυτό υποστηριζεται όπως και το προηγουμενο από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και από τους φορείς κρατικής εξουσίας. Την έναρξή του κηρυσσει πάλι ο πρωθυπουργός παρουσία εκπροσώπων της πολιτικής και πνευματικής ηγεσίας. Το Β' Παγκόσμιο Συνέδριο χαρακτηριστηκε από τη συνεισφορά του στην πληροφόρηση για την ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμου της πρώην Σοβιετικής Ενωσης και από την ενεργο συμμετοχή της ποντιακής νεολαιας.

Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή εκπροσωπων από τις Η.Π.Α., τον Καναδά, την Ευρώπη, τη Ν. Αφρική, την Αυστραλία και για πρωτη φορά με τη συμμετοχή εκπροσώπων από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Η εκπροσωπηση από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. συμπεριλάμβανε μέλος της Ακαδημιας Επιστημων της Σοβιετικής Ενωσης[1] και επιστημονικους συνεργάτες του Μουσείου Φιλίας Λαών της Ακαδημίας της Γεωργιας[2]. Τα άτομα αυτά έδωσαν πληροφορίες για τη συγχρονη ελληνοποντιακή ταυτότητα στις περιοχές γύρω από τον Ευξεινο Πόντο. [3] Αισθητή ήταν η απουσία εκπροσώπων από τις δημοκρατίες του Καζαχστάν και του Ουζμπεκιστάν όπου ζουσε η πλειονότητα.

Την επιθυμία διατήρησης της ιδιαιτερότητας του πληθυσμού των κεντροασιατικων δημοκρατιών και τα ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης όσων έχουν ήδη μεταναστευσει από τις δημοκρατιες αυτές στο ελληνικό κράτος, ανέφεραν εκπρόσωποι συλλόγων Ποντίων από την πρώην Σ.Ε. του ελλαδικου χώρου.[4] Διατυπωθηκαν τα ακόλουθα αιτήματα προς το ελληνικό κράτος:

"1) Να γινουν σεμινάρια Ελληνικής γλωσσας και προσαρμογή στην Ελληνική πραγματικότητα και για τους Πόντιους από την Σοβιετική Ενωση, επιδοτουμενα, οπως γινεται και για άλλες ομάδες προσφυγων.

2) Να αναγνωριστουν τα πτυχία των νέων που σπούδασαν στα Πανεπιστήμια της Σοβιετικης Ενωσης και συγχρόνως να διευκολυνθούν για την ανευρεση της πρωτης τους δουλειάς στον Ελλαδικό χώρο.

3) Να μεσολαβήσει η Ελληνική Κυβέρνηση και γενικότερα όλος ο Ποντιακός πληθυσμός ωστε να διδάσκεται η Ελληνική γλώσσα

---

1. Το Θεοχάρη Κεσιδη.

2. Τους Αχιλλέα Τσεπίδη και Μιχαήλ Μιχαήλοφ.

3. Βλ. Αχιλλέα Τσεπίδη, "Οι Πόντιοι της ΕΣΣΔ", στο Πάνος Καϊσίδης (Επιμ.), Β' Παγκοσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού (Θεσσαλονίκη: Εκδ. Λιθογραφία, 1990), σελ. 415-419, και Θεοχάρης Κεσιδης, "Οι Ελληνες στη Σοβιετική Ενωση", στο ίδιο, σελ. 485-493.

4. Βλ. Θεόδωρο Κιαχόπουλο, "Τα Προβλήματα των Νεοφερμένων Ποντίων Από τη Σ. Ενωση και των Εκεί Ομοεθνών τους", στο Πάνος Καϊσίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 153-156.

όχι μόνο στην περιοχή του Καυκασου αλλά και στο Καζαχστάν και σε άλλες περιοχές στη Σοβ. Ενωση όπου υπάρχουν συμπαγείς ομάδες Ποντίων.[1]

Πολλές αναφορές έγιναν για τις δυσμενείς συνθήκες διατήρησης και ισχυροποιησης της ποντιακής ταυτότητας στην ποντιακή νεολαία. Οπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε στην εισήγηση του εκπροσώπου της "Αργώς", αθηναϊκου συλλόγου που μπορεί να θεωρηθεί συλλογος ποντιακής νεολαιας,

"Εκεί που η κατάσταση είναι πραγματικά επικίνδυνη, όσον αφορά την υπεράοπιση της Ποντιακής ταυτότητας, είναι στα μεγάλα αστικά κέντρα. Λόγω της συγκεκριμένης ανάπτυξης, οι παραδοσιακές σχέσεις έχουν διαλυθει. Ο άνθρωπος βρίσκεται μόνος, απέναντι σ' ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Σ' ένα περιβάλλον, όπου οι Πόντιοι χρησιμοποιούνται σαν το εξιλαστήριο θύμα, και σαν πληθυσμοί αναφοράς, όσον αφορά τις εκτονωτικές ανάγκες των άλλων πληθυσμών. Και μιλώ κύρια για το κλίμα των ποντιακών ανεκδότων, που όσο και να τα υποτιμουμε, έχουν αφήσει τη σφραγίδα τους στις συνειδήσεις της νέας γενιάς."[2]

Παρά το σημαντικό αριθμό εισηγήσεων και παρεμβάσεων κατά τη διάρκεια των συζητήσεων που εξέφραζαν την ανησυχία τους για την επιρροή των διαδικασιων αφομοίωσης στη νέα γενιά, για πρωτη φορά στο συνέδριο αυτό συμμετειχαν φοιτητικοί και σπουδαστικοί ποντιακοί συλλογοι όπως ο Συλλογος Ποντίων Φοιτητων Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, η Ενωση Ποντίων Φοιτητών Σπουδαστών Θεσσαλονίκης και η Ενωση Ποντίων Φοιτητών Σπουδαστων Τ.Ε.Ι. Καβάλας. Πραγματοποιήθηκαν σημαντικές για τη νεολαία του ελλαδικού χώρου και της διασποράς εισηγήσεις και παρεμβάσεις στις συζητήσεις, στις οποίες οι νέοι ειχαν ενεργό ρόλο παρουσιάζοντας την ταυτότητά τους, αναλυοντας τις αιτιες της σημερινής υπόστασής της

---

1. Βλ. Θεόδωρο Κιαχόπουλο, ό.π., σελ. 156.

2. Βλάσης Αγτζίδης, "Ποντιακή Νεολαία: Αγώνες και Προοπτική", στο Πάνος Καϊσίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 161.

και διεκδικώντας το δικαίωμα στη διατήρησή της.[1] Αναφέρθηκε επανειλημμένα η προσήλωση των νέων στην ποντιακή μουσική και στους ποντιακούς χορούς, η επιθυμία τους για γνώση της ιστορίας και ο ισχυρός δεσμός της νεολαίας με την ποντιακή της καταγωγή. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα της εισήγησης του Μ. Χαραλαμπίδη: "Παρόλο που οι Πόντιοι είμαστε διάσπαρτοι σε διάφορες περιοχές του πλανήτη μας, χωρίς το δικαίωμα μιας συλλογικής ζωής και επικοινωνίας και σε συνθήκες που δεν χαρακτηρίζονται ευνοϊκές για την έκφραση και συνέχεια της ποντιακής ταυτότητας, ακριβώς αυτό το αίσθημα της ταυτότητας το ότι δηλαδή ανήκουμε σε μία κοινότητα, σε μία κοινωνική ομάδα με μία κοινή ιστορία και πολιτισμό είναι πολύ δυνατό. Το διακρίνει κανείς στους Ποντίους του Καζακστάν, του Ερεβάν, του Οφη, της Θεσσαλονίκης, των Ιωαννίνων, της Αμερικής, της Αυστραλίας.

Αυτό το δυνατό αίσθημα της κοινής ταυτότητας εκδηλώνεται ταυτόχρονα με ένα αίσθημα ευθύνης για την κοινότητα για κάθε Πόντιο. Είναι αυτό που εκδηλώνουμε στην πρώτη γνωριμία μας με έναν συμπατριώτη μας τεμέτερον. Αυτό το συναίσθημα ευθύνης, που ειδικά για τους άλλους είναι ακατανόητο, είναι απόρροια ενός ιδιαιτέρου ψυχισμού που διαμορφώθηκε στον λαό μας από αιώνες βίας, απειλών, διακρίσεων, αποδιάρθρωσης και καταστροφών.

Αν πραγματικά είναι ισχυρή η τάση αλλοίωσης της ταυτοτητας, αφομοίωσης από άλλους πολιτισμούς, ταυτόχρονα όχι μόνο διατηρείται σταθερό το αίσθημα της κοινής ταυτότητας, η νοσταλγία της προέλευσης, η νοσταλγία στις ρίζες, αλλά αναδεικνύεται και μια τάση επαναποντιοποίησης στις νέες γενιές και στις ομάδες των νέων διανοουμένων."[2]

Πρέπει να αναφερθεί ότι οι γενικεύσεις για την ποντιακή νεολαία ανά τον κόσμο πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα, γιατί η νεολαία χαρακτηρίζεται από ανομοιογένεια.

Στον ελλαδικό χωρο η νεολαία περιλαμβάνει Πόντιους τριτης

---

1. Για τη διαχρονική εξέλιξη του ποντιακου φοιτητικου κινήματος, βλ. Μιχάλη Καραβέλα, "Ρόλος και Προοπτική του Ποντιακου Φοιτητικου Κινήματος", Ποντιακη Φλόγα Διμηνιαία Εφημερίδα (Ιουνιος-Ιουλιος 1988):5. Στο άρθρο αυτό αναφέρεται ότι η ενεργοποίηση των φοιτητικών και σπουδαστικων ποντιακων συλλόγων πραγματοποιειται τρεις δεκαετίες μετά την πρώτη τους εμφάνιση στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Την εποχή αυτή οι λίγοι στην αρχή Πόντιοι φοιτητές της Θεσσαλονίκης που δήλωναν την ποντιακή τους ταυτότητα συξήθηκαν σε χιλιάδες. Δημιουργησαν μ' αυτό τον τρόπο ένα κίνημα που είχε έντονη την ανάγκη δήλωσης της ταυτότητας των μελων του και διατήρησης της ιδιαιτερότητάς της. Με την επιβολή της δικτατορίας 1967-1974, ήρθε η απομαζικοποίηση. Μετά τη μεταπολίτευση, η έντονη κομματικοποίηση της νεολαίας δεν επέτρεπε την άνθιση υπερκομματικών συλλόγων.

2. Μιχάλης Χαραλαμπίδης, "Το Ποντιακό Ζήτημα Σήμερα: Η Γενοκτονία Αιτία της Εξόδου και της Διασποράς", στο Πάνος Καϊσίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 186.

και τέταρτης γενιάς και Πόντιους πρώτης γενιάς από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Οι δυο κατηγορίες επικοινωνούν και αλληλοεπηρρεάζονται ως προς τη διαμόρφωση και εξέλιξη της ταυτότητας.[1] Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα της εισήγησης του Β. Αγτζίδη για την ποντιακή νεολαία:

"Μέχρι σήμερα "Ποντιακή Ταυτότητα" σήμαινε κύρια την ποντιακή πολιτισμική συμπεριφορά. Σήμερα το στοιχείο της γνώσης και της αντιστοιχης συνείδησης που απορρέει απ' αυτήν, αρχίζει να αποκτά την κύρια θέση. Σήμερα έχει αρχίσει μια άλλη πορεία. Αρκετοί νέοι Πόντιοι, στην προσπάθειά τους να αντισταθουν στο κλίμα που επικρατεί, ανακαλύπτουν την γνώση και προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα τελευταία γεγονότα της Ποντιακής ιστορίας. Βρισκόμαστε σ' εκείνη την στιγμή, που αναδύεται μια νέα αυτοσυνείδηση σ' ένα κομμάτι της ποντιακής νεολαίας.[2] Αυτή η νέα ποντιακή συνείδηση στρέφεται γυρω από άξονες που αφορούν:

— Τη γενοκτονία που υπέστη ο λαός μας απ' τους Τούρκους εθνικιστές και την καταδίκη του Τουρκικου κράτους.

— Την ανάδειξη του ελληνικού πολιτισμού της Μαύρης Θάλασσας σ' όλα τα επίπεδα στον Ελλαδικό χώρο.

— Την αλληλεγγύη στους Πόντιους της Ε.Σ.Σ.Δ. και τον αγώνα για την πλήρη αποκατάστασή τους."[3]

Αν μπορούν να γίνουν κάποιες διαπιστώσεις για την ταυτότητα της ποντιακής νεολαίας στον ελλαδικό χώρο, δεν μπορούν να υπάρξουν γενικά συμπεράσματα για τη νεολαία της διασποράς. Η ανομοιογένειά της προκαλείται από το χρόνο μετανάστευσης, από τα ιδιαίτερα προβλήματα ένταξης και από την πολιτική του κράτους διαμονής απέναντι στις μειονότητες.

Από τις εισηγήσεις προκύπτει ότι η ποντιακή ταυτότητα, παρά τις διαφοροποιήσεις της κατά κράτος εγκατάστασης, εκφράζει συναίσθημα ψυχολογικής ταύτισης των Ποντίων. Το συναίσθημα αυτό βασίζεται στην ιστορική μνήμη και σε συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα, όπως παραδείγματος χάρη τη μουσική και τους χορούς. Παράλληλα, ο ελλαδικός χώρος έχει αρχίσει να λειτουργεί ως χώρος συνάντησης, επικοινωνίας και αμφίδρομης ενημέρωσης. Στην εισήγηση του Ν. Ιωαννίδη, η ποντιακή νεολαία της διασποράς θεωρείται

"έτοιμη να διεκδικήσει το ρόλο της ενωτικής πλατφόρμας όλης της Ποντιακής Νεολαίας μας και ακόμα ολόκληρου του Ποντιακού

---

1. Βλ. Κεφάλαιο VIII, σελ. 215-216, 223-224 και Κεφάλαιο Χ, σελ. 258.

2. Βλάσης Αγτζίδης, "Ποντιακή Νεολαία: Αγώνες και Προοπτική", στο Πάνος Καϊσίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 162.

3. Βλάσης Αγτζίδης, "Ποντιακή Νεολαία: Αγώνες και Προοπτική". Το τμήμα αυτό της εισήγησης δεν έχει δημοσιευτεί.

Ελληνισμού."[1]

Στην ιδια εισήγηση αναφέρεται ότι:

"Πρέπει, σήμερα, να ουσιαστικοποιήσουμε, να συνειδητοποιήσουμε και να ενεργοποιήσουμε τον καταλυτικό ρόλο της Ποντιακής Νεολαίας της Διασποράς, αναπτύσσοντας διασυνδετικούς κρικους με την Νεολαία μας στην Πατρίδα, για την κατάκτηση της ενιαίας-δυναμικής έκφρασής της συνολικά, αλλά και του πρωτοποριακου της ρόλου στην πορεία του Ποντιακου Ελληνισμού και ολόκληρου του Ελληνισμού."[2]

Στο Β' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακου Ελληνισμου διατυπώθηκε το αίτημα για την αναγνωριση από τη διεθνή κοινότητα της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Συμφωνα με την εισήγηση του Μ. Χαραλαμπιδη,

"Τη σημερινή κρίσιμη μεταβατική περίοδο, το δικαίωμα των Ποντίων στη μνημη, τη γνώση δηλαδή της ιστορίας τους και ειδικότερα των πολιτικο-ιστορικων λόγων που καθόρισαν την εξέλιξή τους, τη σύγχρονη ποντιακή πραγματικότητα του διασκορπισμού σε όλον τον πλανήτη, αποτελεί την πρώτη βασική συνθήκη για την ποντιακή ύπαρξη και συνέχεια. Νέα άνθηση χωρίς μνήμη είναι αδυνατη.

Λογική ακολουθία αυτής της εκτίμησης είναι η αναγκαιότητα για έναν ακριβή προσδιορισμό ή επαναπροσδιορισμό της φύσης, του χαρακτήρα, της ουσίας του Ποντιακού προβλήματος στην ολότητά του.

Το Ποντιακό πρόβλημα δεν είναι ζήτημα "ανταλλαγής" ή "επιστροφής", σύμφωνα με την κρατική εκδοχή, ή πολιτιστικό, όταν η πολιτεία το αναγνωρίζει επίσημα ως τέτοιο. Είναι εθνικό ζήτημα με διεθνείς και περιφερειακές προεκτάσεις.

Είναι ζήτημα συστηματικής εξόντωσης ενός λαού για τον λόγο της ιδιαίτερης εθνικής και πολιτισμικής του ταυτότητας. Εξόντωση που επιδιώχτηκε και πραγματοποιήθηκε με μία πολιτική βιαιοτήτων, σφαγών, διώξεων, εξορίας, εκτοπίσεων, γενοκτονίας. Η πράξη που έκρινε τη γέννηση της σύγχρονης ιστορίας μας.

Στους Ποντίους αμφισβητήθηκε το δικαίωμα στην υπαρξη, το δικαίωμα στο σεβασμό της εθνικής και πολιτιστικής τους ταυτότητας, το δικαίωμα να διατηρουν την ειρηνική κατοχή του εδάφους τους.

Υπευθυνο για το έγκλημα της γενοκτονίας, το βαρυτερο έγκλημα σύμφωνα με το διεθνές δικαιο, είναι το οθωμανικό και το κεμαλικό τουρκικό κράτος.

Για λόγους ενδογενείς ή έξω από εμάς, οι Πόντιοι δείξαμε μια απαράδεκτη ηθική ολιγωρια ή στάση παραίτησης από την απαιτηση για την αναγνωριση της μεγάλης αδικιας που διαπράχτηκε εναντίον μας. Οφείλουμε γι' αυτό να έχουμε όλοι ένα αίσθημα ενοχής.

---

1. Νίκος Θ. Ιωαννιδης, "Ποντιακή Νεολαια της Διασποράς", στο Πάνος Καϊσίδης (Επιμ.), Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού, ό.π., σελ. 392.

2. Νίκος Θ. Ιωαννίδης, ό.π., σελ. 394.

Είναι να θαυμάζει κανείς τους Αρμενίους για την αποδειγμένη εδώ και χρόνια θέληση, ικανότητα, τον αγώνα για την αναγνώριση της γενοκτονίας που διαπράχτηκε εις βάρος τους.

Η γενοκτονία των Ελλήνων Ποντίων είχε τις ίδιες ποσοτικές και ηθικές αναλογίες με αυτήν των Αρμενίων. Παρόλο που η κατηγορία για το αδίκημα της γενοκτονίας, η προσβολή της φυσικής ή πνευματικής ακεραιότητας των μελών μιας ομάδας είναι ανεξάρτητη από τον αριθμό των προσβληθέντων και σφαγέντων. Αλλίμονο αν οι νόμοι της ανθρωπότητας στηρίζονταν σ' αυτές τις ηθικές και χρησιμοποιούσαν αυτά τα κριτήρια. Δυστυχώς τέτοιου τύπου υπολογισμοί ακούστηκαν επίσημα και ανεπίσημα από άτομα ή θεωρούμενους εκπροσώπους ποντιακών κοινοτήτων και άλλους κύκλους. Αυτούς όμως αφήνουμε να τους κρίνουν οι Πόντιοι και η ιστορία.

Η σημερινή πραγματικότητα φορτισμένη με μία εξηκονταετή λήθη, συγκάλυψη, ανοχή του εγκλήματος, δε δικαιολογεί νέες ολιγωρίες και αναβολές. Όταν κανείς αργοπορεί απέναντι στην ιστορία, αυτή τον εκδικείται.

Οι Πόντιοι σε όλο τον κόσμο έχουν την ιστορική-ηθική υποχρέωση και το καθήκον να διαθέσουν από εδώ και πέρα όλες τους τις δυνάμεις για την ανάπτυξη όλων εκείνων των δραστηριοτήτων (μορφωτικών, ερευνητικών, πολιτικών) στους διεθνείς οργανισμούς, που θα έχουν ως στόχο την αναγνώριση από την διεθνή κοινότητα της γενοκτονίας και την καταδίκη του υπεύθυνου γι' αυτήν σύγχρονου τουρκικού κράτους, το οποίο αποτελεί συνέχεια των προηγούμενων, του οθωμανικού και του κεμαλικού.

Η αναγνωριση από τους νόμους και τους θεσμους της διεθνούς κοινότητας της γενοκτονίας, της οποίας τις επιδράσεις ζουν σήμερα σ' όλες τις διαστάσεις και εκφράσεις της ζωής τους οι Πόντιοι σε όλες τις ηπείρους του πλανήτη μας, αποτελεί κατά την αντίληψή μας τη δεύτερη βασική συνθήκη για την υπαρξη και συνέχειά τους.

Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι θα ήταν εντελώς διαφορετική η ψυχολογική και ηθική μας κατάσταση, αν είχε αναγνωριστεί η γενοκτονία. Οπως θα ήταν διαφορετική η ψυχολογική κατάσταση των Εβραίων και των Αρμενίων αν η διεθνής κοινότητα και η κοινή γνώμη δεν αναγνώριζε τις γενοκτονίες που διαπράχτηκαν εις βάρος τους.

Τα κράτη όπου ζουν σήμερα Πόντιοι δεν θα είχαν τα ηθικά, νομικά και πολιτικά περιθώρια να μας στερούν το δικαίωμα στην μνήμη, τη γλώσσα, την κουλτουρα μας. Οπως δεν θα υπήρχαν περιθώρια να αναπτύσσονται τα ρατσιστικού τύπου ανέκδοτα που προκαλουν ψυχικά και ηθικά τραυματα στις νέες γενιές των Ποντίων.

Κάθε λαός έχει δικαίωμα να απαιτεί με επιμονή την επίσημη αναγνώριση των αδικημάτων που διαπράχτηκαν εναντίον του."[1]

Το αίτημα για τη διεθνή αναγνώριση της γενοκτονίας δεν έγινε αποδεκτό από τμήμα της δεύτερης γενιάς, με το δικαιολογητικό ότι το αίτημα δεν αφορά την ολότητα του ελληνικου έθνους, ή έστω την ολότητα του Μικρασιατικού ελληνισμού, και επομένως θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι εκφράζει τάση διαχωρισμού

---

1. Μιχάλης Χαραλαμπίδης, "Το Ποντιακό Ζήτημα Σήμερα: Η Γενοκτονια Αιτια της Εξόδου και της Διασποράς", ό.π., σελ. 189-190.

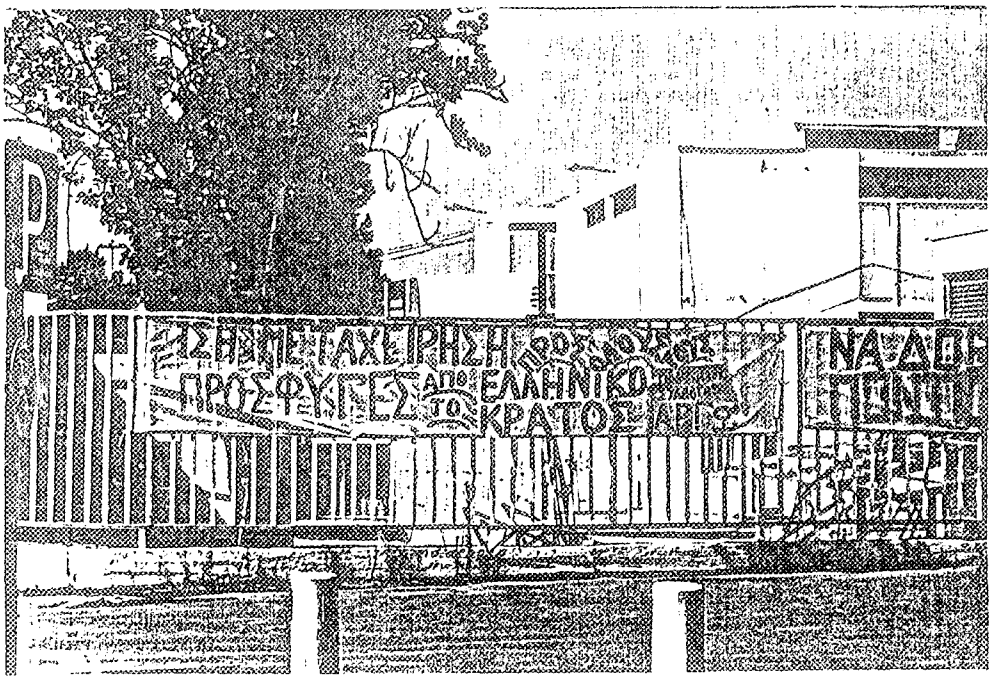

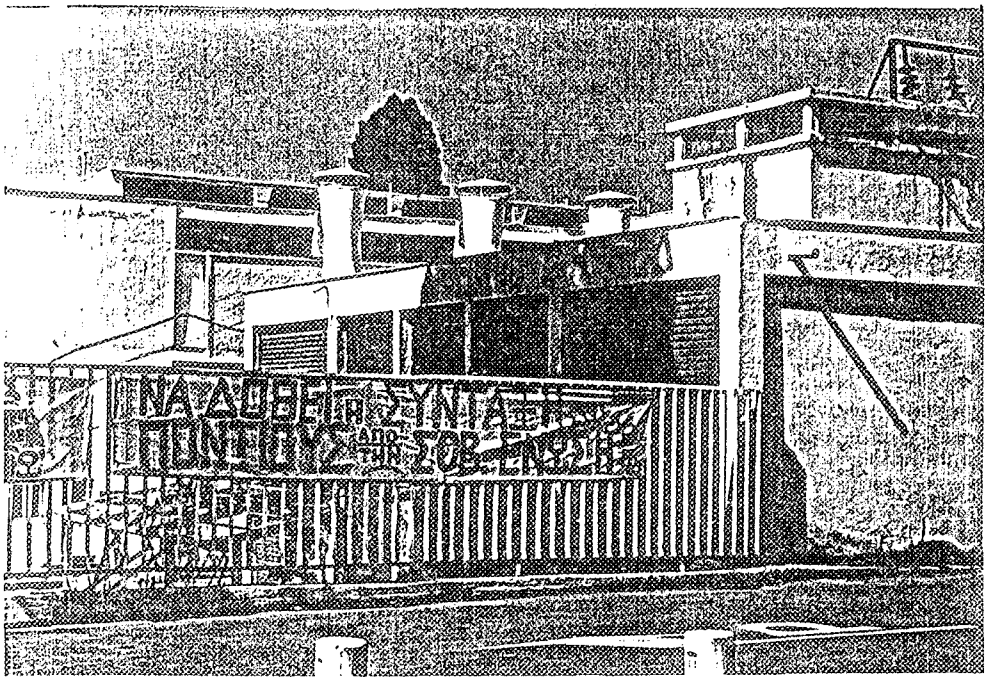

Πανω κοντά στο χωρο που πραγματοποιούνται οι εργασίες του Β' Παγκοσμιου Συνεδριου του Ποντιακού Ελληνισμού. Θεσσαλονικη, 1988.

Πηγή: Αρχειο Μαρίας Βεργέτη.

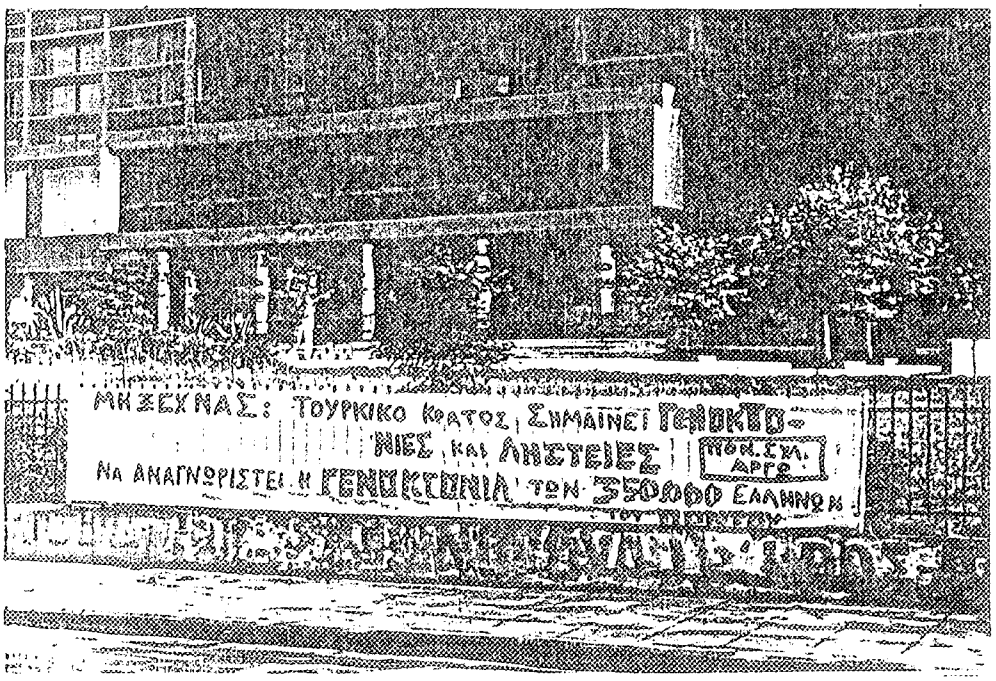

Πανώ κοντά στο χώρο που πραγματοποιούνται οι εργασίες του Β' Παγκοσμίου Συνεδρίου του Ποντιακου Ελληνισμού. Θεσσαλονικη, 1988.

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

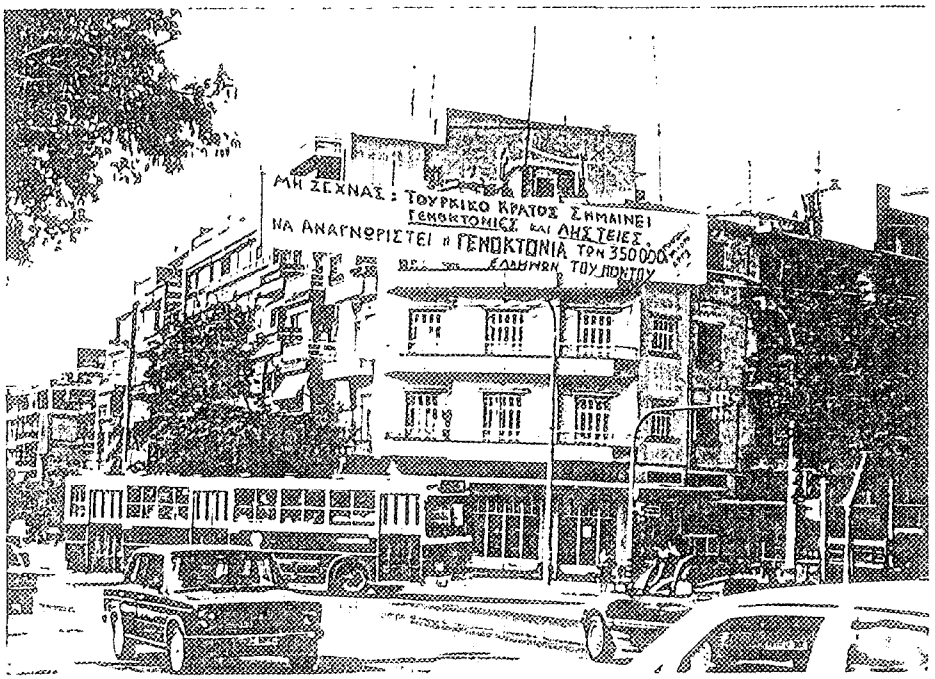

Πανώ σε κεντρικό δρόμο της Θεσσαλονίκης. Ιούλιος 1988.

Πηγή: Αρχείο Μαρίας Βεργέτη.

από το υπόλοιπο έθνος. Αντιθέτως, οπως τουλάχιστον φάνηκε στο συνέδριο, οι εκπρόσωποι της διασποράς τοποθετήθηκαν υπέρ του αιτήματος για αναγνώριση της γενοκτονίας. Χαρακτηριστικές είναι οι παρεμβάσεις των εκπροσώπων από τις Η.Π.Α. και τον Καναδά, οι οποίοι πρότειναν, αν το Γ' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού είναι το συνέδριο που θα οργανώσει την προσπάθεια για την διεθνή αναγνώριση της γενοκτονίας, να αναλάβουν τη διοργάνωσή του στη Νέα Υόρκη, τον καλύτερο γεωγραφικό τόπο για ένα τέτοιο σκοπό.

Και στο συνέδριο αυτό, η ποντιακή ταυτότητα παρουσιάστηκε ως αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Από τους υποστηρικτές του αιτήματος για τη διεθνή αναγνώριση της γενοκτονίας του ποντιακου ελληνισμου, τονίστηκε ότι το θέμα αφορά όλον τον ελληνισμό. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα από την εισήγηση του Μ. Χαραλαμπίδη:

"Τα ελλαδικά κόμματα στην διαδικασία ανανέωσης, επανεμπλουτισμού τους, εθνικοποιησης θα λέγαμε, οφείλουν, χωρίς συγκυριακούς προεκλογικους υπολογισμους διευρυνσης της εκλογικής πελατείας τους, να εντάξουν μόνιμα και σοβαρά το Ποντιακό ζήτημα στο θεωρητικό ή τουλάχιστον πολιτικό προβληματισμό, στα προγράμματά τους, ως ένα εθνικό ζήτημα που δε βρήκε τη λύση του."[1]

Το Γ' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού

Το Γ' Παγκόσμιο Συνέδριο του Ποντιακού Ελληνισμού πραγματοποιειται από τις 14 μέχρι τις 24 Μαΐου 1992 στη Θεσσαλονίκη, με τη συμμετοχή εκπροσώπων από την Ευρώπη, την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ., τις Η.Π.Α., τον Καναδά και την Αυστραλία. Οπως και στα δύο προηγούμενα παγκόσμια συνέδρια, την έναρξη κηρύσσει ο πρωθυπουργός παρουσία εκπροσώπων της πολιτικής και πνευματικής ηγεσίας. Και το Γ' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο υποστηρίζεται και προβάλλεται από τους κρατικους φορεις εξουσίας και τα κρατικά και ιδιωτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Το συνέδριο χαρακτήρισε ο προσανατολισμός του στα εθνικά θέματα και η καθολική αποδοχή του αιτήματος για αναγνώριση της γενοκτονίας του ποντιακου ελληνισμού.

Το Γ' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο είναι το κατεξοχήν συνέδριο, στο οποίο παρουσιάστηκε η λειτουργία της ποντιακής ταυτότητας ως υποσυνόλου της ελληνικής εθνικής. Πραγματοποιήθηκαν εισηγήσεις και συζητήσεις για την Κύπρο, το Αιγαίο, τη Θράκη, τις εξελιξεις στο Βαλκανικό χωρο, το Σκοπιανό ζήτημα μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Στόχος της ανάλυσης αυτών των θεμάτων ήταν η ενημέρωση του ποντιακού ελληνισμου και η ανάληψη δράσης για την προώθησή τους στο πλαίσιο της εθνικής ενότητας. Η ανάγκη της εθνικής ενότητας ειχε τονισει και στην πρωθυπουργική ομιλία. Οπως είχε αναφερθεί,

"Βρισκόμαστε σήμερα εδώ, στη Θεσσαλονικη, την πρωτευουσα της

---

1. Μιχάλης Χαραλαμπίδης, "Το Ποντιακό Ζήτημα Σήμερα: Η Γενοκτονία Αιτία της Εξόδου και της Διασποράς", ό.π., σελ. 181.

Μακεδονίας μας, σε μία κρίσιμη ιστορικά περίοδο για τον ελληνισμό. Και αισθάνομαι την ανάγκη να εξάρω ως πρωθυπουργός της χώρας, από εδώ από την ιστορική πρωτεύουσα της Μακεδονίας μας, την κινητοποίηση και τον ομόθυμο ξεσηκωμό των ανά τη γη Ποντίων στον αγώνα που σήμερα δίνουμε. Κινητοποίηση που δείχνει ότι ολόκληρος ο ελληνισμός έχει απόλυτη συναίσθηση της ιστορικής του ευθύνης και παρουσίας, καθώς και των δικαιωμάτων του. Δίνει ενωμένος τον αγώνα και δεν πρόκειται ποτέ να κάνει πίσω. Το υπέρτατο χρέος όλων μας είναι αυτή την κρίσιμη ώρα να περιφρουρήσουμε την εθνική μας ενότητα."[1]

Μεγάλη ήταν η συμμετοχή στο συνέδριο εκπροσώπων από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. Παρουσιάστηκαν τόσο τα προβλήματα του ποντιακού ελληνισμού στην πρώην Σοβιετική Ενωση, όπως αυτά διαμορφώνονται μετά την ίδρυση της Κοινοπολιτείας των Ευρασιατικών Κρατών, όσο και τα προβλήματα όσων έχουν μετοναστεύσει τα τελευταία χρόνια στο ελληνικό κράτος. Εισηγήσεις παρουσίασαν και εκπρόσωποι κρατικών φορέων, οι οποίοι έχουν αναλάβει την υποδοχή και την παροχή βοήθειας, όσον αφορά τις διαδικασίες ένταξης στην ελλαδική κοινωνία, των μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ενωση.

Λόγω του προσανατολισμού του συνεδρίου προς τα εθνικά θέματα και προς το σχεδιασμό δράσης για τη διεκδίκηση της αναγνώρισης της γενοκτονίας, δε δόθηκε ο απαιτούμενος χρόνος για μια εκτεταμένη παρουσίαση του προσφυγικου ζητήματος. Παρομοίως, περιορισμένης έκτασης ήταν οι εισηγήσεις και συζητήσεις για την ποντιακή νεολαια.

Το αίτημα για την αναγνώριση της γενοκτονίας αντιμετωπιστηκε ως αίτημα όλου του ελληνικού έθνους, και όχι μόνο του ποντιακού ελληνισμου. Πραγματοποιήθηκαν ανακοινώσεις για τις ενέργειες με στόχο τη διεθνή αναγνώριση της Γενοκτονίας του Ποντιακού Ελληνισμου και την καθιέρωση της 19ης Μαίου ως Ημέρας Εθνικής Μνήμης του Ποντιακου Ελληνισμού από το ελληνικό κοινοβουλιο. Οι παριστάμενοι κοινοβουλευτικοί εκπρόσωποι κομμάτων και οι παριστάμενοι εκπρόσωποι της κυβέρνησης εξέφρασαν την αμέριστη συμπαράστασή τους.

Το κείμενο που ακολουθεί, είναι το ψήφισμα το σχετικό με το αίτημα αναγνώρισης της γενοκτονίας.

ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ Γ' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Εμείς, οι Απόγονοι των Ελλήνων του Πόντου, που τα κόκκαλα των Προγόνων μας έμειναν στα Πατρογονικά χωματα της Ποντιακής Γης, στα χρόνια 1915-1923.

Εμείς, γιοι και θυγατέρες των Ελλήνων του Πόντου, που ήρθαν ξεριζωμένοι στην Ελλάδα, με τη Συνθήκη της Λωζάνης.

Εμείς οι Πόντιοι, ένας λαός με μεγάλη αγάπη στην Ελευθερία, την αλήθεια, την ζωή, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τις ηθικές αξίες, τον άνθρωπο, είναι αδύνατο να ζήσουμε στην απόκρυψη, στην παραχάραξη της Ιστορίας, στον εφησυχασμό, στην

---

1. Μακεδονία Ημερήσια Εφημερίδα (17 Μαΐου 1992):12. (Εναρκτήρια ομιλία στο Γ' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη).

υποκρισία, στο ψέμα.

Εμείς, οι χιλιάδες, οι δεκάδες χιλιάδες και εκατοντάδες χιλιάδες των παιδιών της Ελλάδας, που είναι οργανωμένοι στις διαφορες Ενωσεις και Σωματεία σ' όλο τον Κόσμο, με κορυφαίες Οργανώσεις:

1. την ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ
2. την ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΝΟΤΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
3. την ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ
4. την ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ
5. την ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ Η.Π.Α. & ΚΑΝΑΔΑ
6. τον ΠΑΝΕΝΩΣΙΑΚΟ ΣΥΝΔΕΣΜΟ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

σήμερα, 17 Μαΐου 1992, ημέρα Κυριακή και ώρα 11, μαζευτήκαμε εδώ με την θέλησή μας και, αφού ακούσαμε την πρόταση του Παγκόσμιου Συντονιστικου Οργάνου των Ποντιακων Οργανώσεων, ΑΠΟΦΑΣΙΣΑΜΕ και ΔΙΑΚΗΡΥΤΤΟΥΜΕ προς ολόκληρο τον Πολιτισμένο Κόσμο, την ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ, καθώς και το ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, τα εξής:

Πριν από επτά Δεκαετίες και πλέον, στα ιερά χώματα του Πόντου εξοντώθηκαν μαζικά και κατά παράβαση των πιο στοιχειωδών κανόνων Διεθνους Γραπτου και Εθιμικού Δικαίου, χιλιάδες και μυριάδες Συμπατριώτες μας, από τις δυνάμεις της Τουρανικής-Ρατσιστικής Ομάδας, που είχε την εξουσια στην Χωρα, που σήμερα κατοικείται από τους Τούρκους και την συντεταγμένη εξουσία τους.

Πρόκειται για την Ομαδική εξόντωση 350.000 Συμπατριωτών μας, που εξοντώθηκαν βιαια και με απάνθρωπα μέσα, ώστε παρά την παρέλευση επτά και πλέον Δεκαετιών Η ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ ΣΦΑΓΙΑΣΘΕΝΤΩΝ να παραμένει νωπή σε μας τους επιγόνους εκείνων που χάθηκαν.

Είναι γνωστό, πως για τα Εγκλήματα Γενοκτονίας δεν υπάρχει παραγραφή των Αδικημάτων. Στηριζόμαστε λοιπόν πάνω στην αρχή αυτή και ΖΗΤΑΜΕ την Ηθική Δικαίωση, για τον Απάνθρωπο θάνατο των Ιεραρχών μας, των Πολέμαρχων, των Ιερομονάχων, των Επιχειρηματιών μας, των Επιστημόνων μας, των Δασκάλων, των Μανάδων, των Πατεράδων, των Αδελφών και Αδελφάδων μας, που οι ψυχές τους φτερουγίζουν ακόμα πάλλευκες και ζητουν τη δικαίωση.

Θεωρούμε ότι στη μέχρι σήμερα άρνηση των Τουρκικών Κυβερνήσεων, να αναγνωρίσει την Γενοκτονία των 350.000 Ελλήνων του Πόντου που έγινε από μέρους της Κυβέρνησης των Νεοτουρκων, ελλοχεύει ο κίνδυνος και οι σημερινές Κυβερνήσεις της Τουρκίας να επαναλάβουν την ίδια πολιτική και σε βάρος άλλων λαών.

Ετσι ζητάμε από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Παγκόσμιου Οργανισμού, να κινήσετε, στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων σας, όλες τις απαραίτητες νόμιμες διαδικασίες, για τον χαρακτηρισμό των αυτουργων εξόντωσης, του άνθους της φυλής μας, σαν εχθρων των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Ανθρωπότητας για την δράση τους (Contra Humanum).

Γνωρίζουμε, πως με τον χάρτη των Ανθρωπινων Δικαιωμάτων, που ψήφισε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών το 1945, την Συμβαση των Ανθρωπινων Δικαιωμάτων του 1948 και την απόφαση του Ο.Η.Ε. στις 9-12-1948 για την πρόληψη και την καταστολή της Γενοκτονίας, το αιτημά μας, για την καταδίκη και τον χαρακτηρισμό των Αυτουργών της Σφαγής 350.000 Ελλήνων του Πόντου σαν ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ, θα βρει δικαίωση. Η καταδίκη από μέρους σας αυτου του μεγάλου εγκλήματος ενάντια στην Ανθρωπότητα, του οποίου τις επιπτώσεις ζουν ακόμη

και σήμερα οι Έλληνες του Πόντου, θα συμβάλει στην αποκατάσταση της μεγάλης ηθικής βλάβης του θυματος και του ηθικού κύρους των νόμων και των θεσμών της Διεθνους κοινότητας. Η Απόφασή σας θα καταχωρηθεί στις Δέλτους της Παγκόσμιας Ιστορίας, σαν δείγμα ευθύνης της Παγκόσμιας Κοινότητας.

Από το Ελληνικό Κοινοβούλιο ζητάμε να συγκροτήσει διακοινοβουλευτική επιτροπή που, μετά από συνεργασία μαζί μας, θα αφιερώσει μια ημερήσια συνεδριαση του στην αναγνώριση της Γενοκτονιας και τον καθορισμό της 19ης Μαϊου ως Ημέρας Μνήμης της Γενοκτονιας του Ποντιακου Ελληνισμου * και παράλληλα ζητάμε από την Ελληνική Κυβέρνηση να αναλάβει την υποχρέωση για την προώθηση του σιτήματός μας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Πιστευουμε πως, αν είχαν αναγνωρισθεί η Γενοκτονία των ΑΡΜΕΝΙΩΝ και του ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, δεν θα είχαμε σήμερα ΚΥΠΡΟ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ-ΙΜΒΡΟ-ΤΕΝΕΔΟ-ΚΟΥΡΔΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ.

Για την Οργανωτική Επιτροπή
του Γ' Παγκοσμίου Συνεδρίου Ποντιακού Ελληνισμού
(Θεσσαλονίκη 14-24 Μαϊου 1992)

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

ΟΡΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Τη δεκαετία του 1920 το ελληνικό κράτος των πέντε περίπου εκατομμυρίων κατοίκων αντιμετωπίζει πρόβλημα ένταξης στην κοινωνική του δομή περισσότερων από 1.250.000 προσφύγων. Οι πρόσφυγες αυτοί αποτελούν πληθυσμούς με ελληνική εθνική ταυτότητα, οι οποίοι την περίοδο 1912-1924 μεταναστεύουν εθελουσίως ή βιαίως από τον εκτός των συνόρων του ελληνικού κράτους γεωγραφικό χώρο καταγωγής τους και δεν μπορούν πλέον να επιστρέψουν μαζικά σ' αυτόν.

Το κράτος στην προσπάθειά του ν' ανταποκριθεί στις πρακτικές απαιτήσεις δεν πραγματοποιεί εγκατάσταση σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής, παρά την αρχική του πρόθεση και προγραμματισμό. Αποτέλεσμα είναι η ανυπαρξία, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, νέου κοινού γεωγραφικού χώρου αναφοράς, όπου θα μπορούσαν να μετεξελιχθούν τα διακριτικά τοπικά πολιτισμικά πρότυπα χωρίς την παρέμβαση διαδικασιών αφομοίωσης στην περιβάλλουσα κοινωνία.

Στους ελληνικούς αυτους πληθυσμους μπορεί να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός εθνοτοπικές ομάδες. Συνακόλουθα εθνοτοπική ταυτότητα μπορεί να οριστεί η ταυτότητα της κοινωνικής ομάδας, μέλους ευρύτερου έθνους, που μεταναστεύει μαζικά από τον τόπο καταγωγής του, χωρίς δυνατότητα επιστροφής σ' αυτόν. Η ταυτότητα δεν είναι εθνική ή εθνοτική γιατί η ομάδα αποτελεί τμήμα ευρύτερου έθνους και δεν είναι απλά τοπική γιατί έχει χαθεί ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς.

Στην κατηγορια των εθνοτοπικών ομάδων ανήκει και ο ποντιακός ελληνισμός, ο οποίος μεταναστεύει βιαίως από τον Ιστορικό Πόντο στο ελληνικό κράτος την περίοδο 1918-1924. Η μετανάστευση από τα τότε σοβιετικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας συνεχίζεται μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920. Ο συνολικός αριθμός των Ποντίων προσφύγων από το Μικρασιατικό Πόντο και από την πρώην Σοβιετική Ενωση, οι οποίοι καταφεύγουν στο ελληνικό κράτος την περίοδο 1918-1930 υπολογίζεται περίπου σε 400.000. Η απογραφή του 1928 παρουσιάζει τον αριθμό των 229.260 ατόμων. Ο αριθμός αυτός είναι μικρότερος του πραγματικού, γεγονός που οφείλεται κυρίως στο μεγάλο ποσοστό θνησιμότητας των προσφύγων τα χρόνια που ακολουθούν την πρώτη εγκατάσταση, και στο ότι αριθμός προσφυγων από τον Πόντο καταγράφονται ως πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία ή τη Θράκη.

Η διατριβή αυτή αποτελεί προσπάθεια προσδιορισμού των αιτίων και συνθηκών διαμόρφωσης και της πορείας μετεξέλιξης της ποντιακής ταυτότητας στον ελλαδικό χωρο.

Ο σχεδιασμός της έρευνας στόχευε να γνωρίσει μέσα από την κοινή εμπειρία των αφηγήσεων ζωής ατόμων πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς από τον Πόντο και ατόμων πρώτης γενιάς που έχουν μεταναστεύσει από την πρώην Σοβιετική Ενωση, και ειδικότερα από

τη δημοκρατία του Καζαχστάν την περίοδο 1965-1987, τις αιτίες και συνθήκες διαμόρφωσης της ποντιακής ταυτότητας και την πορεία μετεξέλιξής της. Το ερευνητικό πλαίσιο αποτέλεσε η περιοχή της πρωτεύουσας. Η επιλογή της για τη διεξαγωγή της εμπειρικής έρευνας οφείλεται στο ότι η μελέτη των μηχανισμών διατήρησης της ταυτότητας μέσα από συνεχείς επί δεκαετίες διαδικασίες μετασχηματισμού παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον στον πιο ευνοϊκό χώρο για τις διαδικασίες αφομοίωσης. Από τις μεγάλες πόλεις εγκατάστασης Ελλήνων του Πόντου η περιοχή Αθήνας-Πειραιά είναι ο χώρος στον οποίο λειτουργούν αποτελεσματικότερα οι διαδικασίες αφομοίωσης, γιατί το ποσοστό ποντιακού πληθυσμού είναι μικρότερο και περισσότερο διασπαρμένο σε επιμέρους δήμους και κοινότητες απ' ότι στις πόλεις της βόρειας Ελλάδας. Επιπλέον, η Αθήνα είναι ο χώρος που συγκεντρώνει τις περισσότερες κατηγορίες του πληθυσμού: συγκεντρώνει μετανάστες πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο, άτομα δεύτερης και τρίτης γενιάς που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην περιοχή της πρωτεύουσας, άτομα που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν σε αμιγώς ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας και μετανάστευσαν στην πρωτεύουσα τη μεταπολεμική περίοδο και την πλειονότητα των Ποντίων μεταναστών από την πρώην Σοβιετική Ένωση της περιόδου 1965-1987, οι οποίοι προτιμούν εγκατάσταση στην πρωτεύουσα, όπου οι δυνατότητες εύρεσης εργασίας είναι μεγαλύτερες.

Πραγματοποιήθηκαν 17 διαπροσωπικές συνεντεύξεις με άτομα πρώτης γενιάς από το Μικρασιατικό Πόντο, 21 με άτομα δεύτερης γενιάς, 21 με άτομα τρίτης γενιάς και 33 με άτομα πρώτης γενιάς από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Στις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκε η βιογραφική προσέγγιση, η οποία θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη για την ανάλυση του περιεχομένου των συνεντεύξεων και την παρουσίαση των συμπερασμάτων με βάση την κοινή εμπειρία σε θέματα ταυτότητας. Από τις παραπάνω 92 συνεντεύξεις αντλήθηκαν κυρίως τα συμπεράσματα της διατριβής, αλλά χρησιμοποιήθηκαν και άλλες μέθοδοι, όπως συμμετοχική παρατήρηση την περίοδο 1986-1992, διαπροσωπικές συνεντεύξεις βάθους με εκπροσώπους κρατικών φορέων για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις συνθήκες αστεακής και αγροτικής αποκατάστασης των Ποντίων προσφύγων και εμπειρική έρευνα σε επίπεδο ποντιακών συλλόγων στην περιοχή του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας.

Το κείμενο που ακολουθεί παρουσιάζει τα κυριότερα συμπεράσματα:

(i) Η μετανάστευση αποτελεί αιτία διαμόρφωσης της ποντιακής ταυτότητας.

Στις αρχές του αιώνα η συλλογική ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμού στον Πόντο ήταν εθνική ελληνική. Ο ιδιαίτερος πολιτισμός βιωνόταν ως ελληνικός πολιτισμός που οριοθετούσε κοινωνικά την ταυτότητα, διαφοροποιώντας και αντιδιαστέλλοντας τους Έλληνες της περιοχής από τον περιβάλλοντα αλλοεθνή κοινωνικό χώρο με τη θρησκεία, τη γλώσσα (στις περισσότερες περιοχές) και γενικότερα με τον τρόπο ζωής. Η λειτουργία της παράδοσης ήταν διπλή: και τον ελληνικό πληθυσμό εμπόδιζε να κινηθεί προς άλλα κοινωνικά σύνολα περιορίζοντας έτσι τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης μόνο μεταξύ των Ελλήνων, και λειτουργούσε ως

ανασχετικός παράγοντας στις προσπάθειες διείσδυσης αλλοεθνών. Μ' αυτό τον τρόπο ισχυροποιόταν η κοινωνική συνοχή, και συνακόλουθα η ελληνική εθνική ταυτότητα.

Στον ελλαδικό χωρο οι Ελληνες από τον Πόντο ανακαλύπτουν ότι εκτός από Ελληνες είναι και Πόντιοι. Στο ελληνικό κράτος δεν γνωρίζουν κανένα και αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ένταξης. Ο τόπος καταγωγής λειτουργεί ως στοιχείο αυτοαναγνώρισης και ετεροαναγνωρισης, χορηγεί ταυτότητα.

Ταυτόχρονα αναπτυσσεται στο κάθε μέλος της κοινωνικής ομάδας η συνείδηση ότι η ατομική του ταυτότητα διαμορφώνεται από το κοινό παρελθόν της ζωης στον Πόντο, των συνθηκών βιαιης μετανάστευσης και εγκατάστασης και των ιδιαιτερων προβλημάτων ενσωμάτωσης στη νεοελληνική κοινωνία. Τα διακριτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιουν την ομάδα από το υπόλοιπο έθνος αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής που εκδηλωνεται με την υποστήριξη και αλληλεγγύη των μελών στην προσπάθεια για επιτυχημένη συμβίωσή τους με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χωρο.

(ii) Η ποντιακή ταυτότητα διαμορφωνεται και από την αδυναμία, αδιαφορία ή ακόμη και την άρνηση της ομοεθνούς περιβάλλουσας κοινωνίας και πολιτικής εξουσίας να βοηθήσει στην ένταξη της κοινωνικής ομάδας λειτουργώντας με σεβασμό στην ιδιαιτερότητά της, πολιτισμική και ιστορική.

Η αδυναμια του κράτους να παράσχει ουσιαστική βοήθεια στην προσπάθεια ένταξης του ποντιακου ελληνισμού στο νέο κοινωνικό του χώρο έχει ως αποτέλεσμα τη διατήρηση προσφυγικής ιδιότητας για πολλές δεκαετίες μετά την εγκατάσταση στην Ελλάδα. Τα χρόνια που ακολουθούν την πρώτη εγκατάσταση οι Ελληνες του Πόντου καταλήγουν φτηνό εργατικό δυναμικό και πηγή ευκολου πλουτισμού για την ελλαδική ηγετική τάξη. Οι υπόλοιπες τάξεις ανάλογα με το μορφωτικό τους επίπεδο, τις προκαταλήψεις, τον τόπο και τα ιδιαίτερα συμφέροντα τους, τους συμπεριφέρονται από δύσπιστα μέχρι περιφρονητικά και εχθρικά. Τους αντιμετωπίζουν ως ξένους που ήρθαν να τους εκτοπίσουν από την οικονομική και πολιτική ζωή του κράτους τους.

Οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των Ελλήνων του Πόντου, οι οποίες είναι πιο ευδιάκριτες από των άλλων μικρασιατικών ομάδων (εκτός των τουρκόφωνων ελληνικων πληθυσμών), χρησιμοποιουνται από τους ντόπιους για την αμφισβήτηση της ίδιας της ελληνικότητάς τους, με χαρακτηρισμους όπως "Τουρκοι", "Τουρκόσποροι", ή ακόμη και "Αρμένιοι". Η ποντιακη διάλεκτος, το σημαντικότερο διακριτικό πολιτισμικό στοιχείο, αφενός δεν γίνεται κατανοητή από τους ντόπιους, αφετέρου με την ιδιότυπη προφορά και λεξιλόγιό της δεν βοηθά τους Πόντιους στη γρήγορη εκμάθηση της νεοελληνικής, με αποτέλεσμα οι ελλαδίτες να τους προσθέτουν και τον χαρακτηρισμό "αουτοι".

Η συγκρουση με τους γηγενείς επιτείνεται και για πολιτικούς λόγους γιατι οι Πόντιοι ως τμήμα των προσφύγων ψηφοφόρων ευνοούν την εκλογική επικράτηση του Βενιζελισμου, γεγονός που σημαίνει για μεγάλο τμήμα των γηγενών που είναι αντιβενιζελικοι ανταγωνισμό και στην πολιτική ζωή. Αυτό συμβαίνει ακόμη και στα αμιγώς ποντιακά χωριά, τα οποία δημιουργούνται κυρίως στη Μακεδονία, γιατί οι φορείς κρατικής εξουσίας τα πρώτα

χρόνια προέρχονται αποκλειστικά από το ντόπιο πληθυσμό.

Ταυτόχρονα, το ελληνικό κράτος κρίνεται ανεπαρκές στην αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων και αδύναμο στην πραγματοποίηση αστικής αποκατάστασης, με αποτέλεσμα να δημιουργείται δυσπιστία όσον αφορά την ικανότητα διαχείρισης ή ακόμη και τη δίκαιη διαχείρηση της ανταλλάξιμης περιουσίας από την κρατική εξουσία.

Τμήμα του πληθυσμού θεωρεί το ελληνικό κράτος συνυπεύθυνο μαζί με τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής για την αποτυχία της δημιουργίας της Δημοκρατίας του Πόντου και συνεπως αμφισβητεί την ικανότητα ανταπόκρισης στον εθνικό του ρόλο στην φροντίδα και προστασία τόσο του εσω-ελλαδικου όσο και του εξω-ελλαδικού ελληνισμού.

Οι δυσμενείς συνθήκες πρώτης εγκατάστασης, η στάση της περιβάλλουσας ελληνικής κοινωνίας, η παρατεινόμενη τοποθέτηση στη μειονεκτική κοινωνική θέση των προσφύγων, οδηγουν τους Ελληνες του Πόντου στη συνειδητοποίηση ότι η παρεχόμενη βοήθεια τόσο από την ομοεθνή κοινωνία όσο και από τους φορείς του ελληνικού κράτους, δεν είναι ανάλογη αυτής που θα έπρεπε να είναι. Η αντιδιαστολή με τον περιβάλλοντα κοινωνικό χωρο οδηγεί σε συνειδητοποίηση της διαφορετικότητας και ισχυροποίηση της κοινωνικής συνοχής της ομάδας. Τα διακριτικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την ομάδα από το υπόλοιπο έθνος αποτελουν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής. Διαμορφώνεται η ποντιακή ταυτότητα ως τρόπος ζωής και ιδιαίτερος δεσμός ανάμεσα σε ανθρωπους με κοινό ιστορικό παρελθόν, καθοριστικό για τη σύγχρονη κοινωνική τους οριοθέτηση. Οπως δήλωσαν τα άτομα πρωτης γενιάς, η ποντιακή τους ταυτότητα αφορά τον τρόπο ζωής τους, τις σχέσεις στην οικογένεια, τα διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα, το συναίσθημα ύπαρξης δεσμών με τους άλλους Πόντιους και τη γνώση της ιστορίας, τη συνέχεια μέσα στην ιστορία.

(iii) Η συλλογική ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμού στον ελλαδικό χώρο εκφράζει μια κοινωνικοψυχολογική αίσθηση ταύτισης που πηγάζει όχι μόνο από το κοινό παρελθόν αλλά και από τον ιδιαίτερο τρόπο ένταξης και σχέσης της ομάδας σε επίπεδο οικονομικό, πολιτισμικό και ιδεολογικό με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα.

(iv) Το συναίσθημα ταύτισης των μελών της ομάδας και η δράση για την ομάδα ορίζουν το περιεχόμενο της ταυτότητας, δηλαδή το ποιοι είναι οι Πόντιοι και τι τους χαρακτηρίζει. Το περιεχόμενο δεν το καθορίζει μόνο η πολιτισμική πραγματικότητα, αλλά και η κοινωνική οριοθέτηση της ομάδας.

(v) Η ταυτότητα αποτελεί δυναμικό φαινόμενο που αναπροσαρμοζεται συνεχώς στο πλαίσιο της σχέσης της ομάδας με τον κοινωνικό της περίγυρο. Η αναπροσαρμογή μπορεί να αφορά τη μετεξέλιξη των πολιτισμικών προτυπων ή τον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ορίων της ομάδας ή και τα δύο. Η μετεξέλιξη του περιεχομένου της συλλογικής ταυτότητας πραγματοποιείται με τη χρήση διαφορετικών κριτηρίων σε διαφορετικές εποχές.

Στον παραπάνω λόγο οφείλεται η διαφοροποίηση του

περιεχομένου της ταυτότητας ανάλογα με τη γενιά.

(vi) Οι διαδικασίες ένταξης της πρώτης γενιάς στην ελλαδική κοινωνία παρουσιάζονται διαφορετικές στο οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό επίπεδο.

Στο οικονομικό επίπεδο η πρωτη γενιά γνωρίζει σταθερή σταδιακή βελτίωση, παρά το ότι η ανοδική κοινωνική κινητικότητα επιτυγχάνεται μετά από επίπονες προσπάθειες πολλών ετών.

Στο ιδεολογικό επίπεδο οι διαδικασίες ένταξης υποστηρίζονται από το γεγονός της πανομοιότυπης παιδείας. Στον Πόντο η παιδεία του ελληνορθόδοξου πληθυσμού παρεχόταν με μεθόδους και προγράμματα που εκπορευονταν από το εθνικό κέντρο της Αθήνας. Στον ελλαδικό χωρο η προσπάθεια ενσωμάτωσης ενισχυεται από την απόκτηση κοινου συστήματος αξιών μέσω της εκπαίδευσης στον Πόντο. Παράλληλα, το ότι η διδασκαλια των μαθημάτων στ α σχολεία του Ποντου γινόταν στη νεοελληνική βοηθά όσους έχουν παρακολουθήσει τουλάχιστον κάποια χρόνια πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στην επικοινωνία με τους ντόπιους.

Στο πολιτισμικό επιπεδο ο ρυθμός ένταξης είναι εξαιρετικά αργός. Ενταξη στο πολιτισμικό επίπεδο σημαίνει αφομοίωση στοιχείων του τρόπου ζωής της περιβάλλουσας κοινωνιας, τα οποία θεωρούνται καθοριστικά για την υποστήριξη των διαδικασιών ένταξης, όπως παρσδείγματος χάρη η ικανότητα επικοινωνίας στη νεοελληνική γλώσσα. Είναι προφανές ότι, όταν πρόκειται για κοινωνική ομάδα με κάποια διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα, η οποία προσπαθεί να ενταχθεί σε ομοεθνή κοινωνία με την οποία έχει σημαντικά πολιτισμικά στοιχεία κοινά, όπως τη θρησκεία, την οικογενειακή δομή κ.α., η ένταξη συνεπιφέρει απάμβλυνση των ιδιαιτεροτήτων της εντασσόμενης κοινωνικής ομάδας, όχι όμως και απώλεια της ειδοποιού διαφοράς της. Η ένταξη μπορεί να επιτευχθεί με σεβασμό στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα της ομάδας, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ατομικης ταυτότητας κάθε μέλους της. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η προστασία της ιδιαιτερότητας της ομάδας δεν εξασφαλίζεται. Η αδυναμία του κράτους για εγκατάσταση σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής οδηγεί στο να υπάρχουν αμιγή και μεικτά ποντιακά χωριά και ποντιακοί οικισμοί και γειτονιές στις μεγάλες πόλεις, αλλά να παρουσιάζεται διασπορά τους σ' όλο τον ελλαδικό χώρο. Από τα ιδιαίτερα πολιτισμικα χαρακτηριστικά η χωροταξική διασπορά θίγει περισσότερο την ποντιακή διάλεκτο. Παράλληλα το ελληνικό κράτος πιστό για δεκαετίες στο ελληνοτουρκικό συμφωνο φιλίας του 1930, δεν υποστηρίζει την ιστορικη μνήμη των Ελλήνων του Πόντου, στοιχείο επισης απαραίτητο για τη διατήρηση της ιδιαιτερότητάς τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ιστορία του ποντιακού ελληνισμού αποτελεί για πρώτη φορά μέρος της ιστορίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης το 1982.

Η ιδιαιτερότητα δε χάνεται, παρόλη την προσπάθεια ένταξης της πρωτης γενιάς μέσω της αφομοίωσης πολιτισμικών στοιχείων του κοινωνικου περίγυρου, η ιδιαιτερότητα δε χάνεται.

(vii) Η οικογένεια είναι ο καθοριστικός παράγοντας που διαμορφωνει και ισχυροποιεί την ταυτότητα στη δευτερη και τρίτη γενιά, ακόμη και στην περίπτωση των μεικτών γάμων.

Στο θέμα γάμου με μη Πόντιο/-α, η πρωτη γενιά δείχνει την προτίμησή της για γάμο με μέλος της ομάδας, αλλά δεν δημιουργεί προβλήματα ικανά ν' αποτρέψουν την επιγαμία. Στη δεύτερη και στην τρίτη γενιά η επιλογή συζύγου στηρίζεται περισσότερο στο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων, όπως αυτό διαμορφώνεται από τις φιλικές και τις επαγγελματικές σχέσεις, παρά στην υποχρέωση ενδογαμίας. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι όσο περισσότερο σημαντική είναι η ποντιακή ιδιότητα για το μέλος της δεύτερης και της τρίτης γενιάς, τόσο περισσότερο περιμένει από τον/την συζυγο να ενδιαφερθεί, να αφομοιώσει και να αποδεχθεί τη μεταβίβαση στοιχείων της ταυτότητας στη νεότερη γενιά.

(viii) Άλλοι παράγοντες διαμόρφωσης της ταυτότητας της δεύτερης και της τριτης γενιάς, μέσω της διατήρησης και της μετάδοσης των πολιτισμικών προτύπων και της ιστορικής μνήμης, είναι η ευρύτερη συγγένεια, το κοινοτικό περιβάλλον στους ποντιακούς χώρους, και ο ποντιακός σύλλογος.

(vix) Και στις τρεις γενιές το επάγγελμα και το εισόδημα δεν αποτελούν παράγοντες διαφοροποίησης της ταυτότητας.

(x) Η σημαντικότητα της εκπαίδευσης ως προς την ισχυροποίηση στοιχείων της ταυτότητας παρουσιάζεται διαφορετική κατά γενιά.

Στην πρώτη γενιά, παρά το ότι θα αναμενόταν, η μεταβλητή της εκπαίδευσης δεν αποτελεί παράγοντα διαφοροποίησης των απαντήσεων ως προς τον τρόπο μεταβίβασης και επακόλουθα ισχυροποίησης συγκεκριμένων χαρακτηριστικων της ποντιακής ταυτότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί όλος ο πληθυσμός της γενιάς αυτης βίωσε τους διωγμούς της τελευταιας περιόδου.

Στη δεύτερη γενιά παρατηρείται διαφοροποίηση στις απαντήσεις των ερωτωμένων αποφοίτων Λυκείου και πτυχιούχων Πανεπιστημίου, από τις απαντήσεις των ερωτωμένων που δεν έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα, οι πρώτοι πραγματοποιουν στην πλειονότητά τους ενέργειες, οι οποίες προκαλούν ισχυροποίηση της ταυτότητας. Τέτοιες ενέργειες είναι η συνδρομή σε ποντιακά περιοδικά και εφημερίδες, η αγορά ιστορικών βιβλίων για τον Πόντο, η παρακολούθηση διαλέξεων για την ποντιακή ιστορία και τον πολιτισμό και η διεξαγωγή προσωπικής έρευνας. Αυτές οι μορφές συμπεριφοράς δεν αποτελουν όμως από μόνες τους αιτία διαμόρφωσης της ταυτότητας. Σ' όλες τις περιπτωσεις παρουσιάστηκαν από ερωτωμενους με ταυτότητα ήδη διαμορφωμένη από την οικογένεια.

Στην τρίτη γενιά η μεταβλητή της εκπαίδευσης διαφοροποιεί τις απαντήσεις, αλλά δεν αποτελεί εξίσου σημαντικό παράγοντα διαφοροποίησής τους όσο στη δευτερη γενιά. Ειδικότερα, στην τρίτη γενιά όσο υψηλότερο ειναι το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο πιθανότερο είναι το άτομο να αναρωτηθεί και να προσπαθήσει να γνωρίσει με δική του πρωτοβουλία την ιστορία του ποντιακου ελληνισμού. Οταν όμως ερωτήματα για τη συνδεση με το ιστορικό παρελθόν τίθενται στις ομάδες συνομιλήκων, φιλων, μελων του ποντιακού συλλόγου, ακόμη και άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο αποφασίζουν να γινουν συνδρομητές σε ποντιακά περιοδικά και εφημεριδες, να

διαβάσουν ιστορικά βιβλία, να παρακολουθήσουν εκδηλώσεις για την ποντιακή ιστορια και τελικως να συνδράμουν για τη γνωστοποίησή της στην ευρύτερη κοινωνία.

(xi) Η ποντιακή ταυτότητα της δευτερης γενιάς εκφράζει τις αξίες που μεταδόθηκαν από την οικογένεια, την αγάπη για τον Πόντο, το συναίσθημα υπερηφάνειας για την ποντιακή ιστορία, το συναίσθημα αλληλεγγυης για τους άλλους Πόντιους, την προτίμηση στην ποντιακή μουσική και τους χορούς.

Ο ποντιακος τρόπος ζωής διατηρείται μόνο από άτομα που μεγάλωσαν σε χώρους με σημαντική ποντιακή πληθυσμιακή συγκέντρωση. Ο όρος "ποντιακός τρόπος ζωής" εκφράζει την εκδήλωση της ποντιακής ιδιαιτερότητας ακόμη και στις καθημερινές μορφές συμπεριφοράς. Αυτές οι μορφές συμπεριφοράς περιλαμβάνουν προσπάθεια συμβιωσης της οικογένειας με τους ηλικιωμένους γονείς, προσπάθεια διατήρησης της ποντιακής διαλέκτου για να μπορούν και τα παιδιά να επικοινωνουν στα ποντιακά, παρασκευή ποντιακών φαγητων, προσήλωση στη διακριτική μουσική και χορούς και πλαισίωση των συλλόγων με πρωταρχική αιτια την εκμάθηση των διακριτικών πολιτισμικών προτύπων από τα παιδιά.

Το περιεχόμενο της ταυτότητας της δευτερης γενιάς διαμορφωνεται, όπως έχει ήδη αναφερθει, από τη σχέση της με τον κοινωνικό περίγυρο. Η γενιά αυτή έχει γεννηθεί στο ελληνικό κράτος από γονεις πρόσφυγες. Στην παιδική ηλικία γνωριζει τόσο τις οικονομικές δυσκολίες και τα προβλήματα συμβίωσης με τους ντόπιους όσο και τη σταδιακή ανοδική κοινωνική κινητικότητα της οικογένειας. Παράλληλα εκπαιδευεται σύμφωνα με το εθνικό σύστημα εκπαίδευσης και γίνεται ικανή, σε σημαντικά μεγαλυτερο ποσοστό από την πρώτη γενιά, να διεκδικήσει θέσεις στο κρατικό σύστημα διοίκησης. Οταν ανεβαίνει κοινωνικά γνωρίζει την αλλαγή στάσης της ευρύτερης κοινωνίας. Οι γηγενεις αρχίζουν να διάκεινται ευνοϊκά προς τους γάμους των παιδιών τους με τους οικονομικά ανερχόμενους απογόνους των προσφύγων. Η κοινωνική θέση των ατόμων της δεύτερης γενιάς δεν αποτελεί παράγοντα διαφοροποίησης της ταυτότητας ούτε παράγοντα επιλογής διατήρησης ή απώλειάς της. Αντιθέτως, η προσφυγική ιδιότητα, αν αυτή διαμορφώθηκε ως βίωμα της παιδικής ηλικίας, λειτουργεί όπως ακριβώς στην πρώτη γενιά, δηλαδή σε απόκρυψη ή ισχυροποίηση της ταυτότητας μέσω της αντιδιαστολής.

Η δεύτερη γενιά είναι η κατεξοχήν γενιά που επηρεάζεται από τις συνέπειες του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ο οποίος αποβαίνει καθοριστικός παράγοντας αλλαγής των κοινωνικων σχέσεων γηγενών και προσφύγων. Ο κοινός αγώνας στη διάρκεια του πολέμου και της κατοχής συντελει στην ουσιαστική μείωση του ανταγωνισμου τους. Η κρατούσα ιδεολογία εκφράζει τάση συσπείρωσης του έθνους. Ομως ο διχασμός μεταξυ αριστερών και δεξιών, που επικρατεί στις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις, έχει ως αποτέλεσμα τμήμα της δεύτερης γενιάς να βιωσει για πρωτη φορά την προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί σε ορισμένες περιπτώσεις ο διχασμός μεταξυ αριστερών και δεξιών ενσωματώνεται στο διχασμό μεταξύ προσφύγων και ντόπιων.

Το ότι η δευτερη γενιά δεν αποτελεί όπως η πρώτη ευδιάκριτο τμήμα του πληθυσμού ούτε από οικονομική ούτε από πολιτισμική άποψη, οδηγεί ώστε η εκδήλωση της ποντιακής

ταυτοτητας ν' αποτελεί προσωπική επιλογή και όχι αναπόφευκτο γεγονός. Στην επιλογή της διατήρησης καθοριστικό παράγοντα παίζει η σημαντικότητα της ιδιαιτερότητας, όπως αυτή εκφράζεται από το ιστορικό παρελθόν και συγκεκριμένα πολιτισμικά πρότυπα, ως στοιχείου της ατομικής ταυτότητας.

(xii) Η ποντιακή ταυτότητα της τρίτης γενιάς εκφράζει, όπως και η ταυτότητα των δύο προηγουμενων γενιών, το συναίσθημα ταυτισης με τα άλλα μέλη της κοινωνικής ομάδας του ποντιακού ελληνισμού και τη δράση για την ομάδα. Η δράση στη γενιά αυτή δεν περιορίζεται στη δήλωση της καταγωγής και στην προσπάθεια διάσωσης, διάδοσης και προβολής των πολιτισμικών προτύπων, αλλά επεκτείνεται και στην αναζήτηση και προβολή του ιστορικού παρελθόντος.

Το περιεχόμενο της ταυτότητας δεν είναι κυρίως τα πολιτισμικά πρότυπα. Τμήμα της γενιάς, το οποίο έχει μεγαλώσει σε ποντιακους χώρους, βιωνει την ποντιακή παράδοση, αλλά για τα υπόλοιπα μέλη, τα μόνα πολιτισμικά στοιχεία προς τα οποία υπάρχει προσήλωση είναι η μουσική και ο χορός. Ο ιδιαίτερος πολιτισμός διατηρείται στο βαθμό που μεταδόθηκε και εκδηλώνεται όχι μόνο επειδή αποτελεί στοιχείο της ατομικής υπόστασης, αλλά και για να επιβεβαιώσει την ένταξη στην ομάδα. Η εκδήλωση των πολιτισμικων προτυπων αποτελεί μορφή δράσης, η οποία εκφράζει και ενισχύει το συναίσθημα θετικής ταύτισης με τα υπόλοιπα μέλη. Είναι χαρακτηριστικό ότι άτομα τα οποία δεν μπορούν να επικοινωνήσουν στα ποντιακά, όταν μιλούν με άλλους Πόντιους δίνουν το μήνυμα της καταγωγής παρεμβάλλοντας ποντιακές λέξεις στη συζήτηση.

Παρά την, λόγω της φθινουσας πορείας της συλλογικής μνήμης και των πολιτισμικων προτυπων, αναμενόμενη απώλεια της ιδιαίτερης ταυτότητας, τμήμα της τρίτης γενιάς αισθάνεται σε κάποια στιγμή της ζωής του την ανάγκη εμπλουτισμού και ενίσχυσης της ιστορικής μνήμης. Η βασική αιτία αυτης της αναδρομής είναι ο θάνατος του παππού ή της γιαγιάς ή το πρώτο ταξίδι στον Πόντο.

Η τρίτη γενιά δεν διαφέρει από τον υπόλοιπη ελλαδική κοινωνία στο οικονομικό, εκπαιδευτικό και πολιτισμικό (με την έννοια του διαφορετικού τρόπου ζωής) επίπεδο. Ειδικότερα, η τρίτη γενιά γεννιέται και μεγαλώνει στην πλειονότητά της τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, εποχή στην οποία δεν υπάρχει πλέον σύνδεση της ιδιότητας του περιθωριοποιημένου πρόσφυγα με την υπόσταση του ατόμου που κατάγεται από τις πατρίδες της Ανατολής. Η ανοδική κοινωνική κινητικότητα της δεύτερης γενιάς έχει εξασφαλίσει στην τριτη γενιά παρόμοιες συνθήκες ζωής με τα παιδιά των γηγενων. Παράλληλα, η αποδοχή της δεύτερης γενιάς από την ελλαδική κοινωνία παρέχει στα άτομα της τρίτης γενιάς ίσες ευκαιρίες για κατοχή θέσεων στο επαγγελματικό πεδίο. Ομως, παρά το ότι η τρίτη γενιά δεν βίωσε καθεστώς περιθωριοποίησης και δεν διαμόρφωσε ταυτότητα ως αποτέλεσμα της αντιδιαστολής με την περιβάλλουσα κοινωνία, οι συνέπειες της προσφυγικής ιδιότητας των προηγουμενων γενιών αποτελούν στοιχείο διαμόρφωσης της ταυτότητας ακόμη και στη γενιά αυτή.

Τα πολιτισμικά πρότυπα διατηρουνται στο βαθμό που μεταδόθηκαν. Εκδηλώνονται όχι μόνο επειδή αποτελούν στοιχεία της ατομικής υπόστασης, αλλά και για να επιβεβαιώσουν την ένταξη στην

ομάδα. Εκδηλωνονται ως δράση, η οποία εκφράζει και ενισχυει το συναισθημα θετικής ταύτισης με τα υπόλοιπα μέλη. Παράλληλα, αφενός δεν υπάρχει το ευδιακριτο της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας, αφετέρου τις δεκαετίες που μεγαλώνει η τρίτη γενιά υπάρχει ευρεία αποδοχή κάθε προσπάθειας προβολής των τοπικων πολιτισμικων προτυπων στο πλαίσιο της διατήρησης του λαϊκου πολιτισμου. Η ταυτότητα μεταδίδεται μαζί με ένα συναίσθημα υπερηφάνειας για την καταγωγή και η εκδήλωσή της αποτελεί επιλογή του ατόμου.

(xiii) Το περιεχόμενο της ταυτότητας διαφοροποιείται και με το αν η περιοχή διαμονής έχει σημαντικό ή διεσπαρμένο και λίγο ποντιακό πληθυσμό. Η κοινωνική συνοχή της ομάδας και η αντίσταση στις διαδικασίες αφομοίωσης παρουσιάζονται ισχυρότερες σε χώρους με σημαντικό σε μέγεθος και συγκεντρωμένο ποντιακό πληθυσμό.

Και στις τρεις γενιές παρατηρείται διαφοροποίηση του περιεχομένου της ταυτοτητας ανάλογα με τη μεταβλητή της εσωτερικής μετανάστευσης από τους αμιγείς ή μεικτούς ποντιακούς χωρους της βόρειας Ελλάδας. Στους χωρους αυτούς τον ποντιακό πληθυσμό διακρίνει συναίσθημα υπερηφάνειας για την καταγωγή του ήδη από τα πρώτα χρόνια μετα την εγκατάσταση στο ελληνικό κράτος. Παρόμοιο συναίσθημα υπερηφάνειας δεν διακρίνει από τα πρώτα χρόνια τους κατοίκους της περιοχής Αθήνας-Πειραιά, παρά το ότι και οι ίδιοι διατηρουν και μεταβιβάζουν τα ποντιακά πολιτισμικά πρότυπα. Η εκδήλωση της ταυτότητας περιορίζεται στο οικογενειακό και ευρύτερο συγγενικό πλαίσιο και δεν επεκτείνεται στον κοινοτικό περίγυρο, με εξαίρεση την πραγματοποίηση κοινων πολιτισμικών εκδηλώσεων στους ποντιακους οικισμούς. Η αιτία αυτής της συμπεριφοράς μπορεί να αποδοθεί στο σημαντικό και συγκεντρωμένο πληθυσμιακό μέγεθος του ποντιακού ελληνισμού στη βόρεια Ελλάδα, που συντελεί στην ισχυροποίηση της ταυτότητας. Αντιθέτως, στις μεμονωμένες περιπτώσεις οικογενειών, η εκδήλωση της ποντιακής ιδιαιτερότητας σημαίνει εκδήλωση της προσφυγικής ιδιότητας με όλες τις δυσάρεστες συνέπειες που η τελευταία συνεπάγεται.

Ακόμη και στις δηλώσεις των ατόμων πρώτης γενιάς που είχαν μόνιμη εγκατάσταση από την αρχή στην πρωτεύουσα παρατηρείται διαφοροποίηση ανάλογα με το αν η εγκατάσταση ήταν σε περιοχή που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ποντιακή ή όχι. Οσοι διέμεναν τα πρώτα χρόνια μετά τον εκπατρισμό σε χώρους με ποντιακή πληθυσμιακή συγκέντρωση τόνιζαν ήδη από τον πρώτο καιρό της συμβίωσής τους με τους ντόπιους τα προτερήματα της ποντιακής οικογένειας, την εργατικότητα και την ικανότητα επιβίωσης του ποντιακού ελληνισμου.

Στη δεύτερη και στην τρίτη γενιά η εκδήλωση της ποντιακής πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στις καθημερινές μορφές συμπεριφοράς παρουσιάζεται μόνο από άτομα που έζησαν το μεγαλυτερο μέρος της μεχρι τώρα ζωής τους στα αμιγή και μεικτά ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας και στους ποντιακούς αστεακους οικισμούς όλης της χωρας. Τα άτομα τρίτης γενιάς που μεγάλωσαν σε χώρους της βόρειας Ελλάδας δινουν πρωταρχική σημασια για τον ορισμό της ταυτότητάς τους στα πολιτισμικά πρότυπα. Τα άτομα που μεγάλωσαν στο κατεξοχήν ευνοϊκό για τις διαδικασιες αφομοιωσης περιβάλλον της πρωτευουσας, αναφέρουν τη σημαντικότητα για την ατομική τους υπόσταση πολιτισμικων προτυπων, όπως η μουσική και ο χορός, αλλά

τονίζουν ως εξίσου σημαντική την προσπάθειά τους για γνώση του ιστορικού παρελθόντος, η μνήμη του οποίου κρίνεται απαραίτητη για την αντιστάθμιση της απώλειας στοιχείων της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας, όπως η ποντιακή διάλεκτος. Οι εσωτερικοί μετανάστες αποδίδουν την ύπαρξη ιστορικής μνήμης περισσότερο στην οικογένεια και στο κοινοτικό περιβάλλον. Η πλειονότητα των ατόμων που έχουν μεγαλώσει στην Αθήνα θεωρούν σημαντική τη συμβολή της προσωπικής αναζήτησης του ιστορικού παρελθόντος στον εμπλουτισμό και ισχυροποίηση της ιστορικής τους μνήμης.

Το κοινοτικό περιβάλλον σε χώρους με σημαντικό σε μέγεθος ποντιακό πληθυσμό ευνοεί τη διατήρηση και μετάδοση των πολιτισμικών προτύπων και της ιστορικής μνήμης. Ακόμη και στην περίπτωση μεταγενέστερης εγκατάστασης της οικογένειας σε μεγάλη πόλη με λίγο και διεσπαρμένο ποντιακό πληθυσμό, η επίσκεψη στο ποντιακό χωριό στη διάρκεια των διακοπών συντελεί στην μετάδοση στοιχείων της ταυτότητας στα παιδιά.

Στις πόλεις τις δεκαετίες του 1930 και του 1940, εποχή που μεγαλώνει η πλειονότητα της δεύτερης γενιάς, ο ποντιακός πολιτισμός βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία, ακόμη και στους ποντιακούς οικισμούς γιατί οι τελευταίοι γνωρίζουν αλλοίωση της πληθυσμιακής τους κατανομής ή ακόμη και διάλυση. Η αστυφιλία όμως που επικρατεί στο μεταπολεμικό ελληνικό κράτος, οδηγεί στον εμπλουτισμό των πόλεων, και ιδιαιτέρως της πρωτεύουσας, με εσωτερικούς μετανάστες από τα ποντιακά χωριά της βόρειας Ελλάδας, οι οποίοι είναι φορείς του ποντιακού τρόπου ζωής.

Τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, εποχή που μεγαλώνει η πλειονότητα της τρίτης γενιάς, στην περιοχή της πρωτεύουσας διατηρούνται περιοχές με σημαντικό σε μέγεθος ποντιακό πληθυσμό. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται λόγω της εξωτερικής μετανάστευσης Ποντίων από την πρώην Σοβιετική Ένωση νέα σημαντική αύξηση του ποντιακού πληθυσμού σε συγκεκριμένους δήμους.

(xiv) Η συλλογική ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμού στην πορεία μετεξέλιξής της από την αρχή μέχρι το τέλος του αιώνα χαρακτηρίζεται από σημαντικές αναπροσαρμογές. Το ιστορικό πλαίσιο και η κρατούσα ιδεολογία αποτελούν σημαντικούς παράγοντες μετασχηματισμού της ταυτότητας, μέσω του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών ορίων της.

Η συλλογική ταυτότητα του ποντιακου ελληνισμού στον Πόντο ήταν εθνική ελληνική. Το ιστορικό πλαίσιο την ευνοούσε. Τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ου επικρατούσε το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση, δηλαδή για ενσωμάτωση στο εθνικό κράτος του συνόλου του εδάφους επάνω στο οποίο κατοικουσαν ομοεθνείς πληθυσμοί. Στην περίπτωση της Ελλάδας η κυρίαρχη ιδεολογία εκφράστηκε από τη "Μεγάλη Ιδέα". Η εθνική ταυτότητα ως συναίσθημα ταύτισης και κοινής δράσης αποτελούσε σημαντικότερο στοιχείο της ατομικής ταυτότητας από την τοπική ταυτότητα. Ισχυρή εθνική ταυτότητα ήταν απαραίτητη για την υλοποίηση του πολιτικού προγράμματος της Μεγάλης Ιδέας που αποτελούσε τη μεγάλη συνεκτική δύναμη του εσω-ελλαδικού και εξω-ελλαδικού ελληνισμού της εποχής. Ακόμη και οι προσπάθειες δημιουργίας της Δημοκρατίας του Πόντου, ενός δηλαδή ξεχωριστού ελληνικού κράτους, δεν αντιστρατεύονταν το αίτημα για εθνική ολοκλήρωση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, αλλά προέκυπταν ως η μόνη δυνατή λύση λόγω της γεωγραφικής απομόνωσης

του ποντιακού ελληνισμού και της απροθυμίας του ελληνικού κράτους για στρατιωτική επέμβαση στην περιοχή.

Στο ελληνικό κράτος η ποντιακή ταυτότητα διαμορφώνεται ως ενδοεθνική διαφοροποιηση. Οι αιτίες διαμόρφωσής της είναι η μετανάστευση και η σχέση του ποντιακου ελληνισμού με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα σε επιπεδο οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό.

Οι διαδικασίες ένταξης της πρωτης γενιάς στο οικονομικό, ιδεολογικό και πολιτισμικό επίπεδο, αλληλοεπηρεάζονται, όχι μόνο γιατί τα τρία επιπεδα συνδέονται μεταξυ τους, αλλά και γιατί η προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας των αρχών του αιώνα καθορίζει την τοχυτητα του ρυθμου ένταξης. Ειδικότερα, το ιστορικό πλαίσιο της εποχής χαρακτηρίζεται από το διχασμό μεταξυ γηγενών και προσφύγων. Η προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας αποτελεί ανασταλτικό στοιχείο στην προσπάθεια ένταξης γιατί ο αδιάφορος μέχρι εχθρικός κοινωνικός περίγυρος εμποδίζει τους Πόντιους να εισδύσουν στις δουλειές και στις οικογένειες των ντόπιων. Η συμπεριφορά του κοινωνικού περίγυρου προκαλεί την ισχυροποιηση της κοινωνικής συνοχής της ομάδας, συντελεί δηλαδή στη διαμόρφωση της ποντιακής ταυτότητας. Ταυτόχρονα όμως η προσφυγική ιδιότητα οδηγεί τμήμα του πληθυσμού, του οποίου το μέγεθος είναι άγνωστο και το οποιο δεν αποτελεί αντικείμενο έρευνας αυτής της διατριβής, στην επιλογή της προσπάθειας απωλειας της ιδιαιτερότητας με στοχο την πληρη ταυτιση με τον κοινωνικό περίγυρο. Για το τμήμα αυτό του ποντιακού ελληνισμου, η ποντιακή ταυτότητα συνδέεται με την προσφυγική ιδιότητα και η κοινωνική άνοδος θεωρείται ότι προϋποθέτει την απώλειά της. Είναι άγνωστο, πόσα από τα άτομα αυτά αποφασίζουν αργότερα, όταν απαλλάσσονται από το ευδιάκριτο της πολιτισμικής διαφορετικότητας και παράλληλα αποβάλλουν το συνδρομο του στερημένου πρόσφυγα, τη διατήρηση και διάδοση στη νεότερη γενιά της ποντιακής ταυτότητας. Σύμφωνα με τις περιγραφές ατόμων πρώτης γενιάς που παρουσιασαν αυτή την τάση, η επιλογή της δήλωσης της ιδιαιτερότητας αργότερα, οφείλεται στο ότι η τελευταία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ατομικής τους ταυτότητας. Η άρνησή της τους προκαλούσε δυσάρεστα συναισθήματα, γιατί σήμαινε αποδοκιμασία αφενός της ίδιας της υπόστασής τους αφετέρου του παρελθόντος και του παρόντος "των δικών τους ανθρώπων".

Η πρώτη σημαντική αναπροσαρμογή της ποντιακής ταυτότητας μέσω του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών ορίων της πραγματοποιείται τη δεκαετία του 1940. Ο δευτερος παγκόσμιος πόλεμος οριοθετεί μια καινούργια εποχή καθώς η κρατούσα ιδεολογία τον καιρό του πολέμου και της γερμανικής κατοχής εκφράζει τάση συσπείρωσης όλου του έθνους. Μετά την κατοχή τη διάσταση μεταξυ ντόπιων και προσφύγων διαδέχεται η διάσταση μεταξύ δεξιάς και αριστεράς και οι Πόντιοι πλαισιώνουν και τις δύο παρατάξεις. Λόγω των ιστορικών γεγονότων της δεκαετίας του 1940 παρουσιάζονται οι ακόλουθες καταστάσεις. Συμφωνα με την πρώτη, τα παιδιά των προσφυγων δεν γνωρίζουν παρόμοιες τραυματικές εμπειριες μ' αυτές των γονιών τους. Αυτό σε συνδυασμό με την απομάκρυνση από το συνδρομο του στερημένου πρόσφυγα οδηγεί σε εκδήλωση της ταυτότητας. Υπάρχουν όμως περιπτωσεις, σύμφωνα με τις οποίες τα παιδιά βιωνουν την προσφυγική ιδιότητα της ποντιακής ταυτότητας ακριβώς λόγω των αναταραχών που επικρατουν στην περίοδο μετά την κατοχή. Στις περιοχές που ζουν ο διχασμός μεταξυ αριστερων και

δεξιών ενσωματώνεται στο διχασμό μεταξύ προσφύγων και γηγενών. Οι γηγενείς της αντίπαλης παράταξης θυμούνται αμέσως τον παλιό διαχωρισμό, παρά το ότι έχουν οι ίδιοι Πόντιους στις γραμμές τους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο χαρακτηρισμός "αούτης" μπορεί να απευθύνεται προς άτομο που δεν έχει την ικανότητα να επικοινωνεί στα ποντιακά. Τώρα πια έχει την έννοια του διαφορετικός και κατώτερος, γόνος προσφύγων. Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις μετατοπίσεων του πληθυσμού ποντιακών χωριών σε «χωριά ντόπιων, όπου για πρώτη φορά η δευτερη γενιά βιωσε την προσφυγική ιδιότητα.

Οι επιπτωσεις των γεγονότων της δεκαετιας του 1940 επηρρεάζουν περισσότερο την ταυτότητα της δεύτερης γενιάς παρά της πρώτης. Η πλειονότητα της δευτερης γενιάς γνωρίζει τις δεκαετίες που ακολουθούν τον πόλεμο τη σταδιακή αλλαγή του κοινωνικου περίγυρου απέναντί της. Η αλλαγή της συμπεριφοράς του κοινωνικου περίγυρου προκαλείται εκτός του κοινού αγώνα εναντίον της γερμανικής εισβολής και κατοχής, και από την ανοδική κοινωνική κινητικότητα του ποντιακού ελληνισμού, η οποία τον αποσυνδέει από την εικόνα των στερημένων προσφύγων.

Συνοψίζοντας για τη δεκαετία του 1940, ο μετασχηματισμός της ποντιακής ταυτότητας έγκειται στον επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών ορίων της. Δεν υφίσταται πλέον η προσφυγική ιδιότητα ως στοιχείο της ταυτότητας. Αυτό σημαίνει την έξοδο από την κατάσταση της κοινωνικής περιθωριοποίησης, η οποία δεν υπήρξε μόνο οικονομική, αλλά ταυτόχρονα σημαίνει και την αρχή μιας νέας κρίσης. Καθώς η πολιτισμική και ιστορική ποντιακή ιδιαιτερότητα δεν προστατευονται από την κρατική πολιτική αρχίζει η σταδιακή απώλεια πολιτισμικών χαρακτηριστικών, όπως παραδείγματος χάρη της ποντιακής διαλέκτου.

Τη δεκαετία του 1960 η κρατούσα ιδεολογία υποστηρίζει τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού που ανάγονται σε τοπικές ταυτότητες. Η δράση με στόχο τη διάσωση και διάδοση του διακριτικού πολιτισμού που συνδέεται με συγκεκριμένο γεωγραφικό χωρο αναφοράς, είτε αυτός υπάρχει είτε έχει χαθει όπως στην περίπτωση του ποντιακού ελληνισμού, είναι αποδεκτή και υποστηριζόμενη από την ευρύτερη κοινωνία. Αυτό ενισχύει την τάση διατήρησης και εκδήλωσης της ταυτότητας σε ατομικό επίπεδο και ταυτόχρονα αποτελεί λόγο ίδρυσης ποντιακων συλλόγων, δηλαδή μορφών οργανωμένης προώθησης της ταυτότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι την εποχή αυτή ιδρύονται πολλοί ποντιακοί σύλλογοι επειδή εκδηλώνεται επιθυμία να ακολουθήσουν το παράδειγμα άλλων τοπικών ομάδων.

Το δικτατορικό καθεστώς της περιόδου 1967-1974 κλείνει τους περισσότερους ποντιακους συλλόγους. Οσοι εξακολουθούν να υπάρχουν υπολειτουργουν. Μετά τη μεταπολίτευση παρατηρείται επαναλειτουργία των παλιών και ίδρυση πολλών νέων. Παρόμοιας μορφής δραστηριότητα παρατηρείται σ' όλη την κοινωνία. Ο μεγάλος αριθμός πολιτιστικων συλλόγων που παρουσιάζεται τη δεκαετία του 1970 οφειλεται σε μεγάλο βαθμό στην επιθυμία για έκφραση και συλλογική δράση, η οποία δεν είχε ικανοποιηθεί για πολλά χρόνια λόγω των περιορισμών του στρατιωτικού καθεστώτος. Παρά το ότι η πλαισίωση των συλλόγων τη δεκαετία αυτή δεν οφείλεται αποκλειστικά στην ανάγκη διατήρησης της ιδιαιτερότητας, βοηθά στην ισχυροποίηση της συλλογικής ταυτότητας, γιατί υποστηρίζονται τα πολιτισμικά πρότυπα, τα οποία αποτελούν έναν από τους

σημαντικότερους παράγοντες κοινωνικής συνοχής.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 η τρίτη γενιά διαμορφώνει μια ιδεολογία "για το δικαίωμα στην ιδιαιτερότητα", η οποία στην προκειμένη περίπτωση είναι ιστορική και πολιτισμική ενδοεθνική διαφοροποίηση. Πραγματοποιείται δηλαδή νέα σημαντική αναπροσαρμογή του περιεχομένου της ταυτότητας, η οποία δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως κυρίως πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Μέσω της αναζήτησης του ιδιαίτερου ιστορικού παρελθόντος διαμορφώνεται μια ιδεολογία εθνισμού, που αφορά την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα.

Η αναζήτηση και γνωστοποίηση στην ευρυτερη κοινωνία της ιδιαίτερης ιστορίας αποτελεί μορφή δράσης, η οποία παρέχει στα άτομα τρίτης γενιάς συναίσθημα ικανοποίησης και προσωπικής αξίας. Παράλληλα, καθώς ο ιδιαίτερος πολιτισμός φθίνει και η πρώτη γενιά χάνεται, η τρίτη γενιά αισθάνεται ότι αν χαθεί η ιστορική μνήμη, κινδυνεύει η ίδια η υπόσταση του ποντιακού ελληνισμού. Το ότι όμως τη συγκεκριμένη δεκαετία παρουσιάζεται αυτή η αναπροσαρμογή της ταυτότητας δεν θα πρέπει να αποδοθεί μόνο στο ότι η πλειονότητα της πρώτης γενιάς δε ζει πια. Θα πρέπει να αποδοθεί κυρίως στο ιστορικό πλαίσιο, το οποίο χαρακτηρίζεται από τη διεθνή επικράτηση της εθνιστικής ιδεολογίας. Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού στην Ευρωπη οδηγεί στις αρχές της δεκαετίας του 1990 σε έξαρση του εθνισμού στα Βαλκάνια. Στην Ελλάδα το ιστορικό πλαισιο χαρακτηριζεται από ένταση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και από τη σχέση των Ποντίων του ελλαδικου χώρου με τους Πόντιους μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ενωση. Οσον αφορά το πρώτο, τόσο η πολιτική εξουσία όσο και η κοινωνία μετά την τουρκική εισβολή και κατοχή του 40% της ανεξάρτητης Κυπριακής δημοκρατίας το 1974 είναι δύσπιστες ως προς την ελληνοτουρκική φιλία. Το συμφωνο φιλίας και συνεργασίας μεταξυ του ελληνικού και του τουρκικού κράτους του 1930 έχει χάσει την αξιοπιστία του. Οι κατά καιρούς προσπάθειες τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 για ουσιαστική επίλυση των διαφορών αποτυγχάνουν. Σ' αυτό το ιστορικό πλαίσιο υποστηρίζονται ενέργειες, όπως οι εκδηλώσεις συλλογικών φορέων στις οποίες παρουσιάζεται η πολιτική του τουρκικού κράτους των αρχών του αιώνα και οι μετέπειτα ενέργειες του τουρκικού κράτους εις βάρος του ελληνισμού. Είναι χαρακτηριστικό ότι την έναρξη των παγκοσμίων ποντιακών συνεδρίων, τα οποία πραγματοποιούνται το 1985, 1988 και 1992, κηρύσσει ο εκάστοτε Ελληνας πρωθυπουργός παρουσία εκπροσώπων της πολιτικής και πνευματικής ελλαδικής ηγεσίας. Τα συνέδρια υποστηρίζονται από τους κρατικούς φορείς εξουσίας και προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Οσον αφορά τους Πόντιους μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ενωση, η υπαρξή τους παρέχει σύνδεση του ποντιακού ελληνισμού με υπαρκτό γεωγραφικό χώρο αναφοράς. Ισως η ιδιαιτερότητα του ποντιακού ελληνισμου, σε σχέση με τις άλλες ελληνικές ομάδες προσφύγων των αρχων του αιώνα, να συνίσταται στο πως παρά το ό,τι ήταν πιστευτό, ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς δεν είχε χαθεί ολοκληρωτικά. Τα μεγάλα μεταναστευτικά κυματα από την πρώην Σοβιετική Ενωση του 1939, του 1965 και του 1988, το οποίο συνεχίζεται μεχρι σήμερα, κρατουν ζωντανή την ανάμνηση του Ιστορικου Πόντου, και παράλληλα πλαισιώνουν τον ελλαδικό ποντιακό ελληνισμό με πληθυσμό-φορέα του ιδιαίτερου πολιτισμου, όπως αυτός έχει εξελιχθει από συμπαγείς πληθυσμιακά ομάδες σε υπαρκτούς

γεωγραφικούς χώρους αναφοράς. Πρέπει να τονιστεί ότι οι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ενωση αποτελουν ανομοιογενή πληθυσμό. Η συλλογική ταυτότητα διαμορφώνεται από τη σχέση της ομάδας με τον κοινωνικό περίγυρο, και στην προκειμένη περίπτωση ο κοινωνικός περίγυρος είναι πολυ διαφορετικός στα παράλια της Μαύρης θάλασας απ' ό,τι στην κεντρική Ασία. Τμήμα του μεταναστευτικου πληθυσμου, και ειδικότερα οι μετανάστες της περιόδου 1965-1987, δεν γνωρίζει σε σημαντικό ποσοστό του την ιστορική σύνδεση με το Μικρασιατικό Πόντο. Στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας των Ποντίων αυτών στον ελλαδικό χώρο συμβάλλουν αποφασιστικά δύο παράγοντες: η δημιουργία βαθύτερης ιστορικής συνείδησης, που τους συνδέει με τους υπόλοιπους Ποντιους του ελλαδικου χωρου και οι αλλαγές που συνεπάγεται η μετανάστευση.

(xv) Η ποντιακή εθνοτοπική ταυτότητα αποτελεί τμήμα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

Ο ιδιαίτερος δεσμός των μελων του ποντιακού ελληνισμου δεν δηλωνει τάση απόσχισης από την ευρύτερη ελληνική ομάδα. Παρά το ότι η ψυχολογική ταύτιση που εκφράζει την ποντιακή ταυτότητα αφορά τους Ελληνες από τον Πόντο και όχι όλους τους Ελληνες γενικά, και στις τρεις γενιές παραμένει η αναφορά στην ευρυτερη ελληνική ομάδα ως "το έθνος μας" και "οι δικοί μας".

Η εθνοτοπική ταυτότητα στα τέλη της δεκαετίας του 1980, εκφράζεται ως δικαίωμα στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα. Το αίτημα αυτό δεν δηλώνει τάση απόσχισης, αλλά αντιθετα η διεκδίκησή του αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας. Η ενότητα εξασφαλίζεται μέσα από την ιδιαιτερότητα, γιατί η τελευταία αντιμετωπίζεται ως η μετεξέλιξη της κοινής αρχικής συλλογικής ταυτότητας σε διαφορετικους γεωγραφικούς χώρους. Με τη διεκδίκηση του δικαιώματος στην ιδιαιτερότητα δηλώνεται ταυτόχρονα η επιθυμία για το κοινό με την ευρύτερη εθνική ομάδα μέλλον. Διαμορφώνεται μ' αυτό τον τρόπο μια ιδεολογία εθνισμού και όχι τοπικισμού.

(xvi) Για την πρώτη γενιά ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς είναι μόνον ο Πόντος. Στη δεύτερη γενιά η εθνοτοπική παρουσιάζεται ισχυρότερη της τοπικής-ελλαδικής ταυτότητας. Στην τρίτη γενιά η εθνοτοπική και η τοπική-ελλαδική ταυτότητα συνυπάρχουν ως στοιχεία της ατομικής υπόστασης.

Η τοπική ταυτότητα ειναι ταυτότητα δηλωτική της συνειδησης ατόμων από συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή ότι συνδέονται μεταξυ τους και αποτελουν ένα ιδιαίτερο κοινωνικό σύνολο. Η τοπική ταυτότητα, όταν κάποιος κάτοικεί στον τόπο καταγωγής του, δεν βιωνεται συνειδητά. Ισχυροποιείται όταν βρεθεί μακριά απ' αυτον, γιατί τότε ο ιδιαίτερος τρόπος ζωής, ό,τι εσωτερίκευσε από την κοινωνικοποιηση μεσα στην οικογένεια και το κοινοτικό περιβάλλον του παρέχει συναίσθημα ασφάλειας στο ξένο περιβάλλον που δεν αποτελείται από τους δικους του ανθρωπους. Γι' αυτό οι σαφέστερες δηλώσεις για τον τρόπο λειτουργίας των πολλαπλων συνυπαρχοντων στην ατομική υπόσταση ταυτοτήτων προέρχονται από τους εσωτερικούς μετανάστες.

Για την πρώτη γενιά ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς της

παραμένει ο Ιστορικος Πόντος.

Στη δεύτερη γενιά η ποντιακή ταυτότητα παρουσιάζεται ισχυρότερη της τοπικής. Στο ποντιακό χωριό, τοπική και εθνοτοπική ταυτότητα ταυτίζονται, γιατί ο νέος αμιγής ποντιακός χωρος έχει αντικαταστήσει τον χαμένο γεωγρσφικό χωρο αναφοράς. Στο ερώτημα "ποιος/-α ειμαι;", η απάντηση "είμαι Πόντιος/-α" ικανοποιεί πληρέστερα την ανάγκη αυτοορισμού απ' ό,τι παραδείγματος χάρη, η απάντηση "είμαι από τη Μακεδονία". Η ποντιακή ταυτότητα παρουσιάζεται ως σημαντικότερο στοιχειο της ατομικής υπόστασης από την τοπική ταυτότητα και από τα άτομα που μεγάλωσαν σε μεικτά ποντιακά χωριά και σε πόλεις με σημαντικό αριθμό Ποντίων.

Η δήλωση "Είμαι Πόντιος από τη Μακεδονία" είναι επίσης χαρακτηριστική. Πρέπει όμως να τονιστεί ότι οι άλλοι Πόντιοι ενισχυουν την προτιμηση στην απάντηση "Είμαι Πόντιος". Οταν γίνεται αναφορά στο μικρό χωριό ή την πόλη γέννησης, οι άλλοι δηλώνουν στο μετανάστη "Δηλαδή, είσαι Πόντιος", παρέχοντάς του μ' αυτόν τον τρόπο το συναίσθημα ασφάλειας ότι είναι ένας απ' αυτούς, ότι ανήκει στην ομάδα. Παρά το ότι το παραπάνω αποτελεί το συνηθέστερο πρότυπο συμπεριφοράς, σε περιορισμένο αριθμό ατόμων δεύτερης γενιάς παρουσιάζεται η τάση διαμόρφωσης τοπικής ταυτότητας χωρίς ν' αμφισβητείται ότι η ύπαρξη της ποντιακής αποτελεί σημαντικότερο στοιχειο για την οριοθέτηση της ατομικής υπόστασης. Σύνδεση με το γεωγραφικό χώρο της πρωτεύουσας παρουσιάζεται σε περιορισμένο αριθμό ατόμων, οι οποίοι γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Αθήνα. Σ' αυτές όμως τις περιπτώσεις η δήλωση "Είμαι Αθηναίος" δηλώνει τόπο γέννησης και όχι ιδιαίτερο δεσμό με τους άλλους κατοίκους δήμων της Αττικής. Η μόνη σύνδεση με γεωγραφικό χωρο αναφοράς αφορά την ποντιακή ιδιότητα της ατομικής ταυτότητας.

Στη τρίτη γενιά παρατηρείται συνυπαρξη τοπικής και ποντιακής ιδιότητας στην ατομική ταυτότητα. Ιδιαίτερη πατρίδα θεωρειται ο τόπος όπου το άτομο γεννηθηκε και μεγάλωσε. Στους αμιγώς ποντιακους χώρους τοπική και εθνοτοπική ιδιότητα ταυτίζονται. Σε περίπτωση μετανάστευσης η ποντιακή ιδιότητα εμφανίζεται ισχυρότερη της τοπικής, γιατί παρέχει το συναίσθημα ένταξης σε ομάδα στον τόπο όπου υπάρχουν άλλοι Πόντιοι, αλλά όχι σημαντικός αριθμός ατόμων από τον ίδιο τόπο γέννησης.

Στην περίπτωση πολλαπλών, αλληλοεξαρτώμενων και σε αρμονία συνυπαρχόντων ταυτοτήτων στην ατομική υπόσταση, η προτίμηση προς κάποια από αυτές εξαρτάται από το βαθμό παροχής στο άτομο του συναισθήματος ότι τα άλλα μέλη της ομάδας είναι "δικοί του άνθρωποι" και λειτουργούν ως προστατευτικό περίβλημα της υπόστασής του. Το συναίσθημα ασφάλειας συνδέεται περισσότερο με τις μικρές ομάδες, όπως η οικογένεια, το κοινοτικό περιβάλλον κ.α. Στην περίπτωση όμως του μετανάστη, πρέπει να υπάρχει και πληθυσμιακό μέγεθος ικανό να εξασφαλίσει αυτό το συναίσθημα. Για τον παραπάνω λόγο ο μετανάστης επιλέγει την ένταξη σε μεγαλύτερες από την τοπική ομάδες, όπως η εθνοτοπική και η εθνική. Η επιλογή εξαρτάται και από τις ιστορικές συνθήκες, γιατί σε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα συμφέροντα ή η ίδια η υπόσταση κάποιας από τις ομάδες ένιαξης απειλείται, εκδηλώνεται δράση προς όφελος της ομάδας αυτής.

Συνοψίζοντας, η συλλογική ταυτότητα του ποντιακού ελληνισμου στον ελλαδικό χώρο εκφράζει μια κοινωνικοψυχολογική

αίσθηση ταύτισης, που πηγάζει όχι μόνο από το κοινό παρελθόν αλλά και από τον ιδιαίτερο τρόπο ένταξης και σχέσης της ομάδας σε επίπεδο οικονομικό, πολιτισμικό και ιδεολογικό με την ευρύτερη ελληνική εθνική ομάδα. Η ταυτότητα αποτελεί δυναμικό φαινόμενο που αναπροσαρμόζεται συνεχώς με τη χρήση διαφορετικών κριτηρίων σε διαφορετικές εποχές. Σήμερα η ποντιακή ταυτότητα εκφράζεται από την τρίτη γενιά ως δικαίωμα στην ιστορική και πολιτισμική ιδιοιτερότητα. Το δικαίωμα αυτό δεν δηλώνει τάση απόσχισης, αλλά αντιθέτως η διεκδίκησή του αποτελεί παράγοντα ισχυροποίησης της κοινής εθνικής ταυτότητας. Η εθνοτοπική ταυτότητα αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης εθνικής. Διαμορφώνεται μ' αυτό τον τρόπο μια ιδεολογία εθνισμού και όχι τοπικισμού.

Η παρούσα μελέτη θέτει το ερώτημα αν η τρίτη γενιά στο γεωγραφικό χωρο της Μακεδονιας, ο οποίος χαρακτηρίζεται από σημαντική συγκέντρωση ποντιακού πληθυσμου, βιώνει την παράδοση ακόμη και σε περιβάλλον το οποιο δεν είναι αμιγως ποντιακό, όπως παραδείγματος χάρη η συμπρωτεύουσα, ή αν και εκεί η ταυτότητα μετεξελίσσεται με παρόμοιο τρόπο όπως στην πρωτευουσα. Παρά το ότι οι δηλώσεις των εσωτερικών μεταναστών υποστηρίζουν τη θέση των παρόμοιων διαδικασιων, συμπληρωματική έρευνα θα μπορούσε να αποδειχτεί ιδιαίτερα χρήσιμη και ενδιαφέρουσα.

Η διατριβή θέτει τις βάσεις και για περαιτέρω έρευνες που αφορούν την πορεία της ποντιακής ταυτότητας τη δεκαετία του 1990, εποχή αμφισβήτησης και αλλαγής των συνόρων των ευρωπαϊκων κρατων. Ειδικότερα, εξαιρετικά ενδιαφέρουσες θα ήσαν δύο μελλοντικές έρευνες που θα μπορουσαν να πραγματοποιηθούν στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η πρώτη θα μπορούσε, θέτοντας στους ίδιους ερωτώμενους δεύτερης και τρίτης γενιάς τα ίδια σχετικά με την ποντιακή ταυτότητα ερωτήματα, να αναλύσει μετά από μια περίοδο ιστορικών αλλαγών καθοριστικών για το μέλλον της Ευρώπης, την επίδραση της ιστορικής αλλαγής στη μετεξέλιξη της ταυτότητας. Η δεύτερη θα μπορούσε να εξετάσει τις συνέπειες της κοινωνικής αλληλεπίδρασης της ποντιακής ελλαδικής νεολαίας (τρίτης και τέταρτης γενιάς) με τους Πόντιους από την πρώην Σοβιετική Ένωση, σε μια εποχή που θα υπάρχει σημαντικά μεγαλύτερο από το 1989 πληθυσμιακό μέγεθος και σύνθεση του μεταναστευτικου πληθυσμου από περισσότερες δημοκρατίες της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Πίνακας Κατανομής του Ποντιακού Πληθυσμού της Πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. Κατά Περιοχή Εγκατάστασης και Χρόνο Μετανάστευσης Σύμφωνα με τον Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη (Πηγή του 1925).
2. Πίνακας Κατανομής του Ποντιακου Πληθυσμού της Πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. Κατά Περιοχή Εγκατάστασης και Χρόνο Μετάνάστευσης Σύμφωνα με τον Ελευθέριο Α. Πσυλίδη (Πηγή του 1956).
3. Σύμβασις Περί Ανταλλαγής (Υπογραφείσα εν Λωζάννη τη 30 Ιανουαριου 1923).
4. Πίνακας της Κατανομής των Αποκατασταθεισών Προσφυγικών Οικογενειων Κατά Εποικιστική Περιφέρεια Από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων Μέχρι 30 Απριλίου 1928
5. Πίνακας των Ποντιακών Συνοικισμων, Αμιγών και Μεικτών, των Μητροπόλεων Ξάνθης και Σερρών, το 1928.
6. Πίνακας Εγκατάστασης Ποντίων Από το Μικρασιατικό Πόντο και τον Καυκασο στο Νομό Θεσσαλονίκης και την Υποδιοίκηση Χαλκιδικής (1931).
7. Τα άρθρα 1, 2 και 3 του καταστατικού του συλλόγου Ένωση Ποντίων Φοιτητών-Σπουδαστών Θεσσαλονίκης.
8. Τα άρθρα 1, 2 και 3 του καταστατικού του συλλόγου Ένωση Ποντιακής Νεολαίας Ελλάδας.
9. Έντυπα του Ποντιακού Συλλόγου "Αργώ".

Πίνακας Κατανομής του Ελληνοποντιακού Πληθυσμού της Ε.Σ.Σ.Δ. Κατά Περιοχή Εγκατάστασης και Χρόνο Μετανάστευσης Σύμφωνα με τον Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη (Πηγή του 1925).

Πίνακας Κατανομής του Ελληνοποντιακού Πληθυσμού της Ε.Σ.Σ.Δ.
Κατά Περιοχή Εγκατάστασης και Χρόνο Μετανάστευσης
Σύμφωνα με τον Γεώργιο Κ. Βαλαβάνη
(Πηγή του 1925)

Ονόματα περιφερειών και πόλεων	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	*Παρατηρήσεις*
		Συνωκίσθησαν ἀπὸ τοῦ :
72 χωρία Κὰρς-Σαρὴ Καμὶς	40,000	1878-84
13 χωρία Τσάλκας-Τυφλίδος	50,000	» 1828-64
Τυφλὶς καὶ Μεταλεῖα Ἀλλὰχ-Βερδὶ	4,000	» 1828-64
Συνοικισμοὶ Βατοὺμ	15,000	» 1828-78
» Πότι	1,000	» 1828-78
» Σαμτρὰς	500	» 1828-78
» Κουταΐδος	800	» 1828-78
» Ἀρδαχὰν	2,500	» 1878-1884
» Τσιατούρας	2,000	» 1828-1878
» Ἀλεξανδρουπόλεως	2,500	» 1858-1862
» Βακοῦ-Ἀζερπαϊτσὰν	15,000	» 1878-1884
» Βλαδικαυκᾶς - Γροζνάμας	10,000	» 1878-1884
» Σταυροδρόμου κτλ.	20,000	Πολλοὶ συνωκίσθησαν ἀπὸ τοῦ 1858-1864, ἕτεροι δὲ ἀπὸ τοῦ 1878-1880.
» Κουμπὰν	30,000	Πολλοὶ συνωκίσθ. ἀπὸ τοῦ 1858-1864, ὀλίγοι δὲ ἀπὸ τοῦ 1884 καὶ ἐντεῦθεν.
» Κυβερνείου Μ. Θαλάσσης	25,000	Πολλοὶ συνωκίσθ. ἀπὸ τοῦ 1858-1864, ὀλίγοι δὲ ἀπὸ τοῦ 1884 καὶ ἐντεῦθεν.
» Σοχοὺμ μετὰ 48 χωρίων	35,000	Συνωκίσθησαν ὡς οἱ τοῦ Κυβερνείου Μ. Θαλάσσης.
» Κριμαίας	40,000	Συνωκίσθησαν ἀπὸ τοῦ : 1775-
» Χερσῶνος, Νικολάιεφ, Ὀδησσοῦ	25,000	» 1775-1828
» Μαριανουπόλεως	30,000	» 1828-1858
Τὸ ὅλον	348.000	

Πίνακας Κατανομής του Ελληνοποντιακού Πληθυσμού της Ε.Σ.Σ.Δ. Κατά Περιοχή Εγκατάστασης και Χρόνο Μετανάστευσης Σύμφωνα με τον Ελευθέριο Α. Παυλίδη (Πηγή του 1956).

Πίνακας Κατανομής του Ελληνοποντιακού Πληθυσμού της Ε.Σ.Σ.Δ. Κατά Περιοχή Εγκατάστασης και Χρόνο Μετανάστευσης Σύμφωνα με τον Ελευθέριο Α. Παυλίδη (Πηγή του 1956)

Περ. έγκατ.	Άριθ. μεταναστών	Χρονολογία μεταναστεύσεως
Τιφλὶς	2.500	1826—34
Τσάλκα	50.000	1858—64 καὶ 1878—84
Κουμπὰν	80.000	1858—1918
Τέρεκ	10.000	δμοίως
Σταυροπόλ	20.000	δμοίως
Κριμαία	70.000	δμοίως
Χερσὼν	35.000	δμοίως
Ροστὸβ — Ταϊγάνιον	15.000	δμοίως
Μαριούπολις	30.000	δμοίως
Κυβερνεῖον Μαύρ. Θαλάσσης	25.000	1878—84 καὶ 1914—18
Βατοὺμ	25.000	1876—84 καὶ 1914—18
Σοχοὺμ	55.000	δμοίως
Βακοῦ	15.000	δμοίως
Κὰρς—Ἀρνταχὰν—Ὄλτου	75.000	1878—84
Λοιπὰ τμήματα Ἀντικαυκάσου	7.500	
Σύνολον	515 000	

ΠΗΓΗ : Ποντιακή Εστία 13 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1977):24. Ανατύπωση από το βιβλίο του Ελευθερίου Α. Παυλίδη, Πώς και Διατί Εματαιώθη η Δημοκρατία του Πόντου (Αθήναι, 1956).

Σύμβασις Περί Ανταλλαγής.
Υπογραφείσα εν Λωζάννη τη 30 Ιανουαρίου 1923.

ΣΥΜΒΑΣΙΣ ΠΕΡΙ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ

(Ὑπογραφεῖσα ἐν Λωζάννῃ τῇ 30 Ἰανουαρίου 1923)

Ἡ Κυβέρνησις τῆς Μεγάλης Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Τουρκίας καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συνεφώνησαν ἐπὶ τῶν ἀκολούθων ὅρων:

Ἄρθρον 1ον

Ἀπὸ τῆς 1 Μαΐου 1923, θέλει διενεργηθῇ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἀνταλλαγὴ τῶν Τούρκων ὑπηκόων Ἑλληνικοῦ Ὀρθοδόξου θρησκεύματος, ἐγκατεστημένων ἐπὶ τῶν τουρκικῶν ἐδαφῶν, καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, Μουσουλμανικοῦ θρησκεύματος, ἐγκατεστημένων ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐδαφῶν.

Τὰ πρόσωπα ταῦτα δὲν θὰ δύνανται νὰ ἔλθωσιν ἵνα ἐγκατασταθῶσιν ἐκ νέου ἐν Τουρκίᾳ ἢ ἀντιστοίχως ἐν Ἑλλάδι, ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἢ ἀντιστοίχως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἄρθρον 2ον

Δὲν θὰ περιληφθῶσιν εἰς τὴν ἐν τῷ πρώτῳ ἄρθρῳ προβλεπομένην ἀνταλλαγήν, α') οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, β') οἱ Μουσουλμᾶνοι κάτοικοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.

Θέλουσι θεωρηθῇ ὡς Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Κων/πόλεως, πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ ἐγκατεστημένοι ἤδη πρὸ τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1918 ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Νομαρχίας Κων/πόλεως, ὡς αὕτη καθορίζεται διὰ τοῦ Νόμου τοῦ 1912.

Θέλουσι θεωρηθῇ ὡς Μουσουλμᾶνοι κάτοικοι τῆς Α. Θράκης πάντες οἱ Μουσουλμᾶνοι οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ περιοχῇ ἀνατολικῶς τῆς μεθορίου γραμμῆς τῆς καθορισθείσης τῷ 1913, διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου.

Ἄρθρον 3ον

Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Μουσουλμᾶνοι, οἱ ἐγκαταλείψαντες ἤδη ἀπὸ τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1912 τὰ ἐδάφη ὧν οἱ Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι κάτοικοι θέλουσιν ἀμοιβαίως ἀνταλλαγῆ, θὰ θεωρηθῶσι περιλαμβανόμενοι ἐν τῇ ἀνταλλαγῇ τῇ προβλεπομένῃ ἐν τῷ 1 ἄρθρῳ.

Ἡ ἔκφρασις «μετανάστης» ἐν τῇ παρούσῃ συμβάσει, περιλαμβάνει πάντα τὰ φυσικὰ καὶ νομικὰ πρόσωπα τὰ μέλλοντα νὰ μεταναστεύσωσιν ἢ ἔχοντα μεταναστεύσει ἀπὸ τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1912.

Ἄρθρον 4ον

Πάντες οἱ ἱκανοὶ ἄρρενες (hommes valides), οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμόν, ὧν αἱ οἰκογένειαι ἐγκατέλειψαν ἤδη τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος, οἱ κρατούμενοι νῦν ἐν Τουρκίᾳ, θὰ ἀποτελέσωσι τὸ πρῶτον τμῆμα ἐξ Ἑλλήνων, οἵτινες θὰ σταλῶσιν εἰς Ἑλλάδα συμφώνως τῇ παρούσῃ συμβάσει.

Ἄρθρον 5ον

Ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν διατάξεων τῶν ἄρθρων 9 καὶ 10 τῆς παρούσης συμβάσεως, τὰ δικαιώματα ἰδιοκτησίας καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ἢ τῶν ἐν Ἑλλάδι Μουσουλμάνων, οὐδόλως θέλουσι θιγῆ συνεπείᾳ τῆς γενησομένης δυνάμει τῆς παρούσης συμβάσεως ἀνταλλαγῆς.

Ἄρθρον 6ον

Οὐδὲν κώλυμα θέλει παρεμβληθῆ, δι' οἱανδήποτε αἰτίαν, ὡς πρὸς τὴν ἀναχώρησιν προσώπων ἀνηκόντων εἰς τοὺς ἀνταλλακτέους πληθυσμούς. Ἐν περιπτώσει τελεσιδίκου καταδίκης εἰς ἐπανορθωτικὴν ποινὴν καὶ ἐν περιπτώσει μὴ ὁριστικῆς καταδίκης ἢ ποινῆς διώξεως κατὰ μετανάστου, ὁ τελευταῖος οὗτος θέλει παραδοθῆ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς διωκούσης χώρας, εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς εἰς ἣν μεταβαίνει χώρας, ἵνα ἐκτίσῃ τὴν ποινήν του ἢ δικασθῇ.

Ἄρθρον 7ον

Οἱ μετανάσται θέλουσιν ἀποβάλει τὴν ἰθαγένειαν τῆς ἐγκαταλειπομένης παρ' αὐτῶν χώρας καὶ ἀποκτήσει τὴν τῆς χώρας πρὸς ἣν κατευθύνονται, ἅμα τῇ ἀφίξει των εἰς τὸ ἔδαφος ταύτης.

Οἱ μετανάσται οἵτινες ἐγκατέλειψαν ἤδη τὴν μὲν ἢ τὴν ἑτέραν τῶν δύο χωρῶν καὶ μὴ ἀποκτήσαντες εἰσέτι τὴν νέαν αὐτῶν ὑπηκοότητα θέλουσιν

ἀποκτήσει τὴν ὑπηκοότητα ταύτην κατὰ τὴν χρονολογίαν τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης συμβάσεως.

Ἄρθρον 8ον

Οἱ μετανάσται θὰ ὦσιν ἐλεύθεροι νὰ συναποκομίσωσιν ἢ νὰ μεταφέρωσι τὴν πάσης φύσεως κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν χωρὶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον νὰ ἰσῆ ἐπιβληθῆ τέλος τι ἐξαγωγικὸν ἢ εἰσαγωγικὸν οὔτε ἄλλος τις φόρος.

Ὁμοίως τὰ μέλη πάσης κοινότητος (περιλαμβανομένου τοῦ προσωπικοῦ τῶν τεμενῶν (τζαμιῶν), μοναστηρίων (τεκκέ), ἱεραικῶν σχολῶν (μεδρεσέ), ἐκκλησιῶν, μοναστηρίων, σχολείων, νοσοκομείων, ἑταιρειῶν, συνεταιρισμῶν καὶ νομικῶν προσώπων ἢ ἄλλων ἱδρυμάτων οἱασδήποτε φύσεως), ἥτις θέλει ἐγκαταλείψει τὸ ἔδαφος ἑνὸς τῶν συμβαλλομένων κρατῶν, δυνάμει τῆς παρούσης συμβάσεως, θὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ συναποκομίσωσιν ἐλευθέρως ἢ νὰ μεταφέρωσι τὴν εἰς τὴν ἑαυτῶν κοινότητα ἀνήκουσαν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν.

Ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν δύο χωρῶν θέλει παρασχεθῆ πᾶσα εὐκολία μεταφορᾶς, τῇ συστάσει τῆς μικτῆς ἐπιτροπῆς, τῆς προβλεπομένης ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 11.

Οἱ μετανάσται οἵτινες δὲν ἤθελον δυνηθῆ νὰ συναποκομίσωσι πᾶσαν ἢ μέρος τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας δύνανται ν' ἀφήσωσι ταύτην ἐπὶ τόπου. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ ὑποχρεοῦνται νὰ καθορίσωσι, παρισταμένου καὶ τοῦ μετανάστου, τὴν ἀξίαν τῆς παρ' αὐτῶν ἐγκαταλειπομένης κινητῆς περιουσίας. Τὰ πρωτόκολλα, περιέχοντα τὸν κατάλογον καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὑπὸ τοῦ μετανάστου ἐγκαταλειπομένης κινητῆς περιουσίας, θὰ συντάσσωνται εἰς 4 ἀντίτυπα ὧν τὸ ἕν θὰ φυλάσσηται παρὰ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, τὸ δεύτερον θὰ παραδίδηται εἰς τὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ 11 προβλεπομένην μικτὴν ἐπιτροπήν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βάσις διὰ τὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ 9 προβλεπομένην ἐκκαθάρισιν, τὸ τρίτον ἀντίτυπον θὰ παραδίδηται εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς εἰς ἣν μεταναστεύει χώρας καὶ τὸ τέταρτον εἰς τὸν μετανάστην.

Ἄρθρον 9ον

Ἡ ἀκίνητος ἀγροτικὴ ἢ ἀστικὴ περιουσία, ἡ ἀνήκουσα εἰς τοὺς μετανάστας, εἰς τὰς ἐν τῷ ἄρθρῳ 9 ἀναφερομένας κοινότητας, ὡς καὶ ἡ παρὰ τῶν μεταναστῶν ἢ τῶν κοινοτήτων ἐγκαταλειπομένη κινητὴ περιουσία θέλουσιν ἐκκαθαρισθῆ συμφώνως πρὸς τὰς κατωτέρω διατάξεις ὑπὸ τῶν μικτῶν ἐπιτροπῶν τῶν προβλεπομένων ἐν ἄρθρῳ 11.

Αἱ περιουσίαι αἱ κείμεναι εἰς τὰ ἐδάφη τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀνταλλαγήν, ἀνήκουσαι δὲ εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἢ εἰς εὐαγῆ καθιδρύματα

κοινοτήτων ἐγκατεστημένων εἰς ἔδαφος μὴ ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἀνταλλαγήν, θέλουσιν ὁμοίως ἐκκαθαρισθῆ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους.

Ἄρθρον 10ον

Ἡ ἐκκαθάρισις τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας τῆς ἀνηκούσης εἰς πρόσωπα ἐγκαταλείψαντα τὰ ἐδάφη τῶν Ὑψηλῶν συμβαλλομένων μερῶν, θεωρούμενα δὲ δυνάμει τοῦ ἄρθρου 3 τῆς παρούσης συμβάσεως ὡς ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν, θέλει συντελεσθῆ συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 9 καὶ ἀνεξαρτήτως παντὸς μέτρου οἱουδήποτε χαρακτῆρος, ὅπερ συμφώνως πρὸς νόμους ἢ ἄλλα διοικητικὰ μέτρα πάσης φύσεως, θεσπισθέντα ἀπὸ τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1912 ἐν Ἑλλάδι ἢ ἐν Τουρκίᾳ ἢ καθ' οἱονδήποτε ἄλλον τρόπον, ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα οἱονδήποτε περιορισμὸν τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῆς περιουσίας ταύτης, οἷον κατάσχεσις, ἀναγκαστικὴ πώλησις καὶ ἄλλα.

Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν εἰς τὰς ἐν τῷ παρόντι ἢ ἐν τῷ 9 ἄρθρῳ προβλεπομένας περιουσίας εἶχεν ἐπιβληθῆ μέτρον τοιαύτης φύσεως, ἡ ἀξία τούτων θέλει καθορισθῆ ὑπὸ τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ 9 προβλεπομένης ἐπιτροπῆς ὡς ἐὰν δὲν εἶχον ἐφαρμοσθῆ τὰ ἐν λόγῳ μέτρα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀπαλλοτριωθείσας περιουσίας, ἡ μικτὴ ἐπιτροπὴ θέλει προβῆ εἰς νέαν ἐκτίμησιν τῶν ἀπὸ τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1912 ἀπαλλοτριωθεισῶν τούτων περιουσιῶν αἵτινες ἀνῆκον εἰς πρόσωπα ὑποκείμενα εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν δύο χωρῶν καὶ αἵτινες κεῖνται εἰς τὰ ὑποκείμενα εἰς ἀνταλλαγὴν ἐδάφη. Ἡ ἐπιτροπὴ θὰ καθορίσῃ ὑπὲρ τῶν ἰδιοκτητῶν ἀντιστάθμισμα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς ζημίας, ἣν θέλει βεβαιώσει. Τὸ ποσὸν τοῦ ἀντισταθμίσματος τούτου θέλει ἀχθῆ εἰς πίστωσιν τῶν ἰδιοκτητῶν τούτων καὶ εἰς χρέωσιν τῆς Κυβερνήσεως, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ὁποίας εὑρίσκονται τὰ ἀπαλλοτριωθέντα ἀκίνητα.

Εἰς ἣν περίπτωσιν τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ 8 καὶ 9 προβλεπόμενα πρόσωπα δὲν ἤθελον εἰσπράξει τὸ εἰσόδημα τῶν περιουσιῶν τῆς καρπώσεως τῶν ὁποίων εἶχον κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον στερηθῆ, ἡ ἀνταπόδοσις τῆς ἀξίας τῶν εἰσοδημάτων θέλει τοῖς ἐξασφαλισθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μέσης προπολεμικῆς ἀποδόσεως καθ' ἣν τρόπον θέλει ὁρίσει ἡ μικτὴ ἐπιτροπή.

Ἡ ἐν τῷ ἄρθρῳ 11 προβλεπομένη μικτὴ ἐπιτροπὴ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν ἐν Ἑλλάδι περιουσιῶν τῶν βακουφίων καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀπορρεόντων δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων ὡς καὶ τῶν ἀναλόγων ἱδρυμάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς Ἕλληνας ἐν Τουρκίᾳ θέλει ἐμπνευσθῆ ἐκ τῶν καθιερωθεισῶν ἀρχῶν εἰς τὰς προηγουμένας συνθήκας, ὅπως ἐξασφαλίσῃ πλήρως τὰ δικαιώ-

ματα καὶ συμφέροντα τῶν ἱδρυμάτων τούτων καὶ τῶν ἰδιωτῶν τῶν ἐχόντων σχετικὰ συμφέροντα.

Ἡ ἐν τῷ ἄρθρῳ 11 προβλεπομένη μικτὴ ἐπιτροπὴ θέλει ἐφαρμόσει τὰς διατάξεις ταύτας.

Ἄρθρον 11ον

Ἐντὸς προθεσμίας ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἰσχύος τῆς παρούσης συμβάσεως θέλει ἱδρυθῆ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ ἑδρεύουσα ἐν Τουρκίᾳ ἢ ἐν Ἑλλάδι καὶ συνισταμένη ἐκ τεσσάρων μελῶν δι' ἕκαστον τῶν Ὑψηλῶν συμβαλλομένων μερῶν, καὶ ἐκ τριῶν μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν μεταξὺ τῶν ὑπηκόων τῶν Δυνάμεων τῶν μὴ μετασχουσῶν εἰς τὸν πόλεμον τοῦ 1914 - 1918.

Ἡ προεδρεία τῆς Ἐπιτροπῆς θέλει ἀσκηθῆ διαδοχικῶς ὑφ' ἑνὸς ἐκ τῶν οὐδετέρων τούτων μελῶν.

Ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ συνιστᾷ εἰς οὓς ἤθελεν ἐγκρίνει τόπους ὑποεπιτροπὰς ἐργαζομένας ὑπὸ τὰς διαταγάς της. Ἑκάστη τούτων θ' ἀποτελῆται ἐξ ἑνὸς Τούρκου, ἑνὸς Ἕλληνος ὡς μελῶν καὶ ἑνὸς προέδρου οὐδετέρου, ὑποδειχθησομένου ὑπὸ τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θὰ καθορίσῃ τὴν εἰς τὰς ὑποεπιτροπὰς ἀνατεθησομένην ἐξουσίαν.

Ἄρθρον 12ον

Ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θέλει ἀσκεῖ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ διευκολύνει τὴν ὑπὸ τῆς παρούσης συμβάσεως προβλεπομένην μετανάστευσιν καὶ προβαίνει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἄρθρων 9 καὶ 10 ἐκκαθάρισιν τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας.

Θέλει ὁρίζει τὸν τρόπον τῆς μεταναστεύσεως καὶ τῆς ὡς ἄνω ὁριζομένης ἐκκαθαρίσεως.

Ἐν γένει ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θὰ δύναται νὰ λαμβάνῃ πάντα τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς παρούσης συμβάσεως καὶ θὰ λύῃ πᾶν ἐκ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀναφυόμενον ζήτημα.

Αἱ ἀποφάσεις τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς θὰ λαμβάνωνται κατὰ πλειοψηφίαν.

Πᾶσα διαφορὰ ἀφορῶσα τὰς ὑπὸ ἐκκαθάρισιν περιουσίας, δικαιώματα καὶ συμφέροντα θέλει κανονίζηται ὁριστικῶς ὑπ' αὐτῆς.

Ἄρθρον 13ον

Ἡ Μικτὴ Ἐπιτροπὴ θὰ ἔχῃ πᾶν δικαίωμα ὅπως διατάξῃ τὴν ἐνέργειαν ἐκτιμήσεως τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας ἐκκαθαρισθησομένης δυνάμει τῆς παρούσης συμβάσεως, ἀφοῦ ἐξετάσει τοὺς ἐνδιαφερομένους ἢ ἀφοῦ ἁρμοδίως τοὺς καλέσῃ πρὸς ἐξέτασιν.

Ὡς βάσις ἐκτιμήσεως τῶν ὑπὸ ἐκκαθάρισιν περιουσιῶν θέλει ληφθῇ ἡ εἰς χρυσὸν ἀξία των.

Ἄρθρον 14ον

Ἡ Ἐπιτροπὴ θέλει παραδώσει εἰς τὸν ἐνδιαφερόμενον ἰδιοκτήτην δήλωσιν ἀναγράφουσαν τὸ εἰς αὐτὸν ὀφειλόμενον ποσὸν ἐκ τῆς στερήσεως τῆς περιουσίας του, ἥτις περιουσία θέλει παραμείνει εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Κυβερνήσεως, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ὁποίας αὕτη κεῖται.

Τὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰρημένων δηλώσεων ὀφειλόμενα ποσὰ θ' ἀποτελέσωσιν ὀφειλὴν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἰδίου, εἰς ὃν θὰ ἐνεργηθῇ ἡ ἐκκαθάρισις, ἔναντι τῆς Κυβερνήσεως τῆς χώρας, εἰς ἣν ἀνήκει ὁ μετανάστης.

Οὗτος δικαιοῦται κατ' ἀρχὴν νὰ λάβῃ, ἐν τῇ χώρᾳ ἔνθα μεταναστεύει καὶ διὰ τὰ ποσὰ ἅτινα τῷ ὀφείλονται, περιουσίαν ἴσης ἀξίας καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως οἵα ἡ παρ' αὐτοῦ ἐγκαταλειφθεῖσα.

Κατὰ ἓξ μῆνας θέλει καταρτίζηται λογαριασμὸς τῶν παρὰ τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων ὀφειλομένων ποσῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὡς ἄνω ἐκδιδομένων δηλώσεων.

Κατὰ τὴν γενικὴν ἐκκαθάρισιν, ἐὰν ὑφίσταται ἰσοτιμία μεταξὺ τῶν ἀμοιβαίως ὀφειλομένων ποσῶν, οἱ σχετικοὶ λογαριασμοὶ θέλουσι συμψηφισθῆ.

Ἐὰν ἡ μία τῶν Κυβερνήσεων εἶναι ὀφειλέτις ἔναντι τῆς ἑτέρας μετὰ τὸν γενόμενον συμψηφισμόν, τὸ χρεωστικὸν ὑπόλοιπον θέλει καταβληθῆ τοῖς μετρητοῖς. Ἐὰν ἡ ὀφειλέτις Κυβέρνησις ζητήσῃ προθεσμίας διὰ τὴν καταβολὴν ταύτην ἡ Ἐπιτροπὴ δύναται νὰ τῇ παράσχῃ ταύτας ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως τὸ ὀφειλόμενον ποσὸν πληρωθῇ τὸ πολὺ εἰς τρεῖς ἐτησίας δόσεις. Ἡ Ἐπιτροπὴ θέλει ὁρίζει τοὺς πληρωτέους τόκους καὶ τὰς προθεσμίας ταύτας.

Ἐὰν τὸ πληρωτέον ποσὸν εἶναι ἀρκούντως σημαντικὸν καὶ ἀπαιτεῖ μακροτέρας προθεσμίας ἡ ὀφειλέτις Κυβέρνησις θὰ πληρώσῃ τοῖς μετρητοῖς ποσὸν καθοριστέον ὑπὸ τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς μέχρις 20% ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ ὀφειλομένου ποσοῦ καὶ θὰ ἐκδώσῃ διὰ τὸ ὑπόλοιπον ὁμολογίας δανείου ἀποφερούσας τόκον καθορισθησόμενον ὑπὸ τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐξοφλητέας εἰς διάστημα εἴκοσι ἐτῶν κατὰ μέγιστον ὅριον. Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ

δανείου τούτου ἡ ὀφειλέτις Κυβέρνησις θὰ διαθέσῃ ἐγγυήσεις ἐγκριτομέρας ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἡ διαχείρισις τῶν ἐγγυήσεων τούτων ὡς καὶ ἡ εἴσπραξις τῶν προσόδων αὐτῶν θέλει ἐνεργεῖται ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Δημοσίου Χρέους. Ἐν περιπτώσει ἀσυμφωνίας ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐγγυήσεις ταύτας, ὁ καθορισμὸς τούτων ἀνατίθεται εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

Ἄρθρον 15ον

Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς μεταναστεύσεως τὰ ἐνδιαφερόμενα Κράτη θέλουσι προκαταβάλει χρηματικὰ ποσὰ εἰς τὴν Μικτὴν Ἐπιτροπήν, κατὰ τοὺς παρ' αὐτῆς ὁρισθησομένους ὅρους.

Ἄρθρον 16ον

Αἱ Κυβερνήσεις τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος θέλουσι συμφωνήσει μετὰ τῆς ἐν τῷ 10 ἄρθρῳ προβλεπομένης Μικτῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ πάντων τῶν ζητημάτων, ἐν σχέσει πρὸς τὰς γενησομένας γνωστοποιήσεις εἰς τὰ πρόσωπα, ἅτινα δέον νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰ ἐδάφη των ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παρούσης συμβάσεως καὶ ὅσον ἀφορᾷ τοὺς λιμένας εἰς οὓς τὰ ἐν λόγῳ πρόσωπα θέλουσι κατευθυνθῆ, ὅπως μεταφερθῶσιν εἰς τὰς χώρας τοῦ προορισμοῦ των.

Τὰ Ὑψηλὰ συμβαλλόμενα μέρη ἀναλαμβάνουν ἀμοιβαίως τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως οὐδεμία ἄμεσος ἢ ἔμμεσος πίεσις ἀσκηθῇ ἐπὶ τῶν μελλόντων νὰ ἀνταλλαγῶσι πληθυσμῶν ἵνα ἐξαναγκασθῶσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἑστίας των ἢ ἀποξενωθῶσι τῆς περιουσίας των πρὸ τῆς ὁριζομένης προθεσμίας διὰ τὴν ἀναχώρησίν των. Ἀναλαμβάνουσιν ὁμοίως τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως μὴ ὑποβάλωσι τοὺς ἐγκαταλείψαντας ἢ μέλλοντας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν χώραν μετανάστας εἰς οὐδένα φόρον ἢ τέλος ἔκτακτον. Οὐδὲν ἐμπόδιον θέλει παρεμβληθῇ διὰ τὴν παρὰ τῶν κατοίκων, τῶν δυνάμει τοῦ ἄρθρου 2 ἐξαιρουμένων τῆς ἀνταλλαγῆς τμημάτων, ἐλευθέραν ἄσκησιν τοῦ δικαιώματος αὐτῶν ὅπως παραμείνωσιν ἐκεῖ ἢ ἐπιστρέψωσι καὶ ἀπολαμβάνωσιν ἀκωλύτως τῆς ἐλευθερίας των καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἰδιοκτησίας ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἡ διάταξις αὕτη δὲν θέλει προβληθῇ ὡς λόγος παρεμποδίσεως τῆς ἐλευθερίας ἀποξενώσεως τῆς περιουσίας τῆς ἀνηκούσης εἰς τοὺς κατοίκους τῶν εἰρημένων τμημάτων τῶν ἐξαιρουμένων τῆς ἀνταλλαγῆς ὡς καὶ τῆς ἐκουσίας ἀναχωρήσεως ἐκείνων ἐκ τῶν κατοίκων τούτων, οἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Τουρκίαν ἢ τὴν Ἑλλάδα.

Ἄρθρον 17ον

Αἱ δαπάναι τῆς συντηρήσεως καὶ λειτουργίας τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς θέλουσιν ἐπιβαρύνει κατὰ τὴν ὁρισθησομένην ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἀναλογίαν τὰς ἐνδιαφερομένας Κυβερνήσεις.

Ἄρθρον 18ον

Τὰ Ὑψηλὰ συμβαλλόμενα μέρη ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῶν νομοθεσίαν τὰς τυχὸν ἀναγκαίας τροποποιήσεις πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς παρούσης συμβάσεως.

Ἄρθρον 19ον

Ἡ παροῦσα σύμβασις θὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ ἰσχὺν ἔναντι τῶν δι' αὐτῆς Ὑψηλῶν συμβαλλομένων μερῶν ὡσεὶ περιελαμβάνετο αὕτη ἐν τῇ Συνθήκῃ τῆς εἰρήνης, ἥτις θέλει συναφθῇ μετὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ ἰσχὺς ταύτης ἄρξεται ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς εἰρημένης Συνθήκης παρὰ τῶν δύο Ὑψηλῶν συμβαλλομένων μερῶν.

Πρὸς πίστωσιν τούτων οἱ ὑπογεγραμμένοι πληρεξούσιοι ὧν τὰ οἰκεῖα πληρεξούσια εὑρέθησαν καλῶς ἔχοντα ὑπέγραψαν τὴν παροῦσαν σύμβασιν.

Ἐγένετο ἐν Λωζάννῃ τῇ 30 Ἰανουαρίου τοῦ 1923 εἰς τρία ἀντίτυπα, ὧν τὸ ἓν θέλει παραδοθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, τὸ ἕτερον εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Μεγάλης Ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Τουρκίας καὶ τὸ τρίτον θέλει κατατεθῇ εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Κυβερνήσεως τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ἥτις θέλει παραδώσει ἐπίσημα ἀντίγραφα εἰς τὰς λοιπὰς Δυνάμεις αἵτινες θὰ ὑπογράψωσι τὴν Συνθήκην τῆς εἰρήνης μετὰ τῆς Τουρκίας.

* * *

Πίνακας της Κατανομής των Αποκατασταθεισών Προσφυγικών Οικογενειών Κατά Εποικιστική Περιφέρεια Από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων Μέχρι 30 Απριλίου 1928.

Πίνακας της Κατανομής των Αποκατασταθεισών Προσφυγικών Οικογενειών Κατά Εποικιστική Περιφέρεια Από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων Μέχρι 30 Απριλίου 1928

ΠΙΝΑΞ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΣ

έμφαίνων τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ἀποκαταστάσεως προσφύγων ἀποκατασταθεισῶν προσφυγικῶν οἰκογενειῶν ἐκ Πόντου κατὰ ἐποικιστικὰς περιφερείας καὶ γραφεῖα.

Ἐποικιστικαὶ περιφέρειαι καὶ γεωργικὰ γραφεῖα	*Οἰκογένειαι*		*Ἄτομα*	
Μακεδονία				
Βέρροια	1079		3931	
Βοέμιτσα	1026		3828	
Γενιτσὰ	651		2318	
Δράμα	7250		26628	
Ἔδεσσα	2217		8905	
Θεσσαλονίκη	902		3207	
Καβάλλα	2955		10993	
Καϊλάρια	2122		8751	
Καστορία	1401		5326	
Κατερίνη	964		3964	
Κιλκὶς	3003		10216	
Κοζάνη	4693		17124	
Λαγκαδᾶς	1860		6846	
Σέρραι	518		1898	
Σιδηρόκαστρον	3635		12453	
Φλώρινα	725		2725	
Χαλκιδικὴ	64	35065	242	129355
Θράκη				
Ἀλεξανδρούπολις	519		1938	
Κομοτηνὴ	254		908	
Ξάνθη	385		1591	
Ὀρεστιὰς	2	1160	7	4444
Ἤπειρος				
Ἰωάννινα	206		710	
Πρέβεζα	496	702	1483	2193
Λῆμνος	34	34	118	118
Εἰς μεταφορὰν		36961		136110

ΠΙΝΑΞ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΣ

Ἐποικιστικαὶ περιφέρειαι καὶ γεωργικὰ γραφεῖα	*Οἰκογένειαι*		*Ἄτομα*	
Ἐκ μεταφορᾶς		36961		136110
Παλαιὰ Ἑλλὰς				
Αἰτωλοακαρνονία	282		931	
Ἀττικοβοιωτία	129		662	
Ἀχαιοήλις	31		103	
Εὔβοια	145		496	
Λάρισσα	537	1124	1854	4046
Γενικὸν σύνολον		38085		140156

[Ὁ παρὼν πίναξ εἶναι συμπλήρωμα τῶν ἐν σελ. 45 τοῦ παρόντος τόμου λεγομένων περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν γεωργικῶν πληθυσμῶν Οἱ ἀριθμοὶ δεικνύουν τοὺς μέχρι τῆς 30 Ἀπριλίου 1928 ἀποκατασταθέντας. Ἡ σύγκρισις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν οἰκογενειῶν πρὸς τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμὸν τῶν ἀτόμων παρουσιάζει σημαντικὴν ἐλάττωσιν τοῦ δευτέρου, διότι ὑπολογίζοντες ὡς συνήθως κατὰ μέσον ὅρον 5 τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν ἑκάστης οἰκογενείας θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν 190425 ἄτομα Ἡ ἐπὶ ἔλαττον διαφορὰ 50269 μαρτυρεῖ τὸν τρομερὸν δεκατισμὸν τοῦ πληθυσμοῦ πλὴν τοῦ ἑτέρου, ὥστις ἐπῆλθε διὰ τῆς τελείας καταστροφῆς χιλιάδων οἰκογενειῶν

Σ. τ. Δ.]

ΠΗΓΗ : Ἀρχεῖον Πόντου 1 (1928):237-238.

Πίνακας των Ποντιακών Συνοικισμών, Αμιγών και Μεικτών, των Μητροπόλεων Ξάνθης και Σερρών, το 1928.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ

Ἐμφαίνοντες τοὺς Ποντιακοὺς συνοικισμούς, ἀμιγεῖς ἢ μή, τῶν Μητροπόλεων Ξάνθης καὶ Σερρῶν συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐκ Ρωσίας ἀποίκων ὁμοίως Ποντίων τὴν καταγωγήν.

1) Ξάνθης.

Ὄνομα συνοικισμοῦ	Ἀριθ. οἰκογενειῶν	Παρατηρήσεις
Ξάνθη	115	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Εὔμοιρον	22	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
Ζυγὸς	35	Μεικτὸς ὡς ἄνω
Φελώνη	30	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν
Πετεινὸς	41	Ἀμιγὴς
Χιονίστρα	42	Ἀμιγὴς
Μαγικὸν	45	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν
Καγιαλὰρ	43	Μεικτὸς ἐκ Μικρασιατῶν
Φίλια	38	Ἀμιγὴς
Γενισαία	60	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
Νέα Ἀμισὸς	54	Μεικτὸς ἐκ Μικρασιατῶν
Γκιζέλα	6	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
	531	

Περιφερείας Σταυρουπόλεως.

Σταυρούπολις	78	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
Δεμιρτὰς	7	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
Χότζαλαρ	13	Μεικτὸς ἐκ Μικρασιατῶν
Κάλοβον	34	Ἀμιγὴς
Κόζλουτσα	65	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
Μαργαρίτι	43	Ἀμιγὴς
Χόροζλου	32	Μεικτὸς ἐκ Μικρασιατῶν
Μάματλη	140	Μεικτὸς ἐκ Μικρασιατῶν
Νεοχώριον	5	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
	417	

Ὄνομα συνοικισμοῦ	Ἀριθ. οἰκογενειῶν	Παρατηρήσεις
Ἐν μεταφορᾷ	417	
Κουρλὰρ	170	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν
Γάμπροβον	38	Ἀμιγὴς
Τσάκιρλι	12	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν καὶ Μικρασ.
Σάλτικλι	39	Ἀμιγὴς
Κούρταλαν	42	Μεικτὸς ἐκ Μικρασιατῶν
Μεσελῆ	9	Ἀμιγὴς
Σάρνιτς	31	Μεικτὸς ἐκ Μικρασιατῶν
Ἀντιᾶ	70	Ἀμιγὴς
Χαμιδιὲ	51	Ἀμιγὴς
	879	

Ἐν Ξάνθῃ τῇ 24 Ἰανουαρίου 1928.

Ἐκ τοῦ Γραφείου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

2) Σερρῶν.

Σέρραι	280	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν, Θρακῶν καὶ Μικρασιατῶν
Ἄνω Δαφνούδιον	44	Ἀμιγὴς
Παλαιόκαστρον	49	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Σκοτοῦσα	53	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Νέα Τυρολόη	30	Μεικτὸς ἐκ Θρακῶν
Χριστὸς	78	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Λευκὼν	175	Ἀμιγὴς
Κάτω Λευκῶν	122	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Ἀναγέννησις	106	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Ὀρεινὴ	15	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Καρπερὴ	57	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
Μετόχιον	26	Μεικτὸς ἐκ γηγενῶν
	1035	

Ἐν Σέρραις τῇ 25 Φεβρουαρίου 1928.

Ἐκ τοῦ Γραφείου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

[Οἱ ἀνωτέρω λεπτομερεῖς πίνακες συμπληρώνουν τὸν στατιστικὸν πίνακα ποὺ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Ἀρχείου σελ. 237-8. Σ. τ. Α.]

ΠΗΓΗ : Αρχείον Πόντου 12 (1946):236-237.

Πινακας Εγκατάστασης Ποντιων από το Μικρασιατικό Πόντο και τον Καύκασο στο Νομό Θεσσαλονίκης και την Υποδιοίκηση Χαλκιδικής (1931).

Πίνακας Εγκατάστασης Ποντίων από το Μικρασιατικό Πόντο και τον Καύκασο στο Νομό Θεσσαλονίκης και την Υποδιοίκηση Χαλκιδικής

ΠΙΝΑΞ

έγκαταστάσεως Ποντίων έκ Πόντου καὶ Καυκάσου εἰς τὸν νομὸν Θεσσαλονίκης καὶ τὴν ὑποδιοίκησιν Χαλκιδικῆς κατὰ πληροφορίας τοῦ Κεντρικοῦ Συνδέσμου Ποντίων Θεσσαλονίκης.

Κοινότητες	Ἐκ Πόντου	Ἐκ Καυκάσου
	Ἄτομα	Ἄτομα
Θεσσαλονίκη	30000	—
Τὸπ-Ἀλτῆ	13	—
Πολίχνη	55	402
Κουρὶ	6	—
Ἀρσακλῆ	396	98
Ρεντζίκ	5	—
Φίληρος	32	325
Ν. Κουκλουδζᾶς	20	—
Ἀμπελόκηποι	32	—
Ὡραιόκαστρον	286	151
Διαβατὰ	221	18
Νέα Σάντα	650	—
Παντελεήμων	140	—
Μεσιὸ	134	—
Πετρωτὸ	76	—
Μονόλοφο	104	—
Καραβία	34	211
Ἁγ. Παρασκευὴ	46	8
Κασαπλῆ	5	—
Πρόχωμα	37	—
Μικρὸ Πλαγιάρι	5	—
Θέρμη	254	7
Τριάδι	132	8
Εἰς μεταφορὰν	32683	1228

ΠΙΝΑΞ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΠΟΝΤΙΩΝ

Κοινότητες	Ἐκ Πόντου	Ἐκ Καυκάσου
	Ἄτομα	Ἄτομα
Ἐκ Μεταφορᾶς . .	32683	1228
Καρδιὰ	75	—
Τροῦλλος	45	—
Περαία	8	—
Ρεῦμα	36	—
Ἀτμάτζαλη	118	—
Τσιλῆ	107	—
Κάτω Σχολάριον	191	—
Μεσημέρι	3	—
Ἀγιονέρι.	—	509
Ξηροχώριον	—	12
	33266	1749

[Ἐκ τῶν κοινοτήτων τούτων ὁμιγεῖς Ποντιακοὶ εἶναι τὸ Ὡραιόκαστρον, ἡ Νέα Σάντα, τὸ Πετρωτό, τὸ Πρόχωμα καὶ τὸ Τσιλῆ. Οἱ ἄλλοι εἶναι ἀνάμεικτοι ἐκ Ποντίων, Ἰθαγενῶν καὶ ἄλλων προσφύγων ἐκ Θρᾴκης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἐξαιρουμένου τοῦ ἐκ 30,000 ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ ἄλλος ἀριθμὸς τῶν ἀγροτικῶς ἐγκατασταθέντων Ποντίων εἶναι ἀνώτερος τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ στατιστικοῦ πίνακος τῆς Ἐπιτροπῆς ἀποκαταστάσεως προσφύγων τοῦ δημοσιευθέντος εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Ἀρχείου σελ. 237. Ὁ ἀριθμὸς ἐκεῖνος συμποσοῦται εἰς 3449, ἐνῷ ὁ παρὼν εἰς 5015.

Σ. τ. Δ.]

ΠΗΓΗ : Ἀρχεῖον Πόντου 3 (1931):236-237.

Τα άρθρα 1, 2 και 3 του καταστατικού του συλλόγου
Ενωση Ποντιων Φοιτητων-Σπουδαστων Θεσσαλονικης.

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Επωνυμία-έδρα-σκοποί-μέσα

Άρθρο 1

Ιδρύεται Σωματείο με την επωνυμία «Ένωση Ποντίων Φοιτητών - Σπουδαστών Θεσσαλονίκης» με έδρα την Θεσσαλονίκη.

Άρθρο 2

Σκοποί του είναι:

α) Ο Αγώνας για την καταξίωση και την ιστορική δικαίωση του Ποντιακού λαού.

β) Η διατήρηση και η καλλιέργεια των κοινών πολιτιστικών στοιχείων που ενώνουν τους Πόντιους και ιδιαίτερα των εθίμων, των παραδόσεων και της Ποντιακής γλώσσας.

γ) Η διατήρηση, ενίσχυση και ανάπτυξη της εθνικής και ιστορικής μνήμης του Ποντιακού λαού.

δ) Η εξύψωση του μορφωτικού, πνευματικού και ηθικού επιπέδου των Ποντίων φοιτητών με τα γνήσια στοιχεία του Ελληνικού πολιτισμού.

ε) Η ανάπτυξη στενότερων δεσμών μεταξύ των Ποντίων φοιτητών και η καλλιέργεια του πνεύματος αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη του.

Άρθρο 3

Για την πραγματοποίηση των παραπάνω σκοπών η «Ένωση» διοργανώνει συγκεντρώσεις, διαλέξεις, σεμινάρια, εκθέσεις, εκδρομές και εκδίδει έντυπα ανάλογου περιεχόμενου. Συγκροτεί τμήμα τα δραστηριότητας όπως: χορευτικό, θεατρικό, χωροδιακή, μουσικό κλπ. με τα οποία συμμετέχει σε πολιτιστικές εκδηλώσεις. Καλλιεργεί την ποντιακή γλώσσα σαν όργανο επικοινωνίας και λογοτεχνικής έκφρασης στα διάφορα ιδιώματα. Συνεργάζεται με τους υπάρχοντες ποντιακούς συλλόγους και εργάζεται για την ίδρυση ανάλογων συλλόγων σε κάθε πόλη του εσωτερικού ή του εξωτερικού, όπου φοιτούν Πόντιοι. Χρησιμοποιεί κάθε νόμιμο και πρόσφορο μέσο για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του λαού του Πόντου και γενικά κάθε τρόπο που μπορεί να προωθήσει τους σκοπούς του σωματείου.

Στις 24 Μάη 1988 με την 383/88 απόφαση εγκρίθηκε το καταστατικό της «Ένωσης Ποντίων Φοιτητών - Σπουδαστών Θεσσαλονίκης».

Από την ίδρυσή της τον Δεκέμβριο 1987 η «Ένωση» έχει συμπληρώσει 6 μήνες γόνιμης ζωής και έντονης δημιουργικής παρουσίας.

Για πρώτη φορά μετά από 20 χρόνια οι φοιτητές και σπουδαστές της Θεσ/νίκης συμμετέχουν σε κοινό φορέα.

Αυτή η ακαδημαική χρονιά υπήρξε γόνιμη όχι μόνο για την Θεσσαλονίκη αλλά και για την Κοζάνη. Τον Απρίλιο του έτους που διανύουμε ιδρύθηκε στην Κοζάνη σπουδαστικό σωματείο με την επωνυμία «Ένωση Ποντίων Σπουδαστών ΤΕΙ Κοζάνης». Στην ιδρυτική Συνέλευση της «Ένωσης» στην Κοζάνη χρησιμοποιήθηκε καταστατικό ίδιο με την «Ένωση» της Θεσ/νίκης.

Το γεγονός της ύπαρξης και άλλων σπουδαστικών «Ενώσεων», βάζει την προοπτική της στενής συνεργασίας και ενιαίας συγκρότησης σε πανελλήνιο επίπεδο.

Ο Ποντιακός φοιτητικός χώρος απότελεί εγγύηση για το μέλλον και την συνέχεια του Ποντιακού πολιτισμού. Μέσα από τους Πόντιους φοιτητές θα βγούν οι αυριανοί ερευνητές του Πόντου και τα στελέχη των Ποντιακών σωματείων.

Τα άρθρα 1, 2 και 3 του καταστατικού του συλλόγου
Ένωση Ιονιτσκής Νεολαίας Ελλάδας.

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ
ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΠΟΥ ΕΔΡΕΥΕΙ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΩΝΥΜΙΑ
"ΕΝΩΣΗ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ"

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΕΠΩΝΥΜΙΑ - ΣΚΟΠΟΙ - ΜΕΣΑ

Άρθρο 1

Ιδρύεται σωματείο με την επωνυμία "ΕΝΩΣΗ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ" με έδρα την Θεσσαλονίκη

Άρθρο 2

Σκοποί του είναι:

α) Ο αγώνας για την καταξίωση και την ιστορική δικαίωση του Ποντιακού λαού.

β) Η διατήρηση, ενίσχυση και ανάπτυξη της εθνικής και ιστορικής μνήμης του Ποντιακου Λαου.

γ) Η διατήρηση και καλλιέργεια των κοινών πολιτιστικών στοιχείων που ενώνουν τους Πόντιους και ιδιαίτερα των μνημείων, των εθίμων, των παραδόσεων και της ποντιακής γλώσσας.

δ) Η εξυψωση του πνευματικού, πολιτικου και πολιτιστικού επιπέδου της ποντιακής νεολαίας, με τα γνήσια στοιχεία του διαχρονικου ελληνικού πολιτισμού.

ε) Η πανελλαδική και παγκόσμια συγκρότηση και οργανωτική ανάπτυξη της ποντιακής νεολαίας.

στ) Η προαγωγή της υγείας της νεολαίας με τον αθλητισμό, την φυσική ζωή και την προστασία από τον κίνδυνο των ναρκωτικών.

ζ) Η ανάπτυξη στενότερων δεσμών μεταξύ των Ποντίων νέων της χώρας μας και η καλλιέργεια του πνεύματος συνεργασίας και αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη.

Άρθρο 3

Για την πραγματοποίηση των παραπάνω σκοπών, η Ένωση Ποντιακής Νεολαίας Ελλάδας διοργανώνει συνέδρια, διαλέξεις, σεμινάρια, συγκεντρώσεις, εκθέσεις, εκδρομές, βιβλιοθήκη και εκδίδει έντυπα ανάλογου περιεχομένου. Αναπτύσσει πρωτοβουλίες και δραστηριότητες για την προαγωγή, διάδωση και εκμάθηση του ποντιακού χορού, των παραδοσιακών ποντιακών τραγουδιών, της ποντιακής μουσικής τέχνης (παραδοσιακά μουσικά όργανα), του ποντιακού θεάτρου καθώς και της ιδέας του αθλητισμου, προωθώντας την συμμετοχή των νέων Ποντίων στις παραπάνω δραστηριότητες. Συμμετέχει στις αθλητικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις κατά τόπους με αντίστοιχες αντιπροσωπευτικές ομάδες που συγκροτεί.

Συνεργάζεται με όλα τα ποντιακά σωματεία και εργάζεται για την πιο πλατιά συγκρότηση της ποντιακής νεολαίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό όπου ζουν Πόντιοι.

Συνεργάζονται με Ελληνικές και διεθνείς οργανώσεις που υπηρετουν την ειρήνη, τα δικαιώματα των λαών και γενικώτερα παράλληλους σκοπούς με την ΕΠΟΝΕ και συμμετέχει σε εθνικά και διεθνή συνέδρια νεολαίας, προωθώντας τη διεθνή αναγνώριση της γενοκτονίας των Ποντίων και το δικαίωμα στη μνήμη της νέας γενιάς.

Έντυπα του Ποντιακού Συλλόγου "Αργώ".

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ Νο 3

ΠΟΝΤΟΣ

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ

65 χρόνια πέρασαν από την ξεριζωμό των Ελλήνων του Πόντου. Ο καθένας θα περίμενε ότι αυτή η περίοδος θα ήταν περίοδος μελέτης και έρευνας για τον Ελληνικό Ποντιακό χώρο από την πλευρά της κυρίαρχης άποψης. Η πραγματικότητα όμως ήταν ακριβώς αντίθετη. Αδιαφορία άγνοια αν όχι και συνειδητή προσπάθεια για λήθη.

Για 65 ολόκληρα χρόνια τίποτα δεν γράφτηκε, τίποτα δεν ακούστηκε για το δράμα και την ιστορία των ανθρώπων αυτών από την πλευρά του κράτους. Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες ελληνικές πραγματώσεις, ο πολιτισμός και η ιστορία των Ελλήνων της Μαύρης Θάλασσας αντιμετωπίστηκαν σαν να μην υπήρξαν ποτέ.

Είναι τραγικό να γίνεται προσπάθεια εξόντωσης της μνήμης ενός λαού. Τα 65 χρόνια που μας χωρίζουν από τη στιγμή της ολοκληρωτικής προσφυγιάς μας, φαίνεται να ισοπέδωσαν τη μνήμη και τη διάθεσή μας.

Ξεχάσαμε την πρόσφατη ιστορία μας και επιδοθήκαμε σε μια φολκλορική παρουσίαση του Πόντου. Τα αντάρτικα τραγούδια μας χάθηκαν και οι παραδοσιακές μας μελωδίες αντικαταστάθηκαν από τα πιο απίθανα δάνεια.

Η τρίτη γενιά χάνει τη συνείδησή της. Αυτή η πορεία πρέπει να σταματήσει.

ΝΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΟΥΜΕ ΞΑΝΑ ΤΙΣ ΜΝΗΜΕΣ ΜΑΣ

- Να απαιτήσουμε την αναγνώριση της γενοκτονίας που υπέστη ο λαός μας από τους Τούρκους Σωβινιστές με τις ευλογίες των Γερμανών αρχικά και των μεγάλων «συμμάχων» μας Αμερικάνων και Αγγλων αργότερα.
- Να αναδείξουμε τόσο το Αντάρτικο Εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα όσο και το πολιτικό κίνημα για την απελευθέρωση του Πόντου, που προσπάθησαν στα χρόνια 1916 - 1922 δίχως καμμιά βοήθεια να ιδρύσουν την ελληνική Δημοκρατία του Πόντου.
- Να θυμηθούμε τις εκατοντάδες Ποντίων αγωνιστών της ελευθερίας που κρέμασαν οι Τούρκοι στην Αμάσεια το 1921.

– Τα μετέπειτα προβλήματα των Ποντιακών πληθυσμών στην ελλάδα

ΝΑ ΑΠΟΚΤΗΣΟΥΜΕ ΞΑΝΑ ΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΑΣ

Με την έξοδό μας το 1922, ένα μεγάλο κομμάτι των Ελλήνων του Πόντου κατέφυγε στην Ε.Σ.Σ.Δ. Αυτό το κομμάτι είναι ο μεγάλος μας άγνωστος. Μέχρι το 1937 δημιούργησε στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας μια Σοβιετική Ελλάδα.

Σήμερα όμως ζει σκορπισμένο στην Ε.Σ.Σ.Δ. έχοντας υποστεί διωγμούς και εξορίες την Σταλινική περίοδο. Καθήκον μας να απαιτήσουμε: Αποκατάσταση των Σοβιετικών δικαιωμάτων για τους Ποντίους της Ε.Σ.Σ.Δ. όπως ήταν μέχρι το 1937.

Η ενότητά μας τόσο με τους Ποντίους της Ε.Σ.Σ.Δ. όσο και με τους Ποντίους των Η.Π.Α., της Ευρώπης, της Αυστραλίας, θάρθει μόνο μέσα από την ολοκληρωμένη γνώση και την συνείδηση.

Ο μόνος τρόπος διατήρησης της μνήμης είναι η καλλιέργεια της γνώσης. Δυστυχώς αυτό που θάπρεπε νάναι αυτονόητο για την ελληνική κοινωνία καταντά στόχος αγωνιστικός, ελπίζουμε ότι η 65χρονη έλλειψη κριτηρίων έχει περάσει οριστικά.

ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΘΕΙΤΕ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΤΕ ΤΟΥΣ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ
ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΛΑΟΥ

1) ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΛΕΣΧΗ ΠΤΟΛΕΜΑΪΔΑΣ
2) ΕΝΩΣΗ ΠΟΝΤΙΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ – ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΘΕΣ/ΚΗΣ
3) ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΓΩ ΚΑΛΛΙΘΕΑ – ΑΘΗΝΑ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΝΤΙΩΝ
«Η Αργώ»
ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ 4 & ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
ΚΑΛΛΙΘΕΑ

ΠΟΝΤΟΣ: ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΓΝΩΣΗ

65 χρόνια πέρασαν από τον ξερριζωμό των Ελλήνων του Πόντου. Ο καθένας θα περίμενε ότι αυτή η περίοδος θα ήταν περίοδος μελέτης και έρευνας για τον Ελληνικό Ποντιακό χώρο από την πλευρά της κυρίαρχης άποψης.

Η πραγματικότητα όμως ήταν ακριβώς αντίθετη. Αδιαφορία, άγνοια αν όχι και συνειδητή προσπάθεια για λήθη.

Για 60 ολόκληρα χρόνια τίποτα δεν γράφτηκε, τίποτα δεν ακούστηκε για το δράμα και την ιστορία των ανθρώπων αυτών απ' την πλευρά του κράτους.

Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες Ελληνικές πραγματώσεις, ο πολιτισμός και η ιστορία των Ελλήνων της Μαύρης Θάλασσας, αντιμετωπίστηκαν σαν να μην υπήρξαν ποτέ.

Είναι τραγικό να γίνεται προσπάθεια εξόντωσης της μνήμης ενός λαού.

Σήμερα η τρίτη γενιά ανακαλύπτει έκπληκτη:

— Την γενοκτονία που υπέστησαν οι Πόντιοι απ' τους Τούρκους σωβινιστές.
— Την ματαιωμένη απόπειρα δημιουργίας Ποντιακής Δημοκρατίας.
— Το Αντάρτικο Απελευθερωτικό Κίνημα.
— Τους εκατοντάδες δολοφονημένους Πόντιους διανοούμενους στην Αμάσεια.
— Τα μετέπειτα προβλήματα των Ποντιακών πληθυσμών στην Ελλάδα.
— Την δυσκολία διατήρησης πολιτιστικής ταυτότητας στην Ε.Σ.Σ.Δ.

Τα τελευταία χρόνια μπήκαν κάποια στοιχεία Ποντιακής ιστορίας στα σχολεία. Απέχουν όμως πολύ από αυτά που θάπρεπε.

Η ιστορία και λογοτεχνική προσέγγιση των Ποντιακών θεμάτων πρέπει να πάρει μεγαλύτερη έκταση.

Η πρόστασή μας είναι να δοθεί ιδιαίτερο βάρος στα παρακάτω σημεία:

— Πόντος - αρχαίος ελληνικός χώρος.
— Εξισλαμισμοί - Κρυπτοχριστιανοί.
— Εκπαίδευση στον Πόντο.
— Γενοκτονία - Τούρκικος Σωβινισμός - Μεγάλες Δυνάμεις.
— Δημοκρατία του Πόντου. Ευθύνες για την ματαίωσή της.
— Αντάρτικο Απελευθερωτικό Κίνημα.
— Πόντιοι στην Ελλάδα και στην Ε.Σ.Σ.Δ.
— Ποντιακή διάλεκτος. Η Ελληνική γλώσσα στην Μαύρη Θάλασσα.
— Ποντιακός χορός και τραγούδι. Εκστασιακά στοιχεία.

Ο μόνος τρόπος διατήρησης της μνήμης είναι η καλλιέργεια της γνώσης.

Δυστυχώς αυτό που θάπρεπε νάναι αυτονόητο για την Ελληνική κοινωνία καταντά στόχος αγωνιστικός.

Ελπίζουμε ότι η 60χρονη έλλειψη κριτηρίων έχει περάσει οριστικά.

ΝΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΤΕΙ Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Μια απο τις πιο τραγικές στιγμές της ανθρωπότητας είναι η γενοκτονία των Ελλήνων τού Πόντου απο τους Τούρκους σωβινιστές.

Η απόκρυψη που επιχειρήθηκε μετά, ήταν συνειδητή επιλογή όλων εκείνων που με τον τρόπο τους συνέβαλαν στην πλήρη εξόντωση και εκδίωξη απ' την πατρίδα του, του ιστορικότερου τών λαών της Μαύρης Θάλασσας.

Η απόφαση για την εξόντωση όλων των μη Τούρκικων πληθυσμών πάρθηκε απ' τούς Νεότουρκους το 1911. Αυτός ήταν ο μόνος τρόπος να οριστικοποιήσουν την κατοχή των μη Τουρκικών περιοχών.

Το 1916 - ένα χρόνο μετά την γενοκτονία των Αρμενίων - άρχισε η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, με την υποκίνηση των Γερμανών και Αυστριακών. Οι Πόντιοι ήταν 1.500.000 συνολικά. Στον Πόντο κατοικούσαν 700.000 ορθόδοξοι Πόντιοι. Η φυσιολογική αγάπη για τον τόπο γέννησης και έκφρασής τους, η απαίτηση της ελευθερίας τους ήταν ο λόγος της εξόντωσής τους. Το Τούρκικο κράτος καταπάτησε το δικαίωμα της αυτόνομης οργάνωσης των λαών, το δικαίωμα στον πολιτισμό, στο περιβάλλον,το σεβασμό στον ανθρωπο, το δικαίωμα τελικά της ύπαρξης.

Οι μεγαλόστομες διακηρύξεις των "συμμάχων,, αποδείχτηκαν υποκρισία Η πολιτική των "υπερασπιστών του ελεύθερου κόσμου,, ήταν η θυσία των λαών στο βωμό των συμφερόντων τους.

Μετά το 1919 άρχισε, ο δεύτερος γύρος της γενοκτονίας από τους κεμαλικούς, κάτω απ' τα σδιάφορα βλέμματα της λεγόμενης πολιτισμένης Δύσης, του Ελλαδικού κράτους και της μετεπαναστατικής Ρωσίας.

Οι αρχές της ελευθερίας και του πολιτισμού, παραβιάστηκαν με τον πιο βάρβαρο τρόπο από τους Τούρκους.

Από ένα πληθυσμό 700.000 ατόμων, έξοντώθηκαν 300.000. Την πρώτη περίοδο 1916 - 1918 θανατώθηκαν 180.000 ενώ την περίοδο 1919-1923 άλλες 120.000. Συνολικά το 41% των Ελλήνων ορθόδοξων κατοίκων του Πόντου χάθηκε, χωρίς ποτέ κανείς να μιλήσει γι'αυτό.

Ήταν τέτοια η έκταση της ανθρωποσφαγής και της ευθύνης των μεγάλων δυνάμεων, ώστε ο μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος - ένας πολύ συντηρητικός ανθρωπος - να γράψει:

«Με την ενοχη συνεργασία δυο μεγάλων Χριστιανικών δυνάμεων της Δύσης, της Γερμανίας και της Αυστρίας, κατα τα έτη 1916-1918 εκατοντάδες χιλιάδες Ελλήνων απεσπάσθησαν βιαίως των εστιών τους και πέθαναν στην εξορία.

Με την ενοχη συνεργασία των συμμάχων Χριστιανικών δυνάμεων της Δύσης κατα τα έτη 1919-1922 το εθνικό κίνημα των τούρκων του Μ. Κεμάλ συμπλήρωσε το έργο των Νεότουρκων».

— Να αναγνωριστεί η γενοκτονία
— Να καταδικαστεί ο φυσικὸς αυτουργὸς - το Τούρκικο κράτος

ΤΑ 'ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ' ΕΙΝΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Ο ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ 'Α Ρ Γ Ω' ΚΑΤΑΘΕΣΕ ΕΞΩΔΙΚΟ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΕ ΜΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΜΕ 'ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ'.

ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΑ, ΕΝΑΝΤΙΑ Σ' ΕΝΑ ΑΛΜΠΟΥΜ ΠΟΥ ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΝΕΤΑΙ ΜΕ ΑΥΤΟΚΟΛΛΗΤΑ ΠΟΥ ΑΓΟΡΑΖΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΥΝ ΤΑ ΛΕΓΟΜΕΝΑ 'ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ'.

ΤΟ ΣΚΕΠΤΙΚΟ ΕΙΝΑΙ ΟΤΙ ΑΠΕΥΘΥΝΟΝΤΑΙ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ, ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΛΗΛ. ΑΚΟΜΑ ΑΔΙΑΜΟΡΦΩΤΑ, ΜΕ ΠΟΛΥ ΜΕΓΑΛΗ ΔΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΜΕ ΠΑΡΑΛΛΗΛΗ ΑΔΥΝΑΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗΣ. Η ΟΛΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΙΣΤΑ ΜΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΜΕ ΟΔΥΝΗΡΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ, ΠΟΛΥ ΦΑΝΕΡΕΣ ΠΙΑ, ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΡΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΕΤΑΡΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗΣ ΓΕΝΙΑΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ.

ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΑΥΤΑ ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΝ ΚΑΙ ΥΠΟΤΙΜΟΥΝ ΤΟΝ ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΛΑΟ ΣΕ ΚΑΘΕ ΕΠΙΠΕΔΟ, ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝ ΕΝΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΟ ΟΠΟΥ Ο ΚΑΘΕ ΠΟΝΤΙΟΣ ΕΙΝΑΙ ΒΕΒΑΡΗΜΕΝΟΣ ΜΕ ΟΤΙ ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΦΑΝΤΑΣΤΕΙ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΜΥΑΛΟ.

ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΜΕ ΔΕΛΕΑΡ ΤΟ ΚΑΠΟΙΟ ΔΩΡΟ -ΑΦΟΥ ΠΡΩΤΑ ΕΧΕΙ ΕΓΚΛΩΒΙΣΕΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΔΩΡΕΑΝ ΔΙΑΝΟΜΗ- ΤΗΝ ΓΕΛΟΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΥΚΟΦΑΝΤΗΣΗ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ Σ' ΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΤΟΣΟ ΕΥΑΙΣΘΗΤΗ ΗΛΙΚΙΑ.

ΚΑΠΟΤΕ ΠΡΕΠΕΙ, ΤΟ ΚΛΙΝΑ ΜΕ ΤΑ 'ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ' ΝΑ ΒΑΛΕΙ ΤΟΥΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΣ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΟΥΣ.

Η ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΟΤΙ Ο ΑΡΧΙΚΟΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕ ΤΟ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΟ 1922, ΕΧΕΙ ΠΙΑ

ΔΙΑΧΥΘΕΙ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΤΟΝΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΑΘΗΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ.

Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΥΚΛΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΠΟΨΗΣ ΚΑΙ ΤΕΛΙΚΑ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ, ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΕ 'ΕΞΥΠΝΟΥΣ' ΚΑΙ 'ΚΟΥΤΟΥΣ' ΜΕ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΕΡΔΟΥΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑΣ , ΕΙΝΑΙ ΣΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ.

ΒΕΒΑΙΑ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΩΝ 'ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ' ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΠΟΥ ΤΑ ΑΝΑΠΑΡΑΓΕΙ

ΕΙΝΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙ ΤΡΑΓΙΚΟ ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΝΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΕΙ ΕΝΑ ΛΑΟ ΣΑΝ ΤΟ ΜΑΥΡΟ ΠΡΟΒΑΤΟ. ΕΙΔΙΚΑ ΟΤΑΝ ΑΥΤΟΣ Ο ΛΑΟΣ ΕΧΕΙ ΒΙΩΣΕΙ ΜΙΑ Γ Ε Ν Ο Κ Τ Ο Ν Ι Α ΚΑΙ ΕΧΕΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΑΤΟΥΣ

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Α Π Ε Λ Ε Υ Θ Ε Ρ Ω Σ Η ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ ΤΟΥ (ΠΟΝΤΟΣ), ΚΑΙ ΠΑΝΩ ΑΠ ΟΛΑ ΕΧΕΙ ΣΗΜΕΡΑ ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΑΝΟΙΧΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΕΞ' ΑΛΛΟΥ ΤΟ ΛΑΪΚΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΚΑΜΙΑ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΧΥΔΑΙΟΥ ΑΠ' ΤΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ.

ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΝΑΜΕ ΟΤΙ Ο ΜΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΣΤΗΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΤΗΝ ΑΝΕΚΔΟΤΟΛΟΓΙΑ, ΕΙΝΑΙ Ο ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ.

ΤΟ ΧΙΟΥΜΟΡ ΤΟΥ ΩΣΠΟΥ ΑΥΤΟ, ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΓΙΑ ΝΑ ΥΠΟΤΙΜΗΘΕΙ ΚΑΠΟΙΟΣ ΑΛΛΟΣ ΛΑΟΣ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΚΑΙ ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΕ

ΜΕΣΟ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΑΠΩΘΗΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΞΕΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ Μ' ΑΥΤΟ ΤΩΝ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΩΝ ΤΟΥ...

ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΣ
Α.Ρ.Γ.Ω.

June 13th, 1949
Exile of the Pontian populations from Caucasus to Central Asia

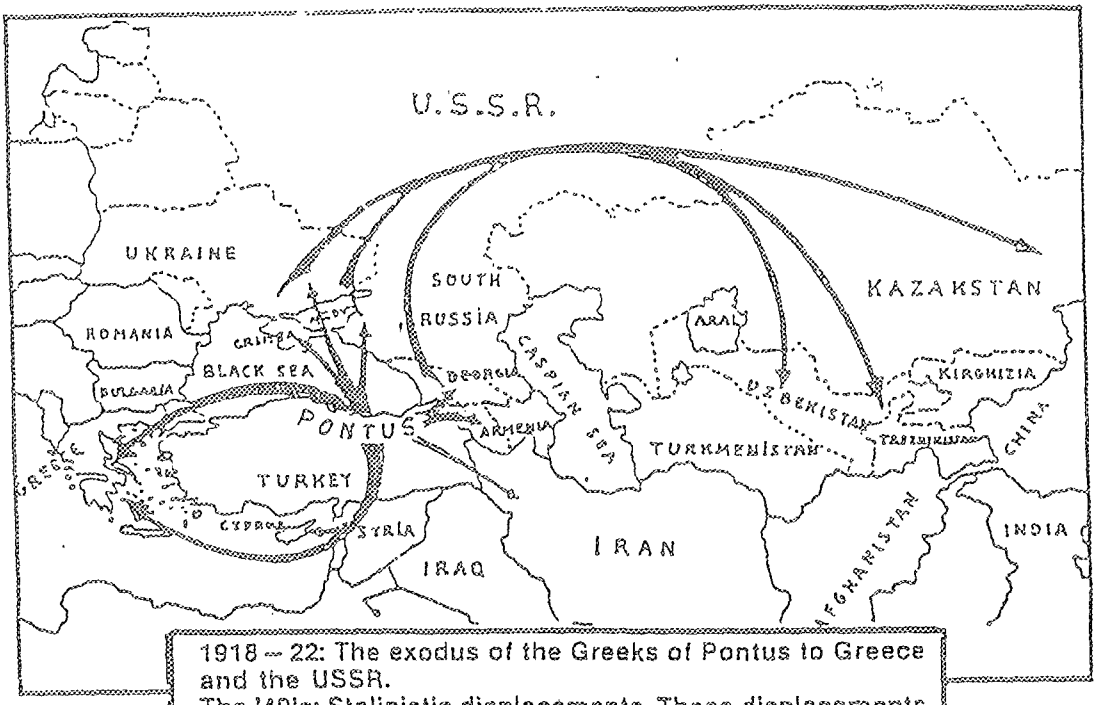

1918 – 22: The exodus of the Greeks of Pontus to Greece and the USSR.
The '40's: Stalinistic displacements. These displacements were concluded by June, 13, 1949.

40 years have passed since the mass exile of Greek people from Caucasus. On June 13th, 1949, Stalin's Army and Secret Police surrounded the Pontian villages and forced the inhabitants to evacuate the area in only a few hours. The homes and property of Pontians were taken away and given to others.

After a fourteen-day trip in freight-wagons, Pontians were carried to the steppes of Central Asia, the first birthplace of Turks. It was an unfavourable environment for them – among Moslims – and completely different from the one in Caucasus.

Many of them died because of the squalid conditions there, while their social status was similar to that of a serf. The exile of 1949 is the last of a series of events that led the Greeks living in the USSR to the position of a punished nation.

1937 – 1938: The Stalinists launched a pogrom against the Greek population. 50.000 Pontians died in concetration camps. The Greek schools, newspapers and theatres were shut down.

1942: A part of the Greek population of Krasnodar was exiled to Vladivostok.

1944: Greeks of Crimea were exiled to the North Kazakstan and Siberia.

1946: The exile of the Pontians from Krasnodar came to an end.

The way Greek Pontians were treated by the Stalinists – few years after the genocide they went through by the Turkish chauvinism which cost 350.000 lives – is one of the worst pages in the history of human race.

The injustice inflicted upon Pontians must be alleviated today by means of:

1) The recognition and transfer of the social security rights for all Pontians leaving the USSR to settle in Greece.

2) The elaboration of a program for their integration in Greek society.

3) The elimination of the consequences of the "cultural genocide" in the USSR.

4) The creation of suitable conditions in Caucasus so that the Pontians exiled in Central Asia can return.

5) The respect for Pontian history and the special features of the Greeks who come from the Black Sea area.

Today, 500.000 Pontian Greeks in USSR recover from the consequences of Stalinism and shape their own independent way of thinking. The Pontians of Greece express their ideas and make their own suggestions.

EVERYBODY has to make his position clear on this question.

Solutions are needed. But solutions cannot be found by forgetting history and by ignoring the present situations.

PONTIAN ASSOCIATION
"ARGO"
SKOPELTIRIDU 4 & ANDROMACHIS
176 73 KALLITHEA-ATHENS
GREECE

ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

« Η Αργώ »

ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ 4 & ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
176 73 ΚΑΛΛΙΘΕΑ - ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 95 96 989

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ
ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΣΣΔ

Ο Ποντιακός Σύλλογος «Η ΑΡΓΩ», οργάνωσε, τον Αύγουστο και το Σεπτέμβριο, αποστολή στις Ελληνοποντιακές κοινότητες, της ΕΣΣΔ. Οι στόχοι αυτής της αποστολής ήταν η μεταφορά 1800 σχολικών βιβλίων στα ελληνικά τμήματα εκμάθησης της γλώσσας και στα Ελληνικά σχολεία, η δημιουργία μόνιμων και σταθερών σχέσεων με τους εκεί συμπατριώτες μας και η δημοσιογραφική καταγραφή της σημερινής μας κατάστασης. Ακολούθησε τη διαδρομή Αθήνα, Μόσχα, Σοχούμ, Γελενιζίκ, Τιφλίδα, Τσάλκα, Τετριακάρο, Τασκένδη, Κεντάου και Τσιμκέντ, που βρίσκονται στις σοβιετικές δημοκρατίες Ρωσίας, Γεωργίας, Ουζμπεκιστάν και Καζαχστάν. Στα πλαίσια του ταξιδιού – αποστολή επιδιώχθηκε επαφή με τους κατά τόπους κρατικούς υπεύθυνους και με τις αντιπολιτευτικές οργανώσεις σε μία προσπάθεια διερεύνησης πλήρως του περιβάλλοντος χώρου. Καταβλήθηκε επίσης προσπάθεια – αρκετά επιτυχημένη – για έρευνα του αρχείου για στοιχεία της ιστορίας του, Ελληνισμού της ΕΣΣΔ.

Στην αποστολή συμμετείχαν οι: Βλάσης Αγτζίδης, αντιπρόεδρος του συλλόγου και Παναγιώτης Σιδηρόπουλος, γενικός γραμματέας, οι οποίοι και τη χρηματοδότησαν. Σημαντική βοήθεια στις εντός της Σοβιετικής Ένωσης μετακινήσεις (έκδοση βίζας) έδωσε και η Ελληνική έκδοση της εφημερίδας «Νέα της Μόσχας».

Στο σύντομο αυτό σημείωμα θα επιχειρηθεί μια συνοπτική παρουσίαση της σημερινής κατάστασης της ΕΣΣΔ και τις θέσεις των Ποντίων που κατοικούν εκεί.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ

Η κατάσταση που παρουσιάζει σήμερα η Σοβ. Ένωση διακρίνεται από την προσπάθεια για πολιτικές μεταρρυθμίσεις, από τη μεγάλη οικονομική κρίση καθώς και από τις εντεινόμενες εθνικές συγκρούσεις. Ένα από τα κυρια προβλήματα είναι η μειωμένη παραγωγή τροφίμων. Το διατροφικό πρόβλημα απειλεί να παρασύρει όλη την κοινωνία. Η μοναδική ελπίδα ανάσχεσης της κρίσης εξαρτάται από την επιτυχία των ριζοσπαστικών οικονομικών αλλαγών. «Οικονομικές αλλαγές» στην ΕΣΣΔ σημαίνουν την παραχώρηση της γης και των βιοτεχνικών επιχειρήσεων σε ιδιώτες.

Το σημερινό πρόβλημα της μειωμένης παραγωγής σχετίζεται άμεσα με τη δημοσιοϋπαλληλοποίηση όλης της κοινωνίας. Η καταστροφή της αγροτικής τάξης με την κολλεχτιβοποίηση του 1928, η αποστέρηση από τον πληθυσμό των πολιτικών δικαιωμάτων, η διαμόρφωση ενός τερατώδους γραφειοκρατικού μηχανισμού οδήγησαν με μαθηματική ακρίβεια στη σημερινή γενικευμένη απάθεια, στην τεμπελιά και στη διαφθορά των διοικούντων.

Η περεστρόϊκα προσπάθησε να φέρει ένα άλλο πνεύμα, που σαν στοιχεία έχει το σεβασμό της πολιτικής έκφρασης, την εξάλειψη του φόβου στο σοβιετικό πολίτη και την οικονομική απελευθέρωση. Οι αλλαγές άρχισαν ορμητικά πριν τρία χρόνια και αγκάλιασαν την οικονομική βάση και το πολιτικό εποικοδόμημα. Σύντομα όμως συνάντησαν την αντίδραση του κομματικού μηχανισμού, ο οποίος αντιμετωπίζει τις αλλαγές σαν απειλές στην κυριαρχία του πάνω στην κοινωνία. Σήμερα το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα έχει βαλτώσει. Σ' αυτές ακριβώς τις αιτίες οφείλονται οι διαφωνίες στους κόλπους της σοβιετικής ηγεσίας και η διαμόρφωση των τριών σχηματικά τάσεων. Της συντηρητικής τάσης των παλαιο-μπρεζνιεφικων, που δε θέλουν τις αλλαγές, της ριζοσπαστικής του Γιελτσίν, που πιστεύει ότι πρέπει να προχωρήσει η ιδιωτικοποίηση και η συγκρουση με το μηχανισμό του κόμματος.

Ο Γκορμπατσώφ θεωρείται ότι βρίσκεται στο Κέντρο.

Προσπαθώντας να συμβιβάσει την αναγκαιότητα για μεταρρυθμίσεις με τις απαιτήσεις της γραφειοκρατίας, στοχεύει ουσιαστικά στην ελαχιστοποίηση των τριγμών και των εντάσεων. Ανάμεσα στον Γκορμπατσώφ και το Γιελτσίν βρίσκεται ο δικός μας Γαβριήλ Ποπώφ, που θεωρείται από τα πιο φωτεινά μυαλά της περεστρόϊκας.

ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

« Η Αργώ »

ΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ 4 & ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
176 73 ΚΑΛΛΙΘΕΑ - ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 95 96 989

Σήμερα η Σοβιετική Ένωση βρίσκεται σ' ένα αδιέξοδο. Η μόνη ελπίδα για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης; που οξύνεται με ραγδαίους ρυθμούς, δεν μπορεί να υλοποιηθεί γιατί η γραφειοκρατία δεν επιτρέπει τις ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις.

Η κρίση, που εντείνεται και η πολιτική ελευθερία, που αρχίζει να υπάρχει έχουν οδηγήσει και σ' ένα άλλο φαινόμενο. Την υποχώρηση και αποσύνθεση της Κρατικής ιδεολογίας, δηλ. της εκδοχής του μαρξισμού-λενισμού, που είχε κυριαρχήσει

Παράλληλα αναπτύσσονται και τα εθνικά κινήματα στην περιφέρεια. Από τις Βαλτικές χώρες μέχρι τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία, οι εθνότητες που υπέστησαν για δεκαετίες την απόλυτη κυριαρχία του Κέντρου στον Πολιτιστικό και Οικονομικό τομέα, αφυπνίζονται και ζητούν περισσότερη αυτονομία Η τάση αυτή, συμπίπτει και με τις επιλογές της σοβιετικής ηγεσίας, η οποία θέλει να παραχωρήσει περισσότερα δικαιώματα στις περιφερειακές δημοκρατίες, ώστε να αποκεντρώσει έτσι και την κρίση

Αυτή η πορεία οδηγεί σε υπερβολές τις ντόπιες εθνότητες, που μερικές φορές παίρνουν το χαρακτήρα ανοιχτής αντιπαλότητας προς τις άλλες εθνότητες που συγκατοικουν Το αίτημα των Δημοκρατιών για ανακήρυξη σαν βασικής γλώσσας της τοπικής αντί της Ρωσικής, που επικρατούσε μέχρι προ τίνος, αντιμετωπίζεται από τους Έλληνες σαν απειλή Οι συμπατριώτες μας πάντα προτιμουσαν τη ρωσική γλώσσα Ειδικά μετά το κλείσιμο των Ελληνικών σχολείων το 1938 επέλεξαν τη μόρφωση στη ρώσικη εκπαίδευση

Μέσα σ' αυτό το περιβάλλον έχει αρχίσει, να οργανώνεται δυναμικά και η Ελληνική εθνότητα, οι Πόντιοι δηλαδή συμπατριώτες μας

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΟΣΧΑ

Στη Μόσχα βρίσκεται το πολιτικό και οργανωτικό κέντρο των Ποντίων. Τον Ιούλιο του' 89 ιδρύεται ο «Πανενωσιακός Σύνδεσμος Σοβιετικών Ελλήνων», με Πρόεδρο το Γαβριήλ Ποπωφ, το γνωστό στέλεχος της περεστρόϊκας, που αναφέραμε πριν. Ο Γαβριήλ Ποπώφ είναι καθηγητής οικονομικών στο Παν/μιο της Μόσχας, είναι ένας από τους αρχιτέκτονες της οικονομικής πολιτικής της περεστρόϊκας και σύμβουλος του Γκορμπατσώφ Αποτελεί τη μεγαλυτερη ελπίδα του Ποντιακού Ελληνισμού. Δεν είναι τυχαίο ότι το «Ελληνικό πρόβλημα» απασχόλησε σημαντικά τη συνεδρίαση του Ανωτάτου Σοβιέτ για το εθνικό ζήτημα, ότι είχε προηγηθεί η αναφορά του στην πλατφόρμα της Κεντρικής Επιτροπής και ο ίδιος ο Μιχαήλ Γκορμπατσώφ αναφέρθηκε δύο φορές στους Έλληνες της ΕΣΣΔ.

Ο «Σύνδεσμος» πρότεινε κατ' αρχάς τη δημιουργία «Αυτόνομης Ελληνικής Δημοκρατίας» στις περιοχές Ανάπας, Γελεντζίκ, Τουαψέ, ή στην Κριμαία, στην περιοχή του Κερτς Το σχέδιο του Σύνδεσμου ήταν η βαθμιαία συγκέντρωση του Ελληνοποντιακού πληθυσμού της ΕΣΣΔ, που σήμερα είναι διεσπαρμένος σ' όλη τη χώρα, στη διεκδικούμενη περιοχή

Οι ιδέες αυτές συνάντησαν την αντίδραση κορυφαίων Ποντίων, όπως ο δρ φιλοσοφίας Θεοχάρης Κεσσίδης ο οποίος υποστηρίζει ότι οι εδαφικές διεκδικήσεις των Ελλήνων θα οξυνουν το εθνικό πρόβλημα και πιθανόν θα αυξήσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες Οι διαφορετικές από το Συνδεσμο απόψεις εκφράζονται ήδη από το «Ποντιακό Πολιτιστικό Κέντρο Μόσχας «ΑΡΓΩ». Και οι δύο πολιτικές εκφράσεις των Ποντίων έχουν σαν οργανωτικό μοντέλο την υπαρξη ενός ισχυρού κέντρου και τη δημιουργία παραρτημάτων σε κάθε γωνία της ΕΣΣΔ που ζουν Έλληνες

Οσον αφορά το χάσμα που έχει προκύψει είναι πολυ πιθανόν μέλλοντικά να γεφυρωθεί Σε τελευταία του συνέντευξη στη ρωσική έκδοση των «Νέων της Μόσχας» ο Γαβριήλ Ποπωφ ανασκευασε την αρχική ιδέα του Συνδέσμου προτείνοντας τη δημιουργία μιας «Ελληνικής Δημοκρατίας», που δε θα εχει ενιαίο χωρο αλλά θα απαρτίζεται από τις Ελληνικές περιοχές, που θα δημιουργηθουν εκεί που ζεί συμπαγής Ποντιακος Πληθυσμος όπως στη Μαριουπολη και την Τσαλκα

ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

« Η Αργώ »

ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ 4 & ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
176 73 ΚΑΛΛΙΘΕΑ - ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 95 96 939

ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ

Στον Καύκασο η κατάσταση είναι τεταμένη λόγω των εθνικιστικών συγκρούσεων. Οι τεχνητές λύσεις, που δόθηκαν στα εθνικά προβλήματα τη σταλινική περίοδο, υπονόμευσαν το μέλλον των εθνοτήτων. Έτσι οι Αρμένιοι συγκρούονται με το Αζερμπαϊτζάν, για την αρμενική περιοχή Ναγκόρνο Καραμπάχ - που δόθηκε το' 23 στο Αζερμπαϊτζάν στα πλαίσια της σοβιετοτουρκικής φιλίας. Σήμερα υπάρχει ολοκληρωτικός αποκλεισμός του Ναγκόρνο Καραμπάχ από τους Αζέρους. Η τροφοδοσία του γίνεται μόνο από τον αέρα. Σ' αυτήν την περιοχή υπάρχει ένα ποντιακό χωριό.

Προβλήματα εφοδιασμού αντιμετωπίζει και η ίδια η Αρμενία. Τα Ελληνικά χωριά βρίσκονται σε άθλια κατάσταση. Ένα απ' αυτά, το Μαντέν, ζήτησε με ομαδική αίτηση να μεταφερθεί στην Ελλάδα.

Αυτή είναι η πρώτη αίτηση για μαζική μετανάστευση. Έχουν αρχίσει ήδη στην περιοχή οι συγκρούσεις ενόπλων ομάδων Αρμενίων και Αζερμπαϊτζανών.

Είναι πολύ πιθανό, σύντομα ο Καύκασος να θυμίζει κάπως τον Καύκασο του '18, όταν οι Χριστιανοί και οι Μουσουλμάνοι βρίσκονταν σε εξοντωτικό αγώνα μεταξύ τους.

Λίγο δυτικότερα, στη Γεωργία κατοικούν 100.000 έλληνες.

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες.

Αυτούς που είναι εγκατεστημένοι στα παράλια της Μαυρης θάλασσας, στην Αμπχάζια (Σοχουμί) και στην Ατζάρια (Βατούμι) και όσοι κατοικούν γύρω από την Τιφλίδα στις περιοχές Τσάλκας και Τετριτσκάρο (Λευκο-Πήγαδο). Η πρώτη ομάδα αποτελείται κυρίως από Πόντιους, που εξορίστηκαν το 1949 και επέστρεψαν αργότερα. Όσοι κατοικουν στην Αμπχάζια βρίσκονται στη μέση της θανασιμης συγκρουσης Αμπαχαζίων-Γεωργιανών (Σήμερα η σύγκρουση έχει κατασταλεί προσωρινά με τα τάνκς και το στρατιωτικό νόμο). Παρόλη την σύδετερη στάση που κρατούν, η βαριά ατμόσφαιρα τους επηρεάζει. Έχουν παρατηρηθεί κρούσματα πιέσεων και επιθέσεων ακόμα ,για να συνταχθουν με μία από τις δύο πλευρές. Ήμασταν μάρτυρες ενός περιστατικού. Είχαμε πάει με τα μέλη του «Ελληνικού Συλλόγου» Σοχούμι εκδρομή στην Άκαπα. Επιστρέφοντας σταματήσαμε σε μία βρύση για νερό. Λίγα λεπτά αργότερα σταμάτησε ένα άλλο αυτοκίνητο Ποντίων. Μέσα ήταν ένα αντρόγυνο και τέσσερα παιδάκια. Η γυναίκα σε αλλόφρονα κατάσταση φώναζε: «Ατοίν θα σκοτώνεμας».

Τι είχε γίνει; Σε ένα σημείο του δρόμου, όπου υπάρχει απότομη πλαγιά μια παρέα παιδιών Μιγγρέλων βλέποντας ότι το αυτοκίνητο ήταν Ελλήνων έσπρωξαν μια μεγάλη πέτρα που κυλησε προς το δρόμο. Λίγα εκατοστά πέρασε πίσω από το αμάξι. Γι' αυτό και το κομμάτι αυτό του πληθυσμου κάθεται κυριολεκτικά «πάνω στη βαλίτσα». Όλοι αργά ή γρήγορα θα έρθουν στην Ελλάδα.

Αντίθετα το δεύτερο μέρος του πληθυσμου, που είναι εγκατεστημένο στην Κεντρική Γεωργία, στις πόλεις και στα 35, περίπου, παραδοσιακά, ποντιακά χωριά, υπάρχει μεν επιθυμια για ερχομό στην Ελλάδα, αλλά δεν έχει πάρει τις διαστασεις μαζικής φυγής. Παρατηρείται οργανωτικός οργασμός.

Παντου οργανωνονται παραρτήματα του «Πανενωσιακου Συνδέσμου» με διαδικασίες στις οποιες συμμετέχουν χιλιάδες άτομα. Κυριαρχεί η άποψη για εδαφική αυτονομία στην Ανάπα, Γελεντζίκ, Τουαψέ. Παντου πλανάται η ανησυχία για το μέλλον. Το πιθανότερο όμως είναι όπως εκφράστηκε από το Λαικό Μέτωπο της Γεωργίας, ότι οι Έλληνες θα είναι οι τελευταίοι που θα έχουν πρόβλημα. Οι Γεωργιανοί έχουν ιεραρχήσει σαν αντιπάλους πρωτα τους Ρώσους και έπειτα τους μουσουλμάνους και τον Παντουρκισμό. Επίσης οι Γεωργιανοί προσβλέπουν στην ανάπτυξη σχέσεων, πολιτικων και οικονομικων, με το Ελληνικο Κράτος. Η έξυπνη αξιοποίηση από μέρους μιας αυτής της τάσης θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην αναβάθμιση των Ποντίων της Γεωργίας.

ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

« Η Αργώ »

ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ 4 & ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
176 73 ΚΑΛΛΙΘΕΑ - ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 95 96 989

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όλη η κατάσταση που περιγράφτηκε, αν συνδυαστεί με το αίσθημα του αιχμαλώτου λαού που είχαν οι Πόντιοι μέχρι την αρχή της περεστρόϊκα, ορίζει τις αιτίες που η εγκατάλειψη της ΕΣΣΔ από το Ελληνικό στοιχείο εντείνεται.

Μόνο το πρώτο 7μηνο του 1989, τρεις χιλιάδες Πόντιοι πήραν την άδεια να εγκαταλείψουν την ΕΣΣΔ. Το πρόβλημα φαίνεται πολύ έντονα στις ουρές έξω από την ελληνική πρεσβεία της Μόσχας.

Κάθε μέρα συνωστίζονται εκατοντάδες άτομα, κάτω από ήλιο ή από βροχή, για να πάρουν την πολυπόθητη βίζα. Το ολιγάριθμο προσωπικό της πρεσβείας αδυνατεί να ανταποκριθεί πλήρως στο πρόβλημα. Το «Εθνικό Κέντρο» κωφεύει. Πολλοί απ' τους συμπατριώτες μας, έχουν έρθει από χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά. Πολλοί αναγκάζονται να κοιμούνται στους σταθμούς των τρένων Σε κάθε βήμα πέφτουν θύματα της εκμετάλλευσης Για να προμηθευτούν εισιτήρια τρένου για την Ελλάδα περνούν μία επώδυνη περιπέτεια. Περιμένουν μέχρι και δέκα μέρες στην ουρά Τελικά, τις περισσότερες φορές, τα βρίσκουν στη μαύρη αγορά πληρώνοντας πολλές φορές περισσότερο από την κανονική τους αξία.

Σ' όλα αυτά το Ελληνικό Κράτος είναι απών.

Η εγκατάλειψη αυτού του πληθυσμού είναι πλήρης.

Θα περίμενε κανείς ότι η Οδύσσεια των 70 χρόνων θα τέλειωνε με την άφιξη στην Ελλάδα Δεν είναι όμως έτσι Στην Ελλάδα αρχίζει νέα περιπέτεια, εξίσου οδυνηρή. Ο πληθυσμός αυτός είναι εγκαταλειμένος, αντιμετωπίζει την αδιαφορία και το ρατσισμό.

Είναι αναγκαία η ενεργοποίηση όλων για την υποδοχή των προσφύγων. Το κυμα, που θα έρθει την επόμενη περίοδο, θα θυμίζει σε μικρογραφία το' 22.

Θα είναι τραγικό αν αυτός ο πληθυσμός περάσει από αντίστοιχες διαδικασίες

Το φαινόμενο να αναγκάζονται οι νέοι πρόσφυγες να φιλοξενηθούν προσωρινά στο νεκροταφείο του Μενιδίου δεν πρέπει να επαναληφθεί.

Είναι ζήτημα πρώτης προτεραιότητας η οργάνωση αποτελεσματικών «Ομάδων υποδοχής» σ' όλη την Ελλάδα Πρέπει να ξεπεραστούν οι γραφειοκρατικές νοοτροπίες, οι προσωπικές αντιδικίες, και οι γεωγραφικές διαιρέσεις. Πρέπει αυτά τα συμπτώματα, που βασανίζουν τον Ποντιακό χώρο, να δώσουν τη θέση τους στην ομόφωνη, συναινετική προσπάθεια για αγκάλιασμα των νέων προσφύγων.

Αν η προσπάθεια αυτή δε γίνει, ή αν υπονομευτεί από τις παραδοσιακές συγκρούσεις με αποτέλεσμα τη μειωμένη αποτελεσματικότητα, αυτό θα αποτελεί παντοτινή κηλίδα.

Δεν έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε που αρκετές οικογένειες επέστρεψαν στο Καζαχστάν αδυνατώντας να προσαρμοστούν στην Ελλαδική Κοινωνία, όπου αντιμετώπισαν την παντελή αδιαφορία και την έλλειψη κάθε ίχνους κοινωνικής αλληλεγγύης.

Αυτά που πρέπει να γίνουν, σαν στοιχειώδη ένδειξη αλληλεγγύης προς τον Ελληνισμό της ΕΣΣΔ, είναι

- Προσκλήσεις παιδιών απ' την ΕΣΣΔ για φιλοξενία στην Ελλάδα σε συνεργασία με κρατικους φορείς, δήμους, ποντιακούς συλλόγους.
- Οργάνωση ταξιδιών από την Ελλάδα στην ΕΣΣΔ
- Να οργανωθεί ουσιαστικά η διακίνηση σχολικών βιβλίων στην ΕΣΣΔ (Μέχρι το Φρουνζε της Κιργιζίας όπου μένουν Πόντιοι μας ζήτησαν βιβλία) Τον Αυγουστο του 1989 οι Τουρκοι έστειλαν δύο βαγόνια με σχολικά βιβλία για τους Τουρκους του Ουζμπακιστάν Ενω αντίθετα το Ελληνικό Κράτος δεν έχει ουτε καν συζητήσει το ζήτημα με τους σοβιετικους
- Να αναπτυχθουν πολιτιστικές επαφές, ωστε να γνωρίσουμε στην Ελλάδα, τους Πόντιους καλλιτέχνες της ΕΣΣΔ
- Να αποστέλλονται ποντιακά συγκροτήματα καθώς και θίασοι Και να προσκαλουνται αντιστοιχα στην Ελλάδα
- Να ενσωματωθεί στη μορφωτική συμφωνία Ελλαδος - ΕΣΣΔ η δυνατότητα επιμόρφωσης των σοβιετικων Ελλήνων δασκάλων και η δυνατότητα αποστολής Ελλήνων δασκάλων στην ΕΣΣΔ

ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

« Η Αργώ »

ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ 4 & ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
176 73 ΚΑΛΛΙΘΕΑ - ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 95 96 989

ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΡΩΣΙΑ

Στις περιοχές αυτές κατοικούν πολλοί Πόντιοι Στο Γελεντζίκ είναι το 40% του πληθυσμού. Στην πλειοψηφία τους έχουν επιστρέψει σ' αυτές τις περιοχές από την Κεντρική Ασία, όπου εξορίστηκαν τη δεκαετία του' 40. Στη Νότια Ρωσία, την περίοδο 1937-38 έγινε σωστή γενοκτονία του Ελληνικού πληθυσμού, απ' τους σταλινικούς. Σήμερα η τάση αποχώρησης των Ποντίων από αυτά τα μέρη είναι μικρότερη απ' ό,τι αλλού. Εξάλλου για αυτά τα εδάφη διατυπώθηκε η πρόταση για δημιουργία «Ελληνικής Δημοκρατίας».

ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΣΙΑ (ΟΥΖΜΠΕΚΙΣΤΑΝ-ΚΑΖΑΧΣΤΑΝ)

Το σκηνικό αλλάζει στην Κεντρική Ασία Τεράστιες στέππες, οικολογική υποβάθμιση, ισλαμισμός είναι τα χαρακτηριστικά που διακρίνεις αμέσως. Το συμπέρασμα, που βγήκε από τη συνέντευξη με το Λαϊκό Μέτωπο του Ουζμπεκιστάν «Μπιρλίκ», είναι ότι ο ισλαμισμός και ο παντουρανισμός θα αποτελέσουν σύντομα βασικές πλευρές της πολιτικής τους πλατφόρμας.

Στο Ουζμπεκιστάν και στο Καζαχστάν-υπάρχουν περισσότεροι από 50.000 Πόντιοι εξορισμένοι τη δεκαετία του' 40.

Υπάρχουν κορυφαίοι Έλληνες καλλιτέχνες. Οι Πόντιοι χαίρουν της εκτίμησης των λαών που συγκατοικούν γιατί είναι από τους πιό εργατικούς πληθυσμούς. Το αναγεννώμενο όμως εθνικό αίσθημα αυτών των λαών οδηγεί σε έντονο ρατσισμό κατά των εξορισμένων στην περιοχή Καυκασίων Ο ρατσισμός ενισχύεται από το πολύ χαμηλό πολιτικό επίπεδο του ντόπιου πληθυσμού. Το κλίμα αυτό αγγίζει έντονα τους Πόντιους. Ένας Έλληνας σκοτώθηκε στα γεγονότα της Φεργκανά. Στις συγκρούσεις δηλαδή ανάμεσα στους Μεσκέτους και τους Ουζμπέκους. Οι περισσότερες Ελληνικές κόπερατίβες (ιδιωτικές επιχειρήσεις), που δημιουργήθηκαν στην Κεντρική Ασία πυρπολήθηκαν. Οι προσβολές στο δρόμο είναι πια καθημερινό φαινόμενο Μόνο απ' το Κεντάου, μια νεοκλασική πόλη χτισμένη στο Καζαχστάν από Έλληνες, από τους 5 000 που έχουν απομείνει οι 2500 έχουν ήδη αναχωρήσει για την Ελλάδα, ενώ οι υπόλοιποι ετοιμάζονται Όλη η διαδικασία αναχώρησης είναι πολυ οδυνηρή Πουλώντας τα σπίτια αναγκάζονται να αγοράζουν οτιδήποτε βρουν στην αγορα για να το φέρουν στην Ελλάδα και πουλώντας το να ξαναρχίσουν από το μηδέν τη ζωή τους Απαγορευεται, από το σοβ κράτος να, μετατρέψουν τα χρήματά τους σε συνάλλαγμα.

ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

«Η Αργώ»

ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ 4 & ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ
176 73 ΚΑΛΛΙΘΕΑ - ΑΘΗΝΑ
Τηλ. 95 96 989

- Να καθιερωθούν από τους Ρ/Σ μόνιμες εκπομπές για τον Ελληνισμό της ΕΣΣΔ στην Ποντιακή γλώσσα με παράλληλα μαθήματα εκμάθησης της νεοελληνικής.
- Να αυξηθεί το προσωπικό της Ελληνικής Πρεσβείας της Μόσχας
- Να μην υπάρχει απαγόρευση από το Ελληνικό κράτος για όσους Πόντιους της ΕΣΣΔ δεν έχουν πρόγονο γραμμένο στα προξενικά μητρώα Η απαγόρευση αυτή ουσιαστικά δε θεωρεί Έλληνες όσους μετανάστευσαν τον περασμένο αιώνα από τον Πόντο στη Ρωσία.
- Η επικύρωση των βεβαιώσεων στην Πρεσβεία να μη θεωρεί σαν προϋπόθεση την παρουσία του ενδιαφερόμενου. Να ελλατωθούν τα γραφειοκρατικά κωλύματα
- Όταν εγκριθεί η βίζα απ' το Ελληνικό κράτος, να ταχυδρομείται στη διεύθυνση του ενδιαφερόμενου.
- Να αυξηθεί το ενδιαφέρον για τον Ελληνισμό της ΕΣΣΔ με ανάπτυξη συγκεκριμένου οικονομικού προγράμματος
- Οι Έλληνες της Τσάλκας διατύπωσαν το παρακάτω αίτημα: τις εποχές που χρειάζονται στην Ελλάδα εποχιακοί εργάτες και καλύπτονται οι ανάγκες με Πολωνούς και Βορειοαφρικανους, να έρχονται Έλληνες της Τσάλκας. Δηλαδή να συζητηθεί και να συναφθεί συμφωνία με τη σοβιετική κυβέρνηση για αυτή τη λύση.

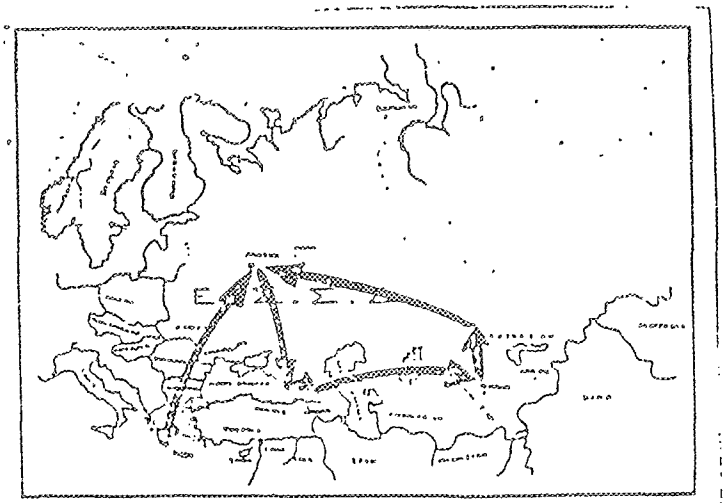

Το ταξίδι: Αθήνα, Μόσχα, Γκλεντζικ, Σοχούμι, Τιφλίδα, Τσάλκα, Τασκένδη, Τσιμκέντ, Κεντάου (1989)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Gruvebaum, von G.E. "Η Εννοια του Πολιτιστικού Κλασικισμού". Μετ. Τσαούσης, Δ.Γ. Εποπτεια 50 (1980):691-707.

Δαμιανάκος, Στάθης. Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός. Αθήνα: Εκδ. Πλέθρον, 1987.

Ντυρκάιμ, Εμίλ. Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου. Μετ. - Επιμ. Μουσούρου, Λ.Μ. Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, 1978. Στο ίδιο, Μουσούρου, Λ.Μ. Ο Εμίλ Ντυρκάιμ και η Κοινωνιολογία του. Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, 1978.

Παπαστάμου, Στάμος. Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας. Αθήνα: Εκδ. Οδυσσέας, 1989.

Τσαούσης, Δ.Γ. Η Κοινωνία του Ανθρώπου. 4η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, 1987.

----------. Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας. Αθήνα: Εκδ. Gutenberg, 1984.

---------- (Επιμ.) Ελληνισμός-Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Αξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι.Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., 1983.

Hofstätter, Peter. Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Μετ. Μαστοράκη, Τζένη. Επιμ. Φίλιας, Βασίλης. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Λιβάνης και ΣΙΑ Ε.Ε. "Νέα Σύνορα", 1978.

2. ΞΕΝΗ

Bertaux, Daniel Editor. Biography and Society. Beverly Hills, California: SAGE Publications Inc., 1981.

Connerton, Paul. How Societies Remember. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Cooley, Charles H. Social Organization: Human Nature and the Social Order. Glencoe, Illinois: The Free Press, 1956.

Cross, Jr., and William, E. "Black Families and Black Identity Development. Rediscovering the Distinction Between Self-esteem and Reference Group Orientation". Journal of Comparative Family Studies. Vol. XII No 1 (Winter 1981): 19-49.

Epstein, A.L. Ethos and Identity. London: Tavistock Publications, and Chicago: ALdine Publishing Company, 1978.

Hobsbawm, Eric, and Ranger, Terence (Ed.) The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Mead, George H. Mind, Self and Society. 10th ed. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1955.

Simmel, Georg. Conflict: The Web of Group Affiliations. Translated by Wolff, Kurt H., and Bendix, Reinhard. New York: The Free Press, 1955.

Snow, David A., and Anderson, Leon. "Identity Work Among the Homeless: The Verbal Construction and Avowal of Personal Identities". American Journal of Sociology Vol. 22 No 6 (May 1987):1336-1371.

Turner, Jonathan H. The Structure of Sociological Theory. 3rd ed. Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1982.

Vander Zanden, James W. Social Psychology. 2nd ed. New York: Random House, Inc., 1981.

Β. ΕΘΝΙΣΜΟΣ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ
ΕΘΝΟΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ανδρεάδης, Γιάγκος, Ροδάκης, Περικλής, Σταμούλης, Δημήτρης, και Χαραλαμπίδης, Μιχάλης (Επιμ.) Το Εγκλημα της Σιωπής: Η Γενοκτονία των Αρμενίων. Μετ. Κούρτοβικ, Γιάννα, και Κασσεσιάν, Σήφης. Αθήνα: Εκδ. Ηρόδοτος, 1988.

Ανδρεάδης, Γιάγκος, Ροδάκης, Περικλής, Σταμούλης, Δημήτρης, και Χαραλαμπίδης, Μιχάλης (Επιμ.) Ο Πολιτιστικός Ιμπεριαλισμός. 2η έκδ. Μετ. Ιστικοπουλου, Λήδα. Αθήνα: Εκδ. Ηρόδοτος, 1987.

Αμιν, Σαμίρ. "Πρόλογος", στο Βεργόπουλος, Κώστας. Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα. Η Κοινωνική Ενσωμάτωση της Γεωργίας. Αθήνα: Εκδ. Εξάντας, 1975.

Anderson, Charles H. Προς μια Νέα Κοινωνιολογία. (Αναθεωρημένη Εκδ.) Μετ. Κακοσαίου, Ελένη. Επιμ. Νικολουδης, Η.Π. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, 1986.

Βεργέτη, Μαρία. "Το Ανατολικό Ζήτημα. Ο Ελληνικός και ο Τουρκικός Εθνισμός στις Αρχές του Εικοστου Αιώνα". Ελλοπία 3 (Φθινόπωρο 1990):54-57.

Chaliand, Gerald. Οι Κούρδοι: Λαός Χωρις Ελεύθερη Πατρίδα. Μετ. Νάντσου, Εύη. Αθήνα: Εκδ. Θετίλη, Αχρονολόγητο. (Το 1978 είναι το έτος έκδοσης του Les Kurdes et le Kurdistan, Paris: Librairie Francois Maspero).

Εφημερίδες. Καθημερινή Ημερήσια Εφημερίδα "Η Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών". (29 Δεκεμβρίου 1991):18.

Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία Εβδομαδιαία Εφημερίδα "Βαλκάνια: Το Παιχνίδι των Μειονοτήτων". (11 Φεβρουαρίου 1990):32-33.

Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (27 Αυγουστου 1989):17.

Το Βήμα Εβδομαδιαία Εφημερίδα "Η Επανάσταση των Εθνικιστών". (18 Σεπτεμβρίου 1988):19.

Ζιάκας, Θεόδωρος. "Εθνισμός και Ρατσισμός". Ελλοπία 1 (Απρίλιος-Μάιος 1990):62-65.

Καλογεράτος, Παναγιώτης. "Τυπολογία των Κοινωνικων Κινημάτων". Κριτική Κοινωνια 2-3 (Φλεβάρης-Μάρτης, Αχρονολόγητο):19-24.

Καπετανγιάννης, Βασίλης. "Οι Ρίζες του Εθνικισμού: Το Φαινόμενο Αποτελεί Προϊόν της Γαλλικής Επανάστασης". Καθημερινή Ημερήσια Εφημερίδα (7 Μαρτίου 1990):6.
Κοροβίνης, Βαγγέλης, και Ζιάκας, Θεόδωρος. Αναζητώντας μια Θεωρία για το Εθνος. Εκδ. Εκάτη, 1988.
Landau, Jacob M. Παντουρκισμός: Το Δόγμα του Τουρκικού Επεκτατισμού. Μετ. Νάντσου, Εύη. Αθήνα: Εκδ. Θετίλη, 1985.
Λένιν, Β.Ι. Κριτικά Σημειωματα για το Εθνικό Ζήτημα. Μόσχα: Εκδ. Προγκρές, 1986.
———————. Το Δικαίωμα των Εθνών για Αυτοδιάθεση. Αθήνα: Εκδ. Ειρήνη, 1975.
———————. Σχετικά με το Δικαίωμα των Εθνών για Αυτοδιάθεση: Τα Διδάγματα της Επανάστασης. Αθήνα: Εκδ. Β. Μακρυωνίτης και ΣΙΑ Ο.Ε., Αχρονολόγητο.
Pistoi, Paolo. Εθνική Ταυτότητα και Πολιτική Κινητοποίηση. Μετ. Κατσουρός, Κωνσταντίνος Α. Αθήνα: Εκδ. Λεβιάθαν, 1991.
Ριγκό, Φρανσουά. "Μια Πρωτη Προσπάθεια Ερμηνείας της Εννοιας Λαός". Λαοί 1 (Μάιος 1987):17-23.
Ροδάκης, Περικλής. Ο Γόρδιος Δεσμός των Εθνοτήτων: Η Μικρά Ασία Μέσα στο Χώρο και στο Χρόνο. Αθήνα: Εκδ. Ρήσος, 1990.
———————. "Σχετικά με την Εννοια του Εθνους". Ελλοπία 1 (Απριλιος - Μάιος 1990):70-71.
Ροζάκης, Χ. "Αυτοδιάθεση". Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα Εγκυκλοπαίδεια. Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος τ. 22 σελ. 320-321.
Σοφιανός, Κ. "Η Αρχή των Εθνοτήτων". Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα Εγκυκλοπαίδεια. Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος τ. 22 σελ. 146-147.
Στάλιν, Ι.Β. Ο Μαρξισμός και το Εθνικό Ζήτημα. Μετ. Χατζηβασιλείου, Χρύσα. Εκδ. Ειρήνη, 1949.
Τενεκίδης, Γιώργος Κ. Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον. Τόμος Α'. Τμήμα Πρώτον. 4η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, 1975.
Τζιόβας, Δημήτρης. Οι Μεταμορφώσεις του Εθνισμου και το Ιδεολόγημα της Ελληνικότητας στο Μεσοπόλεμο. Αθήνα: Εκδ. Οδυσσέας, 1989.

2. ΞΕΝΗ

Alba, Richard D., and Golden, Reid M. "Patterns of Ethnic Marriage in the United States". Social Forces Vol. 65 No 1 (September 1986):202-223.
Anderson, Benedict. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso Editions and NLB, 1983.
Bell, Desmond. "Acts of Union: Youth Sub-Culture and Ethnic Identity Amongst Protestants in Northern Ireland". The British Journal of Sociology Vol. XXXVIII No 2 (June 1987):158-183.
Belote, Linda Smith. "Drain from the Bottom: Individual Ethnic Identity Change in Southern Ecuador". Social Forces Vol. 63:1 (September 1984):24-50.
Blinkhorn, Martin, and Veremis, Thanos (Ed). Modern Greece: Nationalism and Nationality. Athens: Eliamep, 1990.

Bjorklund, Ulf. "Ethnicity and the Welfare State". Ethnic Phenomena: Nationalism, Classifications, Prejudice 111 (February 1987):19-30.

Bromley, Yu.V. "Anthropology, Ethnology and Ethnic and Racial Prejudice". Ethnic Phenomena: Nationalism, Classifications, Prejudice 111 (February 1987):31-43.

Cox, David. "Multicultural and Ethnic-Specific Services in Welfare". Migration Action Vol. VI No 3 (1983):22-25.

----------. "Will Australia Ever Be a Pluralistic Society?" Migration Action Vol. 1 No 1 (Autumn, 1974):5-7.

De Vos, George, and Romanucci-Ross, Lola (Ed.) Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change. 2nd ed. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1982.

Feagin, Joe R. Racial and Ethnic Relations. 2nd ed. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1984.

Fougerollas, Pierre. La Nation: Essor et Declin des Societes Modernes. Librairie Artheme Fayard, 1987.

Fugita, Stephen S., and O' Brien, David J. "Structural Assimilation, Ethnic Group Membership, and Political Participation Among Japanese Americans: A Research Note". Social Forces Vol. 63 No 4 (June 1985):986-995.

Glazer, Nathan, and Moynihan, Daniel P. Beyond the Melting Pot. 2nd ed. 9th printing. Cambridge, Massachusetts, and London, England: The M.I.T. Press, 1984.

----------, and Moynihan, Daniel P. (Ed.) Ethnicity: Theory and Experience. 5th printing. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 1981.

Gordon, Milton M. Assimilation in American Life. New York: Oxford University Press, 1964.

Greeley, Andrew M. Ethnicity in the United States. New York: John Wiley, 1974.

Hobsbawm, E.J. Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Hosch, Edgar. The Balkans: A Short History From Greek Times to the Present Day. Translated by Alexander, Tania. New York: Crane, Russak and Company, Inc., 1972.

Hutnik, Nimmi. "Patterns of Ethnic Minority Identification and Modes of Social Adaptation". Ethnic and Racial Studies Vol. 9 No 2 (April 1986):150-167.

Kamenka, Eugene (Ed.) Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea. 2nd ed. London: Edward Arnold Publishers, 1976.

Karldins, Rasma. "Determinants of Ethnic Identification in the USSR: the Soviet Jewish Case". Ethnic and Racial Srudies Vol. 10 No 1 (January 1987):27-47.

Kitromilides, Paschalis M., and Alexandris, Alexis. "Ethnic Survival, Nationalism and Forced Migration: The Historical Demography of the Greek Community of Asia Minor at the Close of the Ottoman Era." Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 5 (1984-1985):9-44.

Kohn, Hans. Nationalism: Its Meaning and History. Toronto: D. Van Nostrand Company, Inc., 1955.

Lowy, Michael. "Marxism and the National Question". New Left Review 96 (1976).

Moraitis, Spiros. "Why Should Greeks Retain a Greek Identity in Australia?" Migration Action Vol 2 No 1 (Winter, 1975): 11-12.

Morgenthau, Hans J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. 3rd ed. New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1962.

Moskos, Charles C., Jr. Greek Americans: Struggle and Success. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1980.

Reminick, Ronald A. Theory of Ethnicity: An Anthropologist's Perspective. Lanham, New York, London: University Press of America, Inc., 1983.

Renouvin, Pierre, et Duroselle, Jean-Baptiste. Introduction a l'Histoire des Relations Internationales. Troisieme Edition Revue. Paris: Librairie Armand Colin, 1970.

Richardson, Alan. British Immigrants and Australia: A Psychosocial Inquiry. Canberra: Australian National University Press, 1974.

Richmond, Anthony H. "Ethnic Nationalism: Social Science Paradigms". Ethnic Phenomena: Nationalism, Classifications, Prejudice 111 (February 1987):3-18.

Saloutos, Theodore. The Greeks in the United States. Cambridge: Harvard University Press, 1964.

Schlesinger, Philip. "On National Identity: Some Conceptions and Misconceptions Criticized". Social Science Information Vol. 26 No 2 (1987):219-264.

Schwartz, Anita. "Ethnic Identity Among Left-Wing American Jews". Ethnic Groups Vol. 6 (1984):65-84.

Sherman, Arnold K., and Femminella, Francis X. "Ethnic Ego-Identity and the Dilemma of Universalism and Particularism". Humanity and Society 8 (August 1984):304-318.

Smith, Anthony D. The Ethnic Origins of Nations. 3rd ed. New York: Basil Blackwell Inc., 1988.

Vergeti, Maria. "Greek Americans in Small Towns". Thesis. Morgantown: West Virginia University, 1984.

Vlachos, Evangelos G. The Assimilation of Greeks in the United States. Athens: National Centre of Social Researches, 1968.

White, Glovis L., and Burke, Peter J. "Ethnic Role Identity Among Black and White College Students: An Interactionist Approach". Sociological Perspectives Vol. 30 No 3 (July 1987):310-331.

Xihu, Ruan. "Races, Classes, Ethnic Groups and Bantustans in South Africa". Ethnic Phenomena: Nationalism, Classifications, Prejudice 111 (February 1987):85-96.

Γ. ΤΟΠΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Petropulos, John A. Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843). 2η έκδ. τ. 1. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1985.

2. ΞΕΝΗ

Constantakos, Hrysie M. "Variations in Adaptations to America by Greek Home Region". International Migration-Migrations Internationales-Migraciones Internationales Vol. XX No 3/4 (1982):125-146.

Δ. ΠΟΝΤΙΑΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αγγελομάτης, Χρ. Εμ. Χρονικόν Μεγάλης Τραγωδίας: (Το Επος της Μικράς Ασίας). 3η έκδ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ιωάννου Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., Αχρονολόγητο.

Αγτζίδης, Βλάσης. Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περεστρόικα. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1990.

---. "Ποντιακός Ελληνισμός της ΕΣΣΔ... Ο Αγνωστος Ελληνισμός της Μαύρης Θάλασσας". Ελλοπία 1 (Απρίλιος - Μάιος 1990):29-45.

---. "Η Πρώτη Μεγάλη Ερευνα Δημόσιου Φορέα για τους Ελληνες Ποντίους Από την ΕΣΣΔ". Νέα της Μόσχας Μηνιαία Εφημερίδα (Μάρτιος 1990):19.

---. "Η "Παρ' Ολίγον" Ελληνική Δημοκρατία του Πόντου. Η Αλλη Ελλάδα". Τότε 35 (Ιούνιος 1988):16-20.

---. "Οι Πόντιοι στη Σοβιετική Ενωση". Τότε 31 (Φεβρουάριος 1988):35-40.

Αιλιανός, Μιχ. Χρ. Το Εργον της Ελληνικής Περιθάλψεως. Αθήναι: Εκδ. Γραφείου Τύπου Υπουργείου Εξωτερικών, 1921.

Αλεξανδρής, Αλέξης, Βερέμης, Θάνος, Καζάκος, Πάνος, Κουφουδάκης, Βαγγέλης, Ροζάκης, Χρήστος Λ., και Τσιτσόπουλος, Γιώργος. Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987. Αθήνα: Εκδ. Γνώση, 1988.

Αμανατίδης, Γιάννης. "Είμαι Πάνω απ' Ολα Ελληνας και Πόντιος". On Line με τον Ελληνισμό στις 5 Ηπείρους 1 (1988): 46-49.

Αναστασιάδου, Ιφιγένεια. Ο Βενιζέλος και το Ελληνοτουρκικό Συμφωνο Φιλίας του 1930. Αθήνα: Εκδ. Φιλλιπότη, 1982.

Ανδρεάδης, Χρήστος Γ. "Σύνθετα και Παράγωγα του Ονόματος Ελλεν/Ελλενος στα Ποντιακά Δημοτικά Τραγούδια". Αρχείον Πόντου 38 (1984):577-597.

Αρχείον Πόντου (1928-1989) Τόμοι 1-43 Παραρτήματα 1-17.

Βαγιακάκος, Δίκαιος Β. "Εγκατάστασις Ποντίων εις Λακωνίαν". Αρχειον Πόντου 29 (1968-1969):422-430.

Βακαλόπουλος, Κωνσταντίνος Α. Νεοελληνική Ιστορία (1204-1940). Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1989.

Βαλαβάνης, Γεωργιος Κ. Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου. 2η έκδ. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1986.

Βεργέτη, Μαρία. "Η Ελληνική Εθνική Ταυτότητα των Ποντίων της Σοβιετικής Ενωσης". Ελλοπία 4 (Ανοιξη 1991):30-33.

Βερέμης, Θάνος. Ελληνοτουρκικές Σχέσεις. Αθήνα-Κομοτινή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1986.

Βερέμης, Θάνος, και Δημητρακόπουλος, Οδυσσέας (Επιμ.) Μελετήματα Γύρω Από τον Βενιζέλο και την Εποχή του. Αθήνα: Εκδ. Φιλλιπότη, 1980.

Γαβριηλίδου, Νίτσα. Ο Πατέρας μου Κωστας Γαβριηλίδης. Αθήνα: Εκδ. Εξάντας, 1988.

Γκιζελή, Βίκα Δ. Κοινωνικοί Μετασχηματισμοί και Προέλευση της Κοινωνικής Κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930). Αθήνα: Εκδ. Επικαιρότητα, 1984.

Γκριτση-Μιλλιέξ, Τατιάνα. Η Τρίπολη του Πόντου. 2η έκδ. Αθήνα: Κέδρος, 1981.

Δαμιανάκος, Στάθης (Επιμ.) Διαδικασίες Κοινωνικού Μετασχηματισμου στην Αγροτική Ελλάδα. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1987.

Δαφνής, Γρηγόριος. Η Ελλάς Μεταξύ Δύο Πολέμων 1923-1940. 2 τόμοι. 2η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Ικαρος, 1974.

Εμκε-Πουλοπουλου, Ηρα. Μετανάστες και Πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990: Εκλογή Θεμάτων Κοινωνικής Πρόνοιας. 85/86 (Απρ.-Ιουν. 1990, Ιουλ.-Σεπτ. 1990):1-112.

_____. Προβλήματα Μετανάστευσης Παλιννόστησης. Αθήνα: Ινστιτούτο Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας (ΙΜΕΟ), Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών (ΕΔΗΜ), 1986.

Ενεπεκίδης, Π.Κ. Τραπεζούντα Κωνσταντινούπολη Σμύρνη: Τρία Κέντρα του Μικρασιατικού Ελληνισμού 1800-1923. Αθήνα: Εκδ. Ωκεανίδα, 1989.

_____, Πολυχρόνης Κ. Οι Διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου (1908-1918): Βάσει των Ανεκδότων Εγγράφων των Κρατικών Αρχείων της Αυστροουγγαριας. Αθήναι: Εκδ. Συλλόγου Ποντίων "Αργοναύται Κομνηνοί", 1962.

Ευσταθιάδης, Στάθης Ι. Τα Τραγούδια του Ποντιακου Λαού. 2η έκδ. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Μαίανδρος, 1986.

_____. Ποντιακό Θέατρο: 15 Εργα. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Φάρου Ποντίων, 1985.

Εφραιμίδης, Δημήτρης Ν. Πόντος. Αθήνα: Εκδ. Πελασγός, 1986.

Εφραιμίδης, Παναγιώτης Γ. (Επιμ.) Α' Παγκόσμιο Ποντιακό Συνέδριο. Θεσσαλονίκη: Οργανωτική Επιτροπή Α' Π.Π.Σ., 1986.

Ζαπάντης, Ανδρέας Η. Ελληνο-σοβιετικές Σχέσεις 1917-1941. Μετ. Βλάχος, Αγγελος Σ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1989.

Θεοφυλάκτου, Αννα. Ζωντανές Μνήμες Πόντου. Θεσσαλονίκη: Μέριμνα Ποντίων Κυριών, 1988.

Θωμαϊδης, Διονυσης. Ενοπλες Μνήμες. Οδοιπορικό: Ουκρανία-Μικρά Ασία. Αθήνα, 1984.

Ιωαννίδης, Σάββας. Ιστορία και Στατιστική της Τραπεζούντας και της Γύρω Περιοχής και Στοιχεία για την Εκεί Ελληνική Γλώσσα. 3η έκδ. Μεταφορά στη Δημοτική Κεσόπουλος, Αριστείδης. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1988.

Καϊσίδης, Πάνος (Επιμ.) Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Λιθογραφία, 1990.

Καϊσίδης, Πάνος, Λεπτοκαρίδης, Στέλιος, και Τσομίδης, Στάθης (Επιμ.) Β' Παγκόσμιο Συνέδριο Ποντιακού Ελληνισμού: Αφιερωμένο στους Υψηλάντηδες και τους Μάρτυρες Ελληνοπόντιους. Θεσσαλονίκη: Εκδ. "Μαλλιάρης-Παιδεία", 1988.

Καραβέλας, Μιχάλης. "Ρόλος και Προοπτική του Ποντιακού "Φοιτητικού Κινήματος"". Ποντιακή Φλόγα Διμηνιαία Εφημερίδα (Ιούνιος - Ιούλιος 1988):5.

Καραπατάκης, Γαβριήλ. "Υπόμνημα Περί των Καυκασίων Μεταναστών και των Προσφύγων του Πόντου". Ποντιακή Εστία 3 (Μάιος-Ιούνιος 1975):28-33.

Καρπόζηλος, Απόστολος. "Οι Ελληνοπόντιοι της Σοβιετικής Ενωσης". Αντί 446 (Παρασκευή 7 Σεπτεμβρίου 1990-Πέμπτη 13 Σεπτεμβριου 1990):42-46.

_____. "Οι Ελληνες της Μαριούπολης (Ζντάνοφ) και η Διάλεκτός τους". Αρχείον Πόντου 40 (1985):97-112.

_____. "Ρωσο-Ποντιακά". Αρχείον Πόντου 38 (1984):153-176.

Κασιμάτη, Κουλα, σε συνεργασία με τους Μάο, Βασίλη, Αγτζίδη, Βλάση, Βεργέτη, Μαρία, και Ραγκουση, Αντώνη. Πόντιοι Μετανάστες Από την Πρώην Σοβιετική Ενωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ενταξη. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, 1992.

Κελεκίδης, Δημοσθένης. Απομνημονεύματα Από το Αντάρτικο του Πόντου. Εκδ. Αδελφότητος Ποντίων "Παναγία Γουμερά", Αχρονολόγητο.

Κεσίδης, Θεοχάρης. "Εν Αρχή Ησαν οι Ελληνες... Οι Ελληνοπόντιοι της Σοβιετικής Ενωσης και τα Προβλήματά τους". Ακαδημία Αθηνών. Συνεδρία της 13ης Απριλίου 1989. Εν Αθήναις: Ανάτυπον εκ των Πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 64, 1989.

_____. "Ο Θεοχάρης Κεσσίδης Αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών". Συνέντευξη στα Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (9 Απριλίου 1989):22.

_____. "Η Εδαφική Διάταξη των Ελλήνων της ΕΣΣΔ". Νέοι Καιροί: Σοβιετικό Πολιτικό Περιοδικό 3 (Μάρτης 1989):36-39.

_____. "Οι Ελληνοπόντιοι του Καυκάσου και τα Προβλήματα που Αντιμετωπίζουν Σήμερα". Νέα της Μόσχας Εβδομαδιαία Εφημερίδα 1 (6 Νοεμβρίου 1988):22-23.

Κλαδάς, Σωκράτης. "Το Σκοπευτήριο Καλλιθέας Αθηνών: Η Πρώτη Ποντιακή "Κυψέλη" στην Περιοχή Πρωτευουσης". Ποντιακή Εστία 3 (Μάιος-Ιούνιος 1975):49-52.

Κόνδος, Μιχάλης. "Ποντίων Ανάβαση". Α' Μέρος Αντί 433 (Παρασκευή 23-Πέμπτη 29 Μαρτίου 1990):35-37. Β' Μέρος Αντί 434 (Παρασκευή 30 Μαρτίου-Πέμπτη 5 Απριλίου 1990):35-37.

Κονταξής, Κώστας Δημ. Η Ανταλλαγή Δώρων στην Παραδοσιακή Κοινωνία του Πόντου. Ιωάννινα, 1986.

Κοντογιάννης, Παντ. Μ. Γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Αθήναι: Εκδ. του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1921.

Κοντοειδής, Αλέξανδρος Μ. "Εγκαταστάσεις Ποντίων Προσφύγων στην Αιτωλοακαρνανία και Ιδιαίτερα στην Παραχελωιτιδα". Αρχείον Πόντου 36 (1980):253-255.

Κορομηλά, Μαριάννα. Ευτυχισμένος που Εκανε το Ταξίδι του Οδυσσέα. Αθήνα, 1988.

Κουλιγκάς, Βασίλης. Κίος 1912-1922: Αναμνήσεις Ενός Μικρασιάτη. Αθήνα-Γιάννινα: Εκδ. Δωδώνη, 1988.

Κυριακίδου-Νέστορος, Αλκη, Ισμηρλιάδου, Αδέλλα, Παναγιωταρέα, Αννα, Πυργάκη, Αννα, Βουτυρά, Εφη, και Δέλτσου, Ρίτσα. "Λαογραφία και Προφορική Ιστορία". Εντευκτήριο 8 (Οκτώβριος 1989):39-57.

Κυριατάς, Δημήτρης. "Στοιχεία για τον Εκχριστιανισμό του Πόντου". Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικων Σπουδών 5 (1984-1985):45-69.

Λαμψίδης, Γεώργιος Νεοκλ. Μικρασιατική Καταστροφή. Τοπάλ Οσμάν. 3η έκδ. Αθήναι: Εκδ. Γ. Λαδια και ΣΙΑ, 1976.

_____. Οι Πρόσφυγες του 1922. Αθήνα: Εκδ. Ελληνική Φωνή, 1982.

Λαμψίδης, Οδυσσέας. "Η "Ανάκλησις" εις τους Πρόσφυγας Ελληνας του Πόντου και αι Επιπτώσεις Αυτής δια την Ερευναν της Ποντιακής Διαλέκτου". Αρχείον Πόντου Παράρτημα 14 τ. 1 (1982):525-532.

_____. "Οι εκ του Πόντου Ελληνες Κατά την Πεντηκονταετίαν 1922-1972". Αρχείον Πόντου 32 (1973-1974):3-27.

_____. Ποντικαί Ερευναι: Οι Ελληνες του Πόντου Υπό τους Τούρκους (1461-1922). Αθήναι, 1957.

Λαυρεντίδης, Ισσάκ Νικ. Οι εκ Σοβιετικής Ενώσεως Ελληνες Ποντιακής Καταγωγής και τα εκ της Συνθήκης της Λωζάννης Δικαιώματά των. Αρχείον Πόντου Παράρτημα 15 (1986).

_____. "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Α' Νομός Σερρών". Αρχειον Πόντου 29 (1968-1969):341-382.

Λεοντίδου, Λίλα. Πόλεις της Σιωπής: Εργατικός Εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά, 1909-1940. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, 1989.

Λιβιεράτος, Δ. Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα (1923-27). Επαναστατικές Εξαγγελίες. Αθήνα: Εκδ. Κομμούνα/Ιστορική Μνήμη, 1985.

Μαραβελάκης, Μ., και Βακαλόπουλος, Α. Αι Προσφυγικαί Εγκαταστάσεις εν τη Περιοχή Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Ιδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1955.

Μαυρογορδάτος, Γιώργος Θ. Μελέτες και Κείμενα για την Περίοδο 1909-1940. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αχρονολόγητο.

Μελανοφρύδης,Παντελής. Η εν Πόντω Ελληνική Γλώσσα. 2η έκδ. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1987.

Μηλιώρης, Νίκος Ε. Οι Μικρασιατικές Σπουδές. (Ανάτυπον εκ των "Μικρασιατικών Χρονικών", 1975). Αθήναι, 1975.

Μιχελή, Λίζα. Προσφυγων Βίος και Πολιτισμός: Από τις Πόλεις της Ελάσσονος Ασίας στα Τοπία της Παράγκας και του Πισσόχαρτου. Αθήνα: Εκδ. Γαλάτεια TV, 1992.

Morgenthau, H. Τα Μυστικά του Βοσπόρου: Α' Παγκόσμιος Πόλεμος-Εκστρατεία Καλλίπολης-Νεότουρκοι-Διωγμοί Ελλήνων-Γενοκτονία Αρμενίων. Μετ. Κασσιάν, Ι. Αθήνα: Εκδ. Τροχαλίσ, Αχρονολόγητο.

Νεράντζης, Χρήστος. Το Επος της Μικρασίας 1919-1922. 2 τόμοι. Θεσσαλονίκη: Εκδ. "Μορφωτικός Κόσμος", 1987.

Nicols. Το Ανατολικόν Ζήτημα. Μετ. Δαλαβέρας, Χ. Ι. Αθήνα: Εκδ. Γεωργίου Λαδιά και ΣΙΑ Ο.Ε., Αχρονολόγητο.

Οικονομίδης, Ορφέας. Ο Μεγάλος Οχτώβρης και η Ελλάδα. Αθήνα: Κάκτος, 1979.

Ουλουλιάν, Αρ. Α. "Η Πορεία του Ελληνισμού της ΕΣΣΔ προς την Πολιτιστική του Ανάπτυξη". Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (18 Ιουνίου 1989):22.

Πάλλης, Α.Α. Ξενητεμένοι Ελληνες. Αυτοβιογραφικό Χρονικό. Αθήνα: Αετός Α.Ε., 1954.

Παπαμιχαλόπουλος, Κωνσταντίνος Ν. Περιήγησις εις τον Πόντον. Αθήνησιν: Εκ των Τυπογραφείων του Κράτους, 1903.

Παυλίδης, Ελευθέριος. Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και τα 33 Χρόνια του εν Αθήναις Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων. Αθήναι: Εκδ. του Σωματείου των εκ Ρωσίας Ελλήνων, 1953.

Πολιτίδης, Χαράλαμπος. "Αυτονομία των Ποντίων της ΕΣΣΔ: Μια Πρόταση προς το Ανώτατο Σοβιέτ". Ποντιακή Φλόγα (Μάιος-Ιούνιος 1989):1, 6.

Ποπόφ, Γαβριήλ. "Πρόταση για Ενα "Ελληνικό Μοντέλο" Εθνικής Αυτονομίας της Ελληνικής Ομογένειας στην Ε.Σ.Σ.Δ.". Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (24 Σεπτεμβρίου 1989):16.

Ροδάκης, Περικλής. "Τι Απέγιναν οι Λαοί της Μικράς Ασίας Μετά την Επανάσταση των Νεοτουρκων;" Τότε 31 (Φεβρουάριος 1988):16-24.

Σακκάς, Γεωργιος Η. Η Ιστορία των Ελλήνων της Τριπόλεως του Πόντου. 2η έκδ. Αθήναι, 1979.

Σαμουηλίδης, Χρήστος. Το Λαϊκό Παραδοσιακό Θέατρο του Πόντου. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1991.

---------. Το Χρονικό του Καρς. Αθήνα: Εκδ. Γκοβόστη, Αχρονολόγητο.

---------. "Η Ποντιακή Γλώσσα". Τότε 36 (9ο) (Ιούλιος-Αύγουστος 1988):6-14.

---------. Ιστορία του Ποντιακού Ελληνισμού. Αθήνα: Εκδ. Αλκυών, 1985.

Σβορώνος, Νίκος Γ. Ανάλεκια Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας. 3η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, 1987.

---------. Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας 9η έκδ. Μετ. Ασδραχά, Αικατερίνη. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, 1985.

Σκοπετέα, Ελλη. Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα: Οψεις του Εθνικού Προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880). Αθήνα: Εκδ. Πολύτυπο, 1988.

Σκουλούδης, Α.Γ. Ανά τον Ελληνικό Πόντο. Ερημες Χώρες. Νεκρές Πολιτείες. 2η έκδ. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1987.

Σουλιώτης, Α. Οι Κάτοικοι της Μικράς Ασίας. Αθήναι, 1921.

Σουμελίδης, Γ. "Ακριτικά Ασματα". Αρχείον Πόντου 1 (1928):47-96.

Σπυράντης, Ανδρέας Αγ. Συμβολή εις τα Λαογραφικά της Σαντάς του Πόντου. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1990.

Σωτηρίου, Διδώ. Η Μικρασιατική Καταστροφή και η Στρατηγική του Ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο. 7η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Κέδρος, 1987.

Τανιμανίδης, Παναγιώτης Γ. Από τον Ελληνισμό του Πόντου: Η Ιμερα. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1988.

---------. Ποντιακοί Οικισμοί στην Ελλάδα. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σωματείου Παναγία Σουμελά, 1988.

Τζούχα, Ιβάν. "Η Μαριουπολη Απέκτησε Πάλι το Ελληνικό της Ονομα". Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (26 Φεβρουαρίου 1989):22.

Τοπχαράς, Κ. Η Γραμματική της Ποντιακής. Ι Γραματικι τι Ρομεικυ τι Ποντεικυ τι Γλοσας. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1988.
Τραπέζνικοφ, Γκεόργκι. "Εθνικές Εδαφικές Ζώνες στην ΕΣΣΔ Δικαιούται η Ελληνική Μειονότητα". Συνέντευξη στα Νέα της Μόσχας Δεκαπενθήμερη Εφημερίδα (21 Μαΐου 1989):22.
Τσακιρίδης, Παύλος Χαρ. "Η εν Ελλάδι Εγκατάστασις των εκ Πόντου Ελλήνων: Β' Νομός Κοζάνης". Αρχείον Πόντου 32 (1973-1974):337-349.
Τσαλαχούρης, Κώστας. Ο Ελληνισμός της Σοβιετικής Ενωσης 1750-1939. Αθήνα: Εκδ. Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, Αχρονολόγητο.
Τσεπίδης, Αχιλλέας. "Η Περεστρόικαν Ενιξεν τ' Ομμάτια μουν". Συνέντευξη στο Ριζοσπάστη Ημερήσια Εφημερίδα (4 Αυγούστου 1988).
Fallmerayer, Jac. Ph. Ιστορία της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας. Μετ. Σερμπίνης, Θωμάς Σ. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1984.
Φυλλίζης, Δημήτριος Α. Οι Τελευταίες Ημέρες της Τραπεζούντας 1818-1923. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1987.
Φωρ, Πωλ. Η Καθημερινή Ζωή στις Ελληνικές Αποικίες. Αθήνα: Εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, 1988.
Φωτιάδης, Κώστας. Ο Ελληνισμός της Κριμαίας: Μαριούπολη, Δικαίωμα στη Μνήμη. Αθήνα: Εκδ. Ηρόδοτος, 1990.
———————. Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Αδελφών Κυριακίδη, 1988.
Χαραλαμπίδης, Μιχάλης. Το Ποντιακό Ζήτημα Σήμερα. Αθήνα: Ιδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1991.
———————. Εθνικά Ζητήματα. Αθήνα: Εκδ. Ηρόδοτος, 1988.
———————, και Φωτιάδης, Κώστας. Πόντιοι: Δικαίωμα στη Μνήμη. Αθήνα: Εκδ. Ηρόδοτος, 1987.
Χρονόπουλος, Δημήτρης. Ο εξ Ανατολών Κίνδυνος: Χρονικό της Μικρασιατικής Εκστρατείας και πως η Τουρκία Ξανάγινε Μεγάλη Δύναμη. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1985.
Χρύσανθος, Μητροπολίτης Τραπεζούντος. Η Εκκλησία Τραπεζούντος. Ανατύπωσις εκ του Τετάρτου και Πέμπτου Τόμου του Αρχείον Πόντου, 1933.
———————. "Το Αρχείον Πόντου." Αρχείον Πόντου 1 (1928):3-5.
Ψαθάς, Δημήτρης. Γη του Πόντου. Αθήνα: Εκδ. Μαρή, 1967.
Ψυρρούκης, Νίκος. Η Μικρασιατική Καταστροφή. Αθήνα: Εκδ. Επικαιρότητα, 1988.
Χωρίς Συγγραφέα. Μακεδονία Ημερήσια Εφημερίδα (17 Μαΐου 1992):12.
———————. "1ο Φεστιβάλ Ελλήνων της ΕΣΣΔ". Νέα της Μόσχας Μηνιαία Εφημερίδα (Νοέμβριος 1990):17.
———————. "Ιστορικά Κείμενα Γύρω Από το Μαρτυρολόγιο των Καυκασίων". Ποντιακή Εστία 3 (Μάιος-Ιούνιος 1975):27-33.
———————. Ο Τελευταίος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας: Εκθεση του Εργου του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών (1930-1973). Κατάλογος. Αθήνα: Εκδ. του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 1974.

2. ΞΕΝΗ

Alexandris, Alexis. The Greek Minority of Instanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974. Athens: Center for Asia Minor Studies, 1983.

Bryer, Anthony A.M. "The Crypto-Christians of the Pontos and Consul William Gilford Palgrave of Trebizond". Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 4 (1983):13-68.

----------. The Empire of Trebizond and the Pontos. London: Variorum Reprints, 1980.

Botzaris, Noti D. Les Hellenes et l' Asie-Mineure. Traduction de Maccas, M. Leon. Paris: Berger-Levrault, Libraires-Editeurs, 1919.

Conquest, Robert. The Nation Killers. London, 1970.

Herzfeld, Michael. Ours Once More. Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece. 2nd ed. New York: Pella Publishing Company, Inc., 1986.

Hirschon, Renee. Heirs of the Greek Catastrofe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus. Oxford: Clarendon Press, 1989.

Ioannidi, N.N. Greki V Abxazii. Soxum: Alasara, 1990. (Βιβλίο γραμμένο στα Ρωσικά).

Journal of Refugee Studies. Special Issue. The Odyssey of the Pontic Greeks. Vol. 4 No 4 (1991).

Kofos, Evangelos. Greece and the Eastern Crisis 1875-1878. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1975.

Koromila, Marianna, Evert, Liza, Minaidi, Dora, and Fakidi, Maria. Pontos-Anatolia: Images of a Journey. Translated by Doumas, Alexandra. Athens: Lucy Braggiotti Publications, 1989.

Marrus, Michael R. The Unwanted. European Refugees in the Twentieth Century. Oxford: Oxford University Press, 1985.

Nekritch, Aleksandr. Les Peuples Punis: La Deportation et le Sort des Monorites Sovietiques a la fin de la Seconde Guerre Mondiale. Traduit de l'anglais par Letellier, Dominique, et Niemetz, Serge. Paris: Francois Maspero, 1982.

Papadopoulos, Steve. "Events and Cultural Characteristics Regarding the Pontian-Greeks and Their Descendants". Ed.D., New York University, 1984.

Pentzopoulos, Dimitri. The Balkan Exchange of Minorities and its Impact Upon Greece. Athens: Publications of the Social Sciences Center, 1962.

Sandis, Eva E. Refugees and Economic Migrants in Greater Athens. Athens: National Centre of Social Research, 1973.

Tsaoussis, D.G. "Regional Variation in Modern Greece and Cyprus: Toward a Perspective on the Ethnography of Greece". Annals of the New York Academy of Sciences Vol. 268 (1976):429-441.

Without Author. The Turkish Crime of our Century. Published by the Asia Minor Refugees Coordination Committee.

Xanthopoulou-Kyriakou, Artemis. "The Diaspora of the Greeks of the Pontos: Historical Background". Journal of Refugee Studies Vol. 4 No 4 (1991):357-363.

2. ΞΕΝΗ

Alexandris, Alexis. The Greek Minority of Instanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974. Athens: Center for Asia Minor Studies, 1983.

Bryer, Anthony A.M. "The Crypto-Christians of the Pontos and Consul William Gilford Palgrave of Trebizond". Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 4 (1983):13-68.

_____. The Empire of Trebizond and the Pontos. London: Variorum Reprints, 1980.

Botzaris, Noti D. Les Hellenes et l' Asie-Mineure. Traduction de Maccas, M. Leon. Paris: Berger-Levrault, Libraires-Editeurs, 1919.

Conquest, Robert. The Nation Killers. London, 1970.

Herzfeld, Michael. Ours Once More. Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece. 2nd ed. New York: Pella Publishing Company, Inc., 1986.

Hirschon, Renée. Heirs of the Greek Catastrofe: The Social Life of Asia Minor Refugees in Piraeus. Oxford: Clarendon Press, 1989.

Ioannidi, N.N. Greki V Abxazii. Soxum: Alasara, 1990. (Βιβλίο γραμμένο στα Ρωσικά).

Journal of Refugee Studies. Special Issue. The Odyssey of the Pontic Greeks. Vol. 4 No 4 (1991).

Kofos, Evangelos. Greece and the Eastern Crisis 1875-1878. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1975.

Koromila, Marianna, Evert, Liza, Minaidi, Dora, and Fakidi, Maria. Pontos-Anatolia: Images of a Journey. Translated by Doumas, Alexandra. Athens: Lucy Braggiotti Publications, 1989.

Marrus, Michael R. The Unwanted. European Refugees in the Twentieth Century. Oxford: Oxford University Press, 1985.

Nekritch, Aleksandr. Les Peuples Punis: La Deportation et le Sort des Monorites Sovietiques a la fin de la Seconde Guerre Mondiale. Traduit de l'anglais par Letellier, Dominique, et Niemetz, Serge. Paris: Francois Maspero, 1982.

Papadopoulos, Steve. "Events and Cultural Characteristics Regarding the Pontian-Greeks and Their Descendants". Ed.D., New York University, 1984.

Pentzopoulos, Dimitri. The Balkan Exchange of Minorities and its Impact Upon Greece. Athens: Publications of the Social Sciences Center, 1962.

Sandis, Eva E. Refugees and Economic Migrants in Greater Athens. Athens: National Centre of Social Research, 1973.

Tsaoussis, D.G. "Regional Variation in Modern Greece and Cyprus: Toward a Perspective on the Ethnography of Greece". Annals of the New York Academy of Sciences Vol. 268 (1976):429-441.

Without Author. The Turkish Crime of our Century. Published by the Asia Minor Refugees Coordination Committee.

Ε. ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αρσίνωφ, Πέτρος. Ιστορία του Μαχνοβίτικου Κινήματος 1918-1921. Μετ. Σαμπάνη, Σοφια. Αθήνα: Ελευθερος Τυπος, Αχρονολόγητο.

Γκορμπατσώφ, Μιχαήλ. Περεστρόικα: Νέα Σκέψη για τη Χώρα μας και τον Κόσμο. Μετ. από τα Αγγλικά: Βερυκοκάκη-Αρτέμη Αγγέλα. Αθήνα: Εκδ. Νέα Σύνορα, 1987.

Ελλενστέιν, Ζαν. Ιστορία του Σταλινικου Φαινομένου. Μετ. Λεβίδη, Ειρήνη. 3η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, 1980.

_____. Ιστορία της Σοβιετικής Ενωσης. 2 τόμοι. 2η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, 1980.

Θανοπούλου, Μαρία, και Πετρονώτη, Μαρίνα. "Βιογραφική Προσέγγιση: Μια Αλλη Πρόταση για την Κοινωνιολογική Θεώρηση της Ανθρώπινης Εμπειρίας". Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών 64 (1987):20-42.

Καβουριάρης, Μ., Κανετάκης, Μ., Παπαδάκης, Μ., Τσίμπος, Κ., Πετρόπουλος, Ν., Δουκάκης, Β., Καλαματιανού, Α.Γ., Σουρή, Π., Παπαδημητρίου, Μ., Γλυτσός, Ν., Κόντης, Α., Δεφίγγου, Μ., Κουφάκου, Κ., Μουσούρου, Λ.Μ., Θανοπούλου, Μ., Σουλτανιά, Κ.Χ., Κασσάρας, Γ.Θ., Κόντου, Μ., Δώδος, Δ., Δαρίτση-Κοδέα, Α., και Νικολούλια, Β. Πρόγραμμα Ερευνών Αποδημίας-Παλιννόστησης του Ελληνικού Πληθυσμού: Εισαγωγικές Προσεγγίσεις. τ. 1. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού, 1990.

Καρρ, Εντουαρντ Χάλετ. Ιστορία της Σοβιετικής Ενώσεως: Α' 1917-1923. Μετ. Πρώτου Τόμου Παππάς, Ανδρέας. Μετ. Δεύτερου Τόμου Γκαργκάνας, Πάνος, και Αρβανίτης, Φοίβος. Μετ. Τρίτου Τόμου: Ζεμπίλας, Ανδρέας. Αθήνα: Εκδ. Υποδομή, 1982 (τ. 3), 1978 (τ. 2), 1977 (τ. 1).

Κασιμάτη, Κουλα. Μετανάστευση-Παλιννόστηση: Η Προβληματική της Δεύτερης Γενιάς. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1984.

Κολλάρου, Τ.Α., και Μουσούρου, Λ.Μ. Παλιννόστηση. Αθήνα: Κέντρο Ανθρωπιστικών Σπουδών και Ερευνών, 1980.

Λένιν, Ι.Β. Απ' το Φλεβάρη στον Οκτώβρη του 1917. Αθήνα: Εκδ. Μαρή & Κοροντζή, 1945.

Μεντβέντεφ, Ρ., Λερτ, Π., Κόπελεφ, Λ., Εγκόροφ, Π., Ζίμιν, Α., και Κράσικοφ, Α. Αντιπολιτευτικές Τάσεις στη Σοβιετική Ενωση: Οι Θέσεις των Μαρξιστών Διαφωνουντων. Αθήνα: Εκδ. Οδυσσέας, 1978.

Ντωυτσερ, Ισαάκ. Στάλιν: Πολιτική Βιογραφία. 2 τ. Μετ. Δρίβας, Μ. 2η έκδ. Αθήνα: Εκδ. Χρησμός, 1971.

Οβσιανίκοβα, Μ., και Λεβιτάν, Μπ. Κινονιολογία για το Μεσέο Σκολίο. Μέρος IV. Ροστόφ-Ντον: Εκδ. Κομυνιστις, 1933.

Πανταζίδης, Νίκος, Κασιμάτη, Κούλα, Αλλισον, Ελισσάβετ, Μοσχονά, Νανά, Πετρονώτη, Μαρίνα, Τσακίρης, Κώστας, και Τσάρτας, Πάρις. Μέγεθος και Σύνθεση του Πληθυσμού της Πρωτεύουσας. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1984.

Ροθστάιν, Αντριου. Ιστορία της Σοβιετικής Ενωσης. Μετ. Από τα Αγγλικά. Αθήνα: Εκδ. Χρόνος, 1954.

Σερτζ, Β., και Μπέρκμαν, Α. Οι "Ιζβέστιες" της Κρονστάνδης. Μετ. Παρακέλοος, Αντώνης. Αθήνα: Εκδ. Ελεύθερος Τύπος, 1979.

Σολζενίτσιν, Α. Αρχιπέλαγος Γκούλαγκ 1918-1956. Μετ. Σίνου, Κυρα. Αθήνα: Εκδ. Οργανισμός Πάπυρος, 1974.
Heller, Michel. Ο Σοβιετικός Ανθρωπος: Ερευνα στην Διάπλαση του Homo Sovieticus. Μετ. Νάντσου, Εύη. Αθήναι: Εκδ. Θετίλη, 1987.
Χωρίς Συγγραφέα. Στην Πορεία της Περεστρόικα: Εισήγηση. Ομιλίες Αντιπροσώπων. Αποφάσεις της 19ης Συνδιάσκεψης του ΚΚΣΕ. Αθήνα: Εκδ. Συγχρονη Εποχή, 1988.
Χωρίς Συγγραφέα. Φυλακισμένοι Μάρτυρες και Ηρωες στην Ε.Σ.Σ.Δ.: Γεγονότα-Στοιχεία-Μαρτυρίες. Αθήνα: Εκδ. Ι. Σιδέρης, 1977.

2. ΞΕΝΗ

Conquest, Robert. Tyrants and Typewriters. Communiques in the Struggle for Truth. London: Hutchinson, 1989.
Hasler, Joan. The Making of the Soviet Union. 2nd ed. London and New York: Longman, 1989.
Heller, Michel, and Nekrich, Aleksander. Utopia in Power. A History of the USSR from 1917 to the Present. Translated from the Russian by Carlos, Phyllis B. Paris: Calam-Levy, 1982.
Nove, Alec. Stalinism and After: The Road to Gorbachev. 3rd ed. Boston: Unwin Hyman, 1989.